שלום עליכם

אויסגעוויילטע ווערק

שלום־עליכם

אויסגעוויילטע ווערק

שלום עליכם

אויסגעוויילטע ווערק

פערטער באנד

סטעמפּעניו און יאָסעלע סאָלאָוויי

פּאַרלאַג „ייִדיש בוך" וואַרשע 1954

SZOLEM ALEJCHEM

DZIEŁA WYBRANE

IV tom

Redaktor. D. SFARD

רעדאקטאר: ד. ספארד

Okładkę projektował: I. REJZMAN

חילע העציובנעט: י. רייזמאן

Printed in Poland

Wydawnictwo „Idisz Buch" Warszawa, Nowogrodzka 5

Nr zam. 190. Nakład 5 500 egz. Druk ukończono w maju 1954 r.
Ark. druk. 20. Ark. wyd. 18. Papier druk. sat. V kl, 61x86 cm, 70 g,
Druk RSW „Prasa", Warszawa, ul Tarczyńska 8. 5-B-53539

סטעמפעניו

א ייִדישער חאָמאָן

נעשריבן אין יאָר 1888.

לכבוד מיין ליבהאַרציקן זיידן
ר ב מ ע נ ד ע ל ע מ ו כ ר־ס פ ר י ם.

טייערער, געשריבענער זיידע לעבן!

„ס ט ע מ פ ע נ ו", מיין ערשטער יידישער ראָמאַן, וואָס איז אַנגעשריבן לכבוד אייער ליבן נאָמען, — איז א י י ע ר ע ר; ער איז אייערער נישט נאָר דערפאַר אַליין, וואָס איך האָב אים לכבוד אייך געשריבן, נאָר אויך דערפאַר, וואָס א י ר האָט מיר אַרײַנגעגעבן א חשק אַזא ראָמאַן צו שרײַבן.

אין אײַנעם פון אייערע בריוו זאָגט איר צו מיר:

„איך וואָלט אייך געראָטן קיין ראָמאַנען נאָר נישט צו שרײַבן, דען אייער גוסט, אייער זשאַנר איז נאָר עפּעס אַנדערש; און איבערהויפּט, אויב עס איז נאָר דאָ אין דעם לעבן פון אומהזער פּאָלק ר א מ א נ ע ן, זענען זיי עפּעס נאָר אַנדערש, ווי ביי אַלע אַנדערע פּעלקער. מע מוז עס גוט פּארשטיין און נאָר אַנדערש שרײַבן"...

אייערע ווערטער זענען מיר טיף אין מוח אַרײַן, און איך האָב אַנגעהויבן צו פּאָרשטיין אויף וויפּל א יידישער ראָמאַן דאַרף זײַן אַנדערש פון אַלע אַנדערע ראָמאַנען, מחמת דאָס יידישע לעבן בכלל און די אומשטענדן, ביי וועלכע דער ייד קאָן ליב האָבן, זענען גאָרנישט גלייך, ווי ביי אַלע אַנדערע פעלקער. הײַנט אויסער דעם האָט דאָך דאָס יידישע פּאָלק זײַן אייגענעם באַראַקטער, זײַן אייגענעם ייִדישן גייסט מיט באַזונדערע מנהגים און רגילותן, וואָס זענען גאָר פּאַראַנדערש, ווי ביי אַנדערע אומות. אָט די נאַציאָנאַלע סימנים אונדזערע, וואָס בלייבן תמיד עכט יידיש, מוזן זיך אַרויסווייזן אין א יידישן ראָמאַן, אויב ער איז נאָר באמת געזונטען פונעם לעבן. דאָס האָב איך אָפּגעלערנט פון אייערע רייד און דאָס האָב איך געוואָלט אַרויסזאָגן דורך דער יי ד י ש ע ר ט א כ ט ע ר, רחלע די שיינע, וואָס שפּילט די גרעסטע ראָל אינעם דאָזיקן האָמאַן, און דורך אַלע אַנדערע פּאַרשוינען, וואָס דרייען זיך דאָ אַרום איר. אויף וויפּל דאָס איז מיר געראָטן — דאָס איז א באַזונדערע שאלה; נאָר מיין רצון איז געווען צו

געבן אַ יידישן ראָמאַן, ווי איר פאָדערט עס מיט רעכט פון יעדן יידישן ראָמאַן־שרייבער.

אויך הערמיט איז סטעמפּגיו אויערער, ליבער זיידע, ווייל דער נאָמען איז אייערער און די אידעע איז אייערע: ביי אייך, זיידע לעבן, אין אייגעם פון אייערע לעצטע ווערק, האָב איך באַגאַנגט פּאַרבייגיעדיק דעם נאָמען סטעמפּגיו מיט אַ פּלעשעלע „ליבע־מראָפּעם", ווָאם אַלע משׂרתים און דינסט־מיידלעך קויפן עס ביי אים אויף אָפּצוטון... דאָם איז שוין געווען גענוג אויף אויפצוועקן אין מיין זכרון די אַלע וווּנדערלעכע מעשׂיות, ווָאם איך האָב זיך אָנגעהערט יינגלוויז אין חדר אויף סטעמפּגיון — און מיין פּאַנטאַזיע האָט מיר שוין אונטערגעהאָלפן צו באשאפן דעם דאָזיקן ראָמאן.

עס קאָן זיין, אַז אין פיל מקומות, ווו למשל אין דער ליטע, האָבן יידן פון לייַן סטעמפּגיו גאָרנישט געהערט, און דעריבער וועט דער נאָמען אַליין עפּעס אויסקומען ביי זיי משונה־ווילד; דערפאַר אָבער איז דער דאָזיקער נאָמען זייער גוט באַקאַנט ביי אונדז, אין דער נאַנצער גליפּסקער מבוכה פון מאַנעפּעווקע ביז יעהופּעץ, און ווער שמועסט דאָרט, אין אייערע שטעטלעך, אין גוילאָפּיאַסק, צווישׂשיץ און סונעזיאַדעווקע — דאָרט וויסט אַ קינד אויך, ווער סטעמפּגיו איז געווען, פּונקטאַמאַנען ער שטאַמט און וואָס איז מיט אים דער יחוס.

נאָר נישט סטעמפּגיו אַליין איז דאָ אינגאַנצן דער מיחס. מיין כוונה איז געווען מיט דעם דאָזיקן ראָמאַן צו באשאפן דרי פּערזאָנען, אָדער, ווי מע רופט עס אָן, „הויפּט־העלדן": דעם יידישן קינסטלער סטעמפּגיו מיט זיין פּיהעלע, די יידישע מאַכמער רחלע די שיינע מיט איר יידישער ערלעכקייט און דאָם יידישע וויבל פּרייטל מיט איר סוחרישן גייסט און מיט איר ציטערן איבערן קערבל — יעדער מיט זיין באַווּנדערער וועלטל. סטעמפּגיו, רחלע און פרייטל — דאָם זענען מייַנע פּאַרשוינען די מיוחסים, ווָאם זיצן אויבן אָן אין בויד, און די אַלע איבעריקע זענען שוין גלאַט אַזוי זייטיקע פּאַרשוינען, ווָאם כאַפּן זיך איבער, ווי עס איז, זיצן תמיד אַקעגן. דערפאַר בין איך אָפּגעקומען די איבעריקע חברה מיט אַ צווייַ דריי וועדטעל, און מיין גאַנצע האַרעוואַניע האָב איך אַוועקגעגעבן יענע דריי מיוחסים.

איך מיין, אַז יידישע מוזיקאַנטן, דאָם הייסט, אונדזערע חברה קלעזמער, זענען פּאַר זיך גאָר אַ באַווּנדערע וועלט, און ס'איז כּהאי אַרייַנצוקוקן אין זייער לעבן אַריין פּיל מיפּער, אַלס איך האָב עס געטאָן אינעם דאָזיקן ראָמאַן. מע באַדאַרף הערצו האָבן אייער אויג, זיידע לעבן, אייער פּערזענלעך מיט אייער התמדה.

אַך, ווו נעמט מען התמדה, ישוב־הדעת? געדולד ווו נעמט מען?

„איבער אַ ווערק — זאָגט איר מיר אין אַן אַנדערן בריוו — איבער אַ ווערק, ליב אייניקל, באַדאַרף מען שוויצן, מע באַדאַרף ברענען, פּיילן אימלעכע זאָרג; געדענקסט, ווָאם איך זאָג אייך — פּיילן, פּיילן!".

—

פּויל! אַט דאָס איז מאַקע די צרה מיט אונדז, יונגווארג, וואָס מיר האָבן קיינמאָל קיין צייט נישט און באַפּן אָפּ האָס נאָנצע ווערק, שמייעדיק, ווי מע זאָגט, על רגל אחת, מאַקע אין אַטעם, נישט אָפּגעשמעלט זיך איף ירען געדאַנק, אויף יעדן אָרט באַוונדער, צו אַרבעטן און פּויל, ווי איר טוט. איך וויים, ליבער זייהע, איך פּיל עס, ווי גייטיק עס איז געווען אויבערצוליטערן „סטעמפּענוין" אין עטלעבע וואָכן. אַוודאי ביי אייך וואָלט סטעמפּענוי באַקומען גאָר אַן אַנדער פּנים; פון אייערע העגט וואָלט ער אַרויס אַנדערש, גאָר אַנדערש; ביי אייך, זייהע־גיו, וואָלט שוין דאָ געווען א „מעשה איבער א מעשה", א „מעשה אין א מעשה" און „די מעשה אליין".

„איך האָב ליב, — זאָגט איר ווידער אין א בריוו — אַז חוץ דעם שיינעם פּנימל זאָל אין א קאָרטינקע אויך זיין לעבן, שכל אין געדאַנק, ווי אין א לעבעדיקן מענטשן; א קאָרטינקע באַדאַרף, חוץ שיינע מליצה, אויך מיר לאַזן עפּעס הערן"...

אָט דער סוד איז אָבער אַנטפּלעקט נאָר אייך אַליין אין ווייטער קיינעם גישט; באַשאַפּן בידער, וואָס זאָלן האָבן אין זיך צווי געשמאַלטן, א רעכטע זייט מיט א לינקער זייט, אַן אויבערצייג מיט אַן אינטערשלאַג, אַווי אַז אינעם אָפּענעם זאָל ליגן באהאלטן א פּארבאַרגענעם, א תוך־זאך — דערויף, זיידע לעבן, זענט איר נאָר אַליין דער אייגטיקער קינסטלער אין אונדזער ליטעראַטור, און ווער קאָן זיך צו אייך גליכן? מיר, יונגווארג, דאַנקען נאָפּ, ווען די מעשה אַליין קומט ביי אונדז אַרויס בשלום, אָן א מום, מיט אַלע אברים פון א ליטע־ראַריש באַשאַפּענייש.

נעמט זשע אויף, ליבהאַרציקער זייהע לעבן, די מתנה — מיין ערשטן יידישן האַמאַן, ויהי רצון, אוז סוזאָל זיין דער גופער ווילן פון זיין ליבן נאָמען, אַז מיין סטעמפּענוי זאָל געפּינען לייטזעליקייט אין אייערע אויגן, און איר זאָלט האָבן נחת, ווי איר ווינטשט זיך אַליין, פון אייער איבערגעבענעם אייניקל.

דער מחבר.

קיעוו, 1886.

I

סטעמפּעניום יחום

סטעמפּעניו — דאָס איז אַ מין צונעמענייש, ווָאס איז אים איבערגעגאַנגען בירושה פון זיין מאַמען; זיין מאַמע, עליו השלום איז געווען אַ קלעזמער, האָט געהייסן בערל באָם, אָדער „בערל סטעמפּעניר", פון סטעמפּעני, אַזאַ ראָרף אינעם געגנט פון מאַזעפֿעווקע, געשפּילט אויפן באַס און איז אויך געווען אַ גוטער בדחן, אַ שייגער גראָם־זאָגער, אַ פֿאַרשלעפּטע קרענק, האָט זיך פֿאַרשטעלט אויף אַלע חתונות פֿאַר אַ בעטלער, איבערגעקערט די אויגן, געמאַנצט ווי אַ בער, גאַבעמאַכט ווי אַ ירעמע גייט צו קינד און שרייט: „באַבענו, איך שווער אייך ביי אַ פֿאַר תפילין, אַז עס וועט מער אַזוי נישט זיין!"... אָדער געלאָזט פּלוצעם אַ וואַבער אין מיטן שמיר, אַזוי אַז אַלע יידן האָבן פֿאַרקאַמישעט די פּאַלעס אין די וויבער האָבן אונטערגעהויבן די קלייד־לעך; אָדער נאָר אויפגעהאָנגען אַ לונג אין לעבער דער מחותנתטע אויפן פֿאַרמעד, אין נאָך אַזעלכע אַנשטעלן אין קונצן לרוב.

קלעזמעריי איז ביי זיי געגאַנגען בירושה פון אַ סך דורות: בערל באָם, אָדער בערל סטעמפּעני, ווי מיר וויסן שוין, האָט געשפּילט אויפן באַס; בערלס מאַטע, רחב שמואליק מראָמייס, האָט געשפּילט אויפן מראָמייס; זיין זיידע, חב פֿייבוש צימבלגער, האָט געשפּילט אויפן צימבל, און זיין עלטערזיידע, רב אפרים פּאַיאַל... הכלל, סטעמפּעניו קומט אַרויס פון קלעזמער ביז צען דורות — און ער שעמט זיך הווקא נישט דערמיט, ווי ביי יידן, צווישן אונדז רעדנדיק, שעמט זיך דער באַלמלאָבע מיט זיין נהאָר; און עס איז נאָר קיין חידוש נישט: אַזאַ נאַמען, ווי סטעמפּעניו האָט נעהאַט אין מאַזעפֿעווקע, אַזאַ שם, ווי ער האָט זיך געקויפט אויף דער גאַנצער וועלט כמעט, איז נישט קיין קליניקייט. אַ וועלטלע אויס־צורעדן — סטעמפּעניו!

אַ זכיה איז געווען אומעטום ביי יידן, אַז מע האָט געהאַלטן גיסי בעלזער זינגען, גדיק בדחן — זאָגן, אין סטעמפּעניון — שפּילן. העלפֿען קאָנט איר זיך

שוין מעלדן, אז סטעמפּענער איז נישט געווען קיין פּשוטער קלעזמער, קיין צבי־
ווער, און מסתמא האָט ער זיך פּאַרדינט אַזאַ שם צווישן אַלע גרויסע נישט
אומזיכע. יידן האָבן ליב מוזיק אין פּאַרשטייען נגינה — דאָס וועלן אונדזערע
שונאים אויך נישט אָפּלייקענען, אין הגם, אז מע וויל שמועסן צוריק, קומט
דאָך דעם יידן אויס צו הערן מוזיק עפּעס נישט אַזוי אָפּט, דען וואָס איז מיט
אונדזער אַזוי די שמחה, מיר זאָלן זיך פּלוצעם פּאַרגעסטן מיט שפּילן אָדער מאַנצן?
דאָך, איר מעגט אויך זאָגן וואָס איר ווילט, זענען מיר פּאָרט מבינים, שאַרפּע
מבינים הן אויף זינגען, הן אויף שפּילן, הן אויף אַלע אַנדערע זאַכן. צו אונדז
אַז עס קומט אַראָפּ אַ חזן, לויפן מיר אויף בילעמן אים הערן, אין קלעזמער
אויף אַ חתונה איז דאָך אַוודאי ביי אונדז אַ חיוב. הערן וויי די „קאַפּעליע" שפּילט
אַ „שמייקל" צו דער גילדענער ייך, נישט קיין פּרייליעכס (אַ פּרייי־
לעכס אויף שפּעטער) — דערפּאַר וועלן מיר אַוועקגעבן אַ זאַק באַרשטש. דער
עולם זוצט מיט גרויס התר־אריז, און די קלעזמער שפּילן אַן אומעטיקס, אַ „מא־
האַלע", אַ ווינענדיקס. דאָס פּידעלע וויינט, פּאַרגייט זיך אויף דער גראָבער
סטרונע, און די איבערייקע חברה האַלט אים אונטער אויך גאַנץ מרויערייק. עס
פּאַלט אַן אריבן עולם אַ שטיקל מחה־שחורה, אין יערער ווערט ווי פּאַרזאָגט,
אַפילו גאַנץ אָנגענעם, נאָר פּאַרזאָגט: יערער פּאַרטראַכט זיך, לאָזט אַראָפּ די
אויגן, און רייבנדריק מיטן פּינגער אין מעלער, אַרער קנעטנדיק קיקעלער פּון דער
פּרישער חלה, פּאַרטיפּט זיך יערער אין זיינע נעדאַנקען, אין זיינע מרויעריקע
נעראַנקען, דען יערער האָט זיך מסתמא זיין זאַרג, און קיין צרות הדרך אַ ייד
נישט גיין לייען. און אזוי ווערט צוגיטיגעאָסן דאָס אומעטיקע שפּילן מיט די
מרויערייקע מחשבות איניינעם, און יערער קרעכץ פּונם פּידעלע „פּיאָך־מיאָך־
מיאָך" רופט זיך אָפּ ביי די התנה־לייט אין האַרצן און נעפּינט האָרט אַ ווידער־
קול. דאָס האַרץ בכלל, און דאָס ייִדישע האַרץ בפרט, איז אַ פּידעלע: מע קוועטשט
די סטרונעס און מע ציט פון דעם ערויס פּאַרשידענע, און צוממיינסטן מרויע־
ריקע, ווינענדיקע לידער... מע האַרפּ נאָר האָבן דערצו אַ העכטן מוזיקאַנט,
אַ בריה, אַ קלעזמער, אַזאַ בריה, ווי בטעמפּענער איז געווען.

אוי, איז סטעמפּענער נעווען אַ בריה! ער פּלעגט אַ כאַפּ טון דאָס פּידעלע
און אַ פּיר טון מיטן סמיק, איין פּיר מאָן נישט מער פּלעגט דאָס שוין אָנהייבן
ביי אים צו רעדן. אָבער וויאַזוי, מיינט איר, רערן? מאַקע מיט ווערטער, מיט
אַ צונג, ווי, לחבריל, אַ לעבעדיקער מענטש. רעדן, מענהן, זינגען מיט אַ געוויין,
אויפן ייִדישן שפּיגער, מיט אַ גוואַלדערנים, מיט אַן אויסגעשרייט פּונעם מיפּן
האַרצן, פּון דער נשמה. דעם קאָפּ פּלעגט סטעמפּענער פּאַרוואַרפּן אויף אַ זייט,
די לאַנגע שוואַרצע פּאָמלע האָר צעוואַרפּן אויף זיינע ברייטע פּקסלעך, די אויגן,
די שוואַרצע בהעטעריקע אויגן, פּאַרדרייט אַרויף, און דאָס שיינע ליכטיקע פּנים
פּלעגט ביי אים ווערן מיטאַמאָל בלויך, ווי דער טויט; אָט נאָך איין מינוט —

אויס סטעמפּענויו! מע זעט נאָר, ווי אַ האַנט פּליטש אַרויף און אַראָפּ, אַרויף און אַראָפּ, אין עם הערן זיך פּאַרשידענע קולות, און עס ניסן זיך אַלערלייַ מיני געזאַנגען, אין אַלץ אַזעלכע אומעטיקע, טרויעריקע, אז עס נעמט אָן ביים האַרצן, עס ציט ביי דער נשמה, עס נעמט אַרויס דאָס געזונט. דער עולם גייט אויס מיט אַלע כוחות, מע שטאַרבט, מע שטאַרבט מיט אלע אברים. האָס האַרץ וועהט פּיל, צעווייקט, און עס שטעלן זיך טרערן אין די אויגן. ייִדן זיפּצן, ייִדן קרעכצן, ייִדן וויינען. און סטעמפּענויו? — וואָר סטעמפּענויו? וואָס סטעמפּענויו? פּרעמט אים בחרם, וו! ער איז אין דער וועלט? ער מוט זיך ויינען: „מיאָך־טיאָך־טיאָך“— אין נעגוג! און אז ער הערט אויף צו שפּילן, מיט עס אַ שמיין האָס פּרעלע און נעמט זיך אָן ביים האַרצן; די אויגן ברענען אים דעמלט ווי צוויי הבדלות, און זיין שיין פּנים שיינט, ווי די נאַמצע וועלט. דער עולם כאַפּט זיך אויף ווי פּון אַ שלאָף, פּון א טרויעריקן נאָר א זיסן שלאָף, און אלע יידן הייבן אָן אַרויס־צוזאָגן זייער התפּעלות, אַלע אין איין קול. מיט אָכקעט, מיט אַכקעט, מע לויבט, מע שמוצערט, מע וווּנדערט זיך, מע קאָן זיך גאָרנישט אָפּלויבן.

— נגנו, סטעמפּענויו! אי, סטעמפּענויו!

און די וויבער? פּון די וויבער איז גאָר נישטאָ וואָס צו רעדן. ס׳איז א גרויסער ספק, אויב עם וועלט אין שול ערב יום־כּפּור צו קניטלעך לייגן פּאַרגאָסן אַזויפיל טרערן, ווייל טרערן עם פּלעגט דאָ אויסגעגאָסן וועהן ביי סטעמפּענויום „שמיקלעך“; אויף חורבן בית־המקדש האָרף מען אַזויפיל נישט וויינען, ווי די וויבער האָבן געווויינט בשעת סטעמפּענויום שפּילן.

— לאָז מיך גאָט בענטשן, אז אויף מיין קלעגערער מאַכמערס חתונה זאָל איך קאָגען אַראָפּברענגען סטעמפּענויו, רבונו של עולם!

איך אַזא אופן האָבן זיך געווינטשעוועט די וויבער, אויסגעווישט זיך די פּאַרשוואָלענע רויטע אויגן און אויסגעשניצט זיך האָס איבערריקע ביסל נאָז, און העמטמאָל, בשעת וויטשעווען, האָבן זייערע העלפּהויער פּערל מיט די גילדענע אויריגלעך, מיט די פּינגערלעך, מיט די בהאָשן, גאָרגל־קייטן און מיט דער איבע־ריקער יידישער ציראַנג געשיינט און געבליטשטשעט און געפּינקלט מיט פּייער.

אין וועך שמועסט די מיידלעך, די „מאמוזלן“, — די זענען נאָר געבליבן שמיין ציגעקאָווועט צו זייערע עהמער, ווי די מאָקן, געקוקט אויף סטעמפּענויו מיט זיין פּרעלע, נישט נערייהט מיט קיין אבר, נישט געפּינמלט מיט קיין אויג; נאָר וו! נישט וו!, האָרט ערגעץ אויף יענער זייט קאָרסעט, קלאַפּט האָס העהצל: טיק־טיק־טיק, און עס כאַפּט זיך ארויס אָפּמלעך פון האָרט א פּאַרבאָרגענער זיפּץ...

II

סטעמפּעניו מיט זיין „קאָפּעליע"

העם רעש, וואָס סטעמפּעניו האָט אָנגעמאַכט, קומענדיק ערגעץ אין א שטעטל מיט זיין קאָפּעליע (אָרקעסטער), און דאָס קאָכעניש, וואָס עס האָט זיך בישעת מעשה געקאָכט, איז גאָרנישט צו באַשרייבן.

— שאַמ, אָן שניידט זיך עפּעס א בויד פון היגטער די מילן מיט פיר פערד; דאָס זענען אַוודאי די מחותנים, הא?

— ניין, דאָס זענען די קלעזמער. דאָס פּאָרט סטעמפּעניו מיט זיין קאָמפּאַניע.

— א? סטעמפּעניו? סטעמפּעניו איז שוין הא? אָט דאָס וועט עס זיין א פרייליכע חתונה ביי חיים בנציון גלאָק, א מכה אים!

ייִדישע ווייבלעך ווערן רויטלעך. די ייִדישע מיידלעך באַפּן זיך צו פאַרקעמען אין פאַרפלעכטן די לאַנגע צעפּ. ייִנגלעך פאַרקאַטשען די הייזלעך אַריבער די פּולקעס און מע לויפט מקבל פּנים זיין סטעמפּעניון. און אַפילו ייִדן, באַווייבטע ייִדן, שוין מיט בערד, באַווייזן אויך מיט א שמייכעלע, אז עס טוט זיי ווילד הנאה, וואָס סטעמפּעניו איז נעקומען שפּילן די חתונה צו חיים בנציון גלאָק; מהיכא־תיתי, וואָס אַרט דאָס זיי? עס קאָסט זיי געלט?

ביז די בויד פאַרט צו צו דער אכסניה ווערט הערווייל די גאַם פול מיט מענטשן; יעדער איז נייגעריק א קוק טון אויף סטעמפּעניון מיט זיין קאָמפּאַניע און שמעלט זיך אָפּ אויף א רגעלע.

— זע נאָר, ווי מע שפּאַרט זיך! — שרייט יעדער באַזונדער, און שפּארט זיך אַרויס צום אויבנאַן, ווו דער שמייגער איז ביי ייִדן. — זע נאָר זע, ווי ער אַרבעט מיט די עלנבויגעם און ווי הויקא זיין דער־ערשטער! וואָס חאַט אויר דאָ נישט געזוכן? קלעזמער ווי אלע קלעזמער!

אזוי טענהט אימלעכער פאר זיך און שמופּט זיך אַרויס צו דער בויד, פון ווועלכער די חברה קלעזמער הייבן זיך אָן ארויסצורוקן איינציקווייז.

פּריער פון אלע קריכט אַרויס רב יאָקל קאָנטראַבאַס, (וואָס שפּילט אויפן קאָנטראַבאַס), א בייזער ייִד מיט א צעפּלעצטער נאָז און מיט שטיקלעך וואָטע אין די אויערן. נאָך אים רוקט זיך רב לייביש מימן קלאַרנעט, א שלעפּעריק ייִדל מיט א פּאָר גראָבע ליפּן. שפּעטער באַווייזט זיך חייקל האַרבעטש, דער געווויסער חייקל ברהן מיטן האָרב. שפּעטער — א שוואַרצער קאָמטוגעוואָטער ייִד, שרעקלעך באַוואַקסן, כמעט ווי א ווילדער מענטש פון די מדבריות, מיט אזעלכע לאַנגע ברעמען, אז עס פאלט אָן א פּחד. דאָס איז רב שניאור מאיר דער אוטמערהאלטמער (סעקונדע). נאָך אים שפּרינגען ארויס א צווי דריי יינגען, משונה ווילדע פּאַרזעגישן מיט פּארשוואָלענע באקן, אונטערגעשלאָגענע אויגן, מיט שרעקלעכע

ציין, ווי די לאָפּעמעס. דאָס זענען חברה לערנייונגלעך, וואָס אַרבעטן נאָך דערוויל אומזיסט, אוּן שפּעטער, מיט דער צייט, קאָן פון זיי ארויס לייטישע קלעזמער. אוּן נאָר צו לעצט קאָמטשעט זיך ארויס מיט קרומע אויסגעבויגענע פיסלעך דער נעלער מעכטשע פייקלער מיט א בארג אבאָן, וואָס איז גרעסער פון מעכטשען א גוזמא. ביי מעכמשען הייבט זיך אָן אויסצושיטן א בערדל, א גוּל בעהדל, נאָר אויף איין זייט פּנים, אין דער העכטער זייט, אוּן די אנדערע זייט, די לינקע זייט פּנים, איז נאָקעט, הויל ווי א סמעף. ער, מעכטשע פייקלער, מיזט איר זיסן זיין, האָט חתונה געהאט צו דרייסיק יאָר אוּן האָט נעבומען, ווי מע שמועסט, א ווייב אָן אנדרויגינום... ווייסע חברהניקעס שוויגן נישט מסתמא, אז סטעמפענוי קומט אָן מיט זיין קאפּעליע. יעדעס מאָל פארגנבעט זיך א חדר־ייגל אוּן מוט א זעץ אין בארבאבאָן, אדער א צי די נראָבע סטרונע פונעם קאָנמהבאם. דער חברהמאן באקומט א שנייד אין האלחז אוּן נאָקן פון רב יאָקל קאָנמהבאם דעם בייזן. אוּן די נאם הייבט אָן ביסלעכווייז צו רוהערן אוּן צו קאָבן, דען דער חתן איז שוין איך ארייגעפאָרן אין שמאָט ארין מיט א האלבער מאה בחורים, וואָס זענען ארויס־ געפאָרן אָקעגן דעם חתן ביז צו יענער זייט מילן — והעיר יאמפּעלע, אוּן דאָס שמעטל יאמפּעלע, צהלה ושמחה, — קלינגט אוּן פרייט זיך גאָר אויף אָן אנדער אופן...

אזוי איז אין יאמפּעלע, אזוי איז אין סטרימש, אזוי איז אין אלע שמעטלער, וועלבע האָבן א זכיה ארומפּצוברענגען סטעמפּענויז אויף א חתונה, אוּן אזוי איז אויך דא, אין מאוועפּעווקע, וווּ סטעמפּענוי האָט זיך באוועצט אויף תמיד. הכלל, עס קאָכט מיט סטעמפּענוין די גאנצע וועלט!

III

סטעמפּענויס הכנות

וואָס איז אין מאוועפּעווקע אזוי גרויס די שמחה?

רב חיים בנציון גלאָק מאָכט חתונה די קלענערע מאכטער, די מיזינקע רבקהלע, נו, פארוואָס זשע זאָל מען זיך נישט משמח זיין מיט אים? עס איז כדאי צו זיין אויף אזא חתונה: פאָרט, ווי זאָגט מען, א נגיד אין שמעטל. אלע וועלן זיין אויף דער חתונה: וועד פאר גוט פרייהדישאפט, וועד פאר קנאה, וועד פון יוצא וועגן, אוּן וועד צו באוויזן דעם וויכם פערל, די אוירינגלער, אדער די ייע נארגל־קייט, וואָס ער האָט געבראכט העם וויב פונעם ירידּ, אוּן נאָך מער — צוליב סטעמפּענוין. הכלל, אלע זענען דא אויף דער חתונה! גאנץ מאוועפּעווקע פרייט זיך ביי חיים בנציון גלאָק אויף רבקהלעס חתונה! אוּן וועד שמועסט אויזיק

נפתלי מיטן וויב און מיט די קינדער אוודאי, דען אייזיק נפתלי איז חיים בנציון גלאָסס א שותף אין קלייט, א שותף איז דער מיל, און דערצו א שמיקל קרוב אויך, סע היימט, אייזיק נפתלים וויב קער זיך אָן א שמיקל אייגענע מיט דער מחותנתמע, עפעס א שמיקל ישבי שבשלישי פון דער מאמעס צד.

דערביבער דרייט זיך אָרום אייזיק נפתלים וויב, דוואָסיע מלכה, אויסגע־שלייערט, ווי אן אמתע מחותנתמע. זי דרייט זיך אָרום און טוט גאָרנישט, נאָר זי מאכט מיט די העגט און שרייט אין פילדערס, גלייך ווי זי טוט עפעס. און דוואָסיע מלכהס שנור, החלע די שיינע, שמייס נעבן דער כלה אויסגעצווייקלט, ווי א בת־מלכה, און אירע גרויסע בלויע אויגן שיינען, ווי צוויי גרויסע בריליאנטן, און אירע רויטע בעקלער שפילן איר, ווי צוויי בליענדיקע רויזן. מיט איין האָנט האלט זי דער כלהס צעלאָזמע האָר, וואָס די וויבער האָבן איר צעפלאָכטן פאָרן „באדעקטס" מיט גרויס געוויין, און מיט דער אנדערער האנט גלעט זי זיך איר וויסן האלדז, גאָרנישט צו באמערקן, ווי א פּאָר שווארצע ברענענדיקע אויגן קוקן אויף איר די גאנצע צייט גלייך אָן אן אויפהער... די סארוועדס מיט די סארוועד־קעס לויפן אדום, ווי די פארסמטע מייז. די מחותנים ליאהעמען: „אוי, גוואלד! שוין צייט צו בארעקן די כלה! ביזוואנען איז דער שיעור צו מוטשען די קינדער, וואָס פאסטן נעבער אזא זומער־טאָג?" אלע שרייען: „שוין צייט! שוין צייט!" — נאָר טון טוט מען גאָרנישט. אייזיק נפתלי דרייט זיך אָרום מיט א סאמעט קאַשקעטל, די העגט פארליגט אַרונטער, ווי א מגיד, און דוואָסיע מלכה פילדערט אויף קולי־קולית. די אויבעריקע מחותנים פון ביידע צהדים לויפן אייגער אויבערן אָנדערן מיט די העגט אויף צו פריער, גלייך ווי זיי וואָלטן עפעס געוואָלט טון אָזעלכעס, נאָר מע גיט זיי קיין אהבעס נישט.

— נו, פאחוואָם טוט מען שוין עפעס נישט? — פרעגט חתנם צד.

— פאחוואָם הייבט מען שוין עפעס נישט אָן צו טון? — ענטפערט כלהס צד.

— והאָסטו געזען, מע זאָל האלטן אזוי לאנג הונגעריקע קינדער? — שרייט חתנם צד.

— והאָסטו געהערט, מע זאָל אזוי לאנג האלטן הונגעריקע קינדער? — שרייט כלהס צד.

— וואָם לויפט מען אדום הין און צוריק?

— וואָם איז פאר א לויפן, וואָם מע לויפט?

— נאָר לויפן, אלע פילדערן און מע שמייט איף איין אָרט, — שיינע פאראָרקעס!

— אבי מע לויפט און מע פילדערט — און טון ווייל קיינער פונדאנען אהין.

— מאָמער וואָלט שוין געגוג געווען צו הערן? שוין צייט עפעס טון! עס מוז דאָך אמאָל האָבן אן עק!

— נו, גענוג שוין רעדן! לאָז מען שוין אָנהייבן טאָן! אן עק לאָז דאָס האָבן!

— ווו זענען די קלעזמער? — פרעגט התגם צד.

— די קלעזמער ווו זענען? — ענטפערט בלהם צד.

און די קלעזמער זענען זיך פארבומען מיט זייער ארבעט: מע שמירט די סמיטשקעס, מע שטעלט אָן די כלים. רב יאָקל באָם טראָגט א ייגל פאר אן אויער און טיילט אים איין שטיקעלחהייט: „הער, מומזר, איך וועל דיר ווייזן וויאזוי צו ציען סמרונעס!“ מעכטשע פייקלער קראצט זיך דאָס באוואקסענע האלבע פנים, נישט קוקנדיק אויף קיינעם. רב חייקל ברחזן רערט מיט א באקאַנטן מלמד, נעמט ביי אים א שמעק טאבאק מיט צוויי פינגער און שיט ווערטלעך, ווי פון א זאק. און די איבעריקע קלעזמער, די פארשוואָלענע יינגען מיט די גרויסע ציין ווי די לאָפעטעס, שמייען ארום סטעמפענין און שמועסן זיך מיט אים אויף זייער לשון וועגן א וויכטיקן ענין.

— ווער איז אָט די דאָזיקע שעכטע[1] וואָס שטייט נעבן דער סמיסאנקע[2]? — פרעגט סטעמפענין אויף קלעזמער-לשון, אָנווייזנדיק מיט די אויגן אויף רחלען דער שיינער. — נייַ נאָר, ירחמיאל, — זאָגט ער צו אייגעם פון די נעשוואָלענע קלעזמער-יינגען, — נייַ נאָר און פראָבע אויס[3] מהטאם[4], אָבער חידקע[5], ירחמיאל, חידקע!

ירחמיאל קומט ניך צוריק מיט א קלאָרער תשובה:

— האָם איז נישט קיין שעכטל[6], דאָם איז שוין א יאָלדאָווקע[7]. דאָם איז איזיק נפתלים שנור, פון סקווירע איז זי, און אָט דאָם איז איר יאָלד[8] — זעט א ר? אָט הרייט ער זיך ארום מיט א סאמעטענער קאטערוכע[9].

— די כפחה זאָלסטו ווערן, ירחמיאל! — זאָגט סטעמפעניו נאנץ אויפגע-לייגט. — אזוי גיך ביסטו נעוואָר געוואָרן? ע, זי איז דאָך מאקע נאָר א קליווע[10] יאלדאָווקע! זע נאָר, זע, ווי זי מאטרעט[11] מיט די זיקרעס[12]!

---

[1] שעכטע — נקבה.
[2] סמיסאנקע — כלה.
[3] פראָבע אויס — וועד בעווער.
[4] מהטאם — וועד איז זי.
[5] חידקע — בעשווויבט.
[6] שעכטל — מויזל.
[7] יאלדאָווקע — ווייבל.
[8] יאָלד — מאן.
[9] קאטערוכע — היטל.
[10] קליווע — שייגע.
[11] מאטרעט — קוקט.
[12] זיקרעס — אויגן.

— אויב אויר ווילט — פרעגט יהחמיאל דער פארשוואלענער ביי סטעמפּע־
גיון — אויב איר ווילט, וועל איך גיין מיט איר מורען...[1]

— ליג אין דער ערד! — ענטפערט אים סטעמפּעניו. — מע בעט דיך נישט
פאר קיין שילאמן־שמש. איך וועל אליין מירען מיט צוזעניבע.[2]

— אגו, וואדף נאר ארוים פון דער פידל אַ פּאָר שווארצע אויגן! — רופט
זיך אן שנואור־מאיר אויף זייער לשון. — שלעפּ נאָר ארוים פון דער פידל יודישע
קישקעס!...

סטעמפּעניו נעמט זיך צום פידעלע, טוט א וואנק צו דער חברה, און מע נעמט
זיך אַנשטעלן די כלים.

IV

סטעמפּעניום פידעלע

בקיצור, נאָט האָט געהאָלפן, און סטעמפּעניו האָט זיך געמוטען באועצן די
כלה.

אך, איך פיל, אז מיין פעדער איז שוואך צו באשרייבן, וויאזוי סטעמפּעניו
האָט באָועצט א כלה! האָם איז נישט נעווען גלאט אזוי נעשפּילט, נעדימפּלט;
האָם איז נעווען א מין „עבודה", א גאָטם דינסט מיט עפּעם זייער אַ הויכן נעפיל.
מיט עפּעם זייער אן אייזעלן גייסט! סטעמפּעניו האָט זיך אוועקגעשטעלט אקעגן
דער כלה און האָט איר נעהאלטן א הרשה אויפן פידל, א שיינע לאנגע דרשה,
אַ ריהנדיקע הרשה, איבער דעם פרייז און גליקלעד לעבן פון דער כלה ביז אהער,
פון איר מיידלישטאנד, און איבער דעם פינצטערן ביטערן לעבן, וואָם דערוואַרט
זי אויף שפּעטער, שפּעטער: — אוים מיידל! איבערגעדענקט דעם קאָפּ, פאהשטעלט
די שיינע לאנגע האָר אויף אייבּיק... נישטאָ די פרוילעבקייט! זיי נעזונט, יונגט.
אָט ווערסטו א ייִדענע!... עפּעם זייער נישט פרוילעך, נאָט זאָל נישט שמראָפן פאר
די רויד!...

אָט אזעלכע ווערטער הערן זיך כמעט ארוים פון סטעמפּעניום פידעלע. אַלע
וויבער פארשטייען גוט דעם פשט פון דער דאָזיקער שמומער דרשה, אלע וויבער
כ׳לן עס; זיי פיל האָם, און וויינען דערוויך מיט ביטערע טרערן.

— וויי לאנג בין איך אזוי געזעסן — קלערט זיך א יונג וויבל, שליונגעדיק
די טרערן — וויי לאנג בין איך אזוי געזעסן מיט צעלאָזטע צעפּלאָכטענע צעפּ

---

[1] מירען — שמועסן.
[2] מיט צוזעניבע — מיט דער דאָזיקער.

און האָב נאָר געמיינט, אז מלאכים שפּילן זיך נאָר מיט מיר, אז איך בין אויפּן גליקלעכע? צום סוף... אך, צום סוף!...

— באַשטעט איר, נאָמט, — מיט בעמן אן אלטע יידענע, א מוטער פון דרײַ וואקסענע טעכטער — באַשטעט איר, נאָמט, מיין עלטערער טאָכטער איר זיווג איז גיכן, נאָר מיט מער מזל ווי מיר, נאָר מיט א שענערער דאָליע, ווי איך האָב בײַ מיין מאן, נאָמט זאָל מיך נישט שמרטפּן פאר די רייד!...

אָט אין אזעלכע מחשבות פאַלן ארײַן די וויבער, און סטעמפּענען פוט זיך זיינעם: ער אהבעט מיט אלע כלים, און דאָם פידעלע רעדט. דאָם שפּילט סטעמפּענט א וויינענדיקם, און די קאַפּעליע האלט אים אונטער. עם ווערט שטיל, אוים ליאָרעם, אוים נעפּילדער. אלע, אלע ווילן הערן סטעמפּענען. ייהן ווערן פאר־טראכט, וויבער ווערן אַנטשוויגן, יינגלעך, מיידלעך קלעטערן אַרויף אויף בענק אן אויף טיש — יעדער ווי׳ל הערן סטעמפּענען.

— ששאַ! שטילער! עולם, לאָז זיין שטיל!!

אן סטעמפּענען צעגיסט זיך אויפן פידעלע אן צעגיסט זיך, ווי א וואקם: מ׳אָך־מיאָך־מיאָך — מער הערט מען נישט; א האנט פליט אויף אן אַף — מער זעט מען נישט. אן עם הערן זיך אלערלײ קולות, אן עם גיסן זיך פאַרשידענע מינ׳ נעזאַנגען, אן אַלין אומעטיקע, מרוירעריקע, אז עם נעמט אַן בײַם האַרצן, עם ציט די נשמה, עם נעמט ארוים דאָם חיות. דער עולם גייט אוים מיט אלע כוחות, דער עולם שטאַרבט, שטאַרבט מיט אלע אברים. דאָם האַרץ ווערט עפּעם אזוי פול, אזוי צעווייקט, אן עם שטעלן זיך מרערן אין די אויגן. יידן זיפּצן, יידן קרעכצן, יידן וויינען... אן סטעמפּענען? — ווער סטעמ־פּענען? וואָם סטעמפּענען? מע זעט אים נאָכנישט, מע זעט נישט קיין סטעמפּענען, מע זעט נישט קיין פידעלע; מע הערט נאָר זיסע קולות, געמלעבע געזאנגען, וואָם פּילן אַן די גאנצע שטוב... אן רחלע די שיינע, וואָם האָט נאָך בין איצט נישט געהערט קיינמאָל סטעמפּענים שפּילן, רחלע, וואָם האָט געהערט, אז ס׳איז דאָ א סטעמפּענען, נאָר ז׳ האָט נאָכנישט געהערט אזא מין שפּילן, שטייט אן הערט זיך צו צו די כשופּדיקע נעזאנגען, צו די זעלטענע קולות — אן פּאַרשטייט נישט, וואָם דאָם איז? עפּעם ציט דאָם איר דאָם האַרץ, עפּעם גלעט דאָם זי בײַ דער נשמה, נאָר וואָם האָם איז — פּאַרשטייט זי נישט. ז׳ הייבט אויף די אויגן, אהין, פּונוואנען עם גיסן זיך די זיסע קולות, אן הערט עס אָנ ווונדערשיינע שוואַרצע אויגן, פייערדיקע אויגן, וואָם קוקן גלייך אויף איר, אן נעמען זי דורך, ווי שפּיזן, ווי שארפע שפּיזן. די ווונדערשיינע שוואַרצע פייערדיקע אויגן קוקן אויף איר אן ווינקען צו איר אין הערן מיט איר. רחלע ווי׳ל אראָפּלאָזן אירע אויגן אראָפּ — אן קאָן נישט.

„אָט דאָם איז סטעמפּענען?“

אזוי קלערט זיך רחלע די שיינע, ווען דאָם „באַזעצן“ האָט זיך שוין געענדיקט אן די מחותנים הייבן אָן צו מחאכטן מכח פּירן צו דער חופּה.

— וו זענען ערנעץ די ליכט? — פרעגט חתנם צד.

— די ליכט וו זענען? — ענטפערט כלהם צד.

און אזוי וועדט וויידער דער אייגענער געפילדער, וואָס פריער. אלע לויפן אן מע ווייסט נישט ווהין. מע קוועטשט זיך, מע שטופט זיך, מע מרעט אָן אויף מאָזאָליעם, מע צעריסט קלייד־לעך, מע שווויצט, מע זידלט די סאהווערם מיט די שמישים, און זיי זידלען צוריק די מחותנים, און די מחותנים אמפערן זיך צווישן זיך — עס איז, ברוך השם, גאנץ לעבעדיק!

אין דער מהומה, וואָס עס וועדט בשעת מע גייט צוריק פון דער חופה, כאַפט זיך סטעמפענט ארוים פון דער קאַפעליע, און אָט איז ער שוין אויסגעוואקסן צווישן די ווייבער, אָט הָא, נעבן אייזיק נפתלים שנור, רחלע דער שיינער. ער וואהפט זיך איבער מיט איר מיט אָ פּאָר וועדטער, צושמייכלענדיק און קרייזלענ־דיק זיך זייגע שיינע לאנגע האָר. רחלע וועדט רוימלעך, לאָזט אראָפּ די אויגן אוף דער ערד און ענטפערט אים דאָם צענטע וואָדט. עס פאסט נישט עפעס זיך שטעלן פלוצעם אויסשמועסן מיט אָ קלעזמער, און :אָך פּאָר אוא שלם!...

V

דאָם ערשטע באַגעגעניש פון סטעמפענין מיט רחלען

דערציילן דערציילט מען פון סטעמפענין פיל פּאַרשידענע מעשיות. מע דער־ציילט פון אים, אז ער קען זיך מיט אַלע מכשפים און מיט אַלע „גוטע לייט", אז קוים ווייל ער אָפּרעדן א כלה פון א חתן — קאָן ער, אז ער קען אזא מין „שפרוך", אז ער דאַרף נאָר אָ קוק טון, אָ רעכטן קוק טון אויף אָ מיידל, — איז זי שוין אָפּגעקאָכט, — מע זאָל גאָר באַהויפּ ווערן! אָ סך מאַמעס ווייסן פון רעם סוד און היטן דעריבער זייערע קינדער, די בלהם, אז ווען זיי רעדן מיט סטעמפענין, שמייט בייַ דער זייט אַן עלטערע שוועסטער, אָ מומע, אָ שוועגערין, אַדער אזוי אָ ווייבל, וואָס האָט אָ מאַן... אמת, דאָם איז פּאָר אינהזער העלד נישט אזא שיינער קאַמפּלימענט, נאָר וואָס מאַכט דאָם אויס? וואָס קער זיך אַן שלום צו מחלוקת? דערפון וועדט סטעמפענין גאָמען חלילה נישט קלענער. אַלע ווייסן, אז סטעמפענין איז אָ גומער „ימח־שמוניק", — נו, ככן איז וואָס? קיין שידוך טוט מען דאָך נישט מיט אים, בילעבן, אין סטעמפענין בלייבט סטעמפענין.

נעבעכטשט זענט איר, יידישע ווייבלעך, וואָס האָבן מאַנען, און נעבעכטשט זאָלן זיין די מאַנצבילן, וואָס האָבן אייך נעשענקט אזא טייערע מתנה — פרי־היט, — און ווי איז צו די מיידלעך נעבער, וואָס זענען געבונדן און געפענטשט,

געהיט און אָפּגעהיט, ביז מע דעקט צו דעם קאָפּ — און ערשט דאַן וועלן די מיידלעך אויך ווייבלעך, אויפגעבונדענע, פרייע, גליקלעכע ווייבלעך...

רחלע, אַלס ווייבל, האָט שוין נישט געהאַט וואָס צו אָנטלויפן פון סטעמפענין, ווען ער איז צוגעגאַנגען צו איר מיטן פידל אונטער דער האַנט און מיט אַ שמייכעלע אויף די ליפּן, — וואָס האָט זי מורא? פאַר וועמען דאַרף זי זיך באַהאַלטן? דער שווער, רב אייזיק גפתלי, איז פֿאַרטראָגן מיט דער חתונה: ער גייט זיך אַרום פֿאַרלייגט די הענט אַרונטער און גיט אַכטונג אויף די סאַחוועדם, אַז זיי זאָלן זיך רירן גיכער, און די שוויגער, הוואָסיע מלכה, איז דאָך אַזוי פֿאַר= פֿאַרעכט, אַז מע זאָל ביי איר אַראָפּגעמען דעם שלייער פונעם קאָפּ, וואָלט זי אויך נישט געפילט. פארבייליפנדיק, האָט זיך דוואָסיע מלכה אפילו יאָ אָפּגע= שמעלט אַ קוק טון, וואָס טוט דאָ עפעס סטעמפענין נעבן איר שנור? נאָר זי האָט זיך באַלד באַקלערט: „וויס איך וואָס, נאַרישקייטן, זייערע וואַכן, נאָט אייך אַ גראַשן!“... און איז אַוועקגעלאָפֿן ווייטער קאָמאַנדעוועז מיט די סאַוועדניקעס, זיי זאָלן טון גיכער. רב אייזיק נפתלי מיט דוואָסיע מלכהן האָבן נעקאָמאַנדעוועט אויסגעצייכנט. די סאַוועדם מיט די סאַוועדניקעס זענען ארומגעפלויגן, ווי די משוגעים, די מחותנים פון ביידע צאַחדים האָבן געפילדערט, ווי דער שמייגער איז, דער עולם האָט זיך געוואַשן און האָט אָנגעהויבן צו פֿאַרכאַפּן ערטער אויף די לאַנגע בענק אַרום די לאַנגע טישן, אויף וועלכע עס זענען דערוויל געלעגן אָנ= געגרייט פרישע בולקעס אַ גאַנצע שוחה, — פלוצעם איז געוואָרן אַ גוואַלד: עס איז אויסגעאַנגען וואַסער פון דער דיזשקע!

— ווו קריגט מען ערגעץ וואַסער? — האָט געפרעגט חתנם צד.

— וואַסער ווו געמט מען? — האָט געענטפֿערט כלהם צד.

— וואַסער! — האָט געשריגן דוואָסיע מלכה, שוין אַ ביסל הייזעריקלעך

— וואַסער, וואַסער! — האָט איר אונטערגעהאַלטן שרייען אייזיק נפתלי, פֿאַרקאַטשעט די פּאָלעס און געמייגט, אַז ער טוט עפעס.

אין דער אָזויקער גייער מהומה האָט סטעמפענין געהאַט די געלעגנהייט צו שמועסן נאָר אַ ביסל מיט רחלען, וואָס איז נעווען ערנסט און עפעס ווי פֿאַר= טראַכט. אירע שיינע בלויע אויגן האָבן געקוקט ווייט=ווייט, נישט אויף סטעמ= פענין, און אירע אויערן האָבן אויסגעהערט פון אים אַ גאַנץ לאַנגן שמועס.

און ערדן האָט סטעמפענין געקאָנט. ער האָט געדאַרפט גוט, דער כלבוניק! מיט די רייד האָט ער אַרומגענומען אַרום און אַרום, ווי אַ גוטער מזיק, נעקוקט גלייך אין די אויגן אַריין... וואָס זאָג איך? אין האַרצן אַריין, מיט=מיך אין האַרצן אַריין.

סטעמפענין האָט גערעדט און רחלע האָט געהערט, און דער רעש פון די חתונה=לייט איז נעווען אַווי גרויס, אַז מע האָט נישט געקאָנט הערן זייער שמועס, אָחוץ די לעצטע עטלעכע ווערטער:

— אָט דאָס איז אייער משה מענדל? — האָט זי סטעמפּעניו אַ פּרעג געמאַן, אַנגעוויזן מיט די אויגן אויף אַ יונגערהמאנטשיק, ווָאס האָט געהאלטן א לאַיז פון אַ ייִדישער קאָמפּאַניע און האָט געטענהט צו יענעמס לאַיז מיט אַלע חושים, מיט אַלע אברים.

— דאָס איז ער... — האָט אים רחלע געענטפערט און איז אָפּגעטראָטן אויף אַ זייט, ווי באַלייִדיקט.

רחלע האָט זיך געפונען באַלייִדיקט און האָט שוין מער נישט געקוקט אַפילו אין יענעם ווינקל, ווו די קלעזמער וענען געזעסן. סטעמפּעניו האָט נאָכדעם לאַנג ארומגעפּאַרקעוועט אַרום איר, — נאָר עס האָט אים נאָרנישט געהאָלפן. מע קאָן בפירוש זאָגן, אַז ער איז איר נמאס געוואָרן, נמאס ומאוס, אָט דער סטעמפּעניו מיט זיין עוותדיקן קוק און מיט זייַנע אַלע געגנ... „פּע, ס'איז אַ התּפּה, אַ בושה, אַז אַ ייִדישע מאַכמער זאָל גאָר שמיין אין זייַנע הלת אמות“...

אַזוי קלערט זיך רחלע, ציגייַנערויק ציריק צו דער כלה, און איז שוין פאַרטיק צו פאַרגעסן, אַז ס'איז דאָ אַ סטעמפּעניו אויף דער וועלט. נאָר — שא! וואָס א ו דאָרט פאָר אַ גערודער פלוצעם? סטעמפּעניו שפּילט שוין ווידער אַ ווינענ= דיקס, און די קאָמפּאַניע האַלט אים אונטער; אויס ליאָרעם, אויס געפילדער! ייִדן וועלן פאַרמאַכט, ווייבער וועלן אַנטשוויגן, ייִנגלעך, מיידלעך קלעטערן אַרויף אויף די בעגק אין אויף די מישן — אלע ווילן העלן סטעמפּעניון. אייזיק נפתלי האלט דעם קאָפּ אויף א זייט און הערט זיך איין, ווי א גוטער מבין. הוואָסיע מלכה, ווי זי איז געשטאַנען מיטן זיידן מיכל פאַרבונדן ארונטער, מיט אַ מעלער אין הער האַנט, אַזוי איז זי געבליבן שטיין אין דער פּאָוע. און אַפילו די סאַחוועהם מיט די פאַרקאַטשעטע פּאָלעס און די סאַחוועריגס מיט די אונטערגעשטעקטע קליידלער וענען אויך געבליבן, ווי פאַרגליווערט, אויף זייערע ערטער אין מיטן שמוב. און סטעמפּעניו האָט זיך צעגאָסן אויפן פידעלע מיט אַזעלבע ומרויערדיקע אומעטיקע געזאַנגען, אז דער עולם איז געבליבן אָן אָטעם, געשטאַרבענע, טאָקע פּשוט געשטאַרבענע, פּוויטע מענטשן!... דאָס האַרץ וועלט פּול, צעווייקט, און עס שטעלן זיך מחערן אין די אויגן. יידן זיפּצן, יידן קרעכצן, ייִדן וויינען... און סטעמפּעניו? — וועד סטעמפּעניו? וואָס סטעמפּעניו? מע זעט אים נאָרנישט, מע זעט נישט קיין סטעמפּעניו, מע זעט נישט קיין פידעלע; מע הערט די זיסע קולות, געמלעכע געזאַנגען, וואָס פילן אָן די שטוב... אין החלע די שיינע, וואָס האָט נאָך ביז היינט נישט געהערט סטעמפּעניזום שפּילן, שמייס און הערט זיך צו צו די כשופדיקע געזאַנגען, צו די זעלטענע קולות — און פאַרשמייס נישט, וואָס דאָס איז? עפּעס ציט האָס איר דאָס האַרץ, עפּעס גלעט דאָס זי, נאָר וואָס דאָס איז, — פאַרשטייט זי נישט. זי הויבט אויף די אויגן אין קוקט אַהין, פוג= וואַנען עם גיסן זיך די ווונדערלעבע מעלאָדיען, און הערט עס פּאָר ווונדערשיינע שוואַרצע אויגן, וואָס קוקן גלייך אויף איר, גלייך אויף איר, וואָס נעמען זי דורך,

ווי צוויי שאַרפּע שפּיזן; די וווּנדערשיינע שוואַרצע פּייערדיקע אויגן קוקן אויף איר אוּן וווּנקען צו איר אוּן רעדן מיט איר... רחלע לאָזט אַראָפּ דעם קאָפּ אוּן זעט די וווּנדערשיינע שוואַרצע פּייערדיקע אויגן, רחלע קוקט אויף אַלע זייטן — אוּן זעט אליין אָפּ איינע וווּנדערשיינע שוואַרצע פּייערדיקע אויגן...

VI

נאָך דער „חופּה־וועטשערע"

די „חופּה־וועטשערע" האָט זיך שוין לאַנג געענדיקט, עס איז שוין נאָך אַלע „ווייטאַטן", נאָך דעם „הרשה־געשאַנק", נאָך דעם „כשר־טאַנץ" — דער עולם הולּיעט, יעדער דינגט אַ מאַנץ, מע כאַפּט אַ פּרייַלעכס; רב יאָנטל דער שוחט גייט אַ „קאַוואַלקל" אוּן צעלאָזט זיך מיט גדוים קוראַזש די מחותנתטע אַליין מיט איר גראָבן בויך, -מחילה, אוּן דער גאַנצער עולם פּליאַסקעט אונטער רב יאָנטלען, וואָס זעט גאָרנישט, אז ער מאַנצט מיט א נקבה אוּן מאכט „פּרי־סיאַדקעס", ווי אַ בוואַט, אוּן אַקעגן אים העצקעט זיך די מחותנתטע מיט די הענט „פֿאַרבאַקאַם". אוּן שמייכלט צו רב יאָנטלען מיט אַ ברייטן שמייכל איבערן גאַנצן ברייטן פּנים, ווי די לבנה אין האַלבן חודש... שפּעטער ווערט נאָך פּרייַלעכער, מע מאַנצט שוין, -מחילה, אוּן אייגע תחתונים. איוּוק נפתלי שטייט שוין אַן אַ קאַפּאַטע, מיט די ברייטע ווייסע אַרבל. מע האָט אים לאַנג געשלאָגן, ביז ער האָט מסכים געווען אויסצומאַכן די קאַפּאַטע, אוּן אויבן קאָפּ האָט אים עמעצער אַנגעזרוקט אַ קאַפּעליוש ביז דער נאָז — אוּן אַלע לאַכן פּון אים מיט פֿאַרשכורטע אויגן, אַפילו זיין אייגענער זון משה מענדל (רחלס מאַן) שלעפּט אויך דעם טאַטן פֿאַר אַן אַרבל „אין קאָן אַריין".

— פּולקעס, פּולקעס! — שרייט משה מענדל, שפּרינגט ביז דער טעליע.

די קלעזמער שפּילן שוין אַליין, אָן סטעמפּעניון. צווישן דער האָזיקער הכרה איז געווארן גאָר הפקר. האָם גאַנצע דעדל פּירט אייגער פּון די געשוואַלענע יונגען מיט די גרויסע ציין. דער שוואַרצער קאַלטעגעשוואַטער רב שניאור מאיר דער אונטערהאַלטער (סעקונדע) דרימלט, רב יאָקל קאָגטרבאם שלאָפּט. נאָר יונגוואַרג ארבעטן אויף אַלע כלים, אוּן מער פּון אַלע האַרשוועט נעבעד מעכטשע פּויקלער: ער קאַכט אויפן פּויק, ווי אַ גזלן; זיין געל יקספּל האָט ער באַהאַלטן אין באַראַבאַן אַריין, אוּן מע זעט נאָר, ווי ער ארבעט מיט די פּלייצעס, צוטופּענדיק מיט די קרומע פּיסלער. אוּן סטעמפּעניו? סטעמפּעניו שארט זיך אַרום די יונגע ווייבלער, אוּן נאָר מער — אַרום רחלען.

— שוויגער, קומט לאָמיר גיין אהיים! — זאָגט רחלע צו רוואָסיע מלכה, וואָס שמייט און באטראַכט איינזיק נפתלין מיט די ווייסע ארבל און מיטן קאַפּע־ליוש.

— קום, מאַכט־שטער, קום! מאָרגן איז אַ מארק, דארף מען זיך אָפרוען. זע נאָר, ווי זיי האָבן זיך אַ ביסל צעהוליעט!

און רוואָסיע מלכה גייט מיט רחלען אהיים.

דער מונקעלער בלויער היפל ווערט אין איין זייט אַ ביסל העלער, ליכטיקער. עס שאַרייעט אויף מאָג. עס מוט אַ קריי אַ חאָן, אין צען אַנדערע האָנען ענטפערן אים. ווייט ווייט לאָזט זיך הערן דאָס בילן פון א הונט. אַלע שמיכעלעך, אפילו ביי די גויים, זינגען נאָך צוגעמאַכט, נאָר ביי איין הערש בער דעם שוחט לייכט זיך: הערש בער דער שוחט שמייט אויף אַ שעה פאַר מאָג לערנען „פאַר זיך".

— וואָס זאָגסטו, רחלע, אויף גנעסיעס מאַכטער, וווּ זי האָט זיך עס א ביסל אויסגעסטראַצלט? ביסט א מבין אויף איר?

נאָר רחלע ענטפערט איר נישט דערויף. רחלע איז פאַרנומען מיט אירע אייגענע געדאַנקען. וועט ווייסט, וואָס און וועגן וועמען זי טראַכט אַצינד?...

— שוויגער! — וואָגט רחלע פלוצעם. — אַט דאָס הער איך דאָס שרשטע מאָל אויף מיין לעבן סטעמפּעניום שפּילן.

— גיי ישוין גיי, קינד, נאָ דיר נאָר דאָס ערשטע מאָל! — ענטפערט איר די שוויגער. — נו, און ביי אייער גביר רב לייבציע אברהם העשם? האָן ביי רב נחמיה ביק? האָן ביי שרה בנציונס? האָן ביים רבין אַליין?

— איך געדענק נישט, — ענטפערט רחלע, — איך האָב נאָר געהערט — סטעמפּעניו, סטעמפּעניו, און געוען האָב איך אים נישט.

— נו, ס׳פאַרשטייט זיך, ביסט נאָך העמלט געוען... וואָס ביסטו געוווען? אַ פיסקליא ביסטו געוווען, וועז סטעמפּעניו האָט געשפּילט אין סקווירע ביים רבין די חתונה. אַ חתונה איז דאָס געוען — אויף אַלע מייגע ליבע, רבונו של עולם! אַ היפש שמיקל חתונה! קאָנסט זיך מעלדן, אז איך האָב דעמלט געטראָגן, סאָמע מיט יאָסעלען האָב איך געטראָגן, און בין געוען, הייסט דאָס, און בין געוען, אַזוי גרוים, ווי אין זשקסטן... הא? ניין, אין אכטן חודש מאַקע... וווהין גייסטו דאָס, רחלע? אַט איז האָך אוגדזער שטוב, און דו ביסט פּאַרקראָכן נאָר צו נגעסיען, — ס׳א גראָס, כע־כע!

— זעט נאָר! — ענטפערט רחלע, ארומקוקנדיק זיך אויף אַלע זייטן. — אַ שיינע מעשה, כ׳לעבן, כאַ־כאַ־כאַ!

און לאַכנדיק זינגען די שוויגער מיט דער שנור אַריינגעקומען צו זיך אהיים, זיך צוליגן אויף אַ פּאַר שעה אָפרוען, דען מאָרגן פרי שטעלט זיך אויס אַ גרויסער מארק אין מאזעפעווקע, כמעט אַ גאַנצער ירידּ.

VII

רחלע קאָן נישט אַנטשלאָפן ווערן

האָט איר געהערט אַן אומגליק? — רחלע קאָן נישט שלאָפן! זי קאָטשעט זיך אויף אַלע זייטן, זי דעקט זיך צו און העקט זיך אָפּ — נישטאָ קיין שלאָף אויף איר! וויפל זי פליסט זיך, א שמייגער, נישט צו טרויבן וועגן אים, וועגן סטעמפּענין, מיין איר, — און ער קריכט איר אַלץ פּאַר די אויגן, דער גומער אַר וויסט אים וואָס און וועג! זי מאַכט צו די אויגן שטאַרק־שטאַרק — און דערזעט אים מיט זייגע וווּנדערשיינע שוואַרצע פייערדיקע אויגן, ווי זיי קוקן גלייך צו איר, ווי זיי ווינקען צו איר, ווי זיי רופן זי צו זיך... „א, נישט נעדאַכט זאָל ער ווערן!... משה מענדל זאָל כאַטש זיין!“ — קלערט זי זיך. זי עפנט אויף די אויגן און דערזעט סטעמפּענין מיטן פיידעלע, און עס מאָלט זיך איר אויס, אַז זי הערט נאָר דאָס שיינע זעלטענע שפּילן... „אך, א מין שפּילן, נו, נו! נישט אומזוסט דערציילט מען זיך אַן ווינקן אים אזעלכע וווּנדערלעכע מעשיות“... און רחלע הערמאַנט זיך אַן אַלע יענע שיינע מעשיות, וואָס זי האָט זיך אַנגעהערט ווענן אים נאָך, בשעת זי איז געזאַנגען אין חדר זיך לערנען שרייבן צו מאַמע שפּרייז דעם מיידלשן שרייבער, בשעת זיי זענען גשוווּמען אין סקווירע. אָט האָרט האָט זי זיך דאָס אַנגעהערט פון אירע חברטעס מעשיות, וויאַזוי סטעמפּענין האָט אַמאָל אַפּגעזעהן א כלה פון א חתן, און די כלה איז פּאַר בזיון געשטאָרבן, און מע האָט געשטעלט אויף איר א שוואַרצע חופּה... וויאַזוי סטעמפּענין האָט אַמאָל אַפּגעמאַן א מיידל דערפּאַר, וואָס זי האָט אים אַנגערופן מיטן נאָמען שארלאַמאַן... וויאַזוי סטעמפּענין האָט אמאָל געשפּילט א חתונה ביי א גרויסן פּריץ, א גראַף; ווי דעם גראַפּס טאַכטער, די פּאַניעגקע, א זעלטענע שענהייט, האָט זיך אין אים אייגעזעקאַכט און האָט געזאָגט: איין מאָל פּאַר אַלע מאָל — דער מויט זאָל איר זיין און סטעמפּענין ווייל זו... דער גראַף, אז ער האָט דערהערט אַזוא מעשה, האָט ער מיט אים אייגעטעהט, פּריער מיט בייזן, דערנאָך מיט גוטן, און לסוף האָט ער אים צוגעזאָגט הרי דערפּער, אַב ער זאָל זיך איבערקערן און נעמען זיין טאַכטער, די פּאַניעגקע, פּאַר א ווייב. נאָר סטעמפּענין האָט אים נעטטפּערט אויף פּראַנצויזיש (סטעמפּענין האָט געקענט דייטש און פּראַנצויזיש), אז ער מעג אים אַנשיטן א פּולע שטוב מיט רעגדלעך, וועט ער זיין רעגדל נישט אוים־בייטן (און דערפּאַר איז ער געווען ביי אַלע שרלעבע יידן, אפילו ביים רבין, אזא חשוב). און די פּאַניעגקע, אז זי האָט דאָס דעהערט, האָט זי זיך מיטן אָנטון אַרויסגעוואָלפן אין טייך אַריין... און נאָך פיל וווּנדערלעכע מעשיות, וואָס עס נעמט אַן א שרעק, נאָר אויסהערטריק זוי...

נאָר האָט זיך החלע דערמאָנט, וואָס זי האָט געהערט פון אירע חברטעס, אַז סטעמפּניו האָט אַזא מין פּלעשעלע „ליבע־טראָפנס"... „ליבע — ליובקע, קאָר לאָקשן! — האָט זיך החלע געקלערט, דערמאָנט זיך אָן רי אַלע שייגע מעשיות. — נאָ דיר אַ גראָשן פּאַר דער גאַנצער ליבע! מיין משה מענדל, גיש־קשה, האָט מיך ליב אָן „ליבע־טראָפנס". אין איר אים? איך משה מענדלען?"...

און רחלע קערט זיך איבער אויף דער אנדערער זייט, מיטן פּנים צו דער וואַנט, און מראַכט וועגן דעם גאַנצן שמאַרק. האָם ערשטע מאָל איז איר אַרויס־געקומען אויפן קאָפּ אַזא מחשבה: „אָט האָסטו דיר די אַנדערטע טעג יום־טוב! וואָס עפּעס מיצקע הייגען ליב־שמייב? פּייגע געווינם גישט!"...

און באמת מאַקע, פּארוואָס זאָל זי אים פּייגע האָבן? משה מענדל איז, חלילה, נישט קיין מיאוסער יונגערמאַן, אַ ביסל פון דער נייער וועלט, די פּאות פּאַרשאַרט אַרומטעער, לייענט אַ בלאַט, מאַכט שיין קידוש, האָט ליב צו זאָגן אַ וועראַטל, מיט יונגעלייט אַ שטיף טון — נאָר אַ פּייגער יונגערמאַן. אמת, צו איר, צום וויב, איז ער נאָר אַ ביסל וויילד, דערט מיט איר קיינמאָל נישט קיין צווויי גאַנצע וועראַטער, עפּעס נאָר מיט אַ וועראַטל און מיט אַ דריי זיך אויס אָדער אין בית המדרש, אָדער אין מארק. ער זאָל זיך עס אַמאָל, אויף אַ משעקאָוועסט, אַנידערהזעצן מיטן זוייב, ווי בייַ לייטן פּירט זיך, רעדן, שמועסן, גלאַט אַזוי, — דאָס גיין. אַ וויילדע ציג!

אוי, נישט דאָס האָט החלע געמייגט בלהוויין! החלע, אַז זי איז אַ כלה גע־וואָרן, האָט זיך איר אויסגעוויזן, אַז אַלע זעגען איר מקנא אויף איר חתן; אַז אַזא משה מענדל (אַד, איז ער געווען שיין התגוויזן) איז נאָר דאָ אייגער בייַ גאָט און דער אַנדערער בייַ איר — און זי וועט דאָס זיין אייגע אַ גליקלעכע... און צום סוף? צום סוף זעט זי, אַז אירע אַלע חברטעס לעבן מאַקע אַ גומן טאָג: די איז ערגעץ מיט איר מאַן אין אַ גרויסער שטאָט און שרייבט פון דאָרט אַוועלכע בריוולעך, וואָס עס לאָזט זיך אויס די וועלט, און יענע איז שוין אַליין אַ באַלע־באָסטע! אַפילו חנה מירל, וואָס האָט התונה געהאַט פּאַר אַן אַלמן מיט פּינף קינ־דער און וואָס האָט אַזוי אייגעלייגט די וועלט, איז אויך גליקלעך. און זי? און החלע?... אַך, נישטאָ וואָס צו רעדן. אַ גאַנצע וואָך זיץ פּאַרשפּארט, זוי אַן עוף אין אַ שפּייג: עס, סדינק און שלאָף! דער שוועד אין שוויגער לאָזן נישט אָפּעמען: מאָג און נאַכט נאָר החלע און החלע! און משה מענדל מיט זיבע געגג, מיט זיבע וועראַטלעך, גלייך ווי זי וואָלט געווען בייַ אים אַ וויים איך וואָם... שאַ! אַן קלאַפּט עמעצער אין דער טיר. דאָם קער אַוודאי זיין משה מענדל. די שוויגער גייט אים עפענען.

— משה מענדל!

— הא, וואָס?

— ס'איז דו, משה מענדל? — פּרעגט אים די מומער.

— נו, א מענטש, ימח שמו, בררר... — אנטפערט איר דער זון.

— וואָס לעפּעטשעסטו, משה מענדל? — זאָגט ווידער צו אים די מוטער.— טו זיך אויס און לייג זיך שלאָפן.

— ימח שמו, גוט געטרונקען, בערל מנשה, כאַ=כאַ=כאַ!

— גאָט איז מיט דיר, משה מענדל! וואָס פּלאַפּלסטו? — זאָגט צו אים דוואָסיע מלכה, אויסרייבנדיק א שוועבעלע.

— איר הערט דען נישט, שוויגער, אַז ער איז שכור לוט? — זאָגט צו איר רחלע. — ציגדט אים האַרט אָן א ליכט, זייט מוחל, ער וועט זיך ברעכן רוק און לענד.

— כיללל... נאָר א גלעזל, ימח שמו!...

מיט די דאָזיקע האַלבע ווערטער פאַלט משה מענדל אַניידער ביי זיך אין בעט און ווערט גיך אַנטשלאָפן מיט א שרעקלעך כחאַפּערי. דוואָסיע מלכה ווערט אויך אַנטשלאָפן. ר' קלייגע קינדער שלאָפן שוין לאַנג. עס סוויטשעט און עס פייפט אין אַלע ווינקעלעך. אַלע שלאָפן געשמאַק אויגעם דאָזיקן שטיבל, נאָר איין רחלע קאָן נישט אַנטשלאָפן ווערן, כאָטש נעם מו זיך אָן א מעשה — נישטאָ קיין שלאָף!... די לבנה שיינט אדיין דורך א פענצטער, און א לאַנגע ווייסע פּאַסמע פון איר ליכטיקייט פאַלט אויפן בעטל, אויף וועלכן משה מענדל ליגט צעוואָרפן מיטן פּנים ארויף, האָט מויל אָפן, די אויגן פאַרגלאָצט, דער האַלדז פאַרדיסן, און א קנאַפּ, א שארפער קנאַפּ, שטעקט ארויס פונעם גאָרנ׳, ואו עס איז א מיאוסע ואָר צו קוקן.

רחלע ווייל נישט קוקן — און קוקט פּאָרט; קוינטאַל האָט איר משה מענדל נישט אויסגעווויזן אזוי העסלעך, ווי אין דער דאָזיקער נאַכט. און, נישט ווילנדיק, האָט זי אים פאַרגלייכט מיט אַן אַנדערן, מיט א יענעם ימח=שמוניק סטעמפּענין... און דאָס איז דער אייגענער משה מענדל, וואָס פריער? וואָס אמאל, בשעת התנוויזן, מיט זיין שיין ווייס פּנימל, מיט זיין זיס שמייכעלע, מיט זייגע פּרייליכע אייגעלעך, מיט זיין גליק שמעלטל, מיט זיין געזגל און מיט אַלע זייגע בגעימותדיקע פאַסטעמקעס, מיט זייגע קלוגע גלייכווערטלעך? אָט דאָס איז יענער משה מענדל?...

און דאָ האָט אים רחלע, נישט ווילנדיק, ווידער אמאל פאַרגלייכט מיט אַן אַנדערן, מיט סטעמפּענין...

אויוק, אַוועק, פינצטערע מחשבות, פון א יידישער מאַכטער!

VIII

„צום שלייער־וואַרמעס"

אויף מאָרגן, אז כיענע די שמשטע איז געקומען צו דוואָסיע מלכהז זאָגן, אז די מחותנתמע מיטן חתן, מיט דער כלה, מיט אַלע מחותנים האָבן געלאָזט בעטן צום שלייער־וואַרמעס, איז שוין רחלע געווען אויסגעשלייערט און אָנגעטאָן נאָר דער לעצטער מאָדע פון רב דור מעכאַניק דעם זשענסקי שנייידער: אַ בלוי זיידן מלבוש, היימל־קאַליר, מיט וויסע קרוזשעווקעס און מיט גאַנץ ברייטע ארבל, וויַ מע האָט העמלט געטראָגן אין מאַוזפעווקע, וווּ די מאָדע האָט פאַרשפעטיקט אויף עטלעכע יאָר; אויפן קאָפּ אַ בלוי זיידן מיכל, אַזשורנע פֿרבעס, אַזוי, אַז מע האָט געקאָנט ערויסזען דעם נאָנצן שלייער מיט די צעפּ... נאָר פרעמדע צעפּ; די אייגענע בלאָנדע האָר זענען שוין בייַ רחלען פון לאַנג באַהאַלטן, פאַרבאָרגן אויף תמיד, אויף אייביק! עטלעכע שנירלעך פּערל אויפן האַלדז, אויפן ווייסן, אויפן שיינעם האַלדז, אַ גרויסע גאָלדענע קייט, אַ בראָש, בראָסלייעטן, פינגערלעך, אוירינגלעך — די נאַנצע יידישע צירונג, דער נאַנצער יידישער מאַנאָמעס.

אַן אויסגעשלייערטע איז רחלע נעזעסן בייַ זיך אין חדר, וווּ משה־מענדל איז נאָר נעלעגן אין דער נעכטיקער פּאָזע, מיטן גאָרגל אַרויף און מיט אַן אָפּן מויל, און האָט נעהאַלטן אין איין כראַפּען. ,

„אך, וואָס פּאַר אַ גרויסער חילוק עס איז צווישן די צוויי משה מענדלען, דאָס היימט, צווישן משה מענדל דעם חתן און משה מענדל דעם מאַן: יענער משה מענדל איז עפּעס נעווען מיט אַזויפיל חן, זייַנע אויגן האָבן נעלייכט, וויַ הברלות, זיין קול איז נעווען צוקער זיס, זייַנע אַלע פּאָסטעמקעס זענען נעווען אַזוי אָנגענעם, אַזוי ליבלעך! און דער משה מענדל? עפּעס אַזוי משונה לאַנג און שמאָל און סאָמלעוואָטע, און אַ נעל בערדל שיט זיך אים. פונוואָנען האָט זיך צו אים נעקומען אַזאָ צאָפּן בערדל?

און נישט ווילנדיק, שטעלט זי זיך באַר אַלץ אָט אַ יענעם כל־בוניק, וואָס האָט זי אַ נאָנצע נאַכט נישט נעלאָזט שלאָפן — אַ רייַנער אומגליק! „איך בין אַליין שולדיק — קלערט זיך רחלע — איך בין אַליין שולדיק: פּלוצעם נאָ דיר נאָר אַזאָ שלומזל, אַ סטעמפּעניו! וועט שטעלט זיך דאָס אָפּ פּלוצעם רערן מיט אַ קלעזמער? — פּע, בזיונות! און וואָס וואָלט מען נעקאָנט אויף מיר זאָגן, ווען מע זאָל מיך זען שפּיין און רערן מיט אים? א מערכה, וואָס ס'איז נעווען אַזאָ נעפּילדער. און וואָס וואָלט משה מענדל נעזאָגט?"...

און מיט א שמייכל איז רחלע צוגענאַנגען צו משה מענדלס בעט און האָט זיך אינגעבויגן איבער זיין קאָפּ און האָט אים אָנגערופן בייַם נאָמען. משה־מענדל האָט אויפגעעפּנט די גרויע אויגן און האָט לאַנג געקוקט און האָט נישט פאַרשטאַנען, וואָס ער זעט פּאַר זיך.

— משה מענדל! — חאָט אים רחלע נעזאָגט, אָנגעבויגן זיך אינגאַנצן צו אים. — משה מענדל! דו דערקענסט מיך נישט, צי וואָס? קוק אים אָן, ווי ער באַטראַכט מיך אַ ביסל! איך בין דיר, אַפּנים, נעפּעלן אין שלייער?

— אַי, לאָז צורו, וויל שלאָפן!... — און מיט די וועדטער הרייט זיך משה מענדל אויס מיטן פּנים צו דער וואַנט און לאָזט אַרויס אַ משונה־ווילד כראַפּערי.

— די מחותנתטע און חתן כלה און אַלע מחותנים האָבן געלאָזט בעטן אייך מיט אייער שוויגער און מיט אייער מאַן אויפן „שלייער־וואַרמעס".

אַזוי רופט אויס כיענע די שמשטע, אַריינגעשטעקט דעם קאָפּ אין דער טיר אַריין, נאָר דערזעט, ווי רחלע שטייט אויבערן מאַנגל צוקאָפּנס, טוט זי זיך אַ וואַרף צוריק.

* * *

רחלע האָט געטראָפן די כלה נאָך נישט קיין אויסגעשלייערטע. ביידע חברטעס האָבן זיך צעקושט, און עס איז צווישן זיי גיך פּאַרבונדן געוואָרן אַ גאַנץ וואַרעמער שמועס, ווי עס דאַרף צו זיין צווישן צווי יונגע וויבלעך.

דער עולם האָט זיך געקליבן ביסלעכווייז, און די סאַרוועראַם מיט די סאַר־ווערקעס האָבן באַדעקט די טישן מיט כל טוב: מיט לעקעד און מיט אייגנע־מאַכטס, מיט קומיש־ברויט און מיט מאַנדל־ביגעלעך און מיט שטרודלען אַלערליי. די נעכטיקע שמשים מיט די נעכטיקע אָרעמעלייט זענען שוין אויך דאָ. דער מחותן, חיים בנציון, לויפט אַרום אַן אויסגעצוואָגענער, מיט אַ כאַמעטן קאַשקעטל, און די מחותנתטע איז שוין הייזעריק, ווי די וואָנט; דאָך הערט זי נישט אויף צו פּאַראַדקעווען, מרייבט דעם אָהער און דעם אָהין און שרייט מיט די לעצטע כוחות:

— איר ווילט מיך אומגליקלעך מאַכן, שונאי ציון! איר נעמט און שטעלט אַוועק אַ בעקן מיט מאַרט און מיט איינגעמאַכטס דאָרט, ווו עס דאַרף נאָר שטיין דאָס פּלעשל בראַנפן מיט די גלעזלעך, וווּנד איז מיר און וויי איז מיר! ניי צעריים זיך! נאָ דיר אַ חתונה! קאָסט אַ גרויד נאָלד, אוז צום סוף — נאָ דיר! אַפילו די קלעזמער זענען נאָר אויך נישטאָ! מאַקע נאָר אַ מעשה קומט זיך אָנצופון און נענוג!

— שאַ, לאָז זיין שטיל! — שרייט חיים בנציון דער מחותן. — וואָס פילדערסטו אַזוי? מע וועלט פון דיר נישט גליקלעך! זי טוט נאָהנישט און שרייט! וואָס שרייסטו, וואָס? אַ נאַוויגע ביי דיר אַ קינד חתונה מאַכן? דאָס ערשטע מאָל, צי וואָס? קוק זי אָן, זי כריפּעט אַזש! צענויפּגעזרופן נעסט מיט קרובים אַ גאַנצע שטאָט און לויפט אַרום און שרייט! טאָמער וויסטו וואָס?

— וואָר שרייט, משוגענער כהן? וואָר שרייט?

— איך וויים וואָר סע שרייט? אַרטבה, זאָג שוין אַליין!

— איך שריי גישט; סע דו שרייסט.
— איך שריי שוין? אַווי? נאָר פֿאַרקערט?
— אָט שרייסטו האָך, חיים בנציון, וואָס איז דאָס דיר אָנגעקומען אַוועלכעס?

— א גוטער מאָרגן זאָל קומען אויפן מיט דער מחותנתטע, אויפן חתן מיט דער כלה, אויף אַלע מחותנים פון ביידע צדדים און אויף אַלע ליבע פרייַנד, וויוואַט — נאָך פיין אויסגעשפילט!

מיט דעם הילכיקן אויסרוף פון חייקל בחתן האָבן זיך די קלעזמער געזומען צו די כלים, און די חתונה איז געוואָרן ווירער א חתונה! דער עולם האָט זיך געזומען אויסווישן די הענט אין די פֿאַלעס, פֿאַרקאַטשען די אחבל, און ערשט נאָכדעם זיך וואַשן, געזעצט זיך צום טיש פֿראַיוון דעם „שלייער־וואַרמעס" — און דאָ האָט זיך סטעמפּענט געזומען דאָס פֿידעלע און האָט איבער א נייס געמאכט אַלע נעכטיקע קונצן נאָר מיט עמלעכע צוזעצלעך און מיט א צוויי־דריי נייע שטיקלעך, פון וועלכע דער עולם האָט געגאַפּט אויף די נעגל און איז געווען אויסער זיך. אַלע אויגן האָבן געקוקט אויף אים, אויף סטעמפּענין; נאָר איין רחלע האָט נישט געקוקט אין יענעם ווינקל — און דאָך האָט זי אים געזען, און דאָך האָט זי געפילט, אז ער קוקט אויף איר... ערשט דעמלט, אז סטעמפּענין האָט דאָס פֿידעלע אַוועקגעלייגט, און צווישן עולם איז געוואָרן א הו־האַ, — ערשט דעמלט האָט רחלע אויפגעהויבן אירע בלויע אויגן און האָט דערזען... סטעמפּענין.

— וואָס זאָגט איר אויף אים? — האָט זיך צו איר געוועגרט די כלה, וואָס האָט ביז אַהער נעשוויגן.

— אויף וועמען? — האָט זי רחלע געפרעגט בתמימות.

— אויף סטעמפּענין; א שיינער בלבוניק?...

רחלע האָט איר נאָכגישט געענטפֿערט דערויף. זי האָט דערפילט, אז די פֿאַרכ קומט איר צו אין פּנים אַריין. די כלה האָט דאָס באַמערקט און האָט זי א פּרעג געטאָן:

— ס'איז אייך היים, רחלע? אַיאָ, ס'איז אייך היים?

— יאָ, היים, שרעקלעך היים! איך וועל אַרויסגיין אויף א מינוט אין דרויסן זיך אָפּקילן. — האָט איר רחלע געענטפֿערט און איז אַרויסגעגאַנגען פּונעם טיש, באַגעגנט זיך אויף יענעם טרויט מיט א סאַרוועראָקע, וואָס האָבן איר אָפּגעמאַכט דעם וועג מיט גרויס כבוד, גישט אַזוי צוליב איר, ווי צוליב איר זיידן מלבוש. נאָר גישט אַזוי גיך האָט זי געטראָפן צו דער טיר, רעז, ערשטנס, האָט זי באַהאַרפט הורכשפּאַרן זיך דורך די קלעזמער, וואָס האָבן זי

באמראכט „מיט אויגן" איז האבן זיך דורכגעוואַרפן אויף זייער לשון: „קליווע יאלראווקע, מע דארף מירען מיט צוזענידע"... און אז דאָס זיך באַגעגנט מיט סטעמפּעניום אויגן, האָט זי דערפילט עפּעס אַ מין הארצקלאפּעניש, וואָס זי האָט נאָך ביז אַהער קיינמאָל נישט געפילט; דערפון איז זי געוואָרן נאָך רויטער און האָט דערפילט אַ שרעקלעכע היץ אין פּנים, ווי אַ מענטש, וואָס גייט אויף אַ שרפה סאָמע ביים רעכטן פייער. צו די צרות האָט זי זיך נאָך געהאַרפּט באַגעגענען מיטן מחותן רב חיים בנציון, שוין כמעט ביי דער טיר, און האָט זיך אָנגעהויבן אַ נייע חתונה: רב חיים בנציון איז געווען אַ ייד אַ חסיד און האָט געציטערט פאַר אַ נקבה שרעקלעך. אַז ער האָט זיך באַגעגנט פּלוצעם מיט החלען, האָט זיך רב חיים בנציון באַהאַרפּט, אויפגעמלעך, אַ וואָרף טון צוריק, ווי דער שטייגער איז. נאָר, מעשה שטן, האָט ער זיך נאָר אַ גענם געמאָן רעכטס, און אַזוי ווי זי, רחלע, איז אויך געגאַנגען רעכטס, איז אָפּגעאַנגען אַ האָר, זיי זאָלן זיך צעבוצקען. לכן איז רב חיים בנציון געפאלן אויף אן עצה און האָט זיך באלד אַ כאַפּ געטאָן ליינקס; צום אומגליק, איז זי אויך געפאלן אויף דער זעלבער עצה און האָט אויך געגומען ליינקס. דאָ האָט רב חיים בנציון באלד פּאַרשטאַנען, אַז מע דארף זיך ראַפּטאָם א לאָז טון טאַקע נאָר רעכטס, נאָר ביז ער האָט זיך אַ ריר געטאָן, איז אים שוין רחלע געשטאַנען אַקעגן, ווי אויף צו להכעיס — און גאָט וויסט ביזוואַנען זיי וואָלטן אזוי אוועקגעפאנצט, ווען אויף זייער גליק זאָל נישט געווען אָנקומען די היזערריקע מחותנתע און נישט שטעלן זיך אויס= טעהן מיטן מחותן, אויף זייער געווינעלעכן שטייגער, און דערחוויל האָט זיך רחלע ארויסגעכאַפּט אין הרויסן ארויס, אַ ביסל אָפּקילן זיך פון דער שרעקלע= כער היץ.

IX

רחלעס ביאָגראפיע און חיה עטלס ראָמאַן

אין הרויסן איז אָבער געווען גאָר היימער. עס איז געווען אַ תמוזדיקער טאָג. די זון האָט געהאַלטן אין מיטן הימל אין האָט געסמאַליעט און געבראָטן גאָר אַן רחמנות. אויף די הילצערנע און שמרויענע העכער פון די מאַזעפּעווקער הייזער האָט זיך דער אָפּשיין פון דער זון צעגאָסן מיט מויזנמטער פּאַסן, וואָס ציטערן און שוועבן, ווי די כוואַליעס פּונעם מייר; חדר=ייִנגלער רופן דאָס אָן: „די שכינה רוצ".

אַקעגן רחלען שטייט דער מאַרק: ער איז בריים און פּוסט. די קלייטן מיט די רויטע פּאַרטעכלער זענען אָפּן, און די ווייבער זיצן אויף פּירעקעדיקע בענקלער און אַרבעטן אַ זאָק מיט אַ שרעקלעכער געשווינדקייט. ביי דער זייט שטייען

מולטערלעך מיט יאָגדעס, מיט קיכלעך און מיט קאָרזשיקלעך, און אַ ציג גנבעט זיך אונטער און האָט חשק צו מאַכן אַ שמיקל אומגליק, נאָר מע דערלאָזט זי נישט. וויסט=וויסט גייען אַ פּאָר אָקסן מיט אַ גרויסער פור סנאָפּעס קאָרן; די פור מאַכט אָן אַ מוראדיקן פּאָראָך אַרום זיך, און היגמן גייט נאָך אַ קליין שיינעצל מיט אַ גרויס וואָרעם היפּל, מיט אַ טאָרבע, מיט אַ לאַנגער בייטש אין באָרווּעס, און אַ גרויסער הונט לויפט אים נאָך מיט אַן אַרויסגעשטעלטער צונג.

רחלע שטייט און באַטראַכט דאָס גאַנצע וואָבער־יקע אויסזיכט און פּאַר־גלייכט דאָס מיט איר בלוי ווידן מלבוש, היפּל קאָליר, און מיט די פּערעלער, בהאַלי־עמן, אירינגלער, ביינגערלעך — און זי פּילפּל, אַז זי איז עפּעס נאָר ווילד פּרעמד מיט דעם דאָזיקן בילד, מיט דער גאַנצער נאַטור, עפּעס נישט אַהין, נישט אַהער, נישט מאַרק־ייִדענע, נישט גראַפּינע — גלאַט אַ ייִדיש קינד, אַ ייִדישע מאַכמער, פּמור פון אַלץ. אָט האָט זי זיך אַ מאַן, עסט זיך קעסט ביי די שווער און שווינער, מוט נישט קיין האַנט אין קאָלטן וואַסער, און דער מאַן איז אָדער אין בית־מדרש, אָדער אין מאַרק, גייט אַרום מיטן שטעקעלע און זאָגט וועכטלער.

אַצינד, שמייענדיק אָט דאָ, נאָענט צו דער נאַטור, האָט זי זיך כמעט דאָס ערשטע מאָל אויף איר לעבן געוואָלן רעכט באַטראַכטן, ווער זי איז, און עס איז אי־ר אַרויפגעקומען אויפן זינען אַ גייע מחשבה, אַז עס פּעלט איר עפּעס. וואָס — וויסט זי נישט. נאָר עפּעס פּעלט איר, עפּעס גייט איר אָפּ...

רחלע איז געווען א פּשיט יידיש ווייבל אָן אויבערקעפּלעך, אָן שפּיצלעך. מיט אייגעם וואָרט — דאָס, וואָס מע רופט אָן ביי אונדז אַ יידישע מאַכמער. געוואָקסן צווישן אַ סך קינדער, איז זי ביי פּאַמער אַן מומער אין סקווירע גע־ווען נישט אַזא אַנמיק: „וויים איך, אַ מיידל, לאָז זי זיך וואָקסן געזונטערהייט“... אין בסדי זי זאָל זיך נישט ארומכלאַנקעווען פּאַר די אויגן אין עס זאָל זיין וויי־צייקער מיט אַ קינד אין שטוב, האָט מען זי אָפּגעשיקט גלייך מיט אַלע אירע ברידערלעך אין חדר אַריין. נאָכדעם, אַז זי איז שוין אַ ביסל אָנטיפהגעוואָקסן, האָט מען זי אָפּגעגעבן לערנען זיך שרייבן צו מאַמל שפּריין, דעם „מיידלשן שרייבער“. דאָרט, ביי מאַמל שפּריין, דעם „מיידלשן שרייבער“, האָט זיך רחלע געהאַט, געוויינלעך, אירע חברטעס, קליינע אין גרויסע מיידלעך, נאָר מער האָט זי ליב געהאַט צו שאַרן זיך אַרום די עלטערע מיידלעך. פון וועלכע זי האָט ליב געהאַט צו הערן מעשיות, שיינע ווינטערלעבע מעשיות. די מיידלעך ווידער האָבן ליב געהאַט רחלען פּאַר איר זינגען, פּאַר איר שיין זינגען.

— זינג אונדז, רחלע, האַרצעניו! זינג, נישקשה, אַצינד איז נישטאָ קיין ינגלעך.

פּאַר ינגלעך און פּאַר עלטערע האָט זיך רחלע געשעמט צו זינגען, בפּרט נאָך פּאַר גרויסע ינגלעך האָבן איר די חברטעס אליין געזאָגט, אז ס'איז נישט שיין, מע מאָר נישט...

— נו, זינג שוין, רחלע. קיק זי אָן, מע דאַרף זי בעסן.
אין רחלע פֿאַלגט די גרויסע מיידלעך אין פֿאַרציט אויף איר רינגער, ווייכער שטימע אַ לידל, אַ ייִדיש לידל.

אויפן בַּאַרג שטייט אַ טייַך,
אין טיפֿן זיך מרויערויק ברומען,
ערגעץ חאָב איך אַ ליבן פֿרייַנד —
אין קאָן צו אים נישט קומען...

רחלע זינגט דאָס דאָזיקע ליבע לידל מיט גרויס געפֿיל, גלייך ווי זי וואָלט פֿאַרשטאַנען דאָס ווָאָרט „ליבע". יענע אָבער, איך מוין די עלטערע מיידלעך, האָבן, אַפֿנים, יאָ פֿאַרשטאַנען, מחמת זיי פֿלעגן זיך דערביי פֿאַרזאָגן, זיפּצן, אין אַמאָל לאָזן אַ מערער אויך...

מער פֿון אַלע האָט ליב געהאַט צו הערן די דאָזיקע לידלעך, וואָס רחלע האָט געזונגען פֿאַר אירע חברטעס, אייגע פֿון זיי מיטן נאָמען חיה עטל, זייער א שיין מיידל, א יתומה. חיה עטל איז געווען אייגע פֿון א סך מיידלעך. איר ביאָגראַפֿיע איז די ביאָגראַפֿיע פֿון פֿילע יידישע מעכטער אין קאָן הערצייטע ווערן צווי קורץ אין צווי גיך, ווי מאָכן אַ ברכה „שהכל נהיה בהבהי". אָט האָט איר זי אינגאַנצן:

אַמאָל (נישט זייער לאַנג) זענען געווען צווי ברידער אין דער שטאָט סקווירע.אייגער האָט געהייסן אהרן אין דער אַנדערער האָט געהייסן לייב. אהרן איז יונג געשטאָרבן און נאָך אים איז נאָכגעשטאָרבן זיין ווייב, אין עס איז פֿון זיי איבערגעבליבן אַ מאָכטער חיה עטל. האָט זיך אויף איר דערמאָנט דער פֿעטער לייב אין האָט זי צוגענומען צו זיך מיט איר ירושה. דער פֿעטער לייב האָט זיך אַפֿילו מיט דער יתומה נישט וואָס שיין באַגאַנגען, די גאַנצע ירושה האָט ער זיך צוגענומען (א דרי מיוזנט קערבלעך, זאָגט מען), און איר, דער יתומה, האָט ער געגעבן, מחילה, אַ פּייג, און האָט זי התונה געמאַכט פֿאַר א כּניאָק, א כּלב שבכּלבים, וואָס איז איר דערגאַנגען די יאָרן, און חיה עטל איז ינג, צי צווי אין צוואַנציק יאָר, געגאַנגען פֿון דער וועלט.

אָט מיט דער חיה עטל איז אונדזער רחלע געווען אַ לייבלעכע חבורטע, און זיי האָבן זיך בייַדע זייער ליב געהאַט. און אָט מיט דער חיה עטל איז אַמאָל געזעסן רחלע שבת בייַמאָג בייַם פֿענצטער,גאַנץ פֿיין אויסגעקעמט אין אַנגעטאָן שבתדיק, ווי עס געהער צו זיין. ווי דער שטייגער איז, האָט רחלע געזונגען אירע לידלעך, און חיה עטל האָט געהערט. רחלע האָט געזונגען:

אוי, הו פֿאַרטאָ אַוועק,
אוי, הו פֿאַרטאָ אַוועק,
און מיך לאָסטו איבער!...

— רחלע, האַרצענו, נישמהנו! — זאָגט חיה עטל. — זינג דאָס נאָכ־אַמאָל!

— איבערזינגען דאָס נאָכאַמאָל? — פרעגט זי רחלע פֿאַרוווונדערט. — נו, איך קאָן דאָס דיר אָנהייבן נאָכאַמאָל פון אָנהייב:

אוי, דו פֿאַרסט אַוועק,
אוי, דו פֿאַרסט אַוועק,
און מיך לאָסטו אויבער!...

פֿלוצעם דערזעט רחלע, ווי חיה עטל די יתומה ליגט מיטן פּנים אויף דער האַנט און איר קאָפּ מיט די פֿלייצעס ווערפן זיך. רחלע בלייבט שטיל און הערט, ווי חיה עטל כליפּעט.

— גאָט איז מיט דיר, חיה עטל, דו ווייניסט? וואָס עפּעס אין מיטן דריגען געווייגט? זאָג מיר, וואָס איז דיר, חיה עטל, אזעלכעס געשען? פֿלוצים גאָר, נע דיר א געוויין!

— אוי, רחלע! — ענטפֿערט זי איר מומ א געוויין. — אוי, רחלע, דאָס לידל, דאָס לידל דיינס!

— דאָס לידל? וואָס זשע איז דאָרט אזעלכעס? וואָס דאַרף מען ווייגען דערויף?

— אוי, רחלע, פרעג מיך נישט, פרעג נישט קיין פֿארבימערט האַרץ! א פייער ברענט אין מיר! עס בהעגט אין מיר א העליש פייער אָט דאָ, זעסטו, אָט דאָ אָ!

און חיה עטל ווייזט איר אָן ביי זיך אויפן האַרצן. רחלע קוקט אויף איר פֿארוווונדערט און צעמישט.

— וואָס קוקסטו אויף מיר אזוי, רחלע? דו פֿארשטייסט נישט, די קאָנסט נישט פילן וואָס מיר איז; מיין האַרץ איז מיר אזוי שווער, איך בין אזוי עלנד, אזוי פֿאַרוויסט, איך מרגע אזעלכע מכות, אז איך מוז דיר אלצדינג דערצייל — אלצדינג!

און חיה עטל דערציילט רחלען א גאַנצע געשיכטע, א טרויעריקע מעשה, אפילו א געוויינלעכע, וואָס טרעפט זיך גאנץ אָפט ביי יידן, נאָר זייער א טרויעריקע מעשה, ווי־אזוי איר פעטער לייב האָט מיט איר מיאום באַגאַנגען, און צוממייסטן — זי, די מרשעת, די מומע, און ווען נישט דער פעטער לייבס יונגער זון בנימין, ווי־אַלט זי שוין לאַנג אַנטלאָפן איז דער ווי־אַלט אריין, אַדער אין מייך אריינגעוואָרפן זיך. אָט דער בנימין איז געווען איר אייניקל נחמד אויף דער ווי־אַלט; מיט אים איז זי דאָס אויסגעוואַקסן אינייניעם; ער איז צו איר געווען ווי א ברודער, ווי אן אייגענער ברודער — און צום סוף איז ער אויסגעפֿאָרן, האָט זי אויפגעלאָזט אויף צרות, ווי א פרעמדער, גאָר ווי א זוילד פרעמדער.

— איך פארשטיי נישט, חיה עטל, וואָס באדארף מען דאָ אזוי אייג־
לייגן די וועלט, וועלן אפילו אן אייגענער ברודער פּאָרט אוועק, בפרט נאָך נישט
קיין אייגענער!

— אוי, רחלע, דו ווייסט נישט, ווי היימיש ער איז מיר געווען, ווי אייג־
געבאקן אין הארצן, מאקע נאָר ווי אן אייגענער, נאָך מער ווי אן אייגענער,
נאָ איך דיר! אז איך האָב געזען פּאָר זיך בנימינען, איז מיר געווען אַ ליכט
אין די אויגן, אין אז ער איז אוועקגעפאָרן...

— בנימין האָט דאָך געמוזט אוועקפאָרן, חיה עטל, ער האָט דאָך חתונה־
געהאַט.

— אוי, רחלע קריין, זאָג עס מיר נישט, איך קאָן דאָס נישט הערן! דאָס
וואָרט „חתונה־געהאַט" נעמט ביי מיר ארויס מיין גאַנץ חיות! וועלן איך דער־
הער, אז מע זאָגט: „בנימין האָט חתונה געהאַט", עקט זיך מיר דאָס לעבן.
די וויסט דאָס נישט, רחלע, הלוואי זאָלסטו דערפון נישט וויסן אייביק... וואָס
קוקסטו אויף מיר אזוי? בנימין האָט מיר צוגעזאָגט, געשוואָרן, אז ער וועט
מיך נעמען.

— נו, למאי זשע האָט ער דיך נישט גענומען, חיה עטל?

— דו פרעגסט, ווי א קינד, רחלע. מסתמא איז מיר נישט באַשערט.
מסתמא איז דאָס א ר מזל.

— ער האָט דאָך דיר אָבער געשוואָרן, אז ער וועט דיך יאָ נעמען.

— נו, מילא, האָט ער געשוואָרן! ער האָט זיך אליץ געקליבן זאָגן דעם
בעמער, אַפּגעלייגט פון מאָג אויף מאָג: ער האָט מורא געהאַט פאר אים (דו
קענסט דאָך מיין פעמער לייב), ביז ער איז א חתן געוואָרן פאר איר. און אז
איך האָב געמאַכט מיט אים א שמועס מכח דעם, האָט ער מיר געזאָגט, אז
ביז דער חתונה איז נאָך ווייט, ער וועט נאָך קענען רעדן — אין אזוי זענען
אוועקגעגאַנגען די טעג מיט די יאָרן, ביז ס'איז געקומען די צייט, אַט אַ יענע
פינצטערע צייט, אויף מיין שלימזל... איך בין אליין געווען ביי דער חופּה, איך
האָב אלצדינג געזען מיט מיינע אויגן, אלצדינג, וויאזוי ער האָט איר אָנגע־
טאָן דאָס פינגערל, געזאָגט וואָס מע באַדאַרף... דער חזן מיט די משוררים
האָבן געזונגען, און בנימין האָט אַראָפּגעלאָזט די אויגן אויף דער ערד, ער זאָל
מיך נישט זען — נאָר איך ווייס, אז ער האָט מיך געזען... אך, רחלע, וויאזוי
לעב איך? וויאזוי האָלט איך דאָס אויס?

— וויי באַלד אַזוי, חיה עטל, איז דאָך בנימין אַ ברויסער ליבהער און איז
נישט וועלט, וואָס די ערד טראָגט אים.

— ניין, זאָג דאָס נישט, רחלע, דו קענסט נישט בנימינען; דו ווייסט
נישט, וואָס פאר א דימענט דאָס איז, וואָס פאר א מייער האַרץ ער האָט!...

דאָס איז ער אינגאַנצן שולדיק, דער פּעמער לייב, דער רוצח, מיין מאַמעס בלוט זאָל אים נאָר אָפּקומען, רבונו־של־עולם!

— איך זע ארויס, חיה עטל, אז ער טוט דיר, אפּנים, גוט באַגג.

— באַגג, זאָגסטו? איך שטאַרב, איך גיי אַיין מיט די כוחות — אין זי זאָגט נאָר באַגג־שמאַגג!

— נו, אזן זי, חיה עטל, זי איז עפּעס אַ שיין ווייבל?

— ווער זי?

— זי, בנימינס ווייב מיין איד.

ביי די ווערטער האָט רחלע הערצען, ווי חיה עטל ווערט רויט אזן נאָכ־דעם בלייך, אַלערליי פּאַרבן. רחלע האָט נאָר נישט געקאָנט פּאַרשטיין, פּאַר־וואָס חיה עטל ווייל איר האַרויף נישט עגטפערן; נאָר בילן האָט זי געפּילט, אַז נאָכאַמאָל איבערפרעגן זי דארף מען נישט. „מסתמא פּאסט איר נישט, אז זי מאכט א שווייג; מסתמא מוט איר ווי, אז זי ווייל דערפון נישט רעדן"...

אין א צייט ארום האָט זיך רחלע באַעגנט מיט חיה עטלען אויף א חתונה, מאַקע ביי חיה עטלען אויף דער חתונה.

חיה עטל איז געווען אַ כלה, ווי אַלע כלות; געזעסן, ווי אַ כלה האַרף זיצן, געשווינגן, געגאַגגען צו דער חופּה, אויף מאָרגן אויסגעשלייערט זיך, גע־וען אפילו בלייבלעך אויפן פּנים, א ביסל ווי פּארטאַכט, נישט פּרייליך... נאָר נישקשה, עס מאַכט נישט אויס: א כלה דארף אזוי זיין. וואָס זשע? מאַמצן זאָל זי גיין?...

ווער ווייסט, וואָס ביי חיה עטלען איז געווען אויף דער מחשבה, אויפן האַרצן? דאָס האַרץ פון א יידישער מאַכמער איז א סיד, א גרייבער סיד, א קאַכמן, א פּארשלאָכענער קאַסטן, אין דערצו פּאַכט מאַקע נישט פּאר קיין מאַנצבל אריינצוקיקן אהין — עס איז עפּעס נישט קיין דרך־ארץ...

X

און ווייטער אַמאָל רחלע

אויף דער שאלה: „וואָס מוט זיך ביי חיה עטלען אינעווייניק אין האַרצן?" — אויף דער שאלה האָט זיך רחלע פּאַרטראַכט ביי חיה עטלען אויף דער חתונה. רחלע האָט ווען דעם מיט קיינעם נישט גערעדט; דאָך האָט זי באר־שטאַנען מיטן שכל אזן א ביסל געפּילט מיטן האַרצן, אַז חיה עטלען האַרף

אציגר זיין גישט אין בעסטן, זיצנדיק מיט איר באַשערטן, א וויל פרעמדן בחור, און ווען איר אייגענער בנימין איז דאָרט ערגעץ מיט זיין וויב... רחלען האָט זיך אפילו שטארק געגלוסט א פרעג טון אציגר חיה עטלעכן, וואָס הערט זיך מיט בנימינען, וואָס מאַכט ער, צי שרייבט ער בריוולעך? נאָר, צוגעגאַנגען נאָענט צו חיה עטלעכן און אריינקוקן איר אין בלייך פּנים אריין און דערהערט, וויי זי זיפצט גאנץ אָפּטלעך, — האָט איר דאָס הארץ גישט פארפרעגן צו רעדן מיט איר פון אזעלכע זאכן.

מיר קאָנען דענקען, אז רחלען איז געווען דאָס ערשטע מאָל אויף איר לעבן, וואָס זי, רחלע, האָט זיך פארפרעכט וועגן אזעלכע ענינים. עס קאָן זיין, אז איין רעכטער פאקט פונעם לעבן זאָל ארויסרופן א סך מער מחשבות אין איר= וועקן א סך מער געפילן, ווי צען גומע ביכער. אמת, רחלע איז געווען א פּשוט ייִדיש מיידל, אָן חכמות, נאָר קיין נאַריש מיידל איז זי גישט געווען; פאַרוואָס זשע זאָל זי גישט באַנעמען א זאך מיט איר אייגענעם געבוירענעם שכל? אמת, רחלע האָט גישט געוווסט פון קיין העלדן, פון קיין ראָמאַנען, אָבער א ריין הארץ, א ריין ייִדיש הארץ האָט זי געהאַט; פארוואָס זשע זאָל זי גישט פילן קיין פרעמדע צרות, גישט פארשטיין קיין פרעמדע יסורים? אין דעם פּרט, קאָן מען זאָגן, איז רחלע מימאַמאָל עלטער געוואָרן אויף עטלעכע יאָר, צדנק חיה עטלען מיט איר ייִדישן הָאמאָן.

אין יענער צייט איז שוין רחלע אויך געווען א כלה, און פון איר חתן משה מענדלען האָט זי זיך אָנגעהערט אזעלכע שבחים מיט אזויפיל מעלות, אז זי האָט געקוקט אויף זיך, ווי אויף אייגע א גליקלעכע אין דער וועלט.

— קיין עין=הרע, אזא גליק! — האָט זי געהערט פון אלע זיימן.

— א שמאַלץ=גרוב! אן אָנקומענייש! רב אייזיק נפתלי איז א ייִד א באַלע= באָם, דער פיינסטער פון אלע מאַזעפּעווקער באַלעבאַמים, און האָט אין זון, איין אייניציקן זון, און נאָר וואָס פאר א זון. נו, א מזל!

און באמת איז משה מענדל מאַקע געווען א פיין בחורל און האָט געקאָנט געפעלן יעדן: א ווויבל, א לעבעדיקם, א גמרא=קעפּל, א שיינער בעל=תנ"ך, דער= צו נאָך א כתבא=רבא אויף עטלעכע הענט, אזוי, אז מיט זיינע כתבים האָט זיך גאנץ מאַזעפּעווקע ארומגעטראָגן, און אפילו מאָמל שפּריין אליין, דער „מיידלשער שרייבער" אין סקווירע, האָט אָנגעזאָמלט זיין רוימע נאָן מיט א פּאָר שפּאַקולן, האָט עטלעכע מאָל באַפראַכט דעם חתנם כתב, ווי אן עכ= טער מבין, אין האָט מודה געווען, אז דער חתן האָט א גאָלדן הענטל, אין אז ער וועט זיך מיט דער צייט אויסשרייבן די האַנט, וועט ער, אם ירצה השם, קאָנען שרייבן.

געוואָרט האָט רחלע מיט איר חתן זייער ווינציק, דען ווו איז ער געווען און ווו איז זי געווען? פון מאַזעפּעווקע קיין סקווירע איז גאנץ ווייטלעך, און

געזען האָבן זיי זיך בסך־הכל איין מאָל, אי דאָס — נאָר אַ צוויי שעה, אי דאָס — פאר א גאנצן ימין ייהן, אי דאָס — איז דער חתן געווען אין איין חדר אין די כלה — אינעם אנדערן חדר. דערפאר אָבער האָבן זיי זיך אויבערגעשריבן מיט ברידולעך כמעט אַלע זונטאָג, אַ קיילעביק יאָר בסדר, ביז דער חתונה. אמת, אין דעם איבערשרייבעכץ — וואָס דארף מען דאָ לייקענען? — האָט מאָטל שפּריז געהאַט א גרויסן חלק, דען אזוי ווי דעם חתנס ברידולעך זענען געווען געשריבן אין דריי שפּראַכן: העברעיש, רוסיש און דייטש, דערהאָט האָט מאָטל שפּריז געמוזט זען, אז זי, די כלה, זאָל אויך עפּעס גישט פארשעמט ווערן. אין בכדי צו באַווייזן באַשיינפערלעך, אז פון מאָטל שפּריזס חדר גייען גישט ארויס קיין מוידלעך גלאַט אזוי, ווי ביי אנדערע שרייבערס, האָט ער זיך געפּיסט, אז אין דער כלהס ברידולעך זאָל זיין צוגעזעצט נאָר פראַנצויזיש אויך, דאָס הייסט, פראַנצויזישע אותיות, אין וועלכע מאָטל שפּריז איז געווען נאָר א גרויסער בקי. בכלל קאָן מען זאָגן, אז א נאַנץ יאָר כסדר האָבן זיך חתן־כלה געשפּילט אין כתובים, און נאָר דעמלט האָבן זיי אויפגעהערט דאָס רעזיקע שפּיל, וועלן מע האָט זיך שוין אַנגעהויבן רעכט גרייטן צו דער חתונה.

די חתונה איז אָפּגעלאָפן, ווי אלע יידישע חתונות; א ביסל האָט כלהס צד גישט יוצא געווען, גישט לייטיש זיך איינגעשטעלט, גאַנץ יידישלעך... אין א ביסל האָט זיך חתנס צד געבלאָזן, געווערטלט און שטילערהייט אַנגערופן דעם מחותן מיטן נאָמען „חבר־אחר", ווי ער האָט דאָס ארַנטלעך פארדינט. נאָר גארנישט, עס מאַכט גישט אויס: מע מאַכט, ווי דער שטיגער, א כיסה, מע בעט זיך אויבער, די כלה געזעגנט זיך אָפּ מיט אלע אירע ליבע, מע באַגלייט זי ביז ארויס דער שטאָט, מע קושט זיך, מע ווייגט, מע פּערט ארויס א מאַכטער — און מע פירט זי אוועק אהין, צו די שווער און שוויגער איר קעסט.

XI

און ווידער אמאָל רחלע

דאָרט, ביי שווער און שוויגער, האָט זיך אַנגעהויבן פאר רחלען א נייע וועלט. ווי א שבור, אן אייגאייניקע שנור, און א געראַמענע שבור, האָבן זי אלע גיך ליב געקריגן און מע האָט זי אָפּגעהיט, געפאַנקעוועט, געבלאָזן דאָס ארַט פאַר איר. און ווער שמועסט די שוויגער, היואַסיע מלכה, וואָס האָט קוים ערלעבט אזא גוחת, האָט פּשוט דאָס לעבן אוועקגעלייגט צוליב איר: נאָר „רחלע און רחלע!" וו עהנעזץ א פעט שטיקל פלייש, א מארכעדיק בייגעל,

א געשמאקע זאך — אלץ רחלען. גאנץ פרי, רחלע האָט נאָר וואָס געעפנט די אויגן — אהא, דאָס קריגט ציקאָריע שמייט שוין אויפן טיש, און הוואָס־יא־מלכה, וואָס איז, אייגנטלעך, א פארנומענע, א מאַרק־יידענע, דרייט זיך ארום און זעט, אז די שנור זאָל האָבן אלץ צו דער צייט.

— וואָס דאַרפט איר זיך מטריח זיין, שוויגער?

— נישקושה, טרינק, רחלע, עס, רחלע!

אן אנדערש מאָל זעט רחלע, ווי די שוויגער לויפט פון מאַרק אָן א נשמה אין פאלט ארויין אין קיך מיט קולי־קולות אויף די מענטשן, שעלט און קארע־גיעט, גלייך וווי מע וואָלט זי דאָרט געקויפט.

— וואָס איז, שוויגער? — פרעגט זי רחלע.

— איך האָב געמיינט, די ביסט שוין לאַנג אויפגעשטאַנען, און די מילך שמייט אין זידט אין זידע — זידן זאָל, רבונו־של־עולם, מיין מוחם פאַרע — און איך לויף, איך וויים ווו איך בין אין דער וועלט? אין קלייט איז, קיין עין־הרע, אן עגגשאַפט — מע זאָל נאָר באַהיט ווערן, און ער, מיין הָאַליע, שמייט די הענט פאַרלייגט ארומנעמער, ווי א מהותן! איך בעט אים רחמים: געם טראָג אוועק אהיים אָט א צוזוי פרישע ביגל! מאָמער וויל־סט עסן — עס, רחלע, גיומע ביגל, איך קויף תמיד ביי לייצ־יכען ביגל, איך וועל ביי קיין אנדערע יידענע נישט געמען, מע זאָל מיר אָנשיפן א פולע שמוב מיט גאָלד — נאָט מעג איר מאַקע העלפן! וויפל זי קומט נעבעדע אָפּ פון איר מאן דעם שכור! וויאזוי מראָגט די ערד אויף זיך אזא נפש — פארשטייט איך נישט, נאָר א בזיון דאָרט דעם מאַמן אויף יענער וועלט... יאָ, וואָס איך האָב געוואָלט זאָגן? מישטיינס געזאָגט, דער קאָפּ איז מיר אזוי פארשלאָגן... שא, אָן גייט זי שוין, די יפהפיה. מויד! ווו ביסט שוין געווען, מויד?

אין הָאָ גייט אוועק א ניי צעטל פון קללות מיט געוואָלדן פאר דער מילך פון רחלס וועגן, פאר דער ציקאָריע פון רחלס וועגן, פאר דעם אָנבייסן פון רחלס וועגן — הכלל, מיט רחלען האָלט אין איין קאָכן די גאנצע שמוב. אפילו דער שוועד, וואָס איז תמיד געווען פארנומען מיט זיך און מיט זייגע געשפּמן, האָט אויך שטענדיק גאָכגעקוקט נאָך איר, נאָכגעפרעגט אויף איר.

דאָס גאנצע ארומפאַרקעווען מיטן ארומפאַנצן ארום איר איז רחלען, אייגנטלעך, געווען א ביסל פריקרע, מאַקע אריבער דער מבע; און דעם אמת מיז מען זאָגן, אז רחלע איז געווען א סך וויניציקער צוגעלאָזט צו זיי, אלס זיי צו איר.

אז מיר זאָגן „זיי", מיינען מיר דאָס די שוועד און שוויגער, אין משה מעטרלען, דעם רעכטן פאַרשווין, וואָרפן מיר ארויס פון צעטל, וואָרום צווישן דעם יונגן פאַרפאַלק איז געווען אזעלכע מחזקות, וואָס מע קאָן זיי נישט אָנ־ריפן נישט גוט, נישט שלעכט. זיי, דאָס פאַרפאַלק, האָבן צווישן זיך קיין סך

נישט געדענקט, אין מאקע נישט געקאָנט רעדן: אזא יונגערמאן, ווי משה מענדל וועט זיך נישט נעמען אנידערזעצן אין מיטן בייטאג אין דער היים רעדן מיטן וויב, אין אונזר דער נאכט, קוים זענען זיי שוין יא געבליבן א מינוט אליין, האט דאס אבער מאקע מער נישט גענהויערט, ווי איין רגע: באלד איז געקומען אהער הב אייזיק נפתלי און האט ארייגעקוקט צו די קינדער, אדער עס האט אנגעפראגן דוואסיע מלכהן מיט א קריגל, מיט א טעפל, מיט א גלאז, אדער מיט א שאל.

אט נעם אויף א טשעקאווועסט, רחלע, און פארזוך אט דעם אינגעמאכטס.

— ווי איז מיר! איך האב דאך שוין א מאל הונדערט פארזוכט אט דעם אינגעמאכטס, שוויגער!

— ס'א גראם! גיי שוין גיי, קינד, וואס הו רעדסט! אט דעם אינגעמאכטס האסטו נאך אפילו נישט אנגעקוקט אין די אויגן.

און רחלע נעמט ווידער אמאל פארזוכן דעם אינגעמאכטס, וואס קריכט איר שוין פון האלדז.

— א דינער איז מיר, רחלע, ביסט דאך פארכליאנעט געווארן! טו א קיק א ביסל, ווי א מענטש עסט! פון וואס הו לעבסט — וויים איך נישט. כ'לעבן, מע וועט דיך דערזען עמעצער פון סקווירע, וועט מען דאס מיך א קאפ אנשעלטן: א שיינע שוויגער — אַ געשווייר איר אין דער לעבער! — וועט מען זאגן. — פיין אויסגעהאדעוועט א שנור — א שטריק איר אויפן האלדז! וויי איז מיר, עס כאפש עפעס פון יוצא וועגן!

— לאזט מיך, איך בעט אייך, צורו, שוויגער! איך בין זאס, הלוואי ביז מיין לעבן.

—נו, טו מ'ר צוליב, מאכטער! מע טוט צוליב א מאל א שוויגער אויך; עלעהי איך בין א מאמע. נעם כאפש אויף פיצל אן טו מיר נישט אן קיין סודים!

און רחלע וואנט זיך מיט נאך א שמיקל און מיט נאך א שטופקל, און עס ווערט איר נמאס אזא לעבן, כאפש זי וויסט נאנץ גוט, אז מען איז איר געמרי. איבערגעבן ביז לעצט ,און לאז זי זאגן, אז זי ווייל דאס מעלערל פונעם הימל, באקומט זי דאס: וואס חייסט, ס'איז א תירוץ? רחלע ווייל — דארף עס זיין!

נאר א מענטש איז נישט קיין אקס, נישט קיין נאנדז, וואס זאל ציטריז זיין נאר מיט גוט האדעוון, א מענטש קאן ווינציק וואס הנאה האבן, אז מע זאל אים נאכגיין בכהר, אומעטום פום טריט, אפבלאזן יעדן ארט, וו ער שמעלט א פוס, צייכן זיינע טריט, אכטונג געבן אויף יעדן ביסן, אויף יעדן שלונג, הנעגן איבער אים, וועו ער זיצט, זיצן איבער אים. וועו ער שלאפט — מיט איינעם וואקט, מע זאל האלטן זיין לעבן אינגאנצן אין פרעמדע הענט אין אים נישט איבערלאזן נאהנישט...

אין אזא מרויעריקער לאגע האָט זיך געפונען רחלע אין יענער ציים, וואָס עס קומט פאָר די האָזיקע געשיכטע. רחלע האָט נישט געהאט אפילו פאר וועמען זיך צו קלאָגן. אירע פאָטער אין מומער האָבן זי געהאלטן פאר אייגע א גליק־לעכע, און זייערע ברידער צו איר זענען תמיד געווען פול מיט נחת, מיט תענוג און מיט ברכות צו גאָט ברוך־הוא, וואָס ער האָט זיי אזוי באגליקט. אין אירע ברידער צו זיי זענען אויך געווען אָנגעפילט מיט „ברכה והצלחה", מיט „נחת און פארגענוגן", מיט „ברוך־השם" און מיט „הלוואי אויף וויטער נישט ערגער", און האָבן זיך שטענדיק אויסגעלאָזט מיט „גליק אין פריידן" און „פרייַ־עבע הערצער אמן סלה".

טיף אין הארצן האָט זי געטראָגן א פארדראָס אויף משה מענדלען, למאי ער האָט זיך געהאלטן וויטלעך פין איר און עפעס אזוי וויי העכער פון איר, עפעס נישט איר גלייכן, וויי דער שפייגער איז פין א יידישן יונגערמאַנטשיק א תכשיט; ער קאָן זיך נישט ארָאפּלאָזן אזוי גידעריק צום וויב, עס קומט בייַ אים אייַן עפעס נישט גלאָט, זייער פרייקרע... אינעוויינינק אין הארצן אָבער האָט זי משה מענדל גאָרנישט פייגט געהאט; פארקערט, ער איז איר געווען געטרייַ, ייער געטרייַ, מאקע מיט אן אמת, גאַנץ בתמימות. אויסמאָל איז רחלע עפעס חריב געוואָרן אין איז געלעגן א פּאָר טאָג צו בעט; דעמלט איז משה מענדל נישט אָפּגעטראָטן פון איר די גאנצע ציים, געזיפצט, געהאט יסורים, אויסגע־גאַנגען באמת מיט אלע כוחות.

— א צער בעלי־חיים! — האָט ער געזאָגט צו דער מומער און איך זיינע אויגן זענען געווען טרערן. — מע דארף רופא אָדער דעם פעלדשער. איך קאָן האָם נאָרנישט צוזאָגן, וויי זי ליגט נעבעד אין א העליש פייער — א צער בעלי־חיים!

אויפן דריטן טאָג איז רחלען גרינגער געוואָרן. משה מענדל איז דאָך נישט אָפּגעטרעטן פון איר, און אָט דאָ, זיצנדיק ביי איר צוקאָפּנס, האָט משה מענדל געהאט א גוטע געלעגנהייט א ביסל צו פארברענגען אין שמועסן מיט זיין שוי־גער ליבער רחלען. דערצו האָבן זיי ביידע חשק געהאט — מע מוז דעם אמת זאָגן. משה מענדל האָט זיך צוגעזעצט צו איר גאַנץ נאָענט, אזוי נאָענט, אז איר שיינער קאָפּ, וואָס איז געווען נאָר האַלב צוגעדעקט מיט א ווייס טיכעלע, איז געווען כמעט ביי אים אויף די הענט... רחלע האָט אויפגעהויבן אירע בלויע אויגן אויף משה מענדלען און האָט געווארט, מאָמער וועט ער איר עפעס זאָגן. משה מענדל האָט ארָאפּגעלאָזט די אויגן ארָאפּ. נאָר אז זי האָט אויסגעדרייט דעם קאָפּ צום פענצטער, האָט ער אויף איר געקוקט, אין אז זי האָט אויף אים א קוק געטאָן, האָט ער אויסגעדרייט דעם קאָפּ צום פענצטער, און אזוי האָבן זיי זיך איבערגעוואָרפן מיט די אויגן א חיפש שטיקל ציים אָן וועמער. אינעם גאַנצן יאָר נאָך דער התונה האָט דאָם דאָזיקע פּאָרפאָלק געהאט אציגר די ג־

לעגהייט צו שמועסן צווישן זיך, נאָר זיי האָבן זיך נישט געקאָנט איינשטעלן אין האָבן נישט געווייסט, וויאזוי אָנצוהייבן עפּעס א שמועס. רחלע, אלס ווייבל, האָט געהאָט רעכט צו וואָרטן, ביז ער וועט עפּעס זאָגן, אין ער, משה מעגדל, אלס פּיינער ווגערמאַן, האָט געווארט, ביז ז י וועט עפּעס זאָגן — אין דערווייל האָבן זיי ביידע געשוויגן, הורכוואהפּנדיק זיך מיט די אויגן.

— וואָס איז, משה מעגדל?

— וואָס „וואָס איז"?

— וואָס קוקסטו?

— ווער קוקט?

— די קוקסט.

— איך קוק?

— ווער דען קוקט?...

רחלע דרייט זיך אויס מיט העם פּנים צו דער וואַנט, אין משה מעגדל נעמט דאָס בערדל אין די ציין אריין אין קוקט אויף רחלען לאַנג-לאַנג אין זיפצט, ביז זי דרייט אים דעם קאָפּ צו אים אין כאַפּט אים, ווי ער קוקט אויף איר אין זיפצט.

— וואָס איז, משה מעגדל?

— וואָס „וואָס איז"?

— וואָס זיפצסטו אזוי?

— ווער זיפצט?

— די זיפצסט.

— איך זיפץ?

— ווער דען זיפצט?...

אין דאָס פּאָרפּאָלק ווערט ווידער אַנטשוויגן. משה מעגדל רוקט זיך צו נאָך נעענטער, הויסט זיך אויס אין ווייל עפּעס אָנהייבן צו רעדן.

— הערסטו, רחלע, איך מיין עס אקעגן דעם, וואָס דו זאָגסט...

פּלוצעם עפּנט זיך די טיר און הוואָסיע מלכה לויפט אַרײן מיט אַ ליאָרם:

— וואָס זשע? איך האָב נישט געווסט פּריער, אז די אינדיקעס האָט זיך אים צעברעכן ווו ס'איז דאָ ערגעץ א שאָל אָדער א טעלער? אינדיקעס האָט זיך אים פּארגלומט אין מיטן דרינען!... וואָס מאַכסטו עפּעס, רחלע? דו וויסט, וואָס איך וועל דיר זאָגן? מיר דאבט, אז ביי דיר איז די „סיניע" (קרחת); איך זע, אז ס'איז ביי דיר א מין „סיניע". איך האָב דיר געזאָגט — שטיי נישט אין תרויסן אָן א שאָל! שטיי נישט אין דרויסן אָן א שאָל! איך האָב ווידער געשיקט צו יקותיאל דעם רופא. אייזיק גפתלי אַליין איז זיך הורכגעאַנגען צו יקותיאלן.

— למאי, שוויגער? עס וועט איבערגיין; עס איז בײַ מיר אזא איבערגאַנג.

— בײַ דיר איז אלצדינג אן איבערגאַנג. א שיין איבערגאַנג! גיי שוין גיי, ק׳נר, וואָס דו רעדסט! מע דארף זיך א ביסל צוזעצן...

און דוואָס׳יע מלכה רוקט זיך צו א בענקל צום בעפ און זעצט זיך אַנידער.

— וווייסט וואָס, מאַמע? — רופט זיך אָן פּלוצעם משה מענדל. — וווייס׳ מ׳ וואָס? די גיי בעסער אין קלייט ארײַן און איך וועל שוין זיצן אָפּ דאָ.

און זייגע אויגן האָבן זיך באַגעגנט מיט רחלס אויגן, און ער האָט איבער׳געלייענט אין זיי: „אוי, האָסטו, משה מענדל, צוגעטראָפן!“...

— וויים איך וואָס דו רעדסט! — ענטפערט אים דוואָס׳יע מלכה און רוקט זיך צו נאָך נעענטער צום בעפ. — נאָ דיר נאָך אין קלייט! וואָס האָב איך דאָרט אַנגעהויבן? די גרויסע פּריוונות די היינטיקע, מישטיינס געזאָגט! איך פּאַרגין זיי אלע מיינע שנאַים מיטן גאנצן האַרצן!... גיי די בעסער, משה מענדל, צו מיר אין ספּאלנע און לייג זיך צו אויפן מאַמעס בעמל שלאָפן, דו ביסט דאָך א גאנצע נאַכט נישט געשלאָפן!

און אָט אזוי לעבט זיך אָפּ דאָס גליקלעכע, נאָר דאָס געפּענטעמע פּאָר׳פּאָלק, איידער אלעם גרייטן, נאָר אָן א פּרייער מינוט, אוגמער דער באַשמענדיקער אָפּעקע פון גומע פּאַמער און מומער, פון געמרייע שוועד און שוויגער — אין נישט דער מאַן און נישט דאָס וווייב מאַכן דערפּון אן עסק; נישט ער אין נישט זי זענען האָס מזכיר אויגם פּאַרן אַנדערן. נאָר משה מענדלען איז נאָך ווי עס איז: ער קוקט אריין אין א ספּר, מישט זיך אריין אין דעם פּאַמערס געשעפּטן, האָט זיך זייגע יונגעלייט, מיט וועלכע ער מוט אמאָל א שטוף אין שול אַדער אין מאַרק; מיט אויגעם וואָרט, משה׳מענדל לעבט ווי עס איז.

רחלע אָבער לעבט נאָך׳נישט: זי עסט און טרינקט, פּאַרזוכט צוואַנציק מאָל א מאָג דער שוויגערס אויגעמאַכטס, מוט נישט קיין האַנט אין קאָלט וואַסער, נייט זיך נישט צוביט מיט קיינעם, מוחמת רב אייזיק נפתלים שנור קאָן זיך נישט צוגוויפּקומען „אַבי מיט וועמען“, און „אַבי׳וער“ וועט זיך נישט צוגוויפּקו׳מען מיט אייזיק נפתלים שנור, וואָרום דער אַבי׳וער האָלט זיך פיל לייטישער און רייכער און שענער פון אייזיק נפתלין, און אייזיק נפתלי האָלט זיך לייטישער אין רייכער פון אלע מאַזשפּעווקער באַלעבאַטים — אין אזוי ציט זיך רחלע אירע יאָרן און מעג, ווי אין געפּענגעניש: ווידער נעגעסן, ווידער געשלאָפן, ווידער דאָס קריגל קאָווע, ווידער די ליכע שוויגער מיטן אינגעמאַכטס, און אזוי ווייטער, א גאַנץ יאָר כסדר.

XII

רחלע זינגט לידלעך

אָט אין דער לאַגע האָט זיך געפונען אונדזער רחלע אין יענער צייט, ווען מיר האָבן זי געזען בייַ חיים בנציונס מאַכמער אויף דער חתונה, צום שלייער־ווארמעס, שמייענדיק אין דרויסן בייַ דער מיר אין באַמראַכטנדיק דעם מאַזע־פֿעווקער מאַרק מיט די קלייטן, מיט די סעדיבעס, מיט דעם וואָגן, מיט די אומגעלימפּערטע פֿאקסן אין מימן שייגעצל מיט דעם גרויסן הימל.

אָט אין דער לאַגע האָט זיך געפונען אונדזער שיינע רחלע אין יענער צייט, ווען זי האָט צום ערשטן מאָל דערהערט דאָס זעלטענע שפּילן פֿונעם געוויסן כמעמפּעניי.

הערן שפּילן האָט רחלע ליב געהאַט — אוי, האָט זי דאָס ליב געהאַט! קלעזמער איז פון גענוען בייַ איר דאָס חיות; האָט זי געהערט ערגעץ זינגען אַהער שפּילן א נייעס, האָט זי דאָס תיכף אויבערגענומען און איבערגעזונגען אויף איר שוינער, גלאַטער שטימע. דערפון האָבן אירע עלטערן געוויס אָנגעקוועלט אין געזאָגט: „א מאַנצבילשער קאָפּ אויף איר; א מערכה, וואָס זי איז געבאָרן געוואָרן א נקבה, וו׳ז נישט — וואָלט זי געסמאָליעט א וועלט“...

עס ווייזט אויס, אז אירע עלטערן האָבן חווקא יאָ פֿאַרשטאַנען, אז עס ליגט אין זייער מאַכמער עפּעס א כוח, עפּעס אזא מין זאַך, וואָס מיר אין הייַ־מ׳קע צייטן רופֿן אָן מאַלאַנט; נאָר זיי, רחלעס עלטערן, אין יענער צייט, האָט זיך אויסגעווויזן, אז דער כוח אירער פֿון אויבערנעמען א זאַך און איבערזינגען דאָס — ליגט ביי איר אין קאָפּ, ווייל זי האָט א מאַנצבילשן קאָפּ. דער קאָפּ שפּילט ביי אונדז, ייִדן, די גרעסטע ראָל, מער אַלס אַלע צוזוי הונדערט אַכט און פֿערציק אברים. א קאָפּ, א קעפּעלע! — אָט דאָס איז ביי אונדז דער עיקר אַנטי־ק. נאָר וויאַזוי די מעשה איז, ביז פּיפּצן, זעכצן יאָר האָט רחלע געזונגען, ווי א פֿריי פֿויגעלע: ווו ערגעץ א חזניש שמיקל, א „נקדישך“, א „כבקרת“, אזוי איך א חסידישער ניגון, קלעזמער־שטיק אַלערליי, — האָט רחלע אויסגעזונגען אויף איר ציבעלע קול, וואָס איז געזונען א מחיה־נפֿשית צו הערן. נאָר קוים איז זי א כלה געוואָרן, אזוי האָט איר די מאַמע געזאָגט:

— פּע, געזונ, מאַכמער, דיר צו מערעלייקן. וועסט קומען צום שווער און שוויגער אויף קעסט אין וועסט זיך גאָר פֿלוצעם אַנידערזעצן ברימלען — א שיי־נעם פֿנים פּאַר לייטן!

רחלע, פֿאַרשטייט זיך, האָט פּאַדשטאַגע, אז ס׳איז נישט לייטיש, האָט זי געבאָלגט און האָט אויפֿגעהערט צו זינגען... נאָר לחליטין אויפֿהערן צו זינגען האָט זי נישט אויפֿגעהערט, דען עס פֿלעגט זיך בייַ איר אַליין, אָן איר וויסן,

ארויסכאפן א געזאנג, פון רגילות, אפנים, און וואס איז זי שולדיק, אז עס זינגט זיך פארט?... אז מע זעט, צוגעוואנען דאס וואסער לויפט, קאן מען דאס גאר פארשטעלן, אבער אז מע זעט נישט, מע וויסט נישט, פונעוואנען עס נעמט זיך — וואס קאן מען מון?... נישט גאר כלהווייז, אפילו שוין גאר דער חתונה האט זיך איר עטלעכע מאל געמאכט, אז זי האט זיך גאר פארגעסן, וואס זי איז, און האט זיך צעזונגען, ווי אמאל, צעלאזט גאר אויפן אלמן שמייגער, ווי מירלווייז. רחלע האט גאר פארגעסן, אז די שוויגער איז דא אין שמיב און הערט יעדעס וואס, וויאזוי זי זינגט:

איי, אט דארט, אט דארט,
איי, איך יענעם ארט
שמייען מיטלעך צוויי — צוויי!
זיי שמועסן זיך, זיי קישן זיך...
גאר וואס פאר א מעגה האבן זיי?
זיי קושן זיך און שמועסן זיך...

— איי, א דוגער איז מיר! נא דיר גאר! — האט רחלע אויסגעשריגן און האט זיך א כאפ געמאן, דערזען פלוצעם די שוויגער.

— נישקשה, נישקשה, וויים איך! — האט זי די שוויגער באדואיקט אין קאט זיך געמאכט תמיוואט, שמארעגדיק מיט דער נאז און ארייגקוקנדיק אין א טלאי אייגעמאכטס. — זעסטו, רחלע, איך האב מורא, אז די אגרעסן איז דיזערע זאלן נישט אנהייבן צוקערן; איך האב שוין פאר א יאר געהאט אזא פסק: העכער א האלבער פוד אייגעמאכטס איז פארפאלן געוואלן אט אזוי...

און וועד רעחמ, פאר משה מענדלען וואלט זי נישט געוונגען פאר קיין געלט: עס קומט איים עפעם משונה־נאריש און זייער פריקרע — נעמען עפענען א מויל פארן מאן אין די אויגן און זינגען... עס קאן זיין, אז משה מענדל וואלט זיך נישט אפגעזאגט און וואלט אפשר א גהייסער בעלן געווען דארויף. ער האט זי לעהערט א פאר מאל א זינג מון און וויסט, אז איר קול איז צוקער־זים. נאר וואס פאר א פנים וואלט ער געהאט פאר זיך אליין, אז ער זאל זיך פלוצעם אני־דערוועצן אין דער הויפ — הערן דאס וויב זינגען לידלעך? א שיינע עובדה פאר א לייטישן יונגערמאנטשיק! עס זאל זיך מאכן על פי מקורה זי הערן — מחוסא־תיתי... און עס פלעגט זיך אמאל מאכן, נאר זייער זעלטן; דעמלט פלעגט משה מענדל בלייבן שטיין, זיך גוט אנהערן און נאכדעם גיבן א הוסט, צו באי־ווייזן, אז ער קומט כלומרשט ערשט אן, און זיך אריינקומען אין שמיב כלא ידע...

אט אזוי האט זיך אפגעלעבט רחלע א קיילעכיק יאר, אויבע אליין, צווישן ג'מע געמריי לייט, איבערגעגעבענע ביז לעצט, און מע קאן נישט זאגן, אז ס'איז איר געווען גוט, און מע קאן נישט זאגן, אז ס'איז איר געווען שלעכט. זי האט

זיך געפילט צוישן אייגענע פרעמד, צוישן אייגענע עלנט, צוישן גומע, מרייע — פאר־לאָזט. זיצנדיק אַזוי פאַרזאַרגט איבער אַן אַחבעט, אַן אויסנייעכטס, פלעגט זיך רחלע, ווי אויך שפייגער איז, אינטערזינגען, אין פלוצעם פלעגט זי אָנגענומען א האַרצקלעמעניש און עס האָט זי געצוויגן אַהין, דאָרט, ווו זי האָט פאַרבראַכט אירע קינדער־יאָרן.

געפלויגן, געפלויגן
די גילדענע פייגל
איבער אַלע ימען;
לאָזט זשע גערוסן,
גילדענע פייגל,
מיין ליבער, האַרציקער מאַמען!
געפלויגן, געפלויגן
די גילדענע פייגל
איבער אַלע מייכן;
לאָזט זשע גערוסן,
גילדענע פייגל,
מיין ליבן, האַרציקן מאַמן...

דוואָסיע מלכה האָט ליב געהאט גאנץ אָפט אונטערגענבענען זיך אויף די שפיץ־פינגער אין אונטערהערן זיך וועגן וואָס זינגט די שנור.

— וואָס איז דיר, רחלע, די בענקסט אַהיים?

— אַך, ניין, שוויגער! גלאַט אַזוי... — ענטפערט רחלע שמייכלענדיק אין וישט אויס די טרערן.

XIII

רחלע האָט שוין דאָס גוטע בריוול

מיר האָבן איבערגעלאָזט רחלען בשעת דעם „שלייער־וואַרמעס" שטיין ביי דער טיר און קוקן אויפן גרויסן מארק־פּלאַץ פון דער שטאָט מאַזעפּעזוקע, באַרמיפּט אין אירע מחשבות, פון וועלכע מיר האָבן אויבן געשמועסט. די מחשבות אירע זענען אָבער גיך איבערגעריסן געוואָרן דורך אונדזער וווילן יונג — סטעמפּענין.

דער דאָזיקער פייגער בחור, וואָס האָט געוואָרפן אַן אויג אויף רחלען, האָט גיט באַמערקט, ווי זי איז אַרויסגעגאַנגען פונעם טיש, האָט ער אַ כיסל ציגעוואַרט און איז אויך אַרויסגעגאַנגען, און האָט זיך געשטעלט אין דרויסן ביי

דער פיר, אזן האָט תיכף פֿאַרבונדן מיט רחלען אַ שמועס וועגן זיין שמאָט מצוה־פֿעוקע אזן וועגן איר שמאָט סקווירע, וועלכע ער האָט גום געקענט מיט אַלע בריקלעך, מיט אַלע אירע אַנפיקלעך, אויסגעטונקען, ווי מע זאָגט; אזן פון דער שמאָט יעהופֿעץ האָט ער מיט איר געריידט; ער האָט געהערט, אַז זי איז אַמאָל געווען אין יעהופֿעץ. רחלע האָט אים געענטפֿערט איין וואָרט איבער צען.

— וואָס איז די מעשה — האָט זי סטעמפֿענט אַ פֿרעג געמאַכט — וואָס איז די מעשה, וואָס מע זעט אייך קיינמאָל נישט גיין אויפֿן שפֿאַציר, נישט שבת, נישט יום־טוב? איר זענט שוין דאָ כמעט אַ יאָר, האָבער אַ יאָר, אזן מע זעט אייך נאָכנישט אויף דער באַרדיטשעווער גאַס! אזן פֿאַרקלייבן האָט איר זיך אזוי ווייט, אין עק שמאָט, אזן איך האָב גאָרנישט געוווסט, אז איר זענט הי... ערשט נעכטן בין איך געוואָרן, וועז איך האָב אייך דערזען... איך האָב נאָך נעכטן געוואָלט מיט אייך אַ ביסל רעדן, קאָן מען נישט... איר ווייסט דען נישט אונטערש ייהישע שמעמלעך? באַלד הייבט מען אָן צו רעדן, מע נעמט אין די מיילער אַריין... גייט זיך דורך, פֿאַלגט מיך, שבת בייטאָג איך דער באַרדיטשעווער גאַס... דאָרט איז גאָנצע שמאָט... למען השם, הערט אויר? למען השם, שבת בייטאָג אייך דער באַרדיטשעווער גאַס!

רחלע האָט אים קיין צייט נישט געהאַט צו ענטפֿערן, דען איר געדרייע שוויגער וואָס מלכה האָט באמערקט, אז די שנור איז נישטאָ בייט ט״ש, איז זי גלאָפן זי זוכן, אזן אז זי האָט זי נעפֿראָפן שטיין אין דרויסן ביי דער טיר מיט כמעמפֿענין, האָט זי זיך אין פלוג אַ ביסעלע פֿאַרוונדערט: „וואָס עפֿעס אין מיטן דרינען אָט דאָ מיט אים?“ נאָר סטעמפֿענין, וואָס איז בכלל געווען אַ מזיק אין אַ גרויסער בריה אין אַזעלכע ענינים, האָט זיך תיכף ענומען צו וואָס־מלכהן מיט די האַזיקע וועדטער:

— מיר שמועסן דאָ מכוח דער חתונה, מכוח דעם רבינס חתונה אין סקוו־רע... אייער שנור איז נאָך דעמלט געווען אַ קינד, וועז איך האָב געשפּילט אויף דעם רבינס חתונה, זי געדענקט נישט דעם רבינס חתונה...

— עס פֿאַרשטייט זיך, ווי קומט צו איר דאָס געדענקען? — האָט אים וואָס מלכה געענטפֿערט. — איך געדענק אָבער גוט. איך בין דעמלט געווען מיט מיין מאַן, אזן האָבן געענטיקט אין פעלד, — אזא אַן ענגשאַפט איז דעמלט געווען אין שמעמל.

— וואָס וווייסט איר האָס ענגשאַפט דעמלט! איך וועל אייך דערציילן שענערס... — האָט איר סטעמפֿענין געענטפֿערט אזן האָט פֿאַרבונדן מיט וואָס מלכהן אַ לאַנגן שמועס מכוח פיל פֿאַרשידענע ענינים, אזן אזוי האָט ער זיך מיט איר פֿאַררעדט, אזן רחלע האָט זיך דערוויל אַרויסגעדרייט אין איז אַריינגעקומען צוריק אין שטוב אַריין צו דער כלה. מיר האָבן נאָך אויבן גע־זאָגט, אַז כמעמפֿענין האָט געקאָנט רעדן; מיר דאַרפן דערציילן נאָך אַ מעלה

פון אים, הייבן: אין צו רערן מיט אַלטע וויבער, פֿלאַפֿלען, פֿאַררעדן זיי די ציין, וועט מע באַראַרפֿ, האָט מען אים אויך גישט באַראַרפֿט פֿיקן די צונג; ער האָט געקאָנט די מלאכה גוט. „א געלערנטע מכשפֿה — זאָגט די וועלט — איז ערגער, ווי א געבוירענע". כּמעמפֿעניו איז אין זיין אַרבעט געווען א חריף; ער איז הירבגעגאַנגען א גוטן חדר, ווי מיר וועלן זען וויטער.

„א העזה אַביסל! — האָט זיך רחלע געמראַכט אין האַרצן. — זאָגן מיר, אַז איך זאָל, למען השם, זיין שבת ביימאָג אויף דער באַרדימשעווער גאַס! למען השם? אַנדערש ווי ער גישט? א השגה אַביסל! האָם קאָן נאָר א קלוגער!"...

מיט אַזעלבע ביוזע מחשבות איז רחלע געקומען צוריק פון דער חתונה, אין אַז עם איז געקומען רער ליבער שבת־קודש, אַז דער שוער אין די שוויגער אין אויך משה מענדל האָבן זיך געלייגט רוען אין קליבן א ביסל עונג־שבת פונעם זיסן שלאָף, פון וועלכן יידן חאַלטן גאָר א וועלט פון כּמה וכּמה יאָרן, — דעמלט האָט זיך רחלע, ווי איר שמייגער איז, געוועצט אויפן בויים פּענצמער און האָט געקוקט אויף דער גאס אַרויס, צוברומענדריק זיך א לידעלע אונטער דער נאָז. דאָרט, אויף דער גאַס, האָט זי דערזען, ווי אַלע שבת, אויסגעצוואָגענע מיידלער, מיט רויטע אין מיט בלויע כּפּוינגעלעך אין די צעפּ, מיט רויטע, גלעלע, גרינע, מאַהנע קליידלער אין מיט העמפֿשקעלעך אין מיט נייע גלאַנצנדיקע שיך אויף כּקרוּפּקעס. האָם גייען זיי אַהין, „אויפן שפּאַציר", אויף דער באַרדימשעווער גאַס. דאָרט וועלן זיי ווייזן, אויפן אַנדערע, זייערע רויטע, בלויע כּפּוינגעלעך, מיט זייערע רויטע, גלעלע, גרינע קליידלער. דאָרט וועלן זיי כּאָפּן א קוק פון דער ווייטנס, פֿאַרבייגעריק, ווי דער מנהג איז ביי אונדזן, אויף די בחורימלעך, אויף די שיינע בחורימלעך מיט די קאַרמענע קאַפּאָטקעלעך, מיט די לאַנגע הייזלעך און מיט גלאַנצנדיקע האשקעס („קאָווראָקלעך) פון די שבתדיקע קאַרוזלעך. דאָרט וועלן זיי מיט גרויס צניעות אַראָפּלאָזן די אויגן, און די בעקלעך וועלן ביי זיי ווערן רויטלעך פֿאַר חרפּה, און די הערצלעך... מיט איינעם וואָרט, דאָרט וועט זיין חי־גלעכטן!

רחלע ווייסט דאָם גאָנץ גוט. פֿאַרוואָם זאָל זי האָם גישט ווין? זי איז דאָך אויך אַמאָל געווען א מיידל מיט רויטע און בלויע סטיינגעלעך אין די צעפּ, אין האָט אויך געשפּאַצירט מיט א סך מיידלער שבת ביימאָג אויף דער גאַס. אָבער איצט?

רחלע קוקט זיך אַרום. אַלע שלאָפֿן און כּראָפּען געשמאַק. אַלע! נאָר זי אַליין זיצט דאָ, ווי צווישן מוימע, ווי צווישן אמתע מתים. זי שפּאַרט אָן איר קאָפּ אויף די העגט אין פֿאַרטראַכט זיך און דערמאָנט זיך אָן אַלט לידעלע, וואָם זי האָט געזונגען אמאָל, מיידלווייז:

אייגע אַליין,
עלנט, ווי אַ שפּיין,
איך האָב צו קיינעם צו רעדן,
נאָר צו זיך אַליין.
עלנט, ווי אַ שפּיין,
איך האָב צו קיינעם צו רעדן...

— גוט שבת!...

רחלע האָט אויפגעהויבן דעם קאָפּ און האָט דערזען... סטעמפּענייון.

— אַ גוט שבת! זאָג איר.

„ווָאס איז דאָס?! ווו קומט ער אַהער?" — האָט רחלע געוואָלט פרעגן אין אָפּטהעמ פונעם פענצטער.

— גיט שבת, גיט יאָר! — האָט זי אים געענטפערט אין איר געוואָרן רויט, ווי אַ צוויק.

— איר האָט מיך נישט געפּאָלגט אין זענט נישט אַרויסגעגאַנגען אויף דער באַהויפשטעוער גאַס? איך האָב איר אויך אימזיסט אַרויסגעקוקט... איך האָב... איך בין... נאָט לייענט!...

און כטעמפּענייי האָט איבערגעגעבן רחלען אַ צענויפּגעליגטן בויגן פּאַפּיר אין אוז גיך פּאַרשוווּנדן געוואָרן פון אירע אויגן.

רחלע האָט לאַנג, לאַנג געהאַלטן דעם בויגן פּאַפּיר אין אירע הענט, נישט געוווסט, ווָאס צו טון הערמיט, אין נישט פּאַרשטאַנען, ווָאס דאָס באַרייט, „מיט ווָאס עסט מען דאָס?"... אָן די ערשטע איבערַאַשונג איז אויבערגעגאַנגען, האָט זי צעזומען אַ גהויסן בויגן נאָטן-פּאַפּיר אין האָט דערזען גרויסע איתיות, אויף פּשיט יידיש געשריבן, מיט אַ סך גרויזן.

„מיין ליבשטיר אייגעל פון הומיל ווען איך האָב דיין לעחטיק שטאַלד העזוחין איז מער געוואָרן לעחטיק אָן מייגע בידע עייגין אין אַ לעחטיק פּייאר מיט מיין האַרץ פּרענין פון גרויס ליבשעוט צו דיר מיין נעשאָטע ווָאס דיין הומיל עייגין האָבן מיך מיד דיין שוין לעחטיק שטאַלד צו זעה גוטייגען פון דער אורשטיר שָׁ ביסט מיין לייבן פון מיין לייבן פון מיין האַרץ מיי זיילי אין טו נישט שלאָפען אין האָלים דיך זיכהן אָן דיר דאָ די לעחטיקי זין פּינסטיר אין מייגע עייגין אב דעה ליב ווי מיין זים לייבן אין חשצארב מיד אלי עיוועדים דעה מאָמיד זיכהן פּאר מייני עייגין אין דעה טאָמיד ליבן אין מיד דיר מאָמיד לייבן הען דעה איך אימער ליבעדיר ווָאָ גייט אויט נאָה דייני מרייט אוז טיט דעה פון וויטין קישין דיינע שיינ עייגין.

סטעמפּענייי".

XIV

פון דער „בת־מלכה" צוריק צום „בן־מלך"

לאָמיר איבערלאָזן די „בת־מלכה" אין זיך אומקערן צום „בן־מלך". מיר וועלן פאַרבייגיין רחלען אין שמועסן מכוח סטעמפּעניון.

אמת, דאָס דאָזיקע בריוול פון סטעמפּעניון, וואָס איז אויבן געקאָפּירט אות באות, איז נישט אַזוי קונציק, נאָר וואָס קאָן מען העלפן? סטעמפּעניו איז אַוודאי נעזונט אַ העלד, אַ שיינער יונגאַטש, אַ ימח־שמוניק אַ גומער, נאָר קיין שרייבער איז ער נישט געווען. גיט מאַכט וועלט! זיין פאַטער, עליו השלום, בערל באָם, אַז ער האָט דערזען, וווּ סטעמפּעניו האָט חשק צו שפּילן אין לערנען וויל ער נישט קיין וואָרט, באָמש ברוך אים, כאָטש ברען אים, האָט ער אים גיך גענומען צו דער מלאכה און האָט אים פּריער אויסגעפּרוווט אויף אַלע כלים, ביז ער איז געבליבן שטיין מיט דער פּידל, און בערל באָם, וואָס האָט געהאַט חוין סטעמפּעניון נאָך קינדער מוזיקאַנטן, האָט נעזאָגט בפירוש, אַז אין אים, אין סטעמפּעניון, געפינט זיך אַן אָרטער פּוגעם זוידן, רב שמואלקע מראַמיית (וואָס האָט זיך פּערזענלעך געקאָנט מיטן גרויסן פידלער פּאַגאַניני), אַזוי, אַז צו צוועלף יאָר האָט שוין סטעמפּעניו געקאָנט „באַוועצן" א כלה און מאַקע אָפּשפּילן אַ גאַנצע חתונה. דערפאַר האָט אים בערל באָם בעסער ליב געהאַט פון אַלע קינדער, וואָס זענען געגאַנגען ביי אים אָפּגעריכן, אָדער פּשוט נאָכגעט אין באָרוועס. און כאָטש בערל באָם איז געווען אַ שטרענגער קאַמאַנדיר אין פּלאַנט שלעפּן סטעמפּעניון פּאַרן אייער, אָדער אַזוי הרגענען, שלאָגן, מימיתן, ברעכן די בייגער, דאָך איז סטעמפּעניו געווען ביי אים דער אָנמיק, אַ צירונג, אַ גאַנצער מאַיאָנעמק אויף דער וועלט. בערל האָט אַלעמען אָנגעווייזן אויף סטעמפּעניון און האָט געזאָגט מיט גדלות, האַלב אויף קלעזמער־לשון: „זעט איר, מומזרים, אָט דער פּימיוקל וועט מיר נעבן פּאָפּע אויף דער וועלט. נישקשה, איך מעג זיך אויף אים פּאַרלאָזן".

דעם אלמן בערל באָם איז אָבער נישט באשערט נעווען אויף דער וועלט צו זיין בייַ זיך זיין נעליבטן זון. סטעמפּעניו האָט זיך צו פּופצן יאָר אַוועקגעלאָזט, מיט אַ דרייערל אין בייטעלע און מיט אַן אַלטער, צעבראָכענער פידל אונטערן פּאָדעלעק, וואַנדערן אויף דער וועלט. ער האָט זיך אויסגעוואַלגערט וו איר וויל, אין אַ סך שטעט און שטעטלער, צווישן פּיל פּאַרשידענע קאמפּאַניעס קלעזמער. מער זי אַ האַלב יאָר האָט זיך סטעמפּעניו נישט געקאָנט חאַלטן אויף אין אָרט. עס האָט אים אַלץ געצויגן ווייטער און ווייטער: פון מאַזעפּעווקע קיין סטעפּעווקע, פון סטעפּעווקע קיין קאָרעץ, פון קאָרעץ קיין באַלטע, פון באַלטע קיין אָלטע־קאָנסטאַנטין אין פּין האָרטן קיין באַרדיטשעוו, אין אַזוי ווייטער, ביז אַרעם. אין פון אָרעם

האָט ער זיך צוועקגעלאָזט צוריק — ווידער וואנדערט איבער קליינע שטעטלעך, ווו מע קאָן זיך לאָזן הערן, האָבן א גאָמען, זיך קונה שם זיין. אין עם איז מאקע אזוי נעווען: אין יעדן ארט, ווהין סטעמפּענין איז געקומען, האָט מען שוין נע־ הערט פון אים פריער. יידן האָבן געהערט, אז עם פּאָרט אַרום אויף דער וועלט א נעוויסער סטעמפּענין, וואָס מיט זיין שפּילן לאָזט זיך איים די וועלט. דעריבער איז גרויס צו פּארשטיין דעם חשש, ווען עס איז נעווארן אין יעדער שטאָט, ווהין סטעמפּענין איז געקומען מיט זיין קאָפּעליע. דען סטעמפּענין, פּארשטייט איר, האָט צו אַכצן יאָר שוין געהאט אן אייגענע קאָמפּאַניע, אין איז ארומגעפּארן און האָט נעשפּילט נאָר אויף נעוויסע, דייטע חתונות, אין אזוי מיט דער צייט האָט סטעמפּענין אויפגעלייגט אלע אנהערע קאמפּאניעס, ווי למשל, די „קא־ ־מאָפּער קלעזמער", ווען האָבן אויך נענוג נעשטט, די „סימלער", די „ווינציער", די „שארגארד" אין נאָר פיל כארימטע קאָמפּאַניעס, ווען האָבן זיך געלאָזט הערן אויף דער וועלט.

עס פּארשפּייט זיך, אז קיין מומע פּרייזט האָט זיך סטעמפּענין נישט נע־ קייפט, דערפּאר, ווען ער האָט ארויסגערופן דעם בעסטן ביסן פון די קלעזמערס מייל, אין מע פלעגט אָנווינשעווען נענוג צרות מיט שלעק אויף זיין קאָפּ. נאָר אין די אויגן האָט מען אים נעהאנפּעט, אין אין הארצן האָט מען אויך נעהאט נענוג אָפּשיי פּאָר אים. יעדער קלעזמער האָט נעוווסט אינעוויניק, ביי זיך אין הארצן, אז קיום נעמט סטעמפּענין דאָם פידעלע אין האַנט אדיין, אזוי מער שיין אלע קלעזמער זיך לייגן שלאָפן.

די חברה קלעזמער, דאָרפט איר ווסן, האָבן פון תמיד אן ליב גוזמאות. ביי זיי נעפינט איר ספּורי־מעשיות, ווונדערלעכע דערציילונגען, לענגדעם אן א שיעור. אויף סטעמפּענין האָבן זיי דערציילט אין יעדן אָרט שרעקלעכע גוזמאות, אזן אויף זיין פידעלע האָט מען נעזאָגט, אז עם וואקסט פון פּאַנאַניע־ אליין. אז מע האָט דערהערט, אז סטעמפּענין דארף אָנקומען מיט זיין „קאָפּעל־ יע", האָבן אים די שמאָט־קלעזמער, נעווינלעך, נענוג אָנגעשאָלטן, אזן ווער שמועסט זייערע ווייבער האָבן פּשוט נערעגנט מיט קללות, מע זאָל נאָר באהיט ווערן.

— א גאַנץ קיילעביק יאָר, מע דארט, מע קוואָרט, מע באָרגט, מע משביגט, מען עסט פון זיך די הויט. וואָס איז? ראש־חודש אלול ווען זיין א חתונה ביים נגיד. צום סוף קומט א רוח, א שלימזל פון אלדי שוואַרצע יאָר, א סטעמפּענין, אין רייסט אהיים דעם ביסן פון די ציין, פּארכאָפּט זאָל ער נאָר ווערן!...

נאָר קיין אמתע שנאים האָט זיך סטעמפּענין נישט נעקויפט אין ערנסט. ער איז נעווען א גוט ברוהערל ביז נאָר: אָפּגעשפּילט די חתונה, האָט ער זיך צונויפּגעקאָמפּאַניעט מיט דער חברה שמאָט־קלעזמער אין נעלאָזט מאכן א וואר־ מעם מיט דער בריטער האַנט, נישט געקאָרגט קיין שנאָפּס, פיין אונטערגעלעבט,

זיך שיין צעצאָלט, אין פֿאַרן אַוועקפֿאָרן צעטיילט דעם קליינוואַרג מתּנות. מיט אייגעם וואַרט, ער האָט זיך אויסגעשמעלט מעשׂה מענטש, נאָר לייפּיש.

— הערט אויר? — האָבן די קלעזמערס נאָכדעם גערעדט צווישן זיך. — הערט אויר? אַ יידישע נשמה טאָר מען נישט שאַצן.

נאָר מער וויי ביי אַלע האָט סטעמפּענוי געפּינען חן אין די שוואַרצע אַדער בלויע אייגן פון די קלעזמערס מעכטער, די מיידלער, צו וועלכע ער האָט זיך אומעטום געשׂרבנט. אין וועג ער האָט געשוואָרן דעם קלעזמערס מאָכטער, אַז ער איז אין איר אייגעליבט בין לעצט, האָט איר אים געמעגט גלייבן: בישעת מיעשה איז ער באמת געווען אין איר אייגעליבט (צומיינסטן, זענען ביי די קלעזמער שיינע מעכטער), נאָר קוים איז סטעמפּענוי אַריבערגעפֿאָרן איבער דער ראָגאַטקע, אַווי איז זיין ליבע פֿאַרשוווינדן געווארן מיטן וויגט אין מיטן רייד. אין געקומען אין דער צווייטער שטאָט, האָט ער זיך וויידער באַלד אייגעליבט אין אַ דאָרטיקן קלעזמערס מאָכטער; וויידער געשוואָרן, געבאַפֿט די ערד, אַז ער ליבט זי, אַז ער עקט זיך, געשענקט מתּנות, אָפּגעזאָגט זיך, אַוועקגעפֿאָרן — אין וויידער די אייגענע מעשׂה...

מע קאָן נישט זאָגן, אַז אַזעלכע ליבעס האָבן זיך אויסגעלאָזט תּמיד אַן אַ וויכטן סוף, — געווויגלעך, פֿאַר איר, פֿאַר דער כלה... דאָס איז אמת, אַז פֿיל פֿון זיינע געליבטע האָבן גיך פֿאַרגעסן אין סטעמפּענוין מיט זיין געבוין אין האָבן התּונה געהאַט פֿאַר אַנדערע קלעזמער. נאָר עטלעכע, זייער אייגנעשפּאַרטע מיידלעך, האָבן זיך אַזוי אייגענגעליבט אין דעם דאָזיקן ימח־שמויניק, אַז ער וועט קיין מען, נישט היינט — איז מאָרגן, נישט מאָרגן — איז איבערמאָרגן, בין זיי האָבן אָנגעהויבן צו מריקענען אין אייבגיין, וויי אַ ליכט. אין דער צייט, וועלן סטעמפּענוי האָט ערגעץ בסוד, אין אַ פּינצטער הייזל, זיך געקושט מיט אַ קלעזמערס מאָכטער, אין דער אייגענער מינוט איז געלעגן נישט איינע פון זיינע כלות מיט פּנים אַראָפּ, באַוויינעדיק זייער פּינצטער מזל, וואָס זייער „גליבטער האָט זיי פֿאַרגעסן, פֿאַרלאָזט אין מיט זיי נאָר נישט דערמאָנען"...

אָט אַזעלכע אומגליקלעכע כלות האָט סטעמפּענוי געלאָזט כמעט אין יעדער שטאָט, וווּ ער איז דורכגעפֿאָרן מיט זיין קאמפּאַניע. נאָר נישט שטענדיק גילט די הצלחה; עס מאַכט זיך אַמאָל — מע מרעפט אָן אויף אַ שלאַק, האָט מען דעמלט צו זינגען אין צו זאָגן. סטעמפּענוין האָט געמראָפּן אין אומגליק, וואָס ער האָט זיך נאָר אויף אַזעלכעם נישט געריכט: ער האָט געמיינט חתּונה האָבן, כאָטש עם האָט זיך אים שטאַרק נישט געוואָלט חתּונה האָבן!

XV

סטעמפּענ׳ו פֿאַרשלוּיערט זיך גאָר אומגעריכט

ווהי חיים אין סטעמפּענ׳ו געקומען מיט זיין קאַפּעליע קיין מאַזעפּעווקע אין האָט אָפּגעשפּילט דרײַ התּגוֹת מימאַמאָל, בשׂותפֿות מיט די שטאָט־קלעזמער, זאָס זענען צוגעשטאַנען צו אים מיט חזקה־מענות און האָבן אים פֿאַרשוואָרן, אַז באם לאָן, וועט אים חברה ברעכן די בייגער. אין זיי וואָלמען עס זייער שיין מקיים געווען, וועו סטעמפּענ׳ו, וואָס האָט געהאַט בכלל אַ גוט האַרן, זאָל נישט גע־זען מרוצה וועזן אויף שיתּפֿות.

אַוויוי פון איין התּגוֹת בין דער אנדערער האָט געדויערט אַ פּאָר מאָל, אין סטעמפּענ׳ו האָט דערהויל נישט געהאַט וואָס צו טון, האָט ער זיך דערווייל באַקענט מיט ישעיהקע דעם פֿידלערס מאַכמער, אַ פֿיין מיידל פון אַ יאָר צוויי און צוואַנציק, אַ שוואַרצע און אַ גראָבע, און ער האָט זיך אין איר רעכט אייגנע־ליבט, ווי דער שמייגער איז בײַ אים געוועזן: געקושט, געהאַלדזט, געליבעט, גע־קייפֿט מתּנות, קוצעניו־מוצענ׳ו, גאָר מעשה התּן, און אַז עס איז געקומען די צייט פֿון אַוועקפֿאָרן, האָט אים דאָס שוואַרצע מיידל (פֿרייַדל האָט מען זי גע־רופֿן) געזאָגט, אַז ער זאָל נישט מאַכן קיין שהיות אין שרייבן תּנאים, ווי דער מנהג איז. סטעמפּענ׳ו, וואָס איז הערצו גאָר נישט געווינט געוואָרן, האָט זיך אַ ביסל געקווינקלט, געדרייט מיט דער צינג אַהין — אַהער, גאָר עס האָט אים נישט געהאָלפֿן קיין רכוגו־של־עולם. פֿרייַדל איז געווען א מיידל א קאָזאק און האָט אים געזומען אין די הענט אַריין גאָר קיין מעשה נישט, אַזוי, אַז ער האָט זיך נישט געקאָנט אויסדרייען פון איר, אין עס איז געווען דאָס קנס־מאָל אין א מזלדיקער שעה. חברה קלעזמער האָבן לכבוד דעם גערימטן חתן געמאַכט אַ חיבשן קנאַק, און בײַם פֿידלער אין שבוב איז געווען ששון־וישמחה דריי מאָל כסדר, בײַ דער ליבער חתן מיט אַלע ליבע געסט זענען אַוועקגעפֿאָרן אין דער אַנ־דערער שטאָט, אין דער דריטער אין אַזוי ווייטער.

נעווינגלעך, האָט סטעמפּענ׳ו באַלד פֿאַרגעסן אין דער נאַנצער התּגוֹת מיט די תּנאים, מיט דעם שוואַרצן מיידל, מיט אַלע מימאַנאַדער, און האָט זיך גע־מאַן זיינט, דאָס חייסט, געפֿירט זיינע ליבעס אין אַלע שטעט, ווו ער איז גע־ווינט געווען. און אזוי איז ער זיך געפֿאָרן פון שטאָט צו שטאָט מיט זיין קא־פּעליע — התּגוֹת שפּילן. אין האָט זיך געלעבט אַ גוטן מאָג. נאָר פּלוצעם... עס איז נישטאָ קיין אייביקע זאַך אויף דער וועלט! אַלץ איז בין אַ צייט. אויף סטעמ־פּענ׳ין איז אויך געקומען די צייט. אַ בייזער שלאַק האָט אים געמראָפּן אין אַ צרה. א מישלחת האָט זיך אויף זיינע יונגע יאָרן געמיטן! הערט אַן אומגליק:

געשפּילט אַזוי אײנמאָל אַ חתונה אין אַ קלײן שטעטל, ערגעץ אין מאָלדאָוויע, און נעהאלטן סאָמע אין מיטן אַ לויבע מיט הערשקע דעם פּליימעחם טאָכטער (אַ נאַצן שיין מיידל), און סטעמפּעניו האָט איר צוגעזאָגט, אַז ער וועט געווינם נעמען, — איז אַריינגעקומען מעכטשע פּויקלער מיטן שלעפּעריקן פּנים און האָט אַ ווונק געטאָן איף סטעמפּעניון און אַ מרקע געטאָן אונטער דער באָז איף קלעזמער־לשון:

— גייט, סטעמפּעניו, דאָרט אין הויז ווארט איף איר אַ שעכטל...

— אַ מיידל? וואָסער אַ מיידל?

— אַ שווארצן מיידל מיט גרויע אויגן.

און סטעמפּעניו האָט זיך געלאָזט אין הויז אַריין אין האָט דערזען דאָס שווארצע מיידל, ישעיהקע דעם פּידלערס טאָכטער, זיין כלה פּרוידל!

—וואָס קוקסטו מיר אָן, סטעמפּעניו? האָסט מיר נישט דערקענט? אַיאָ? זע נאָר, וויי ער פּונקלט מיט די אויגן און קוקט זיך צו! דאָס בין איך, סטעמפּעניו, איך, פּרוידל, דיין כלה פּרוידל, ישעיהקע דעם פּידלערס טאָכטער.

—האָ? איך וויים, וואָס דען? איך וויים נישט? איך וויים! איך וויים! נאָר ווי קומסטו אַהער? פּונקטאָנען?

— ווי קום איך אַהער? מיט די פּיס, סטעמפּעניו, מיט די פּיס. קיים דערפּרעגט אהער, צו הערשקע דעם פּליימסט. פּונקטאָנען, פּרעגסטו? פון דער היים קום איך אָן.

— נו, וואָס הערט זיך? ווען כיסטו פון דער היים?

— וואָס זאָל זיך הערן, סטעמפּעניו? נישטאָ קיין נייעס. ווען בין איך פון דער היים? פון דער היים בין איך, אפּגים, אַזוי גרויס, ווי אַ וואָך זעקס אָדער זיבן. מיר זענען אויסגעווען ווי דו ווילסט. ווהין מיר קומען צו פּאָרן, זאָגט מען אינדז: נעווען און אַוועקגעפּאָרן וויימער. קיים, קוים מיט צרות געטראָפן אייף אמתן ווענ... נו, וואָס מאַכסטו עפּעס, סטעמפּעניו?

— האָ? איך? נאָרנישט! וואָס זאָל איך מאַכן? קום, פּרוידל, וואָס שמייעך מיר דאָ? — האָט ער צו איר געזאָגט, דערזען, אַז חברה קלעזמער הייבן זיך אָן קלייבן אַרום זיי און באַמרעכטן דאָס שווארצע מיידל מיט די גרויסע שווארצע צעפּ אין מיט די גרינע אויגן.

— פּונמיינעמוזען, לאָמיר גיין, — האָט אים פּרוידל געענטפּערט.

און סטעמפּעניו האָט נעכאָפּט אויף זיך דעם אויבערראָק מיטן שטעקעלע אין דער האַנט און האָט זיך נעמאַכט אַ שפּאַציר מיט פּרוידל דער שווארצער איבער דער שטאָט. סטעמפּעניו האָט זיך ארומגעקוקט, צי קיינער הערט נישט זייער שמועס, און האָט זיך נעווענדט צו איר שוין מיט מער שטארקייט:

— זאָג מיר נאָר, איך בעט דיך, וואָס הייסט דאָס?

— וואָס הייסט „וואָס הייסט דאָס“?

— אָט דאָס, וואָס דו ביסט אַהער געקומען.

— ס'אַ גראָס! קוק אים אָן, קלאָמפּערשט וויסט ער נישט, מאַכט זיך געפֿנדט.

— הערסט, פרוידל? — האָט איר סטעמפּעניו שוין מיט האַרץ געזאָגט.

— הערכמי, פרוידל? איך האָב פֿיגמט, אַז מע מאַכט מיט מיר אַזעלכע מחזקות! איך פֿרעג דיך, וואָס טוסטו דאָ, אין דו מרייבסט מיט מיר קאַמאָוועסלעך?

פרוידל האָט א גלאַנץ געטאָן מיטן פֿיערל פון אירע גרינע אויגן אויף סטעמפּענין, און פֿאַרוואָרפן מיט די הענט אירע לאַנגע שוואַרצע צעפּ ארומטער, האָט זי זיך געוועדט צו סטעמפּענין אויך ערנסט:

— וואָס איך טו דאָ, וויסטו וויסן? איך בין געקומען צו דיר, סטעמפּענין! האָסט אונדז ביים קנסטל געזאָגט, אַז נישט מער ווי אין צווי וואָכן אַהים שרייבסטו אונדז אַריין אַ בריוול מכוח דער חתונה אָפּשטעלן; מיר האָבן געווארט און געווארט העכער צווי הדשים און האָבן דערזען, אַז פון דיר איז נישטאָ קיין ידיעה, האָבן מיר זיך מיישב געווען און האָבן זיך געלאָזט אויף דער וועלט צו זיבן דעם נעבעמיקן מאָל, און אַזוי זענען מיר אויסגעווען וו די וועלט האָט אַן ענק, ביז קיום, קוים מיט צרות, גאָט האָט אונדז געהאָלפֿן און מיר...

— זאָג מיר נאָר, פרוידל, ווער זענען די „מיר"? עפּעס זאָסטו אַליין מיר זענען געפֿאָרן, מיר זענען געקומען...

— מיר ביידע, דאָס הייסט: איך און מיין מאַמע.

— דיין מאַמע?! — האָט סטעמפּענין אויסגעשריגן און האָט זיך אָפּגעשטעלט אַ דערשלאָגענער. — דיין מאַמע? וואָס האָט זי דאָ צו טון?

— שא, וואָס שרייסטו אַזוי, סטעמפּענין? וואָס דען, אַליין האָסטו געמיינט? אַ מיידל פֿאָרט נישט אַליין. אַ שיינע זאַך, כ'לעבן!

— יאָ, אָבער וואָס קער זי זיך אַן מיט מיר, די מאַמע דיינע? — האָט זי סטעמפּענין געפֿרעגט, אומקערתדיק זיך צירוק מיט איר.

— אַ מחותגתמע, סטעמפּענין, אַ מחותגתמע קער זי זיך מיט דיר אָן, אין שפּעטער וועט זי זיך דיר אָנקערן א שוויגער.

— די מיינסט מאַקע, אפֿנים, אַן אמת, פרוידל, חתונה האָבן פֿאַר מיר?

— נו, אין דו, סטעמפּענין, מיינסט דאָס איך קאַמאָוועס?

— נאַרישקייטן!

— פֿאַרוואָס נאַרישקייטן?

— אָט אַזוי. איך האָב עס אַפּילו נישט אין זינען אין דער לינקער פּיאַמע.

פרוידל איז געבליבן שטיין אַ מינוט אין האָט אַ קוק געמאַן סטעמפּענין אין די אויגן אַריין. נאָכדעם האָט זי זיך אַהומגעקוקט אויף אַלע זיימן און האָט זיך שמיילעההייט געוועדט צו סטעמפּענין מיט די ווערטער:

— הער נאָר אויס, סטעמפּענין! מיין נישט, אַז דו האָסט אַנגעטראָפן אייך אַ נייגקעלע, וואָס וויסט נישט, וועד עס האָט זי געשלייערט. איך קען דיך גאַנץ גוט, סטעמפּענין! איך וויס, אַז דו ביסט אַ היפּשער שארלאַטאַן, האָסט ליב בלוט אַלע וואָך אַ נייע. נאָר עס מאַכט נישט אויס, אַלץ כּין אַ צייט, נישקשה... ביסט אַ גומער במבע, האָסט אַ ווייך האַרץ, ביסט אַ פּאַרשוין אייגער צוויטשן צען מיזגמ, שפּילסט אויסגעצייכנט אויפן פּידל אין קאָנסט געבן אַ ווייב בחוים, — דערפאָר וויל איך דיך, און דערפאָר וועל איך פּאָר דיר התּונה האָבן, און מאַקע גיך! און דאָס, וואָס דו שפּאַרסט זיך, איז אומזיסט, ברויסגעוואָרפן דיין מרחק, סטעמפּענין, גלייב מיר, בייא זיך אָן צו מיר אַהער, איך וועל.דיר זאָגן אַ סוד...

אין פּרייוַל די שוואַרצע האָט אינגערוימט סטעמפּענינס אַ סד אין אויער, און סטעמפּענין איז פּאַרציימערט געוואָרן מיט אַלע אכריים. ער איז נעבליבן שטיין, ווי אַ לייטענער גולם, אין מיטן וועג, נישט געקאָנט עפּענען קיין מויל אַ וואָרט אויסצירערן. און דאָ איז אָנגעקומען מעכטיש פּויקלער מיט דעם רויטן קאַפּ אין האָט אים נעוואָגט, אז מע רופט אים צום גביר פּונעם שטעטל באשמעלן אַ חתונה. סטעמפּענין האָט זיך מיט אַ וווּנק אָפּגעזאָגט מיט פּרייוַלען און האָט אויסגערופן מיט אַ זיפּן:

— מיר וועלן זיך נאָך זען, פּרייוַל!

ס'אַ שאלה אַכיסל, אויב מיר וועלן זיך זען! — האָט אים פּרייוַל געענטפּערט אין האָט זיך נאַנץ צופּרידן אָפּגעשיידט פון איר ליבן חתן סטעמפּענין.

די אַלע, וואָס האָבן אין יענער צייט נעזען סטעמפּענינס אויפֿ דער חתונה, האָבן זיך שטאַרק פאַרוווּנדערט אויפֿ זיין בלאַס פּנים מיט זיין אָפּגעלאָזטקייט: נאָר נישט דער סטעמפּענין, וואָס פּרייוַ, אַ שענערן לייגט מען אין דער ערד! עס איז אָפּגענומען געוואָרן זיין פּרייוַלעכקייט מיט זיין ברען, ווי מיט די דענט. יאָ, סטעמפּענין האָט נעפּילט, אז דאָס איז אַן עק צו זיין זיס לעבן פּין אַ פּרי פּיגעלע, אז דאָס נעמט ער אויפֿ זיך אַ יאָך אויפן האַלדז אויפֿ תמיד, אויפֿ אייביק. אַדיע, ליכטיקער זומער=אָוונט מיט אַ וווינטן שפּאַציר הינטער דער שטאָט מיטן קלעזמערס מעכטערל! אַדיע, לאַנגע שמעקנדיקע צעפּ, צעלאָזטע האָר, גרויסע קאַרע אויגן! אַדיע, זילבערנע לבנה!...

אמת, סטעמפּענין האָט זיך נאָר אַ ביסל נעאַכטפּערט, געוואָרפן, ווי אַ פּיש אין דער נעץ, מיט די לעצטע כוחות, געפּרוווט אַלע מיטלען, נאָר עס האָט אים נעהאָלפן, ווי אַ מיטן באַנקעס. פּרייוַל מיט איר מוטער זענען געשטאַנען אַקעגן אים, ווי אָט יענע מתים, וואָס קומען צו אונדז בייגאָבט אין חלום אין שלעפּן אונדז צום בית=דין של=מעלה אָפּגעבן דין=וחשבון... און איבערהויפּט האָט ער נעציטערט פאַר איר, פאַר דער מחותנתטע, וואָס האָט צוויפּאַשטאַנען דאָס שוואַרצע פּיסקעלע, ווי מיט אַ בענדעלע, נאָר דאָס פּנים האָט איר אַזוי געפּיי=ערט, אַז זי איז נעווען גרייט אַלע מינוט אַריבּאַפּן זיך אויפֿ סטעמפּענין, ווי

אַ ווילדע קאַץ, אָן אַרויסרייסן אים בייזע אויגן, ווען נישט פרוידל, וואָס האָט זי די גאנצע צייט אויפגעהאלטן.

— משעפּע נישט, מאַמע, וועסט נאָך קאַליע מאַכן. דו קוק נאָר אָן שוויג, די חיה אים נאָר די טריפּ, ער זאָל זיך נישט אויסרייסן פון אונדזערע הענט. עס וועט זיין דעבט, מאַמע, סמעמפּענוי איז מיינער, ער איז מיינער!...

XVI

שמשון הגבור ביי דלילהן אויפן שויס

פרוידל האָט זיך באַרעקישנט אָן האָט אויסגעפּירט אירט: זי האָט התּונה געהאַט פּאַר סמעמפּענוין בדת משה ויישראל אָן האָט אים גיך אַרייגעגעמען אין די לאַפּקעס אַריין נאָר אויף אַן אַנדער איפן. אַ ביסל האָט איר צוגעהאַלפן די מאַמע אירע, וואָס זי האָט קוים דערלעבט העם נחת צו ווערן אַ שוויגער, אָן סמעמפּענוי האָט פאַרזוכט דעם טעם פון גיהנום אָן האָט זיך נישט גע־נארט. דאָס פּאָר־פּאַלק איז אַריבערגעפאָרן קיין מאַזעפּעווקע, אין סמעמפּענוי האָט זיך דאָ באַזעצט מיט זיין קאַמפּאַניע, ווי אַ שטעדיקער, איז איין אַרט.

— שוין, איום, אוים אַרומשלעפּן זיך! געגט, סמעמפּענוי, נעריינט איבער דער וועלט, געגט! — אַזוי האָט פרוידל געזאָגט צו איר מאַן, וואָס איז אין כאַנצן געווען אידער, אין וואָס זי האָט געוואָלט האָט זי מיט אים אויסגעפירט, אין דרוקא מיט גומן.

נאָך דער חתונה האָט זיך אָנגעהויבן ביי סמעמפּענוין א ניי לעבן, נאָר אַ שפּאָגל ניי לעבן. גייציק איז ביי זיך סמעמפּענוי געווען נאָר בחורוויז; קיום אַבער האָט ער נאָר חתונה געהאַט אין איז אַריין צו פרוידלען אין די העכט, אַזוי האָט ער אָנגעוואָרן אינגאַנצן זיין שמאַרקייט, אינגאַנצן זיין מוט, דעם גאַנצן גלאַנץ. ביי זיך אין שמיכ האָט סמעמפּענוי נישט געהאַט קיין ברעקל רעה.

— די האָב אין זינען דיינס, דיין עסק איז די קאַפּעליע מיט די התּונות, צי וואָס מיינ דיר נעלמ, נאַרעלע? — אַזוי האָט צי אים פרוידל געזאָגט, צוגע־נימען ביי אים ווי ער האָט פאַרטינט ערגעץ אַ גראַשן.

אויף גענלמ איז פרוידל געווען זייער זשערנע. זי איז אויסגעוואַקסן ביי זייער אַרעמע עלטערן אין האָט כמעט קיינמאָל נישט געזען קיין גראַשן אין די אויגן. מיידלווייז פלעגט איר אָנקומען א סענגעלע אָדער א קעמעלע זייער ישוועך, מיט ביפערע טערן. ביז פּיפּצן יאָר איז פרוידל נעגאַנגען באַרוועס, געווען אַ ניאַנקע דער מומער ביי די קלעפערע קינדער, געבאַפט קלעפ געגנג אי פון דער מומער, אי פון דעם פאָטער, ישעיהקע דעם פידלער, וואָס האָט ליב געהאט דעם מרונק. גע־

געסן האָט זי קרהת, מלובש איז זי געווען, ווי עס איז אָנגעשטאַנען צו די באָ־
וועסע פּים, און נאָר פּוירים פּלעגט איר אריינפאלן עטלעבע קאָפּיקעס פּונעם
שלחמנות, וואָס זי פלעגט טראָגן אין פּרעמדע היזער; די עטלעבע גראָשן
פלעגט זי באַהאַלטן ווייט־ווייט אין בוזעם, בכדי די מאַמע זאָל בײ איר נישט
איינאַרן, און אזוי פלעגט זי שלאָפן כיטן ביסל מינוט בוי פּסח, אין אויף יום־
טוב קויפן זיך פּאָר דעם א סטענגעלע אָדער א קעמעלע. און אזוי איז פּרוידל
געוואָקסן בוי אַבצן יאָר, בוי זי איז פלוצעם איינגעוואקסן א הויכע, א שיינע, א גע־
זונטע כוויד — א כלה־מוזיק! אז פּרוידל איז א כלה געוואָרן פאר כמעמפּענוי,
האָט זי אליין נישט געוווסט, וואָס פאר א גליק עס האָט זי געבראַכן. נאָר די
מאַמע, וואָס האָט חווקא אָ פּארשטאַנען, האָט מיט איר וועגן דעם גענוי איינ־
געמענהט, אז זי זאָל וויסן, אז איר חתן איז א גאָלדשפּינער, נאָר א גרויסער שאָר־
לאַטאַן, וואָס דאָס קערבל איז בוי אים א ממזר, לכן זאָל זי זיך נישט לאָז־
שפּייען אין דער קאָשע אין זאָל האָבן בוי אים די דעה אין אַלץ, אַזוי ווי זי, די
מאַמע, האָט א דעה בוים מאַמן, ישעיהקע דעם פּידלער...

אז פּרוידל האָט חתונה געהאט פּאר סטעמפּענוין, האָט זי נישט פּאר־
געסן, וואָס די מאַמע האָט איר אָנגעזאָגט, און האָט כיסלעכווייז, מיט שבל,
אָנגעהויבן לערנען מיטן מאַן חלכות „וויב", אז א וויב דארף ווין אליין, וואָס
בוים מאַן מוט זיך, אז א וויב איז נישט קיין פּרעמדע, אז א יידישע מאַכטער
איז נישט קיין „פּאַליאַוניצע", — ניין, עס איז זיין בלום אין פּלייש, זי איז
ער אין ער איז זי. תכלל, ער דארף ווין, ער דארף פ י ל, אז ער האָט א וויב...

אז פּרוידל איז געוואָרן אליין א באַלעבאָסטע פּאר זיך אין האָט דערזען
אלע מאָל א גוי קערבל, וואָס סטעמפּענוי פּאדרינג אזוי אָפּט, האָט זי זיך א
וואַרף געמאַן אויף די קערבלער, ווי א הונגעריקער, אז ער דערזעט שפּעם א מאכל.
נאָר עס איז איר אָבער דאָס בעלט נישט איינגעאַנגען. פּרוידל האָט זיך אליין
געשוואָרעם, מאָמער וועט מארטן נישט זיין, מאָמער וועט דער מאן שפּעטער חלילה
נישט פּאדרינגען, האָט זי זיך געמאַכט איין קניפּל און דאָס אנדערע, אין האָט
אָנגעהויבן צו קלייבן א גראָשן צו א גראָשן.

— וואָס פּראָטעסטי אזוי? — האָט זי סטעמפּענוי געפּרעגט, באַמערקט
אירע תנועות.

— וועסט אליין וועלן ווין, וועסטו גיך אלט ווערן. לאָז דיך נישט אַרי־
כטעמפּענוי! — האָט אים פּרוידל געענטפערט מיט א שמייכעלע, אין האָט זיך
געמאַן אירם, אָפּגעשפּאַרט, אָפּגעריסן פּינעם מאַרק, פּונעם קלייטל און פּין דער
יאָמקע, מיטן וואָרמעם אויסגעקומען, ווי מיט קרעפּלעכלייש, אָפּטמאָל נישט
דערגרעסן, נישט דערטרונקען, אין זיך אליין צוויפּגעשלאָגן א קערבל אום
א קערבל. ביסלעכווייז, אז עס האָט זיך צוגיפּגעשלאָגן הויפּיש עטלעבע נילדן,

האָט זי אָנגעהויבן צו מאַכן הלוואות אויף אַ משכון און נעמען פּראָצענט; דאָס ערשטע מאָל גלאָט אַווי, דורך א צופאַל, וואָס א שכנה האָט ביי איר געבעטן א גמילות־חסד און פרייהל האָט איר א טובה געטאָן — פאר וואָס דען נישט? — אין נאָכדעם, אַז פרייהל האָט דערהאלטן, אַז דאָס געלט וואקסט נאָר, אַז פון איין קערבל ווערט מיט דער צייט צוויי, האָט זי אָנגעהויבן מיט איר ביסל קאַפּיטאַל צו מאַכן עסקים, אַזוי לאַנג, אַזוי ברייט, ביז זי איז געוואָרן פּשוט א „וואָכער־ניצע“ מיט אלע חן־גריבעלעך פון דער דאָזיקער פּראָפעסיע, מיט וועלכער א גרויסער טייל פון אונדזערע נגידים, צווישן אונדז רעדנדיק, פאַרנעמען זיך אין האָבן דאָס נאָרנישט פּיינט...

מערקווירדיק! וווּ קומט עס צו פרייהלען אַזאַ חשק צו קלייבן געלט? נישט ביי איר מאַמען, ישעיהקע פידלער, נישט ביי קיינעם פון אלע באַקאַנטע קלעזמער, האָט זי דאָס געקאָנט זען. וווּ וועט איר דען געפּינען א גלייכן צו דער חברה קלעזמער, מע זאָל זיך אַזוי נישט אומקוקן אויף קיין גראָשן, עס זאָל אַזוי זיי א קערבל הפקר, פּשוט וווּ די בלאָטע? די יידישע קלעזמער — אין וועך שמועסט אין יענע ייַאָרן — קאָן מען גלייכן צו א מין ציגיינער, א באַוונדער פאָלק, מיט א באַוונדערן זישאַרגאָן, מיט נאָר באַוונדערע געגנ; די ראָזיקע חברה האָט שטענדיק געלעבט אַ גוטע שעה, תמיד איז געווען פּורים, פרייליעך, לעבעדיק, תמיד געריכטפּלט, געווערמלט זיך, נעשמיפּט, נעאָרבעט, זיך לוסטיק נעמאַכט, איבער־געקערט וועלטן. נעשמועסט מכוח פרייליכע זאכן... געקומען אהיים צום וויב, געפרייבן קאַטאַוועס, געכליפּשעט טיגלעך מיט פּאַסאָלעס, אדער נאָר געגעסן מכות, נאָר פרייליך, מיט א מענטל, מיט א לצנות, הונגעריק זיך נעליגט שלאָפן. אויף מאָרגן געבאָרגט, גלייזן, די קישלעך פּאַרזעצט, נאָכדעם אויסגעקויפט אין וויידראַמאָל דאָס אויגענע. די קלעזמערישע מעכטער זענען אויך נעווען מיינסטנס, לוסטיקע פרייליכע נשמות; זייער לעבן, אַזוי וווי די האָר זייערע, איז נישט געווען פאהדעפט מיט קיין שלייער... מיט איינעם וואָרט, ביי די קלעזמער איז געווען אַ גן־עדן, מיט אַלע מעלות און חסרונות פון אַ גן־עדן... היינט אין אוא גן־עדן וועמען קאָן אדויף אויף דער כהשבה צו זאָרגן — וואָס וועט זיין מאָרגן?

פרייהלס מאַמע, פּאַרשטייט זיך, איז אויך נישט געווען קיין פאַוועניגסטע נשמה. ישעיהקע פידלער איז זיך געווען א רעכטער קבצן, נאָר א לעבעדיקער, א פרייליכער קבצן, אין אז ער האָט פאַרדינט דאָס קערבל, האָט ער דאָס נאָר גיך פאַרלעבט, מאַקע, וווי מע זאָגט, אין איין אָטעם. אין זי, פרייהלס מאַמע, האָט אויך ליב געהאַט צו לעבן, דאָס הייסט, גוט עסן. עס איז במעט קיין העמד נישט געווען אייפן לייב, נאָר געגעסן האָט מען כל־זמן ס'איז נאָר געווען א שפּיקל קישלעך צו פארזעצן. „דאָס נאַנצע דאָבראַ־מחל גייט אין דער קישקע אַריין“, „וווי זאָגט מען: בעסער העם בעקער אייַדער דעם רופא“, „וואָס וועט

דען איז דעם מענטשנס לעבן?" — אזוי פלעגט זאָגן פרוידלס מאַמע, וואָס איז, אייגנטלעך, געווען אפילו צווישן קלעזמערקעס אַן אויסברעענגערין.

ווי זשע קומט עס פאַרט צו פרוידלען אזאַ גוסם? פונוואַנען נעמט זיך צו איר אזא קאַרגשאַפטס? עס קאָן זיין, אז די דאָזיקע מעלה איז געקומען צו איר מחמת זשערנאָסט, מחמת זי איז תמיד געווען בייַ די עלטערן הינגעריק אייף א גראָשן. אָדער ס'איז אפשר געווען בייַ איר נאָר א מבֿע־זאָג: עפעס עלטפּי מעות איז אַ קאַרגע נשמה מגולגל געווָארן אין דער קלעזמערשער משפּחה אין עס איז אייסגעווָאקסן אזא פרוידל.

ווי די זאָך איז שוין, נאָר פרוידל האָט געמאַכט משונה תגיעות, געשווויצט אין געפּינעמ, ווען זי האָט נאָר גערעדט אפילו מכוח געלט.

אויף איר האָליע האָבן איר מקנא געווען אַלע קלעזמערקעס. „אָט אַ מזל!" — האָבן אויף איר אלע אין איין קול געזאָגט.

נאָר אין איין זאָך האָט פרוידלען פּאַרזען: ער האָט איר קיין קינדער נישט געגעבן. אין וועג וויסט, עס קאָן זיין, אויך דערויבער איז זי געווען אזוי אָפּגעגעבן מיט לייב אין לעבן צום געלט, ווייל דאָס בעסטע פּאַרגעניגן, פּאַרגעגן פון קינדער, איז פּאר איר געווען פּאַרבאָרגן. בכלל זעט מען, אז די וויבער, וואָס האָט זיי נישט געבעטן מיט קינדער, זענען מיינסטנס בייזע וויבער; עפּעס פּעלט זיי די גימסקויט, די וויבקייט פון דעם דאָזיקן מין; אזעלכע וויבער קאָנען ליב האָבן נאָר זיך אליין.

פרוידל איז געווען פינקט אזא סחורה. נאָר מע קאָן נישט זאָגן, אז זי האָט אים, סטעמפּענין, פיינט געהאַט: פאַרוואָס קומט דאָס אים? א פּאַרשיין, א בילד, א זעלטנחייט, א שפּילער איינער צווישן מיינזט אן (אָט דאָס איז דער עיקר!) א פּאַרדינער, א גאָלדשפּינער!

— מיין סטעמפּענין — האָט זיך פרוידל באַרימט פאר אירע באַקאַנטע וויבער — מיין סטעמפּענין, אז ער מוז א פּיר מיטן סמיק איבערן פידל — איז א קערבל, צווויי פּיר — איז צוויי קערבלער, דרייַ פּיר — איז דרייַ קערבלער, פּאַרשטייט איך מיר?

אין דעם ענין פון „קערבל" איז סטעמפּענין געווען פינקט דער היפּך: דאָס קערבל האָט בייַ אים נישט געשפּילט קיין ראָל. אָט האָט ער אָפּגעשפּילט אַ חתונה אין אָנגעשטאָפּט פּילע קעשענעס מיט געלט, אין אָט — פּי־פּא, נישטאָ אַ שילינגער! האָט ער געהאַט — האָט ער געגעבן, נעטייקט, אַנטליען; האָט ער נישט געהאַט — האָט ער געליען בייַ יענעם. אין דעם איבן איז סטעמפּענין געווען אן ארטיבֿט. זיין עסק איז געווען נאָר די „קאָפּעליע" — אויסשטעלן עפּעס אַ נייע זאַך, פּונאַנדערשפּילן אַן אָפּערע־שטיק, באַשטעלן אַ חתונה אין אָפּשפּילן זי, וו נאָט האָט געבאָמן, יידן זאָלן לעקן די פינגער, נישט נאָר חיסקוריפּ.

כּמעמפֿעניו האָט ליב געהאַט מער פֿון אַלץ אין דער וועלט צוויי זאַכן: זיך און דאָם פּידעלע. מיט זיך האָט ער געהאַט צו טון במעט שטענדיק, זיך געפֿוצט, געשטשאָגלט, געקרייזלט די האָר, מיט אויגעם וואַרט — זיך „גע־בחורט", ווי פֿרייד׳ל האָט דאָס מיט אַ שמאָך גערופֿן, און דעמלט האָט ער פֿאר־געסן אין דעם פּידעלע; האָט ער אָבער געגומען דאָס פּידעלע, האָט ער פֿאר־געסן אין זיך און אין דער גאַנצער וועלט. אז עס איז אָנגעפֿאלן אויף אים א „מרה־שחורה", האָט ער זיך געגומען דאָס פּידעלע, פֿארקויפֿלט די מיר אין האָט געקאָנט אויעקשפּילן דרויי שעה כסדר אייגנע פֿאַנטאַזיעס; וואָס עס איז אים אַרויף אויף דער מחשבה, דאָס האָט ער געשפּילט. אָט האָט ער זיך צו־גאָסן מיט אַ קלאָג, אַזוי יאָמערלעך, אַזוי טרייעריק, אַלעמאָל שמיילער און שמיילער, און אָט האָט ער זיך פֿלוצעם צעבייזערט אין איז אַוועק אלין שמאַר־קער און שמאַרקער, ביז עס האָט זיך וויידער אָנגעהויבן אַרויסכאַפּן ווי א זיפּן פֿונעם מיפּן האַרצן, און דאָס פּייער איז אים א ביסל אָפּגעמאַטן, אָפּגעאָנגען דער כעס, און וויכּיג מעלאָדיעס, ליבע זיסע געזאַנגען, וואָס וויטער אלין מרויע־ריקער, האָבן זיך וויידער ווי געגאָסן אָן אן עק, און נאָכדעם וויידער א ביסל לעבעדיקער, פֿרייליכער... אמת, דאָס איז געווען נישט אָפּט, נישט אלע מאָל האָט זיך אים געשפּילט; נאָר קיים האָט ער זיך צעשפּילט, איז געווען איממער־לער אים אָפּצורייכן. כּמעמפֿעניוס פֿאַנטאַזיע האָט זיך צעקאָכט און גענעצט, ווי פֿון א קוואַל, וואָס וויטער מיט מער פֿרישקייט.

א מענטש מיט געפֿיל, מיט נשמה, האָט זיך אין אזעלכע מינוטן זאַט נישט געקאָנט אָנהערן די האַזיקע פֿרייע מוזיק, וואָס לאָזט זיך גאָרנישט איבערגעבן אויף נאָטן, און עס האָט זיך אים אויסגעוויזן, אז ער הערט א בקשה צום רבונו־של־עולם פֿון א פֿארביטערט הארץ, עפּעס א מין תפּלה צו זיין ליבן נאָמען אויף רחמים, אויף לייטזעליקייט, אזא מין תפּלה, וואָס דאַרף און מוז אָנגענומען ווערן אויבן, דאָרט פֿאר גאָטס שטול... מע דערציילט, אז דער ר י ז ש י נ ע ר האָט גע־האָט אן אייגענעם אָרקעסטער, וואָס פֿלעגט שפּילן ביטעת ער האָט אָפּגענעבן א שבח צו דעם וואָס לעבט אייביק. אזדאי איז דאָס א געדאַנק הווקא פֿון א גרויסן מענטשן, א השגה גאָר פֿון א הויכער פֿאָעטישער נשמה.

— קיילע די גראָבע, מיינע צרות אויף איר קאָפּ, האָט מיר אָפּגעבראכט דאָס פֿראָצענט פֿאר יענער וואָך; און פֿאר היינטיקער וואָך, זאָגט ז׳, לאָז זיין נאָך שבת!

מיט אזא מין געשפּרעך, למשל, האָט פרייד׳ל מכבד געווען סטעמפּענייז, וועו־ער פֿלעגט ארויסגיין נאָכן שפּילן פֿון זיין הערל, א ביסל צוגעפֿלאַמט, מיט א גלאָזל אין זייגע שוואַרצע אויגן. דאָס איז געווען דאָס פּייער׳ל פֿון זייגע אויגן, וואָס האָט אזוי געצויגן צו זיך. דאָס פּייער׳ל פֿלעגט זיך באַוויזן זעלטן, און בא־

נעגט זיך מיט פרוידלס אויגעלעך, האָט זיך דאָס פייערל גיך באהאלטן, פאר־
שוועדן געווארן.

אז סטעמפּעניו האָט אָפּגעשפּילט א חתונה און איז געקומען אהיים, פלעגט
אים פרוידל באגעגענען מיט א שמייכעלע, זיך לאשטשען, וו׳ א קעצעלע:

— צו וואָס טויג דיר געלט, סטעמפּעניו? — פלעגט אים פרוידל זאָגן און
אויסמרייסלען אים אלע קעשענעס. — אויף וואָס דארפסטו געלט? וואָס פעלט
דיר? האָסט אלצדינג, וואָס דו באדארפסט, ביסט נישט הונגעריק, חלילה, און
נאקעט גייסטו אויך נישט, און אז דו דארפסט אזוי עטלעבע גראָשן, געב איר
דיר דען נישט? געב עם בעסער אָפּ מיר, נשמה מייגע, ביי מיר וועט דאָס זיין
גאנץ. געב שוין געב!

און סטעמפּעניו שמייכט, וו׳ א באשטראָפּט קינד, און פרוידל מיט מיט אים.
וואָס זי וויל. ער איז אינגאנצן ביי דער דאָזיקער שווארצער פרוידלען אין די
הענט. אך, וואָס איז דאָס מיט דיר געשען, סטעמפּעניו? אזא נאָרנישט, וו׳ פרוי־
דל, זאָל דיר טאנצן אויפן קאָפּ, אין דו לאָזט זיך פירן ביי דער נאָז, פונקט וו׳
שמשון הגבור ביי זיין גליבטער דלילה אויפן שויס?... פּע, סטעמפּעניו, א בזיון,
כלעבן!

XVII

סטעמפּעניו דירט נאָך מיט אן אבר

א רחמנות אויף סטעמפּעניון!...

נאָר עס איז נישט אזוי די מעשה, וו׳ איר מייגט. לייגט נישט אזוי דעם רה־
מנות אויף אונדזער העלד. אז סטעמפּעניו האָט נישט געהאט קיין גרויסע דעה
ביי זיך אין דער חיים און איז געווען עפעס גאָר מעשה ייִדעגע, האָט ער אָבער
דערפאר זיך געהאט זיין וועלטל, זיין אייגענע וועלט, וואָס האָט זיך שוין מיט
פרוידלען נישט אָנגעקערט לחלומין. דאָרט, אין זיין וועלטל, איז זיך סטעמפּעניו
געווען א פּריץ פאר זיך און איז געווען, וו׳ מיר וועלן באלד זען, גאנץ צופריד׳ן.

קודם־כל איז ביי אים אוועקגענאנגען א האלבער טאָג אויף „רעפּעטיציע״,
דאָס הייסט, אויף איבערשפּילן מיט דער נאנצער חברה קלעזמער אלע נייע שטיק,
דערביי מרייבן א ביסל קאמאָדעס, אויסהערן דעם בדחנס וועדלעך און לאכן
פון מעבטשע פּייקלער, וואָס דער בדחן האָט אויף אים ליב געהאט צו וועדלען
זיך, און נאָכדעם נלאט דערציילן מעשיות פון דער אָדער יענער חתונה. וואָרעם

יעדע חתונה בײַ יידן האָט זיך איר מעשה: דאָ האָט זיך דער חתן אײַנגעשפּאַרט, באָשט גיב אים א קרענק, און ווײַל נישט גיין צו דער חופּה, בײַז מע וועט אים אָט דאָ אויפן אָרט נישט אָפּצאָלן דעם נדן אחת ואחת „קלאָפּ און צייל"; דאָרט האָט די כלה געהאַלטן פּאר גרויס געווײַן און מע האָט זי קוים אָפּגענומען (און דערבײַ זאָגט אָפּ דער בדחן א ביסל ליצנות); אין א דריטן אָרט האָט זיך געטראָפן נאָך א שענערע מעשה: נאָך דער וועטשערע, אז ס'איז געקומען די צײַט, וואָס מע דארף מאַנצן... אין חברה שיסט אויס א געלעכטער, ווי פון א הארמאָס.

— וואָס איז בײַ אייך פּאר אזא געלעכטער דאָרט? זע נאָר, ווי מע האָלט משעט זיך! — שרײַט פּרײַדל פון איר חדר.

— לאָז דיך נישט ארן! — ענטפערט איר סטעמפּענע מיט גדלות. — אין אינדזערע ענינים זאָלסטו זיך נישט מישן, האָב איך דיר שוין הונדערט מאָל געזאָגט!

און סטעמפּענע ווײַזט זיך אויס אין דער מינוט, אז ער איז דאָ א באַלעבאָס, א גאַנצער סולטאַן בײַ זיך.

די איבעריקע צײַט האָט סטעמפּענע פּאַרברענט אויף אָנטון זיך, אויספּוצן זיך, די מלבושים און די שבֿיוול, זיי זאָלן גלאַנצן, ווי א שפּיגל, פּאַרקעמען זיך גאַנץ שיקאַנע, אונטערבײַגן זיך די שיינע שוואַרצע לאָקן, אויסגלעטן די ווײַסע מאַנישקע פּון דעם העמד, און נאָכדעם האָט ער זיך געזומען דאָס שטעקעלע אין דער האַנט, א שטעקעלע מיט א גאלקע, אויסגעשניצט א פּײַג פון עלפּנבײַן, מיט א בריטן שוואַרצן קאשקעט אויפן קאָפּ מיט א גלאַנצנדיקן קאזירקאָ, אָנגעצוקט בײַ די אויגן. דעם קאָפּ פּאַרריסן ארויף, אזוי, אז די לאָקנס לײַגן צעוואַרפּן אויף די אקסלען, גייט זיך סטעמפּענע און שפּאַציר׳ט איבער דער שטאָט. דאָרט האָט ער זיך שוין זײַנע באַקאַנטע, מיט וועלכע ער באַגעגנט זיך, אין גייענדיק פּאַרבײַ די קלײַטן, גרוסט ער די יונגע ווײַבלעך, די קרעמערקעס. די ווײַבלעך ווערן רויטלעך; זיי דערמאָנען זיך, אז זיי זענען אמאָל געווען מיידלעך אין דעמלט זענען זיי מיט סטעמפּענען געווען באקענט... דעמלט איז געווען א וועלט... אין היינט? ווער האָט דאָס היינט אין זינען?...

דאָך געפֿינען זיך נאָך אזעלכע יונגע ווײַבלעך, און איבערהויפּט מיידלעך, וואָס שטייען אוועק מיט סטעמפּענען אין דרויסן בײַ דער טיר א הופּשע צייט; מע רעדט, מע שמועסט פון דעם און פון יענעם, מע לאַכט...

אוודאי גייען אזעלכע זאכן נישט אָפּ גלאַט; דאָס דערזעט א שכנה און טראָגט עס אָפּ גיך דער אנדערער, דער דריטער, און אזוי הייבט זיך אָן א רעדעניש, אין צו יידישע מיידלעך אז מע באַפּט זיך ארײַן, נארט מען זיך נישט...

— וואָס איז שוין ווידער, סטעמפּענייו, פּאר א רעדערי אין שטאָט? שוין ווידער א מעשה?

— וואָס פּאר א מעשה, פרייד?

— דיינע מעשיות... עד פּרעמט נאָך! וווּ צוויי, איז עד דער דריטער! די גאנצע שטאָט האָט מיט אונדז צו טון.

— איך וויים נישט, וואָס דו ווילסט האָבן פון מיר, פרייד?.

— וואָס איך ווילּ האָבן? איך ווילּ, זאָלסט אוועקווארפן דיינע אמאָליקע נעגג... שוין צייט! וווּ ערגעזן א ווייבל אָדער א מיידל אין שטאָט, דארף עד מיט איר זיין באַקאַנט, אין אוועקשמעלן זיך מיט איר אויף דרייי זיגער שעה — עד קאָן זיך גאָרנישט אָנדערדן אוו נעגוג!

— א? דו קערסט אוודאי מייגען, וואָס איך האָב געדרעט מיט אסתרן אברהם יענקלס.

— נו, אז מיט אסתרן אברהם יענקלס, איז וואָס? וואָס איז זי, א שמייכעלע, צי וואָס?

— איך האָב דאָך געשמועסט מיט איר מכּוח אן עסק.

—דיינע עסקים... איך קען דיך, סטעמפּענייו!

— זאָלסטו טאקע ווייסן! אברהם יענקלס האָט חשק ארויסצופירן די התּוגה קיין יעהופּעיז, אזוי איז אים אָנגעקומען דאָס משוגעת. נו, איך האָב דערזען אסתרן, האָב איך מיט איר געמאכט א שמועס וועגן דעם. אן עבירה, למאי זאָל איך ארויסלאָזן אזא התּוגה פון די הענט?

— וואָס איז אים עפּעס ארויסגעפאלן יעהופּעיז, דעם משוגענעם כהן? — פּרעמט פּרייד, אין אין אירע גרינע אייגעלעד באוויזט זיך אָב א יענין פייערל, וואָס באוויזט זיך ביי איר שטענדיק, וועז זי דערשמעקט נאָר געלט...

— פּרעמסט קשיות אויף א משוגענעם? — עגטפערט איר סטעמפּענייו, גייט אהיים טרוקן פון דער דאָזיקער מעשה.

אוו אזוי וועדט צעריבן די מעשה, יענע מעשה אוו אלע מעשיות. סטעמפּענייו איז א גרויסע בריה אוו ווייסט, מיט וואָס מע קאָן פרייד'לען נעמען.

אין דער פּרעמד, אז סטעמפּענייו איז ארויסגעפאָרן מיט זיין קאפּעליע אין דער פּרעמד, האָט אים, געווייגלעך, נאָך מער געפאָלגן. דאָרט איז ביי אים געווען, ווי זאָגט מען, א כישרער טאָפּ מיט א כשרן לעפל, אוו אז סטעמפּענייו איז געקומען ערגעזן אין א שטעטל שפּילן א התּוגה, האָט זיך אים שוין נישט נעגלוסט אוועקצופאָרן. דאָרט זענען געווען מעשיות מיט מעשיות, פרייליעכע אין טרויעריקע גאָר אָן א שיעור. הכלל, דאָס איז זיך געווען ביי סטעמפּענייו א באוונדערע

וועלט, זיין אייגן וועלטל, וווהין ער האָט פריידלען גישט אריינגעלאָזט בשום אופן, כאָטש זי האָט דערויף זייער חשק געהאט. זי האָט אפילו שוין געפרוווט אונטערקויפן מעכטשע פייקלער, נאָר עס איז גישט געגאנגען. דאָ, אין זיין וועלטל, איז סבעמפּעניו געווען גאָר א, אנדער מענטש. א גרויסער אונטערשיד פון יענעם סטעמפּעניון, וואָס איז געווען ביי פריידלען אין שטוב...

XVIII

סטעמפּעניו חייבט אָן זיך אינצולייבן

איינעם דאָזיקן וועלטל האָט ביי אים איצט רחלע אָנגעהויבן שפּילן א גרויסע תאָל. די גרעבטע דאָל איז זיין לעבן. מע מעג אים גלייבן, אז זיין בריוול צו איר, וואָס מיר האָבן אויבן געזען, איז געווען געשריבן גאנץ ערנסט, מיט אן אמת, דען ער האָט זיך אין רחלען אייגנעליבט פון דער ערשטער שעה, וואָס ער האָט זי דערזען, ביי חיים בנציונס אויף דער חתונה.

גישט באלד האָט סטעמפּעניו איר דאָס בריוועלע אָנגעשריבן. עס האָט געדויערט עטלעכע טעג, ביז דאָס פייערל, וואָס רחלעם בלויע אויגן האָבן אָנגעצונדן אין זיין הארצן, האָט זיך רעכט צעברענט, צעפלאקערט, אזוי, אז ער האָט זיך שוין מער גישט געקאָנט אייגנהאלטן, האָט ער זיך פארשלאָסן ביי זיך אין חדרל, און דאָרט, וווּ ער האָט געשריבן די נאָטן, און מאקע מיט דער אייגענער פּען און אויף דעם זעלבן פּאפּיר מיט די פּאסן, אויף וועלכע ער האָט געשריבן זייגע נאָטן, האָט ער אויך דאָס געווויסע בריוועלע געשריבן.

סטעמפּעניו האָט א ביסל געשווויצט אויפן בריוול. דאָס שרייבן איז אים אָנגעקומען שווערלעך. ער האָט זיך גישט געלערנט שרייבן אין ערגעץ, נאָר פון זיך אליין. אוודאי איז קיין חידוש גישט, וואָס ער איז געווען שטומפּיק אויף דער פּען.

עטלעכע מאָל האָט סטעמפּעניו ארומגעטראָגן דאָס בריוול ביי זיך און האָט גישט געקאָנט געפינען קיין מיטל איבערצוגעבן עס רחלען. מעכטשע פייקלער איז געווען א גומער שליח אויף אזעלכע בריוולעך נאָר אין דער פרעמד, אָבער דאָ, וווּ עס געפינט זיך א פריידל, איז מעכטשע אויך א געפערלעכער בריווטרעגער. סטעמפּעניו האָט קוים דערלעבט שבת, האָט זיך אויסגעפּוצט, ווי א מויר, אָנגעטאָן א חויכן קאָפּעליוש נאָך דער לעצטער דעמלמיקער מאָדע, און איז אריינגאנגען אויף באהדימשעווער גאס, ווי אלע שבת, צו מאכן א שפּאצירגאנג, געדענקט, אז

מסתמא וועט רחלע אויך זיין דאָרט. נאָר אומזיסט: אלע ווייבלעך, אלע מיידלעך דרייען זיך ארום, כאפן א קוק אויף סטעמפּענין, טוען א שמייכל און ווארן רויטלעך — אלע זענען דאָ, נאָר איין רחלע איז נישטאָ! דאָס אָנגעשריבענע ברי־ וועלע האָט אים נישט געלאָזט רוען. עס האָט אים נעצוויגן צו איר וואָס ווייטער אלץ שטארקער.

„מע דארף זיך פּרוון דורכגיין אהין, אויף יענער גאס, ווו רב אייזיק נפתלי ווויגט, טאָמער וועל איך זי באגעגענען"... — אזוי האָט זיך סטעמפּענין געטראכט און איז אזוי פּאוואָליענקע צוגעגאנגען צום פענצטער, ווו רחלע איז געזעסן פאר־ טיפט אין אירע געדאנקען און האָט זיך געזונגען דאָס באקאנטע לידל:

אייגע אליין,
עלנט, ווי א שטיין,
איך האָב צו קיינעם צו רעדן,
נאָר צו זיך אליין.
עלנט, ווי א שפּיין,
איך האָב צו קיינעם צו רעדן...

תחילת, אז זי האָט דערהערט פּלוצעם דעם „גוט שבת" און דערזען פאר זיך שטיין סטעמפּענין, האָט זיך איר אויסגעדאכט, אז דאָס איז א מין חלום (זי האָט סטעמפּענין שוין עטלעכע מאָל געזען אין חלום...). נאָר אז זי האָט צע־ גומען דאָס שמיקל נאָטן־פּאפּיר און האָט איבערגעלייענט סטעמפּענים ברייוועלע, האָט זי זיך אויפּגעהויבן פּוגעם אָרט, א קוק געמאָן אין פענצטער און געזאָגט צו זיך אליין:

— זיין גליק, וואָס ער איז אוועקגעגאנגען — איך וואָלט אים אָפּגעשפּילט... נא דיר גאָר א סטעמפּענין!...

זי האָט געכאפּט דאָס בריוול און האָט דאָס געוואָלט ארויסשמיצן דורך העם פענצטער אין דרויסן ארוים, נאָר זי האָט זיך פארכאפּט, האָט דאָס נאָכאמאָל איבערגעלייענט, צענויפגעקאטשעט, ווי מע קאטשעט צונויף א מגילה, און אריינ־ געלייגט צו זיך אין קעשענע אריין.

רחלעם כעס איז געוואָרן אלע מאָל גרעסער און שטארקער, און איר האָט זיך געוואָלט נאָר זען אים אליין, און פרעגן אים אונטער פיר אויגן: וואָס הייסט דאָס? וויאזוי רופט מען דאָס? מיט וואָס פאר א העזה שרייבט ער איר אזא קווי־ טעלע? וואר איז ער און וואר איז זי?... זי האָט געגומען ציקלערן מיטלען, וויאזוי באגעגנט מען זיך מיט אים ערגעץ אין אזא אָרט, ווו קיינער זאָל נישט קאָנען הערן, וואָס זיי וועלן צווישן זיך רעדן, און איז געפאלן אויף א המצאה.

XIX

א בייטש קארעלן ביי פרויד׳ל סטעמפּעניום

— הערט איר, שוויגער, ווען עס זאָל נישט קאָסטן טייער, וואָלט איך א בעלנטע געוועזן אויף א בייטש קארעלן, גוטע שווערע קארעלן.

— נו, איך האָב דאָך דיר שוין וויפל מאָל געזאָגט: גיי זיך דורך צו פרויד׳ל סטעמפּעניום, וועסטו דיר אויסקלייבן, וואָס דיין הארץ גלוסט. אויב דו ווילסט, קום מיט מיר באלד. צוליב מיר וועט זי דיר אָפּגעבן נישט טייער.

אונדזער שווארצע פרויד׳ל, וואָס האָט זיך פארנומען מיט פּראָצענט און מיט משכנות, מיינסטנס קארעלן, האָט ביסלעכווייז, אזוי, אויף א געלעכטער, אָנגעהויבן אונטערצוהאנדלען מיט דער דאָזיקער סחורה, וואָס זי האָט געהאט ביד גאנץ ביליק אָפּצוקויפן ביי אירע בעלי־חובות און נאָכדעם דאָס אראָפּברענגען אויך בילליקער, ווי אלע קארעלניצעס (וווייבער וואָס האנדלען מיט קארעלן), אזוי לאנג, אזוי ברייט, ביז זי האָט טאקע אָנגעהויבן דערמיט צו האנדלען אויף אן אמת מיט אלע בארדיטשעווער און מיט אלע בראָדער. גאנץ מאזעפּעווקע האָט שוין געווסט, אז א רעכטע בייטש קארעלן קריגט מען ביי פרויד׳לען, ביי פרויד׳ל סטעמפּעניום.

א וווּנדער׳לעכע זאך! ווי קומט צו פרויד׳לען אזא פעיקייט צום מסחר, אזא באנעמונג מיט די קוגים, אזוי קאָנען אייגרעדן? אז דוואָסיע מלכה מיט דער שניר זענען אריינגעקומע, צו איר אין שטוב אריין, האָט זיי פרויד׳ל אָפּגעגעבן א בריוטן ברוך הבא:

— כקאָצ׳ל קומט! וואָס מאכט איר, דוואָסיע מלכה? איר וויסט, אז איך האָב שוין אויף אייך אן אויג פון לאנג אָן?

— וואָס זשע איז אזעלכעס, פרויד׳ל?

— וואָס איז, פרעגט איר? שוין א יאָר, אז איר האָט געבראכט אזא צירונג צו זיך אין שטוב אריין — און גאָרנישט! איר זאָלט דאָס אמאָל אריינגיין מיט אייער שנור זיך אויסקלייבן עפּעס אזעלכעס, וואָס איר פאסט. פּע, כלעבן, דוואָסיע מלכה, עס איז צוש מיר א בוזן!

— איר זענט אוודאי געוועכט, פרויד׳ל סערצע, נאָר וואָס בין איך שולדיק, זאָגט שוין אליין, אז מיין שנור וויל נישט קיין קארעלן, וויפל איך בעט זי?

— נאט אייך גאָר א נייעס! וואָס הייסט, זי ווי׳ל נישט? דאָס איז בי אייך ווי׳ל מען נישט; ביי מיר, נישקשה, ווי׳ל מען!

און פרויד׳ל האָט אין דער גיך געעפּנט א גאנץ גרויסן קאסטן, גרין געפּארבט, און האָט אָנגעהויבן ארויסצויען פון דאָרטן אין בינט׳ל קארעלן נאָכן

אנדערן און פֿאַרלייגן פֿאר די קונים, מיט פֿיל פֿארשידענע רבורים דערבייַ אוּן מיט וויצמשענישן, גאָר ווי א דעכטע סוחרטע.

— זעט איר, הוואָסיע מלכה, אַז איר זאָלט מיך פֿאַלגן, וואָלט איך אייער שנור געהייסן נעמען אָט די בייטש קארעלן, איך זאָל אזוי ריין זיין פון שלעכטס מיט אייך איבייגעם, ווי מע דארף גאָר נאָך אזא בייטש קארעלן „ארלינגער" פֿערל! איר טוט זיי נאָר אָן, זייט מוחל, אויפן האלדז, אָט אזוי אַ — אזא יאָר זאָל איך האָבן, ווי זיי פֿאסן אייך צו אייער ווייסן האלדז! מראָגט זיי געזונטערהייט אוּן לאָז גאָט געבן, אז אייער שוויגער זאָל אייך קאָנען קויפן איבער א יאָר אין דער צייט כאָטש אזעלכע גרויסע פערל עפּעס א פינף שנירלעד. אך, ווי זיי קלייהן אייך צום פנים! זאָגט שוין איר, הוואָסיע מלכה, איר זעגט האָך יאָ א מבינטע אויף קארעלן, לאָם איך האָבן אזא יאָר, רכוונו־של־עולם!

ביי די ווערטער האָט פרייַדל ארויסגעכאפט א שפּיגעלע פונעם קאסטן אוּן האָט זיך געשמטעלט אקעגן רחלען, אוּן די גרינע אייגעלער האָבן געבלישטשעט ביי פרייַדלען פֿאר גרויס נחת, אוּן א שוויים איז איר ארויסגעטראָטן פון פיל רעדענייש מיט שבועות אוּן מיט ווינשענישׂ.

— אוּן אייער סטעמפּענין טוט זיך זיינם? — האָט איר הוואָסיע מלכה געזאָגט, אָנגעוויזן מיטן פינגער אויף דעם חדר, פונוואנען עם האָבן זיך געלאָזט הערן זעלטענע זיסע קולות.

— יאָ, ער שפּילט דאָרטן, — האָט פרייַדל געענטפערט אוּן האָט געגומען באוויזן נאָך אנדערע מינים קארעלן, אזוינע אוּן אזוינע, אוּן דערווייל האָט זיך צווישן פרייַדלען מיט הוואָסיע מלכהן פֿאַרקניפּט אַ לאַנגער שמועס, ווי עם געהער צו זיין צווישן צוויי קרעמערקעס, אז מע צערעדט זיך ווען געשעפט.

רחלע איז געזעסן אין א זייט אוּן האָט דעם שמועס פון דער שוויגער מיט פרייַדלען נישט געהערט. רחלע האָט געהערט אוּן אנדער שמועס, אוּן אנדער קול, גאָר אנדערע ווערטער, וואָס האָבן זיך געלאָזט הערן פון סטעמפּענים פידעלע, אזעלכע ווערטער, וואָס זענען איר געגאנגע גלייך אין הארצן אריין, אוּן זי איז ערשט דעמלט אויפגעשטאנען פונעם אָרט, אז דאָס פידעלע האָט אויפגעהערט צו שפּילן אוּן סטעמפּענין האָט זיך באוויזן אויף דער טיר. זייערע אויגן האָבן זיך באגעגנט אוּן זיי זענען ביידע רויט געוואָרן, ווי פייער... סטעמפּענין איז געבליבן שטיין ביי דער טיר, נישט אהין, נישט אהער. אוּן רחלע האָט געקוקט אויף אים, געזאָגט בשעת מעשה דער שוויגער, אז עם איז שוין צייט צו גיין אהיים. הוואָסיע מלכה האָט זיך אַ כאַפּ געטאָן מיט אַ ברעד אין די הענט:

— אוי, א דונער איז מיר! זעט נאָר, ווי מיר האָבן זיך פאררעדט! נו, וואָס וועט איר בייַ מיר נעמען, פרייַדל, פאר די קארעלן? בייַ מיר טאָרט איר נישט נעמען טייער, פרייַדל. מיט מיר דארפט איר האנדלען אויף גאמנות!

— אויף רייגע נאמנות! הערט איר, דוואָסיע מלכה, איך זאָל זיך דער־
וואַרגן מיטן ערשטן בישן, אויב איך זאָג אייך א ליגן! סאָסיע האָט מיר געטיקעט
פאר די קאַרעלן אבצ קערבלעך, איך זאָל אזוי זיין געזונט, רבונו־של־עולם, מיט
מיין מאן! נאָר גאָרנישט. איך בין זיך מיישב — סאָסיע איז סאָסיע, און איר זענט
דוואָסיע מלכה. איך געב אייך זיי אָפּ פאר פופצן קערבלעך, און איך זאָל עס
נישט פארמאָגן אויף מיין אייגנם, אויב איך פארדין דערבי עפעם, גאָטעניו!

— פופצן יאָק פופצן, צוועלף וועל איר אייך געבן, פריידל. צוועלף קערבלעך
מזומן געלט.

— אוי, געזונט זאָלט איר מיר זיין, דוואָסיע מלכה, דינגט זיך נישט! —
האָט פריידל אויסגעשריגן מיט גרויס היץ און האָט אָנגענומען דוואָסיע מלכהן
פאר ביידע הענט אויף דעם אופן, ווי צוויי וויבער נעמען זיך פאר די הענט
בשעת זיי גייען טאנצן א פרייליכס.

אין דער מינוט האָבן זיך דערווייל רחלע מיט סטעמפּעניון געקאָנט בחפזון
איבערווארפן מיט א פּאָר ווערטער.

— איך האָב אייך געוואָלט עפעם זאָגן, סטעמפּעניו.

— איך האָב אייך אויך געוואָלט עפעם זאָגן, רחלע.

— איר האָט מיר שוין געזאָגט.

— וועז?

— אינעם בריוול.

— נאָך ווינציק.

— שוין צו פיל.

— ניין, קיין הונדערט חלק אפילו.

— איר האָט א טעות.

— איך שווער אייך ביי מיין לעבן, איך שטארב! וו קאָן איך זיך מיט אייך
זען?

— איך ווייס נישט, וו מיר קאָנען זיך זען.

— סיידן פארנאכט?

— וו?

— אויף דער מאָנאסטירסקער גאס.

— וועז?

— שבתצונאכטס. איר וועט ארויסגיין פון יענער זייט צום מאָנאסטירסקען
גאָרטן.

— איך קאָן נישט, איך וויל נישט.

— איר מוזט, רחלע. איך בעט אייך, גייט ארויס אויף אייך מינוט! זייט
דאָרטן, איך וועל שוין וואַרטן, שבתצונאכטס, למען השם, רחלע...

— איך וועל נישט זיין.

— איר וועט זיין, רחלע, איר וועט זיין!...

— נו, מאכמער, — האָט זיך אָנגערופן רוואָסיע מלכה, — קום, לאָמיר גיין אהיים, קוים אויסגעדונגען פאר פערצן קאַרבן. א, איך האָב גאָרנישט געוווסט, פרוידל, אז איר זענט אזוא בריה א סוחרטע!

— ע, רוואָסיע מלכה לעבן, געזונט זאָלט איר מיר זיין, איר קאָנט זיך גוט דינגען, נישקשה, א גוטן מאָג, גייט געזונט! טראָגט געזונט! פארניצט געזונט! צעריסט געזונט!

— אויף קוליעם זאָל זי גיין, ווי זי האָט דאָס מיר אויסגעקאָכט דאָס וואַסער! — האָט פרוידל געזאָגט צו סטעמפעניון, צוגעמאכט נאָך זיי די טיר. — און זי, די שנור, די וויסע מעלעצע, זיצט זיך און שוויגט. עס פאסט איר אזוי די קארעלן, ווי א חזיר פאטשערקעס...

XX

נאָכאָמאָל קארעלן

אז רחלע איז געקומען אהיים מיט דער בייפש קארעלן, האָט זי די שוויגער צוגעפירט צום שוואַר מיט אזא גליקלעכן שמייכל, גלייך ווי זי וואָלט דאָ געווונען מי יודע וואָס.

— וואָס זאָגסטו, אייזיק נפתלי, אויף די קארעלן? א מציאה, מאקע א כשרע מציאה!

אייזיק נפתלי איז צוגעגאַנגען נאָענט צו רחלען, האָט זיך שטאַרק אייגעקוקט, ווי א רעכטער מבין, האָט א שמארע געטאָן מיט דער נאָז און א פרעג געטאָן:

— וואָס האָסטו באצאָלט פאר זיי, וויפל?

— נו, שרעה, ביסט דאָך עפעס א סוחר. נו, אדרבה, טרעף? — האָט אים רוואָסיע מלכה נעוואָגט מיט אַ שמייכעלע.

— איך וויים נישט, צי טייער, צי וואָלוול?

— אז איך זאָג דיר א מציאה, שוטה, א מציאה, ווי ביי א גנב! מאָל דיר, איך האָב זיך געגוג אָנגעהאריקעט, אויסגעקאָכט דאָס וואסער מיט דער דאָזיקער

מאכליארקע, די קלעזמערקע, א סיפּע איר אין פּנים! נו־נו, זי קאָן זיך גוט דינגען, אן אמתע סעריבע! דער רוח וויסט זי, ווו און ווען זי האָט עס זיך אזוי אויסגע־לערנט! א פּיסקעלע ביי איר — מאקע נאָר אויף שרייפּלעך, פּעך און שוועבל איים איר מויל, און אז זי רעדט מיט א קונה, פּינעט זי, ווי א העכט, א מיתה־משונה זאָל אויף איר קומען, אויף דער סטעמפּעניוכע!... נו, וואָס שוויגסטו, אייזיק נפתלי? זאָג שוין, לאָמיר הערן דיין מבינות, וואָס, אשטייגער, דארפן קאָסטן אָט די קארעלן?

— אָט די קארעלן וואָס דארפן קאָסטן? — האָט אייזיק נפתלי געענטפערט, אָנגענומען זיך ביי דער בארד. — אָט די קיאָרעלן דארפן קאָסטן אזוי גרויס, אזוי גרויס, — שא נאָר, לאָם איך דיר זאָגן אקוראט, איך זאָל מיך נישט אָפּ־גארן, — א מציאה, זאָגסטו, א מציאה? אויב זיי זענען א מציאה, האָסטו בא־דארפט פאר זיי באצאָלן נישט ווינציקער וי זעקסטהאלבן קערבלעך, נאָר וועלט זענען זיי אלע זיבן.

— לאָקש!!! — האָט החוואָסיע מלכה אויסגעשאָסן, וי פון א האָרמאָט, און אייזיק נפתלי האָט אוש א ציטער געמאָן און אָפּגעמראָסן אין א זייפ. — לאָקש אייגער! בהמה בצורת פערד! אזא בייטש קארעלן — זעקסטהאלבן קערבלעך?! משוגענע לעמעשקע! א שמומער וואָלט דאָך עס נישט אויסגערעכט אין א יאָר! האָסט אויגן, צי ניין? נא, קוק זיך צו, דו אָפּגעריסענער נאר!

אין החוואָסיע מלכה האָט אָנגענומען רחלען פאר א האָנט, האָט זי צוגע־פירט צום שוועך, איר אויפּגעהויבן דעם קאָפּ און באַווייזן אייזיק נפתלין די מציאה, געשאָטן מיט שמעכווערטלעך און מיט קללות. אייזיק נפתלי געבעך האָט גע־שמארעט מיט דער נאָז, געפּינטלט מיט די אויגן און מורא געהאט שוין אויס־רעדן א וואָרט. ביז נאָט האָט זיך אויף אים דערבארעמט און ס'איז אָנגעקומען משה מעגדל מיטן שטעקעלע פּוגעם מארק — האָט שוין משה מעגדל געזומען שאצן די קארעלן ביי רחלען אויפן שייגעם, וויים האלדז, און האָט געטראָפּן, אז זיי האָרפן קאָסטן, בלי גוזמא, א הרייערל... רא והאט זיך החוואָסיע מלכה אזוי צעפּלאמט, או זי האָט זיך אוש צעווייגט, ווי א קליין קינד, פאר גרויס דאָסאדע, וואָס קיינער האָט נישט פארשטאנען, וואָס פאר א גרויס מציאה זי האָט גע־האנדלט, און אפשר פאר הארצוויטיק, וואָס סטעמפּעניוכע האָט זי אזוי גראָב אָפּגענארט.

— דיך א סוחר! — האָט וי געזאָגט צו משה מעגדלען. — פּונקט אזוי מבין, ווי דער טאטע זייגער! וואָס עפּעס א דרייערל, זונא? פארוואָס נישט וויניקער?

— דערפאר, וואָס זיי זענען מער נישט ווערט, דערפאר, וואָס די קארעלן זענען זייער פּשוטע קארעלן. איך האָב אויך געזען אמאָל קארעלן, מאמע. לאָז זיך דיר דאכטן, אז איך האָב שוין געזען אמאָל א רעכטע בייטש קארעלן.. .

דעם גאנצן מאָג האָבן זיך אלע דריי געקריגט און געיאדעט פאר די קאַרעלן.

— ער זאָל מיר בעסער געבן מיט א פּיסטויל אין הארצן, — האָט דוואָסיע־מלכה געמענהט — וואָלט ביי מיר פּיל מער ניחא געווען, איידער הערן פון אים דאָס וואָרט „זעקסטהאלבן"! מילא, לאָז זיין די מאכליארקע, די כאָליערע זאָל זי באקומען הייגטיקן טאָג, האָב מיך אָפּגענארט (מיך האָט נאָך קיינער נישט אָפּגענארט!), — מילא, כאפט זי דער שווארץ־פינצטער־בימער יאָר מיט איר סטעמפּעניון איניינעם! אָבער צו וואָס טויג נאָך זאלצן יענעם אויף די וווגדן און צרייכגעפּאָרן מיט א מקח „זעקסטהאלבן"? נאָ דיר נאָר „זעקסטהאלבן"! זעקסטהאלבן טוץ מכות איר אויפן לייב און זעקסטהאלבן קדחתן איר אין דער לעבער! איך וועל, מאָל דיר, ביי איר מיין געלט, מיין בלוט, ארויסריסן, ווי ביי א חונט פון די ציין, מאָל דיר! אָבער פארגינען זיך זאָגן „זעקסטהאלבן"?!

די גאנצע סצענע איז אונדזער רחלען אזוי נמאס געווארן, אז זי האָט די קאַרעלן פּארן שלאָף אויסגעטאָן און באהאלטן ביי זיך טיף־טיף אין קאסטן, מיט דער דעה, אז זי זאָל זיי שוין מער נישט אָנטון וויל זי וועט לעבן. מער פון אלץ האָט אונדזער רחלען פאָרהאָסן, וואָס משה מענדל האָט זיך פאָרנומען אָפּ־קריגן מיט דער מושער פאר די קאַרעלן און איז אפילו נישט צוגעגאנגען צו איר, ווי עס הארף צו זיין, ווי עס פירט זיך, זאָגן „פארנייץ געזונט". מע האָט זי דעם גאנצן טאָג ארומגעפירט פאר די הענט, געקוקט אויף אירע קאַרעלן, פּונקט ווי מע באַצאלט א קו; אימלעבער איז צוגעגאנגען און האָט איר אויפגעהויבן דעם קאָפּ, געמאפט די קאַרעלן — און אין איר האָט מען נאָר פארגעסן... רחלע, וואָס איז בטבע נישט געווען קיין בייזע, קיין כעסנטע, האָט דעם גאנצן טאָג געפּייערט אויף אַלעמען, און נאָך מער אויף משה מענדלען. דער דאָזיקער חברה־מאן האָט זיך גאנץ פיין אָפּגענעסן מיטאָג און איז זיך אוועק אין בית־המדרש אריין. און אזוי ווי עס איז געווען יענעם אָוונט אין בית־המדרש א שטיקל שמחה, א סיום, לכן איז שוין משה מענדל אויבערגעבליבן דאָרט פון נאָך מעריב ביזן ווייסן מאָג אריין, ווי ער פלעגט עס טון גאנץ אָפט־מלעך.

רחלע איז נאָר אינגאנצן געווען לא־עליכמדיק, שטארק צעקאָכט. דאָס פּנים האָט איר געפלאמט, ווי א העליש פייער, דער קאָפּ האָט איר געטרישט־שעט און אין די אויערן האָט איר געקלונגען און געפּייפט. זי האָט נאָרנישט געווסט, וואָס מיט איר טיט זיך... קיין וועטשערע האָב זי נישט געקאָנט עסן. געווינלעך, האָט איר הוואָסיע מלכה געפּיקט אין קאָפּ אריין, פאָרוואָס זי עסט נישט, פאָר־וואָס זי טרינקט נישט — נאָר אומזיסט: רחלע איז אוועק מיט רויטע אויגן צו

זיך, האָט זיך גיך אויסגעמאַן, ערשטנס אין בעט ערשט, אָן פון אירע אויגן האָבן זיך מיטאמאָל א גאָם געמאַן טרערן, — ווארעמע, היסע טרערן, אָן א סך, א סך.

XXI

א שוועדע נאכט

וואָם האָט רחלע געווינען? זי האָט אליין נישט געווסט, וואָם זי ווינט, אין האָט אפילו נישט געפילט, אז זי ווינט. דאָם הארץ איז איר שוין פון א צייט געוואָרן שווער, זייער שווער, נאָר פלוצעם האָט זיך עס צעווייקט, צעגאָסן אין אויסגעגאָסן זיך דורך טרערן. רחלע האָט געפילט, ווי מיר האָבן שוין אויבן געזאָגט, אז זי איז עלנט, אז עס גייט איר עפעם אָפּ, אז עס פעלט איר עפעם, נאָר וואָם פעלט איר — דאָם האָט זי נישט געווסט און נישט געקאָנט ווינען. רחלע האָט גאנץ גוט געווסט, אז אירע עלטערן האָבן זי חתונה געמאכט און האָבן זי געפּטרט. דאָם וואָרט „געפּטרט" איז שוין נענוג אויף צו פילן, ווי ווייט מע ווערט אָפּגעריסן: קינדער פון עלטערן פון קינדער. דאָם וואָרט „געפּטרט" קומט אויס זייער אָפּט צו הערן ביי אונדז יידן, כמעט אין יעדער משפּחה. דאָם וואָרט „געפּטרט" איז א גרויסער בזיון, א באליידיקונג פאר אונדזער גאנצער אומה, וואָם פיינט זיך אוים מיט איר בארעמהארציקייט... מער פון אלע איז איר דערגאַנגען ומשה מעמדל מיט וויבע געגג, מיט זיין פירעבץ קעגן איר. רחלע האָט פארשטאנען, וואָם פאר א ראָל זי שפּילט מיט איר שוינקייט און מיט איר גוטסקייט, מיט איר ערלעכקייט און מיט איר געטרייושאפט ביי איר מאן דעם תכשיט. רחלע האָט ארויסגעזען, וואָם זי איז ביי אים...

ועל כולם איז רחלע גלאט געווען צעשרויפט, צערודערט און פארטומלט די לעצטע צייט. א קלייניקייט, וואָם זי האָט איבערגעטראָגן פון סטעמפּענין? רחלע, די פרומע רחלע, וואָם האָט נישט דורכגעלאָזט אויף איר לעבן קיין האָר פון ירושקייט, נישט איבערגעפארן קיין מינדסטן דין פון די אַלע דינים, וואָם זענען שייך צו דער יידענע, — רחלע, א יידיש ווייב פון טייטש־חומש, האָט אין זינען א פרעמדן, באקומט פון אים בריוולעך, באגעגנט זיך מיט אים — און גארנישט! אדרבה, זי פילט, ווי עס ציט זי צו אים, נישט מיט עפעם א שלעמטער מחשבה, חלילה! נאָר גלאט אזוי, זען אים און הערן, ווי ער שפּילט אויפן פידל.

אך, זיין שפּילן, זיין שפּילן! רחלע וואָלט אייביק נישט געגעסן, נישט געשלאָפן, נאָר הערן סטעמפּענין, הערן אים און... זען אים! זינגע אויגן, אז זיי קוקן, ווארעמען זיי, גלעטן זיי, גיעזשען זיי... אך, זינגע אויגן!

רחלע באפט זיך אן מיט ביידע הענט פארן קאפ און הערט זיך צו, ווי די שלייפן קלאפן, ווי האם הארץ קלאפט, און די נשמה ציט, ציט. זי וויסט נישט, וואם מיט איר טוט זיך. זי דעקט זיך איבער מיט דער קאלדרע איבערן קאפ און דערזעט אויר אמאליקע חבחמע, היה עטל, עליה=השלום. רחלע דערמאנט זיך אן יענער מעשה פון חיה עטלען מיט בנימינען, און עם גייט איר א־בער א פראסט איבערן לייב. זי דעקט פון זיך אפ די קאלדרע און דערהערט פלוצעם זייער א באקאנט געזאנג, א באקאנט שפילן פון א באקאנט פידעלע. רחלע האט געמיינט, אז עם וויזט זיך איר אוים, נאר ווייטער=ווייטער האט זי אלץ נעענטער געהערט דאם שפילן, וואם מע שפילט, געווייגלעך, ביים אפפירן פון דער חתונה די מחותנים אהיים. רחלע האט שוין דערהערט און דערקענט אקוראט וואם מע שפילט; רחלע האט אויך דערקענט סטעמפענזיוס פארגיין זיך אויפן פידל, אין עם איז שוין פאר אויר נישט געווען קיין ספק, אז דאם פירט אפ סטעמפענזיו די מחותנים אהיים נאך דער חופה=ווען קומט ער אהער? אויף דער גאם איז הייגע נישט געווען קיין חופה און דאך זענען נישטא קיין מחותנים! וואם קאן דאם באדייטן? די פויק מיט די מצות לאזן זיך אבער הערן אלץ נעענטער און נעענטער. די גאנצע חברה שפילן געשמאק; נאר מער פון אלץ לאזט זיך הערן סטעמפענזיוס פידעלע, וואם פארהעקט מיטן זיסן שפילן, מיט דעם וויכן געזאנג אלע אנדערע כלים.

רחלע קאן נישט אינליגן. זי שפרינגט ארא פונעם בעט, גייט צו צום פענצ= טער, עפנט עם אויף און בייגט זיך איבער העכער האלב אין דרויסן ארויס.

רחלע האט שוין לאנג אזא נאכט נישט געזען. די לבנה שפאצירט אין מיטן הימל, און ארום איר האבן זיך אויסגעשאטן אלפי אלפים שטערן — בריליאנטן, וואם שטמערירן אין די אויגן. די לופט איז וואראם, גרייג און פריש. קיין שום ווינטל, אזוי, אז די הויכע טאפאליעס, וואם זענען זיך פונעם גרויסן מאנאסטיר= סקן גארטן, שטייען אויסגעצויגן, ווי סאלדאטן אויף דער וואך. קיין בלעטל דירט זיך נישט. נאר זעלטן=זעלטן טוט עס א מראג פונעם מאנאסטירסקן גארטן א שיינעם ריח פון שמעקנדיקע גראזן, ווי בשמים, וואם איז אין מאזעפשווקע שטארק אנגעלייגט, מחמת בייטאג הערט זיך דארט אן אנדער ריח...

צו דער האזיקער אויסגעצייכנטער נאכט פאסט פאקוראט אונדזער רחלע די שיינע — די שיינע, די רייגע, די ערלעבע רחלע מיט איר גרויסן ווייסן האלדז, אויף וועלכן עס ליגן צעשאטן אירע רייכע בלאנדע האר (אך, רחלע האט דען נעקאנט אין אזא צייט געדענקען, אז די לבנה און דער מחבר פונעם ראמאן קאנען זען אירע אייגענע האר?). אירע אויגן זענען געווען נישט ווינציקער בלוי און לוי= נער, ווי דער בלויער לויטערער הימל, און איר שיין ליכטיק פנים איז נישט

געווען מיאוסער פון דער שיינער ליכטיקער נאכט. נאָר רחלע האָט ווינציק וואָס נעטראכט וועגן דעם: איר קאָפּ איז געווען דאָרטן, ווו עס האָט זיך געהערט דאָס זעלטענע שפּילן, און איר הארץ איז געווען דאָרט, ווו סטעמפּענויס פידעלע.

די קלעזמער שפּילן עפּעס אזוי טרויעריק, גלייך ווי זיי וואָלטן אָט ערשט עמעצן באַהאַלטן, אין דער ערד אַרויסגעלויפט. ביי אונדז אַ שמחה באַוויזט זיך ארויס דורך א געוויין, און מחמת גרויס פרייד מיט פארגענומען פאר־גיסן מיר טרערן... נאָר אומעטיקער ווייזט אויס דאָס שפּילן אום האלבע נאכט, ווען די גאנצע וועלט האלט אין איין שלאָפן, נאָר איין ביסל יידן זענען זיך משמח מיט א ווייענדיקס, גייענדיק צוריק פון דער חופּה־ווען־טשערע מיט אראָפּ־גלאָזמע קעפּ. וואָס איז? ומע האָט געפּסרט אַ קינד, פּאַרשטייט איר מיך, פּאַר־זאָרגט, הייסט דאָס, ברוך השם, — גו, מהיכי־תיתי... אין דער דאָזיקער שטיל־ער שיינער זומער־נאכט הערט זיך סטעמפּענויס פידעלע נאָך מער, ווי אלע מאָל: עס קלעמט דאָס הארץ, ציט די נשמה, נעמט ארויס דאָס חיות — און רחלע שמייס א האלב־נאקעטע ביים פענצטער און הערט זיך צו. זי ווייל אנטלויפן פונ־דאנען, צומאכן דאָס פענצטער און אנטלויפן, נאָר עס האלט זי צו, ווי מיט אייזנס, ווי א מאגניט ציט עס זי. זי קוקט זיך איין און הערט זיך צו אזוי ערנסט, גלייך ווי זי וואָלט הערן גישט זיין פידעלע, גלייך ווי זי ווואָלט הערן, ווי ער רעדט צו איר, ווי ער טענהט, ווי ער בעט, ווי ער וויינט... און גישט נאָר רחלע אליין הערט זיך איי, אין די דאָזיקע שיינע מעלאָדיען פון סטעמפּענויס פידעלע אין דער דאָזיקער ליכטיקער זומער־נאכט: די לבנה מיט די שטערן, די וויבע, פרישע לופט, די גאנצע נאטור מיט אלע אירע באשעפענישן האָבן ווי אויפגעוואכט פון זייער דרימלען, זיך אויפגעשטעלט אויף א רגלע, בכדי צו הערן, וואָס איז דאָס פאר א מין געזאנג אים האלבע נאכט? וואָס איז דאָס פארא קולות אים האל־בע נאכט? דער נאכט־משורר, דער פארשפּעטיקטער סאָלאָוויי אינעם מאָנאס־טירסקן גאָרטן, דערהערט אזא מין מוזיק, האָט זיך געפּרובירט פארקאטשען אויפן העלדזל, באוויזן זיינע שטיקלער, ווי זיין שטייגער איז; נאָר עס איז אים אציגנד, אין סוף תמוז, גישט געראָטן איבערשטשאָליאין סטעמפּענויס פידעלע, מחמת באלד נאָר ווען א עסנע האָט ער נעבער, ווי אלעמאָל, אָנגעווירן די כלי, און פון זיין זים קול איז אים נאָר געבליבן א קוויטש, ווי ביי א חזן נאָר ימים־נוראים, להבדיל... דער האָן, דער שרייער, דערהערט דאָס שפּילן פון די קלעזמער און נערעכנט, או ס'איז שוין טאָג, איז אראָפּ פון דער סידעלע, האָט א פּאטש געמאָן מיט די פליגל, האָט געזאָגט דעם פּסוק, אויסגעלאָזט דעם געוויגלעכן „קוקורי־קו“ מיט א „מונח־אתנחתא“ או, איז זיך אוועק צוריק אין זיין רו אריין א ברו־גזער, וואָס מע האָט אים מסריח געווען אומזיסט און אומנישט... אפילו די היגט, די כלבים, פון ווייטנס, פון דער מאָנאסטירסקער גאס, דערהערט די יידישע קלעז־

מער אין מיטן נאכט, האָבן אָנגעהויבן לכתחילה, ווי זייער מנהג איז, צו בילן
און צו וואָיען, און זענען אויך אַנפשוויגן געווָאָרן, געזונט זיך אַן אָרעם, ווו צו
לייגן זיך אָפרוען. אויך די קו, הוואָסטיע מלבהם בוירע בוהמה ביי הער שטוב, האָט
אויפגעהערט צו מאָלעגיירען, האָט אויפגעשטעלט די אויערן, ארויסגעלאָזט פונעם
בויך א טיפן קרעכץ, ווי א זינדיקער מענטש. און דעם שבנס צוויי ציגן האָבן
זיך פון גרויס התפּעלות מיטאמאָל אויפגעהויבן פון דער ערד, זיך געביטן מיט
די ערטער, באוויזן דערווייל איינס דאָם אנדערע, אז זיי האָבן הערגער. הכלל,
אלץ האָט אויפגעלעבט, באוויזן, אז עס הערט דאָם שפּילן אין דער דאָזיקער
שטיל־ער, ליכטיקער, וואַרעמער כישופדיקער זומער־נאכט.

אין דער זעלבער צייט איז אויך אונזויער ערלעבע רחלע געשטאנען ביים
פענצטער, ווי צוגעקאָוועט מיט אייזנס. זי שפּייט, ווי שטארק פארוונדערט, דירט
זיך נישט מיט קיין אבר, ווי צוגעשרויפט, און ווייסט נאָרנישט אויף וואָס פאר
א וועלט זי איז. „נו, א נאכט! אי, א נאכט! מאַמעניו!"... זי שפּייט און הערט
זיך אין מיט אלע חושים. זי שלינגט די פרישע לופט מיטן פולן מויל. זי איז
אינגאנצ, פארכישופט. זי קוקט אין בלויען הימל אריין און דערמאָנט זיך אָן יענע
זומער־נעלט, וועו זי פלעגט מיידלווייז זיצן אין דער היים אויף דער פּריזבע (זא־
וואלענקע), קוקן ארויף, אויף די ווייסע פּאסן, געשפּילט בשעת מעשה אין צייכנס
(מיילעשקעס) און געזונגען דאָם באקאנטע לידל:

די לבנה שיינט אינמיטן דער נאכט,
און פּערלע זיצט ביי דער טיר,
זי זיפצט, זי קרעכצט, זי איז שוין פארטראכט —
אוי, א ווייטיק איז איר!
זי זיפצט, זי קרעכצט, זי איז דאָך פארטראכט —
אוי, א ווייטיק איז איר!...

דאָם לידל האָט זי דעמלט געזונגען, נאָר זי האָט דאָם נישט פארשטאנען;
אצינד פארשטייט זי דאָם יא, אפילו נישט אינגאנצן, דאָך פארשטייט זי דאָם,
זי פילט עס. זי פילט, אז עס ציט זי עפּעס אהין, אין דרויסן ארויס, אויף דער
פרייער לופט. זי פילט, אז ס'איז איר דאָ ענג, היים און נמאס, נמאס!... רחלע
דערמאָנט זיך נאָך א לידל פון יענע לידלעך, וואָס זי פלעגט זינגען מיידלווייז, וו־
מער־לעבן, אין דרויסן ביי דער טיר.

ביים ברעג וואסער טו איך שטיין,
און קאָן צו דיר נישט קומען;
אוי, פון ווייטנס רופסטו מיך —
איך קאָן אָבער נישט שווימען!

אוי, פון ווייטנם רופסטו מיך —
איך קאָן צו דיר נישט שווימען!...

„פון ווייטנם?" — ער איז דאָך שוין גאָר נאָענט! אָט איז ער, סטעמפּעניו, מיט זיין פּידעלע, מיט זיינע לאַנגע האָר, מיט זיינע שווארצע, ברענענדיקע פּייער־דיקע אויגן, וואָס קוקן אויף איר תמיד און וואַרעמען זי מיט זייער גלאַנץ, מיט זייער פּייער. און עס ווילט זיך איר אין דער מינוט אייביק שטיין נאָענט נעבן אים. שטיין און אייביק הערן זיי שפּילן, און אייביק זען זיינע שיינע אויגן... נאָר איין זאַך קאָן רחלע נישט פֿארשטיין: ווי קומט ער אהער, סטעמפּעניו, אים האלבע נאכט, מיט זיין פּידעלע?

ווי ארום קומט אהער סטעמפּעניו מיט די מחותנים? — אָט דאָס האָט זי בשום אופן נישט געקאָנט פֿארשטיין, וויפל זי האָט זיך גישט געבראָכן דעם מוח. רחלע האָט זיך דערמאָנט, אַז ערגעץ, אויף דער שולגאַס איז היינט געווען אַ חופּה. ווי זשע קומען אהער די מחותנים? ערשט דעמלט האָט זי פֿארשטאַנען דעם סוד, אז זי האָט דערזען שוין גאָר נאָענט, מאקע כמעט נעבן זייער שטוב, די קלעזמער מיט די מחותנים. ערשט דעמלט האָט זי געטראָפן דאָס רעטעניש, אז זי האָט הערזען, ווי סטעמפּעניו האָט זיך פֿונקט נעבן זייער שטוב, גהאדע אקעגן איר פענצטער, אַפּגעשמעלט און האָט אַנגעהויבן צו שפּילן נאָך מיט מער פּרישקייט, מיט מער חשק. ערשט דעמלט האָט רחלע פֿארשטאַנען, וואָס סטעמפּעניו האָט האָ אויפגעמאַכט: ער האָט געשלעפּט מיט זיך די גאַנצע חברה, אַלע מחותנים מיטן גאנצן עולם, פון דער צענטער גאס אהער, פֿארביי זייער שטוב, און צוליב וועמען? — לכתחילה איז דאָס איר אפילו געווען זייער אָנגענעם, און דאָס הארץ האָט זיך איר אזוי געפרייט, אז עס איז שיר נישט ארויסגעשפּרונגען פון דער ברוסט. און נישט ווילנדיק, האָט זיך רחלע צעלאכט צו זיך אליין מיט אזא פּרייליך געלעכטער, אז זי האָט זיך איבערגעשראָקן פאר איר קול, האָט א קוק געטאָן אויף זיך, ווי זי שטייט דאָ האלב־נאקעט, מיטן האלדז אין הרויסן, מיט די אויגען האָר, — און איז געשווינד אַפּגעשפּרונגען פונעם פענצטער, און דער גיך עס צוגעמאכט, און האָט זיך אריינגעוואָרפן אין בעט אריין.

„ווי איז מיר, ווונד איז מיר! — האָט זיך רחלע געטראכט. — צו וואָס מע קאָן קומען, אז מע באקלערט זיך נישט פריער, ווו מען איז אין דער וועלט! שמעלן זיך אינמיטן נאכט א נאקעטע אין פענצטער פאר אזא־נ־עולם מאנצ־בילן; אין זינען האָבן אזעלכע פוסטע נארישע זאכן, ארומגיין מיט אזעלכע מיאוסע מחשבות וועגן א סטעמפּעניו... און סטעמפּעניו — מע דארף זיין א בעלן פּירן אַ גאַנצע עדה ייִדן איבער צען גאַסן — צוליב וואָס? צוליב וועמען? מע דארף האָבן פונדעסטוועגן אן עזות אזעלכעם צו טון! פונוואַנען נעמט זיך עס ביי אים אזא...? איך מוז עס אים פרעגן. מע דארף זען, ס'זאָל האָבן אמאָל א סוף.

ער וויל מיך אומגליקלעך מאכן!... איין מאל פאר אלע מאל, מע דארף זיך מיט אים אויסשמועסן, וויי זאגט מען: „בעסער דער ערשטער רוגז“... ער דערציילט דיר א מעשה: „ליב=שמיב“! גאנץ לייטיש, כ'לעבן... שבתצוגאכטם, זאגט ער, אויף דער מאנאסטירסקער גאס, דארט וועט ער מיר שוין קלאר מאכן אינגאנצן זיין מיין... איך וואלט שוין געוון, דער ליבער שבתצוגאכטם זאל שוין קומען גיכער, לאם מיר שוין הערן וואם אזן וועט? איך וועל געווים ארויסגיין, וואם האב איך מורא? פאר וועמען? מורא דארף מען האבן נאר פאר גאט!... עס איז דיר נאר אן אנשיקעניש, אן אפגעמאנענע זאך, אזן געגוג!... גישט אומזיסט דער= ציילט מען זיך אן אזויפל מעשיות... נאר וואם האט ער צו מיר? צו מיינע יונגע יארן?... אזן ווער איז שולדיק, וועז גישט איך אליין? מע טאר גישט וויזן יעגעם קיין וועג... משה מענדל וואל אציגר זיין, וואלט איך אים אלצדינג הערציילט. נאר וווּ איז ער? ער הערט מיך זייער? וואם גייט דאם אים אן, וואם איך מוטשע מיר, וויי אייגער פארן טויט?... אד, מע דארף לייענען קריאת=שמע. גישט גוט, אז מע לייענט גישט קיין קריאת=שמע!“...

„לישועתך קויתי ד',
קויתי ד' לישועתך,
ד' לישועתך קויתי“...

רחלע באהאלט זיך טיף=טיף אין די קישנס אריין, דעקט זיך איבער שטארק מיט דער קאלדרע, זי זאל גישט הערן דאם שפילן פון די קלעזמער, אזן לייענט קריאת=שמע אויף א קול: „לישועתך קויתי ד'“... נאר דורכן פענצטער גנבענען זיך אריין די זיסע געזאנגען פון סטעמפעניום פידעלע, וואם ווערן אלע מינוט שטילער, זעלטענער אזן וויימער. אזן רחלע לייענט קריאת=שמע:

„לישועתך קויתי ד',
קויתי ד' לישועתך,
ד' לישועתך קויתי“...

אזן סטעמפעניום פידעלע קוים=קוים וואם עם הערט זיך שוין פון ווייטן, אזן די לעצטע קולות ווערן ווי פארשטארבן. אזן, רחלעם אויגן ווערן ביסלעכווייז צוגעשלאסן, אזן די ליפן שעפטשען נאר, קוים=קוים וואם מע הערט:

„לישועתך . . . . . לישועתך
קויתי . . . . . קויתי . . . . . “

אזן רחלע ווערט אנטשלאפן.

* * *

רחלע ווערט אנטשלאָפן, און עס חלומט זיך איר, אז סטעמפּעניו טוט איר אָן א בייטש קאַרעלן... אי, איין זייט שטייט דער שוואַר אין טלית־ותפילין, אין פּריידל שלאָפּט אים, פּאַמשט אים אויף וואָס די וועלט שטייט... כּמשה מענדל איז טויט שכּור, פּאָרט רייטנדיק אויף א קאָטשערע, מאכט משוגענע העויות, און סטעמפּעניו טוט איר אָן א בייטש קאַרעלן... אין דער אנדערער זייט שטייט חיה עטל, אָנגעטאָן שבתדיק, אויסגעצירט, ווי א בת־מלכה, שמייכלט אזוי פּריינדלעך, אזוי ליבלעך, און צינדט אָן א סך ליכט.

„וואָס טוסטו, חיה עטל? — פּרעגט זי רחלע. — למאי צינדסטו אָן אזויפיל ליכט?“

„וואָס פּאַר אַ שאלה? — ענטפערט איר חיה עטל מיט אַ געלעכטער. — עס איז דאָך ערב־שבת: שוין צייט ליכט בענטשן!“...

רחלע קוקט אויף די ליכט, ווי העל זיי ברענען און זיי לייכטן, און סטעמפּעניו טוט איר אָן א בייטש קאַרעלן... ער שטייט נעבן איר אזוי נאָענט, אז זי הערט, ווי ער אָטעמט. ער שטייט און קוקט איר גלייך אין די אויגן אריין און וואַרעמט זי מיט זיין קוקן אויף איר. רחלע קוועלט, לאכט און זינגט, און סטעמפּעניו טוט איר אָן א בייטש קאַרעלן...

פּלוצעם ווערן די ליכט פּאַרלאָשן. חיה עטל און אַלע אַרום און אַרום ווערט פּארשוווּנדן. עס ווערט פינצטער חושך און שטארק קאַלט, ווי אין א קעלער, ווי אין א קבר... דער ווינט בלאָזט און פייפט, און עס הערט זיך א געזאנג, א מרויעריק געזאנג: עס הערט זיך, ווי א פידל שפּילט, שוין ווידער א באקאנט פּידעלע, סטעמפּעניוס פידעלע. סטעמפּעניו אליין איז שוין נישטאָ, נאָר זיין פּידעלע לאָזט זיך הערן, אָבער אזוי מרויעריק, אזוי אומעטיק, ווי דער גוסח פון „נעילה“. און עס הערט זיך עפּעס, ווי עמעצער ווינקט, כליפּעס. דאָס ווינקט חיה עטל אויף אירע יונגע יאָרן, וואָס זענען איבערגעלאָפן, ווי א חלום, אויף איר ליבהאריקן בנימינען, וואָס ער האָט זי פארביטן אויף אן אנדערע, פארגעסן חיה עטלען, פאַרגעסן...

„אוי, מאַמעניו!“ — שרייט אויס רחלע און באַפּט זיך אויף, קערט זיך איבער אויף דער אנדערער זייט, ווערט אנטשלאָפן און זעט ווידער אלערליי חלומות. א גאנצע נאכט פלאָנטעט זיך איר, און עס דאכט זיך איר, אז זי פילט, ווי סטעמפּעניו שטייט נעבן איר און טוט איר אָן א בייטש קאַרעלן... נאָכדעם קומט ווידער חיה עטל מיט שוואַרצע ליכט, ווינקט, מרויערט, לייענט אויף אַ קול תהינות פון מענה־לשון: „אלמעכטיקער פאָטער אין הימל, דו שמארקער גאָט! הער איבער אלע הערן, דו מלך איבער אלע מלכים, וואָס פון אייביק ביז־אייביק ביכטו נאָר גאָט! צו דיר זאָל קומען און פון דיר זאָל באוויליקט ווערן אונדזער חיים געבעט. דו זאָלסט פארנעמען די תפלות פון די ריינע נשמות, וואָס טוען שטיין פאר דיין

כסא־הכבוד און בעטן החמים פון פאר דיר פאר אונדז, או, פאר די לעבעדיקע, וואָס אויף דער ערד, וואָס זענען פול מיט זינד, ווי א מילגראָם, און די אָבות אבותינו..."

חיה עבל זאָגט תחינות הויך. זי ווייגט, זי יאָמערט, זי קלאָגט — און וועדט פארשוווּנדן.

XXII

עס צינדט זיך אָן א פייער

אין דער שטאָט מאוזפעווקע איז דאָ א מאָנאָסטיר, וואָס איז געבויט, ווי מע דערציילט, נאָך פון מאוזפען. א הויכע, א ווייסע געמויערטע וואנט רינגלט אַרום דעם מאָנאָסטיר פון אַלע פיר זייטן און פאַרנעמט דריי חלקים פון דער שטאָט. אין איר, אין דער וואנט, פון איין זייט געפינען זיך די געוועלבן (די גרעסטע קלייטן), פון דער אנדערער זייט — טיפע קעלערס, ווו עס איז אמאל געווען באהאלטן, ווי מע זאָגט, דאָס גאנצע געוועער (כלי־זין) פון, די היידאמאקעס, און אצינד לייגט מען דאָרט אָפּ עפל און אנדערע מינים סחורות. די דריטע וואנט איז באוואקסן מיט דערנער און באשיצט מיט די הויכע טאָפּאָליעס און אנדערע ביימער, וואָס געפינען זיך פון יענער זייט וואנט אינעם גרויסן מאָנאָסטירסקן גאָרטן. די פערטע וואנט איז הויל און גלאָס, אין פיל ערטער אָפּגעקאָלפּעט און אָפּגעפאלן די ליים מיט די ציגל, אזוי אז עס בעט זיך פאַרריכטן שוין לאנגע יאָרן. אקעגן געפינען זיך הייזער מיט הייזעלער, הויפן מיט הייפעלער, יידישע און גויאישע, און די שמאָלע גאס, וואָס איז צווישן דער הויפער מאָנאָסטירסקער וואנט און צווישן די הייזלער, וועדט אָנגערופן די מאָנאָסטירסקע גאס.

דאָרט, אייף דער מאָנאָסטירסקער גאס, אין ווינקל, ווו עס הייבן זיך אָן די ביימער, איז פאַרגעקומען דאָס ערשטע זעענוש פון אונדזערע ליבענדע — רחלע און סטעמפענוי.

די לעזער, וואָס זענען געווויגט געוואָרן צו די „העכסט־אינטערעסאנטע דאָ־מאנען", האָבן נעבער נענוג אָנגעלייטן זיך ביז אהער פונעם דאָזיקן ראָמאן, וואָס ס'איז נישטאָ אין אים קיין שום רירנדיקע סצענעס און מרעפענישן. קיינער שיסט זיך נישט, קיינער סמט זיך נישט. מע באגענט זיך נישט מיט קיין גראפן און מיט מארקיזן. מע זעט זיך אלץ מיט פראָסטע מענטשלעך, מיט קלעזמער נאָר און מיט געווויגלעבע יידישע וויבלעך. די האָויקע לעזער קוקן שוין אוודאי ארוים אויף דעם שבתצונאכטס; זיי וואלטן אויף א טשיקאווע־פּיקאנטע סצענע

אויף דער מאַנאסטירסקער גאס... איך מוז אָבער פֿאָרויס זאָגן, אז זייער ארויס־קוקן איז אומזיסט: קיין שום טשיקאווע־פּיקאנטע סצענעס ווערט דאָ נישט זיין, ווײַל דעם אונדזער רחלע איז געקומען א חער נישט חלילה ווי א בעל־עבירהניצע, נישט ווי אן אויסגעלאסענע, וואָס לויפֿט זיך קושן אין דער פֿינצטער מיט איר ליבענדן... חס ושלום! רחלע האָט נאָר געוואָלט פּרעגן ביי אים, ווי אזוי האָט ער, כּמעט־פֿעניו קלעזמער, געהאט א העזה, אזא עזות, צו שרייבן איר, רב אייזיק־גפּתלים שבור, משה מענדלס ווייב, א בריוול, און נאָך אזא בריוול?!...

„איך מוז דאָס אים פֿירהאלטן! — האָט זי געטראכט. — איך מוז דאָס אים זאָגן איין מאָל פֿאר אלע מאָל! ווי זאָגט מען: „עס איז בעסער דער ערשטער רוגן“...

דער דאָזיקער נעדאנק איז איר נישט געקומען פֿלוצעם. רחלע האָט גע־האט צייט א גאנצע וואָך, און נאָך מער — דעם גאנצן טאָג שבת, אויף צו קלערן וועגן דעם, און אוי־ווי, וואָס זי האָט איבערגעלעבט אינעם דאָזיקן אייגעם מאָל! וואָס פֿאַרא שרעקלעבע מלחמה האָט זי אויסגעהאלטן מיטן יצר־הרע... נײַן, דאָס וואָרט „יצר־הרע“ פּאַסט לחלומין נישט אַהער: ווי קומט דאָס צו איר, צו אזא יידיש ווייבל, צו אזא ערלעך ווייבל, וואָס האָט קיינמאָל נישט געלעזן קיין רָאמאנען און האָט נישט געוווסט פון קיין ליבעם, חוץ די מעשה מיט איר חברטע חיה עטל, עליה השלום, וואָס מיר האָבן וועגן איר אויבן געשמועסט, — ווי קומט דאָס צו אזעלכע ליבע? — נאַרישקייטן! זי זאָל כאָטש זיין א מיידל, איז עפּעס אנדערש. פֿאַרט, ווי זאָגט מען, א פּריי פֿייגעלע, נישט צוגעדעקט דעם קאָפּ, א מענטשל פֿאר זיך. אָבער א ווייבל, און א פֿרום ווייבל פון שיינעם גראָד, פֿון הויכע יחוס! זי איז געווען אויף זיך אליין לחרוג ולאבד, פֿלאם פֿייער, און האָט זיך קיין אָרט נישט געקאָנט געפֿינען. אָט האָט זי זיך צוגעלייגט ביי זיך אויפֿן בעט, אָט האָט דאָס זי אויפֿגעטראָגן, ווי איינעם, וואָס ליגט אויף א היציקער שלאָפקייט, עס ווערט אים „מלאכטע“ אויפֿן האַרצן און עס נודעט אים אַרויס די נשמה, — ער וואָלט נאָר געלאָפֿן אין דער וועלט אַרײַן... רחלע כאפּט זיך אויף און געמט זיך נאָר צום טייטש־חומש. זי עפֿנט אויף די סדרה „וישלח“, און — מערקווירדיק! אירע אויגן שטעלן זיך אָפּ אויפֿן פּסוק: „ו ת צ א ד י נ ה ב ת ל א ה, איז דינה די טאָכטער פון לאה ארויסגעגאנגען זען די טעכטער פֿונעם לאנד, האָט זי שכם דער זון פֿון־חמור געקומען מיט גוואלד, ו ת ד ב ק נ פ ש ו ב ד י נ ה, און שכם האָט זיך באהעפט אין דינה. דער בחיי שרייבט: שכם האָט איר אייגנערעדט...“

אזוי האָט רחלע ארײַנגעקוקט אין איר טייטש־חומש, וואָס די שוויגער האָט איר געשענקט נאָך בשעת זי איז געווען א כלה, און בים־לעכוויין האָט זי אָנגע־הויבן צו פֿארגעסן, אז זי זיצט אי־בערן טייטש־חומש, אין אירע געדאנקען האָבן

זי פֿאַרטראָגן אָהין, צו סטעמפּענזיון, אויף דער מאַגאַסטירסקער גאַס, אונטער די ביימער, וווּ ער האָט איר צוגעזאָגט וואַרטן — און ער וועט אוודאי דאָרטן וואַרטן... נאָר קוים איז סטעמפּעניו געקומען איר אויף דער מחשבה, אזוי האָט עס זי געצויגן צו אים, ווי א מאגניט, און זי האָט נישט פארשטאנען וואָס דאָס איז.

„איך וואָלט אים נאָר געוואָלט פרעגן, וואָס האָט ער צו מיר און וואָס וויל ער פון מיין לעבן האָבן?“...

און דאָ הערמאַנט זיך החלע און איר חברמע היה עמל, עליה השלום, ווי זי האָט נעבעד געליטן איבער איר בנימינען... נאָר היה עמל איז אָבער געווען בני־מינם אן אייגענע און איז געווען א מיידל; אָבער זי, החלע, איז דאָך אן „אשת־איש“ (אוי־אוי, וואָס פאר א האחב וואָרטט דאָס איז פאר א יידישער מאַכטער!). און ער — ווער איז ער? א קלעזמער! וואָס קער ער זיך מיט איר אָן? וואָס פאַר א שמעלקע איז ער מיט איר, וואָס ער שרייבט צו איר ברי־וולעך? א פֿאַטעפאלנאָסט פון א קלעזמערוק, א העזה אביסל פון א יונגאמש!

„די וועלט זאָל זיך קערן — האָט זי ביי זיך אָפּגעפּסקעט — די וועלט זאָל זיך קערן, מוז איך דאָס אים זאָגן! וואָס האָב איך מורא פאר אים? איך וועל זיך זען מיט אים, איך וועל דאָרטן זיין. נישקשה, קיינער וועט מיך נישט זען. איך וועל זיך ארויסכאַפּן אויף א מינוט, כ'איז גישט ווייט, אָט באַלד אָט דאָ אָקעגן“.

און החלע קוקט דורך דעם אָפּענעם פענצטער אויף דער מאַנאַסטירסקער גאס ארוים און זעט די ביימער, די הויכע טאָפּאָליעס, ווי זיי שטייען שטאָלץ, און זי הערט די פייגל, ווי שיין זיי זינגען פונעם גאָרטן ארוים. און אירע מחשבות טראָגן זיך אינגאנצן אויבער אהין, וווּ שפּעטער מיט א שעה, אָדער נאָך וויבציקער, וועט זי זיך זען מיט אים און וועט רעדן מיט אים אויג אויף אויג. און זי פילט, ווי דאָס הארץ הייבט איר אָן צו קלאפן און צו צאפלען, און (דעם אמת, דעם אמת מוז מען זאָגן!) עס איז איר גרוים די מינוטן — זי וואָלט שוין נערן, עס זאָל שוין זיין נאכט. דער שוועד מיטן מאן וועלן קומען פון שול און וועלן אָפּמאכן הבדלה, די שוויגער וועט זיך נעמען איבערטון און ליארעמען מכוה דעם סאמא־וואר און מכוח דעם בארשטש צו דער מלווה־מלכה — און אָט דעמלט וועט זי כאפן אויף זיך די שאל און ארויסגיין פאמעלעך, אויף דער טיר, א ביסל אויף דער גאס, אזוי, מעשה שפּאציר, — ווער וועט זיך דאָס ארומקוקן אויף איר? ביז זי וועט קומען אהין, וווּ... אך, עס ציטערט אויף איר דאָס לייב, די בעקלעך פלא־מען איר, אין דאָס הארץ — אוי, דאָס הארץ! עס פאלט איר אָקערשט נישט ארוים, און וואָס וווייטער ציט דאָס זי אלץ מער אהין, אזוי, אז זי האָט שוין מער קיין זאך נישט אין זינען. זי זעט פאר זיך קיין זאך נישט, נאָר די ביימער פונעם

מאַנאסטירסקן גאַרטן, נאָר סטעמפּעניון מיט זיינע פּלאָם־פּייערדיקע אויגן. ז הערט קיין זאך נישט, אחוץ דאָם שוינע זינגען פון די פויגל, וואָם דאָרט אין גאַרטן, און דאָם געטלעכע שפּילן סטעמפּעניום. אין דער מינוט איז רחלע אינ־גאנצן איבערגעגעבן צו איין געדאנק — אהין, צו סטעמפּעניון, מיט סטעמפּע־ניון, און קיין זאך אין דער וועלט איז נישט אימשטאנד זי אויפצוהאלטן אין דער דאָזיקער צייט...

XXIII

דאָס פּייער ברענט און ווערט פּארלאָשן

און סטעמפּעניו, קוים איז געווארן נאכט, אזוי האָט ער די חברה קלעזמער אַרויסגעמשלחט אויף א „זומירות", האָט קלאָמפּערשט געגומען דאָם פּידעלע אונטערן אָרעם, בכדי פּרייוול זאָל מיינען, אז ער אין אויך אויף דער חתונה. נאָר ארויסגעגאנגען פון שטוב, האָט ער דאָם פּידעלע איבערגעגעבן מעכטשען, און אליין האָט עם אים אוועקגעטראָגן אין דער מאָנאסטירסקער גאס אריין, און ארומגעגאנגען הין און צוריק אונטער דעם שאָטן פון די ביימער, האָט ער זיך אלע מינוט אָפּגעשטעלט, געקוקט אהין, פונוואנען עס האָט באַרפט אָנקומען רחלע די שיינע. אז זי וועט זיין — דאָס איז פאר אים קיין ספק נישט געווען. דאָס הארץ האָט אים געזאָגט, אז יאָ. ער האָט גוט ארויסגעזען נאָר אירע אויגן דעמלט, אז ז יי האָבן זיך געזען ביי פרייוולען בעת מעסטן די קאַרעלן.

און סטעמפּעניו האָט נישט געהאט קיין טעות: עם איז נישט אוועקגעגאנגען קיין פופצן מינוט, האָט ער הערזען פון יענער זייט גאס שוועבט אויפע מיט א ווייס טיכל אויפן קאָפּ, זי גייט געשווינד און קוקט זיך ארום אין אלע זייטן. דאָס ווייסע טיכל איז איר אָנגעקוקט ביז כמעט איבער די אויגן, און עם ציטערן איר די הענט, די ציין אין מויל, דאָס הארץ אין דער ברוסט און דאָס גאנצע לייב. זי קוקט זיך גוט אויס, זי בלייבט שטיין, זי הערזעט סטעמפּעניון און טוט זיך א לאָז צו אים מיט די ווערטער:

— מיט וואָס פאר א העזה, פרעג איך אייך...

— זאָג מיר נישט „איר", רחלע, זאָג מיר „רי"... — האָט איר סטעמפּעניו געענטפערט און האָט זי אָנגענומען ביי בריידע הענט און האָט איר אריינגעקוקט גלייך אין די אויגן אריין. רחלע האָט הערזען אין זיינע אויגן פונקט דעם וועלכן

גלאנץ פון די שטערן, וואָס האָבן אראָפּגעקוקט אין דער דאָזיקער שיינער זומער־נאכט פונעם טונקל־בלויען הימל... אלע מאזעפּעווקער יידן האָבן אָפּגעמאכט הבדלה און האָבן געזונגען, ווי דער שמייגער איז, די „אליהום", געזיפצט און געשראכט, געדאחט דעם מוח אויף דער וויסמער פּרנסה, זיך געווינטשעוועט דעם זכות פון יענעם חסיד, וואָס האָט געטראָפּן דאָס גליק צו באגעגענען זיך מיט אליהו הנביא און אָפּגעבן אים שלום און אָפּנעמען בייַ אים שלום. די מאזעפּעוו־קער וויבער וואַרפן אראָפּ די שליערם פונעם קאָפּ, טוען אויס די שבתדיקע קליי־דער, די צירונג, און נעמען זיך צו דער וואָכעדיקער ארבעט. מיט אייגעם וואָרט, מאזעפּעווקע איז פארנומען ארויסצובאגליימען דעם ליבן שבת־קודש — און קיי־נעם קומט גאָרנישט אויף די געדאנקען, אז אין דער צייט שמייט רחלע הוואָסיע־מלכהס שנור מיט סטעמפּענער דעם קלעזמער אויף דער מאָנאסטירסקער גאס און האָבן צווישן זיך א שמועס מכוח עפּעס גאָרנישט קיין יידישע זאכן... נאָר דער בלויער הימל, די העלע שטערן, וואָס קוקן אראָפּ מיט זייער גלאנץ, נאָר די הויכע מאָנאסטירסקע טאָפּאָליעס, נאָר די נאכט־פייגלען אינעם גרויסן מאָנאסטירסקען גאָרטן, וואָס רופן זיך איבער אויף זייער לשון, — נאָר זיי הערן און זעען דאָס אלץ צו; נאָר זיי וויסן, אז אין דער דאָזיקער שיינער צויבערלעכער נאכט, אונ־מער די מאָנאסטירסקע ביימער, אויף דער גויאישער גאס, אין אָט דאָ נעבן סטעמפּענין, האָט זיך רחלע געפונען אין אזא מין נייער לאגע, אז זי האָט זיך נאָר פארגעסן, ווער זי איז און וואָס זי איז. דאָ, אויף דער שיינער פּרעכטיקער נאטור, האָט זיך רחלע געפילט אזוי, ווי נאָר קיינמאָל נישט אין איר לעבן. דער פּחד, וואָס איז אויף איר געפאלן, בשעת זי איז אהער געגאנגען, האָט פלוצעם אָפּגעטראָטן פון איר, און עס האָט זיך איר אויסגעוויזן, אז עס זענען בייַ איר אויסגעוואקסן פליגל און זי איז פריי, ווי א פייגעלע, און קאָן פליען, פליען... כּסעמפּענין האָט זיך צוגעריקט צו איר נעענטער און האָט אנידערגעלייגט זייַנע הענט בייַ איר אויף די אקסלען. רחלע האָט א ציטער געטאָן. זי האָט געוואָלט אָפּטרעטן פון אים, נאָר זי האָט דאָס נישט געטאָן. זי האָט נאָר א קוק געטאָן אויף סטעמפּענין, און פון אירע ליכטיקע בלויע אויגן האָבן אראָפּגערונען צוויי טרערן.

— וואָס וויינסטו, רחלע? — האָט סטעמפּענין א פרעג געטאָן, אָפּווישנדיק איר די טרערן מיט זייַנע הענט.

— אך, סטעמפּענין, עס איז מיר אזוי גוט אָט דאָ נעבן... אייך... נעבן... דיר, סטעמפּענין! פארוואָס בין איך... פארוואָס בין איך נישט...

— מייגע, ווילסטו זאָגן? ביסט מייגע, רחלע, ביסט מייגע!

— וואָס הייסט, איך בין דייגע, סטעמפּענין? ווי אזוי קאָן דאָס זיין?

— דו ביסט מיינע, פארשטייסטו מיך, הארץ מיינס, ווייל איך בין דיינער אויף תמיד, אויף אייביק, ביזן פינצטערן גרוב, ביזן קבר אריין בין איך דיינער, לעבן מיינס!

— בנימין האָט אויך אזוי געזאָגט, האָט זיך געשווּאָרן — און צום סוף...

— וואָסער בנימין? — האָט זי סטעמפּעניו פּארווונדערט א פּרעג געטאָן, געקוקט רחלען אין די אויגן אריין, ווי מע קוקט אויף א קליין קינד, וועו עס זאָגט א ווילדע נאַרישקייט. — פון וואָס פּאר א בנימין רעדסטו, נשמה מיינע?

— בנימין, חיה עטלס געשוועסטערקינד, מיין חברטע חיה עטל די יתומה האָט געהאט א געשוועסטערקינד, וואָס האָט געהייסן בנימין, האָבן זיי אָפּגערעדט פון לאנג, אז זיי זאָלן זיך נעמען; ער האָט איר צוגעזאָגט, געשוואָרן ביי זיינע הייליקע נאמנות — און ציים סוף... אך, האָט זי געהאט אַ מיאוסן סוף, חיה עטל נעבעך, זי איז שוין לאנג געשטאָרבן, עליה־השלום, לאָז זי מיר מוחל זיין... נאָר בנימין איז ביי איר געווען דאָס חיות, זי איז אויסגענגען נאָך זיינע מריצ. זי האָט דאָס מיר אליין דערציילט... זי שמייט מיר פּאר די אויגן, און עס ווייזט זיך מיר אוים, אז אָט זיצט זי ביים פּענצטער, איך זינג איר לידלעך, און זי ווינט און זאָגט אַלץ: „א, גלייב זיי נישט, מע טאָר זיי נישט גלייבן, די מאַנצבילן!“...

רחלע דערציילט פון איר חברטע חיה עטל די יתומה, און סטעמפּעניו קוקט רחלען די העגט, גלעט זי, האלדזט זי, קוקט איר אין די אויגן אריין — און רחלע דערציילט אַלץ פון חיה עטלען, וויאַזוי זי איז שטיל־ערהייט אויסגעגאַנגען ווי א ליכט, נאָר איר ליבן מיערן בנימינען...

חיה עטל איז שוין נעווען פון עטלעבע יאָר מויט, נאָר רחלע האָט זי גוט געדענקט. חיה עטל איז איר אפטמאל געקומען צו חלום. אַצינד האָט זיך איר אויסגעדאַכט, אז חיה עטל שטייט פון יענער זייט וואַסט, אַנגעטאָן אין תכריכים, און קוקט אריבער אהער און ווינקט צו איר, אַנווייזנדיק איר אויף סטעמפּעניון און שאָקלענדיק מיטן קאָפּ, ווי איינער רעדט: „וואָס טוסטו דאָ?“...

— צו וואָס טויג עס דיר, רחלע מיין לעבן, צו וואָס טויג דיר רעדן, הערמאָנען אזעלכע זאכן, און נאָך אקעגן נאכט? טו בעסער א קוק אויף מיר מיט דיינע שיינע ליכטיקע אויגן, וואָס ליכטן און בלישטשען, ווי צוויי שיינע בריליאנטן...

סטעמפּעניו האָט נאָך נישט אויסגערעדט דאָס לעצטע וואָרט, האָט זיך רחלע ארויסגערישן פון זיינע העגט מיט אזא שטארקייט, אז סטעמפּעניו האָט זיך איבערגעשראָקן פאר איר.

— נאָט איז מיט דיר, רחלע, וואָס איז דיר אזוינס געשען?

ער האָט זי געוואָלט כאפּן ווידער־אמאָל, נאָר זי האָט זיך נישט געלאָזט. זי

האָט געציטערט און געשעפטשעט: „דו זעסט? אָן איז זי!... אָן שטייט זי!... אָן קוקט זי אהער, אהער“...

— ווער שטייט? ווו שטייט? וואָם רעדסטו דאָם, רחלע? נשמה מיינע, קום צו מיר, נא דיר א האנט...

— אי! לאָז מיך, לאָז מיך, סטעמפּעניו, לאָזט מיך! איר זעט, אָן שטייט עפּעם אַ ווייסע? אָך, ס׳איז זי, ס׳איז חיה עמל! חיה עמל!... אוי, לאָזט מיך, לאָזט מיך!... מיט וואָם פאר א העזה פרעג איך אייך... א גוטע נאכט! א גוטע...

און רחלע איז פארשוונדן געוואָרן אינעם שאָטן פון די ביימער. סטעמפּעניו האָט נאָר געקאָנט זען, ווי צוויי עקן פון דער ווייסער שאל, וואָס האָבן זיך צע־לאָזט פונעם ווינט, האָבן אויסגעווייזן, ווי צוויי ווייסע פליגל. אָט אזוי ווערט אנט־רונען א גומער מלאך, אָט אזוי ווערט פארשוונדן א גופער חלום...

אָ, יידישע טאָכטער! אָט דאָ האָסטו זיך באוויזן מיט דיין ערלעכקייט, מיט אינגאנצן דיין רייגקייט. אָ, יידישע פרוי! אָט דאָ האָסטו זיך באוויזן מיט דיין גאנצער געטריישאפט, מיט דיין גאנצער איבערגעגעבנקייט!...

געקומען אהיים, האָט רחלע געוואָלט פאר אלע אויסזאָגן, אויסשרייען, ווו זי איז געווען און מיט וועמען זי האָט זיך געזען. נאָר זי האָט געטראָפן דאָם גאנצע הויזגעזינד זיצן ארום טיש מיט נאָך עמלעכע געסט ביי א גרויסן סאמא־ווער, פארטיפט אין א וויכטיקן שמועס פון געשעפט, ווו דער שטייגער איז שבת־צונאכטס ביי יידן צונויפקלייבן זיך ערגעץ, און נאָך דעם גאנצן מעת־לעת, וואָס מע האָט געדוסט, שמועסן א ביסל וועגן מסחר, וועגן מאָרגנדיקן יריד, און גלאט אזוי וועגן וועלט־זאכן.

— איך וועל זיך נישט „טאַשן“,[1] — האָט געזאָגט אַ גראָב יידל, אַ שגיט־קרעמער. — לאָז דאָם גיין אין דער ערד אריין! איך בין קלאָר אין די יריד־ים גאָנץ געגנג! נאָר גריאָפּט מיט הארצוויטיק קאָן מען פון אזעלכע יריד־ים האָבן!

— פאַרוואָם? — רופט זיך אָן הוואָסיע מלכה, האָלמנדיק די העגט צונויפּגע־לייגט אונטערן הארצן. — איך וויים נישט פארוואָם, רב יודל, איר זעגט אזוי ברוגז אויפן יריד? פארואכטאָגן האָב איך ביי אייך געזען, קיין עין־הרע, א שפּע, אויף אלע יידן געזאָגט געוואָרן! איר האָט, דאכט זיך, א גאנצן טאָג געליזט געלט?

— ביי דיר הייסט אלצדינג געליזט געלט! — האָט זיך אָפּגערופן אייזיק־נפתלי. נישט קוקנדיק אויפן וויב און וואַרפּנדיק אויף ביינדלער פון די „שטשא־טעס“.

---

[1] „טאַשן“ הייסט אויף קרעמער־לשון — זיך שטעלן אויפן יריד מיט א קראָם.

— און איך וואָלט זיך געוווּנטשן נישט קיין ערגערן יריד, ווי פּאַראַכטאָגן זונטיק. — האָט זיך אָנגערופן משה מענדל, געקוקט אין די חשבונות אַרײַן. — וואָס האַרף מען דאָ לייקענען, פּארשטיי איך נישט?

— אָט דאָס איז טאַקע די מעשה, — זאָגט יודל — אז איר ווילט נישט גלייבן יענעם. בײַ אײַך, אז מע דערזעט צען ערלעך גייען זיך צונויף און מע צעפּראָגט מיר שיר די קראָם, היימט דאָס שוין געלייזט געלט, און מע פּארגינט שוין נישט.

— ווייסט איר וואָס, רב יודל? — רופט זיך אָן א יונגערמאן, א קאַסאָקער אויף בײַדע אויגן. — לאָמיר אוועקווארפן דעם יריד, עס איז נאָר דאָ מאָרגן א גוטער טאָג, און מע וועט זיך נאָר מיט אים גוט אָנעסן; לאָמיר בעסער שמועסן פּון עפּעס אנדערש.

און דער עולם הייבט אָן צו שמועסן ווענן וועלט־זאכן, ווענן אתרוגים, ווענן בית־המדרש־ענינים, געווינלער, אויך ווענן מלחמה. אלע רעדן, אלע רייבערן, דער סאמאָווער זידט און פּאַרעט און די שטוב איז פול מיט רויך. אין אויון הייצט זיך: עס קאָכט זיך א באַרשטש מיט געדזענע פּרייד־קעס צו דער מלווה־מלכה.

— ווו ביסטו געווען, רחלע? — האָט זיך הוואָסיע מלכה געוועדרט צו דער שנור.

— אָט דאָ... אויף דער מאָנאסטירסקער גאס...

— וויאזוי איז אין דרויסן? שיין? נאָט זאָל העלפן, עס זאָל כאָטש האלטן ביז נאָך אלע ירידים... וואָס איז דיר, באַכטער, דער קאָפּ טוט דיר ווי, וואָס רו ביסט אזוי בלייך? טאָמער וואָלסטו זיך א ביסל צוגעלענט בײַ זיך אויפן בעט?

בײַ די ווערטער האָבן זיך אלע אויסגעדרייט און א קוק געטאָן אויף רחלען בלייך פּנים און האָבן אלע אין איין קול באשלאָסן, אז זי איז פּארטשאדעט גע־ווארן פונעם סאמאָווער. רחלע איז אוועקגעגאנגען צו זיך אין חדר ארײַן זיך צוליגן אויפן בעט, און דאָ האָט דער עולם געמאכט א שמועס ווענן טשאד, וואָס א טשאד, ואזא קלייניקייט, א גאָלע גאָרנישט, דאכט זיך, — וואָס, מישטייגם גע־זאָגט? א רויך! — קאָן קוילן מענטשן אויף טויט. און אייגער האָט הערצוילט, אז בײַ זיין זיידן עליו השלום איז אמאָל שיר דאָס גאנצע הויזגעזינד פון דער ווילט נישט געגאנגען פון א פשאד. דער אנדערער האָט הערצוילט נאָך א שענערע מעשה, ווי אזוי בײַ זיין פעטער האָט זיך דאָס גאנצע הויזגעזינד שיר געסמט פון א מין פיש, וואָס הייסט „מאריגקע", אזוי, או מע האָט ז יי קוים מציל געווען פונעם טויט. דער דריטער האָט דערצוילט אויך זייער א שיינע מעשה פון א לײַ, פון א דאָמאָזוק, פון א עולם־התוהוגיק... אזוי לאָגג, ביז מען איז ערויף אויף העם טויט.

— וואָס מע זאָל נישט רעדן, אויפן טויט מוז מען דאָך ארויפקומען! — האָט זיך אָנגערופן אייגער.

— אליהו הנביא, מע דארף א קוק טון, אליהו התשבי, וואָס טוט עפּעס מיין פּלוניתסע? אליהו הגלעדי... — האָט זיך משה מענדל פּליצעם שמיל אַ זאָג געמאַן, צוגעזונגען די אליהוס פון שבתצונאכטס. ער איז אויפגעשטאנען פון טיש און איז געגאנגען גיוואָר ווערן צו רחלען.

XXIV

רחלע קערט זיך אום אויפן גלייכן וועג

— גוואלד, יידן, ראטעווט! — דער עולם דערהערט א קול פונעם זייטיקן חדר, און אלע האָבן זיך געלאָזט לויפן אהין, אין חדר ארײַן, ווו רחלע איז געלעגן אויסגעצויגן אויפן בעט, דעם קאָפּ פּאַרוואָרפן ארויף, און נעבן איר איז געשטאנען משה מענדל האלב טויט.

— וואָס איז? ווער איז? געהלשט? וואסער! גיכער!

— וואסער! וואסער! — האָבן אלע יידן געשריגן און קיינער האָט זיך נישט געירט פונעם אָרט.

— אוי, אַ מכה דער מאַמען! — האָט דוואָסיע מלכה אויסגעשריגן און האָט געבראכט א קוואַרט וואסער, אַנגענומען אין מויל אריין און באשפּריצט רחלען דאָס פּנים, וואָס איז געווען ווײַס, ווי די וואנט.

— לאָז מען הופן דעם דאָקטאָר! — האָט משה מענדל געשריגן נישט מיט זיין קול.

— דעם דאָקטאָר! דעם דאָקטאָר! — האָבן ווידער אלע יידן געשריגן, געקוקט איינער אויפן אנדערן.

— מע באַדאַרף איר בינדן די הענט מיט אַ פּאַטשייל און קוועטשן די נאָז!

— די נאָז! די נאָז! — האָבן אלע יידן געשריגן און געשטאנען אויף אן אָרט.

— אַ שווי, דוואָסיע מלכה, שמאַרקער, שמאַרקער! — האָבן די געסט אונפערגעסן חשק דער באלעבאָסטע, וואָס האָט געארבעט מיט אלע כלים: געריבן, געקוועטשט, געגאָסן וואסער, גערײַסן די אויגן — אזוי לאנג, ביז מע האָט די פארחלשטע רחלע אַפּגעמינטערט און אויפגעזעצט. רחלע האָט זיך ארומגעקוקט אויף אלע זײַטן, ווי א פארשלאָפענע, און האָט געפרעגט: „וו בין איך? עס איז מיר היים, היים!“...

— צעגייט זיך אַביסל, עולם! צעגייט זיך! — האָט דוואָסיע מלכה געזאָגט און האָט משלח געווען דעם גאנצן עולם אין זאל אריין און איז אליין מיט משה-

מענדל׳ען איבערגעבליבן נעבן רחל׳ען, וואָס האָט נישט אראָפגעלאָזט קיין אויג פון משה מענדל׳ען.

— וואָס איז דיר, מאַכטער, געשען? — האָט די שוויגער געפרעגט.

— וואָס איז דיר, רחל׳ע? — האָט זי משה מענדל׳ס געפרעגט, אָנגעבויגן זיך שטאַרק איבער איר קאָפּ.

— לאָז די מאמע ארויסגיין פונדאנען, — האָט אים רחל׳ע געענטפערט שטיל׳ערהייט.

— מאמע, גיי, זיי מוחל, ארוים פונדאנען, — האָט איר משה מענדל׳ס געזאָגט. ער האָט באגליים די מוטער פונעם חדר און צוגעאנגען צוריק צו רחל׳ען בעט.

— וואָג מיר, וואָס איז דיר? — האָט זיך צו איר משה מענדל׳ס געווענדט דאָס ערשטע מאָל מיט גרויס ליבשאפט.

— אוי, משה מענדל׳, שווער מיר, אז דו וועסט קיינעם נישט זאָגן... שווער מיר, אז צווישן אונדז וועט דאָס בלייבן... זאָג מיר צו, אז דו וועסט מיר מוחל זיין, וואָס איך האָב זיך אַקעגן דיר... וועז נישט חיה עמל׳, עליה השלום, זאָל מיך דערמאָנען... אך, וועז נישט חיה עמל׳... אך, משה מענדל׳, טייערער מיינער!

— באמראכט זיך, רחל׳ע, וואָס דו זאָגסט. דו רעדסט פון היץ! וואָסער חיה עמל׳?

— מיינע אַ חברטע, חיה עמל׳, עליה השלום, חיה עמל׳ די יתומה, זי איז שוין לאנג אויף דער אמתער וועלט! זי איז מיר שוין עטלעכע מאָל געקומען צו חלום. נאָר הייַנט, נאָר איצט... אַך , משה מענדל׳, בייג זיך צו מיר צו נאָענט, נאָענט... אַט אזוי... איך האָב מורא... איך האָב חרטה... אוי, איך האָב חרטה!

און רחל׳ע האָט זיך וואָס וויפער אלץ נעענטער צוגערוקט צו משה־מענדל׳ען ביז זי איז אינגאנצן געלעגן בייַ אים אויף די העמד. אין חדר איז געווען פינצטער. נאָר איין ליכטיקער פּאס האָט זיך אריינגעצויגן דורך הער טיר פון זאל, און רחל׳ע מיט משה מענדל׳ען האָבן קוים קוים געקאָנט זען אייַנס האָס אַנדערע. זייערע אויגן האָבן זיך באגעגנט, און א פּייערל׳ האָט זיך אין זיי אַנגעצונדן, אַט דאָס פּייערל׳, וואָס איר קאָנט זען נאָר בייַ די גליקלעכע געליבטע צום ערשטן מאָל, וועז דאָס הארץ רעדט, נישט דאָס מויל, וועז מיט די אויגן שמועסט מען זיך דורך, נישט מיטן מויל.

— וואָג מיר, משה מענדל׳ געטרייער, בין איך מאַכט בייַ דיר אזוי טייער?

— א שאלה אַביסל? — ענטפערט איר משה מענדל׳. — בייזט בייַ מיר אויס־געבאקן אין הארצן, וויי א... איך וויים אליין נישט וואָס...

אויף אַן אַדער אויפן האָט משה מענדל׳ נישט געקאָנט אַרויסזאָגן זיין ליבע צו רחל׳ען. נאָר מע מעג אים גליבן, אז ער האָט עס געמיינט מיטן גאנצן הארצן,

אזוי ערגסט (און עפשר נאָר ערגסטער), ווי דער פיינער בחור, וואָס האָט פיל מער שטאָף אויף אַרויסצוגעבן זיינע געפילן דורך וועלטער.

נאָר לאָמיר זיי לאָזן, דאָס גליקלעכע פּאָרפּאָלק, אָט דאָ אינעם האלב־פינצטערן חדר, ווו אין א יאָר אַרום נאָך דער חתונה האָבן זיי דאָס ערשטע מאָל געהאט די געלעגנהייט אויסצורעדן זיך א ביסל דאָס הארץ אייניער פאר דעם אנדערן, זיצן ווי די טייבעלעך. דאָס, וואָס איז א גאנץ קיילעכדיק יאָר געווען פאר־באָרגן טיף אין הארצן, איז פלוצעם ארויסגעשוומען ארויף, ווי בויכל אויפן וואסער.

* * *

אבי רחלען איז געוואָרן א ביסל גרינגער, זיצט זיך משה־מענדל נעבן איר און זינגט זיך שטילערהייט, אונטער דער נאָז, די „אליהום", ווי פריער:

— אליהו הנביא... אליהו התשבי... אליהו הגלעדי...

און רחלע רופט זיך אָן צו אים:

— איך האָב צו דיר א בקשה, משה מענדל. זאָג, איך וועל ביי דיר פּועלן, צי נייין?

— דהייגו? וואָסער א בקשה? זאָג, רחלע, וועסט אלץ ביי מיר פּועלן. אפילו דאָס טעלערל פּוגעם הימל וועסטו ביי מיר פּועלן.

— נעגוג שוין, משה מענדל, צו זיצן אויף קעסט. קיין בית־המהרשניק ביסטו נישט, עטלעכע קערבלעך האָבן מיר, דאנקען גאָט, — לאָמיר ארויספאָרן אין א גרויסער שטאָט אריין, קיין יעהופּעץ. דאָרטן, צווישן מיינע פרייַנד, מיין משפּחה, און מיט דיר — וועט מיר זיין גוט ווי די וועלט. מיר וועלן שוין זיין אליין. נעגוג שוין עסן קעסט, כלערן, ס'איז מיר שוין אזוי נמאס, אזוי טריף, אז סע גייט מיר נישט אין גאָרנישט... מיר זענען דאָ צווישן דייניקע עפעס ווי פרעמדע, ווי ווילד פרעמדע...

משה מענדל בלייבט זיצן און באַטראַכט א ביסל רחלען פאַרוווּנדערט. נאָכ־דעם צעשאָקלט ער זיך, ווי פריער, און זינגט זיך ווייטער די אליהום.

— אך, זייער פיין, איש זעף, פונמיינעטוועגן? אליהו הנביא... אפילו נאָכ־שבתדיקע וואָך!

אַלצדינג פיר איך ביי דיר אויס, משה מענדל, אַלצדינג! — זאָגט צו אים רחלע מיט נרויס ליבשאפט. — איאָ? מיר וועלן זיך זיצן אליין, איך וועל מיר זיין א באַלעבאָסטע און וועל דיך אָפהיטן, ווי דאָס שוואַרצאפּל פּוגעם אויג... אך, משה מענדל, ביסט אזא צעטראָגענער, אז מע הערט פון דיר קיינמאָל קיין גוט וואָרט! נאָר היינט ביסטו עפעס נאָר אנדערש, נאָר אנדערש...

— אליהו הנביא... זינגט משה־מענדל שטילערהויט. — אליהו התשבי... אליהו הגלעדי...

און דאָרט, אין זאל, צווישן די מאנצבילן, גייט אן אנדער שמועס: דער עולם פאלט אויף פאַרשידענע המצאות, פאַרוואָס האָט דאָס אייזיק נפתלים שנור געקאָנט פלוצעם חלשן? איינער זאָגט, אז דאָס איז פון א גוטאויג; דער אנדערער דרינגט פארקערט, אז ס'איז א מין ווינטל געבאפט; און דער דריטער, א באמאָנטער ייד, וואָס האָט שוין אויסגעבענג קיגדער, זאָגט זיך זיין המצאה:

— פאָלגט זשע מיר, איך האָב אליין דריי שניר, בין איך שוין קלאָר אין דעם ענין; איך זאָג אייך, ס'איז „פאַסטעווקעס". אייזיק נפתלי, גרייט זיך אויף א לעקער און בראָנפן, אָדער א ברית... דווואָסיע מלכה, מזל טוב אייך! אייער שנור — נו—נו, מהיכא־תיתי!... וואָס שעמט איר זיך דאָ אזוי, דווואָסיע מלכה? נישקשה, ס'איז א יידישע זאך...

דווואָסיע מלכה שמעלצט זיך פון גרוים פארגעניגן; זי קוקט שוין לאַנג דערויף ארוים.

— נו—נו, — זאָגט זי כלומרשט מיט א בייזער. — גייט שוין גייט מיט אייערע קאטאָוועלעך! מע דארף בעסער א קוק טון, וואָס הערט זיך מיטן בארשטש? עפעס געדויערט ער היינט ביי איר מער ווי אלע שבתצונאכטס!...

XXV

אין א יאָר ארום

„א שטילע וועטשערע!" — זאָגט דער לעזער, אפנים, שטארק נישט צופריידן, מחמת ער איז דערצויגן געוואָרן אויף יענע „העכסט־אינטערעסאנטע" ראָמאַנען, וווּ מע הענגט זיך און מע טריגקט זיך, וווּ מע סמוטשט זיך און מע שיסט זיך, אָדער וווּ פון א מלמד ווערט א גראף, פון א דינסטמיידל — א בת־מלכה, און פון א באהעלפער — א פיפערנאָטער... וואָס זאָל איך טון, אז ביי אונדז איז נישטאָ קיין גראפן מיט קיין בת־מלכהס? ביי אונדז זענען פאראן פראָסטע יידן, פראָסטע ווייבלעך, יידישע טעכטער און יידישע קלעזמער... נאָר צו וואָס טויג דאָס פאר־ענטפערן זיך? אצינד מעג שוין דער לעזער זאָגן וואָס ער ווייל; קוים האָב איך אים שוין צוגעפיהט ביז אהער, ווערט ער שוין גיין מיט מיר ווייטער און ווערט ווילן ווייסן דעם סוף, וואָס האָט זיך אויסגעלאָזט מיט רחלען? וואָס האָט זיך אויסגעלאָזט מיט סטעמפעניון?

מיר לאָזן אויבער א גאנץ יאָר (וואָס איז א יאָר אינעם מענטשנס לעבן?). און מיר קומען צו אייזיק נפתלין שבתציגאַכטס אויף מלווה־מלכה און מרעפן דאָרטן די אייגענע פֿארשוינען, וואָס פֿאר א יאָרן, און הערן די זעלבע שמועסן, וואָס פֿאר א יאָרן, נישט געמינערט א האָר. מע רעדט אזוי לאנג וועגן יריד, פֿרנסה, פֿריון, קינדער, — ביז מע קומט ארויף אויף משה־מענדלען מיט רחלען, וואָס זיצן איצט אין יעהופֿעץ.

— ווייז נאָר אהער, הוואָסיע מלכה, דאָס בריוול, וואָס די קינדער שרייבן פון יעהופֿעץ? — רופט זיך אָן אייזיק נפתלי צום ווייב. — נאט, לייענט, רב יודל.

— לאָז ער לייענען! — זאָגט יודל, אָנווייזנדיק אויפן קאָסאָקן יונגערמאן.

דער קאָסאָקער נעמט דאָס בריוול און לייענט עס, ווי א וואסער:

„שלום וכל טוב סלה לאהובי אבי החכם המפורסם המופלג מוהר"ר אייזיק נפתלי ב"ר משה יוסף ז"ל, ולאמי הצנועה החסידה והמפורסמת אשת חיל כאסתר וכאביגיל כש"ת מרת הוואָסיע מלכה בת משה מענדל ז"ל, עם כל ב"ב שלום...

„כזוהר השמש בערפלי חושך בתכלת הרקיע, שם בעליונים בגבהי שחקים מבין מחרכי און יקרות וקפאון לטוהר..."

— ניין! — שרייען אלע. — ניין, נישט דאָס! דאָס איז גלאט אזוי, ווייס איר, מליצה, יינגלשע זאכן. זייערע גארישקייטן! לייענט ווייטער, אויף יענער זייט.

דער קאָסאָקער קערט איבער דאָס בריוול און לייענט:

„און אודות, וואָס דו פרעגסט מיך, אבי היקר, איך זאָל דיר שרייבן מכות פֿרנסה ומכחרים דפֿה יעהופֿעץ, בין איך דיר מודיע..."

— אָ, אָט דאָס מיינט דער פּסוק — זאָגט דער עולם צופֿריידן. — לייענט, לייענט ווייטער!

„...בין איך דיר מודיע, אז ביותר גייט דאָ אָן שניט־סחורה, גם צעלניק, רק צעלניק נישט אָזוי, כמו שניט־סחורה. גם באקאליע איז גם כן נישט שלעכט, נישט ערגער ווי אצליכם במאזעפֿעווקע. וואָל־צייג איז דאָ ביוקר, פּאקע מיט גאָלד גלייך. צוקער, קמח וקלייען איז דאָ גם כן א מסחר, עס גייט לזאגראניצע, און יידן פֿארדינען דערביי א שיין קערבל. הכלל, יעהופֿעץ איז אן ארץ מבורכת, די שטאָט גופא איז מוראדיק גרויס, ס'איז כדאי זי אָנצוקוקן. עס איז כלל אן אנדער וועלט בפֿה יעהופֿעץ, איר קאָנט בפֿה באגעגענען אזא יידן, וואָס איר וועט אין לעבן נישט זאָגן, אז ס'איז א ייד. גם איז דאָ א מסחר פֿאפֿיר. פֿה איז אלץ־דינג א מסחר. און יידן דרייען זיך דאָ אויף דער בערזע, קויפן און פֿארקויפן אלערליי אקציעס, און מעקלערס פֿארדינען געלט להוב. גם זוגתי מרת רחלע

לאָזט אייך אלעמען גריסן גאָר פרייגדלעך. זי שרייבט אייך בעצמה. יעזור השי"ת, מיר זאָלן הערן פון אייך גם כן בשורות טובות — אמן. גם אודיעבם, אז הקלייט, וואָס איך האָב געדונגען, איז אין סאמע פראָנט באלעקסאנדראָווסקי אוליצא, און הפדיון איז, בהוך השם, גאָרנישט שלעכט. זוגתי מרת רחלע שתחיה האָט זיך שוין אויסגעלערנט די מלאכה און קאָן שוין רעדן עם הקונה. רק על ירידים איינקויפן פאָר איך בעמצי, איך האָב קרעדיט אצל הסוחרים במאָסקווע ובלאָדז. מיט מאָס= קווע איז נישט שלעכט צו האנדלען, מאָסקווע פארקויפט על סאָווועסט און האָט ליב א יידישן קונה. אפילו אז עס מאכט זיך אן אָנזעץ, האלט מאָסקווע אונטער און לאָזט נישט פאלן. דירות איז פה ביקר גדול. פאר צוויי אלקערם מיט א קיך צאָל איך דאָ הונדערט פינף און זיבעציק רובל א משך, חוץ האָלץ און וואסער, און דאָ איז אלצדינג טייער מיט גאָלד גלייך. און צוממיינסטנם פארגעמען זיך דאָ יידן מיט מעקלעריי און יידישע מעקלערם זענען בפה פאראן לרוב, און א יד האָט דערפון א קערבל בכבוד. הכלל, יעהופעץ איז א מקום פרנסה. געב גאָט געזונט און שמארקייט און צו הערן דאָס נעמלעכע פון אייך, וויי עס וויגטשט אייך

ממני בנכם דורש שלומכם והצלחתכם כל הימים משה מענדל בלא"א מוהר"ר אייזיק נפתלי ממאזעפעווקע

גרוסן להודי היקר ולדודתי היקרה עכב"ב.

גרוסן להגגיד ר' יודל עכב"ב.

גרוסן להגגיד ר' שמחה הערש עכב"ב.

גרוסן להגגיד ר' דובער עכב"ב.

גרוסן להגגידה מרת סימי בייל עכב"ב.

גם בני יוסף נ"י גרוסט אייך אלעמען גאָר פרייגדלעך.

הנ"ל".

„אייך איך לאָז גרוסן מיין האָבגעשעצטן שוועד און מייגער ליבער שוויגער, לעבט וואָל! איך מעלד אייך פון מיין געזונט, געב גאָט אויך וויטער נישט ערגער. אויך מיין יאָסעלע לאָזט אייך גרוסן און דאנקט דער שוויגער לעבן פארן העמדל פיל מאָל. ער זאָגט אייך צו דערפאר, אז גאָט וועט שענקען דאָס לעבן און ער וועט, אם ירצה השם, אין דריי פיר יאָר אהים אָנהייבן צו גיין אין חדר, וועט ער, אם ירצה השם, לערנען מיט חשק און וועט זיין, אם ירצה השם, אן ערלעכער ייד, געב גאָט מיט לאנגע יאָר, אמן. שוויגער לעבן, אויב איר קאָנט אציגד אוים= ארבעטן פון יאָסעלעם וועגן א יארמעלקעלע מיט א פאָר שיכעלעך פון בליטשקע, וואָלט אייך זייער געדאנקט, מחמת איך בין זייער פארנומען אין געשעפט, און קיין אם ווייל איך נישט צוגעמען צו יאָסעלען, עס איז נישט כדאי. איך האָב נאָר געדונגען א מיידל און צאָל איר פיד קערבלעך אויף מיין גאנג, וויגט זי מיר דאָס קינד און טרייבט די קו און משערעדע — איר וואָלט געדארפט זען וואָס

פאר א קו איך האָב געקויפט! זי גיט גאנצע פיר קווארט מילך, זייער טייערע מילך, און איך האָב, ברוך השם, פון איר קיין פּוימער. נאָר משה מענדל לעבן האָט פּלוצעם פיינט באקומען מילכיקס. שטראָפט אים ווייס, איך בעט אייך, ער היט זיך כלל נישט אָפּ! יאָסעלע רייסט זיך איצט אויף א קול, ער ווייל נעבער עסן, מיר זאָל זיין פאר אים! איך שלים מיין בריוו און לאָז גרישן אלע אונדזערע פרייגד און ליבע פרייגד גאָר הערצלעך, און בעט אָפּשרייבן ענטפער, למען השם, און פּאַרבלייב אייער גליקווינמשענדע און איבערגעבענסטע שוויגער־טאָכטער כלתכם ר ח ל".

— נו? — זאָגט בערל דער גראָבער. — הלוואי אויף מיינע קינדער געזאָגט געוואָרן נישט ערגער!

— איר זוגדיקט, דוואָסיע מלכה, איר זוגדיקט! — זאָגט יוחל, כ'לעבן, איר זוגדיקט!

— אודאי, א דאנק זיין ליבן נאָמען, וואָס ס'איז זיי, קיין עין־הרע, גוט. נאָר זי טוט מיר באנג — איך קאָן זי נישט פארגעסן, רב יודל, איך קאָן זי נישט פארגעסן!

און דוואָסיע מלכה רעכנט אוים יוחלען אלע מעלות פון איר שנור מיט אלע אירע פּאָסטעמקעס און באווייזט אים, פארוואָס זי קאָן זי נישט פארגעסן. דער גאנצער עולם רעדט, שמועסט מכוח יעהופּעץ און מכוח יעהופּעצער מסחרים. נאָכדעם נעמט מען צו קאפּעלעך, מע טרינקט לחיים, האלטנדיק דאָס קעלישעקל אין דער האַנט גאָנץ לאַנג, און מע ווינטשעווועט אייגער דעם אַנדערן אלהאָם גוטס, און אויף דעם כלל ישראל בשורות טובות מיט ישועות ונחמות. ביז דער באָרשטש קומט ארויף אויפן טיש און צעשפּרייט א מחיהדיקן ריח איבער דער גאנצער שטוב, און דער עולם ווערט פרייליעך. מע פארעדט זיך און מע פאר־געסט זיך אָן משה מענדלען, מיט רחלען, מיט דער שמאָט יעהופּעץ און מיט אלע מיטאנאנדער.

XXVI

סטעמפּעניו פארזוכט דעם אמתן טעם פון גיהנום

נאָר איין מענטש קאָן נישט פארגעסן די שיינע רחלע.

דער לעזער שטויסט זיך, אז דאָ שמועסט מען מכוח סטעמפּעניון.

יאָ, מכוח סטעמפּעניון שמועסט מען. ווער איז אימשמאַנד איבערצוגעבן זיינע גרויסע יסורים? ווער קאָן פילן זיין האַרץ און פּאַרשטיין זיין גרויס פּאַר־דראָם?

„סטייפש, פארהרעם! סטייטש, דאָסאדע! — מראכט זיך סטעמפּעניו. — אפילו נישט מזכיר געווען, נישט איבערגעקערט די צונג, קיין צוויי צעברעכענע ווערטער נישט אויפּגעשריבן, כאָטש פון יוצא וועגן: „נא, ווייס כאָטש, אז איך פּאָר אַוועק — פּע, בזיונות!“...

סטעמפּעניון האָט זיך נאָך אזעלכעם קיינמאָל נישט געטראָפן, כאָטש טרעפן האָבן זיך אים געטראָפן פארשידענע מרעפענישן, און אמאָל — נאָך זייער מיאוסע, מיט א בייזן סוף, ווי מיר האָבן שוין אויבן דערמאָנט. נאָר אזא שלאָק, אזא מפּלה, ווי מיט רחלען, האָט זיך אים אפילו נישט געחלומט. סטעמפּעניו, וואָס איז געווען אזא חשוב ביים רבין אין הויף, אז אפילו דעם רבינס מעכטער האָבן מיט אים געטריבן קאָמאָווע, סטעמפּעניו, וואָס אפילו די גראפינע ברעזשעזשקא מיט אלע „פּאנעס“ זענען געווען נאָך אים די כּפרה, ארויסגעשיקט נאָך אים די קארעטע, געריידט מיט אים אויף פּראנצויזיש, — הכּלל, סטעמפּעניו זאָל האָבן אזא נאָז, און נאָך אזוי מיאוס, פון א פּשוט יידיש ווייב!

— זי טוט מיר הארציק באנג! — האָט זיך סטעמפּעניו מודה געווען פאר זיין קאמפּאניע קלעזמער. — זי טוט מיר הארציק באנג, אָט דאָס ווייב, און איך וואָלט איר נאָכגעפאָרן ביז יעהופּעץ. וועז נישט... וועז נישט... — סטעמפּעניו קוקט זיך ארום אויף אלע זייטן, און חברה ווייסן שוין, וועמען ער זוכט דאָ מיט די אויגן.

די גאנצע חברה קלעזמער האָבן ליב געהאט סטעמפּעניון, ווי דאָס לעבן, און זענען קאפּאבל צו גיין פונזיינעמווענען אין פייער און וואסער. און ווי ליב זיי האָבן געהאט סטעמפּעניון, אזוי האָבן זיי פייגע געהאט פרויד לען. זיי האָבן זי נישט געקאָנט אָנקוקן פאר איר קארגשאפּט, פאר איר זשערנעקייט צום געלט און פאר אלע אירע מיאוסע תנועות.

— כל־זמן ער איז געווען א בחור, — האָבן חברה געשמועסט צווישן זיך, — איז א סמאָליער [1] געווען ביי אים הפקר, און מע האָט זיך געקאָנט ארום אים פאָרשיווען, אמאָל באפן אויף אייביק א נמילת־חסד א סטראָמערל,[2] צי א שפּע־נערל,[3] און אמאָל אזוי א מתנה. אצינד, זינט די מרשעת, ימח־שמה, האָט אים צוגענומען צו זיך אין די לאפקעס ארײן, פּגרט ער אליין נאָך א גראָשן, כאָטש העגג אים אויף. נישטאָ אמאָליקע יאָרן מיט די אמאָליקע וועטשערעם ביי סטעמפּעניון, מיט די אָרימפּאָרעבצן! הייגע ליג אין דער קרענק, האָר אין קוואָר און

---

[1] סמאָליער — קעחבל.
[2] סטראָמערל — דרויערל.
[3] שפּענערל — פּינפּערל.

ווער געשווּאָלן ווי אַ בּאַרג פֿאַר הונגער. דאָס גאַנצע יאָר זיץ אָן אַ שמיקל קרעל[1] און קוק ארויס אויפן ראש־חודש אלול! זאָלסט זאָגן, זי זאָל עס פון יוצא וועגן מכבד זיין א נאש־בראט מיט א גלעזל טיי, רופן אמאָל פון דרך־ארץ וועגן עסן — עסן זאָלן ווערעם איר לייב!

— גלייבט מיר, עס מאכן זיך איצט אָפּט צייטן, ווען עס דאָקארעט זיך בעריען,[2] אַז ס'איז אַ שרעק, נאָר זי זאָל מיר אַנידערלייגן גאָלד, וואָלט איך ביי אזא שלאָק נישט פֿארזוכט קיין שמיקל קרעל.

—ווי אזוי לעבט ער מיט איר, מיט אזא יאשמשערקע, מיט אזא גבלה? איך וואָלט שוין לאנג אזעלכעם געסמט אָדער געהאָנגען, צו אלדי שווארצע יאָר, ווי איר זעט מיך לעבן!

— אי, סטעמפּעניו, סטעמפּעניו, ליגסטו נעבער אין דער ערד, ווי א בארג, און באקסט בייגל!...

אָט אזוי שמועסן זיך אויס וועגן סטעמפּעניון זיין קאמפּאניע קלעזמער, וואָס זענען זייער צרות, פילן זייער וויטיקן, כאָטש ער רעדט מיט זיי נישט וועגן דעם.

אז פריידל איז אין מארק, אָדער זי איז פארנומען מיט אירע משכנות און מיט אירע קונים, איז נאָר ווי עס איז: סטעמפּעניו איז מכבד די חברה מיט פּאָפּירָסן, מע זיצט, מע לעצעוועט, מע דערציילט מעשיות פון אמאָל אין מע רייבט די פּאָפּירָסן אויף וואָס די וועלט שמויסט. נאָר אָט קומט אריין פריידל, ווערט אלעמען קאלעמוטנע אויפן הארצן, און חברה הייבט זיך אָן ארויסרוקן אינ־ציקוויין.

— זעט נאָר זעט, ווי מע האָט דאָ אָנגעקורעט, ווי אין א קרעטשמע! — זאָגט פריידל, שמארעגדיק מיט דער גאָז און קוקנדיק אויף דעם פּעקל מאבאק, וואָס מאָנט שוין. — נאָר גערייכערט, נאָר געקורעט און געגנוג! עס טוט מיר שוין ווי מיין קאָפּ פון אייערע ציגארן, איר וועט מיר קראנק מאכן! דו מיינסט, סטעמפּעניו, ס'איז א מעלה, וואָס דו רייכערסט אזויפיל? פאָלג מיר, סטעמפּע־ניו, הער אויף צו רייכערן, נשמה מיינע! גלייב מיר, עס שאדט דיר צום געזונט.

— וואָס טויג דיר, פריידל, געזונט־געשמונט? זאָג בעסער, אז דו זשאלע־ווסט מיר א גילדן אויף פּאָפּירָסן — און געגנוג. צו וואָס טויג דיר אָנשטעלן?

— וואָס זאָגסטו אויף זיין מאטן? נא דיר נאָר אָנשטעלן! איך מיין זיין טובה, און ער קומט דיר מיט זייגע אָנשמעלן! נא דיר נאָר, טאָמער איז קארג צום שיינעם פרימאָרגן, וואָס איך האָב הייגט געהאַמט, זיך אָנגעהאריקעט, אויסגע־קאָכט דאָס וואסער, אָפּגעגעסן דאָס הארץ, נישט געלייזט א גראָשן, און דערצו

---

[1] קרעל — בריוט.

[2] דאָקאָרעט זיך בעריען — עס טוט זיך עסן.

נאָר געזידלט געוואָרן, ווי א דינסט, ערגער ווי א דינסט, געשוואַרצט דאָס פּנים, געמאכט מיט בלאָמע גלייך — און סחורה ליגט און פּוילט...

— איך וואָלט א בעלן זיין וויסן, פּרוידל סערצע, וואָס פּראָטעסטו אזוי? וואָס קארגסטו? די קינדער דייגע האָבן דיך באפאלן?

— קוק אים נאָר אָן אביסל, איך בעט דיך, א נעבעכל! ער ווייסט נישט, מע דארף אים פּיקן די צונג דארף מען אים, איך זאָג דיר! מסתמא מראָג איך דאָך דאָס אָפּ דער מאמע מייגער, — איאָ, סטעמפּענגיו? אָדער איך עס דאָס אליין אויף, אוא פּרעסערין, א זויפערין, ווי דיין ווייב איז, מע זאָל גאָר באהיט און באוואָרנט ווערן, — אַיאָ, סטעמפּענגיו? אַגו, קוק מיר גלייך אין די אויגן אַריין, סטעמפּענגיו, איאָ?

— איך זאָג דעו, אז דו עסט אויף? אדרבה, איך זאָג פּארקערט, איך זאָג...

— דו זאָגסט, דו זאָגסט — איך ווייס וואָס דו זאָגסט! דו האָסט נאָך צו זאָגן, איאָ, סטעמפּענגיו? דו דארפסט נאָך האָבן טענות צו גאָט, וואָס האָט דיר צוגעשיקט אזא אויסברענגערין, ווי איך, וואָס איך קאָן דיר מאכן פון א גראָשן צוויי און דיך אין זיגען האָבן טאָג ווי נאכט, אדרבה, זאָג, וואָס פעלט דיר, וואָס גייט דיר אָפּ? דו שווייגסט? איך וואָלט נאָר געוואָלט ווייסן, וו וואָלסטו שוין אציגד אָננעשפּארט מיט דיין פּידעלע, וועו דו זאָלסט מיך נישט האָבן, סטעמפּענגיו, פּאר א ווייב?

— או—וואָ!

— זאָלסט טאָקע ווייסן, אז „או—וואָ!“ עס ווייזט אויס, אז דו האָסט בּאָרגעסן, וואָס פּאר א פּנים דו האָסט געהאט צו דער חתונה — אָן א העמד אויפן לייב, קיין נאנצע פּאָר זאָקן, קיין קישעלע, קיין ציבעלע, קיין לייב און לעבן, און פּאהדינט האָסטו שמיקער נאָלד — וו איז דאָס אהינגעקומען?

— אָט פּלי איך דיר אָפּגעבן דין וחשבון פון מיינע פּאהדינסטן בחורוויז.

— א! אָט דאָס איז דאָך די מעשה מיט דיר, סטעמפּענגיו! דו קאָנסט נישט ליידן, אז מע זאָגט דיר דעם ריינעם אמת, און האָסט נאָך מענות צו יענעם, דער= פּאר, וואָס יענער שלאָגט זיך קאָפּ אין וואנט פּאר דיר, האָרעווט, קריכט אין דער ערד, פּארגינט זיך נישט קיין שטיקל ברויט אויפצוועסן, פּארומערט זיך דאָס לעבן, און אלץ צוליב וועמען? צוליב אים! אלץ פּונזייגעטוועגן, מאָמער וויים= טו, פּאר וואָסערע מעשים מובים? ער וועט מסתמא שטעלן א גילדענע מצבה נאָך מיין קאָפּ — אז אָך און וויי איז מיר...

— וואָס האָב איך דיר געטאָן? און וועו טשעפּעט דיך?

— וואָס זאָלסטו מיר טון? האָסט מיר גענוג געטאָן! האָסט מיר פּארווייסט מיין וועלט! האָסט געגומען א יונג קינד, א מיידל א ניונקעלע, און האָסט מיט דיין צינגעלע מיך איבערגערעדט, צוגעזאָגט גאָלדענע בערג, אָפּגעלינגערט פּונעם קאָפּ

ביז די פּים. וואָס וואָלט מיר שלעכט געווען, איך זאָל דיך נישט געווען קענען? איך וואָלט מיר אָפּגעזוכט מיין גלייכן. און וואָלט נישט געווען סטעמפּעניוס וויב — א גליק האָט מיך געמראָפּן!

— נו, אפשר האָסטו חחטה אויפן שידוך, פרוידל? ס'איז דאָ א רב אין מאוסקווקע, און א מייד, און מע קאָן שרייבן גט...

— א-א-א? אָט דאָס איז דיין מיין? קוים אַמאָל זיך אויסגעקוועשט! דו מיינסט, איך וויים נישט, אז דו קוקסט דערויף ארויס? דו ווילסט פון מיר פטור ווערן! איך וויים, סטעמפּעניו, איך וויים, מיך וועסטו נישט נארן! איך בין דיר גרויס אין די אויגן! נאָר פּאר וואָס קומסטו דאָס מיר, סטעמפּעניו? איך פּרעג דיך, אדרבה, זאָג מיר, פּאר וואָס קומסטו דאָס מיר? לאָם איך אויך וויסן!

— עמ! — ענטפערט איר סטעמפּעניו, סוף א מאָל מוז דער האנט, גיים אוועק צו זיך אין חדר ארויז און נעמט זיך ארָפּ דאָס פידעלע פון דער וואנט.

דאָס פידעלע — דאָס איז איגנאנצן זיין טרייסט, זיין אייניציקער חבר אויף דער וועלט. מיטן פידעלע קאָן ער פּארגעסן זייגע יסורים, דערמאָנען זיין יוגנט, זיין פּרייהייט, וואָס ער האָט אָנגעוואָרן אויף אייביק, אויף אייביק! פיל פּארשידענע פּארשוינען רופט אים ארויס דאָס געזאנג פון זיין פידעלע; פיל שיינע, ליכטיקע, פרייליעכע בילדער פון אמאָל שטעלן זיך אים פּאָר, וועו ער הייבט אָן צו שפּילן; זיי באוויזן זיך — און אנמלויפן!...

צווישן די אלע אמאָליקע בילדער רירט אים אָן מער פון אלע איין בילד, וואָס ער קאָן גאָרנישט פּארגעסן: דאָס שיינע ליבע בילד פון רחלען מיט איר ליכטיק פּנים, מיט אירע בלויע אויגן, מיט די לאנגע ברעמען, מיט איר וויסן האלדז און מיט איר זיס, גוט שמייכעלע, פּאר וועלכעם ער איז גרייט אלץ, אלץ אוועקצוגעבן!

סטעמפּעניו שפּילט און שפּילט; ער שפּילט לאנג, כדי דער שאָטן פון רחלען זאָל נישט פּארשוונדן ווערן, ווי תמיד. ער ווייל כאָפּט זען איר שאָטן. די מחשבה אפילו וועגן רחלען איז ביי אים טייער, זייער טייער.

* * *

אין יענער צייט האָט סטעמפּעניו געשפּילט אזוי, ווי ער האָט נאָך קיינמאָל נישט געשפּילט. אין יענער צייט, קאָן מען זאָגן, האָט ער געגרייכט אין זיין שפּילן ביז דער העכסטער מדרגה. וועו עס האָט אים אין יענער צייט נישט געהערט שפּילן, דער האָט נאָך קיין גוטס נישט געהערט.

אזוי קוועלן מיר אָן, וועו דאָס פייגעלע זינגט זיך אין שטייגעלע: עס חלומט זיך דעם פייגעלע גרינע בלעטלער, בליענדיקע קוויטן, פרייע לופט, א פרייע וועלט, אן אָפענע וועלט, א גרויסע ברייטע וועלט, און עס באקומט חשק צו זינגען, אוים-

צוגיסן דאָס ביסערע הארץ — און עס זינגט, עס ווייגט, עס צעגיסט זיך! און מיר קוועלן אָן, קלייבן דערפון תענוג, האָבן אמת פארגעניגן.

— זי טוט מיר הארציק באנג! — זאָגט סטעמפּעניו צום הונדערטסן מאָל פאר זיין קאמפּאניע קלעזמער. — איך בעגק נאָך איר באמת, ווי נאָך אן אייגע= נער. איך וואָלט איר נאָכגעפאָרן ביז יעהופּעץ, ווען נישט...

און סטעמפּעניו קוקט זיך ארום אויף אלע זיימן און דערזעט פרייד‌לען, וי זי שטייט און טענהט איבער א קונהמע פון קארעלן, פון זיידענע מיכלעך און פון בלימשקע...

אונדזער פרייד‌ל האָט ביסלעכווייז אייגעפירט א גאנצע קראָם ביי זיך אין שטוב, און איז נעווָאָרן א רעכטע סוחרטע, גלייך מיט אלע מאזעפּעווקער קרע= מערקעס.

גאנץ אָפּטלעך קומט צו איר צוגאסט איר מוטער, צפורה די גראָבע. זי זאָגט, אז ישעיהקע בעגקט זייער נאָך דער מאָכטער און שיקט זי געוואָר ווערן, וואָס פרייד‌ל מאכט. נאָר פרייד‌ל ווייסט, אז ס'איז א ליגן; זי ווייסט גאנץ גוט, אז די מאמע איז זשעדנע אין דער היים א שטיקל ברויט, קומט זי אהער א ביסל זיך אָפּפּאסטן און מאכט זיך דאָ נאָר א גאנצן קומפּעט.

— ווייסטו וואָס, טאָכטער? מאך אזעלכע פּוטערבולקעס, ווי איך פלעג אמאָל מאכן, געפלאָכטענע און גוט אויסגעמריקנט. דאָס מיט ציקאָריע איז זייער גע= זונט, און וועט עס קאָן פארדייען מיט א סך פּוטער — איז נאָר גוט. און אויף אָנבייסן היים צופרענלען די פּלאָסטערן פון די נענדז מיט א ציבעלקע. דער מא= כט, אויב דו געדענקסט, האָט דאָס ליב פון תמיר אָן. געווונט, מאָכטער, זאָל מען זוכן אין שיסל...

און צפורה באלעמט זיך אוש און מראכט צו אלע טאָג א נייעם אָנבייסן מיט א נייעם וואָרמעם מיט א מיטאָג און מיט א וועטשערע, — און מע קאָן נישט זאָגן, אז פרייד‌ל איז דערפון שמארק צופרידן. די ערשטע וואָך טראָגט זי דאָס וויי עם איז איבער, נאָר אויף דער אנדערער וואָך הייבט זי זיך אָן צו בלאָזן אויף דער מאמען, די מאמע — אויף איר, ביז מע צעאמפּערט זיך און מע לאָזט אוים דעם גאנצן כעס צו סטעמפּעניון, וואָס וויל זיך אריינמישן אין מאכן שלום צווישן וויב מיט דער שוויגער.

— ס'איז נישט דיין עסק! — זאָגט צו אים פרייד‌ל. — דו האָב נאָר קיין יסורים נישט. איך וועל מיין מאמען דיין ירושה נישט צוועקגעבן. זיי רואיק, סטעמפּעניו!

— א שיינער נעגייד‌עם! — זאָגט די שוויגער פון איר זייט מיט א שטאָך. — אן אָקס האָט א לאנגע צונג און קאָן קיין שופר נישט בלאָזן! ביי לייטן א שוויגער האָט כבוד גלייך ווי אן אייגענע מאמע. ער זעט, דאכט זיך, גאנץ גוט, וואָס פאר

א כבוד איך האָב פון מיין מעכטערל, ווי זאָגט מען: שניידן די נאָז און שמיר דאָס פנים, — און ער זאָל עס איר אפילו איבערקערן די צונג. אויך מיר א מאן, מישטיינם נעזאָגט, אבי נערימפלט אויפן פידל. איך פארשטיי דאָס נאָרנישט, וויאזוי וועלט דאָס אים נישט נמאס, באמתנו! וואָס מיין טאָכטער נעמט זיך אזוי איבער — וויים איך נישט: אז דאָס מזל נייט, קעלבט זיך אן אָקס אויך. מע האָט שוין נעזען אזעלכע בריות, ווי דו! דיין שוועד איז אמאָל נעווען אזא שיינער פידלער, ווי דו, נאָר נאָרנישט, ווי זאָגט מען: א נייער בעזעם קערט ריין. צו אלצדינג דארף מען האָבן מזל, און אז גאָט וויל, שיסט א בעזעם. ברוגז, כטעמפעניו, דארפסטו אויף מיר נישט זיין, וואָס איך זאָג דיר דעם רייגעם אמת, און כאָטש יעדער הונט איז אוודאי א באלעבאָס אויף זיין שוועל, נאָר קיין פרעמדע בין איך דיר נישט, פאָרט א שוויגער, און אז מע שפילט זיך מיט דער קאץ, נעמט מען פאר ליב איר קראץ...

און צפורה שיט מיט ווערטלער, ווי פון א זאק, ווי איר שמייגער איז, אז זי צערעדט זיך. נאָר כטעמפעניו הערט נישט אויס ביזן סוף: ער נעמט זיך צו דער פידל, ווי תמיד, ווי אלע מאָל, ווען ס'איז אים שוין גוט אָנגעזאָלט אויפן האַרצן — און דעמלט פארגעסט ער דאָס וויב מיט דער שוויגער מיט אלע צרות. און עס שטעלט זיך אים פאָר ואלץ יענע רחלע מיט די בלויע אויגן...

„זי טוט מיר האַרציק, האַרציק באַנג!" — מראַכט זיך כטעמפעניו און קלערט אלץ תחבולות, ווי ארום קומט מען צו איר, וויאזוי און ווו קאָן מען זי זען נאָר א מאָל...

פוסטע מחשבות! ער וויסט נישט, אז זיין לידל האָט ער שוין אָט באלד באלד אָפגעזונגען, אז זיין וועלטל האָט ער שוין כמעט אָפגעקומען: ער זעט נישט, ווי זיינע שיינע שוואַרצע לאָקנס ווערן וואָס וויטער שיפערער, ווי זיינע פייערדיקע אויגן ווערן אָן ביסלעכווייז דעם גלאנץ, אזוי ווי אויף זיין וויסן שטערן לייגן זיך שוין קנייטשן.

נארישער גבור! פארגעס זיך נישט, זע, ווי ביי דער זייט שטייט דיין דלילה, דיין וויב פרייוד. די האָזיקע דלילה האָט דיך פארוויגט, פארשלעפערט כיי זיך אויפן שוים, שטילערהייט אָפגעשוירן דייגע לאנגע האָר און צוגעגנומען ביי דיר דעם כוח, איגנאנצן דיין כוח, ווי יענע דלילה ביי שמשון הגבור.. דיר איז געבליבן איצטער אין טרייסט אויף דער וועלט — די פידל.

שפיל, כטעמפעניו, שפיל אויפן פידל! שפיל, און מיר וועלן האַרכן...

יאָסעלע סאָלאָוויי

א ייִדישער ראָמאַן

נעשריבן אין יאָר 1886.

ליבער, טייערער פרייגד!

מיין צוויטן יידישן ראָמאן „אָסעלאָווי" ברענג איך דיר במתנה היינט, צו דעם טאָג פון דיין געבוירן וועלן. איך האָף, אז די דאָזיקע מתנה וועט כיי דיר אָנגענעמיגט זיין, נישט דערפאר, וואָס איך זאָל מיר אייגרעדן, אז זי איז מיט אַלע מעלות; איך וויים כיי מיר זייער גוט, אַז איך האָב נאָך נישט אינגאַנצן אויסגעאַרבעט דעם זיידן ר ב מ ע ג ד ע ל ע ם כלל, אז „א וועלט דאַרף מען פ י ל ן א ו ן פ י ל ן", — מחמת צוויי סיבות: דאשית, דערלאַנג נישט די צייט, מען איז דאָך נישט מער ווי א זיגדיקער מענטש, מישטייגם געזאָגט, און בסך-הכל נאָר א ה א ל ב ע ר שרייבער, ד. ה. האלב סוחר און האלב שרייבער, ווי נעווויינלעך ביי יידן; מע באַהאַרף אין זיגען האָבן די וועלט אויך, נישט נאָר עולם הבא אליין... והשנית, איז מען דאָך מאקע, צווישן אונדז רעדנדיק, יונגע לייט, מענטשן, וואָס האָבן קיינמאָל קיין ציים נישט, א ח ש ת ר נ י ם, אלץ נעיאָגט, נעבאפט, אין איין מורא, מע זאָל חלילה נישט פארשפעטיקן... נאָר וואָס דען? וויי? איך רעכן דערויף, וואָס די וווייסט, אַז ווי ווייט נאָר מיין מעגלעכקייט איז געווען, האָב איך געארבעט און מיט מיין י ָ ס ע ל ע ן מי געהאט, ביז גאָם האָט מיר געהאָלפן, און איך האָב אים דערלעבט צו זען, אז ער האָט כאָטש עפעס א פּנים פון א לע= בעריקן פּארשוין.

נעם זשע צו, ליבער פרייגד, די האָזיקע מתנה מייגע, אַזוי ווי זי איז, און לאָז זי דיר דינען צום צייכן, וויאזוי עס ליבט דיך און שעצט דיך

דיין בעסטער, אמת געטרייער פרייגד
ד ע ר מ ח ב ר

קיעוו, 26 דעצעמבער 1889.

I

יאָסעלע גייט אויס זינגען

אזעלכע אויסברענגער, ווי די באלעבאטים פון דער קאלטער שול אין מא־זעפעווקע, איז שווער צו געפינען אויף דער גאנצער וועלט. „וואָס זיי קאָסט אָפּ א יאָר חזנים, — אזוי זאָגט מען אין שטאָט — וואָס זיי קאָסט אָפּ א יאָר חזנים, וואָלט זיך דאָס יעדער געמעגט ווינטשן האָבן אויף זיין אייגנס". נעמען נעמט זיך דאָס דערפון, וואָס די מאזעפעווקער יידן בכלל זענען, ווי עס איז באווויסט אויף דער גאנצער וועלט, פון תמיד אָן שארפע מבינים אויף גגינה; נאָר אזעלכע ליבהאָבער אויף זינגען, ווי די באלעבאטים פון דער קאלטער שול, קריגט מען גאָרנישט, מע זאָל אויספאָרן וועלטן. קומט אראָפּ קיין מאזעפעווקע דער בארימטער פּ י צ י — וווּ דאוונט ער? אין דער קאלטער שול; ווו הערט מען י ר ו ח מ ע ן? אָדער נ י ס י ן? אָדער מ י צ י ן? — אין דער קאלטער שול. עס איז שוין ביי זיי אייגנעפירט אזוי פון קדמונים, און ס׳איז רעכט, קיינער פרעגט נישט קיין קשיות. עס קומט זיי האָרט אָן שווערלעך, ביז זיי קלויבן זיך צו א רעכטן בעל־תפילה, וואָס מע זאָל פון אים האָבן הנאה און נישט שעמען זיך מיט אים קענן לייטן. זיי קאָכן אויס נענוג דאָס וואסער, ביז דער חזן געפעלט זיי אומלעבן באזונדער און ביז ער טרעפט זיי צו זייער שניט מיט זייער באראקטער; נאָר קוים האָט ער זיי שוין צוגעטראָפן, אזוי בלייבט ער שוין ביי זיי א שטענדיקער, און אייביקער, און עס איז שוין פאר אים גאָר קיין בעסערס נישטאָ אויף דער גאנצער וועלט. אָט אזעלכע מינים ברואים זענען זיך די באלעבאטים פון דער דאָרטיקער קאלטער שול, און אָט אזא מין בעל־תפילה איז ביי זיי געווען שמוּאל ליפּמאַן עפּשטיין. געהאט האָט שמואליק א קול — א „שאגת־ארי", דאָס הייסט, א געמבע פון א לייב, מיט זייער א שיין „פיסטל", דאָס הייסט, א מין בייקול, אויף וועלכן ער פלעגט זיך בריהש פארקאטשען. „מיט זיין ממקומך — אזוי האָט מען אויף אים געזאָגט — לאָזט זיך אויס די וועלט; דעם ממקומך האָט ער גע־

נאשט פונעם קרוטיער"... אויך האָט שמואליק געהאט א רייכן האלדז און איז געווען א פייגער בעל־עברי; זיין „זאָגן" איז געווען גאָלד מיט זילבער... „וועז, אשטייגער, אונדזער שמואליק — אזוי האָבן אויף אים געזאָגט די באלעבאטים פון דער קאלטער שול — וועז, למשל, אונדזער שמואליק זאָל שטודירן אויף נאָטן, וואָלט ער געווים אריבערגעפוצעוועט פיצין און מיצין און ירוחמען מיט אלע הייגטיקע וועלט־חזנים! אונדזער שמואליק, אבי ער וויל נאָר, קאָן ער נאָר הייגט אויך אוועקלייגן מיט איין כתרל זיינס, מיט איין וואָלעכל א רעכטס, די אלע הייגטיקע נייע בריהם מיט זייער גאנצן כאָר דאָרטן!"... ימים נוראים פלעגט שמואליק דאוועגען מיט משוררים; אים פלעגט אונטערהעלפן מאקע זיין זונדל יאָסעלע אויף א פייפעדיק קולכל און נאָר צוויי משוררים: אייגער א באס און דער אנדערער א שרייער — אן ענוג; דאָס איבעריקע האָט שוין שמואליק אליין אויסגעאָרבעט מיט זיין אייגענעם „געבענטשטן" האלדז. די „שמיק־לער" וואָס שמואליק פלעגט אויף יעדן יום־טוב „אויסשמעלן", האָט מען נאָכדעם אין דער שמאָס געזונגען א נאנץ יאָר כסדר; דאָס היסט, נישט מע האָט זיך צוגויפגעקליבן ערגעץ אין איין אָרט אויף צו זינגען, — דערויף איז קיין צייט נישטא און ס'איז עפעס נאָהנישט אזוי אויפגעלייגט אויפן הארצן, אז מע זאָל זיך פלוצעם אניהערזעצן זינגען; נאָר יעדער באזונדער פאר זיך, ביי זיין טיש, אָדער אפילו אין נאס נייענדיק, האָט זיך שטילערהייט איבערגעזונגען די אלע „שטיקלער", וואָס שמואליק האָט באשאפן. פון קיין נאָטן, ווי אויבן איז גע־שטאנען, האָט שמואליק נישט געוווסט, דאָס היסט, ער האָט געהערט, אז ס'איז דאָ חזנים, וואָס זינגען פון נאָטן, נאָר געזען האָט ער דאָס נאָר איין מאָל אויף זיין לעבן. דאָס איז געווען דעמלט, וועז פיצי איז דורכגעפאָרן איבער מאזע־פעווקע מיט זייגע אכצן משוררים. שמואליק האָט געהערט א סך חזנים אויף זיין לעבן, נאָר אלע האָבן זיי געזונגען אויפן אלטן שטייגער, דאָס היסט, אָדער אן „אויסגעשטעלטע" זאך, אָדער גאָר „פונעם קאָפּ". מע באדארף נישט מער, ווי דער פאריצער חזן איז געווען גרוים, האָט אים שמואליק געהערט דאוונ־גען א מוספל ביים רבין, און דווקא אָן נאָטן, וועט ער דעם טעם נעדענקען ווי־יל ער וועט לעבן. נאָר אז פיצי איז ארָאָפגעפאָרן מיט זייגע אכצן משוררים קיין מאזעפעווקע, האָט שמואליק דאָס ערשטע מאָל הערהערט, ווי מע דאוונט מיט נאָטן; ער איז פון פיצים דאוועגען אזוי אנמציקט געווארן, אז ער איז געבליבן צוגעקאָוועט צום אָרט. „אָט דאָס היסט נאָטן! נאָטן!!"... דעם נאנצן שבת איז ער ארומגעגאנגען ווי א מויטער, זיך נאָרנישט געקאָנט קיין אָרט נעפינען. „אָט וואָס היסט נאָטן!" — ער האָט קוים דערלעבט דעם שבתצונאכטס, ער האָט אָפגעמאכט הבדלה און האָט גשמאָגט צו זעלדען זיין ווייב, אז ער וועט דאָס נאָר־נישט אויסהאלטן; ער מוז זיך דורכגיין צו רב שבתין אויף דער אכסניה זיך זען

מיט דעם דאָזיקן פּיצין און זיך דורכשמועסן מיט אים פּנים אל פּנים. אָפּזאָגנדיק די אליהום, האָט זיך שמואליק אונטערגענארנלט, געזומען מיט זיך זיין יאָסעלען און איז זיך דורכגעגאנגען מיט אים צו רב שבתין אויף דער אכסניה. שמועסנדיק מיט פּיצין פון ענין החזנות, האָט אים שמואליק געבעטן, ער זאָל זיך מטריח זיין „זאָגן" אים עפעס א שטיקל פון נאָטן און קלאָר מאכן דעם ענין אקוראט. לכתחילה האָט אים פּיצי אויסגעלאכט, נעמריבן מיט אים קאטאָווסע; נאָר באמת האָבן שמואליקס ערלעך נאיוו פּנים און אויספּרווונדיק די שטימע זיינע, האָט זיך אין פּיצין צעברענט דער חזן, און ער האָט אים פּירגעזאָגט עטלעכע שטיקלער פון זילצערס סידור מיט אלע זיינע אכצן משוררים. שמואליק איז ארויס פון די כלים, און עס האָבן זיך אים געשטעלט טרערן אין די אויגן. „וואָס איז שייך? אָט היינט זע איך ערשט ארויס, רב פּיצי, וואָס פאר א מין קאליקע, וואָס פאר א דער רוח וויסט וואָס איך בין!" — האָט שמואליק געזאָגט בתמימות און האָט אים א וויי געטאָן אויף זיין יאָסעלען. „זעט איר, רב פּיצי, אָפּ דעם קליינעם? ס'איז מיינער, מיין זון היסט דאָס; איר מעגט אים האָרכן". פּיצי האָט אויסגעפרווופט יאָסעלען, און זיין שטימע איז אים זייער געפעלן. שמואליק האָט אליין פון פּיצים מויל געהערט, „אז דאָס קינד איז א כלי שלמה, אז ער האָט זייער א שיינע „שאָפראנע", און מיט דער צייט, ער זאָל זיך אויסארבעטן, קאָן ער ווערן א ליוט"... די דאָזיקע ווערטער זענען שמואליקן אריין אין גאָן אריין, און פון יענער צייט אָן האָט ער נישט אויפגעהערט צו מראכטן: „וואָס טוט מען מיט יאָסעלען? מילא, איר בין שוין א פארפאלענער, וואָס איז שייך, איך וועל שוין שמארבן א קאליקע; אָבער מיין יאָסעלע? לאָז ער מיר נאָר אונטערוואקסן, אָנהייבן צו לייגן תפיליז, אם ירצה השם, וועל איך אים אוועקגעבן צו א גרויסן חזן, צו פּיצין אָדער צו מיצין, אָדער גאָר צו ירוחמען, אם ירצה השם, מיט נאָטס הילף"... עס האָט זיך אים פון דעמלט אָן כסדר פאָרגעשטעלט, אז יאָסעלע באדארף זיין אמאָל א בארימטער, א וועלטחזן, אזויווי פּיצי, און אפשר טאקע אזויווי ניסי — פארוואָס נישט? וואָס איז? מיר האָבן דען נישט געזען, וויאזוי פון א יינגל א שנעק וואקסט נאָכדעם אויס א מענטש, וואָס א מענטש הייסט?

— יאָסעלע, — רופט זיך אָן שמואליק צו זיין זונדל, בשעת יענער קומט פון חדר פארפּלאמפּט און דאָס קאשקעטל איז אים אויף דער זייט, — יאָסעלע, דו ווילסט זיין א ווועלט־חזן, דו שקאָץ אייגער?

יאָסעלע בלייבט שפּיין פארטראכט, און די אייגעלער גלאנצן אים. א שאלה, אויב עס ווילט זיך אים זיין א ווועלט־חזן? נאָר פון קינדווייז אָן אין זיין השגה געוווען צו זיין א חזן; קיין גרעסערס אוו שענערס דערפון האָט זיך יאָסעלע נאָר־נישט געקאָנט פאָרשטעלן. און זינט ער האָט נעהערט פּיצין דאוונען, איז

אין אים הער חשק צו זיין א חזן געוואָרן נאָך גרעסער. דאָס דאוועגען אין מאזע־
פעווקע פון פּ י צ י ן מיט זיינע אכצן משוררים האָט אָנגעמאכט ביי יאָסעלען אין
הארצן, גלייך ווי ביי שמואליקן, א גאנץ איבערקערעניש. אין דער צייט ווען
שמואליק איז געווען פארנומען מיט פּ י צ י ן, האָט זיך דערוויל יאָסעלע צו־
נויפגעסקאָמפּאניעט מיט פּ י צ י ם קלייגע משוררימלעך, פון וועלכע ער איז
געוואָרן א סך זאכן: ראשית, האָבן זיי אים דערציילט, אז זיי פאָרן אויס
די גאנצע וועלט, און וווהין זיי קומען, פאָרט מען זיי ארוים אקעגן מיט גרויס
פאראד, עס קערט זיך די וועלט; מע פראָגט זיי ארום אויף די הענט, מען איז
זיי אומעטום מכבד פונעם שענסטן און פונעם בעסטן — הכלל, עס איז א לעבן,
אויף אלע יידן געזאָגט געוואָרן!... באטראכטנדיק די האָזיקע זינגערלעך מיט זייערע
שיינע שווארצע קאפאָטקעלעך און מיט זייערע קיילעכדיקע סאמעטענע היטע־
לעך, האָט זיי יאָסעלע באמת מקנא געווען; יאָסעלע האָט זיי מקנא געווען נישט
אזוי אויף זייערע קאפאָטקעלעך מיט די היטעלעך, ווי אויף זייער זינגען ביים עמוד
מיט פּ י צ י ן. ער וואָלט זיך געשעצט גליקלעך, ווען ער זאָל זיין, ווי זיי, א משורר
ביי פּ י צ י ן. „ווי דערלעב איך שוין מיין בר־מצווה!“ — האָט זיך יאָסעלע
געקלערט, און יענע גליקלעכע זינגערלעך זענען אים נישט ארויסגעקראָכן פונעם
קאָפּ אפילו אויף א מינוט. זיצנדיק ביים חומש, פלעגט ער נישט איין מאָל כאפן
א מיאוסן פסק פונעם רבין פאר זיין מבע פארטראכטן זיך בשעת לערנען. „א
ינגל זאָל נאָר אין זינען האָבן פייגעלעך, מלאכים, בשעת מע לערנט!“ — פלעגט
דער רבי אויף אים זאָגן. דאָס לערנען און דער חדר זענען געווען פאר יאָסעלען
א משא כבדה, און וויבאלד ער האָט נאָר געהאט א פרייע מינוט, פלעגט ער זיך
קאטשען אויפן העלדזל, נאָכמאכן פּ י צ י ם מענאָר, צעברומקען זיך אויף דער
גראָבער סמרונע, ווי פּ י צ י ם באם, און רייסן זיך אויף די גלייבע וועגט. ביי
זיך אין האלדז האָט ער געפילט, ווי עס קיצלט אים תמיד אזן עס ווערגט אים
עפעס איינווייניק; ער האָט געפילט, אז ווען ער זאָל זיך קאָנען גוט אויסשרייען,
אויסזינגען, וואָלט אים צוגעקומען א שמיק געזונט.

II

שמואליק דער חזן דערציילט מעשיות פון חזנים, און יאָסעלע לייגט צו קאָפּ

די וועלט, ווו יאָסעלע האָט זיך געפונען קינדווייז, איז געווען פול מיט זינגען
און מיט חזנים. פון קינדווייז אָן האָט ער זיך אָנגעהערט ביי שמואליקן אין שטוב
פארשידענע מעשיות פון וועלט־חזנים, וואָס האָבן זיך קוגה שם געווען מיט זייער

זינגען, און זייער נאָמען איז נאָכדעם פארבליבן אויף אייביק צווישן יידן. די דאָ־זיקע מעשיות וועגן הערשעלע דאָם יינגעלע, וועגן דעם ווילנער באלעבוסל, וועגן אורקע פידעלע וכדומה, האָבן אים בישט געלאָזט צורו, און ער פלעגט טראכטן וועגן זיי מאָל און נאכט. יאָסעלע פלעגט זיך פאָר־שטעלן, אז ער איז אליין הערשעלע דאָם יינגעלע, וואָם האָט צו עלף יאָר אָנגעמאָכן א טלית, גרויסע תפילין בייַם עמוד און מרעיש עולם געווען. אז ער פלעגט אמאָל בלייבן אייַנער אליין אין שטוב, פלעגט ער זיך אָנטון אינם מאָטנס טלית, אוועקשטעלן זיך ביי דער וואנט און, מאכנדיק מיט די הענט, פראָווען חזני־שע שטיק, זיך ריַיסן אויף קולות, זינגען און „מתפלל זיין", קאטשענדיק זיך אויפן האלדז. שמואליק האָט אים אמאָל געטראָפן אין אזא מין אופן, האָט ער אים גוט מכבר געווען, דעם שקאָץ, און אָפּגעשיקט אין חדר אריין, ווי געווויינלעך. יאָסעלע אָבער האָט צום חדר ווייַציק־וואָם חשק געהאָט, און דער רבי האָט מיט אים געהאט צו זינגען און צו זאָגן. ער האָט נישט פארשטאנען, וואָם הייסט דאָס: א ייִנגל זאָל זיין שמענדיק פארטראכט און דער קאָפּ זאָל אים ליגן ווייַס איך ווו? יאָסעלעם גרעסטער פארגעניגן נאָר אלם פיצל קינד איז געווען, אז עס איז געקו־מען די צייַט פאר ימים נוראים, ווען שמואליק פלעגט זיך בעדארפן פארטיק מאכן צום האוועגען און א וואָך וועקס פאר ראש־השנה איבערזינגען אלע שטיקלער מיט זינג משוררים, — אין יענער צייט פלעגט יאָסעלעם נשמה זיין אויפן הימל. ער האָט קוים דערלעבט די גליקלעכע מינוט, וואָם דער רבי לאָזט די קינדער אהיים עסן, און פלעגט קומען צו לויפן, אָפּכאפּן דאָרט, ווי עס איז, דעם וואַרמעם, זיך פאררוקן אין א ווינקעלע און צוהערן, ווי דער מאטע צעגייַט זיך אויף א זים קול, צעגעמענדיק מיט די בויידע הענט מיט א געבעט, און זאָגט: „אוי־וויי — אוי־וויי — אוי־וויי!"... און די משוררים כאפן אים אונטער: „אמונגענם דעי — עי—עי?"... גליקלעך איז יאָסעלע געווען, אז קיינער האָט אים נישט באמערקט און ער האָט געקאָנט אוועקזיצן אזוי אין א ווינקעלע און אויסהערן האָם גאנצע דאוונען ביז דער „עבודה". בעסער פון אלץ האָט יאָסעלע ליב געהאט הערן די מעשיות, וואָם דער מאטע פלעגט דערציילן פאר זיינע משוחרים פון בארימטע וועלט־חזנים, ווי אזוי זיי האָבן זיך געמאכט א נאָמען אויף דער וועלט. עם איז אים זייער געפעלן די מעשה, ווי אזוי פּ י צ י איז געוואָרן חזן. „פון בארדיטשעוו שמאמט ער ארויס — אזוי האָט שמואליק דערציילט וועגן פּ י צ י דעם וועלט־חזן — פון בארדיטשעוו, פון אונטער דער גרעבליע; זיין מאטע איז געווען א שמש. נאָר יינגלווייז האָט פּ י צ י ארויסגעוויזן, אז ער איז א כלי. פריער איז ער געווען א משוררל ביי א חזן, נאָכדעם האָט ער פארלוירן די שטימע, האָט מען אים אפּ־גענעבן צו א גאָלדשמיד; נאָר מחמת ער האָט זייער ליב געהאט דאָם זינגען, האָט ער זיך שמענדיק געריבן צווישן חזנים און קלעזמער. ער איז געווען וואָם איר

ווילט: ער איז נעווען א פייקלער, נעכאנגען מיט די מאצן און איז שוין געווען, זאגט מען, א וואסערפירער אויך, ביז ער האָט זיך באנעגנט מיטן גרויסן רב צלאלן; האָט אים רב צלאל געזאגט: „וואָס איז שייך, דו נאר, צו וואָס טויג דיר זיין א וואסערפירער? דו האָסט א שענערע כלי — א האלדז"!... בקיצור, ער האָט זיך אוועקגעלאָזט קיין לעמבערג און איז געקומען פון דאָרטן מיט א נאָמען און מיט א כבוד, הלוואי אויף מיין יאָסעלען געזאָגט געוואָרן כאָפש האלב, רבונו־של־עולם!"... דערהערנדיק פונעם מאטן אזעלכע ווערטער, איז בייַ יאָסעלען שיר דאָס הארץ נישט ארויסגעשפרונגען פאר שמחה; ער האָט זיך פאָר־געשטעלט, אז מע שיקט אים אויך קיין לעמבערג, און ער קומט אויך פון דאָרטן מיט אזא נאָמען און מיט אזא כבוד, ווי פיצי... שמואליק האָט געהאט מעשיות פון חזנים לרוב, אייגע שענער פון דער אנדערער. ער האָט געוווסט איט־לעבן באזונדער פונעם שורש. „למאי באכמאן? — האָט שמואליק געזאָגט צו זיינע משוררים. — למאי באכמאן? וואָס איז שייך דער גרויסער באכ־מאן! וואָס איז ער נעווען פריער? פאָרט אריין קיין קעשענעוו, ווען מען אייך דערציילן. וואָס דען מיינט איר? מע שמייט אויף פלוצעם אין דער פרי און מע ווערט א באכמאן, א פיצי, אנישי? נאָר איין סענדער מירער איז געווען א ייד א נגיד, א נביר, און האָט געזונגען נאָר פון כבוד וועגן; אָט דאָס איז זיין „יראו עינינו", וואָס איך זינג אים. ס'איז דאָ, ס'איז פאראן חזנים גרויסע היינט אויך; ס'איז פאראן א גיסי בעלזער, א חזקאלע, א פיצי, אן אלי דוד משערני געווער, א שקודער חזן, — וואָס איז שייך? און נאָר חזנים לרוב. נאָר אזעלכע חזנים, ווי אמאָל זענען געווען, געפינט מען שוין היינט נישט. כדומה למשל, וון געפינט איר היינט אזא חזן, ווי ארקע פי־דעלער ווי מעסקער איז געווען, וואָס די וועלט פלעגט פאָרן הערן זיין שמיטע, וואָס איז געווען א פידעלע, נישט קיין שמיטע? צי, אשטיינער, וון קריגט איר היינט אזא מין קאנארק, וואָס זאָל האָבן א מתנה פונעם קיסר פראנץ־יוסף אליין? צי, אשטיינער, וון נעמט איר היינט אזא רב דוד כמעל־גיקער מיט זיינע דריי זין? ער איז דאָך באמת געווען לפני מלכים יתיצב, נעמעגט זיינגען פארן מלך אליין! ער פלעגט זיך אוועקשמעלן זיינגען מרוילערש, און חוקא מיט א לאנגן טלית־קטן, און דווקא מיט א צילענדער אויפן קאָפּ, אז ס'איז געווען מחיה נפשות! צי, א שטיינער, איר האָט היינט אזא מין חזן, ווי דער קרומיער חזן, מאקע דעם גרויסן גיסיס א זיידע? צי, למשל, רב אב־רהם חסיד פון לעמבערג, וואָס איז געווען איין שטשאָאל אין דער וועלט? צי קאשמאן מיט זיין ווידוי, וואָס ער האָט געמאכט פארן מויט? צי, אשטיינער, אזא מין, ווי דער ווילנער באלעבוסל, ווי מע האָט אים גע־רופן? וון הערט מען נאָר היינט אזויגם? וואָס איז שייך, מסתמא האָט איר דאָך

געהערט די מעשה מיטן ווילנער באלעבעסל? ס'איז א שיינע מעשה, איר מעגט האָם אויסהערן. געוויסן האָט מען אים יואל דוד, ער איז געווען א פּארשוין, אז ס'האָט זיך אויסגעלאָזט די וועלט, און א כלי האָט ער געהאט — שמועסט מען נישט: איר קאָנט פּארשטיין,אז צו עלף יאָר האָט ער געדאווענט ימים נוראים פּארן עמוד. זיין נאָמען איז געווען אזוי וויים, אז ער האָט נעגרייבט ביז צום גראָף, און דעם גראָף זיך פּאחוואָלט הערן, וואָס פּילדערט דאָרט אזוי דער עולם? האָט ער אים מסתמא געשיקט רופן. יואל דוד איז אריינגעקומען צום גראָף הווקא מיט א יארמעלקע אויפן קאָפּ. דאָרט זענען געווען פּיל גרויסע לייט, שררות. דאָם באלעבעסל האָט זיך תחילת שמארק פּארשעמט פּאר אזא עולם און א ביסל דערשראָקן אויך; נאָר ער האָט זיך אוועקגעשטעלט מיטן פּנים צום וואנט און האָט אָנגעהויבן צו באוויזן זיינע קונצן, „שמעלן א האלדז" און ארויסבאוויזן גרויסע בריהשאפטן, ווי ער האָט נעקאָנט. אים האָט איינער אונטערגעהאלטן אויפן פּידל, און דער נאנצער עולם איז געבליבן ווי פּאראַנאפּט, נאָר נישט וויסנדיק, וועלכעם איז האלדז און וועלכעם איז פּידל, — אזא לויטערע שטימע האָט יואל דוד געהאט און אזוי הויך פלעגט ער מיט איר געמען און דערלאנגען, טאקע נאָר „ביזן גיבל", ווי מע זאָגט. שוין צום סוף כמעט האָט ביי דער פּידל געפלאצט די קווינטע, און מע האָט באדארפט אויסלאָזן א זאר אויף דער דינסטער אָקטאווע. וואָס זשע מיינט איר? איז זיך מיישב מיין באלעבעסל און נעמט אָן, וואָס איז שייך, מיטן האלדז פונקט אָט דאָס, וואָס מע קאָן דערלאנגען נאָר מיט א פּידל, און האָט נאָר דערביי אוועקגעמאכט עטלעכע קונצן, ווי א סאלאָוויטשיק, און אז ער האָט אויסגעלאָזט, האָט זיך שוין דער גראָף נישט געקאָנט איינהאלטן: ער איז צוגענאנגען צו אים און האָט אים א קוש געטאָן אין שטערן. דער גראָף איז געווען זייער א גומער מענטש, נאָר זי, די גראפיניע ימח שמה, איז געווען זייער א גרויסע מרשעת און האָט פּיינט געהאט א יידן, ווי איר קאָנט זיך פּארשטעלן. און דאָם באלעבעסל איז אריינגעקומען מיטן יארמעלקע אויפן קאָפּ, איז זי געווען אזוי אין כעס, אז זי איז גרייט געווען אים דעם קאָפּ אראָפּצונעמען. נאָר אז ער האָט אָנגעהויבן צו זינגען, איז זי באלד אָפּהענטיק געוואָרן און איז נאָכדעם צוגענאנגען צו אים, אים אָנגעגומען פּאר דער האנט און אים געדאנקט עטלעכע מאל פּאר זיין זינגען, געפרעגט אים, ווי אזוי ער הייסט אין וויפל ער איז אלט? יואל דוד האָט איר דערויף אלצדינג געענטפערט, נישט קוקנדיק איר אין פּנים אריין, מחמת זי איז געווען א זעלטענע פּארשוין. זי אָבער האָט אויף אים יאָ געקוקט, האָט זיך לאנג געשפּיגלט אין זיין פּנים, אים נישט אָפּגעלאָזט פון זיך בשום אופן, אלץ געקוקט אויף אים און געקוועטשט אים די האנט, אים געדאנקט. אויפן אנדערן טאָג, וואָס איז שייך, קומט א שליח ווידער פּונעם גראָף און רופט אים אין

פֿאלאץ אריין גאָר אָן א שום תירוץ. וואָס טוט מען? סע העלפֿט אָבער נישט; אז דער גראָף רופֿט, קאָן מען קיין דבר־אחר נישט זיין און מע מוז גיין. צום סוף לאָזט זיך אוים א מעשה — וועד־וואָס? דער גראָף איז גאָר נישט געווען אין דער היים, נאָר זי, די גראפיניע ימח שמה! זי איז ארויסגעגאנגען אקעגן יואל דודן מיט זייגע משוררים, אן אויסגעסטראָצלטע, באהאָנגען מט גאָלד און מיט די־מענטן פון קאָפּ ביז די פֿיס, און הערלאנגט אים די האנט מיט זייער א פרייד־לעכער מינע, גלייך ווי זי וואָלט שוין געווען מיט אים באקאנט מי יודע פון ווען אָן. די משוררים האָט זי געבעטן מחילה, זיי זאָלן צוווארטן א ווייל אין זאל, און אים האָט זי ארייגגעפירט צו זיך אין איר חדר אריין, אנידערגעזעצט אים אויף א טייערן סאמעטענעם דיוואן, מכבד געווען אים, וואָס איז שייך, מיט זיסע שפייזן און מיט טייערן פראנצווויין אויף גילדענע כלים. ער האָט זיך פון די זיסע שפייזן אָפּגעזאָגט, און דעם ווייַן, געווייגלעך, נישט געוואָלט מרינקען בשום אופן; ווייל זי האָט אים נישט געבעטן, עס האָט איר נישט געהאָלפֿן. אז די גראפיניע ימח שמה האָט דערזען, אז ס'איז שלעכט, האָט זי אים אָנגעכאפּט ביי דער קאפּאָטע, אָזוי ווי פומיפּרע האָט אָנגעכאפּט אמאל יוסף הצדיק... און יואל דודן איז אנטלאָפן פון דאָרט קוים מיטן לעבן. פון דעמלט אָן, דערציילט מען, איז זי געווארן נאָך מער מרשעת, און אז זי האָט דערזען א יידן, פלעגט זי וועלן, וואָס איז שייך, אָנגעצונדן און האָט ארויפגעפירט דעם גרהאף אויך, ער זאָל וועלן א שונא־ישראל. און מיטן באלעבוסל האָט זי זיך אָפּגערעכנט אויף אן אנדער אופן. עס האָבן זיך געפונען אזעלכע לייט, מאקע צווישן אונדזערע יידעלעך, וואָס האָבן פאר גלעט אוועקגעקויפט א מענטשן; וואָס, מיינט איר, האָבן זיי געטאָן? זיי האָבן אים אריינגעגעבן אזא געטראנק און האָבן אים אָפּגעסמט די שטימע. דאָס באלעבוסל נעבעך, וויבאלד ער איז געבליבן אָן א קול, איז ער אריינגעפאלן אין א שרעקלעכער מרה־שחורה און איז געווארן, וואָס איז שייך, אויף אלע שונא־אים. ער האָט זיך נאָכדעם ארומגעשלעפּט איבער דער וועלט, אָפּגערישן, אָפּגע־שליסן, נישט רעדנדיק צו קיינעם א וואָרט. אָט אזוי האָט זיך אויסגעלאָזט דער סוף פונעם ווילגער באלעבוסל, און אלץ אויבער איר, ימח שמה!"...

ביי יאָסלען אין הארצן האָבן די מעשיות אָנגעמאכט א גאנצע חתונה: „באלעבוסל", „פידעלע", „קאנאריק", „גראפיניע", „פּוטיפּרע" וכדומה אועלבע בילדער, זענען אים נישט ארוים פון קאָפּ, און דאָס הארץ האָט אים כסדר גע־זויגן אהין, צו פּיצין, צו נישן, צו ירוחמען! עס איז אים שוין גע־נאנגן דאָס צענטע יאָר. נאָך א יאָר, נאָך א יאָר, ווערט ער בר־מצווה, און דער מאמע שיקט אים אָפּ אהינצו. די גאנצע וועלט איז פאר אים פול געווען מיט פארשידענע קולות און געזאנגען. חזנים און משוררים זענען אים קיינמאל פון קאָפּ נישט ארויסגעקראָכן, און אין דער ציים, ווען דער רבי האָט געהאָרעוועט אי־

בער אים מיט נאָך תלמידים אויף דער גמרא, — דעמלט פלעגט זיך יאָסעלע נאָר פֿאַרגעסן אָן דעם רבין מיט דער גמרא, און עס פלעגט זיך ביי אים אָפּטמאָל ארויסרייסן פונעם האלדז א קוויטשל, א פייף אָדער אזוי א משונהדיק קול, ווי א קריי פון א האָן, נאָר אליין נישט וויסנדיק ווי ארום. דערביי פלעגט אים, געווינלעך, דער רבי אראָפּלאָזן א שיינעם פּאטש: „דאָרטן, מיטן טאטן ביים עמוד, וועסטו קרייען, נישט דאָ!“...

ביים עמוד האָט יאָסעלע אונטערגעהאָלפן דעם טאטן נאָר ימים נוראים, און דאָס איז פאר אים געווען דאָס בעסטע שטיקל צייט: ערשטנס, וואָס מע האָט אים אָפּגענומען פונעם חדר פריער מיט א חודש, און צווייטנס — דאָס זינגען: דאָס זינגען איז ביי אים געווען זייער מייער. דאָרטן, ביים עמוד, האָט ער שוין פאר קיין פּעטש קיין מורא נישט געהאט; דאָס העלדזל איז אים געווען פריי, און ער האָט זיך געקאָנט אָנשרייען וויפל דאָס האַרץ האָט געגלוסט. אינייעם מיט שמואליקס האלדז האָט זיך ימים נוראים ביים עמוד געלאָזט הערן אויך יאָסעלעס צייפּנדיק קולכל, און דער עולם האָט אָנגעקוואָלן פון זיי ביידן. מבינים האָבן אויף אים געזאָגט, אז ער וועט זיין א כלי שלמה און וועט אמאָל אריבערגיין דעם טאטן זיינעם. שמואליק אָבער האָט דערפון געהאט ווינציק וואָס נחת; עס איז אים נישט אייגנגאנגען דער כבוד, זעענדיק, אז יאָסעלע וואקסט אין שטויבער אריין, און ער קאָן אים נאָר נישט העלפן. שמואליק דער חזן, כאָטש ער איז געווען אין שמאָט זייער אָנגענומען, פונדעסטוועגן האָט דאָס אים נישט געשאדט צו זיין א קבצן, ווי אלע מאָזעפּעווקער כלי־קודש, וואָס באדארפן ארויסקוקן אויף די דאָרפיקע הכנסות, מישטיינס געזאָגט. אין מאָזעפּעווקע, ווי עס איז באוווסט, איז דאָס שכירות פון חזנים, שמשים, שוחטים, רבנים עפּעס נישט אזוי גרויס. דער דאָזיקער עולם זאָל דארפן ארויסקוקן אויף דאָס שכירות אליין, וואָלטן זיי געמעגט, ווי מע זאָגט, פאהוארפן די ציין אויף די באנטענעס; דער עיקר איז ביי זיי די הכנסה, די זייטיקע הכנסות, דאָס קערבל, וואָס פאלט אריין מן הצד. די דאָזיקע זייטיקע הכנסות דאָס זענען: די „שיסל“, וואָס מע שפּעלט ערב יום כפור אין שול, דאָס „חנוכה־געלט“, דאָס „פּורימדיקע שלח־מנות“, דער „בע־ע־עבור“ אויף אלע שמחות, וכדומה. שמואליק דער חזן מעג זיך האָבן א זעלטענעם האלדז און אויסשפּעלן א זאָר, ווי נ י ס י, ווי פ י צ י, און אפילו ווי י ר ו ח ם ה ק ט ן, נאָר אז עס קומט חנוכה, מעג ער זיך, נישקשה, נעמען א שטעקן מיטן לאמטערן און ארויסגיין אביסל איבער דער שטאָט, וויגטשעווען יעדן באזונדער „דערלעבן אי־בער א יאָר“ און נעמען... א נדבה. אויך פּורים מעג אים אָנשטיין נעמען א שאָל, אריינלייגן אהינצו א צוקער־לעקעכל מיט א שמיקל פלאָדן און ארומשיקן פון איין באלעבאָס צום אנדערן און נעמען פאר דעם דאָזיקן שלח־מנות... א נדבה.

III

זוי אזוי שמואליק באַקענט זיך מיט זיין שכנה זלאַטע די צעלניקערין, און זייערע קינדער — צווישן זיך

האָבן אין אייגענע שטוב האָט אין מאזעפּעווקע נישט קיין קליינע ווערט; א נחלה, א לאַך, א זעמליאנקע — אבי ס'איז אייגנם, און מע באדארף נישט אָנקומען צו יענעם, קריכן אין שכנות אריין. זלאטע די צעלניקערין האָט זיך געהאט איר אייגן שמיבל, אפילו נישט קיין עהויבענע פּאלאצן, נישט קיין סך פּאקאָיעס, — א דריי חדרים נידעריקע, איינגעבויגענע, מיט שפּיציקעוואטע ווינקלען, און א קיך, אָן א הויז, אָן א הויף און אָן א שום שטעלל ביי דער האנט, נאָר א בוידעם און געגוב. נאָר דאָס וואָלט נאָר געווען נישקשה, ווען דער דאר זאָל זיין א דאר; עס איז אָבער נאָר קיין דאר נישט; מישמיינס געזאָגט, א צוויי קראָקווּעס מיט א ביסל ערד און מיט א ביסל שווארצע שטרוי איבערגעדעקט, ערטערוויז באוואקסן מיט גרינע פּעטשעריצעס, אזוי, אז פון דעהווייטנס זעט אוים די שטוב, ווי א סוכה, באדעקט מיט גרינעם סכך. נאָר דאָס וואָלט נאָר אלץ געווען אָן אן אומגליק, ווען דער גראף, דער פּריץ פון דער שטאָט, זאָל נישט דערקוטשען מיט זיינע חפציות: אים ווילט זיך, די גאנצע שמאָט זאָל זיך איבעראנייס דעקן מיט אייזן, מיט שינדל, אָדער, לכל הפּחות, מיט האָלץ, און קיין שטרוי זאָל גארנישט געהאָבט ווערן. זלאטע די אלמנה האָט זיך געגוג אָנגעטאָן א כח, ביז זי האָט צונויפּגעשלאָגן א גראָשן מיט א גראָשן און האָט זיך געשטעלט דעקן איר נחלה. נאָר דאָ האָט זיך ארויסגעוויזן גאָר א נייער אומגליק: נאָר־וואָס מע האָט זיך אנידערגעשטעלט צעוואָרפן דעם דאר, לויפט אריין צו זלאטען אין שטוב אריין שמואליק דער חזן מיט א גוואלד:

— רוצחטע! אין גאָטעם ווילן, וואָס טוט איר דאָס? איר ווילט מיר, וואָס איז שייך, מאכן אומגליקלעך? וואָס האָט איר צו מיר? געהאָרעוועט, קוים דערלעבט זיך א שטיקל נחלה, קומט איר און מאכט פון מיר א תל!

— אָט האָסטו דיר די אנדערע טעג יום־טוב! וואָס פאר א תל? — פרעגט אים זלאטע פארווונדערט. — ווער טשעפּעט אייך מיט אייער נחלה?

— איר פרעגט נאָך, ווער טשעפּעט מיך? — האָט זיך שמואליק צעלאָזט גאָר אויף אן אנדער אופן. — א ייִדענע בלייבט א ייִדענע: לאנגע האָר — קורצער שכל.

— אָט ווייסט איר, וואָס איך ווּעל אייך זאָגן? — האָט אים זלאטע געענטפּערט, אריינקומענדיק אין כעם אריין. — כאָטש איר זענט חזן אין דער קאלטער שול, פונדעסטווועגן, איר זאָלט אויף מיר קיין פאריכל נישט האָבן, וואָס איר זאָג

אייך דעם אמת: זינט גאָט האנדלט מיט נאראָנים, האָט ער נאָך אזא נאר, ווי איר זענט, נישט באשאפן.

— זענט איר נאָך, הייסט דאָס, אן עזות־פנימטע אויך? — האָט זיך שמוּאליק צעפלאקערט. — לא־די, וואָס איר צעווארפט מיר מיין שטוב, מאכט פון מיר, וואָס איז שייך, א תל־עולם, האָט איר נאָך א העזה צו זידלען אן ערלעכן ייִדן? איך האָב שוין געהאט אויף מיין לעבן אלערליי שכנים און שכנטעם, וואָס איז שייך, טפו זאָל דאָס ווערן!...

— טפו זאָלט איר בעסער ווערן מיט אלעמען; וואָס ס'איז אייך ליב היינטיקן מאָג, רבונו של עולם, עס זאָל זיך אָנקלעפן אָן אייך און ווו איך האָב ערגעץ א שונא, ליבער גאָט! איך בין אויך, ברוך השם, געזעסן אין שכנות און האָב נאָך אזא מין באנגענעניש נישט געטראָפן זינט איך לעב, זינט איך שפיי אויף מיינע פיס! ווי פארגינט זיך דאָס א ייִד אריינקומען צו יענעם און אזוי אָנכאפן אן אלמנה און שפייען יענעם אין פנים אריין פלוצעם פון דער העלער הויט?!...

— שששא, שאט נאָר, וואָס טוט זיך דאָ? — האָט זיך אריינגעמישט, אריינגלויפנדיק א דערשראָקענע, זעלדע די חזנטע, א נידעריקע, א שווארצע יידענע מיט זייער שיינע גומע אויגן. — וואָס איז דאָ ביי אייך פאר א קולות?

שמואליק מיט זלאטען האָבן זיך ביידע צעלאָזט צו דער חזנטע אויסצודערציילן איר דאָס מחלוקת, וואָס איז צווישן זיי פאָרגעקומען; נאָר מחמת זיי האָבן ביידע געשריגן, איבערשלאָגנדיק איינם דאָס אנדערע, דעריבער האָט זעלדע נישט געקאָנט פארשטיין, ווער ס'איז דאָ געעכט און ווער ס'איז אומגערעכט.

— וויסמו וואָס, שמואליק? דו גיי אהיים, דאָרט האָב איך דיר צוגעגרייט א גלעזל ציקאָריע, און איר, זלאטעניו, זעצט זיך אָקאָרשט צו אָט דאָ מיט מיר אויף דער באנק, ווען מיר שמועסן פאוואָלינקע; צו וואָס טויגן די גוואלדן? די נאס ווען זיך צונויפלויפן, מע וועט מיינען, חלילה, אז מע קויפט דאָ מענטשן אין מיטן העלן טאָג!

ערשט, אז שמואליק איז אוועקגעאנגען און זלאטע מיט זעלדען האָבן זיך א ביסל פאנאנדערגערעדט, איז מען געקומען צו א שטיקל טאָלק. די מעשה דערפון איז אזוי: זלאטע דער אלמנהס שטוב מיט דער אנדערער שטוב, וואָס שמואליק דער חזן האָט ערשט נישט לאָנג געקויפט ביי רב שלום שכנא דעם שוחט אויף אויסצאָלן, זענען געווען בסך־הכל מיט א וואנט אָפגעטיילט; דאָס הייסט, עס איז, אייגנטלעך, געווען איין שטוב, איבערגעצויגט מיט עטלעכע ברעטלעך און אי־בערגעדעקט מיט איין דאך. דאָס פארשטייט מען שוין אליין, אז אָנרירנדיק די ערשטע קראָקווע, איז אייגנעפאלן דער גאנצער דאך, פון שמואליקס שטוב אויף — און דערפאר איז דאָס שמואליק אריינגעפלויגן אזוי צעקאָכט. זלאטע מיט זעלדען, וואָס זענען געווען באקענט פריער פון דערווייסנס (וויל זלאטע האָט זיך

געהאלטן פאר א מיוחסת: פֿאַרט רב אברהמלס שנור, ווי ווייטער וועט שטיין), האָבן זיך נאָך דעם דאָזיקן שמועס אזוי באפרײנדעט, אז זיי זענען געוואָרן גיך נפש אחת, נאָר ווי אנדערע צוויי. דעם דאָד — איז געבליבן — זאָל מען דעקן בשותפות, ווען קאָסטן א סך וועלוועלער, און דער בוידעם מעג אויך זיין א בשות־פותדיקער; גישקשה, מען איז, ברוך השם, באגלויבט איינם ביים אנדערן פון צו גגבענען חלילה.

— אייער מאן — האָט זלאמע געזאָגט צו זעלדען — איז א כשרער ייד; ווער ווייסט עס נישט? נו, און איר, זעלדע, זענט אויך נישט, חלילה, פון די ווי־בער, ווָאס זאָלן זיך ראדעווען אויף א פרעמדע ציבעלע.

— און איר — האָט זעלדע געענטפערט זלאמען — באדארפט נישט חלילה מיין זעקל קארטאָפליעס; איר מיינט, מע קען אייך נישט? מע ווייסט גאנץ גוט, ווער אייער מאן איז געווען און פונוואנען איר שטאמט. ס'איז א שמיקל סברה, אז מיין מאמע, זאל האָבן א ליכטיקן גן־ערן, איז געווען ביי אייער באָבע אסתרל אן אָפּטע אינגייערין, דאָס הייסט, זי פלעגט איר אייגקויפן אין שטוב ארײן אלע־דאָם גוטס. און א שטוב איז ביי אייער באָבען געווען, הלוואי כאָטש האלב אויף אלע יידישע באלעבאָסטעס! דאָס הייסט דאָך אייער טאָכטער נאָך איר, מן הסתם?

זלאמע האָט זיך אוש צעווײנט פאר ווייבקייט פון זעלדעס רייד, און עס איז פון דעמלט אָן, געוואָרן צווישן זיי א מוראדיקע ליבשאפט. אויך זייערע קינדער זענען צווישן זיך געוואָרן גאנץ נאָענט; שמואליקס זון יאָסעלע און זלאמעס טאָכ־טער אסתר זענען שוין תמיד געווען אינייגעם, כמעט ווי אין איין שטוב געוואקסן. שפּעטער, אז זעלדע איז געשטאָרבן און יאָסעלע איז געבליבן א יתום, זענען די קינדער נאָך מער צוגעלאָזט געוואָרן איינם צום אנדערן. „אומגליק — זאָגט מען — בינדט צונויף, שלעכטיקייט מאכט פרײנדשאפט“...

כל זמן זעלדע האָט געלעבט, האָט שמואליק דער חזן פון קיין נויט נישט געוווסט: ער האָט זיך, ווי עס איז, דורכגעשלאָגן און גלעבט, ווי א סך אנדערע לעבן דאָרטן. נאָר עס האָט אים פלוצעם געטראָפן א גרויסער אומגליק: זעלדע זיין ווייב איז אים אָפּגעשטאָרבן! זעלדע די חזנטע איז געווען א כשרע, אן ערלעכע ייִדענע; איר פלוצלעך אָפּשטאַרבן איז געווען פאר אירע אלע באקאנטע א גרויסער בראָך, און פאר שמואליקן איז דאָס געווען אזא אומגליק, אז ער האָט געשוואָרן פאר אן עדה יִדן, אז ער וועט נישט אויסהאלטן, ער וועט נאָך זעלדען געווים נאָכ־שטאַרבן, ס'איז נאָך נישטאָ ווָאס צו רעדן! און פון חתונה האָבן שמועסט מען נישט: ווָאס איז שייך? „ווען ביי אים וועט אויסוואקסן האָר אויף דער דלאָניע. דעמלט וועט ער חתונה האָבן נאָך זעלדען!“ — אזוי האָט שמואליק געזאָגט בשעת שבעה זיצן. עס האָבן זיך אָבער געפונען צוועלכע, ווָאס האָבן אים שטאַרק הערקו־מישעט, גייענדיק צו אים טאָג אויף טאָג און אויפמעגהאנדיק מיט אים: „איר ווילט,

אפנים, רב שמואליק, זיין קליגער פון לער נאנצער וועלט און גיין אקעגן דעם מנהג העולם? די וועלט איז שוין אזוי געשטעלט געוואָרן איין מאָל פאר אלע מאָל, או א מאנצביל טאָר נישט זיצן אליין, און איר וויסט זי מיט אייער חכמה איבער= מאכן?" די דאָזיקע לייט האָבן איבער שמואליקן אזוי לאנג געטענהט, ביז ער איז א פּאָר וואָכן נאָך שלישים זיך דורכגעפּאָרן מיט רב קלמן שדכן קיין באדריטשעוו און גאָר גיך געבראכט מיט זיך א ייִדענע מיט א טערקישן שאל... באדריטשעוו, דאנקען גאָט, איז באוווסט אויף דער וועלט פאר אזא מקום, וואָס דאָרט קאָן מען אין גלייכן געלט אָפּזעצן די דאָזיקע סחורה, דאָס הייסט — אן אלמן, א גרוש, א בחור, — וואָס עס מאכט זיך. באדריטשעוו, ברוך השם, איז אן ארץ מבורכת, זי פארזאָרגט די אלע איבעריקע שטעט פון יענער געגנט מיט וויבער פון כל המינים: אלמנות, גרושות און בתולות, — ווי עמעצנס גוסט. אהינצו או עס באפּט זיך אראָפּ אן אלמן, הייבט מען אים אָן ארומצופירן איבער די הייזער, באווייזנדיק אים סחורה פון וואָס אן אויג קאָן זען, און זייט זיכער, ער וועט זיך שוין זיין גלייכן אָפּזוכן, ער וועט האנדלען די מציאה און צוריקפּאָרן שוין אין צווייען... אהינצו האָט זיך אויך אריינגעכאפּט אונדזער שמואליק; חברה האָבן מיט אים קיין לאנגע שחיות נישט געמאכט — א וואָרט און צוויי און א חופּה. אָבּקוקנדיק די יפהפיה זייגע, אזוי, כאפּנדיק, אויף איין פּום, בכדי מע זאָל קאָ= גען קומען צוריק אהיים אויף שבת, האָט שמואליקן אויסגעוויזן, אז ער האָט, ברוך השם, געטראָפן גאנץ נישקשהדיק. „א יידענע, וואָס איז שייך, וויזט אויס א לייטישער מענטש, באדארף זיין נישט קיין שלעכטע בנאמור, רעדט אזוי בנעימות, שמייכלט"... ערשט קומענדיק אהיים אין א פּאָר וואָכן ארום, האָט זיך נעבעך שמואליק ארומגעקוקט, וואָס פאר א צרה, וואָס פאר א שלאק=פּורענויות גאָט האָט אים באשערט: גרוי און אלט האָט זי אים געמאכט פאר דער צייט! שמואליק איז ביי איר אויסגעריסן געוואָרן און האָט געהאט ביי איר א וויסט עלטער. און יאָסעלע נעבעך איז אָפּגעקומען אויף אן אנדער אופן. ער איז איר געווען גרויס אין די אויגן, געשטאנען איר ווי א ביין אין האלדז. „דאָס יינגל — האָט זי אלץ געמענהט — וועט מיך נאָך אין דער ערד ארייגטרייבן, שונאי ציון! פון אין דער פרי ביז אויף דער נאכט וויסט דאָס נאָר עסן און געטוג! דאָס מויל מאכט זיך אים נישט צו אויף קיין מינוט, און איז נאָר אן עזות=פּנים אויך: אז מע זאָגט אים, וויבט ער נאָר, פּעסטעט זיך, דאָס ציטעריקע קינד!" גאָט וויסט, וווּ יאָסעלע וואָלט אצינד אָנגעשפּאָרט, וועו נישט שמואליקס שכנה, זלאטע די צעלניקערין, מיט איר הויזגעזינד, וואָס האָבן זיך אָנגענומען די קריוודע פּונעם דאָזיקן אומשולדיקן יתום.

IV

זלאָטע די צעלניקערין און איר טאָכטער אסתר

זלאטע די צעלניקערין האָט זיך נערעכנט נאָר פאר איר מאנם לעבן פאר איינע פון די בארימטסטע קרעמערינס, נישט נאָר אין מאזעפעווקע אליין, נאָר אויך אין דער גאנצער סביבה פון מאזעפעווקע; איר נאָמען איז געווען באוווסט אויף אלע גרויסע ירידים. — אין דער צייט, ווען מע האָט נאָך ביי אלע פעלקער צו טון מיט דער שאלה, צי איז די נקבה אויך עפעס א מענטש, דאָס הייסט, צי מע מעג איר עפעס געבן אן ארבעט אין דער האנט, צי איר עסק איז מאקע נאָר די שמוב, דאָס טעפל, די קינדער און דעסגלייכן; דעמלט ווען גרויסע מענטשן זיצן און ברעכן זיך דעם מוח איבער דעם ענין שוין היבשע עטלעכע יאָר, אי= בערפירנדיק אזוי פיל פאפיר און טינט — שפייען זיך די מאזעפעווקער יידן פונדערווייטנס און מאכן חוזק פון זיערע אלע המצאות און אויפטועכצן, דען ביי זיי אין מאזעפעווקע שפילט די יידענע פון קדמונים פונקט אזא ראָל, ווי דער ייד, און די באלעבאָסטע איז נישט קלענער פונעם באלעבאָס. אדרבה, מע קאָן זאָגן, אז כמעט דער גאנצער מסחר אין מאזעפעווקע געפינט זיך ביי די וויבער אין די הענט. עס מרעפט זיך דאָרטן גאנץ אָפט, אז דאָס וויב פארשטעלט דעם מאן מיט איר נאָמען לחלוטין. עס געפינען זיך אזעלכע מענער, וואָס כמעט מע וויסט זיי נאָר נישט; מע קען נאָר „זי" און ענוג. זלאטע די צעלניקערין איז געווען אייגע פון די דאָזיקע וויבער, וואָס זענען באקאנט מיט דעם נאָמען „אשת=חיל". אין שטאָט האָט זלאטע שטענדיק געהייסן, אפילו פאר איר מאנם לעבן, „זלאטע די צעלניקערין", נישט זלאטע לויס, אויף איר מאנם נאָמן; אדרבה, לוי האָט געהייסן אויף איר נאָמען — „לוי זלאטעס". דאָס הייסט לוי, וואָס איז דער מאן פון זיין וויב זלאטע... אזוי איז געווען מיט זלאטעס מומער אויך. „בתיה די האָרטאָוניצע" האָט מען זי גערופן; זי איז אליין געווען אן אשת=חיל און האָט אויך אירע מעכטער געמאכט פאר „אשת=חילס", בכדי זיי זאָלן קאָנען געבן א מאן ברויט... איידעמס האָט זיך בתיה די האָרטאָוניצע געקריגן אנטיקלער, צאצקעלער, זיידענע קינדער און מיוחסים; פאר יחוס האָט בתיה געצאָלט אין טאָג אריין. פאר איר איידעם לוי, זלאטעס מאן, האָט זי געצאָלט צוויי מאָל נדן, אבי באקומען אים פאר אן אייידעם, מחמת לוי איז געווען רב אברהמל סלאוויטערס א זון, און רב אברהמל סלאוויטער איז ג=ווען אייגעמונקען אין יחוס, אויסגעבונדן כמעט מיט אלע גוטע יידן. בטבע איז לוי געווען מאקע זייער א ווילער יונגערמאן, נאָר נישט קיין געזונטמער, א יאדעש= ליווער, עפעס אלץ געהוסט, געהוסט, ביז ער איז געשטאָרבן, איבערלאָנדיק זלא=

טען א יונגע אלמנה מיט דריי פּיצלער קינדער: אסתר — א מיידל פון א יאָר אכט, און צוויי חדר־ייִנגלעך — אפּרים און מנשה.

אסתר איז געווען א בת־יחידה ביי איר מאמע, נאָר תּנועות פון א בת־יחידה האָט זי נישט געהאט, דערפאר וויל זי האָט שוין ביי אירע עלטערן נישט „זאז־נאיעט" קיין גוטע צייטן. זינט זי איז צו איר שכל געקומען, געדענקט זי נאָר שלעכטס און מרויעריקס: דער מאטע שטעלט זיך איר אנדערש נישט פּאָר, ווי נאָר פארזאָרגט, פארקרענקט און פארחושכט, און די מאמע איז שטענדיק פאר־גומען מיט דער קראָם, האָט קיינמאָל קיין צייט נישט, תּמיד בייז, שטענדיק פאר־שאָלטן זיך און דעם מאָן, וואָס זי איז געבוירן געווארן אויף דער וועלט. צו דרייצן יאָר איז איר אסתר געווען שוין א גאנצע הילף אין קלייט, פריער אכטונג געבנדיק גלאט אזוי, מע זאָל נישט גנבענען, און נאָכדעם רעדן מיט א קונה, דערלאנגען א שטיקל סחורה, און שפּעטער טאקע העלפן צום געשעפט, לייזן געלט. אסתר האָט געשמט אין שמאָט פאר א גרויסן בר־דעת, א בריה צום געשעפט און א פיינע בעל־חשבונטע. ווו האָט זיך אסתר אויסגעלערנט שרייבן און רעכענען? — ביי מאָמל שפּרייז, וואָס האָט אויסגעלערנט אלע מאָל אזעפּעוואקער מיידלער לייענען און שרייבן און רעכענען. עס איז אין מאזעפּעווקע גלאט קיין נאָווינע נישט, וואָס עס וואקסן אויס קינדער זייער גערמָטענע און קאָנען אלצדינג, נישט לערנענדיק זיך אין ערגעץ, נאָר „פון זיך אליין"...

כל זמן לוי זלאטעס האָט געלעבט, האָט ער, ווי א געמרייער מאמע און ווי אן איידעלער מענטש, א ייד פון לערנען, אוודאי געוואָלט, אז אסתר זאָל זיין א ווילקענדיקע, און לויט זי האָט זיך ארויסבאוויזן נאָך קינדווייז, האָט לוי נאָר אנדערש נישט געדענט, אז אסתר וועט, אם ירצה השם, זיין א מיידל מיט אלע מעלות, נישט ווי אלע מאזעפּעווקער מיידלער. געווייגלער, איז דאָס שוין נישט אָנגעקומען אזוי גרינג, מחמת זלאטע זיין ווייב, וואָס איז ביי אים תּמיד געגאנגען אין ספּאָדעק, האָט דערויף אזוי גיך נישט געקאָנט מסכים זיין: „גא דיר נאָר נאָך — האָט זי געטענהט מיט לוין — א נקבה א למדן, א הון קרייט קוקאריקו, כ'לעבן, נישט מיאוס!"... אויף אלץ האָט זיך לוי אונטערגעגעבן זלאטען זיין ווייב, נאָר אין דעם ענין האָט ער זיך געשטעלט שמאָל און אייזן: איין מאָל פאר אלע מאָל, אסתר באדארף זיין א מלומדת! נאָר דער מענטש טראכט און גאָט לאכט: עס איז לוין נעבער נישט באשערט געווען זיין מחשבה אויסצופירן, דען ער האָט זיך נאָך עמלעכע יאָר באָרענייש מיט דער גוטער קרענק, מיט דער טשאכאָטקע, רחמנא ליצלן, געמוזט אָפּגעזעגענען זיך מיט דעם לעבן צו עט־לעכע און צוואנציק יאָר, איבערלאָזנדיק זיין ליבע, טייערע אסתר אויף זלאטעס חענט.

אסתר האָט דעמלט שוין מער נישט געקאָנט אין זינען האָבן דאָס לערנען און דאָס שרייבן; דאָס ביסל, וואָס זי האָט געקאָנט, איז איר פאָרבליבן, און דאָס איבעריקע איז זי שוין דערנאָנגען אליין, רייבעדיק זיך צווישן סוחרים. און אסתר האָט דערמיט אין מאָזעפֿעווקע שטאַרק אויסגענומען. רב קלמן שרכן האָט זיך נישט געשעמט דאָס איר אין די אויגן צו זאָגן, אייגמאָל אריינקומענדיק צו זלאטען אין קלייט אריין.

— הערסטו—האָט זיך רב קלמן געוועהנט צו זלאטען, סמארענדיק מיט דער גאָז און בלומרשט קוקנדיק אָן א זייט — הערסטו, זלאטע, דו האָסט דאָך שוין א היבשע מוד האָסטו, און א געראָטענע הוקא, א פֿארשוין קיין עין־הרע, און א בריה נפלאָה, זאָגט מען. וויפל איז זי אלט? הא? שוין צייט א בראכט פון עפֿעס מכוח א שידוך, ווי זאָגט ער... א שיין מיידל איז א האלבער גדן, הא?

— וויים איך? — האָט אים זלאטע געענטפֿערט מיט א צופֿריידן שמייכעלע.

— וואָס כאפֿט איר זיך אזוי? ס'איז נאָר דאָ צייט; לאָז זי נאָר הולין...

און אסתר האָט געהולעט...

מאָג און נאכט איז זי געווען אייגעשפֿאנט אין דער ארבעט, נישט וויסנדיק פון קיין שום פארגענגיג. מע קאָן זאָגן בפירוש, אז אסתר איז קיינמאָל קיין קינד נישט געווען. די נארישע, קינדערשע יאָרן זענען איבערגעלאָפן בייא איר, ווי א חלום, און זי איז פרי געוואָרן וואָס הייסט גוט, דאגות און ארעמקייט. זי געדענקט נישט, אז זי זאָל אמאָל זיין פריילעך, ווי אנדערע מאָזעפֿעווקער מיידלער. טאָמער האָט אסתר אמאָל א לאך געטאָן, פלעגט איר די מאמע זאָגן: „איך וויים נישט, וואָס איז מיט דיר די שמחה אזוי גרויס? וואָס דער מאָבע איז געשטאָרבן און האָט מיך געלאָזט א ווייסטע, א פינצטערע אלמנה מיט דריי קינדער צו מוטשען זיך אויף הער וועלט?“... דאָס איז געווען בייא אסתרן ערגער ווי געשלאָגן; אז מע האָט איר דערמאָנט דעם מאָטן, פלעגט זיך איר אָפֿריסן אין הארצן, און זי האָט שוין מער קיין קאָפּ נישט געטאָנט אויפהייבן. זי האָט געדענקט דעם מאָטן, ווי דורך א חלום, מחמת זי איז אלט געווען סך הכל זיבן־אכט יאָר בשעת ער איז געשטאָרבן. ער האָט זיך איר תמיד פֿאָרגעשטעלט א קראנקער, מיט א געל אויסגעטריקנט פּנים, נאָר מיט גרויסע זייער גוטע בלויע אויגן, וואָס האָבן תמיד געקוקט אויף איר מיט רחמנות, גלייך ווי לוי האָט געוווסט, אז זיין בת־יחידה וועט גיך בלייבן א יתומה נעבער. אסתר געדענקט, ווי דער מאָטע פלעגט זי גלעטן מיט דער האנט איבערן קאָפּ און בשעת מעשה הוסטן און זיך פארגיין. אייביק וועט אסתר נישט פארגעסן יענעם טאָג, וועו דער מאָטע איז געלעגן בייא זיך אויפן בעטל אָן לשון, נאָר גע־קוקט אויף איר מיט זייגע גוטע בלויע אויגן, און, צורופֿנדיק זי צו זיך מיט דער האנט, אלץ געלעכ זי איבערן קאָפּ. דעם דאָזיקן קוק האָט זי לאנג נישט געקאָנט

פארגעסן. און קוים איז איר געווען אויפן הארצן עפעס פרייליך, לעבעדיק, האָט זי נאָר געדארפט זיך דערמאָנען אין יענעם קוק, אזוי איז איר באלד פארשטערט געוואָרן איר שמחה די רגע, כאָטש זי איז נאָך געווען גאָר א קינד. זלאטע האָט זי נישט געלאָזט, זי זאָל לאנג בלייבן א קינד; זי האָט זי גיך באנוצט צום גע־ שעפט, צו דער קלייט, און אסתר האָט ארויסבאוויזן אזיפיל בריהשאפט, אז זלאטע האָט נאָר אָנגעקוועלט פון איר: „איינס און א רעכטס, דאנקען דעם ווָאס לעבט אייביק כאָטש דערפאר! — האָט זלאטע געזאָגט. — ווָאס ווָאלט איך געטאָן, א ווייסע אלמנה, ווען איך זאָל האָבן אזעלכע קינדער, ווי ביי לייטן, גאָט זאָל נישט שטראָפן פאר די רייד? מיט איין האנט שטראָפט ער, דער ווָאס לעבט אייביק, מיט דער אנדערער האנט היילט ער... אָט אזוי, מאָכטער, לערן זיך, ווען איך האָבן כאָטש א שטיקעלע הילף מיט מיינע יתומים די פיצעלער, און אליין וועסטו אויך ווערן א שטיקל מענטש"... אסתר האָט זיך געלאָזט לערנען און האָט פארשטאנען דאָס געשעפט, ווי עס דארף צו זיין.

ווי אסתר איז געווען א בריה אין קלייט, אזוי האָט זי נאָך מער געטויגט אין שטוב, דעם דלות צו פארשטעלן. „פארשטעלן דעם דלות" — איז אייגע פון די חכמות, ווָאס מע באהארף אין מאזעפעווקע דערויף שטודירן; נישט איטלעכער קאָן דאָס. ביי דער ערגסטער צייט האָט אסתר געקאָנט פירן די שטוב אזוי קונציק, אז קיינער האָט נישט געקאָנט מרעפן, אריינקומענדיק צו זלאטען אין שטוב אריין, צי זי איז א נגידה, צי א קבצנטע. ריין און ציכטיק איז דאָרטן געווען, ווי ביי קיין שום נגיד אין דער גאנצער שטאָט; דאָס עסן — ווָאס ס'איז שוין דאָרטן געווען, נאָר דאָס טישטער, דאָס געפעס און דאָס דערלאנגען — כאָטש געס און שפיגל זיך אין דעם! אויסקלערן ווָאס ווארמעס צו קאָכן ביים געמיינעם גראָד, אָן פלייש, אָן פיש, אָן שמאלץ, נאָר גלאט אזוי מיט די הוילע פינף פינגער — דאָס איז עפעס נישט אזא גרינגע מלאָכה, און דערצו האָט אסתר געטויגט. דאָס מעכ ביי זלאטען אין שטוב איז געווען עפעס נושט אזוי באלעבאטיש, זייער אלט־פרענקיש און שמארק צעפאָרן; דער־ פאר אָבער איז דאָס תמיד באצויגן מיט אזעלכע ווייסע ציכלעך, און די פענע־ מער זענען פארהאָנגען מיט אזעלכע פייגע פאָרהענגלעך, אז עס שעמעריט און פינקלט אין די אויגן, ווי עפעס רעכטס. די מלבושים, אמת, זענען שוין אביסל ארוים פון דער מאָדע, דערפאר זענען זיי אָבער תמיד גאנץ, אויסגעוואשן, אויס־ געפרעסט — א מחיה נפשות אָנצוקוקן! קיין קינד איז אין מאזעפעווקע נישט געגאנגען ארום זיך אזוי ריין, אזוי שיין, ווי אפרים מיט מנשהן, זלאטעס קינ־ דער, און אסתר אליין — שמועסט מען נישט; קוקנדיק אויף איר, האָט מען אין שטאָט געזאָגט: „אפנים, אז עס איז זלאטען די צייט נאָר נישקשהדיק"... געמען דעם קבצן, ארומוואשן אים, אויסקעמען אים, אויספוצן און מאכן אזוי,

אז קיינער זאָל אים נישט דערקענען, — דערוויף איז אסתר געווען איין בריה. נאָר דער נאָמען, וואָס אסתר האָט זיך געקויפט ביי איר איז שטאָט, איז נאָך גאָר נישט אקעגן דעם שם, וואָס זי האָט געהאט אין דער גאנצער סביבה פון מאזעפעווקע ארום און ארום. איר נאָמען האָט זיך געלאָזט הערן אויף דער וועלט צוליב די ירידים, וואָס שטעלן זיך אויס אין מאזעפעווקע דריי מאָל אין יאָר.

דריי גרויסע ירידים שטעלן זיך אויס אין מאזעפעווקע און נעבן דער שטאָט די וועלט צו זעהן: אָן זיי איז א שטאדקער ספק, אויב מאזעפעווקע וואָלט געהאט א קיום. דאָס זענען די געוויסע דריי ירידים י ו ר י ע, ס פ א ם און פ ע ק ר א ו ע, אויף וועלכע דער מאזעפעווקער ייד קוקט ארויס א גאנץ קייַלעכיק יאָר, ארויפלייגנדיק דאָס גאנצע שטיקל האָפנונג נאָר אויף זיי. נאָך פריער מיט עמלעכע וואָכן הייבט מען זיך שוין אָן צו גרייטן צום ירוד, דאָס הייסט, יידן לויפן שוין ארום, ווי די פארסמטע, אויסשמעקנדיק זיך ערגעץ אן אָרט און פארכאפנדיק וואָס פריער א בעסער שטיקל פלאץ. „נישטאָ קיין צייט, מע באַ־דארף זיך פארטיק מאכן צום ירוד!“ אזוי זאָגט יעדער, אפילו דער, וואָס האָט נישט קיין קראָם, נישט קיין שענק און נישט קיין אייגנפאָרהויז, נישט קיין קאמער פון תבואה, אפילו נישט קיין עפלקוואס; גלאט אזוי א ייד פון א גאנץ יאָר גרייט זיך אויך צום ירוד; אפילו מלמדים און חזנים קוקן ארויס אויפן ירוד. אין פלוג איז אפילו א שטיקל קשיא: וואָס פאר א שייכות קאָן האָבן א מלמד אָדער א חזן מיטן ירוד? פונדעסטוועגן צעלאָזט דער מלמד דעם חדר א ביסל פריער, און דער חזן פארלאָזט די משוררים אין מיטן א „מלך עליון“ — און מע לויפט אוועק גיך און געשווינד אויפן ירוד, און מע קומט צוריק מיט דעם, מיט וואָס מען איז אוועקגענגען, דאָס הייסט, מיט לוידיקע הענט און מיט א גריזאָטע אין הארצן: „סטייטש, די וועלט קויפט, האנדלט מציאות פון כל־טוב!“ קומענדיק אהיים, כאפט מען נאָך א רעכטן פסק פונעם ווייב דערפאר, וואָס אלע כאפן מציאות אויפן ירוד, נאָר זיי נישט. „א ווייסטער, א פינצטערער מאָרגן אויף אלע שונאימס קעפ! — טענהן נאָכדעם די ווייבער. — א שמחה אויף אים, א גליק האָט אים געטראָפן, אויפן הימל א ירוד! געווען ברענגען כאָטש א שטיקל זאָנע אויף העמדלער די קינדער, צי כאָטש א רעכטן קראנץ ציבעלעס אויף ווינטער, צי דאָס שווארץ־פינצטערע יאָר ווייסט די נשמה דיי־נע!“... „נא דיר א ירוד, מאָמער איז דיר קארג!“ — זאָגט נאָכדעם דער מלמד אָדער דער חזן און בלייבט שטיין א פארוואָגלטער, אראָפגלאָזנדיק די נאָז און אויסהערנדיק א גאנץ צעטל פון אלערלי קללות. אָט אזא כח האָט אין זיך דער ירוד אין מאזעפעווקע. נו, איז שוין א חידוש, וואָס צווישן די קרעמער ווערט חושך, אז עס קומט י ו ר י ע, ס פ א ם און פ ע ק ר א ו ע? עס איז שוין א

חידוש, וואָס מע צעשלאָגט זיך פאר די ערטער מיט די פּלעצער און וואָס מע שלעפּט איינער ביים אנדערן דעם קונה, רייסנדיק אים אויף אלע זייטן? אז מע וויל דערקענען א מאזשפּעווקער יידן, וואָס ער איז מיט אלע זיינע מעלות און חסרונות, זאָל מען אים באטראכטן דורך א שפּאקטיוו פּונדערהוויטן בשעת יריד, וועט ער שטייט אזוי מיט זיין וויב ביי זיין שאלאש, רעדנדיק מיט זעקס קונים מיטאמאל, וווייזנדיק דעם, דינגענדיק זיך מיט יענעם און מעסטנדיק אָדער וועגנדיק די סחורה. דאָרט, אין שאלאש, עסט מען, דאָרט שלאָפּט מען, סיי זומער, סייווינטער. ער איז א גרויסער בריה, דער מאזשפּעווקער ייד, צום יריד; מיט איין מויל רעדט ער פאר צען, מיט צווי הענט טוט ער הרבי מלאָכות, מיט צווי אויגן קוקט ער אויף פיר זייטן, וווהין עס גייט אוועק דער קונה, בכדי מע זאָל אים קאָנען רופן צוריק, שרייענדיק: „א כאָדי גו טיודי, משאָלאָך־וויטשע" און דער עיקר — אכטונג געבן, מע זאָל אים נישט גנבענען. „דאָס לייזן — זאָגט ער — איז נאָך וויי עס איז, נאָר דאָס גנבענען, וואָס מע גנבעט פון אונטער די הענט, אוי, איז נישט אויסצושטיין!" באטראכטנדיק דעמלט דעם יידן, וווייזט זיך אייך אוים, אז ער און זיין וויב און זייער קינדער זענען לכתחילה באשאפן געוואָרן נאָר צוליב דעם יריד; זייערע פּנימער פּלאמען בשעת מעשה, די אויגן ברענען, די נאָז שמעקט, דאָס מויל רעדט, די הענט ארבעטן, אלע אברים טוען, עס איז כל עצמותיו תאמרנה: „גוואַלד", יידן. ס׳איז יריד!"...

זלאמע מיט אסתרן ארבעטן, גלייך מיט אלע יריד־לייט, אויף אלע כלים דעם גאנצן טאָג. אזא טאָג! אָנרעדנדיק זיך וויי א פּויק, וועדט מען אזש הייזע־ריק און מאט, אויסגעמוטשעט, הונגעריק און פארשמאכט, וווי נאָך א תענית, ביז נאָט העלפּט, דער טאָג גייט אוועק און עס קומט די נאכט; דעמלט וועדן די שאלאשן פארהאָנגען פון אויבן ביז אראָפּ מיט לייגטיכער און אלע קרעמער מיט די קרעמערינס זעצן זיך אויפן טיש, און מע הייבט אָן יערער באזונדער אין בערציילן דעם פּריוון, זאָגנדיק נאָכדעם מיט א זיפּץ: „אָט האָסטו דיר די מחיה פונעם יריד — א מאראם! אויף אזא יריד זאָל מען נישט לייזן קיין געלט — איז שוין עק וועלט און גענוג!".

—מאָלט אייך, — דערציילט אן אלטער שניטקרעמער רב פייוול, — אז מע האָט שוין ביי מיר געקאָנט אוועקלקחענען אכצן ארשין! איך בין שוין הע־בער דריסיק יאָר קרעמער און מע האָט נאָך ביי מיר ביז היינטיקן טאָג נישט געגנבעט קיין פּאָדעם אפילו — א מעשה נפלא! איך קאָן דאָס נישט פארשטיין: אָט איז דאָס געלעגן, דאכט זיך, פאר מיינע אויגן, און אָט האָט דאָס אין דער מינוט שוין נישט געספּאיעט! מאָראָזאָוום זאָגע, פּערווע נומער, אכצן ארשין, אזא רציחה!

צווישן עולם ווערט א געראדעריי. יעדער דערציילט מעשיות פונעם יריד. צווישן אלע קולות לאָזט זיך הערן אויך אסתרס קול; יידן הערן זי אויס, קוקן דיק אויף איר מיט א צופריידן שמייבעלע און קראצנדיק זיך פאר התפעלות. „א גאנצער מענטש, זלאטעם מיידל! — זאָגן נאָכדעם די קרעמערס. — דאכט זיך, נאָר נאָר א קינד, פארשטייט אָבער דווקא א געשעפט, ווי עם געהער צו זיין"...

מחמת גרויס ענגשאפט און מחמת פיל פרזון אויפן יריד, באגרצן די מאזע־פעווקער ווייבער, די אשת־חילם, זייערע מענער, די שיינע יידן, ווָאם קערן זיך, צוממייסטנס, א גאַנץ יאָר גישט אָן מיטן געשעפט לחלוטין גאָהנישט; זיי באַגרצן די מענער גישט אזוי צום לייזן געלט, ווי צום היטן, מע זאָל נישט גנבענען. די דאָזיקע מענער זענען „פּוגאלעס", „סטראשידלעס"; אויפן קוק דאכט זיך, גאנץ פיינע יידן מיט בערד, נאָר אין תוך ארויין — גרויסע לא־ווצלחים, טויגע־ניכטסן. יידענעם אין הויזן, ווייבער מיט בערד און פּאות... אזא ראָל האָט אמאָל געשפּילט לוי זלאטעם ביי זיין לעבן, און תמיד, ווען זלאטע דערמאָנט זיך אָן דעם, באדויערט זי זיך און באווייזט זיך: „גישטאָ לוי, גישטאָ ווער ס'וואָל זיצן אכטונג געבן ביי דער שטעל!"... זלאטע קלאָגט זיך פאר איר שכן, שמואליק דעם חזן, און בעט ביי אים, אזוי ווי זיין יאָסעלע גייט מסילא ארום בטל, לאָז ער כאָטש וויסן א שטיקל עול אויף זיך, לאָז ער כאָטש זיין א שומר ביי דער שטעל, אכטונג געבן, מע זאָל נישט גנבענען. שמואליק טוט איר צוליב, און יאָסעלע שטייט גלייך מיט זלאטען און אסתרן אויפן יריד און „העלפט לייזן געלט". יאָסעלען, אייגנטלעך, טוט דאָס הנאה, ווָאם ער קאָן העלפן אסתרן, איר נוצ־לער זיין מיט עפּעס א טועכץ. צוליב אסתרן ווָאלט זיך יאָסעלע גישט געפּוילט און ווָאלט געגאנגען אין עק ווועלט, אין פייער און וואסער, נאָר פאר איר געטריישאפט אליין, פאר איר גוט הארץ און פאר איר באגיין זיך מיט אים, אָרע־מען, עלנטן יתום.

V

יאָסעלע גייט ארום פוסט און פאם און עס ציט אים אלץ „אהין"

דער עולם זאָגט א ווערטל: „מיט דער מאמע איז דער טאטע א פּאָטער, מיט דער מומע — איז ער א פּעטער". שמואליק דער חזן, כל־זמן זעלדע האָט געלעבט, איז יאָסעלע געווען ביי אים א צאצקע, ער האָט זיך שמעגדיק געשפּיגלט אין אים: „מיין יאָסעלע? איר זעט זען, ווָאם ס'וועט פון אים אמאָל זיין!" ווי־

באלד אבער זעלדע איז אים אפגעשטאנען אין ער האט געבראכט צו פירן פון באדיטשעוו אט אינע יידענע מיטן מערקישן שאל, האט שמואליק צוליב איר אנגעהויבן בישלעכווייז קאלט צו ווערן צו יאסעלען, כאטש אין הארצן, קאן זיין, האט ער אים ליב געהאט ווי פריער. זלאמע די צעלניקערין האט געברענט קוקנדיק, ווי מע באגייט זיך מיט יאסעלען. „ווי מיינט איר, רב שמואליק, — פלעגט אים אפט זאגן זלאטע מיט א שטאך — אשטיגער, אז זעלדע, עליה־השלום, זאל געווען בלייבן אן אלמנה, וואלט יאסעלע אזוי ארומגעגאנגען פוסט און פאם? זי וואלט אים אויך אפגענומען פוגעם חדר, עם זאל פון אים אויסוואקסן א ווייס איד וואם, א הינטשלעגער?“ דערוויף פלעגט שמואליק ענטפערן נאר מיט א טיפן זיפץ און מיט א קרעכץ און אויסדרייען זיך פון זלאטעם מויל, אבי נישט הערן מער אירע רייד, וואם דערלאנגען אין דער זיבעטער ריפ.

יאסעלע איז געווען, ווי אויבן איז געשטאנען, פון קינדהויז אויף ביי זלאטען אין שטוב, ווי אן אייגענער, אזן זינט ער איז א יתום געבליבן, האט אים זלאטע נאך מער מקרב געווען, אויף אים גרויס רחמנות געהאט און זיך איינגעשטעלט פאר אים, נישט לאזנדיק די שביפמאמע זאל זיך מיט אים באגיין, ווי איר האט זיך געווילט. דערפון איז צווישן זלאטען און צווישן שמואליקס ווייב אויסגעבראכן א גרויס מחלוקת מיט א שרעקלעכער שנאה אייגע צו דער אנדערער, און איבער זיין ווייב האט שוין שמואליק אויך זיך געמוזט צעקריגן מיט זלאטען, דאם הייסט, קריגן האבן זיי זיך, אייגנטלעך, נישט געקריגט: אים האט נאר זלאטע עמלעכע מאל גוט אפגעזייפט דערפאר, וואם ער לאזט זיך טרעטן אויפן קאפ און וואם ער לאזט, מע זאל באליידיקן זיין קינד.

— איר זענט, רב שמואליק, איר זאלט מיר מוחל זיין, וואם איך זאג אייך אזוי אפנטלער, איר זענט א צאפ, נישט קיין מאן. וואם הערט איר זי, די באר־דיטשעווער מכשפה? ווען זעלדע, עליה השלום, זאל איצטערט אויפשטיין און זאל א קוק טאן אויף איר יאסעלען, וואלט זי זיך געמעגט נאר אמאל באגראבן. א שיינער פאטע, נישטא וואם צו רעדן! איך וואלט זיך אויף אייך געריכט א קרענק, כלעבן! אזוי טוט אן ערלעכער ייד, איך?!

שמואליק פלעגט זי אויסהערן, אנגעמען וואסער אין מויל ארייז און אוועק־גיין צו זיך מיט זייגע משוררים באשאפן א נייעם „עד יזכר לנו“ אויף ראש־השנה. פאר זלאטען האט שמואליק מורא געהאט א סך מער, ווי פאר זיין פלו־ניתמע, „די באדיטשעווער מכשפה“; עס איז אים געווען פריקרע צו באגעגענען זיך מיט זלאטען, וואם האט אים שטענדיק דערמאנט זעלדען. דאם איז פאר אים געווען ערנער פון ערגער, און דערפאר האט ער זיך פאר איר געהיט, ווי פאר פייער, און תמיד געטשאטעוועט, אז ווען זלאטע איז געקומען פון מארק, איז ער געווען פארנומען מיט זייגע משוררים איבער א „מכלכל“, אדער א

„ויאתיו" אויף ימים נוראים, אדער אזוי זיך געקאמשעט אויפן האלדז, אבי זיך נישט באגענענען מיט זלאמען. דערפאר איז אבער יאסעלע געלעגן דארמן מאג ווי נאכט. פון צען יאר אן, זינט מע האט אים אפגענומען פון חדר, איז יאסעלע ארומגעגאנגען בטל, נישט האבנדיק וואם צו טון און נישט ווייסנדיק וווהין זיך צו „פריטוליען"; ער פלעגט זיצן ביי זלאטען אין קלייט, דארט אכטונג געבן, אדער אין שטוב עפעס העלפן פון אן ארבעט, דערביי צוזינגענדיק מיט זיין זיסער שטימע, וועלכע אסתר האט זייער ליב געהאט צו הערן. מיט אסתרן האט יאסעלע געלעבט, ווי אן אייגענער ברודער. זיי זענען ביידע געווען כמעט אין אייניע יארן, פון קליינווייז אויף איניינעם געוואקסן, ביידע געווען יתומים, און ביידע אין איין צייט געווארן, וואם באדייט שלעכטיקייט. אז אסתרקען איז שלעכט געווארן אויפן הארצן, פלעגט זי בעמן יאסעלען, ער זאל אירע זינגען פון „דער ווילנער גאם"; יאסעלע פלעגט זיך אוועקשטעלן אין מיטן שטוב און מיט דער מינע פון אן אקטיאר אויסציען אויף זיין ווייכער, זיסער שטימע:

גיי איך ארוים
אויף דער ווילנער גאס.
הער איך א קול
מיט א גרוים געשרי:
אוי וויי! איך הער מע שרייט...

יאסעלע פלעגט זיך צעהיצן, פארגלאצן די אויגן צו דער סטעלי, צוהאלטן זיך מיט דער האנט ביים הארצן, זיך פארגיין, מאכנדיק בשעת מעשה אנשטעלן, ווי אן אמתער אקטיאר.

— וו האסטו זיך אויסגעלערנט אזעלכע תנועות? — האט אים אויגמאל אסתר א פרעג געטאן.

— איך האב דאס געזען פון פ י צ י ם טענאר, ווען איך בין דא־ט געווען מיטן טאטן. פ י צ י ם טענאר האט דערציילט, אז אזוי זינגט מען אין טריאטער. אז מע זינגט אין טריאטער, באדארף מען זיך אויסציען, מאכן מיט די הענט און מיט אלע אברים. אי, אי, זינגט ער, אט דער טענאר! ער האט א פרווו גע־טאן מיין שטימע און האט מיר געזאגט, אז פ י צ י וואלט מיך צוגענומען בשתי ידים. איך האט דעמלט געשראכט אפילו א זאג פון דעם טאטן מכח דעם, נאר איך האב נישט געוואלט. איך האב מורא געהאט... אצינד, אז פיצי זאל קומען אהער, וואלט איך שוין קליגער געווען.

זאנדיק די ווערטער, פלעגט זיך יאסעלע פארטראכטן. אין זיין קליין קינ־דערישן הארץ האט געברענט א פייער־ל, און עס האבן אים אלץ געציגן אהין, אין דער גרויסער, פרייער וועלט ארויז. ג י ם י, פ י צ י, י ר ח ם, נ א מ ן — אט דאס איז געווען יאסעלעס השגה, זיין וווּנטש איז זייגע יונגלשע יארן. צו גרייכן צו

אויגער פון די דאָזיקע זאכן — איז ביי אים געווען די העכסטע מדרגה אין זיין קינדערשן לעבן. פארשידענע גילדענע חלומות האָבן זיך נישט אויפגעהערט צו פלאָמערן און צו שוועבן ביי אים אין קאָפּ; דער בעסטער פון די דאָזיקע אלע זייגע חלומות איז געווען: אוועקלאָזן זיך אמאָל קיין אָדעס צו פּ י צ י ן, אָדער צו מ י צ י ן קיין טעטרעוועז, און דאָרטן זיך אויסלערנען גאָמז. דאָס זעלבע, קאָן זיין, איז געווען אויך שמואליקס וווּנטש; ער האָט אָבער נישט געהאט ביכולת ארויסנעמען און געבן אים עטלעבע קערבלעך אויף הוצאות: דערצו האָט ער נאָך באדארפט פריער איבערדרעדן מכה דעם מיט זיין פלוניתצע, און דאָס איז געווען פאר אים שווער בקריעת ים־סוף. אז יאָסעלען האָבן שוין גוט צוגעטראָגן די צרות, פלעגט ער זיך נישט איין מאָל פארטראכטן, טאָמער וואָלט געווען א סברה, אז ער זאָל זיך אליין אוועקלאָזן צו פּ י צ י ן, נעמען פשוט די פים אויף די פלייצעס — און נישצאָ מיר! פאר וועמען האָט ער נאָכדעם מורא צו האָבן? יאָסעלע האָט שוין אפילו אָפּגעקלערט א פלאָן, וועז און ווי אזוי; עס האָט אים אָבער באגג געטאָן איבערלאָזן דעם טאטן אליין ביים עמוד. שמואליק האָט זיך שוין אָן יאָסעלען גאָרנישט געקאָנט באגיין. ער איז געווען זיין גאנצע „פּאָדפּאָרע" ביים עמוד; אין דער צייט וועז יאָסעלע פלעגט זיך צעלאָזן אויף זיין העלדזל, פייפן און טערעלייקען אויף אלערליי אופנים, האָט זיך שמואליק דערוווייל געקאָנט אָפּרוען און אָננעמען זיך מיט נייע כחות אויף צו ארבעטן ווייטער. יאָסעלע, ווי שלעכט ס'איז אים געווען, האָט דעם טאטן זייער ליב געהאט, רחמנות געהאט אויף אים. „וואָס וועט ער טון אָן מיר? ווער וועט אים טראָגן דעם שלח־מנות אום פּוּרים, צעמראָגן די שמורה־מצה ערב פּסח, די אתרוגים אויף סוכות"... אמאָל, אין די גוטע יאָרן, בשעת זעלדע, עליה השלום, האָט געלעבט און געפירט די שטוב־הוצאה פון איר אייגענער פּראצע, פון האָדעווען געגדז, פון פּרעגלען שמאלץ, פון פלאָמ פעדערן וכדומה אזעלבע זייטיקע פּרנסות, האָט נאָך שמואליק נישט באַ־דארפט אזוי יאָגן זיך נאָך די דאָזיקע וויסטע הכנסות; אציינד אָבער, אז זעלדע איז אים אָפּגעשטאָרבן און ער האָט געבראכט אינע יידענע פון באַרדיטשעוו, האָט זי אים פארגרעסערט די משפּחה מיט א צוווי־דריי פּיצלעך אומשולדיקע באשעפענישלעך, וואָס באדארפן עסן, און שמואליק האָט זיך באדארפט אָננעמען א כח און אליין ארויסשיקן יאָסעלען אויף דער שטאָט פּורים ארומטראָגן דעם שלח־מנות. דאָס איז געווען פאר שמואליקן א גרויסער ארַאָפּפאָל, צוזעענדיק זיין זון, ווי ער גייט דאָס ארום איבער די הייזער א באַרוועסער נעבער...

יאָסעלען אליין האָט דאָס וויניציק־וואָס געארט. פונעם מאמנס וועגן איז ער נעווען גרייט צו טון אלץ אין דער וועלט, וועז ער זאָל נאר וויסן וואָס. „איך זאָל זיין אזוי גרוים, ווי פ י צ י, — האָט זיך יאָסעלע געקלערט — וואָלט איך דאָס לעצטע אוועקגענעבן מיין טאטן, אבי נישט צו זען זייגע יסורים!" וואָס ווייטער

האָט יאָסעלע אָנגעהויבן אלץ מער צו פילן, ווי עס ציט אים אין ערגעץ, פלעצט ארומגיין פארטראכט און פארזאָרגט. זיינע מחשבות זענען געווען דאָרטן ערגעץ, גאנץ ווייט. עס איז ביי אים אין הארצן געוועסן א מין גייסט, וואָס ער אליין האָט אים ווינציק פארשטאנען. עס האָט אים געמראָגן אין דער לופטן, נישט געלאָזט שלאָפן און אלץ געשלעפט אים ערגעץ: „אהין — אהין! איין מאָל פאר אלע מאָל — אהין!"...

VI

ער זוכט אָפּ זיין גן־עדן, נאָר מע טרייבט אים פון דאָרטן מיאום ארויס

נישט האָבנדיק וואָס צו טון, פלעגט זיך יאָסעלע ארומשפאנען איבער דער שטאָט, אויסמעסטן די גאסן אין דער לענג און אין דער בריים. אמאָל פארגיין ווייט הינטער דער שמאָט און דאָרט אויפער אליין זיך אויסציען אויף דער ערד, נישט ווייס פונעם וואלד, און צעלאָזן זיך אויפן האלדז, צעגיסן זיך אויפן מאסטם שטייגער, זאָגנדיק „עפעס" פון ימים גוראים „א זאד".. דאָרט, אויפן פרייען פלאץ, האָט ער זיך געקאָנט אויסשרייען, אויסזינגען זיך, און דער ווידערקול פונעם וואלד פלעגט זיך אים אָפּגעבן מיט א קלאנג און מיט א הילד, גלייך ווי ביימער זענען זיינע משוררים און זיי האלטן אים אונטער. דאָ, אויפן פרייען פעלד, האָט זיך יאָסעלע געפילט א סך היימישער, ווי ביי זיך אין דער היים; קיינער האָט אים נישט געווערט צו זינגען און צו שרייען, און ער האָט זיך פאר קיינעם נישט באדארפט שעמען. אויך האָט ער דאָ נישט געהאט אויף זיך קיין אויבערהאר, קיין שטיפמאמע, וואָס זאָל אים יאדען, און קיין טאטן, וואָס זאָל זיפצן און קרעכצן אויף זיינע יאָר און טעג. עפעס גאָר א באזונדערע וועלט האָט דאָ יאָסעלע באשאפן ביי זיך אין קאָפּ: דער וואלד — דאָס איז ז י י ן וואלד, צוליב אים באשאפן געווארן, ער זאָל דאָ קאָנען זינגען; דאָס פעלד — דאָס איז זיין אייגענע „אימעניע", זיין גומס, זיין גן־עדן. דאָ, אין דעם גן־עדן, וו קיינער זעט אים נישט און הערט אים נישט, מעג ער זיך, נישקשה, אָנטון דאָס ווויל־צאָג און זינגען, און שרייען, און שפרינגען, און מאכן אָנשטעלן, וויפל זיין האַרץ גלוסט. עס איז אָבער, אוי־וויי, נישטאָ קיין אייביקע זאר אויף דער וועלט! מע האָט יאָסעלען גיך פון זיין נייעם גן־עדן ארויסגעטריבן, ארויסגעיאָגט מיט הינט, מיט שפעקנס און מיט שטיינער, כאָטש ער איז געווען גאָט די נשמה שולדיק...

עס איז געווען א וואַרעמער, א לויטערער זומער־טאָג. אין שטאָט, געווייען לעך, בראָט די זון און סמאליעט גאָר אָן רחמנות, פארפרייבנדיק די מאזעפעוו־

קער מארק־יידן און מארק־ווייבער אונטער דער סטאָיקע, ל״ג, דאָרטן אין א שאָטן און פּאָכען מיט דער נשמה, און די היימישע ווייבער, די גראָבע ייִדענעס, וואָס קאָנען קיין היץ נישט איבערטראָגן — אין די קעלערס אריין. די מלמדים אין די חדרים דרעמלט ווארפן אראָפּ די קאפּאָטעס, בלייבן זיצן מיט די ברייטע ארבל פון דעם העמד און מיט די געלע טלית־קטנס, דאָס הארץ צעכראַסטעט, מע הייבט די יארמעלקע און מע שוויצט, ווי אין א באָד; די תלמידים לאָזט מען אָפּ צום טייך זיך באָדן, פּליעסקען זיך אין דער בלאָטע — עס ברענט ווי אין גיהנום, נישטאָ וווּ זיך אהינצוטון! יידן מיט שטעקלעך גייען ארום אין מארק, די ארבל פארקאטשעט, דאָס היטל פארדוקט, מע רייסט אויף זיך דאָס לייב, זאָגנ־דיק איינער צום אנדערן: „נו, א היץ! אי, א טאָג! גאָר נישט אויסצושטיין!“... אויך די ציגן אויף דער שולגאס, וואָס האָבן ביז אהער פארשייט געקלעטערט אויף די דעכער, געציפּעט פון דאָרטן שטרוי פון דער סטריכע, געלעקט די ווענט פון די שולן, געשפּרונגען צו די ווייבערשע טישלעך אין מארק, כאפּנדיק אלע מינוט א מיאוסן פּסק פון די קלייט־משרתים, — אויך די דאָזיקע פארשייטע ציגן האָבן זיך איינגעמידט פון דער היץ, זיך אנידערגעלייגט, די פּיסלעך אונטער זיך, אויס־געצויגן די קעפּלעך, ארויסגעשטעלט די ציגגלעך, מאכנדיק דערביי א משונה־נאריש פּנים. בכלל, עס ברענט אין שטאָט, עס שרפהט, און אלע קוקן שוין ארויס אויף דער ליבהארציקער נאכט.

נישט אזוי איז אָבער היינטער דער שטאָט, אין פעלד, ביים גרויסן גרינעם וואלד. אהינצו האָט זיך עס יאָסעלע פארקליבן מיט זיין זינגען, שרייען און פּיל־דערן. גייענדיק אזוי ביים וואלד מיטן שאָטן פון די ביימער און שלינגענדיק די פרישע קילע לופט מיטן פולן מויל, האָט זיך יאָסעלע גאָר נישט ארומגעקוקט, ווי ווייט ער איז פארגאנגען פון דער שטאָט. עס האָט זיך פאר זיינע אויגן פאר־שפּרייט א גרויסער גרינער קאָוויאָר, אזא גלאטער, אזא מחיהדיקער, אז עס בעט זיך א וואָרף טון אויף אים, אויסציען זיך און רוען, און רוען אָן אן עק. נאָר וואָס ווייטער ווייזט אויס דאָס גראָז אלץ געדיכטער און שענער, און עס ציט אים אלץ ווייטער און ווייטער. ער פילט זיך אזוי גרינג, אויפן הארצן איז אים אזוי גוט און אין האַלדז באָחבלט, עס קיצלט, עס גלוסט זיך זינגען. עס פאַלט אים אַריין אין קאָפּ א נייער געדאנק, א נייער מין נוסח פון א „ו ע ל ה מ ד י נ ו ת ב ו י א מ ר“, און יאָסעלע הייבט אָן צו נעמען אלע מאָל העכער און שטארקער, און דאָס קול גייט אים אזוי פריי, אזוי גרינג, אז עס דאכט זיך אים אויס, ווי הויך ער זאָל נישט נעמען דעם טאָן, קאָן מען נאָך העכער נעמען — און ער קנאקט, ער זינגט, ער צעגייט זיך, ער מאכט טרעלן אזעלכע, וואָס ער אליין וווּנדערט זיך, ווי קומט דאָס צו אים? ער פלאָנטעט א מין פאנטאזיע מיטן האלדז, גאָר אליין נישט ווייסנדיק, וווהין ער וועט פארקריכן ווייטער און מיט וואָס וועט ער אויס־

לאָזן; עס קומט צו די ווערטער: „אשרי איש — ווויל איז צו דעם, וואָס פאר־
נעסט דיך נישט, און שמארקט זיך מיט דיר, וואָרום דיינע פאָרשער וועלן נישט
געשמרויכלט ווערן, און וועלן זיך נישט שעמען אייביק אלע די, וואָס באשיצן זיך
אָן דיר“... — צעלאָזט זיך יאָסעלע אויף זיין האלדז אלץ לעבעדיקער און שמאר־
קער, אונטערשפרינגענדיק, מאכנדיק מיט די הענט און שרייענדיק אויף א קול:

„בל החוסים בך!
בל החוסים בך!“...

פלוצעם הערט יאָסעלע א משונה געשרוי: „קסי־קסי־קסי! אמו יעהאָ!
קסי־קסי־קסי!“ ער קוקט זיך ארום און בליבט מויט: א גאנצע מוטשקע פאס־
בעכלער, מיט טאָרבעלער אויף די פלייצעס, מיט גרויסע היטלען אויף די קעפ
און מיט גראָבע בולעווקעס אין די הענט, יאָגן זיך נאָך אים, און פאר זיי לויפט
א גרויסער, שווארצער, מוראדיקער, קודלאמער הונט. יאָסעלע פילט א שאהפן
קלאפ אין נאָכדעם — ווי עפעס עמעצער שלעפט אים, רייסט אים, ציפעט אים.
און נאָכהעם... נאָכדעם געדענקט ער שוין גאָרנישט.

. . . . . .

אז ער האָט זיך אויפגעכאפט, האָט ער שוין קיינעם נישט געזען ארום זיך.
פארטומלט, מבויש, אן איבערגעשראָקענער, מיט א צעריסענער, צעפיצלטער
קאפאָטקע, האָט זיך יאָסעלע אויפגעהויבן פון דער ערד און האָט זיך געלאָזט
גיין צוריק אהיים, נעבעך מיט זייער א פארביטערט הארץ. ער האָט זיך צע־
וויינט; ער האָט נישט פארשטאנען, וואָס האָט צו אים דער רבונו־של־עולם
מער ווי צו אלע יינגלעך פון זיין גראד? פארוואָס שפראָכען ער אים אזוי? דאכט
זיך, דאוועגען דאוונט ער אלע מאָל, היט אָפּ אלע מצוות, ווי עס געהער צו זיין,
איז מקיים די מצוה פון כבוד־אב; אפילו דער שטיפמאמע גיט ער אָפּ כבוד,
מער ווי זי פארדינט בי אים.

—באר וואָס קומט דאָס מיר, רבונו־של־עולם? מיט וואָס האָב איך
אזעלכעם פארזינדיקט, וואָס דו שטראָפסט מיך אזוי?

און אויסדרייענדיק צום לעצטן מאָל דעם קאָפּ צוריק, האָט זיך יאָסעלע
מיט א זיפץ אָפּגעזאגט מיט זיין גן־עדן, מיט דעם פרייען פעלד, מיטן גרינעם
שאָטנדיקן וואלד אויף תמיד, אויף אייביק.

VII

יאָסעלע ווערט א בעלית־תשובה און פאלט אריין אין א נייעם אומגליק

נאָכדעם ווי מע האָט אים אזוי מיאוס ארויסגעטריבן פון זיין גן־עדן אוּ, יאָסעלע איז געקומען אהיים א צעשלאָגענער, א צעפלאָכטענער, מיט א צע־פליקט קאפאָטקעלע, האָט ער, געווינקלעד, באקומען א שיינעם ברוך־הבא פון דער שטיפמאמע, און מאקע פונעם טאטן אליין. שלאָגן האָט אים שמואליק נישט געשלאָגן קיינמאָל, נאָר ער פלעגט אים באשטראָפן מיט ווערטער:

— איך פרעג דיך אליין: נו, טוט עס אזוי א בחור? גייט און צעריים א קאפאָטקעלע אויף פּיץ־פּיצלעך! איך וועל דיר מסתמא, וואָס איז שייד, באלד מאכן א נייעס? די גומע פרנסות היינטיקע? ווען די מאמע דיינע זאָל איצטערט אויפשטיין, איך וויים? וואָס איז שייד...

יאָסעלע וואָלט אוועקגעגעבן מי יודע וואָס, אבי ער זאָל נישט הערן מער דעם מאטנס מוסר. אין דער מינוט האָט זיך יאָסעלע באשוואָרן, אז ווייל ער וועט לעבן זאָל שוין זיין פום מער נישט זיין אין וואלד, אין ער וועט שוין פון שטאָט נישט ארויסטרעפן, ער זאָל וויסן — גליקלעך צו ווערן!... האָם איז גע־ווען דאָנערשטיק. אויפן אנדערן טאָג, פרייטיק היים דאָם, איז יאָסעלע נאָנץ פרי אוועקגעלאָפן אין שול אריין און האָט זיך אוועקגעשטעלט דאוונען, אָבער אזוי פרום און מיט אזוי פיל הארץ, ווי נאָר קיינמאָל נישט. נאָכן דאוונען האָט ער זיך אליין געמומען שיערן דער שטיפמאמען דאָם מעש מיטן קופּער, געלאָפן איר אין מארק אריין „אויף איין פוס" אייגקויפן בעפער, לאָרבער־בלעמער מיט צימערינג מיט אינגלגעווירץ, מיט „פאר דריי גראָשן האָניק" צום קוגל, מיט קידוש אויף שבת, און קומענדיק האָט זיך יאָסעלע אליין א וואָרף געטאָן אָנרייבן כריין צום טיש און האָט זיך געמומען צו דער „פיכנאָגע" זי שפאלטן אין בעפּ מיט א מעסער און מיטן אייבערשטן פונעם שטיינל אזוי בריהש, אז די חזנטע האָט זיך שוין נישט געקאָנט איינהאלטן און האָט א זאָג געטאָן אזוי, פאר זיך, פארקוקנדיק אין אויוון אריין און צעבלאָזנדיק דאָם פייער:

וואָדען? אזוי באדארף א יינגל! נישט וואַרמן, ביז יענער זאָגט גיי! הא־ריקען זיך, שיקערלעך, זאָגערלעך, שאפערלעך...

פון די ווערטער האָט יאָסעלע באקומען אין זיך נאָך מער קוראזש, ווי פריער; ער האָט זיך געפילט אין כח איבערקערן א וועלט, כמעט ווי שמשון הגבור. ער האָט באמערקט, אז די שטיפמאמע זוכט א ביסל וואסער, האָט ער לאנג נישט געטראכט, פארקאמשעט די פּאָלעס פונעם צענויפגעסטריגעוועט קאפאָטקעלע, געכאפט דעם עמער און האָט אים אין עטלעכע מינוט ארום

אריינגעטראָגן א פּולן, ווי אַן אויג. שפּעטער האָט ער זיך אַוועקגעזעצט מעביר זיין די סדרה און זאָגן שיר־השירים מיט אזא זיסקייט, אז די חזנטע האָט אים אליין צוגעטראָגן אויפן דערקאָמטש אביסל לאַקשן, באשמאַלצן מיט א ציבעלקע פון שמאלץ. יאָסעלעס הארץ איז געווען יענעם טאָג און דעם אנדערן טאָג, דאָס הייסט שבת, פול מיט ליבשאפט און געטריישאפט צו זיינע אייגענע און מיט תשובה צום אייבערשטן. שבת בייטאָג, נאָכן טיש, דעמלט וועו אלע ייִנגלער שפּאציר־ארום אויף דער בארדיטשעווער גאס, האָט זיך יאָסעלע אַוועקגעזעצט זאָגן פּרק מיט גרויס חשק. נאָכן פּרק האָט ער זיך געמומען געשמאק צום תהילים און האָט זיך אָבער מיישב געווען, עס איז נישט קיין פּלאץ: אלע ערלעכע יידן זאָגן תהילים אין בית־המדרש, און ער זיצט דאָ ביי דער פּאָמעניצע נאָר — פע, מע באדארף גיין אין שול אריין!

און יאָסעלע נעמט אויף זיך דאָס שבתדיקע קאפּאָטקעלע, ביגדט זיך ארום דעם האלדז מיט א ווייסער פּאטשייקע און לאָזט זיך גיין אין שול אריין. אויפן הארצן איז אים אזוי צו מוט, וי נאָר קיינמאָל נישט. ער פילט זיך, ווי א מענטש, וואָס האָט זיך מיט עמעצן צעקריגט און האָט זיך נאָר וואָס איבער־געבעטן. עס ווייזט זיך אים אויס, אז צווישן אים און צווישן דעם גרויסן לעבע־דיקן גאָט איז פּאראן א שטיקל שייכות; ער, יאָסעלע, און אָט די גאנצע וועלט, וואָס ער זעט איצט פּאר זיינע אויגן, זענען גאנץ נאָענטע מחותנים. די זון, וואָס הייבט אָן גאָר וואָס אונטערגיין, אראָפּלאָזנדיק זיך געשווינד ארָאָפּ־ארָאָפּ, דער הימל, וואָס לייכט און וואָס באפּארבט זיך ביי הער זייט מיט א העל־רויטן פּאס, די פייגעלער, וואָס שווימען אויבן, מחנותוויז, ארָאָפּ און ארויף, וועגן זיך, וי א שיף אויפן ים — אלץ, אלץ איז אים נאָענט, היימיש, עס גהערן זיך מיט אים עפּעס אָן, עס האָט א שייכות צו אים... פּארטיפט אין געטלעכע ענינים, גייט זיך יאָסעלע ווייטער און ווייטער, גאָר נישט באמערקנדיק, אז ער האָט שוין לאנג איבערגעלאָזט די קאלטע שול, מיט דער גאנצער שולגאס, מיט דער בער־דיטשעווער גאס אויך, מיט די „האמארניקעס", מיט די „קוזניעס", מיט דער „גייער בריק", און איז שוין גאָר אויף דער „פּוילישער גאס". יאָסעלע וואָלט נע־גאנגען גאָר ווייטער, וועו עס זאָל אים נישט געווען אָפּשטעלן א משונה־זים געזאנג, עפּעס א מין געמלער שפּילן, זעלטענע קולות, אזעלכע, וואָס ער האָט זיי נאָר אין זיין לעבן קיינמאָל נישט גהערט. ער שטעלט זיך אָפּ און הערט און קאָן זיך נאָר זאט נישט אָנהערן. אז עס איז פּאראן אויף דער פּוילישער גאס, דאָרט אויפן בארג ערגעץ, א „קאָסטיל" — ווייסט ער גאנץ גוט; אויך ווייסט ער, אז דאָרט שפּילט מען אויפן „אָרגל"; נאָר הערן האָט ער דאָס נאָך נישט גהערט קיינמאָל, מחמת, ערשטנס, איז אויף דער פּוילישער גאס פּאראן הינט אין יערן הויף, און, צווייטנס, נאָר מען דאָך גלאט נישט הערן דעם „אָרגל" שפּילן זינט

דער בית־המקדש איז הרוב געווארן... אין דער מינוט פארדריסט אים שמארק, וואָס די יידן האָבן פארזונדיקט, און עס טוט אים הארצעדיק באנג, וואָס יידן האָבן שוין מער נישט זייער בית־המקדש, זייער ארגל מיט זייערע לויים, וואָס פלעגן שפּילן אויף אלערליי אינסטרומענטן און זינגען הייליקע לידער... און דאָ הערווייל פון קאָסטיאָל לאָזט זיך הערן דאָס שפּילן מיטן געזאנג, און ווי מיט א מאגניט ציט עס אים אלץ ארויף־בארג, נעענטער צו זיך, און פון דאָרטן, פון ערגעץ, גיסן זיך, גיסן זיך זיסע, הימלשע קולות, ווי א געזאנג פון א מענטש, פון א סך מענטשן אינייגעם; און עפּעס א גראָב קול, א דינער, פאלט אלע מינוט פון אויבן אראָפּ, אז עס ציטערן אזש די וועגט מיט דער ערד אונטער די פיס. און נאָכדעם — ווידער זיסע געציכנטע שטימען, מיני געזאנגען, וואָס שניידן, שניידן דאָס הארץ, ווי מיט א מעסער, און א שיינע גלאָטע שטימע פון א מענטשן לאָזט זיך הערן פון דאָרטן און פילט אָן דאָס הארץ און רופט ארויס פארשידענע מחשבות. יאָסעלע שטעלט זיך פאָר, אז פונקט אזוי האָבן די לויים באדארפט זינגען אין בית־המקדש, געשפּילט אויפן „ארגל" און געלויבט גאָט דעם האר פון אלע הערשאפטן — און דאָס הארץ ווערט אים פול, און די מחשבות טראָגן אים אוועק אהין, קיין י ר ו ש ל י ם... די נאנצע צייט פונעם שפּילן און פונעם זינגען געדענקט נישט יאָסעלע אויף וואָס פאר א וועלט ער איז; עס איז אים ליכטיק אין די אויגן, עס איז אים ליכטיק אין אלע אברים; עס הייבט אים ווי אין דער לופטן ,עס טראָגט אים ארויף, ארויף, אויפן הימל... פלוצעם הערט מען אויף צו זינגען און צו שפּילן, און יאָסעלע דערהערט אן אנ־דער שטימע, א באקאנט קול שוין פון אן אנדער זייט. ער קוקט זיך איין, פונ־וואנען דאָס קול גייט, און דערזעט פאר זיך א באקאנטן פּריץ, מיט א פעט גע־נאָלט פּנים. ער קוקט זיך צו און דערקענט... דער קסיאָנדז האָט ער נישט איין מאָל געזען ביי זלאטען אין קלייט קויפן סחורה. זיין קיילעכיק געגאָלט פּנים מיט דער רויטער גראָבער נאָז, וואָס האָט אויסגעזען, ווי א גולקע, פלעגט זיך אים תמיד אויסווייזן משונה, מאקע נאָר צום לאכן. יאָסעלע טוט זיך א כאפּ: „אי, ווו בין איך דאָס?" — און לאָזט זיך אראָפּ פון בארג...

אויף דער גאס, הינטערן בארג, שמייט א רעדל פון יידן און יונגעלייט. מע שמייט און מע באמראכט די נייע בריק, וואָס בויעט זיך, און מע שאצט, מע דערכנט, מע זאָגט מביעות, ווי געווינלעך יידן, אז מע קומט צוגוויך ביי א נייעם בנין. דערזעענדיק, ווי יאָסעלע לויפט פון דאָרטן בארג אראָפּ, שטעלן זיי אים אָפּ און מע טוט אים א פרעג:

— פונוואנען איז? פון קאָסטיל?... ווער ביסטו יונגעלע?

— וואָס הייסט? — זאָגט דער אנדערער. — די קענסט אים נישט? ס'איז דאָך שמואליקם, שמואליק דעם חזנס זונדל!

— א פּיינער בחור! גייסט אין קאָסמיל, גייסמו?!...

— קוק אים אָן, דאָס געבעכל: שמייס, כאָמש מעלק אים! א לייטיש בחור!

— היינטיקע קינדער! גומע יאָרן זיך דערלעבט! פיר אים אָפּ אהיים, דוד־הערש! ער איז דאָך פון דיין נאס. א שיינע מעשה, נאָר א קורצע!...

דער גאנצער גיהנום, מיט אלע מוהאדיקע פּורעניות, וואָס איז כיי אונדז אויסגערעכנט אין די הייליקע ספרים, מיטן כף־הקלע, דאָס היסטּ, דאָס שליי־דערן פון איין עק ביזן אנדערן עק וועלט, מיטן די אלע מלאכי־חבלה ארום און ארום — איז א גאָרנישט אקעגן דעם, וואָס יאָסעלע האָט זיך פאָרגעשטעלט ביי זיך אין קאָפּ נאָר דער שרעקלעכער עבירה, וואָס ער האָט דאָ אָפּגעמאָן, אליין נישט וויסנדיק — וו, וועז און וויאזוי קומט ער גאָר דערצו? ער האָט זיך שוין געריכט פאר א פארפאלענעם, פארשפּילט ביידע וועלטן... ער האָט זיך מוסר נפש געווען, מקבל געווען אויף זיך אלע שמראָף, וואָס א מענטש קאָן צוקלערן, און האָט זיך באשלאָסן, איין מאָל פאר אלע מאָל, נישט רעדן קיין וואָרט, ווי איינער רעדט: „שניידט מיד, בראָקט מיר, עסט מיין פלייש — איך וועל אייך נישט זאָגן!“... עס פארשטייט זיך, אז צום אלעם ערשטן האָט זיך שמואליק צו אים גענומען מיט ווערטער, אים געשמראָפּט מיט מוסר, וויפל ס'איז אין אים אריין, און האָט געוואָלט וויסן פון אים נאָר איין זאך: „ער זאָל אים זאָגן, וואָס איז שייך, ווי קומט ער גאָר אהין?“... נאָר אזוי ווי די וואנט שווייגט, אזוי האָט אויך געשווויגן יאָסעלע. דאָס האָט שוין די חזנטע נישט געקאָנט אויסהאלטן; זי האָט זיך א לאָז געטאָן צו יאָסעלען, איז אָנגעפאלן אויף אים מיט ביידע קולאקעס, געפּיגעט און געהיטשעט, ווי א וויילדע חיה, און וועז נישט זלאטע, וואָס האָט דערהערט פון יענער זייט וואנט דאָס קלאפּן מיטן פּאטשען, וואָלט אים די חזנטע קיין לעבעדיקן פון אירע הענט נישט ארויסגעלאָזט. זלאטע האָט אים ארויסגע־ריסן פון דער חזנטע און האָט אים משלח געווען צו זיך אין שטוב אריין, און אליין איז זי געבליבן דאָ און האָט שמואליקן געגעבן א וויסטן, א פינצטערן פסק, וואָס ער דערלאָזט, אז פ ר ע ס ד ע הענט זאָלן שלאָגן זיין בלוט און פלייש. די חזנטע פון איר זייט האָט איר אויך נישט אָפּגעשווינגן, און הערווייל איז יאָסעלע גיצול געוואָרן פון שלעכטע הענט.

VIII

אסתר האָרעוועט צו, און יאָסעלע פּאָרט אַוועק קיין טעטרעוועץ
שטודירן חזנות

איין קוק א וואַרעמער, איין וואָרט א גוטס פון אסתרן איז פאר יאָסעלען גענוגן א רפואה צו אלע צרות, מעגות פונעם טאטן איינייגעם מיט די קלעפּ פון דער שמיפּמאמע זייגער. ארייגקומענדיק אין שטוב ארײַן פונעם שפּאציר שוין שפּעטלעך און דערזעענדיק יאָסעלען, וווּ ער שמייס אזוי פּאַרווקט אין א ווינקעלע, א דערשלאָגענער, ווי אן אָפּגעפּליקט הינדל, דאָס היסעלע צעקנייטשט, די בעקלעך רויס און אָנגעדראָלן, וווּ די פּאמפּעשקעס, איז אסתר צוגעגאנגען צו אים גאנץ נאָענט, האָט אים אָנגענומען בײַ דער האנט און האָט אים א פּרעג געטאָן מיט א וויַיך קול, קוקנדיק אויף אים מיט רחמנות:

— וואָס איז, יאָסעלע? וווּיטער זי?...

פּאר דער גאנצער צייט האָט זיך יאָסעלע אָפּ דאָ דאָס ערשטע מאָל צעוויינט פאר אסתרן, ווי א קליין קינד, און האָט איר אויסדערציילט אינגאנצן די מעשה פון אלף ביז תיו, נישט פּאַרלייקנט פון איר קיין האָר אפילו, זיך מודה געווען, ווי מען איז זיך מודה פאר גאָט אליין. אסתרן האָט דאָס שטארק אָנגענומען בײַם הארצן: זי איז געשטאנען די גאנצע צייט, וואָס ער האָט געערצט, און האָט געהאלטן אייגעם פון אירע לאנגע ליכטיקע צעפּ, צעפּלאָכטן, צוריק פּאַרפּלאָכטן און וווידער צעפּלאָכטן, קוקנדיק אים גלייך אין פּנים ארײַן מיט אירע שיינע בלויע אויגן. נאָכדעם האָט זי דעם צאָפּ א וואָרף געטאָן ארונטער, צוגעגאנגען צו יאָסעלען נאָך געעטער און האָט אים א זאָג געטאָן צו אים:

— וווּיסט, וואָס איך וועל דיר זאָגן, יאָסעלע? דו דארפסט נישט זיין דאָ; דיין אָרט איז אין א גרויסער שטאָט, ערגעץ בײַ א גרויסן חזן. כל זמן דו וועסט דאָ זיין, וועס פון דיר נישט זיין גאָרנישט. געדענק מיין וואָרט.

— הערסמו! — מאכט יאָסעלע, און דאָס פייערל פון זייגע אויגן גלאנצט ארום פון דער פּיגצטער. — הערסמו! אָט דאָס איז דאָך די מעשה, וואָס איך שריי שוין לאנג. איך וויל קיין מעטרעוועץ, צו מ י צ י ן. דאָרט, וווּיס איך, וועל איך זיך עפּעס אויסלערנען, נישט ארומגיין, וווּ איך גיי דאָ ארום בטל, בין א משרתל בײַ דער מומע. דאָרט, אין מעטרעוועץ, איז גאָר אן אנדער וועלט; דאָרט, אז מע קומט צו פאָרן...

— שא! — זאָגט צו אים אסתר. — דו זאָגסט מעטרעוועץ. איך קאָן אייגעם א מעטרעוועצער; ער באדארף אָנקומען נאָך שבת אויפן יריד, איך וועל מיט אים רעדן. מיר דאכט, עס וועט גיין.

— אפשר, אינגער, מיינסטו, דעם שניטקרעמער, וואָס שטייט תמיד דו אנ־
דערע קראָם פון אייך?

— יאָ, א יונגערמאן, זייער א ווילער מענטש, א ייד אָן א גאל. איך וועל
מיט אים א רעד טון מכח דיר... שא, אָט גייט די מאמע.

— א גוטע וואָך! — מאכט זלאטע, אריינקומענדיק צו זיך אין שטוב אריין.
— זאָג, אסתרל, „גאָט פון אברהם" און ציגד אָן פייער... און דו קאָנסט שוין גיין
אהיים. — רופט זי זיך אָן צו יאָסעלען. — איך האָב זיך דאָרט א ביסל אָפּגע־
קריגט פאר דיר. נישקשה, ביסט א לייטיש בחורל! ביי לייטן קינדער זיצן שבת
אין שול, און דו גייסט נאָר אין די קאָסמיאָלן אריין. האָסטו געהערט א השגה!

— ניין, מאמע! — זאָגט אסתר און ווילּ אים פארענטפערן. — ס'איז נישט
אזוי די מעשה... ער איז גאָרנישט געווען אין קאָסמיאָל, ער איז געווען נעבן
קאָסמיאָל...

— א נייער מליץ־יושר! — מאכט זלאטע און שלאָגט איר איבער די רייד.
— גיי, יאָסעלע, אהיים, מע וועט דיך שוין מער נישט משעפּען. נאָר זע, שאנעווע
זיך און זיי א סמאטעק, די מאמע דיינע זאָל אויפשטיין, וואָלט זי נעהאט ווינציק
וואָס נחת פון דיר...

יאָסעלע גייט אהיים, און אסתר הייבט אָן צו קלערן אלערליי פלאנען, ווי
אזוי מאכט מען, אז יאָסעלע זאָל זיך קאָנען דערשלאָגן קיין טעמרעווע. „ער,
מיט זיין קול, וואָלט געקאָנט זיין ביי א רעכטן חזן; א רחמנות אויף אים, ער
ווערט דאָ נעבער שטארק אויסגעריסן!"...

וען די דריי גרויסע ירידים, וואָס זענען אויבן דערמאָנט, יוריע, ספּאם און
פּאָקראָווע, זאָלן זיין באשאפן נאָר פאר די מאזעפּעווקער קרעמער אליין, וואָלט
אודאי אז ווילּ געווען די דאָרטיקע יידן. דער חסרון איז אָבער, וואָס אהין פּאָרן
זיך צונויף קרעמער פון דער נאנצער וועלט כמעט: פון מאקארעווקע, פון קאש־
פּערעוו, פון באהדימשעוו און פון יארמלינעץ, און פון מעטערעווע, און פון
ארום און ארום. מע פּאָרט אראָפּ קיין מאזעפּעווקע אויפן יריד און מע שצעלט
זיך אויס מיט אזעלכע שארפע קראָמען, אז עס נעמט אָפּ אן אויג. און דערצו
זענען נאָך די צונויפגעפּאָרענע אזעלכע שארפע בריהם צום לייזן געלט„ אז דער
היימישער באדארף זיך גוט אונטערגארטלען, ער זאָל קאָנען בייטיין אקעגן דער
דאָזיקער סכנותדיקער קאָנקורענץ. דערפון שפּרינגען אָפּט ארוים, נעווינלעך,
שרעקלעכע מחלוקתן צווישן די „היימישע" מיט די „פרעמדע"; מאנצבילן קריגן
זיך, וידלען זיך, וויבער צווישן זיך שטעלן זיך פּייגן, און עס טרעפּט זיך אָפּט־
מאָל, אז עס דערגייט צו פּעטש אויך. דערפאר אָבער, אז עס קומט דער הייליקער
טאָג שבת, וען דער יריד ווערט געשלאָסן, דעמלט ווערט מען ווידער שלום; די
נעכטיקע פּייגן מיט די פּעטש ווערן פּאָרגעסן, און מע קומט אין די שולן אריין

הערן די מאזעפעווקער חזנים. מע נעמט זיי אויף פאר שיינע געסט אין שול. מע מרעט זיי דעמלט אַפּ דעם אויבנאַן און מען איז זיי מכבד מיט די פיינסטע עליות, נעווייגלער, נישט אזוי צוליב זייער כבוד, ווי צוליב זייערע נדרים, פון וועלכע עס פאלט אריין א היפשע קאַפּיקע. אויף יענעם שבת גרייט זיך צו שמואליק דער חזן ווי נעהעריק איז. ער פליסט זיך פאר די פרעמדע, און יאָסעלע פון זיין זייטן בא= וויזט אויך ארויס ווָאָס ער האָט, ווָאָס ער קאָן, אזוי, אז אלע לעקן נאָכדעם די פינגער. קומענדיק נאָכדעם אין אן אנדער שטאָט, דערציילן זיי זיך אָן פונעם מאזעפעווקער חזן: „איר זאָלט הערן אין מאזעפעווקע איז דאָ א בעל=תפלה, האָט ער א האלדז, ווָאָס איז א חידוש; אים העלפט א יינגעלע זיינם פון א יאָר צוועלף אויף א דין קולכל, ווי א פייפעלע, ווָאָס סע לאָזט זיך אויס די וועלט! און דווקא אין מאזעפעווקע!“...

צוווישן די דאָזיקע צוגוייפגעפאָרענע לייט איז געווען אייניער א מעטערעווצער סוחר. ער איז געווען, ווי עס האָט אויסגעוויזן, א שארפער מבין אויף חזנים, און בכלל א יודע=נגן, מחמת צוהערנדיק זיך צו שמואליקס שטיקלער, פלעגט ער צו= קלאפן מיט דעם פוס צום טאקט, האלטן דעם קאָפּ אויף א זייט מיט צוגעמאכטע אויגן און נאָכן דאוונען זיך אוועקשפעלן מיט שמואליקן שמועסן מכה חזנות. דער מעטערעווצער יונגערמאן האָט ליב געהאט צו דערציילן פון זייערע מעטרעוו= צער חזנים, ארויסבאווייזנדיק דערבי פיל פארשטאנד און בקיאות אין ענין הנגינה. „ביי אונדז אין מעטרעווע זאָלט איר הערן דאוונען!“... צו יאָסעלען האָט זיך דער יונגערמאן אויך זייער צוגעלאָזט, געגעבן אים א קניף אין בעקל און געזאָגט, אז ער וועט זיך „אויסזינגען“, וועט ער האָבן א זעלטענע שטימע, אז צו זיין זינ= גען גייט אים נאָר אָפּ נאָמן, און ווען ער זאָל מיט זיין קול אריינפאלן צו זיי קיין מעטרעווע, צו מיצין און די הענט אריין, וואָלט מיצי געמאכט פון אים א לייט.

שמואליק האָט אויסגעהערט דעם יונגערמאנס רייד מיט א ביטער שמייכעלע, ווי אייגער רעחט: „יאָ, וו זשע געמט מען אָבער דערצו די קלינגערם?“... און יאָסעלע, הערנדיק אזעלכע שמועסן, האָט זיך אזש באלעקט, און עס איז אים שיר דאָס הארץ גישט ארויסגעשפרונגען פאר פרייד. ער איז אין דער מינוט נע= וועז מיט לייב און לעבן דאָרט, אין מעטרעווע, ביי מיצין.

ביי יאָסעלען אין די אויגן באקומט דער יונגערמאן גאָר אן אנדער מין גלאנץ; ער קוקט אויף אים, ווי אויף זיין אויסלייזער, ווי אויף א מלאך פון גאָט. ער און זיין מזל מיט זיין גאנץ לעבן זענען ביי דעם יונגערמאן אין די הענט. דער יריד אָבער איז זיך דערווייל א יריד; מע באדארף האָרעווען, אָנעסן זיך מיט אזוי פיל מעגטשן און לייזן גע לט. יאָסעלע שמייט, ווי אלע מאָל, ביי זלאטעם קראָם, ניט אכטונג, דערלאנגט וואָס מע באדארף, פאָלגט א גאנג, העלפט זיי „מאשן

זיך" און טוט געטריי. די גאנצע צייט רעדט ער נישט מיט אסתרן קיין וואָרט מכח טעטרעוועץ און מכח דעם יונגערמאן. ער האָט מורא צו מאכן א רעד וועגן דעם. אדרבה, אז ער דערזעט, ווי אסתר מישן יונגערמאן רעדן צווישן זיך, מרעט ער אָפּ אויף א זייט און דאָס הארץ בשעת מעשה קלאפט אים נעבעך זייער גוט: „רבונו של עולם! — קלערט זיך יאָסעלע. — שמארקער גאָט! גיב אים אריין א גוטע מחשבה, ער זאָל מיר נעמען קיין טעטרעוועץ"...

און אסתר האָט געארבעט אויף אלע סטראזשן. זי האָט איבערגעשמועסט מישן יונגערמאן און געפּועלט, ער זאָל נעמען יאָסעלען קיין טעטרעוועץ אויף זייגע הוצאות. עס איז איר אָבער געבליבן א שטיקל ארבעט ביי שמואליקן און ביי זלא־טען. שמואליק, ווי ער האָט געוואָלט פארזאָרגן דעם תכלית פון זיין קינד, איז אים שווער געווען פונדעסטוועגן מיט יאָסעלען זיך צו שיידן: „וואָס איז שייך, ווי אזוי לאָזט מען דאָס אָפּ א קינד?"... דערצו האָט זיך נאָך אריינגעמישט די שטיפמאמע אין מישן: זי האָט נישט פארשטאנען, צו וואָס דארף מען זיך נאָך ארומפּירן מיט אזא תכשיט, ווי יאָסעלע איז? אויך זלאטען איז דער פּלאן נישט געווען צום הארצן: נעמען א קינד פון א יאָר הרייצן און פארשיקן, מפקיר זיין אים ערגעץ דאָרטן אין דער פרעמד, גאָט וויסט צווישן וואָסערע מענטשן?!... אסתר האָט זיך אָבער געמומען אויף אלע כלים און האָט אזוי לאנג געארבעט, ביז זי האָט איבערגערעדט די מאמע אויך, און תיכף נאָכן ירידּ האָט זיך יאָסעלע געמומען זיין תפילין־זעקל מישן גאנצן קלומעקל און איז, אין א מזלדיקער שעה, אוועקגעפאָרן קיין טעטרעוועץ. אין יענעם פריימאָרגן איז יאָסעלעס הארץ געווען פול מיט פרייד און מיט געטריישאפט צו אסתרן; ער זאָל זיך נישט שעמען פאר לייטן, וואָלט ער זי ארומגענומען און וואָלט זיך מיט איר צעקושט...

וואר איז דאָס אימשמאגד צו איבערגעבן די געפילן, וואָס יאָסעלע האָט ge־מרעגן אין הארצן צו זיין אמתן גוטן פריינד, צו אסתרן? דאָס זענען געווען אזעלכע געפילן, וואָס לאָזן זיך נישט ארויסגעבן דורך וואָרטער; זיי באוויזן זיך ארוים גאָר דורך טרערן. זאָגנדיק אים „פאָר געזונט", האָט אסתר באמערקט, וויּ יאָסעלע פינטלט מיט די אויגן, באהאלט דאָס פנים און הוסט אונטער מיט עפעם א משונה קוויטש, קוים ארויסרעדנדיק דעם „זיי געזונט". יאָסעלעס אויגן זענען געווען באפייכט מיט טרערן, מיט טהערן פון גליק, און האָבן געקוקט וויט, וויט, אויף יענעם גרויסן, ברייטן וועג, וואָס איז אים פאָרגעשטאנען אין זיין לעבן.

IX

מיצי דער חזן פארהערט אים זינגען און גייט ארויס פון די כלים

ביז מען איז נישט איבערגעפאָרן די גרעבליע, דאָס הייסט, די גרענעץ פון דער שבת מאוזפעווקע, האָט זיך יאָסעלע נישט געגלויבט אקוראט, אז ער פאָרט קיין בעטערעוועץ. ער האָט זיך ארומגעקוקט אלע מינוט, זיך געהויבן פונעם וואָרט און האָט אלץ מורא געהאט, טאָמער רופט מען אים אהיים. א קשיא אויף א מעשה: דער שמיפמאמע קאָן געפעלן און זי זאָל הייסן פארקערעוועז צוריק. ערשט אָט דאָ, קומענדיק צו די ווינטמילן און דערזעענדיק דעם וואלד פונדערוווייטן, האָט יאָסעלע דערפילט, אז ער פאָרט, און עס איז אים געוואָרן אויפן הארצן אזוי ווי א מענטשן, וואָס כאפט זיך ארויס פון אן עגגער פינצטערער מורמע אויף דער ליבער פרייער לופט. קוקנדיק אויפן וואלד, האָט זיך יאָסעלע דערמאָנט אין זיין פריערדיקן גן־עדן, פון וועלכן מע האָט אים אזוי מיאום ארויסגעטריבן, און ער האָט שוין געלאכט צו זיך אליין: „אויך מיר אן אנטיק — דער וואלד! א מוייערע מציאה! אָט בעטערעוועז — דאָרט איז א וועלט!“... איין זאך האָט יאָסעלע נישט פארשטאנען: עס זיצן, אָן עין־הרע, א פולע בויד מיט יידן, אלע פאָרן קיין מעמרע־וועז, און פון וואָס רעדט מען? פונעם יריד, פונעם פדיון און פון די מאוזפעווקער קונים! וואָס איז דאָס פאר מינים ברואים פאראן אויף דער וועלט?!... מעמרע־וועז — אזוי האָט זיך יאָסעלע פאָרגעשטעלט ביי זיך אין קאָפּ — דאָס באַ־דארף זיין א מן ערטל, ווו אלץ זינגט און פרייט זיך, מענטשן גייען ארום פראנק און פריי, אייגער מיטן אנדערן ארומגענומען. מע קריגט זיך נישט, מען עסט זיך נישט איינס דאָס אנדערע לעבעדיקערהייס, ווי דאָ, אין מאוזפעווקע; מע האָט נישט אין זינען אזעלכע פוסטע געשעפטן: יריד, קונה, פדיון, פרנסה. אלע גייען ארום זיך ציבטיק, ריין; די פנימער שיינען, די אויגן לייכטן, עס איז א לעבן, ווי אין גן־עדן, פונקט ווי דאָרטן, אויף יענעם אינדזל, וואָס ליגט אויף יענער זייט ים אוקינוס, ווו עס איז א גאנץ יאָר זומער און ווו מענטשן לעבן אייביק, לויט די מעשיות, וואָס ער האָט זיך אָנגעהערט פון זייגע חברים אין חדר... הייגט גלאט, אָן אלעמען, איז דאָך דאָרטן מ י צ י! א קלייניקייט מ י צ י?!...

אין אזעלכע מחשבות האָט יאָסעלע פארבראכט דעם גאנצן וועג, כמעט גאָרנישט באמערקנדיק די אלע דערפער מיט די שטעטלעך, וואָס מען איז איבער־געפאָרן אין דער גאנצער צייט פון דער נסיעה. יאָסעלע איז דערמיט געווען אָפּגע־זונדערט, פאראנדערט פון אלע איבעריקע יינגלעך פון זיין גראד, וואָס ער האָט זיך תמיד נעפונען נישט אויף דעם עולם; עפעס האָבן אים זיינע מחשבות מיט זיין כח־הדמיון שטענדיק געטראָגן אין דער לופט, און אלץ, וואָס ער האָט געזען,

האָפּ ביי אים געהאט נישט אזא פּנים, ווי ביי אלע אנדערע יינגלעך. ער האָט מער נעלעבט אין דמיונות, ווי אזוי. האָט ער עפּעס געהערט דערציילן, אזוי פּלעגט אים זיין כּח־הדמיון אויסמאָלן מאָדנע־משונה זאכן און בילדער. האָט ער עפּעס פּארקלערט אן ענין, אזוי פּלעגן אים די מחשבות פּארטראָגן ווייט אהין, אין דעם עולם־הדמיון. אין דער צייט, למשל, ווען ער פּלעגט ויצן אין חדר גלייך מיט אלע יינגלעך אויבער דער גמרא, אָדער אין שטוב איבער אן ארבעט, פּלעגט ער גאָר בשעת מעשה נישט אין זינען האָבן ווָאָס מע רעדט, אָדער ווָאָס מע טוט; זיין נשמה איז געווען גאָר דאָרט ערגעץ, און עס האָט זיך אים געדאכט, אז ער הערט אלערליי מינים קולות און געזאנגען. ער האָפּ געקאָנט אויסהערן א זאָר דריי מאָל און נישט פּארשטיין איין ווָאָרט, און דערפּאר פּלעגט ער, געווייגלעך, נישט איין מאָל כאפּן א מיאוסן פּסק פון איטלעכן באזונדער. אפילו אסתר, ווָאָס האָט געלעבט מיט אים, ווי א שוועסטער מיט א ברודער, פּלעגט אים אָפּט בא־מערקן, אז ער הערט נישט ווָאָס מע רעדט צו אים. דערפון איז גרינג צו פּאר־שטיין, אז מחמת ער האָט זיך יעדע זאך פּאָרגעשמעלט מער ווי עס איז, דערפּאר פּלעגט דאָס אים נאָכדעם אויסווייזן שוין צו פּשוט, זייער וואָלווּל און אָפּטמאָל נמאס ומאוס ווערן...

אויפן דריטן טאָג, גאנץ פרי נאָך, האָט יאָסלע דערפילט, ווי דער ווָאָגן טרייסלט זיך און עס קלאפּט און עס טראסקעט, ווי אויף שמייגער, און א שיינע פּאנאָראמע פון הויכע וווייסע מויערן מיט געפּארבטע אייזערנע דעכער, מיט גרויסע שיינע הויפן, ארומגעזעצט מיט ביימער, האָט זיך צעשפּרייט און ארויס־באווייזן פּאר זיינע אויגן, „אפּגים, אָט דאָס איז טעטערעוועץ". — האָפּ יאָסלע א מראכט געטאָן, גלייך ווי דאָס הארץ האָט אים געזאָגט.

— נעם דיר דיין קלומעקל. — האָפּ אים דער שניפּקרעמער א זאָג געמאָן, איבערגעבנדיק אים א פּאטשיילע, ווו עס איז געלעגן דאָס תפילין־זעקל, א סי־דורל, דאָס שבתדיקע קאפּאָטקעלע, א פּאָר העמדלער וווייסע, מיט א פּארדאָרט שמיקל ברויט, איבערגעבליבן פון די ווענשפּייזן. — אָט דא, זעסטו, זיצט מ י צ י. קריך ארָאָפּ און זאָג אים פּונקטייעטוועגן, אז ער זאָל דיך צונעמען, און, אם־ירצה־השם, מאָרגן גיי זיך דורך צו מיר אהיים.

יאָסלע האָט זיך פּארנומען זיין קלומעקל. די בויד איז אוועקגעפּאָרן ווייט־פּער, און יאָסלע איז געבליבן שטיין נעבן א גרויסן מויער, נישט וויסנדיק ווהין צו גיין.

— ווענען דארפסטו, יינגעלע? — האָט אים א פּרעג געטאָן עפּעס א יידענע, ארויסשטעקנדיק אן אָפּגעדעקטן קאָפּ פּונעם פּענצטער, ווָאָס איגעם אונטערשטן עמאוש.

— מ י צ י ן באדארף איר, — האָט יאָסעלע געענטפערט גייציק. — רב מיצי דעם חזן.

— אָט דאָ אויף די טרעפּ, זיי מוחל, אין דער רעכטער האנט. — האָט אים נעענטפערט די ווידענע, שמייכלענדיק,

יאָסעלע האָט זיך אראָפּגעלאָזט אראָפּ, נאָנץ נידעריק, אויף אזוי פיל טרעפּ, — דאָס ערשטע מאָל אויף זיין לעבן — און איז אריינגעקומען פריער אין א פיינצמערן קאָריראָר און נאָכדעם אין א נאָנץ פיינער שטוב מיט נעפּאַרבטע פּאָר־לאָנעס, מיט שיינע בענקלעך און מיט שפּיגלען, נאָך גרויסארטיק, נאָך יאָסעלעס מייַנונג דעמלט, און ער האָט דערהערט פון ערגעץ ארויסגיין זיסע קולות אלערליי: נראָבע, נאָך גראָבע, מיטלע, דינע און נאָך קוויטשיקע, און אלע איניינעם זענען זיי עפּעס צוגויפגענאָסן, צונויפגעשטעלט, ווי אין א הארמאָניע, פונקט אזוי ווי ער האָט אמאָל, שוין לאנג, נעהערט אין מאזעפּעווקע, בשעת פּ י צ י האָט דאָרמן נעדאוונט מיט זיינע אכצן משוררים. שפּעטער ווערן אלע קולות שמיל, און עס לאָזט זיך הערן א געזאנג פון אייגעם, א זיס־ריין געזאנג. דאָס געזאנג ווערט וואָס וויטער שטילער, נידעריקער, ביז עס ווערט פארשוואַרבן. יאָסעלע שטייט אין מיטן שטוב, ווי צוגעקאָוועט צום אָרט, און זעט נאָרנישט פאר זיך דאָס זעלבע ווייבל, וואָס האָט אים אָנגעווויזן, ווו מיצי ווויגט.

— גיי ארויין אהינצו, אין יענעם חדר, אָן־אָ! — מאכט צו אים דאָס ווייבל, אָנווויזנדיק אים ווהין. יאָסעלע עפּנט אויף די טיר און דערזעט פאר זיך א נאנצע חברה יונגעלייט און קליינע יינגעלעך: זיי שטייען אלע אויסגעשטעלט, ווי די סאָלדאטן, קוקן אריין אין גרויסע ביכער, אייגער פון דער חברה האלט א שטע־קעלע אין האנט, און אויבנאָן, אויף א בענקל, זיצט א געווויינלעכער ייד מיט א נעווויינלעך נעל שפּיציק בעהדל און מאכט צו אים, ווי א נעווויינלעכער מענטש:

— וואָס וועסטו זאָגן?

„שוין זשע איז דאָס מאקע מיצי אליין?" — טראכט זיך יאָסעלע און טוט א זאָג:

— איך באדארף האָבן צו מיצי דעם חזן; איך האָב צו אים א נרים אי־בערגעבן.

— א נרים? — פרעגט אים מיצי. — פון וועמען איז?

— ואקע פון א היגן שניטקרעמער; איר בין מיט אים אויינעם געקומען צו פאָרן אהערצו.

— פון א היגן שניטקרעמער? — מאכט מיצי. — וויאזוי זשע רופט מען אים?

— וויאזוי רופט מען אים? — ענטפערט יאָסעלע. — או־וא, איך האָב נאָר פארגעסן א פרעג טון אים, וויאזוי ער הייסט און ווו ער זיצט.

ווי א זאלפּ פון עמלעבע הארמאטן מיטאמאל — אזא מין געלעכטער האָבן אויסגעשאָסן די גאנצע חברה משוררים, און מיצי אליין האָט זיך אויך צעלאכט, באצראכטנדיק יאָסעלן, אין זיין פּארצווייפלטער לאגע, ווי ער שמייס זיך אזוי מיטן פּעקל אין האנט, דאָס קאפּאָמקעלע צעפּליקט, געלאטעט, די שטיוועלעד אויסגעדרייט און צעהאקט, דאָס קארטוזל — אָנגעוואָרן דעם קאָזעראָק מיטן גאנצן פּאסאָן, נאָר דאָס פּנימל שיין, די האָר געקרייזלט און די גרויסע קארע אויגן לויבטן און בלישטשען, ווי מיט א פּייערל אין זיי.

— זאָג מיר נאָר, ווער ביסטו און פּונוואנען קומסטו אָן? — האָט אים מיצי א פּרעג געטאָן מיט א פּריינדלעך שמייכעלע.

— איך בין יאָסל, שמואלקס דעם חזנס זון פון מאזעפּעוקע. — ענטפערט אים יאָסעלע גאנץ תקיפדיק. — מיד האָט אהער געבראכט א הונגער שגיטקרעמער, אונדזערהער א באקאנטער, צו מיצי דעם חזן באשטעלן פּאר א זינגערל.

— אזוי די מעשה? — מאכט צו אים מיצי. — נו, לייג זשע אנידער דאָס פּעקל, און קום אהער נעענטער, לאָמיר דיך אויסהערן זינגן.

תחילת האָט אים מיצי א פּרווו געטאָן, צי ער קען נאָטן; נאָכדעם, זעענדיק, אז ער וויסט נישט מיט וואָס מען עסט דאָס, האָט ער אים געהייסן, ער זאָל אים גלאָט אזוי עפּעס א זינג טון. יאָסעלע האָט געמיינט, אז מע באדארף מאקע עפּעס „זאָגן א זאך", האָט ער געגומען זינגען א גאנץ שטיק פון דער ראש־השנהדיקער שמונה־עשרה. לכתחילה האָבן די חברה משוררים זיך פּארשטעלט מיט די הענט די מיילער, מע זאָל נישט זען, ווי זיי לאכן; וואָס וויטער איז דער געלעכטער געוואָרן קלענער, די פּנימער זענען געוואָרן ערנסטער, און מע האָט זיך אָנגעהויבן איבערקוקן ואוינם מיטן אנדערן פּארוונדערט, נאָר נישט פּארשטייענדיק, וואָס איז דאָס פּאר א מין זינגען — עפּעס נישט קיין געוויינלעכע שטימע! מיצי האָט זיך אָנגעשפּארט מיטן קאָפּ אויף דער האנט, אויפּגעעפּנט האָס מויל און אויסגעשטעלט אויף יאָסעלען די אויגן, גלייך ווי ער וואָלט אים וועלן איינשלינגען, ווי ער שטייט און גייט. זינט מיצי האָט צו פון מיט זינגערס, האָט ער נאָך אזא מין זינגען נישט געהערט און זיך אפילו קיינמאָל נישט פּארגעשטעלט אין דער מחשבה. יאָסעלע האָט נישט געזונגען, צוליגנדיק כח, ווי אנדערע, נישט געשרי־ען, נישט געריסן דעם האלדז, נאָר עס האָבן זיך אליין ארויסגעאָסן פון זיין האלדז אזעלכע זיסע, אינגענעמע, ווייכע קולות, ארויסגייענדיק פונעם הארצן, פון דער נשמה, און דערלאנגענדיק טיף־טיף אין בויך; דערבי האָט זיך ביי אים, אין זיין זינגען, ארויסבאוויזן אויך פּיל בריהשאפט, אריבערפאלנדיק פון אויבן אָראָפּ און פון אונטן אַרויף און צעשמעלדיק זיך אין אזעלכע וויילדע מרועלן, אז אלע זענען געבליבן פּארשטיינט, נישט וויסנדיק, פּונוואנען נעמט זיך דאָס ביי אים! אז

יאָסעלע האָט אויפגעהערט צו זינגען, האָט זיך מיצי אויפגעבאפט פונעם בענקל, און האלמנדיק זיך מיט ביידע הענט פארן קאָפּ, האָט ער אָנגעהויבן ארומלויפן איבער דער שטוב, ווי א משוגענער, שרייענדיק: „אי—אי—אי—אי—אי!“

— זאָג נאָר, ווער ביסטו? פונוואנען ביסטו? וועמענס ביסטו?

— איך האָב דאָך אייך געזאָגט, — מאכט יאָסעלע בתמימות — אז איך בין יאָסל שמואלקס פון מאזעפעווקע; איך בין געקומען צו אייך זיך באשטעלן פאר א משורר.

— פאר א משורר? — האָט מיצי געשריגן. — אי—אי—אי— אי! פאר א משורר, זאָגסטו? מירל! קום נאָר אהער, מירל!

אויף דעם געשריי איז אריינגעקומען מאקע יענץ ווייבל, ווען האָט אָנגעווויזן יאָסעלען, ווו מיצי ווינט, און מיצי, אָנווויזנדיק מיט דער האנט אויף יאָסעלען, האָט זיך צעשריגן אויף קולי־קולות:

— זעסטו אָט דאָס יינגל? דאָס איז דעם מאזעפעווקער חזנס א זון, דאָס איז ער געקומען אהער צו מיר זיך באשטעלן פאר א משורר. זינט איך לעב, זינט איך געפין זיך צווישן חזנים, האָב איך נאָך אזא מין שטימע נישט געהערט. מירל, ס'עקט זיך די וועלט, ס'איז עק! עק, זאָג איך דיר! הער נאָר אויס, יאָסל רופט מען דיך? — האָט אים מיצי געזאָגט, א זען מועדיק אים איבער די פלייצעס. — יאָסעלע, איך נעם דיך צו! דו בליבסט ביי מיר בלייבסטו! מירל, מע דארף אים מאכן אן אנדער קאפאטקעלע, אנדערע מלבושימלעך... אפשר ווילסטו עפעס עסן, יאָסעלע? מירל, גיב אים עסן! האָסט אים באדארפט הערן זינגען, מירל. ווי זאָל איך דיר זאָגן? עק — און געניג!

X

א ניי אָרט, נייע מענטשן, נייע צרות

טעטרעוועץ — דאָס איז געווען א נייער גן־ערן פאר יאָסעלען די ערשטע צייט. קודם־כל האָט ער זיך דערפרעגט צו דער שול, און אריינקומענדיק אהין דאָס ערשטע מאָל, האָט ער זיך פאָרגעשטעלט, או ער איז אין בית־המקדש. באמראכטנדיק די מוראדיקע הויבע געמעלטע סטעלי מיט די געקינצלטע ווענט, אויף וועלבע דער מאָלער האָט נישט געזשאלעווט קיין פארב און האָט אויסגעמאָלט אלערלי בילדער, אינסטרומענטן, עפל, בארג, גריגע אונערקעס און צעשניטענע רויטע קאוועגעס, ווען בעטן זיך אין מויל אריין, ובדומה נאָך אזעלבע בריהשאפטן,

— האָט זיך יאָסעלען אויסגעווייזן, אז דערמיט עקט זיך שוין די וועלט און קיין בעסערס און שענערס דערפון קאָן שוין נאָרנישט זיין. און ווער שמועסט דעם ערשטן שבת, וועו מיצי האָט זיך אוועקגעשטעלט דאָ מיט זייגע אלע משוררים, און יאָסעלע אויך בתוכם, און דאָס כאָר האָט א זעץ געטאָן דעם „מה־טובו" מיטן גע־ווייסן נוסח פון אלע כאָרשולן, האָט יאָסעלע געפילט, ווי א פראָסט גייט אים אי־בער איבערן לייב און עס שטעלן זיך אים אויף די האָר אייגציקווייז. צעלאָנדיק זיך נאָכדעם אויף זיין העלדזל, האָט ער כמעט אליין נישט דערקענט זיין קול — אזוי האָט דאָס געקלונגען אין דער דאָזיקער שייגער הויכער שול. אויסערדעם, איז ביי אים געווען אלץ, וואָס ער האָט געזען, א נייעס. די ערשטע צייט האָט ער ארומגע־שפאַנט איבער דער שטאָט מיט א פאַרריסענעם קאָפּ ארויף, צוהאלטנדיק זיך דאָס היטעלע, עס זאָל נישט אראָפפליען, און פון יעדער זאַך איז ער געווארן נתפעל. עס האָט אים פארדראָסן אייז זאך: וואָס אסתר איז דאָ נישמאָ און זעט נישט די אלע חידושים, וואָס ער זעט. זיין הארץ איז אים געווען פול מיט דאנקען און מיט לוי־בעניש צום השם יתברך, וואָס ער האָט אים געבראכט אהערצו בשלום.

עם פארשטייט זיך, אז שפעטער, מיט דער צייט, האָט טעמערווועץ אָנגע־הויבן אָנצווועלן דעם גלאנץ מיט דער שיינקייט אין זייגע אויגן, דען ער איז צו דעם אלעמען געווויגט געוואָרן. חוץ לזה האָט ער פארזוכט דאָ די אייגענע צרות, וואָס אין מאזעפעווקע, נאָר אויף אן אנדער אופן.

ווי מ י צ י איז געווען צו אים היים און צוגעלאָזט, אזוי איז צו אים מ י צ י כ ע געווען קאלט און פרעמד, האָט געקוקט אויף אים קרום, און שפעטער איז זי זיך מיט אים באַנאנגען כמעט אזוי, ווי אין דערהיים די שטיפמאמע זייגע... נאָר דאָס האָט יאָסעלען נישט אזוי אויסגעמאכט, ווי די יסורים, וואָס ער האָט נאָכ־דעם געהאט פון זייגע גייע חברים די משוררים. דאָס איז געווען א חברה פון אלערליי מענטשלעך, צונויפגעקליבענע בחורימלער פון אלע מיסטן און צונויפגע־לאָפענע פון אלע מייזלעכער. זעלטן האָט זיך געפונגען צווישן זיי א לייטיש ייגגל, א „מאמנס א קינד", און מיינסטנטייל — ליידיקע פוסטע בחורים און מוראדיקע רכילותניקעס. פאר גרוים קנאה האָבן זיי יאָסעלען נישט געקאָנט סובל זיין, אים אָפט געמסרט פאר מיצין, געגראָבן, געגישפערט אויף אים, אויסגארנדיק ביי אים, וויו ער האָט געהאט ערגעץ א גראָשן. געלט פלעגט יאָסעלע באקומען גאנץ אָפטלער פון יענעם שניטקרעמער, וואָס האָט אים געבראכט אהער. אויך פלעגט אים דער דאָזיקער שניטקרעמער — בנצי לייבצים האָט ער געהייסן — פארדופן צו זיך אמאָל אויף א שבת, אָדער אויף א יום־טוב, מקרב זיין אים זייער און ברעגגען אים דריי מאָל אין יאָר א הארצלעכן גרוס פון דער היים, קומענדיק פון יריד. די דאָזיקע גרוסן זענען ביי יאָסעלען געווען נאָך מער אָנגעלייגט פון א גוטן וואַרמעם און פון געלט; און ווער שמועסט, אז בנצי לייבצים פלעגט אים נאָך

ברענגען א בריוול פונעם מאמן, איז דאָס געווען ביי יאָסעלען גאָר א גרויסע מתנה. אויף די בריוולעך פלעגט ער אָפּענטפערן, אז ער איז, ברוך השם, בחיים ושלום און גייט בדרך הישר; ער היט אָפּ דעם מאמנס געבאָט, נישט אראָפּ חלילה פונעם גלייבן ווערג, און פירט זיך גאנץ יידישלעך, פונקט אזוי ווי אין דער היים, נישט געמינערט קיין האָר. גייט אלע טאָג אין בית־המדרש אריין דאוונענען און „זאָגט תהילים". אויך לערנט ער זיך שרייבן און פאָלגט אויס אלצדינג, וואָס דער מאמע האָט אים אָנגעזאָגט פאר זיין אוועקפאָרן. ער האָפּט, אז ער וועט, אם־ירצה־השם, קומען אהיים בשלום זיך זען באשיינפערלעך, גיב גאָט מיט פרייַלעבע הערצער און מיט פיל נחת — אָמן! דערביי בעט ער לאָזן גרוסן פונזייגעטוועגן להצנועה מרת זלאטע שתחיה, און אויך איר טאָכטער אסתר לעב...

דערמאָנענדיק זיך אין אסתרן, פלעגט אים ציען דאָס הארץ צו איר, אליין נישט וויסנדיק ווָאס דאָס באדייט. עפּעס איז אים אסתר געווען איינגעבאקן אין הארצן, טאקע נאָר ווי אן אייגענע שוועסטער, און חוץ דעם טאָט, האָט ער נאָך קיינעם אזוי נישט געבענקט, ווי נאָך איר. עס פלעגט אים צוקומען א שטיק גע־זונט, בשעת בנצי לייבצים פלעגט אים איבערגעבן א גרוס פון איר, מיט איר אייגענער האנט צוגעשריבן. יאָסעלע פלעגט די ווערטער אירע א מאָל צען איבער־לייענען און צוקוועטשן זיי צום הארצן שטארק, ווי מע קוועטשט צו א קליין קינד, ווָאס איז טייער און ליב... פונקט אזוי, ווי עס האָט אים אמאָל געצויגן פון מאזע־פעווקע קיין בעטרעווע, אזוי האָט דאָס אים אציגנד אָנגעהויבן ציען צוריק, נאָך מיט מער שבארקייט, און וועג מיצי זאָל אים נישט געווען צוהאלטן און אים וועלן אָפּלאָזן פון זיך, ווָאלט ער אפשר שוין געפאָרן אהיים. מיצי האָט אים אָבער זייער ליב געהאט, זיך ארומגעפירט מיט אים, ווי מיט אן אבי־טוב, באווייזנדיק אימלעכן באזונדער, ווָאס פאר א מין זינגערל ער האָט. „מאקע נאָר בייַ מיר קאָן זיך אזעלכעס געפינען! — פלעגט מיצי זאָגן. — איך, אז איך ווייל נאָר, קאָן איך מאכן יענעם פאר א לייט!"...

דאָס האָט געהערט אייגער פון אמאָליקע מיצים משוררים, גדליה בוא־ם האָט מען אים גערופן, און איז געווָארן אויף מיצין מלא רציחה. גדליה באם איז שוין אליין געווען ערגעץ הזן. ער איז איינמאָל דורכגעפאָרן פארבייַ מעטרעווקע, און, ווי געווייגלעך א גומער פרייַנד, איז ער זיך דורכגעגאנגען צו מיצין — פאָרט געגעסן פון אים אמאָל ברויט — און האָט האָרטן דערהערט יאָסעלען זינגען און איז שוין מער פון אים נישט אָפּגעטרעטן אויף קיין מינוט. גדליה האָט אלץ גע־משאטעוועט, ווי דערמאפט מען יאָסעלען אליין, און נאָכשפירנדיק אזוי לאנג, האָט ער אים זאסטעמפּעט ביי בנצי לייבצים אין שטוב און האָט אים האָרטן גע־נומען צו דער ארבעט, פריער פאוואָלינקע, אויספרענדיק ביי אים אלצדינג, ווָאס פאסט, און נאָכדעם האָט ער אים אָנגעהויבן דורכנעמען מיט רייד, אזוי לאנג,

אזוי ברייט, ביז ער האָט אים ארויפגעפירט דערויף, אז ס׳איז פאר אים מער קיין פּלאץ נישט צו זינגען ביי מיצין אומזיסט, און דערצו נאָך זיין בייַ מיציכען א משרתל.

— אזא רציחה הערט זיך נישט אין דער האלבער וועלט! — האָט גדליה באם געמענהט איבער יאָסעלען. — מע זאָל נעמען א קינד און מאכן דאָס פאר אן עבד־כנעני, א פּאָדאנע אומזיסט, און זיך נאָך בארימען פאר איטלעכן באזונדער מיט א פרעמדן האלדז, אזוי, אז עס שלאָגט צו דער גאל הערנדיק! און חוץ אלע זאכן, גיי זיי א משרת בייַ מיציכען — אזא עזות! רב שמואלס א זון! א וועלטע אויסצורעדן? איך קען דען נישט דעם מאטן דיינעם? וועד קען נישט רב שמואלן, דעם מאזעפעוקער חזן? א שיינע מעשה! וואָס איז, ביסט אָן כלים? אָן א האלדז? צי דו פארשטייסט נישט קיין נאָמן? איך מיין מאקע אָן ליצנות! איך האָב פאר דיר אן אָרם, נארעלע, אזא אָרם, וואָס דיין מאטע אליין וועט זאָגן, אז ס׳איז א גליק פאר דיר. איך זאָג — אן אָרט; וואָס טויג דיר אן אָרט? דו ביסט אליין אן אָרט; דו וויסט דאָס כאָטש, צי ניין? פרעג מיך, נארעלע, וועל איך דיר זאָגן!

און גדליה באם מאָלט אוים יאָסעלען, וואָס פאר א גליק פאר אים איז, ווען ער וואלט אוועק מיצין און פאָרט ארויס אויף דער וועלט מיט אים, מיט גדליהן, אזויווי יענץ יינגעלע, אזויווי ארקע פידעלע, דאָס וויילנער באלע־בעסל וכדומה אזעלכע וועלט־חזנים, וואָס האָבן זיך קונה־שם געווען. בייַ יאָסע־לען אין דער מחשבה שטייען אויף די אלע שיינע בילדער פון אמאָל, און ער איז פארמיק מיט לייב און לעבן זיך איבערגעבן צו גדליהן — אזא וויילער, ערלעכער, געטרייער מענטש!

— איין זאך וועל איך בייַ אייך בעטן, רב גדליה! — מאכט צו אים יאָסעלע.

— זאָג, מיין קינד.

— איך וויל פריער זיך דורכפאָרן אהיים, צו מיין מאטן און צו מיינע פרייַנד.

— אך, סטייטש, ווי דען איז אנדערש? — ענטפערט אים גדליה באם. — א שיינע מעשה! סטייטש, ווי דען? בבוד־אב! ע, הערסטו, ביסט נאָך גאָר א קינד, ווי איך זע ארויס פון דיינע רייד. וועד קאָן דען זיין נעענטער פון א מאמן?

מיט די דאָזיקע וועלטער נעמט אים גדליה באם אזוי שטארק, אז יאָסעלע פּועלט בייַ זיך איין מאָל פאר אלע מאָל: מע באדארף פאָרן אהיים! געגוג זיך אָפּגעוואלגנערט אין דער פרעמד — דרייַ יאָר, שוין צייט, כלעבן.

בייַ זיין געזעגענען זיך מיט מיצין און מיט אלע משוררים איז נעווען אויך גדליה באם און האָט געשטראָפט יאָסעלען, פארוואָס ער וואלט אוועק אזא טייער אָרם, און האָט אים געגעבן אן עצה, ווי אן אייגענער טאטע, אז ער זאָל פון דער הויט ווידער קומען אהער, וואָרום דאָס איז זיין תכלית, דאָ האָט ער ביז צו וועלן א מענטש... מיצין האָט יאָסעלען באמת באנג געטאָן, ווי אן אייגן קינד זיינס. ער

האָט אים ארומגענומען און געקושט אים, בענטשנדיק, ער זאָל קומען געזונטער־הייט אהיים און גרוסן דעם טאטן זיינעם אומבאקאנט.

— נאָר פריינדלעך! — האָט יאָסעלע געזאָגט, אריינשפרינגענדיק אין וואָגן אריין צווישן נאָך א סך פּאַרשוינען און אוינמעסטנדיק זיך דאָרט אויף צוויי־דריי מאָג פּאָרעכץ. — זייט געזונט! זייט געזונט! — האָט ער זיך נאָך עטלעכע מאָל אָפּגעזעגנט, ארויסשטעקנדיק דעם קאָפּ פון דער בויד, און דער צוג האָט געריסט פונעם אָרט, קלאפּנדיק און טראסקענדיק איבער די געברוקירמע גאסן און קלינ־געגנדיק מיט די גלעקלעך: „דזין—דזין—דזין!“ יאָסעלע שפרינגט אוש אונטער אויפן אָרט פאר גרויס שמחה, וואָס ער פּאָרט אהיים. דאָס קלאפּן, דאָס טראסקען מיטן קלינגען פּארשלעפּערן אים, און זיינע מחשבות טראָגן אים אוועק אהין, קיין מאזעפּעווקע, אהיים, אהיים!...

XI

יאָסעלע קומט צו כּאָרן, און מאַזעפּעווקע חידושט זיך: „וואָס א גרויסע שטאָט קאָן מאַכן!“

עס איז פּאראן איין זאך נאָר, וואָס מאזעפּעווקער יידן קאָנען עס נישט פּאר־שטיין: עם וווּנדערט זיי תמיד, פּארוואָס איז דאָס, וואָס יעדער, ווער עס כאפּט זיך נאָר ארויס פון דאָרט און לאָזט זיך אוועק אויף דער וועלט, קערט עס זיך אום צוריק נאָר אן אנדער מענטש? איטלעכער באזונדער קוקט אויף אים און קוועלט און ווערט נתפּעל: „דאכט זיך, וואָס? דער אייגענער — און פּאָרט נישט דאָס, וואָס פּריער! איר געדענקט אים כאָטש, ווי ער איז ארומגענאנגען א באָרוועסער? גאָטס וווּנדער! וואָס א גרויסע שטאָט קאָן מאכן!“

באמראכמנדיק שמואליק דעם חזנס בחורל, יאָסעלען, בשעת ער איז אָנגע־קומען צוריק פון מעטרעווען נאָך זיין אָפּזיצן דאָרט דריי יאָר נאָכאנאנד, האָט מען זיך אין מאזעפּעווקע שבארק געחידושט, נאָר נישט געקאָנט פּארשטיין, ווי אזוי ארבעט זיך עם אויס א יינגל אין אזא קליינער צייט! יאָסעלע דאָס יינגל האָט זיך איבערגעביטן און איז געוואָרן יאָסעלע דאָס בחורל. ער איז געוואָרן א גאנ־צער מענטש, א בר־דעת, כאָטש ער איז מער נישט אלס געווען דעמלט, ווי א יאָר זעכצן. עס איז געווען א פּארגעניגן אויף אים א קוק צו טון. — „וואָס א גרויסע שטאָט קאָן מאכן!“ — אלע האָבן געווסט, אז שמואליק האָט אוועקגעשיקט זיין זונדל צו מיצין פּאר א משוררל; נאָר קיינער האָט זיך נישט געריכט, אז פון יאָסעלען, וואָס האָט ערשט נישט לאנג ארומגעטראָגן שלח־מנות, זאָל ווערן אזא

מענטש, ער זאָל זיך אזוי איבערבייטן. און אז ווילד־פרעמדע האָבן אזוי אָנגענומקוועלט פון אים, הייבט ווי האָט באַראַפט אָנקוועלן שמואליק אליין? שמואליק איז בשעת־מעשה, ערב שבת, געווען אין מרחץ, ווען מע האָט אים אָנגעזאָגט די גוטע בשורה, אז זיין זוגדל איז געקומען צו פֿאַרן פון טעטערווועץ. ער האָט א וואַרף געגעבן דאָס בעזעמל מיטן שפּאָל, זיך געשווינד אָנגעטאָן, און קומענדיק אהיים אן אָפּגעשמיסענער און אויסגעצוואַנגענער, האָט ער פּריער געוואשן די הענט און ערשט נאָכדעם צוגעטראָגן יאָסעלען דעם שלום־עליכם, ארומגענומען, צעקושט זיך מיט אים און געזומען באטראכטן זיין זון פונעם קאָפּ ביז די פֿיס. יאָסעלע האָט זיך אין די דריי יאָר „א כאַפּ געטאָן אויף די פֿיס", ווי מע זאָגט. ער איז פון תמיד אָן געווען נישט קיין מיאוס קינד, געהאט שיינע קאָרע אויגן און געווען א קלוג טשעקאוועט ייִנגעלע; נאָר מחמת גרויס אָרעמקייט און דחקות איז ער געווען תמיד א גרינגער, א פֿאַרוואָגלטער, א דערהרגעטער, ווי א סך ייִנגלעך אין מאזעפֿעווקע פון זיין גראד. אציגד האָט זיך יאָסעלע, ווי עס ווייזט אויס, דאָרט בייַ מיצין אין טעטרעווען גוט אויסגעפֿאשעט; ער האָט באקומען רויטע בעקעלעך און זייער א פּרייַלעך אויסזען. דערצו איז ער געווען מלובש ווי נאָר קיינמאָל נישט בייַ זיין מאמן. שמואליקס האָרץ האָט זיך געפּרייט קוקנדיק אויף יאָסעלען, און ער האָט זיך געווונדערט גלייך מיט אנדערע: „וואָס א גרויסע שטאָט קאָן מאכן!"...

— וואָס זשע מאכסטו גוטס? — האָט אים שמואליק א פּרעג געטאָן, צוזעצנדיק זיך מיט אים בייַ איין טיש און באטראכטנדיק יאָסעלען מיט זיין שיין קאָפּטקעלע, מיט די רויטע בעקעלעך און מיט די אויסגעקעמטע פּאהלעך.

— וואָס זשע מאכסטו עפּעס, מאטע? — האָט אים יאָסעלע געענטפֿערט צוריק מיט א שאלה, ווי דער שטייגער איז. יאָסעלע האָט זיך נאָר קיינמאָל נישט אזוי טשעקאוועט אויסגעשמועסט מיטן מאמן, ווי אצינד, און שמואליק האָט א קוק געטאָן אויף זיין זון, ווי פֿאַרוווונדערט: יאָסעלעס טשעקאוועקייט האָט אים לכת־חילה אויסגעווויזן א ביסל פּריקרע; ער האָט נאָך קיינמאָל נישט געהערט פון אים אזעלכע ווערטער.

— וואָס איז שייך, עס, ווי געווינעלעך. — האָט אים שמואליק געענטפֿערט, ארויפּכאַפּנדיק אויף זיך די זיידענע שבתדיקע קאפּאָטע און קלייבנדיק זיך אין קלויז אריין. — וואָס מאכט דאָרטן עפּעס מיצי?

— וואָס מיצי מאכט? — האָט יאָסעלע אויסגעצוגן אויף א קול, ווי א גרויסער. — הלוואי אויף דיר געזאָגט געוואָרן כאַטש האלב!

באטראכטנדיק דעם טאמן, ווי ער איז אין די דריי יאָר אזוי פֿאַרעלטערט געוואָרן, גרוי און אייגנעבוגן, האָם פּנים געקנייטשט און די גרויסע קאָרע אויגן אויסגעלאָשן, — האָט בייַ יאָסעלען דאָם הארץ געווינט אינעווייניק און ער איז

אין דער מינוט גרייט געווען אוועקצוגעבן פארן מאטן דאָס לעבן מיט דער נשמה. שמואליק פון זיין זייט איז געווען אזוי צעטראָגן פאר שמחה, אז ער האָט זיך מיט דער שבתדיקער קאפאָטע אוועקגעמאטערט א היפש ווייַלע, ביז ער האָט קוים געפונען די ארבל. אויך שמואליקס ווייב, דערזעענדיק יאָסעלען, איז געבליבן שטיין אין מיטן שטוב פארגאפט, ווי אייַנער רערט: „וואָס וואָגסטו אויף זיין טאטן? א גאנצער מענטש געווארן!“...

שמואליק איז פון יאָסעלעס קומען אזוי צעטראָגן געווארן, אז ער איז, רערנדיק מיט אים, פארקראכן גאָר אין זייטיקע שמועסן מכח מעשרעווצער באלעבאטים און מכח מעשרעווצער גאסן און הייזער, וואָס זענען אים געלעגן אין דער לינקער פּאָה. יאָסעלע האָט געמיינט, אז דער טאטע אינטערעסירט זיך באמת אזוי מיט דער שטאָט טעטרעווץ, האָט ער אים מיט גרוים התּפּעלות אויסגעמאָלט די גרויסע גאסן די ברוקירטע, מיט די גרויסע מויערן, וואָס דער קאָפּ דרייט זיך אזש קוקנדיק אויף זיי, און די אלע איבעריקע חידושים דאָרטן. און שמואליק, באמערקנדיק יאָסעלען, ווי ער מאכט מיט די הענט, און אייַנהערנדיק זיך אין יערן וואָרט, ווערט אָפאָרשט נישט צעגאנגען פאר גרוים תענוג. פּלוצעם האָט זיך שמואליק אָ כאַפּ געמאָן: „אי־ווי, שוין נאָך ליכטבענטשן! ס'איז שוין צייט גיין אין שול ארייַן!“

די שטאָט איז, געוויינלעך, באלד געוואָר געווארן פונעם נייעם, אז שמואליק דעם הונגם זונדל איז געקומען פון מעטרעווץ. תיכף, וויבאלד מע האָט אָפּגעראוועט מעריב, האָט מען זיך אָנגעהויבן שטופּן צו שמואליקן אים זאָגן: „גאָט ליב אייך מיט אייער גאסט!“ און יאָסעלען אָפּשטעקן שלום־עליכם, באטראכטנדיק אים בשעת מעשה, וואָס פאר א פּנים ער האָט. די פארגעמסטע באלעבאטים פון שטאָט, די גבירים, האָבן זיך אויך אָפּגעשטעלט רערן מיט שמואליקן, אויספרעגן אים אויף זיין זונדל, וווּ ער איז געווען, וואָס האָט ער געמאָן, און צי איז ער אהער אויף לאנג געקומען, און וואָס קלערט ער צו מון וויטטער? דערבי האָט זיך אייַנער פון די גבירים, רב אלטער פּעסיעס, א זאָג געמאָן:

— א יושר וואָלט געווען, רב שמואליק, אז אייער זונדל זאָל זיך דורכגיין צו מיר, אם ירצה שם, מארגן נאָך הבדלה, בלי נדר שבת, א בים־ל א זינג טון, וועלן מיר האָרכן. עפּעס זאָגט מען, אז ער זינגט גאָר קיין מעשה נישט.

— וואָס איז שייך, א זינג טון? מהיכא־תיתי! — האָט שמואליק א זאָג געטאָן, באמערקנדיק יאָסעלען, ווי ער שיינט פון די שלום־עליכמס, וואָס ער באקומט פון אלע זייטן.

— און איך וואָלט געוואָגט, אז אייער זונדל זאָל אונדז מארגן שענקען א מוספל, — האָט זיך אָנגערופן א יונגערמאן, — בענטשן ראש־חודש. מע זאָגט,

אז ער האוּנט שוין אויסגעצייכנט פּאַרן עמוד. אייזיק בערל פֿיינעם איז געפֿאָרן מיט אים אין אייַן בויד, דערציילט ער זיך אָן פּוּן זיין זינגען אוּן זאָגט, אז ער באַדאַרף היינט קאָנצן דאוונען, וואָס איז גאָר א חידוש!

— מאקע, אדרבה, כּלעבן! — האָבן אונטערגעבאפט עמלעכע באלעבאטים.— מאקע א יושר, ער זאָל אונדז דאוונען! הייסט אים, רב שמואליק! וואָס קאָן עס אייך ארן? עס קאָסט אייך גאָלט?

— מא! — האָט שמואליק א זאָג געמאָן, קוקנדיק אויף זיין יאָסעלען, אוּן דער עולם איז זיך צעגאנגען פּוּן שוּל.

* * *

זלאטע מיט אסתרן האָבן זיך יענעם פרייטיק פּארשפּעטיקט אין קלייט, אוּן קומענדיק אהיים, האָבן זיי פּוּן די קינדער, פּוּן אפרימען מיט מנשהן, דערהערט די גוטע בשורה, אז יאָסעלע איז געקומען פּוּן מעטערוועוע. „זאָלסט זען, מאמע, ווי יאָסעלע איז אויסגעוואקסן! — האָבן אפרים מיט מנשהן דערציילט בייַדע איניי= נעם. — גענוּאָרן אזא גרויסער, סכנות!“ ביי זלאטען איז די בשורה געווען זייער אָנגענעמיגט, אוּן ביי אסתרן — נאָר מער; זי האָט זיך אויף דער גיך ריין אָפּגע= וואשן, זיך אָנגעטאָן שבתדיק, דאָס הייסט, מיט א פּשוט, נאָר א ריין ציכטיק מלבוש, וואָס האָט פּוּן רייַנקייט אוּן וויסקייט אויף איר געפּינקלט, געשעמערירט אוּן געזונגען. אסתר האָט נישט געהאט די טבע פּוּן אלע מאזעפּעווקער מיידלעך, וואָס האָבן ליב זיך אויסמאָצלען, באהענגען זיך מיט שמאָטעס, ארומשמעקן זיך מיט שמאָכטעס אלערליי, ארויפּציען אויף זיך דעם רוח, ווי די מאָדע איז דאָרטן. צווישן די מאזעפּעווקער אויסגעסטראצלטע באהאָנגענע מיידלעך אוּן אויס= געשלויערטע, אויסגעפּוצטע וויבלעך, איז אסתר געווען די אייניציקע, וואָס די מאָדע האָט זי נאָך נישט באירט. דערזעענדיק דורך די פענצטער, אז דער עולם גייט שוין פּוּן די שוּל, זענען זלאטע מיט אסתרן ארויסגעגאנגען מקבל=פּנים זיין יאָסעלען אוּן זאָגן שמואליקן: „גאָט ליב אייך מיט אייער נאסט“. עס איז געווען א ליכטיקער פרייטיקצונאכטס, זומערלעבן, א פּאָר וואָכן נאָך שבועות, אין דער צייט, וועו אפילו די געוויסע מאזעפּעווקער בלאָטע, וואָס שמט אויף דער וועלט, ווערט אויך אויסגעטריקנט, וועו אפילו אין מאזעפּעווקע פּארמאָגט דאָס וויגטל א געשמאקן ריח פּוּן גרין גראָז אוּן פּוּן פרישע בלעטלער מיט א וויטן געזאנג פּוגעם סאָלאָוויי, וואָס האלט זיך איף אינעם מאָנאסטירסקי גאָרטן... אסתר האָט נאָך פּוגדערוויטגם דערקענט יאָסעלען, אוּן דאָס הארץ האָט איר אָנגעהויבן צו קלאפּן, ציען זיך צו אים. שמואליק האָט זיך אָפּגעשטעלט, אָפּגעגעבן זלאטען מיט אסתרן דעם „גוט שבת“, אוּן זיי האָבן אים געזאָגט: „גאָט ליב אייך מיט אייער

גאסט!" שמואליק האָט דערציילט זלאטען דעם כבוד, וואָס יאָסעלע האָט הייגט געהאט פון די באלעבאטים, וואָס ווילן, ער זאָל זיי מאָרגן, אם־ירצה־השם, דאווענען מוסף. און יאָסעלע האָט זיך בשעת מעשה צוגעדרוקט אביסל נעענטער צו אסתרן, באטראכטנדיק זי ביי דער האלבקייטלעכדיקער לבנה מיט די דימענטיקע שטערן, וואָס האָבן זיך אָפּגעשיינט אין אירע ליסטיקע אויגן. עס האָט אים צוגעצויגן צו אסתרן מיט אזא כח, אז ער איז גרייט געווען אָנצונעמען זי ביי דער האנט, ווען עס זאָל נישט געווען שמיין דערביי זיין מאטע מיט איר מאמע. נישט זעענדיק אסתרן דרייען אָר, האָט יאָסעלע חשק געהאט צו בלייבן שטיין אָט דאָ אין דרויסן אין יענער שיינער זומערנאכט א ביסל שמועסן מיט אסתרן. עס האָט אים אציגנד זייער פאהדראָסן, וואָס ער מוז גיין אהיים קידוש מאכן, עסן וועטשערע און זיך נאָכדעם לייגן רוען גלייך מיט אלע. עס איז אין דרויסן אזוי שיין, אזוי ליבטיק, אזוי וואַרעם! די גאנצע נאטור איז שבתדיק; די לבנה לייכט, ווי א זילבערנע מנורה, די שטערן שעמערירן, ווי די בענטשלייכט, און זי, די שיינע כלה, וואָס היימט „שבת מלכתא", רוט און פרייט זיך גלייך מיט אלע ייִדן. די נאס אין מאוצפעווקע רוען. מע פ׳ל ט, אז ס׳איז שבת. אין אלע פענצטער לייכט זיך פון די בענטשליכט און עס פינקלט אין די אויגן. אלע באלעבאטים זענען שוין אין דער היים: זיי זענען מקבל־פּנים די מלאכי־השרת און זענען זיי מלוה טאקע באלד צוריק אין זייער רו ארײן. עס הערט זיך א געשמאקער ריח פון דער פרישער חלה און זייער א שיינער אראָמאט פון געפּילטע פיש. ייִדן עסן און קלויבן תענוג פון די יידישע מאכלים, וואָס האָבן א יידישן טעם. שמואליק דער חזן מיט זיין זונדל שטייען הָא אין דרויסן נעבן זלאטען מיט אסתרן און מע שמועסט וועגן יאָסעלעס אהיימקומען. שמואליקס אלטע, אויסגעלאָשענע אויגן צינדן זיך אָן מיטן אמאָליקן פייערל אויף א מינוט און זיין פּנים לייכט אים און שיינט אים אקעגן דער לבנה. מיט א זיפּץ באוווייזט ער ארוים אלע מיגום, ווי צופריידן און גליקלעך ער איז. זלאטע פארשטייט זיין הארץ: זי קוקט אויף יאָסעלען און וועדט בריימער און לענגער פון גרויס נחת, גלייך ווי ער וואָלט געווען אירם אן אייגן קינד. און יאָסעלע רוקט זיך צו צו אסתרן אלע מאָל נעענטער: ער קוקט איר אין פּנים אריין און זעט, ווי זי לאָזט אראָפּ די געדיכטע ברעמען, און פארשטייט גאָר־נישט, פארוואָס זי שעמט זיך עפּעס היינט? עס גלוסט זיך אים גאָרנישט אָפּטרעטן פונדאנען, איז גלוסט זיך נישט! נאָר דער מאטע זאָגט: „קום, יאָסעלע, קידוש מאכן!" און ער מוז נעבער גיין... פארן אוועקגיין דרייט יאָסעלע אויס נאָכאמאָל דעם קאָפּ צו אסתרן און נאָר איין מאָל באגעגנט ער זיך מיט אירע שיינע אויגן. און דער רָאזיקער קוק פארכלייבט בייַ זיי בידע אויף א לאנגער צייט אין זייער זכרון. די גאנצע נאכט נאָך דעם איז יאָסעלעס קוק נישט אָפּגעטראָטן פון אסתרן אויף קיין מינוט, אויפוועקנדיק אין איר הארץ פארשידענע געפּילן

פּאַרשטעלנדיק איר אין קאָפּ אלערליי פּייערע לימטיקע מחשבות און וועבנדיק אזעלכע שיינע פאנטאזיעס, פון וועלכע אסתר האָט נאָר ביז איצט קיין השנה נישט געהאט.

XII

ער דאַוונט מוסף אין דער קאַלטער שול, און יידן ווערן נתפּעל

די קאַלטע שול, ווו שמואליק איז חזן שוין העכער פּינף און צוואנציק יאָר, איז נישט געבויט געוואָרן פּאר א גאנצער שטאָט מיט יידן, קיין עין־הרע. וועג־לויג זי איז אלט און אינגעהויקערט, איז געגוג פּאר איר, אז זי קאָן גאָבן ערטער נאָר פּאר אירע שטענדיקע באַלעבאטים, וואָס זענען אויך נישט אלע צופרידן, מחמת יעדער מענטש האָט א נשמה און איטלעכן ווילט זיך האָבן א שטאָט אין מזרח־וואנט, אָדער, לכל הפּחות, אין „שפּיגל־באנק". די אייגענע באַלעבאטים צווישן זיך האָבן אויך צו זינגען און צו זאָגן און קאָנען זיך קיינמאָל נישט איינפּייַלן, נישט מיט די ערטער, נישט מיט די עליות, נישט מיט די הקפּות וכדומה אזעלכע זאכן, וואָס זענען נוגע אינעם נפש. היינט וואָס איז דאָ פּאראן צו פאריבל האָבן אויף די דאָרטיקע באַלעבאטים, וואָס זיי האָבן נישט געוואָלט אריינלאָזן די גאנצע שטאָט מיט יידן אין שול אריין יעגעם שבת, וועז יאָסעלע האָט באדארפט דאוע־גען מוסף? זיי האָבן זיך מיישב געוועז איין מאָל פּאר אלע מאָל: תיכף נאָר שחרית פּארשליסן די טיר און נישט אריינלאָזן קיינעם, ער מעג זיין דעם גבאים אפילו אן אויגענער מאטע. איז דאָס אָבער, צוריק שמועסנדיק, דען א יושר? וואָס זע־גען שולדיק די יידן פון יענע איבעריקע שולן? וואָס איז דאָס פּאר א הפּקרות נעמען און פּארשליסן א מקום־קדוש פּאר א גאנצער עדה מיט יידן? עס איז ארום דער קאַלטער שול געוואָרן וואָס ווייטער אלץ געדיכטער; מע האָט זיך צע־לאָזט אהין פון אלע בתי־מדרשים, צוממיינסטן יונגע לייט, בחורים און יונגלעז, געקלאפט אין דער טיר, געארבעט אזוי לאנג, ביז די טיר האָט זיך געעפנט און עס האָט זיך באוויזן א רויטע באָרד: דאָס האָט דער שמש ארויסגעשטעקט א קאָפּ, בכדי זיך גוט אָנצובייזערן אויף זיי, עס זאָל ווערן אביסל שטילער: „וואָן, שקצים, ווייסע־חברהניקעם, הולמאיעם! — האָט דער שמש געפילדערט, טופּענדיק מיט די פּיס און מאכנדיק מיט די קולאקעס, ווי א רוצח. — וואָן, עכברושים אייגע!" נאָר מע האָט שוין מער נישט באדארפט: עס האָבן זיך אלע מיטאמאָל א שפּאר געטאָן, די טיר האָט מען געפּטרט באלד, דעם שמש האָט מען פּארשטופּט אין א ווינקעלע און רעכט דורכגעפּאשטשט, ווי אים שטייט אָן, און אין שול איז געוואָרן

אזא ענגשאפט, אז מען איז געשטאנען אייגער ביים אנדערן אויף די קעפ. אויך פון הרויסן איז די שול געווען באלאגערט מיט מענטשן. עס האָט זיך געוויגט די שטאָט, די וועלט האָט זיך געקערט — יאָסעלע בענטשט ראש־חודש, האוונט מוסף!..

און יאָסעלע האָט אָנגעטאָן א טלית און איז ארויף אויף דער בימה, וואו־נדיק א קוק אויף דעם גאנצן עולם און צוגרייטנדיק זיך צום דאוונען. דאָס פנים האָט אים געפלאמט און עס האָט ארויסגעשיינט פונעם טלית ארויס. עס איז געווארן א שושקעריי צווישן עולם, און אויך די וויבער האָבן זיך א שפּאר נע־מאָן צו די פענצטערלעך אויבן, דער עולם איז געווען אויסער זיך, באצייטנס נאָך קוועטשנדיק זיך איינער דעם אנדערן און שטופּנדיק זיך אלץ אהין, צו דער בימה, באטראכטן דאָס וונגע חזנדל. באלעבאטים האָבן געגומען קלאפּן אין די שטענדערס — עס זאָל זיין שטילער! צווישן עולם איז געווארן א געשרייַ: „שא, עולם! שששאא!“ יאָסעלע האָט זיך אויסגעגליכן, זיך אנידערגעשפּעלט, וווּ א גרויסער חזן, אויסגעהויבן זיך, און אז עס איז געווארן אין שול טאקע אויף אן אמת שטילער, האָט ער א קלוג געמאָן מיט א שיין הילכיק קול: „י ק ו ם פּ ו ר ק ן מ ן ש מ י א!“ און אין שול איז הורכגעלאָפּן געשווינד, ווי א בליץ, א מין פרעסטל, וואָס האָט אָנגערירט יעדן ביים לייב, און אלע וענען געווארן ווי פארשטיינט אויף עטלעכע מינוט, גישט דירנדיק מיט קיין אבר. ערשט דעמלט, וועז ער האָט אויס־געלאָזט דעם „ונאמר אמן“, האָבן אלע מיטאמאָל ארויסגעלאָזט אן „אך“, אי־בערקוקנדיק זיך אייגער מיטן אנדערן און קנייטשנדיק מיט די פּליצעס, נאָר פארגעסן בשעת מעשה, אז מע בענטשט ראש־חודש און מע דארף אין זינען האָבן, וועז דער מולד איז. וואר מולד? וואָס מולד? עס איז פול די גאנצע שול מיט טרעלן, גלייך ווי א סאָלאָוויי וואָלט זיך דאָ צעגאָסן אויף זיין העלדזל. עס צעגייט זיך אין יעדן אבר, עס שמירט האָס הארץ ווי מיט בוימל, עס ציט ביי דער נשמה, עס ציפּעט ביים הארצן, עס איז „כלות הנפש“ — וואָס מיר מולד? וואר מיר מולד? יאָסעלע דאוונט, און עס דאכט זיך, אז עס זינגען צען משוררים, גישט אייגער. יאָסעלע זינגט און עס דאכט זיך, ווי א גאנצע קאפּעליע קלעזמער שפּילן. אָט טוט ער א קלאפּ מיטאמאָל, ווי פון צען מיילער גייען קולות, איינס העכער און שטארקער פון דעם אנדערן, אזוי, אז אלע פענצטער קלינגען; און אָט פארגייט ער זיך, וואר פארשטאָרבן, אלע מאָל שטילער און שטילער, און מיט אזא מתיקות, מיט אזא לויטערקייט, מיט אזא דינקייט און גלאטקייט, אז עס גלעט דאָס לייב, עס רירט דאָס הארץ, עס וויגט די נשמה און צעגלידערט, צעשרויפט אלע אברים; און אָט טוט ער וויידער א זעץ מיטאמאָל, ווי עטלעכע פידלען, מראָמיטן און פּליטן אינזינעם; ער עפנט דאָס מויל, און עס גיסט זיך, עס לויפט פון אלע זייטן און פילט אָן די שול מיט אזעלכע מיני פארשידענע גע־זאנגען, וואָס קיינער האָט דאָס נאָך ביז אהער גישט גהערט. קיינער האָט נאָך

אזא „מי־שברך" נישט געהערט, קיינער! אפילו די גרויסע מביונים האָבן נאָך נישט געזען פאר זיך אזא מין חזן און נישט געהערט אזא מין דאוונען מיט אזוי פיל הארץ, מיט אזא ווארעמקייט, אזא הייסקייט. אז עס איז געקומען צו די ווערטער: „הוא יברך את כל הקהל הקדוש הזה" — ער זאָל בענטשן דעם האָזיקן גאנצן עולם, האָט יאָסעלע צעגומען מיט די הענט, גלייך ווי ער וואָלט אָנווייזן אויף גאנץ קהל, אויף אלע יידן, וואָס געפינען זיך דאָ, און בעטן גאָט פאר זיי און פאר זייערע ווייבער מיט די זין און מיט די טעכטער זייערע מיט א בקשה, מיט א רחמנות־פנים, ארויסרעהנדיק יעדעם וואָרט שארף און דיין פונעם מופן, מיפן הארצן. אויך ביי די ווערטער „וכל מי שנותנים... ופת לאורחים" — דער וואָס גיט א שטיקל ברויט דעם אורח, „וצדקה לעניים" — און דעם אָרעמאן א נדבה, — האָט ער געמאכט אזא מינע, גלייך ווי ער וואָלט דערמאָנען דעם עולם, או ס'איז דאָ יידן, וואָס באדארפן א שטיקל ברויט, או ס'איז דאָ אָרעמע־לייט, וום באדארפן א נדבה געבער, — און האָט זיך דאָ פארגאנגען אויף זיין שטייגער, איבערחזרנדיק דאָס עטלעכע מאָל מיט א געבעט און מיט רחמנות, און איז באלד איבערגעגאנגען שוין גאָר ווידער אויף אן אנדער נוסח, ארויס־באווייזנדיק בשעת מעשה אזויפיל בריהשאפט מיטן האלדז, או דער עולם איז געבליבן אָפּהענטיק, פארכשופט, גאָרנישט אויף דער וועלט, און האָט לאנג נישט געקאָנט קומען צו זיך. ערשט נאָך ראש־חודש־בעגטשן און צו דער שטיל־ער שמונה־עשרה האָט זיך איינער מיטן אנדערן שטיל איבערגערעדט אופן ווונק, מאכנדיק מיט די פּליצעס: „גוט?!" — און אָפּגעכאפט די שמונה־עשרה גיך אויף איין פוס, בכדי צו הערן, וואָס וועט זיין ווייטער. צו דער קדושה האָבן זיך אלע באצייטנס צוגעגרייט, דאָס הייסט, מע האָט זיך רעכט אויסגעהוסט, געבראכט אין אָרדנונג די נעזער און אָנגעשטעלט מויל און אויערן צו הארכן עפעס א נייעס, און יאָסעלע האָט געשענקט די מאזעפעווקער יידן א „כ ת ר", אזא מין „כ ת ר", וואָס זייערע זיידעס אפילו האָבן דאָס נישט געהערט. די האָזיקע קדושה — דאָס איז געווען א מין פאנטאזיע פון א משורר, וואָס נאָר איין מאָל ווערט זי געבוירן אין זיין מחשבה און מער קיינמאָל נישט. דאָס איז געווען א מחשבה, וואָס ווערט נישט אהויסגעגעבן מיט ווערטער אָדער דורך נאָמען, נאָר עס רעדט, עס לאָזט זיך הערן; א מין שפראך, וואָס אלע פארשטייען זי, א מין געדאנק, וואָס איטלעכער האָט זיך אויף אים זיין פּשט. יאָסעלע האָט צעלאָזט דאָס האלדז פריי אויף אלע זייטן, מאכנדיק דערביי משונה־ווילדע וואריאציעס, דרייענדיק און בייטנדיק, פלאָנטע־דיק און פלעכטנדיק ארויף און אראָפּ, אין דער לענג און אין דער ברייט, דער־לאנגענדיק די העכסטע און די דינסטע אָקטאווע מיט גענוג קונצן דערביי. די וואָס האָבן דעם „כ ת ר גערעהרט, האָבן געשוואָרן, או ביי די ווערטער „מלאכים המוגים מעלה" — האָט זיך זיי געדאכט, ווי עס שוועבן און פרייען זיך

ארום מלאכים פון אייבן מיט א גוזמא יידן פון אונטן, און אלע איניינעם דרייען און פלעכטן אן פלאָנטעזן א קדושה צו גאָט, רופנדיק אייגער צום אנדערן מיט א זים קול: „קדוש! קדוש! קדוש"... יאָסעלע האָט אויסגעלאָזט די קדושה מיט די ווערטער „ה ן ג א ל ת י א ת כ ם" — איך האָב אייך דאָך אויסגעלייזט, חויר און שמאָלץ; דאָס איז געווען ווערטער גישט פון קיין חזן, נאָר פון א נביא, ווען דערט אין נאָמען פון גאָט; ער איז מבמיח, ער שטארקט זיי, די יידעלעך, זיי זאָלן גישט זיין אזוי געפאלן ביי זיך, ווארום „א נ י ה' א ל ה י כ ם" — זיי האָבן א גרויסן גאָט, א שטארקן גאָט!... יאָסעלע האָט געקאָנט אריינלייגן אין יעדן ווארט פיל כוגה און געפיל, זיין האלדז איז געווען מסוגל ארויסצוגעבן זעלטענע קולות, זיסע, ווי ציקער, גלאטע, ווי בוימל, הויכע, ווי דער הימל, טיפע, ווי דער ים, און רייגע, ווי ניגאָלד. ווי פון א זיסן שלאָף, ווי פון א גן־עדן־חלום, האָט זיך דער עולם אויפגעכאפט, בשעת יאָסעלע האָט אויסגעלאָזט די קדושה און איז געגאנגן וווייטער, שוין ווידער איבערבייסנדיק די שטימע גאָר אויף אן אנדער שטייגער. ביי די ווערטער „י ה י ר צ ו ן מ ל פ נ י ך" — עס זאָל זיין דער ווילן פאר דיר, גאָט, — האָט יאָסעלע פארגלאָצט די אויגן צו גאָט ארויף און האָט אוועקגעלייגט א בקשה פאר אים: „ש ת ע ל נ ו" — זאָלסט אונדז ברענגען מיט א שמחה צוריק אין אונדזער לאנד אריין, „ו ת ט ע נ ו" — און זאָלסט אונדז איינפלאנצן, באזעצן אינעם גרענעץ פון אונדזער אייגן לאנד — מיט א געבעט, כמעט מיט א געוויין און אזעלכע טרויעריקע ריהנדיקע קולות, אז עס האָט אָנגענומען בייט הארצן און עס האָבן זיך געשטעלט טרערן אין די אויגן. יידן האָבן זיך צעוויינט אכיל, צעפעסטעט פאר גאָט, ווי געליבטע, הארציקע קינדערלעך, פון תמיד אן געבאלעוועט, ציטעריקע בני־יחידימלעך...

— נגו, יאָסעלע! נגו, א מוסף! — האָבן זיי געזאָגט אלע אין איין קול, ציריק פון שול גייענדיק און שפאנדיק זיך צו שמואליקן, זאָגן אים א גוט שבת.

— נגו, יאָסעלע! אי, יאָסעלע! ווייל מיר ווילן לעבן, ווילן מיר דאָס דאָזיקע מוספל גישט פארגעסן! דער מעם דערפון וועט אונדז ליגן אייביק — אייביק!

— ס'איז גארנישט קיין מענטשלעכע שטימע מיט קיין מענטשלעבן האלדז! — האָט געזאָגט מיט גרוים התפעלות איטלעכער באזונדער, זיצנדיק שוין ביים טיש. — נישט אנדערש, אז עס ליגט ביי אים ערגעץ א פייפעלע אין מויל! ס'איז עפעס א מין שפיל־פויגעלע, א סאָלאָוויטשיק, אן אמתער סאָלאָוויי — און געגנג!

XIII

באלעבאטים שיקן דעם חזן „מיט די גרעסט"
און דער סאָלאָוויי צעגיפט זיך אין זיין שטייגער

שיקן „מיט די גרעסט" איז נאָך עד היום א מנהג אין מאזעפעווקע. אז עס קומט צו איינעם אן אָנגעלייגטער גאסט, שיקן אים אלע זיינע גומע פרוינד שבת צום טיש א בוטל ווײן אָדער א פלאש מעד, און דאָס ווערט אָנגערופן „געשיקט מיט די גרעסט". יענעם שבת האָט זיך שמואליק דעם חזנס טיר נישט צוגעמאכט: דער אריין, דער ארויס: דאָס איז פון אבא מאיר דעם נגיד, דאָס איז פון מענדל דעם גרויסן, דאָס איז פון רב מנשה דעם רויטן, און דאָס — פון יענקל דעם שווארצן... שמואליק האָט איטלעכן באזונדער געהייסן איבערגעבן: „הערסטו, מיין־דעלע? זאָלסט זאָגן דעם טאטן דאָרטן, ער זאָל דערלעבן ביי זיין עלטערער טאָכטער צו דער חתונה, וועלן מיר דעמלט אָפּשיקן מיט גוטן ווײן!" אָדער: „הערסטו, יינגעלע? זאָלסט זאָגן דעם טאטן דיינעם, אם־יהצה־השם, צו דיין בר־מצווה!"... שמואליקס פנים האָט זיך אוש פארפלאמט פאר גרויס שמחה, און די אויסגע־לאָשענע אוגן זיינע האָבן זיך ווידער אָנגעצונדן מיטן פייער פון אמאָל; ער איז דעם דאָזיקן שבת געווען אויפן זיבעטן הימל. אפילו די פלוניתע זיינע, פון וועל־כער ער האָט נישט געהערט קיין גוט וואָרט סמעט פון זיגט ער קען זיך מיט איר, האָט זיך אויך צעפלאקערט און האָט באוויזן, אז זי איז צופריד מיטן גאסט, דורך די צווויי קוגלען, וואָס זי האָט געמאכט, אייגעם א לאָקשענעם לכבוד שבת און איינעם א בלעמערנעם, א געקנעטענעם מיט ראָזשינקעם, לכבוד דעם גאסט. „אנו? — האָב זי געזאָגט מיט א זים שמייבלע. — לאָמיר זען אָקאָרשט, צי איז דער גאסט א געראָטענער, צי ניין? אָט וועלן מיר באלד האָבן א סימן פונעם קוגל".

— איר אלט נאָר נאָר פון פאָרנט, אפנים? — האָט זלאטע געזאָגט, אריינ־קומענדיק מיט אסתרן צו שמואליקן אין שטוב אריין. צוליב דעם גאסט האָט זיך זלאטע איבערגעבעטן מיט שמואליקס ווייב נאָך אין שול בשעת אויסנעמע־גיש. די חזנטע האָט צום ערשטן אָנגעהויבן צו רעדן; זי האָט זיך צוגערוקט צו זלאטען און האָט איר א זאָג געטאָן:

— הם... מיר האָבן עם היינט א גאסט! מיין מאן, כלעבן, איז שטארק צו־פריידן.

זלאטע האָט אויף איר א קוק געטאָן בייז, ווי אויפער רעדט: „אהא! המנם מפלה?" נאָר פון מענטשלעכקייט וועגן האָט זי איר געענטפערט נאָנץ פריינד־לעך: „גאָט ליב אייך מיט אייער גאסט!" אין עם איז אוועק צווישן זיי א לאנגער

און זייער אן אינטערעסאנטער שמועס, אין וועלכן עס איז געווען אויסגעמישט כל מאמינים שהוא: אי חלה, אי פיש, אי די קו, אי די שכנה, אי דער שכנס בארשטש, אי דער שכנס שנור די מופקרת, וואָס טראָגט די אייגענע האָר, ווי א געשלייערטע האנזי, און אזוי ווייטער — אָן א סוף.

— געדענקט זשע, זלאמע, — האָט די חזנטע עטלעכע מאָל געבעטן — לאָזט זיך לאנג נישט בעטן. אם־ירצה־השם, תיכף נאָכן פיש, מיט אסתרן, למען השם!

זלאטע האָט פארגעסן די אמאָליקע שנאה צו דער חזנטע און איז געקומען מיט אסתרן אָפּגעבן שמואליקן כבוד. די חזנטע האָט זיי אויפגענומען אויפן שענסטן אופן, זיי מכבד געווען מיט קוגל און געזאָגט אלע מאָל אויף דייטש, ווי מע רעדט בייַ זיי אין בארדיטשעוו: „פארוואָס געניסט איר עפּעס נישט, זלאטע־ניו, כלעבן, איר האָט נאָך גאָר ווייניק געאָסן!“

שפּעטער אביסל איז אריינגעקומען אויך זלאטעס יינגערע שוועסטער, א גוטער פרייַנד און א נאָענטע שכנה, די מומע יענטל מיט איר מאן בייַנישן; אויך רב קלמן שדכן איז אריין מיט א שבתדיק פּנים און מיט א בריטן גוט שבת, און מרינקעגדיק „לחיים“, האָט ער צוגעווינטשעוועט שמואליקן, ער זאָל דערלעבן גרוים נחת אין זיין זונדל, טאקע אויף א קנם־מאָל, אם־ירצה־השם, אין גיכן.

— כ'האָב געגוג האָב איד! — האָט רב קלמן געזאָגט, פארקאטשענדיק די ארבל פון דער אטלעסענער קאפּאָטע בייַ די עלנבויגנס און אָננעמענדיק זיך בייַ דער גרוייער באָרד. — זעט איר די באָרד מייַנע? זי האָט נישט אזויפיל האָר האָט זי נישט, וויפל שידוכים איך טראָג בייַ זיך אָט א־רא־א (רב קלמן האָט באוויזן מיט דער האנט אויפן שטערן). האָרכסמו, שמואליק?...

— וואָס איז שייך? — האָט אים שמואליק איבערגעשלאָגן סאמע אינמיטן. — וויים איך וואָס אייך קומט ארויף אויפן קאָפּ! מע האָט דאָס נאָך אפילו נישט אין זינען!

בייַ די וועלטער האָט זיך יאָסעלע איבערגעקוקט מיט אסתרן, און עס איז זיי דורכגעלאָפן אין דער מינוט א מחשבה אין קאָפּ, איין מחשבה בייַ ביידן גלייך; א נייער געדאנק, פון וועלכן זיי האָבן בייַדע ביזאהער גאָרנישט געוווסט, א געדאנק, פון וועלכן א מאזעפּעווקער מיידל און א מאזעפּעווקער יינגל וועלן רויט ווי פייער און זייער הארץ וועלט געפּלעפּט, געפאנגען גאָר אומגעריכט. דער נאָמען פּוגעם געדאנק איז: „חתן־כלה“... דאָס וואָלט „חתן־כלה“ איז בייַם מאזעפּעווקער מיידל אָדער בייַם מאזעפּעווקער יינגל א גאנצער דאָמאן, א פּשוטער, נאָר א שייגער, א וווּנדערלעכער דאָמאן, נישט קיין געמאכטער, נישט קיין געמלאכטער, נישט קיין אויסגעטראכטער, נאָר אן אמתער דאָמאן, אָן חכמות, אָן קונצן, אזוי אמת און אזוי פּשוט, ווי די נאטור אליין.

— אציגנד לאָמיר זיך נעמען אָקאָרשט צום איבעריקן ביסל משקה! — האָט שמואליק אויסגערופן, נאָכדעם ווען ער האָט שוין צום מזומן־בענטשן פארזוכט א קאפּעלע און איז א ביסל פרייליעד געוואָרן. — א גו, ביניש, נעם זיך נאָר, טו א פּרוווּ!

ביניש, ווי א יונגערמאן שוין פון היינטיקער וועלט א ביסל, האָט געזומען עפענען די פּלעשלעך, און דער עולם האָט געזומען פארזוכן פון יעדעם משקה צו קאפּעלעך, טרינקענדיק לחיים און צווויגטשעוועניק זיך איינס דעם אנדערן אלדאָם גוטס מיט פּרנסה און מיט ישועות ונחמות אויפן כלל ישראל, אזוי לאנג, ביז מען איז געוואָרן מבוסם, טאקע דעכט פארקלאפּט. מע האָט געזומען רעדן אלע אין איין קול, שמייכלען און ביסלעכווייז אונטערהרימלען, פּיקען מיט דער נאָז אין גלעזל אריין, שוין כמעט נישט מרעפּנדיק צום מויל.

— זעט נאָר, זעט, ווי זיי האָבן זיך דאָס אביסל אונטערגעפּילנעוועט! — האָבן די וויבער צווישן זיך געשמועסט, פארקלויבנדיק זיך באזונדער אין א ווינקל און אָנווייזנדיק מיט א געלעכטער אויף די מאנצביליען. — עס וואָלט נישט געווען קיין עולה, איר זאָלט זיך צוליגן אָפּרוען א ביסל, כ'לעבן!

די מאנצביליען האָבן דאָס אָבער געהערט, ווי דעם פאראיאָרקן שניי: זיי האָבן זיך געמאָנ זייערס און צוגעווינטשעוועט זיך אלדאָס גוטס מיטן כלל ישראל. און די וויבער האָבן זיך שטארק פארדראָסט וועגן עניני באלעבאטישקייט, איבערדעהנדיק איינס דאָס אנדערע, און קיינער האָט נאָר קיין צייט נישט געהאָט צו באמערקן, ווי יאָסעלע האָט זיך דערווייל צוגערוקט צו אסתרן און האָט איר אויסדערציילט אלצדינג, וואָס מיט אים פּאסירט אין די דריי יאָר. יאָסעלע איז נאָר קיינמאָל נישט געווען אזוי אויפגעלייגט אויפן הארצן, ווי יענעם שבת; עס האָט זיך אים געראכט, אז ער איז א גרויסער, א גאנצער מענטש, א מענטש, וואָס האָט שוין פארזוכט ענוג צרות אין זיין לעבן. די אייגלעך האָבן אים געלאנצט, די בעקלעך האָבן געפלאמט. און מאכנדיק מיט די הענט, ווי א גרויסער, האָט ער אין זיין לאנגן קאפּאָטקעלע מיט די פּאהלעך אויסגעזעהן פונדערווייטנס, ווי א קליין ייִדעלע, א קלייגס און קורצס, נאָר מיט אלע פּאָסטעמקעם, מיט אלע פּיטשעקלעך פון א יידן. יאָסעלע האָט איר דערציילט, ווי ביסער עס זענען אים געווען די דריי יאָר, וויפל צרות ער איז אויסגעשטאנען דאָרטן, ביי מ י צ י ן, ביז ער האָט זיך אריופּגעשלאָגן אויף א שטיקל הרך. לכתחילה האָט אים מיצי אויפּגענומען גאנץ פריינדלעך, זיך בארימט מיט זיין ניי משורה פאר אים־לעכן באזונדער. מ י צ י כ ע אָבער, דאָס הייסט, מיצים ווייב, איז מיט יאָסעלען נישט אזוי צופרידן געווען, ווי מיצי; זי האָט אויף אים געקוקט, ווי אויף אן איבעריקן עסער אין שמוב; זי האָט געהאט ענוג עסערם אָן אים אויך. זי איז אליין נישט געווען קיין עקרה און פלעגט צושטעלן מיצין א ניי משורה

אלע יאָר, אלע יאָר א נייס, אן אייגנס. מע האָט נישט ארויסגעזען, אז דאָס סך קינדלעך אירס זאָל זיין ביי איר מאן אָדער ביי איר שטארק אָנגעלייגט; גאָרנישט, מהיכא־תיתי, ס'זאָל זיין ווינציקער מיט א קינד, וואָלט אוודאי גלייכער געווען, נאָר ס'איז שוין דאָ, לאָז עס זיך שוין וואלגערן. און עס האָבן זיך דאָרט „גע־וואלגערט" קינדער, ווי מיסטן, און ביז זיי האָבן זיך אויפגעאפּט אויף די פּיס־לער, האָבן זיי נעבעך געליטן הונגער, געאנגען נאקעט און בארוועכט, גוט אפּי־געקומען, גוט אויסגעריסן געווארן. מע קאָן זיך שוין גרינג פּארשטעלן, אז יאָ־סעלע, אריינקומענדיק צווישן אזויפיל ארעמע באשעפענישלעך, האָט, געווייג־לער, קיין האָניק נישט געלעקט; ער איז פארשווארצט געווארן גלייך מיט זיי, מראָגנדיק די צרות ביי זיך פארבאָרגן. הכלל, יאָסעלען איז באשערט געווען אין פעטרעווען אויך האָבן א שטיפמאמע; זי האָט אים באנוצט אויף שטוב־מלאכות, ארומגעשיקט אויף אלע נענג, נאָכגעטראָגן איר דעם קאָשיק פונעם מארק, גיין מיט די עופות צום שוחט, ווען דאָס קינד און נאָך אזעלבע ארבעט מען, כאפּענדיק דערביי גאנץ אָפט א רעכטן פּאמפּש, א קניף און א סמוסאק, ווי אן אייגן קינד, און לייגנדיק זיך גאנץ אָפט שלאָפן א הונגעריקער און א דאָר־שטיקער. היינט די יסורים, ווָאס ער האָט געטראָגן דאָרטן פון זייגע הברים די משוררים, וכדומה נאָך אזעלבע זייטיקע צרות! יאָסעלע האָט דאָס אָבער אי־בער־געפּראָגן שטיל־ערהייט, נישט דערציילנדיק מיצין קיין מעשה, בכדי ער זאָל נישט אָנווערן די שטעלע, חס־ושלום. די שטעלע איז ביי אים געווען זייער טייער. ער האָט געלערנט מיט חשק הלכות משורר, דורכגעאנגען דעם גאנצן חדר, געשטודירט אויף חזן, אויסארבעטנדיק זיך די שטימע, און ער קאָן אצינד זאָגן בפירוש, אז ער באהארף שוין מער נישט מיצים תורה. ער איז קלאָר אין נאָטן, ברוך־השם, אזוי גוט, ווי אלע משוררים, און איז שוין מער נישט מחויב צו מראָגן מיצינען דעם קאָשיק פונעם מארק און ווען איר דאָס קינד. ער קאָן שוין אצינד פארטרעטן די פיינסטע שטעלע ביים גרעסטן וועלט־חזן, און ווען ער פּאָרט ארויס א ביסל אויף דער וועלט, ווערט ער געווים נישט שלעכט מאכן.

— אצינד בין איך געקומען אהיים אויף א פּאָר וואָכן זיך אָפּרועו. — אזוי האָט יאָסעלע אויסגעלאָזט זיין דערציילונג. — נאָכדעם ווען איך שוין ווי־סען ווָאס צו טון. איך ווארט נאָר אויף א בריוול פון איינעם, ווָאס האָט מיר צוגע־זאָגט מיך נעמען אויף זיינע הוצאות — און דערצו מיר צאָלן נאָך שיין שכירות, אחוץ זייטיקע הכנסות. הכלל, ער ווערט מיך גאָר גלייכלעך מאכן, אבי איך זאָל ארויספּאָרן מיט אים אויף דער וועלט. יענער ייד איז אמאָל געווען מאקע ביי מיצין משורר. „גדליה באם" רופט מען אים. ער האָט מיך געהערט זאָגן הלל אין פעטרעווען, איז ער צו מיר צוגעזאָגט געווארן: „ווָאס טויג דיר, זאָגט ער, דאָס משוררות? דו ווער בעסער אליין חזן, אזוי ווי יענעם באלעבעל, זאָגט ער,

וואָס די וועלט האָט מיט אים געקלונגען"... איך האָב דאָס אלץ צו פארדאנקען דיר, אסתר, וואָס דו מיט דיין מאמען האָבן מיך דעמלט אָפּגעשיקט קיין טעט= רעוועז. וועז גישט איר, וואָלט איך נאָך באראפט זיך וואלגערן אָט דאָ, אין דעם וויסטן מאזעפּעווקע...

ארויסגאָנגדיק די לעצטע וועדטער, וויל זיך יאָסעלען זייער אָנגענומען אסתרן בייַ דער האנט און דערציילן איר דאָס אויך, וויאזוי ער האָט געבענקט נאָך איר אלע הדריי יאָר כסדר, וויאזוי ער פלעגט בעטן גאָט פארן טאטן און פאר איר אויך, ווי אזוי זי פלעגט אים אָפט קומען צו חלום און ארומנעמען אים, אזוי ווי זי פלעגט אים ארומנעמען דעמלט, בשעת זיי זענען נאָך געווען קליינע קינדער. יאָסעלע פילט, אז אציגנד איז עפּעס אנדערש, גישט דאָס, וואָס אמאָל איז געווען... עס וווייזט זיך אים אוים, אז אסתר איז גישט די אסתר, וואָס פריער. אסתר האָט זיך באמת אין די דריי יאָר משונה איבערגעביטן, געוואָרן העכער און שענער, און איר פּנים האָט אויסגעזען שוין גישט אזוי קינדערש, ווי פריער. עס האָט זיך אים אויסגעווייזן, אז כאָטש די אויגן זענען די זעלבע ליכ= טיקע, גלאנצנדיקע אויגן, וואָס פריער, נאָר דער קוק איז גישט דער, וואָס פריער, און דאָס גאנצע אויסזען אירם איז ווי פון א דערוואקסענעם, באיאָרטן מענטשן. אויך דאָס רעדן אירם און אלע אירע פאָסטעמקעס איז ווי בייַ גרוי= סע, ווי בייַ א כלה. עס האָט זיך אים אויסגעווייזן, אז אויף איר בריייטן, ווייסן שטערן ליגט א קנייטשל, ווי בייַ אן עלטערן מענטשן, און דאָס לאכן אירם איז שוין גאָרנישט דאָס, וואָס אמאָל. אמאָל, אז אסתר האָט געלאכט, האָט דאָס קול אירם געקלונגען — עס האָט זיך געלאָזט הערן; אציגנד האלט זי זיך איין בשעת זי באַרעדט לאָבן, גלייך ווי זי וואָלט שוין געווען א באַיאָרטע, א יידענע... יאָסעלע זיצט און באטראכט זי פון קאָפּ ביז די פיס. ער ווייל געפינען אין איר די אי= געגע אסתר, מיט וועלכער ער האָט פארבראכט כמעט אלע זייגע קינדערשע יאָרן, און עס דאכט זיך אים אוים, אז זי איז שפּאַרק פארענדערט געוואָרן. און וואָס מער יאָסעלע באטראכט זי, מער שעמט זיך אסתר; וואָס מער ער איז זיך צו איר מקרב, מער דערווייטערט זיך פון אים אסתר. צווישן די דאָזיקע קינדער, וואָס זענען אמאָל אינייגעם אויף איין מיטט דערצויגן געוואָרן, איז פלוצעם אויסגעוואקסן א וואנט, א מחיצה. א מחשבה פון דרך=ארץ האָבן, פון שעמען זיך, האָט זיך אריינגעכאפּט צו זיי בייַדע.

— מיר איז גישט באשערט געווען צו הערן דיך דאוועגען. — האָט אים אסתר א זאָג געמאָן מיט א פרייַנדלעך שמייכעלע. — ביז איך האָב פארטיק גע= מאכט דעם שבתדיקן טיש, צוגעגרייט אלע שאלעמייזן, איז אין שול געוואָרן אזא ענגשאפט, אז איך האָב מיך גאָרנישט געקאָנט דערשלאָגן.

— אוי, טאקע? ביסט געגאנגען אין שול אריין? — האָט יאָסעלע אויסגעשריגן און די אויגן האָבן אים פארוווונדערט געבלישטשעט. ער האָט פלוצעם דערפילט, אז עס ווילט זיך אים זינגען; עס קיצלט און דראפעט אים אין האלדז; עס מראָגט אים אין דער לופטן — ער מוז, ער מוז זיך אויסזינגען!

זינגען האָט יאָסעלע ליב געהאט נאָר דעמלט, ווען עס האָט זיך אים געוואָלט זינגען, און ווען זינגען פלעגט יאָסעלע פון תמיד אָן נאָר דעמלט, ווען ס'איז אים געווען אָדער זייער גוט, אָדער גאָר שלעכט אויפן הארצן, — דעמלט, אז עס פלעגט אים צוטרעטן צום הארצן, פלעגט ער זיך צעגיסן אויפן האלדז, ווי א סאָלאָוויי. אויך אצינד, נעבן אסתרן, האָט זיך יאָסעלע געפילט, ווי דאָס הארץ ווערט אים בריטער און פויער, עס ווילט זיך אים זינגען. יאָסעלע איז אויפגעשפאנען פונעם טיש און האָט זיך אוועקגעשטעלט אין מיטן שטוב נאָר, און האָט אָנגעהויבן צו זינגען. דער עולם, וואָס האָט שוין געהאלטן גוט אוגטערן גלעזל, האָט זיך אויפגעכאפט ווי פונעם שלאָף און אויפגעשטעלט די אויערן. אויך די וויבער האָבן אוועקגעוואָרפן סאמע אינמיטן א שמועס, בכדי צו הערן יאָסעלעס גזינה.

געזונגען האָט יאָסעלע אָן ווערטער, דאָס, וואָס הייסט בלשון החזנים „נעמען א שטעל". אזא שטעל פלעגט אמאָל דער ווילנער באלעבעל זאָגן שבתצונאכטס צו די ערשטע סליחות. „יידן — דערציילט מען — פלעגן שוויגן אין מערן פון גרויס מתיקות"... אָט אזא מין שטעל האָט אצינד יאָסעלע געגומען. עס האָבן זיך גלאט אזוי געאָסן זעלטענע קולות, זיסע געזאנגען פון זיין האלדז, ארויסגעפליענדיק פון דאָרטן און אָנפילנדיק די גאנצע שטוב. אָט האָט ער זיך צעגאָסן מיט א מרויעריק, הארצריסנדיק געזאנג, מיט א רחמנות און מיט א געבעט, מאכנדיק מיטן האלדז פארשידענע קונצן, גלייך ווי די קולות ווָאָלטן זיך בוקן און געאנגען פונעם וואסער ארויס; און אָט האָט ער זיך צעבייזערט אזוי, אז די פענצטער האָבן געקלונגען פון זיין שטארק הילכיק קול; אָט איז ער זיך פארגאנגען אויף זיין שטילער ווייבער שטימע, אלעמאָל נידעריקער און נידעריקער, שטילער און שמילער, גלייך ווי ער וואָלט פארפאָרן ערגעץ ווייט־ווייט, אראָפגעלאָזט זיך ערגעץ נאָנץ נידעריק, זייער־זייער טיף, און פון דאָרטן געשיקט אַהער ווייכע, גלאטע געזאנגען, צעשימנדיק זיך בשעת מעשה אין אזעלכע דריבנע טרעלן, גלייך ווי קלייבע ארבעסלער וואָלטן זיך געקאטשעט, פאלנדיק אראָפ־אראָפ אויפן נאָכן אנדערן מיט א שרעקלער מהירות... און אָט האָט ער זיך ווידער ווי אויפגעכאפט מיט א גוואלד, מיט אן אויסגעשרייַ, מיט א בייזער און מיט א געבעט, אויפן יידישן גאנג. דער עולם האָט אראָפגעלאָזט די נעזער, די קאר־טוזלער פאררוקט ארויף, זיך פארטיפט, פארזאָרגט, געווען אי יום־טובדיק, אי באטריבט, פארוואָגלט, ווי דער שטייגער איז ביי יידן, אז מע דערהערט שפילן

אָרער זינגען. אויך די ווייבער האָבן צוגעפֿעלליגט די הענט אויפן הארצן, אָנגע־
צויגן א פרום פנים, ווי אין שול צום דאוונען, בשעת מע דארף ענטפֿערן „ברוך
הוא וברוך שמו, אָמן“... פון שמואליקן שמועסט מען שוין גאָרנישט: ער איז גע־
וען נאָר נישט אויף דעם עולם; פון די עטלעכע כוסות, וואָס ער האָט געמאכט,
האָט זיך אים דאָס פנים צעפֿלאקערט, די אויגן צעברענט און שמייכלענדיק
האָט ער אויסגעזען, ווי א מענטש, וואָס האלט ביים ווינען. דאָס ביסל משקה
האָט אים אָנגעמאכט אין קאָפּ א שמיקל מישמאש: עס האָט זיך אים פֿאַרגע־
שטעלט זעלדע זיין ווייב, ווי זי שמייסט אָט דאָ נישט ווייטער, קוקט מיט מרערן און
קוועלט פון יאָסעלען איר בן־יחידל. „נו, זעלדע, — מאכט צו איר שמואליק —
האָסט זיך, אשמייגער, גערעכט, וואָס איז שייך, אויף דיין יאָסעלען, הא?“...
עס שטעלט זיך אים פאָר אין דער מחשבה אלערליי פֿלאנען; עס האכט זיך אים,
אז מע שלאָגט אים אָפּ די טירן — מע ווייל יאָסעלען פאר חזן. די קצבים חלשן,
ווייל אים געבן צוואנציק קערבלעך א וואָך, אחוץ הכנסה; די טעטרעוועצער לייט
זענען־אָבער אויך נישט קיין נאַראָנים: זיי ווייסן אים נישט אָפּלאָזן בשום אופן...
און פון יאָמפּעלע, פון קאשפּערעוו, פון מאקאריוקע און פון
אלע שטעט ארום און ארום באווארפט מען אים מיט בריוולעך. „גיט אים נאָר
אהער, רב שמואליק, א רענדל אראָפּ — א רענדל ארויף, אבי גיט אים אהער,
אייער יאָסעלען!“... אָט אזעלכע ליכטיקע און פרייליכע מחשבות און געראנקען
האָבן זיך געפֿלאָנטעט ביי שמואליקן אין קאָפּ, פארוויגנדיק און פארשלעפערנדיק
אים אין א זיסן גן־עדן־שלאָף. און יאָסעלע האָט נישט אויפגעהערט צו זינגען,
מאכן קונצן מיטן האלדז, צעגיסנדיק זיך אויף פויזנטערליי אופנים, ווי דאָס
שפּיל־פייגעלע, בשעת עס דערפילט און דערזעט פאר זיך די שיינע, ליכטיקע,
וואַרעמע זון. יאָסעלע האָט דערזען פאר זיך אסתרן און איז, אפּנים, פון איר
נתפּעל געוואָרן, ארויסגאָנגנדיק זיין התפּעלות נישט מיט ווערטער, נאָר מיט
וונדערליכע, געטלעכע געזאנגען פון זיין ווונדערלעכן האלדז. דער סאָלאָוויי, דער־
פילנדיק די פרישע, נאָר וואָס אויפגעלעבטע וועסנע־צייט, האָט זיך צעזונגען,
צעלאָזט דאָס העלדזל און צעגאָסן זיך אויף זיין שמייגער.

XIV

גדליה באָס פירט אַרויס יאָסעלען אויף דער גרויסער פרייער וועלט

גדליה באָס, אויף וועלכן יאָסעלע האָט אַרויסגעקוקט, איז געקומען גיך, אַ סך
גיכער, ווי יאָסעלע האָט געדעכנט. פֿאַרפֿאָרן איז ער גלייך צו שמואליק: דעם
חזן, אָפּגעלייגט ביי אים דאָס פּעקל און צעשפּרייט זיך, ווי א מענטש, וואָס איז

געקומען גליקלעך מאכן די וועלט. ביי שמואליקן איז זיין קומען צו פּאַרן געווען שטאַרק אַנגעליגט, און ער האָט דאָס געהאַלטן פּאַר א גרויסן כבוד, וואָס מענטשן פּאַרן ארמֶע לכתחילה צו אים. דערצו איז אים ד֯ער אורח זייער גע־פעלן געווען פּאַר א לייטישן מענטשן.

גרליה באַם איז געווען אזא מין פּאַרשוין, וואָס איז זייער שווער געווען צו טרעפן, וואָס ער איז. אַביסל איז ער געווען פון „היינטיקער וועלט": די קא־פּאָטע אביסל פּארקירצט, די שוואַרצע גראָבע פּאות פּארקאטשעט הינטער די אויערן און די שוואַרצע געדיכטע באָרד קיילעכיק, קונציק אַהומגעביגן, גישט הילזה אַהומגעשווירן. דערפּאַר האָט ער זיך צו מערב אַוועקגעשטעלט שמונה־עשרה אויף אנדערהאַלבן שעה, זיך שמאַרק געשאָקלט און געוואַרפן מיטן קאָפּ אויף ביידע זייטן — רעכטס און לינקס, ארויסלאָזנדיק אַלע מאָל א טיפן זיפץ פונעם הארצן. „עס ווייזט אויס, א פּרומער ייד", — האָט זיך שמואליק גע־מראַכט, בעטנדיק דעם אורח זיך וואַשן און עסן וועטשערע. די גאַנצע צייט פון דער וועטשערע האָט גרליה געשוויגן, באַטראַכט שמואליקן מיט זיין הויזגעזינד־און געענטפערט יאָסעלען גאָר א צווייד דריי ווערטער: וואָס מאַכט ד ע ר משורר, וואָס מאַכט י ע נ ע ר משורר. ערשט נאָכן בענטשן, ביי וועלכע דער אורח האָט פּאַרנלאָצט די אויגן ערויף, ציילגדיק די ווערטער, האָט זיך שמואליק אַוועקגע־זעצט מיט אים באַזונדער אין צווייען א ווינקעלע שמועסן אַביסל מכוח דעם ענין, וואָס יענער איז צוליב דעם געקומען.

— וועלט איר, הייסט דאָס, אַפּנים, אַז יאָכעלע זאָל מאַקע פּאַרן מיט אייך?

— האָט אים שמואליק א פּרעג געטאָן, פּארקוקנדיק אים אין די אויגן אַריין.

— וואָס הייסט, איך וויל? — האָט אים גרליה באַם געענטפערט, גלעטן־דיק זיך די באָרד. — ער איז ביי מיר אייגנער, וואָס? איך פּאַר, ברוך־השם, מיט זיבעצן פּארשוין; מע באדארף אויסשטיין אזא חברה, קיין עין־הרע, איז אויך גישט קיין קלייניקייט, ווי מיינט איר, רב שמואליק? איר זענט דאָך יאָ, ווי זאָגט ער...

— אַוודאי, וואָס שמועסט מען דאָ? — האָט אים שמואליק געענטפערט, ווי א מענטש, וואָס איז גענייט אין אזעלכע זאכן. — איך מיין אָבער דאָס, וועגן מיין יאָסעלען שמועס איך; למשל, וואָס קאָן ער האָבן דערפון, אַשטיגער?

— וואָס הייסט האָבן? — האָט אים גרליה געענטפערט, ווידער פּארפּאָרנ־דיק אין א זייט. — האָבן צו האָבן איז דען גלייך? אמאָל מאַכט זיך, מע קומט אין א שטעטל און מע פּאַרט אַוועק צוריק מיט וואָס מען איז געקומען, ווי זאָגט ער, בגפו יבוא בגפו יצא, אין אמאָל מאַכט זיך פּארקערט, מע כאַפּט דעם מאָטער. הכלל, רב שמואליק, הוצאות שלאָגט מען זיך אויס יאָקאָש; אָט אזוי א דרייט מען זיך; איר פּאַרשטייט אַן עסק? אייך באדארף מען דאָך נישט דערציילן.

— יאָ, וואָס איז שייך. עס רעדט זיך אַזוי. — מאַכט שמואליק. — איך שמועס אַבער אַקעגן דעם, יעדער מענטש ווי‌ל דאָך וויסן, וואָ ער האַלט, צי עס מראָגט אים, צי ניין. איר פֿאַרשטייט?

— וואָס הייסט מראָגן? קאָן מען זאָגן אויף אַ חזן: עס לויגט, צי עס לויגט אים נישט? איך פֿרעג אייך, רב שמואליק, איר זענט דאָך אַליין עפּעס, ווי זאָגט ער, נישט פֿון יענע חזנים. אַ חזן איז תמיד ווי אַ מילנער; כל זמן... איר פֿאַרשטייט? גאָרנישט, עס דרייט זיך.

— יאָ, מאַקע, איר זענט, כ'לעבן, גערעכט; איך באַדאַרף דאָך מיר אַבער וויסן מיינט, איר פֿאַרשטייט? עלעהיי איר זענט דער קונה און איך בין דער סוחר; וואָס איז שייך, איר באָט אָן אַ פּריז, און איך וועל מיך שוין איבערלייגן אין באַטראַכטן אַקוראַט. איר פֿאַרשטייט?

— שייך זאָגן דערבי אַ פּריז? — מאַכט גרליה, צעגעמעגדיק די הענט און שמייכלענדיק דערבי זייער אָנגענעם. — עס וועגדט זיך שוין אַביסל אין גליק און אַביסל אין דעם, אויב מע נעמט אויס ביים עולם. אינדזערע ייִדן, וויסט איר דען נישט, רב שמואליק? דעם געפעלט און יענעם נישט. אָט באָט אייך פּיצי: שוין, דאַכט זיך, פּיצי אליין, פֿונדעסטוועגן, לאָמיר האָבן די ברכות, וואָס עס מאַכט זיך אים... עט!

— ס'איז אויך אמת! איך מיין גאָרנישט אזוי ווייט; איך וואָלט צופֿרידן געווען מיט האַלב, מיט א דריטל פֿון פּיצי. לעולם איז דאָך מיין יאָסעלע נישט מער, ווי א קינד, וואָס איז שייך?

— א, איר זאָגט א קינד, רב שמואליק? ביי אייך קומט אויס, אז א קינד באַדאַרף נישט קיין זאַך; די זייטיקע זאכן וענען דאָך, פֿאַרשטייט איר מיך, צען מאָל אזויפיל, ווי איר קאָכט זיך פֿאַרשטעלן.

— ניין, איך שמועס נישט פֿון דעם! — זאָגט שמואליק, פּילגדריק, אז ער איז פֿאַרקראַכן קיין בויבערייק. — איך האָב געוואָלט זאָגן גאָר אן אנדער זאַך.

— וואָס זשע? איר מיינט אוודאי די הנהגה זייגע? מעגט איר מיר גלייבן, רב שמואליק, אז...

— חלילה! — שרייט שמואליק. — נישט דאָס מיין איך! איך רעד גאָר פֿון עפּעס אנדערש!

— ע! פֿאַזט זשע זיך דיגען, מיין ליבער ייִד. איך ווי‌ל אייך אויספּירן אקעגן דעם מאַקע, וואָס איר אליין זאָגט דאָס... איך מיין אקעגן קינדער...

אָט אזוי האָט מען זיך געפֿלוידערט ביידע ביז גאנץ שפּעט אין דער נאַכט, אין שמואליק האָט זיך געלייגט שלאָפן מיט גאָרנישט. אויף מאָרגן האָט גרליה באם אָנגעהויבן אונטערטרייבן יאָסעלען אין ווענ אריין; ער האָט אים אונטערגעגעבן היץ און אין אים נאַכגעגאַנגען פיסטריס. יאָסעלע פֿון זיין זייט, כאָטש עס איז געווען זייער אָנגענעם צו פֿאחברענגען מיט זייגע ליבע אין גומע פֿרייגד,

נאָר עס האָט אים געצויגן אהין, אין דער גרויסער, פרייער וועלט אריין. ער האָט געזען, אז ס'איז פאר אים קיין תכלית נישט צו בלייבן אין מאזעפעווקע, צו זיין געבונדן און געצוונגען. זיין ציל האָט ער נאָך נישט דערגרייכט: יענע שיינע מעשיות מיט יענע זיסע חלומות וועלן „ייגעלע", „באַלעבעסל", „קאַנא־ריק" וכדומה אזעלכע האָבן זיך אים ווידער פאַרגעשטעלט מיט זייער גלאַנץ און מיט אלע זייערע אבסיקלעך, און עס האָט אים אלץ געצויגן אהין... ער האָט זיך נאָך אָפּגעבעטן בייַ גרליה באם אויף צוויי מער, נישט מער, צו פארברענגן מיט זיניקע, אָפּצוגעזעגענען זיך מיט זיי פאר זיין אוועקפאָרן אין אוא ווייטע נסיעה אריין.

— ווען זשע, קלערט איר, זאָל ער קומען צוריק אהיים? — האָט שמואליק אינעם מאָג פון יאָסעלעס אוועקפאָרן א פרעג געטאָן בייַ גרליה באם, און עס האָט זיך געלאָזט הערן אין זיין קול א מין ציטערניש, ווי א מענטש, וואָס ווייל וויינען.

— וואָס הייסט אהיים? — האָט אים דערויף גרליה באם געענטפערט, ווי זיין שטייגער איז, אָפּקערעוועדיק אין א זייט. — אפּנים, מיר פאָרן דען ערגעץ אין איין אָרט אריין? מיר זענען דאָך וועלט־מענטשן: הינט זענען מיר דאָ, און מאָרגן דאָרטן, פונקט ווי די יריד־לייט; מע וויסט, צי מע וועט מאָכן גוט, צי נייך? נאָרנישט, מע פאָרט — פאָרט מען זיך.

שמואליק האָט מיטאַמאָל אָנגעוואָרן דעם קורצאָטש; ער איז יענעם טאָג געווען צעהיצדערט, שטאַרק לאַ־עליכמדיק. דער נעדאַנק: „ווער איז אָט דער גרליה באם, און וואָס איז מיט אים דער מער" — איז שמואליקן געקומען אויפן קאָפּ שוין צו שפעטלעך. דערצו האָט אים זלאטע געפּיקט אין קאָפּ אריין, באַווייזן אים, אז ער איז, מישטיינס געזאָגט, א צאָפּ, נישט קיין מאַמע: א מאַמע זאָל זיך נישט צעפרעגן פריער, ווי ביי לייטן...

און יאָסעלע האָט זיך געקליבן אין וועג אריין. עס איז געווען ביי שמואליק רעם חזן אין שטוב א סומאַמאַכע — יאָסעלע פּאָרט אוועק! מע האָט אים צו־געמרייט עסנוואַרג אין וועג אריין, אָנגענאַקן קיכלעך, קארושעס און צוקערלעקער. זינט יאָסעלע איז געקומען פון מעמרעוועץ איז צו אים די שטיפמאַמע נאָר אי־בערגעכיטן געווארן; זי האָט אָנגעהויבן צו קוקן אויף אים מיט דרך־ארץ, און אז זי איז געווארן גוט, איז שוין צו איר גומסקייט נישט געווען קיין ברעג. דעם נאַנצן פרימאָרגן איז זי נישט אָפּגעמראָטן פונעם אייוון, אלץ געקאָכט און גע־באַקן, געבראָטן און געפרעגלט, אלץ יאָסעלען אין וועג אריין. דאָס פּנים האָט איר געפלאַמט, דאָס טיכל האָט זי פארבונדן מיט די עקן אהינטער אין האָט אלייַן מיט אירע הענט אויפגעפאקעוועט יאָסעלען דאָס פעקל אין וועג אריין. צו־זעענדיק פון איר אזויפיל געמריישאפט, האָט איר יאָסעלע מוחל געווען במחילה נמורה אלע יסורים, מיט די צרות, מיט די פעמש, וואָס ער האָט פון איר אמאָל

געלימן. ער איז אין דער צייט גרייס געווען ארומגעמען זי, ווי אן אייגענע מאמע. יאָסעלעם הארץ איז פאר זיין אוועקפאָרן געווען ווייך, אָפן און געמרייַ צו אלע= מען, עס האָט אים אויסגעווויזן יעדע זאך יום=טוב=ריק. אלע מענטשן מיט די גאסן מיט די הייזער האָבן אויסגעווויזן ביי אים פיין, ליכטיק און פרייליך. מאזשפעווקע מיט אירע בלאָטיקע, פינצטערע געסלעך, מיט אירע פינצטערע איינגעהויקערטע הייזלעך און מיט אירע פארחושבטע, פארזאָרגטע לייט, האָט אויסגעזען ביי אים אין די אויגן מאקע גאָר ווי א גן=ערן, ווו אלצדינג בליט און שיינט, ווו אלצדינג לעבט און פרייט זיך, און ער איז גרייס ארומגעמען און אויסקושן יעדן באזונ= דער. זיינע געראַנקען האָבן אים אזוי געמראָגן, עס איז אים נעזונט אזוי גרינג אויף דער נשמה, אז עס האָט זיך אים אויסגעווויזן, ער האָט פליגל; ער איז נישט נעגאַנגען, נאָר ער האָט געמאַנצט; ער האָט נישט געקוקט, נאָר געשוויבט און גע= לייבט; ער האָט נישט גערעדט, נאָר געזונגען. הבלל, יאָסעלע איז די גאַנצע צייט אין מאזשפעווקע געווען אויפן הימל — ער פארט! יאָסעלע האָט נענומען דאָס תפילין=זעקעלע מיטן שבעקעלע און איז אוועקגענאנגען אין בית=המדרש אריין דאַוונען. נאָר פארבייגיענדיק האָט ער זיך אריינגעכאפט צו זלאטען אין שטוב אריין, כדי צו געזונגענע זיך מיט אסתרן.

XV

ווי יאָסעלע געזונגט זיך מיט אסתרן עטלעכע מאָל

איין מאָג א ליכטיקן האָט אסתר געהאט אין איר לעבן, א גומן, א גליק= לעכן מאָג; דאָס איז געווען יענער מאָג, ווען יאָסעלע האָט זיך געקליבן אין ווע אריין. עס איז נאָר געווען נאָר פרי, בשעת יאָסעלע איז מיטן תפילין=זעקעלע אוג= שטרן אָרעם אריינגעקומען צו זלאטען אין שטוב אריין זיך געזונגענען. זלאטע איז געווען אין קלייטן, די קינדער מנשה און אפרים זענען נאָר געשלאָפן; אין שטוב איז געווען נאָר איין אסתר. זי איז געשטאַנען ביים פריפעטשיק, צעלייגט א פיי= ער און געקאָכט ציקאָריע אויף אָנבייסן. דערזעענדיק יאָסעלען, האָט זי אראָפ= געלאָזט די ארבל, וואָס זענען איר געווען פארקאשעט ביז די עלנבויגנס, ארויס= באווייזנדיק אירע שיינע, ווייסע העגט, און דאָס פנים איז איר געווען פארפלאמט פינעם פייער. די האָר זענען איר געווען צעפלאָכטן, צעווארפן אויף די אקסלען און ווי עס איז צונויפגענומען פון אונטן און אונטערגעשטעקט מיט א האָרנאָדל, און דאָס האָט איר צוגעגעבן נאָך מער חן. דאָם ווייסע פארטעכל האָט אויף איר גע= שמערירט, צוגעבנדיק נאָך מער ליכטיקייט צו איר ליכטיק שיינענדיק פנים. די העגט האָט זי צינויפגעלייגט אויפן האַרצן, און קוקנדיק אזוי פארטראכט

אויפן פּויער, האָט זי אויסגעהערט יאָסעלעס רייד, ווען ער האָט געריידט איבער איר גאָר אָן אַן אויפהער. אָבגעהויבן האָט ער פּון דעם, ווען ער פּאָרט אוועק אין אזא ווייטן וועג אריין, ער וועט זיך דאָס אָנזען אַ וועלט — מאַטעניו! ער וועט זיין אומעטום: אין מאקאַרעווקע, אין קאשפּערעוו, אין גנילאָפּיאַטעוווקע, אין גלופּסק, אין דנעפּרעוועץ און אין פּוגעיאַדעוווקע — און ווו נישט? גרליה באַזאָגט אים צו, אז ער וועט כּמעט אים זיין אין כּמעלניצק אָדער אין גאָמאָיאַרסק אויך, אים ווייזן דאָס מעאָטער דאָרטן, ווו פּיצים מענאָר איז היינט משורר, דאָס היסט, ער זינגט אלע נאַכט אין מעאָטער, אָדער מע זאָגט, ער איז דאָרטן גליקלעך, ווי די גאנצע וועלט: ער שיקט איבער זיין מאַטן געלט אָן אַ שיעור. זיין מאַמע איז חזן אין דער מאקאַרעווקער קלויז, אָן עני ואביון געוועזן, און היינט, זינט זיין זון איז אזוי גרויס און געהויבן געוואָרן, איז אים גוט ווי די וועלט... יאָסעלע האָט געזאָגט, ווען גאָט העלפט אים כאָטש נאָר האַלב ווי פּיצים מענאָר, כאָטש אַ צענטחלק, וואָלט ער, נישקשה, באַוואָרנט זיין מאמן אויף די עלטערע יאָרן און נישט געלאָזט אים, ער זאָל זיך איינרייסן דאָס געזונט כיים עמוד אויינער אליין: „געגנג געהאָרעוועט; ער מעג זיך שוין אָפּהוען, כ'לעבן".

ביי די ווערטער האָט זיך יאָסעלע שטאַרק צעהיצט; די אויגן האָבן אים געברענט, דאָס פּנים האָט אים געשיינט. יאָסעלע איז געווען נאָר נאָר א קינד, כאָן מען זאָגן, א יינגל פון א יאָר זיבעצן, נישט מער, נאָר א גרויס יינגל, אויינער פון די יידישע יינגלעך, ווען וואקסן אויס און ווערן צייטיק פאר דער צייט, פאַרמיקע יידעלעך. אדאנק די צרות, ווען ער האָט געטראָגן פון קליינווייז אויף, האָט זיך יאָסעלע אויסגעברענט, געוואָרן א קליין פאַרטיק יידל, געגאַנגען ווי אן אלטער, געריידט ווי א בר־דעת, געפירט זיך ווי א ייד. צוהערנדיק זיינע רייד, האָט זיך אסתר געהיטישט אויף אים: עס האָט זיך איר אויסגעווויזן, אז ער איז עלטער געוואָרן נישט מיט דרייַ יאָר, נאָר מיט צען יאָר, און קוקנדיק אויף אים, אויף זיין „אָסאָבע", האָט זי זיך נישט געקאָנט איינהאַלטן, זי זאָל זיך נישט צעלאַכן. אסתר איז עלטער געווען פון אים מיט א יאָר אנדערהאַלבן און האָט תמיד געקוקט אויף אים, אין אויך איצט, ווי אויף א קינד, א יינגל. דערהערנדיק פין אים אועלבע ווערטער, האָט זי אים געמוטמעט באַטראַכטן און האָט אים געלאָזט רעדן, נישט איבערגעשלאָגן אים, ביז ער וועט נישט אויסלאָזן בזיון סוף. און יאָסעלע האָט געריידט נאָר אָן אויפהער, ווען ווייטער אלץ מיט מער היץ, פאַרגעליימט גילדענע פּלאַטן און געקערט די וועלט. אז יאָסעלע האָט זיך אָפּגעשטעלט אויף א מינוט, האָט אים אסתר א זאָג געטאָן מיט זייער א פּריינדלעך שמייכעלע:

— זע נאָר, זאָלסט נאָכדעם נישט פאַרגעסן, ווען דו זאָגסט אציינר, אזוי ווי זלמן הערש, מיין מומע ברוינעם עלטערער זון, געדענקסט אים? פּריער,

בשעת ער האָט באדארפט אוועקפאָרן קיין ברעד, האָט ער איר צוגעזאָגט גיל־דענע בערג, אין וויבאלד ער איז געקומען אריבן אָרט, האָט ער איר געשיקט עפעס צווויי ברויזלעך, און נאָכדעם האָט ער אויפגעהערט צו שרייבן ביז היינטיקן טאָג. איך זאָג עס אקעגן דעם, וואָס צוזאָגן איז קיין מלאכה נישט...

פון די דאָזיקע ווערטער האָט מען געקאָנט ארויסזען, אז אסתר איז איך נישט שטאַרק צופרידן געווען פון יאָסעלעס אוועקפאָרן; עפעס איז איר דאָס האַרץ נישט גרייגג געווען. אים האָבן די עמלעבע ווערטער, אפנים, גוט דער־לאַנגט; ער האָט זיך נאָך מער צעהיצט און געזאָגט:

— דו גלייכסט מיד, אסתר, צו יענעם שארלאַטאַן, צו זלמן הערשן? זלמן הערש איז פון תמיד אַן געווען א שייגעץ, אן עזות־פנים. עס איז נישט גע־ווען דער מאָג, מע זאָל אים נישט קאָטעווען פאר זיינע מיאוסע תנועות... וואָס גלייכסטו מיך צו אים? — האָב קיין מורא נישט, איך וועל מיין מאַמן נישט פארגעסן קיינמאָל. איך וועל זיין דאָרט, און מיין נשמה וועט זיין דאָ, ביי מיינע ליבע און געטרייע. איך וועל שיקן אָפטע בריוולעך. איך וועל דיר שרייבן, אסתר, אַלע וואָך. וועסט מיר ענטפערן?

אסתר האָט געפילט, אז עס ברענט איר דאָס פנים, און האָט אראָפגעלאָזט די אויגן. שפעטער, אז זייערע אויגן האָבן זיך באַגעגנט, האָבן זיי זיך ביידע גאַנץ גוט פארשטאַנען, שוין פאַרשפּאָרט איבעריקע רייד. זיי האָבן נישט באַדאַרפט פרעגן אויפן ביים אַנדערן קיין הסכמה. קיין ראַמאַנען האָבן זיי ביידע נישט גע־לייענט. זיי האָבן נישט געווסט, וויאַזוי מען איז זיך נוהג אין אועלכע ענינים, און האָבן דאָס נישט באַדאַרפט וויסן: די נאַטור וויסט נישט פון קיין ראַמא־נען. יאָסעלע מיט אסתרן זענען פון קינדהוויז אָן געווען אינייגעם, אין עם וואָלט זיי ביידן א גרויס חידוש געווען, ווען זיי זאָלן זיך באַדאַרפן צעשיידן אויף תמיד, אויף אייביק. ביז אהער האָבן זיי דעם דאָזיקן געדאַנק געמראָגן ביי זיך אין האַרצן פארבאָרגן; אציגנד, אז עס האָט זיך געמאַכט, אז זיי האָבן זיך אויסגע־רעדט, נישט מיטן מויל, נאָר מיט די אויגן, מיטן קוק, איז דאָס שוין פאר זיי ביידע קיין סוד נישט געווען, נאָר רעדן וועגן דעם איז פונדעסטוועגן געווען אן איבעריקע זאַך, און מאַקע נישט אזוי גרינג אויך. נישקשה, עס איז געווען צווישן זיי ווי אָפגערעדט: חתן־כלה, וואָס איז דאָ פאַראַן וואָס צו שמועסן? זיי זענען נאָר בייידע יונגע קינדער. יאָסעלע וועט פריער ארויספאָרן אויף דער וועלט; נאָכדעם וועט ער קומען, וועט ער... וועט זי... עס וועט שוין זיין רעכט!

— נו, דערווייל לאָמיר זיך, אסתר, געזעגענען. — האָט יאָסעלע א זאָג געמאַן, אויסציענדיק אסתרן זיין האַנט, ווי א מענטש, וואָס קומט אַן פון א גרוי־סער שטאָט און וויסט די דאָרטיקע מנהגים. — זיי געזונט, אסתר!

— פאָר געזונטערהייט! — האָט אים אסתר געענטפערט, אויסציענדיק אים איר האנט דאָס ערשטע מאָל אויף איר לעבן. אסתר האָט געפילט, ווי יאָסעלע

קוועשטשט איר די האַנט שפּאַרק, שפּאַרק, און האָט איר האַנט ביי אים נישט ארויסגענומען. ווער וויסט נישט דעם טעם פון אזא מין האַנט־קוועטשן? ווער וויסט נישט דעם פשט פון אזא מין שלום־עליכם אָפּגעמען?... יאָסעלע מיט אסתרן זענען געווען אויפן זיבעטן הימל, זיי האָבן זיך ביידע אויף א מינוט נאָר־גענומען און זענען געווען איבערגעגעבן איינם דעם אנדערן מיט גאנצן לעבן. זייערע אויגן האָבן זיך נאָר אמאָל באַגעגנט און געדויערט צווישן זיך אויף זייער שפּראַך, אויף שטום־לשון, אויף יענעם לשון, וואָס איז באקאנט אלע יונגע מענטשן אין דער מינוט, וען עס הייבט זיך אָן ביי זיי אין הארצן זייער וועסנע־צייט, די גליק־לעכסטע צייט פון דער ערשטער וואַרעמער, אמתּער געטלעכער ליבע...

שטייענדיק אויף דער שוועל, האָט זיך יאָסעלע נאָכאַמאָל אומגעקערט מיטן פּנים צו אסתרן און האָט איר געזאָגט נאָכאַמאָל „זיי געזונט". אסתר האָט אים געענטפערט „פּאַר געזונט", און יאָסעלע זאָגט וויידעראַמאָל „זיי געזונט", און וויל שוין אַהיימבן ארויסצוגיין; פּלוצעם קומט אָן זלאָטע פון היגמער זיינע פּליצעם אין מאָכט ואוי:

— שא־שא, קוק אים אָן! וואָס פאר א „זיי געזונט" אזוי פרי? האַר אוים א קאפּעלע, ביז לייזער באַלעגאָלע וועט זיך אַמאָל אויסקראַצן קומען מיט זיינע דריי פּגירות, וועסטו זיך נאָר קאָנען אָפּגעזעגענען זעקס מאָל. גיי נאָר, יאָסעלע, דאַוון אָפּ און קום צו אונדז אויף אָנבייסן. דעם לעצטן וואַרמעם באַהאַרפּסטו עסן ביי אונדז; דאָס וועט דיר זאָגן יעדער מענטש מיט יושר, אז עס באַדאַרף אזוי צו זיין! הערסטו, אסתר? האָט מיר פרומע בלימע געבראַכט אין קלייט אריין פּיש, וואָס זאָל איך דיר זאָגן?! גיי דערווייל אַרויס אין קלייט אריין, איך האָב דאָרט געלאָזט דאָס משרתל אליין, די פּדיונות זענען, ברוך־השם, אזוי גרוים, כאָטש נעם פּאַרשלים די קראָם, שוגאי־ציון, צו אַלדי גומע יאָר! זיץ אויס אזא מאָג און פּרעג זיך אויף דער זון, מאָמער וויסטו וואָס? געדענק זשע, יאָסעלע, אויף וואַרמעם, למען־השם, אויף וואַרמעם! דעם מאַמן מיט דער מומע וועל איך רופן אליין: ס'איז ראש־חודש, א האַלבער יום־טוב. זיי מעגן קומען.

יענער שאָג, קאָן מען זאָגן, איז געווען דער בעסטער, דער ליבסטיקסטער, דער גליקלעכסטער מאָג אין אסתרס לעבן. אויף אלץ איז א צייט; עס קומט א צייט אויך אויף דעם איינציק בלימעלע, וואָס וואקסט אין וואלד ערגעץ אין א ווינקעלע, פּאַרוואָרפן, פּארשפּעלט, עלנט און וויסט. עס קומט אויפן עלנטן בלימעלע די גומע צייט. עס קוקט אראָפּ אויף דעם אירן שטראַל פון דער ליכט־מיקער זון. דאָס אויפגעלעבטע, דערפרישטע בלימעלע הייבט אויף דאָס קעפּל אויף א מינוט, צעלאָזט די בלעטלעך, שיינט און בליט, קוקט אין לויטערן הימל אריין אין גיט אָפּ א ליבלעכן גרוים דער מילדער נאַטור, וואָס האָט נישט פּאַר־געסן אין איר אויך, עלנטע, אַרעמע בלום...

XVI

ער פֿאָרט אוועק און פֿארגעסט דעם „זיי געזונט".

ווי א ליכטיקער שטערן, ווָאס פֿליט הינדורך ואויף דעם שוּנקעלן הימל, שוט א בלישמשע אין די אויגן, לאָזט איבער נאָר זיך א לאַנגן ליכטיקן פֿאַס אין וועלט פֿארשוווּנדן, אזוי איז אויך געווען יאָסעלע סאָלאָוויי אין דער יידישער מוזיקאַלישער, דאָס הייסט, חזנישער וועלט. אָט אזוי ער געקומען אין א שטאָט אריין, געמאַכט א רעש ווי שוין די יידן, זיך באַווּיזן אוּן פֿארחידושט, פֿאַרכישופֿט דעם עולם מיט זיין וווּנדערלעך משונה־זים קול, מיט זיין געמלעך דאַוונען אוּן זינגען, — אוּן אָט איז ער פֿארשוווּנדן געווָארן, אויבערלאַנדיק די שטאָט פֿארגאַסט אוּן פֿארוווּנדערט, ווי זאָלן רעדן פוּן אים, דערציילן חידושים, אויסלייגן נאָך אים די וועלט אוּן געדענקען אים מיט זיין דאַוונען וווי ל זיי וועלן לעבן. נאָר איידער ער איז געקומען צו פֿאָרן ערגעץ אין א שטאָט אריין, פֿלעגט שוין ווערן, מיט א וואָך פֿריער, א רעש: „ער פֿאָרט! י ָא ס ע ל ע ס ָא ל ָא ו ו י פֿאָרט צו אונדז אויף שבת!" אוּן יאָ יאָ יאָסעלע סאָלאָוויי איז געקומען, איז געוואָרן אין שטאָט ערהפֿרעמדגיש—אלע האָבן געוואָלט הערן דעם מ ָא ז ע פ ו ן ע ר ס ָא ל ָא ו ו י. צוזאַמענגעפֿלעגט פֿלעגט יאָסעלע סאָלאָוויי דאַוונען אויף כולעמען, וועלכע דער עולם האָט צעבאַפֿט, נאָר פֿריער אויבער מע האָט זיך אומגעקוקט. מער ווי איין שבת האָט יאָסעלע סאָלאָוויי גישט פֿארבראכט אין קיין שטאָט, מע זאָל אים אפֿילו אָפֿגילטן, מחמת שטעט איז דאָ א וסד, אז מע דאַרף זיין אומעטום. ערשט נאָר זיין אוועקפֿאָרן פֿלעגט אַנהייבן צו קאָכן מיט אים די 'שטאָט, אייגער האָט אים בערגעגעבן דעם אַנדערן זיינע געפֿילן מיט גרויס התפּעלות: „וואָס זאָגט איר עפּעס אויפן סאָלאָוויי?!... וואָס זאָגט איר אויף זיין שימעס?... האָט איר אים כאָטש אָנגעקוקט רעכט אין פּנים אריין?... וואָס זאָגט איר אויף זיינע משוּוערים?... נו, מאַזעפֿעווקע! ננו, סאָלאָוויי־שיקל!!"... עס האָבן זיך געפֿונען אזעלכע ליבהאָבער, וואָס זענען אים נאָכגעפֿאָרן אין דער אנדערער שטאָט אריין, בכדי זיי זאָלן אים קאָנען האָרכן נאָכאַמאָל. אויף דער נאַס, אז יאָסעלע האָט זיך באַוויזן, זענען אים נאָכגעלאָפֿן א גאַנצע כאָפּטע יינגלעך, ווי־סע־חברהניקעס, מיט א געשריי: „דער סאָלאָוויי! דער סאָלאָוויי!" אוּן נישט נאָר קלייַנע קינדער, נאָר אויך יידן מיט בערד האָבן„זיך אָפּגעשטעלט א קיק מוּן אפֿן מאַזעפֿעווקער סאָלאָוויי. דאַכט זיך, וואָס איז געווען צו זעען דאָרטן, א בחורל פוּן א יאָר זעכצן זיבעצן, מיט הייסע בעקלעך אין מיט צוגעגלעטע פֿאַהלעך, מיט א לאַנג קאַפֿאָטקעלע, ביז דער ערד, אוּן מיט א האָוּן קאַפּעלושל — אָט דאָס איז אינגאַנצן געווען יאָסעלע סאָלאָוויי; נאָר זיין נאָמען איז געווען אזוי גרויס, זיין קול איז געווען אזוי ווונדערלעך, זיין האַוונען איז געווען אזוי געס־

לעד־זיס, אז זיין פֿנים האָט אויסגעוויזן מיט א באַזונדער חן, אזן א זכיה איז געווען ווער עס האָט אים אָפּגעקוקט.

ווי פֿון יעדן גרויסן מענטשן, האָט מען זיך אָנדערצייליק פֿון ווָאָסעלע סאָלאָווייַ מעשיות געזאָגט, אזן עס זענען נעכאָנגען צווישן יידן לעגענדן ווען אים אָן א שיעור. למשל, מע האָט דערציילט, אז ער פֿלעגט ביי זיך אין האַלדז אזא כּיס אינסטרומענט, א האַרמאָניקעלע אָדער א פּייפּעלע, מיט ווועלכן ער מאַכט אזעלכע קונצן; אזן עס קאָן גאָר אַנדערש נישט זיין, דען אזוי צו זינגען איז גאָר נישט קיין מענטשלעכער כוח. אַנדערע האָבן דערציילט, אז ס'איז נישט קיין האַרמאָניקעלע, נישט קיין פּייפּעלע, נאָר אזא האַלדז פֿון געבוירן אָן, ווָאָרום בשעת ער איז נאָך געווען א קינד ביי דער מאַמען אויף די הענט, האָט ער זיך איינמאָל אזוי צעזונגען, אז מע האָט פֿאר אים מורא געהאַט אזן אָפּגעפֿירט אים צים רבין; דער רבי האָט אים א קוק געטאָן אין האַלדז אריין אזן האָט אים גענטשט, ער זאָל אזוי נישא חן זיין ביי דער וועלט, ווי ער האָט נישא חן געווען ביי אים אין די אויגן. אויך האָט מען דערציילט, אז יאָסעלע עסט נישט קיין שום זאַך: קיין ברויט, קיין פֿלייש אזן קיין פֿירות, אחוץ הייסע מילך מיט גאַנצמאָגלם — אזן פֿון דעם לעבט ער; ער פֿרינקט אויס א שאָק אייער יעדן טאָג אזן דער פֿאר איז אים דאָס קול אזוי ריין אזן געליימערט. „פֿרום איז ער, — אזוי האָט מען געזאָגט אויף אים — ווי די וועלט. אזן לערנט אויסגעצייכנט". כאָטש קיינער האָט אים נישט פֿאַרהערט, נאָר מע האָט געקאָנט אַרויסזען גאָר זיין פּנים. אז ער באַדאַרף זיין אן אייַדל קינד; „שיין איז ער — אזוי האָט די וועלט געשמועסט — אזוי, אז ס'איז אים נישט אין פּנים אריינצוקוקן. פּריצים, שרהות, גראַפֿן אזן קניאַזן פֿלעגן זיך שפּיגלען אין זיין ליכטיקער צוהה".

די אלע מעשיות האָבן, געווינלעך, געגרייכט ביז מאַזעפּעווקע אזן זענען נעווען פֿאר שמואליקן, פֿאר זלאַטען אזן פֿאר אסתרן א גוטער באַלאַזאָם, א רפֿואה צו זייערע יסורים, ווָאָם זיי האָבן געהאַט פֿון אים: עס איז געווען אָפּגערעדט, אז אויף סוכות זאָל ער קומען אהיים זיך אָפּרוען א ביסל אזן פֿאַרן ווינטער; צום סוף איז אַוועקגעגאַנגען אי סוכות, אי פּסח, אי שבועות — אזן יאָסעלע איז נישטאָ; עס איז אַוועקגעגאַנגען נאָר א סוכות — אזן יאָסעלע איז נישטאָ; עס איז אַוועקגעגאַנגען נאָר א סוכות — אזן יאָסעלע איז אלץ נישטאָ! ער שרייבט: „אָפּ קום איך, אָפּ קום איך" — אזן קומט נישט מע זאָל ווייסן ווו אים צו געפינען, ווָאָלט מען אים געשריבן, זיך דורכגעפֿאָרן צו אים; אָבער אז ער פֿליט ארום איבער דער וועלט, היינט דאָ, מאָרגן דאָרט — גיי זוך אים. א שמיקל גליק, ווָאָם ער שרייבט כאָטש בריוולעך, שפּעטער האָט זיך אָבער דאָס גליק אויך אויכגעלאָזט; דאָס ערשטע האַלבע יאָר האָבן זיי געהאַט פֿון אים גוטע פֿרייליכע בריוולעך; תחילת גאנץ אָפּטלעך, אזן נאָכדעם ווָאָם ווייטער שוין נישט אזוי אָפּט, ווי פֿריער. נאָר דאָך האָבן זיי געהאַט פֿון אים גוטע

ידיעות, אז ער פֿאָרט אַרום איבער דער וועלט, ער מאַכט א רעש, געפֿעלט דעם עולם, מאַכט געלט און פֿאָרט וויטער. שמואליק האָט עטלעכע מאָל מקבל געווען פון יאָסעלען א פּאַקעט מיט גראָבע עטלעכע קערבלעך, אין מאַזעפּעווקע איז געגאנגען מיט דעם כאָדאָראָם. „וואָס זאָגט איר אויף אונדזער שמואליק דעם חזן? זיין יאָסעלע שיקט אים איבער אהערצו געלט צוזמאות! ער וועט וועלן א נגיד אויף דער עלטער!"... שפּעטער, אויפן אנדערן יאָר, האָט יאָסעלע אויפֿגעהערט גישפט נאָר געלט צו שיקן, נאָר אפילו אזוי א בריוול פלענט ער צושיקן, איין מאָל אין דריי חדשים, אי דאָס עטלעכע שורות: „ראשית קום איך דיר מעלדן, אז איך בין, ברוך השם, אין בעסטן געזונט, גיב גאָט דאָס נעמלעכע פון אייך צו הערן אָמן סלה!"... און „וויטער כמעט נאָרנישט. נאָר שפּעטער האָבן זיך די דאָזיקע בריוולעך אויך אויסגעלאָזט, און יאָסעלע איז פֿארפֿאלן געווארן, פֿארפֿאלן, ווי אין וואסער ארײן. גישמאָ יאָסעלע! שמואליק דער חזן נעבעך איז אראָפּגעפֿאלן מיטאמאָל פונעם הימל אויף דער ערד. ער האָט געקלאָגט אויף זיין מייערן זון, זיין אויג אין קאָפּ, זיין שטיצע אויף די עלטערע יאָרן — פֿאר־ווימט אין פֿארפּינצטערט איז יער געווארן! ער איז ארימגעגאנגען אָן א קאָפּ, נאָר נישט „וויסנדיק וואָס מע טוט אציגנד „און „וואָס הייבט מען אָן צו טון?" נעגוג „וואָס דער אומגליק איז אזוי גרויס, איז דער בזיון נאָך גרעסער. שמואליק האָט זיך נישט איין מאָל אויסגערעדט זיין ביטער הארץ פאר זיין גוטן פרײנד, זלאטע די צעלניקערין, זיך געהאלטן מיט איר אן עצה, „וואָס טוט מען און וואָס הייבט מען אָן צו טון?" נאָר וואָס פאר אן עצה האָט אים געקאָנט געבן זלאטע, א יידענע און אן אלמנה דערצו? זי האָט, ווי געווײנלעך, אינגאנצן ארויפגע־וואָרפֿן די „שולד אויף אים, געזוייפט אים, ווי אלע מאָל, זאָגנדיק, אז וועו זי זאָל זיין א מאַמע, „וואָלט זי זיך אנדערש גוהג געווען מיט איר קינד, און „וועו זעלדע, עליה־השלום, זאָל אציגד לעבן, „וואָלט אלצדינג געווען גאָר אנדערש!... די אלע משמועסן צווישן שמואליקן מיט זלאטען זענען פאָרגעקומען פאר אסתרן, און עס האָט זי געבעך גוט געקרענקט, גישט קאָנענדיק ארויסזאָגן פאר קיינעם אירע פֿארבאָרגענע יסורים מיט איר הארצוויטיק.

שוואַרצע „וואָלקנס האָבן זיך אָנגעהויקט אויף אסתרס הימל, און די „וועלט, „וואָס איז איר א מינוט געווען ליכטיק און ליב, איז איר „ווי־הער געווארן פארחושכט און פארווויסט, נאָך ערגער „ווי פריער. פריער איז זיך אסתר געווינען איז איר ספערע, צווישן איריקע, „ווי דאָס קליינע באָשעפענישל איז דעם אייגלע, נאָר נישט „וויסנדיק „וואָס אויף ענער זייט טוט זיך. אסתר „וואָלט זיך געווויס געקרינן איר גלייכן, איר אמתן זיווג, זי „וואָלט חתונה געהאט איז א מזל־דיקער שעה; צי זי „וואָלט געלעבט גליקלעך, צי אפשר נישט אזוי גליקלעך, נאָר קיין מענה „וואָלט זי נישט געהאט צו קיינעם, אזוי „ווי אלע אנדערע מאַזעפּעווקער מיידלעך. אציגד אָבער, אז איר האָט פּארזוכט יענעם הייליקן גע־

פיל, אציגנד, אז זי האָט זיך אויף א מינוט געדענקט אזוי גליקלעך מיט איר יאָסעלען, מיט איר חתן, וואָס קיינער האָט ביי איר נישט געווסט אין אויף וועלכן זי האָט ארויסגעקוקט אזוא צייט, — אציגנד באַדאַרף זי זיך אָפּגעזעגענען מיט דעם געדאַנק אין נאָך באַגראָבן זיך, באַהאַלטן זיך, טראָגן די צרות אינע־ווייניק! אסתר האָט ביי זיך לאנג נישט געקאָנט פּועלן, אז יאָסעלע זאָל אזעל־כעם טון — אוועקוואַרפן, פארגעסן דעם זיי־געזונט, פארגעסן אויף אייביק! סטייטש, סטייטש! ער זאָל אזעלכעם טון? וווּ זענען זייגע רייד? וווּ איז זיין גע־מרייש־אָפּט צום מאָמן? וווּ זענען אלע זייגע שבועות אין צוזאָגעבצן? „אז יאָ־סעלע קאָן אזעלכעם טון, — אזוי האָט אסתר געזאָגט צו זיך אליין — איז שוין עס וועלט!“ נאָר דאָס, וואָס אסתר האָט געליטן אציגנד, איז נאָך גישוין גאָלד אקעגן דעם, וואָס ס'איז איר פירגעשטאַנען ווייטער אין איר לעבן...

XVII

יאָסעלע באַלאַווי איז מרעיש עולם און וועלט א חברה־מאַן

צוווייערליי מינים נע־ונד איז פאראן אויף דער וועלט: אייגעם טראָגן די צרות זייגע, דייסן אים אָפּ פון דער היים, פון זייגע ליבע, פארשוואַגלען אים, און אייגעם איז דאָס נע־ונד זייגס אָפּגענעם, און מחמת גרוים פארגעגיגן פאר־דרייט עס אין פארשיכודט אים דעם קאָפּ, אין ער וועלט געפּלעפּט אָט אזא מין נע־ונד איז געווען אינזוייער יאָסעלע. ארומפאָרדיק פון איין שטאָט אין דער אַנדערער, האָט ער אליין נישט געווסט, וווּ ער איז אין דער וועלט. יאָסעלע האָט נישט באַדאַרפט טראָגן אויפן קאָפּ קיין שום האָגות, וווהין צו פאָרן אין וי אזוי צו פאָרן. דאָס איז שוין געווען נישט זיין זאַך: דערויף איז געווען א גדליה באָם, וואָס האָט אים שוין אליין פאַרזאָרגט מיט אלצדינג, וי אן אייגע־נער טאָטע. גדליה באָם האָט נאָך געטראָגן דעם נאָמען „באָם“ זון אמאָל; נאָר זינט ער אָנגעהויבן ארויספאָרן אויף דער וועלט מיט יאָסעלע סאַלאַווי, האָט ער דעם ב ם פארבויגן אין א זייט און האָט זיך געזומען צו אנדערע מלאכות: פאָרן פון איין שטאָט אין דער אנדערער — „באשטעלן שבתים“. בשעת יאָסעלע סאַלאַווי האָט אין א שבת געדאַוונט שבת, איז שוין גדליה באם געווען אין דער אנדערער שטאָט, זיך געדונגען דאָרט מיט די גבאים ביזן ביין אריין, כאשטעלט פאר יאָסעלען א שבת, אָפּגענומען די עטלעכע קערבלער פריער, און אז יאָ־סעלע איז אָנגעקומען, איז גדליה אוועקגעפאָרן אין דער דריטער שטאָט כא־שטעלן א שבת, און אזוי ווייטער און ווייטער. גדליה איז געווען א ענימער אין דעם ענין, יאָסעלע האָט זיך, נישקשה, געמעגט פארלאָזן אויף אים מיט אלצדינג; ער האָט שוין אליין געפירט דאָס גאנצע רעדל, געדונגען משוררים, געפירט די הוצאה, אליין זיך געדענקט אומעטום — אלץ אליין.

יאָסעלעם עסק איז געווען גאָר קומען, אָפּדאוועגען א שבת און פּאָרן ווייטער. ביי גדליהן איז יאָסעלע געווען פּאהרעכטן, ווי אן אייגן קינד. ער האָט אים אָפּגעהיט, ווי דאָס שוואַרצאפּל פונעם אויג. עס איז יאָסעלען געווען ביי אים, אָן עין־הרע, גאָנץ גוט, — אַזוי האָט יאָסעלע די ערשטע צייט אליין געשריבן צו זיינע ליבע און געטרייע. די גוטסקייט איז אָבער יאָסעלע דעמלט אליין נישט פּארשטאַנען. די חברה משוררים, כאַדאַרף מען ווייסן, זענען א גיטע חברה. צוממיינסטן איז דאָס לעבעדיקע, פּרייליכע יונגען, גאָר ווען באָפּרייט פונעם ענגן פינצטערן חדר אין פונעם ביטערן רבינס קאַנטשיק אָדער פונעם באַלעבאָס רשות. ארויספּאָהנדיק אויף דער גרויסער פּרייער ווילט, זענען די דאָזיקע חברה־לייט, ווי די ווילדע לאָשעקלעך; זיי ווייסן נישט, ווען זיי זאָלן מוז פּריער. דאָס וענען צום מיינסטן אוועלכע ייִנגלעך, ווען זענען ביז אהער זשעדנע געווען א שטייקל בהויט, געווען תלמוד־תורהניקעס, שנייַדער־ייִנגלעך אָדער מושרתים־לעך. ווער זיי זאָלן נישט זיין, גייט מען זיך באַלד צונויף אלע איינייִגעם און עס ווערט ביי זיי יד־אחת, איין דעה, איין שיסל, און א לעבן ווי אין גן־עדן. פון יידישקייט, געווינלעך, ווערט מען פּטור, מע טוט ווען דאָס הארץ גלוסט. קוי־מעדיק אין א שמאָצ, נעמט מען זיך באלד צום עסן; דאָס עסן איז ביי זיי טייי־ערער פון אלץ אויף דער וועלט: ווי הונגעריקע וועלף, ווי היישעריקן, באַפּאלט מען דעם באַלעבאָס פון דער אסמניה און מע גיט אים צו לייזן געלט. אין א פּרייער צייט גייט מען ארום איבער דער שטאָט, מע רויבערט ציגארן, מע שמיפּט און מע אחבעט — הכלל, עס איז חי־געלעבט!

בשעת יאָסעלע איז געווען ביי מ י צ י ן אין מעטרעווטץ, האָט ער נאָך פּאָרט געהאַט אויף זיך אן עול אין איז געווען פּאהנומען מיטן ווינגען; דערצו האָבן אים אינטערגעהאַלטן די בריוולעך פונעם שאַמן, ווען פלעגט אים אָפּטלעך דער־מאָנען, אז מע באַדאַרף זיין א ייִד, נישט פּארגעסן חס־ושלום לייגן תפילין אלע טאָג, אָפּהיטן אלע דינים, נישט אין זינען האָבן קיין נאַרישקייטן אין געדענקען, אז ער איז נישט גלייך צו אלע אנדערע משוררים, אז ער איז א מאַמזם א קינד... די דאָזיקע בריוולעך, ווען יאָסעלע פלעגט מקבל זיין פון זיין טאַטן, זענען פּאר אים געווען דער בעסטער מוסר, און ער האָט געפּאַלגט דעם טאַטן, אָפּגעהיט ייִדישקייט, און מיט דער חברה זינגערס געהאַט ווינציק ווען מגע־ומשא, דען ער האָט דערווייַל קיין צייט נישט געהאַט: דעמלט, ווען ער איז געווען פּריי פון זינגען, האָט ער אויף זיך געהאַט אנדערע אחבעט — ווינן מ י צ י ב ע ן דאָס קינד, טראָגן איר דעם קאַשיק פונעם מארק, שייערן דאָס מעש וכדומה; יאָסעלע האָט דאָס אָבער אלצדינג געטון פּאר ליב, אבי זינגען ביי מ י צ י ן. שפּעטער אָבער, אז יאָסעלע דאָס זינגערל איז געוואָרן „י א ס י ע ל א ל ו ו י", א מענטש פּאר זיך, און איז אריין צווישן אן אנדער חברה, א קאמפּאניע פון לע־בעדיקע פּרייליכע יונגען, דורכגעטריבענע, פּארשלעפּטע קרעטק, יונגען, וואָס

זענען אויכעזוען א וועלט און ווייסן ווָאס באַדייט לעבן, האָט זיך יאָסעלעם מבע איבערגעביטן. לכתחילה, אז ער האָט געזען זייערע תנועות, האָט ער דאָס נישט געקאָנט סובל זיין, און האָט זיך די ערשטע צייט געקלאָגט פאר גדליה באַם. גדליה האָט אים אויכעהערט אין געענטפערט מיט א שמייכעלע: „ביסט נאָר נאָר א קינד, יאָכעלע, מע באַדאַרף קענען די חברה! זיי זענען פונעם לע־ בעדיקן לאַנד"... שפעטער האָט יאָסעלע באַמערקט, אז גדליה אליין הי־ פערט אמאָל אויך ביים דאוונען, פאַרשפעלט א מנחה, אין דעסגלייכן. „א מנחה איז נישט קיין ציג, זי גייט נישט אין שאָדן" — פלעגט גדליה זאָגן מיט א ווערטל, באַמערקנדיק, אז יאָסעלע תירושט זיך דערויף. אויך דאָס האָט יאָסעלען שטאַרק געוווּנדערט און אכיסל פאַרדראָסן אויך, ווָאָס אזא פייגער מעגמש, אזא לוי־ מישער ייד, א ייד, מיט א טלית־קטן, ווי גדליה באַם איז, זאָל זיך פארגינען אזוועקזעצן שפּילן מיט דער חברה משוחרים אין „אָקע" אויף א גאנצער גאַבע, אויסהערן זייערע ווערטלער און צוזען אלע זייערע מיאוסע געגנ. ווָאָס ווייטער האָט זיך אָבער יאָסעלע איינגעווויגט מיט דער חברה, געווָארן מיט זיי חבר און נאָכגעמאַן זיי אלע זייערע חפציות. ער האָט אָנגעהויבן, ווי זיי, גאנץ אָפטלעך פאַרבייגן דאָס דאוונען און כאפן גלייך מיט זיי א קערטל, שפּילן אין אָקע, נאשן קאָנפעטן און אמאָל מאכן בקאָמפּאניע א כוסה אויך. דאָס קאפאָטקעלע האָט ער אונטערגעשניטן, די פּאות אפּארקירצט און פּארשארט ארונטער די אויערן, די האָר געשמירט מיט פּאָמאדע, זיך שטענדיק געפּוצט און איז גע־ ווָארן צולעצט א גאנצער שטשאָגאָל. אויף געלט איז יאָסעלע סאָלאָווי נישט געווען אזא גענטרייער באַלעבאָס; ארום אים האָבן זיך פּאָשיוויעט אלע משור־ רים, נאָר מער פון אלע האָט אָפּגעלעקט א בייגל גדליה באַם. געפירט האָט זיך יאָסעלע, ווי א גרויסער, כאָטש ער איז מער נישט אלס געווען ווי זיבעצן יאָר. יאָסעלען איז זייער געפעלן געווען, ווָאָס קומענדיק אין א שטאָט ארייי, איז מען אים נאָכגעלאָפן, געטייט אויף אים מיט די פינגער, זיך געהידושט אויף זיין שיינקייט, ארויסגאַנדיק דאָס אים אין די אויגן, און צוזמיינסטן מיידלער און ווייבלער. יאָסעלע סאָלאָווי האָט געהאט א שם צווישן זיי פאר א „פּארשיין", און ער האָט זיך געמעגט באַרימען נאָבדעם, אז מע פלעגט אים נאָכלויפן, קושן די פּריט זיינע און ווארפן זיך אים אויפן האַלדז. א שיין פּנימל איז אמאָל א ווילדער חסרון. עס קאָן זייער זיין, אז ווען נישט דאָס, עס היסט, ווען יאָסעלע סאָלאָווי זאָל נישט [געווען זיין קיין שיין יינגל, ווָאָלט ער אפשר נישט אזוי גיך קאָלייע געווָארן. זיין שיין פּנימל, קאָן מען זאָגן, האָט אים אזוי־ געקוילעט. א כך גלייבער און געזונטער ווָאָלט געווען פאר אים, פאר זיין טאַטן און פאר אלעמען, ער זאָל נישט געווען זיין אזא פּארשוין און מע זאָל נישט געווען טייטן אויף אים מיט די פינגער און מע זאָל אים נישט געווען פאר־ דרייען דעם קאָפּ מיט נארישע ייגלשע זאכן... צוליב דעם האָט יאָסעלע פאר־

לייגן זיין תמימות, זיין ערלעבקייט, זיין געטרייגשאפט צו דער היים מיט אלע זיינע פרייערדיקע גומע פאסטעמקעס, און ער האט מיט דער צייט אנגעוואקסן דעם גאנצן גלאנץ, דעם ברען, דעם כבוד, דעם חן ביי נאט און ביי לייט.

א חזן איז נישט קיין אקטיאר. דער ייד האט אוודאי ליב, מע זאל אים זינגען, באוויזן ברי־השאפט, מאכן קונצן ביים עמוד וכדומה; דער חזן מאר אבער נישט פארגעסן דאס אויך, אז ער הייסט „שליח־ציבור", דאס הייסט, א געשיקטער פון קהל, א מליץ־יושר, א דעפוטאט, און דעריבער פארדרט פון אים דער עולם, ער זאל זיין א מענטש פון גוטע מיהות, א לייטישער ייד, נישט קיין הפקר־ייגג, ווארום א בית־המדרש איז נישט גלייך צו א מעאטער. דעמלט, אז יאסעלע סאלאוויי האט זיך געפירט יידישלעך, ערלעך און פרום, ווי עס געהער צו זיין, האט זיין דאוונען ביים עמוד געהאט גאר אן אנדער מתיקות, און ער אליין האט געהאט ביי יעדן דעם זיבעטן חן. שפעטער אבער, אז ער האט זיך אנגעהויבן פירן אנדערש, האט ער אנגעהויבן ביסלעכווייז נמאס צו ווערן דעם עולם, פסיל און מיאוס: „א שיינער בעל־תפילה, — האט מען אויף אים געזאגט — אז ער שפילט גאר אין קארמן, עסט קאלבאסע און שפאציירט ארום מיט מיידלעך; א לייטישער בעל־תפלה"!... אזוי ווי ביי אלע מענטשן אויף דער וועלט, פירט זיך אויך ביי ייהן: כל זמן מע האלט פון אייגעם, איז מען נישט קארג אויף קיין שבחים, מע פארגעפערט אים און מע שרייט ווען מען אים אויף אלע גאסן; ווייבאלד אבער ער ווערט נמאס דעם עולם, אזוי הייבט מען אן צו זוכן אויף אים חסרונות, מע לייגט אהויף אויף אים די באד און מע ווערט פלוצעם געווארן ווען אים אזעלכע זאכן, ווען די הער שטעלן זיך קאפויר. דאס אייגענע איז געווען מיט יאסעלע סאלאוויי: אז ער איז געווען גום, איז ער געווען גוט אן א שיעור אין אן ערד; קוים אבער האט מען אים ארייגענומען אין מויל אריין, האט מען באלד אנגעהויבן דערציילן ווען אים זייער מיאוסע מעשיות. דער האט דערציילט, אז ער האט אליין געזען מיט זיינע אויגן, ווי יאסעלע סאלאוויי איז ארומגעגאנגען אויף דער סטאנציע אן א היטל, געזונגען סאלדאטסקע לידער, געפירט א „פארליבענישע ערגעץ דארטן... און דער אנדערער האט דערציילט, אז מע זאגט, אז יאסעלע האט אים יום־כיפור געגעסן א חזירל, פריש געפרעגלט אין פוטער. א דריטער האט דערציילט, אז ער האט געהערט, אז מע האט יאסעלען אראפגעפירט ערגעץ אין א שטאט פונעם עמוד עפעס פאר זייער א מיאוסע מעשה... הכלל, יאסעלע סאלאוויי האט זיך צולעצט פארדינט אויף אזא נאמען, אז ער וואלט מקיים געווען אפטרעטן פונעם עמוד אין פארלאזן דאס חזנות, נישט קוקנדיק אויף גדליה בעס, וואס האט אים געוואלט אייגרעדן, ער זאל זיך נישט צוהערן צו די רייד, וואס מע רעדט אויף אים. „לאזן אונדזערע יידעלעך רעדן צעזעצמער־הייט, אבי געלט!" — האט גדליה בעס געזאגט.

דאָס נאָכגעבן, וואָס גדליה באָס האָט אזוי נאָכגעגעבן יאָסעלען, איז געווען נישט אומזיסט. יאָסעלע באָלאָווי איז פאַר אים געווען אַ גומע אַרעמדע, פּוטוּאַנען ער האָט זיך געצויגן זיין „חונה", געהאַט דורך אים פּרנסה בכבוד. הין דעם האָט גדליה געהאַט אַ קוק זייער אַ ווייטן; דער קוק איז געווען — אַ שידוך. גדליה האָט געהאַט אַ מאַכמער, אַפילו נישט אַזאַ פּאַרשיין, נאָר זייער אַ קלוגן מיידל, אַן אינטערעסוואָקסענע, שוין רעכט אין די יאָרן, אַריבער צוואַנציק. דאָס הייסט כמעט דרייסיק יאָר אַלט. „נישטאָ קיין גליק"! — האָט זיך גדליה אָפטאַלעד געקלאָגט פאַר די משוררים אין יאָסעלען אויך בתוכם. — „נישטאָ קיין מזל אין נעמען! אַזאַ געראָטן מיידל, ווי בייַ מיר איז, אין ס'איז שווער צו געפינען דאָס גלייכן אירם; וואָרום אַבי וועמען וויל זי נישט, און דאָס וואָס זי וויל, איז נישט צו געפינען, ווי געווייניגלעד, היינטיקע מיידלעך"... אָט אזוי פלעגט גדליה באָס אָפט אינטערשמועסן פאַרשמעלט, ווי זיין שמייגער איז געווען, תמיד רערן האַלבע וועלטער, אויפן וווּנק, ענער זאָל זיך אָנשטויסן. מע האָט באַדאַרפט זיין שיין נאָר אַ גראָבער נאָר, מע זאָל זיך נישט אָנשמירן, וואָס גדליה האָט געמיינט, רעדנדיק פאַר יאָסעלען מבה זיין מאַכמער. ער האָט דאָס נאָנין גוט פאַרשטאַנען אין האָט זיך געמאַכט נישט וויסנדיק. יאָסעלע איז שוין געווינט געוואָרן צו אַזעלכע זאַכן. אין אימעלבער שבאָס, וויהין ער איז אָנגעקומען און האָט אָפגעדאַוונט אַ שבת, האָבן נאָכדעם די שרבנים אים אָפגעשלאָגן די מירן; מע האָט אים געריבן שיחובים אייגעם גרעסער פוגעם אַנדערן, מיט צען פוזיגנט. פופצן פוזיגנט, צוואַנציק פוזיגנט... עס האָבן זיך געפונען צוויי־דרי גבירים א סך בעלנים, וואָס האָבן געוואָלט שיין באצאָלן, אבי צו באקומען יאָסעלע סאָלאָווי פאַר אַן איידעם, וכפרט נאָך אין יענער צייט, וועלן יאָסעלע האָט נאָך נישט אָנגעווירן דעם גלאַנץ און האָט זיך געפירט יידישלעך. געוווּנלעך, האָט מען זיך געוענדט נישט צו אים גלייך, נאָר צו גדליה באָס, ווי צו אַן עלטערן מענטשן. גדליה פון זיין זייט, רעדנדיק האלבע וועלט, אויפן וווּנק, האָט געזען מיט אלע משגלעבקייטן אָפּצישלאָגן, צעריבן, אַוועקמאַכן מיט דער האַנט, דען עס האָט אים זייער נישט געפאַסט אַקעגן יענעם קוק, וואָס ער האָט אַליין געהאַט אויף יאָסעלען. עס איז אָבער געקומען די צייט, וועלן גדליה האָט אַרויסגעזעלן, אַז זיין קוק איז קיין קוק נישט, פיסטע חלומית, וואָס מע דאַרף זיי אַרויסשלאָגן פון קאָפּ אין פאַרגעסן, נישט לענן מיט קיין נאַרישע מחשבות. יאָסעלע האָט אים בפירוש געזאָגט, אַז ער האָט אָפּילו נישט אין זינען אַ חתן צו ווערן. ער וויל שוין פאַרהיים, זיין באַשערמע וועט ער זיך געפינען דאָרטן, צווישן זייניקע. גדליה האָט אַרויסגעזעלן, אַז די שפּיל איז פאַרן פיזוול... דערצו האָט זיך אינטערגעוואָרפן אַ זיימיקער ענין, וואָס האָט גדליהן פּרוימשמעליעט דעם קאָפּ, געפלעפט דעם מיח און פאַרבלענדט די אויגן מיט חיפּשע עמלעכע קערבלעך, אויף וועלכע גדליה איז תמיד געווען אַ גרויסער בעלן. וכמעשה שהיה כך היה:

XVIII

פֿערעלע די דאַמע האַלט ביי אַוועקפֿאַרן פֿון דער שטאָט סטרישטש, נאָר צוליב יאָסעלען בלייבט זי איבער

צווישן יאָמפּעלע און צווישן מאַקאַרעווקע, פֿונקט אויף דעם מיט וועג, גיע־ פֿינט זיך דאָס געווייסע שפּעפּל סטרישטש, וואָס איז באַקאַנט אין דער וועלט מיט אירע מיוחסים, אויניקלעך, מקובלים און גלאָט אַזוי שוינע ייִדן, אַרעמעלייט, וואָס פֿאַרן ארום אויף דער וועלט, איטלעכער מיט א יחוס־בריוול, אז כפי ער איז דעם ווייזנס אַן אייגיקל, קומט אים דעריבער א שיינע נחלה... פון וואָס די ייִדן לעבן דאָרטן — איז שווער צו זאָגן; אַז מע טוט א כאַפּ א סטרישטשער אַלעבאָם אין מע פֿרעגט אים, וויאַזוי און פֿונוואַנען דער ייִד שלאָגט זיך דאָרטן דורך, ענטפֿערט ער: „אָט אזוי, ווי אויר זעט“... און מייגט, אז דערמיט איז ער שוין ויצא לכל הדעות. זייער הויפּט־מסחר איז דאָרטן מעקלערייַ; דער פֿרעמדער אַז ער קומט אַהין צו פֿאָרן, ווערט ער גבהה׳ל ונשתומם, זעענדיק פֿאַר זיך אַזא מחנה פון מעקלערס: מעקלערס פון תבואה, מעקלערס פון געלט פֿאַרלייען, מעק־ לערס פון הייזער, מעקלערס פון דינסטן, מעקלערס פון חזנים, — כמעט אַלע סטרישטשער באַלעבאָטים זענען מעקלערס. עס געפינען זיך דאָרטן א גוזמא במלנים און חברות אַלערלי: א „חברה משניות“, א „חברה תהילים“, א „חברה שומרים־לבוקר“, אין נאָך און נאָך חברות אַן א שיעור. אויך געפינען זיך דאָרט עטלעכע בתי־מדרשים, א הויז קלייזלער און מנינים, א כאָר אַן אייגענע און צוויי בית־עלמינס, אייגער אַן אַלטער און אייגער א נייער, אַון ס׳איז א סברה, אַז מע שמועסט שוין מכה פֿאַרנעמען אָרט אויף א דריטן בית־עולם... גנידים איז פֿאראן דאָרט געציילטע; מע רופֿט זיי „די סטרישטשער אקציז־ גי ק ע ס“. אפּנים, עס איז זיי פֿאַרבליבן דער דאָזיקער נאָמען נאָך פֿונעם אָמקופּ, פֿונעם אקציז. די דאָזיקע ברידער, די אקציזניקעס, לאָזן זיך הערן אויף דער וועלט נישט אזוי מיט זייער צדקה, ווי מיט זייער גרויס עשירות: „זיי זענען רייך ממון־קורח, — אזוי זאָגט מען אין סטרישטש — מע לעבט ווי די שרהות. נאָר יענעם גיט מען נישט א גראָשן אפילו. נאָט־ברוך־הוא טיילט אויך אייגעם נאָר און דעם אַנדערן „גאָדגישט“... פֿונדעסטוועגן, אַז אייגער פון די ברידער איז געשטאָרבן, זענען יענעם־טאָג געווען צוגעמאַכט די קלייטן, און די גאַנצע שטאָט האָט באַווייגט רב משה וואָלף דעם אקציזניק, ווי עס געהער צו זיין, אַז עס שטאַרבט דער גניד פון שטאָט. געשטאָרבן איז רב משה וואָלף אַן קינדער און זיין גאנץ פֿאַרמעגן איבערגעלאָזט זייַנע ייִנגערע צוויי ברידער, מאיר הערש און פּסח ליב. און אויך א היפּשע סומע געלט האָט ער אָפּגעשריבן זיין דריט ווייב, א יונגע אלמנה, וואָס ער האָט נאָר וואָס געבראַכט פון באַהדישטשוּא, פֿאָר יאָר

פֿאַרן טויט. אַחוץ דעם האָט זיך אָפּ די יוגנט אַלמנה נאָך פֿאַרן מאַנס לעב־
אַראָפּגעשאָרט היפּש עטלעכע גראָשנס — אַזוי זאָגט מען — און האָט געזאָלט
אַרויספירן פֿון סטרישטש, ווי מע האָט געשמועסט, א צווויי־הונדערט טויזנט
קערבלעך, אוועקפאָרן צוריק קיין באַרדיטשעוו אין ערשט דאָרט קריגן אירע זיווג,
דאָס הייסט, א מאַן א יונגן, גישט קיין זקן, ווי משה וואָלף איז געווען. האָט זיך
אָבער פּינקט אין יענער צייט אונטערגעכאַפּט יאָסעלע סאָלאָוויי, און משה וואָלפּס
וויבל, די יוגע אלמנה, פּערעלע די דאָמע, איז געבליבן לעת־עתה
א דאָרטיקע.

„פּערעלע די דאָמע" האָט מען זי אין סטרישטש גערופֿן דערפאַר, ווייל זי איז
געווען דאָרטן במעט די אייניציקע, וואָס איז געבאָרגען אָנגעטאָן ווי א פּריצה.
ארויסגעפאָרן אין א קאַרעטע, געהאַט ביי זיך אין שטוב א הונט און געשפּילט
„אויפֿן פּאָרטעפּיאַן". נאָר בשעת משה וואָלף איז געזעסן שבעה, האָט מען שיין
אין סטרישטש געשמועסט, אז עציגר וועט ער חתונה האָבן פּאַר א יונגער, וואָס
זאָל זיין פֿון היינטיקער וועלט, וואָרום פֿאַרוואָס נישט? געלט האָט ער — מע־
ע זיך פּערגינען אָלצדינג... און דאָס שטעטל האָט מאַקע געמראָפּן: משה וואָלף,
איבערוואַרטעניק די שלשים, איז זיך אַוועקגעפֿאָרן ערגעץ, פֿאַרשטייט זיך, קיין
באַרדיטשעוו, און האָט אינגיכן געבראַכט צו פּירן מיט זיך א „דאָמע"... וואָהים
זינט סטרישטש איז א שטאָט, געדענקט מען נאָך נישט, אז א יידענע זאָל האָדע־
וען א הונט און זאָל שפּילן אויפֿן פּאָרטעפּיאַן. געווויינלעך, האָט מען, דאָס
ערשטע מאָל הערהערנדיק זי שפּילן, באַלאַגערט די גאַס, ווו משה וואָלף איז
געזעסן: „א יידענע א קלעזמערטע גאָר!" און עס האָבן אָנגעהויבן פּליען ווערט־
לער אויף אלע זיימז. וועגן דעם הונט מיטן פּאָרטעפּיאַן. „די דאָמע", אָדער „פּע־
רעלע די דאָמע" — אַזוי איז פֿאַרבליבן איר נאָמען ישיין אויף תמיד. א סך
מענטשן האָבן זיך געשאָרפּט די ציין, געגייט זיך א בייטעלע: „סטייטש, אזא
דאָמע! עס וועט איר רען אָנשטיין צו דינגען זיך? א נהבה — שמועסט מען
נישט; די לייט האַלטן פֿון דעם!"... מע האָט אָבער גיך הערזען, אַז מע האָט זיך
אָפּגענארט פֿון אויבן ביז אַראָפּ: פּערעלע די דאָמע, וואָס איז אויסגעוואַקסן אין
אַזא מסחר־שטאָט, ווי באַרדיטשעוו, האָט זיך געקאָנט דינגען שענער פֿון אַלע
סטרישטשער וויבער די מאַבליאַרקעס, און א נהבה געבן האָט זי נאָך ערגער
פֿיינט געהאַט, ווי איר מאַן. „אַוודאי באַדאַרף מען קאָנען צימבלען אויפן מופּ־
משאָן, — האָבן איר די סטרישטשער וויבער געזאָגט מיט א שמאָך — אַוודאי
באַדאַרף מען נאָך זיין א צעדאָמטע, אז מע זאָל אַזוי קאָנען יענעם אויסקאָכן
דאָס וואסער"... אָדער: „פּערעלע, זאָלט איר געזונט זיין! שענקט אונדז א ברויט;
לאָז זיך אייך דאָכטן, עלעהיי איר גיט דאָס אַוועק אייער הונט"...

נאָר בשעת יאָסעלע איז געווען אין מאַקאַרעווקע, האָט מען אים אייגעלאָדן
קיין סטרישטש אויף א שבת. יאָסעלע האָט זיך אָפּילו געקנייטשט, זייער נישט

געוואלט פֿאַרן אין אַזאַ העק, א שמעטל פון סאַמע קבצנים. אויסער דעם האָט ער נעדרעכנט פון מאַקאַרעווקע זיך אריבערכאַפּן קיין קאשפּערעוו אין פון דאָרטן אַראָפּכאַפּן זיך אַהיים, קיין מאַזעפּעווקע. עס איז אים שוין, קאָן מען זאָגן, נמאָס געוואָרן דאָס אַרומפֿאָרן, נע־ונד זיין, אָפּגעריסן פון דער היים; ער האָט זיך שוין אַפּילו געדרייט אַנשרייבן אַהיים עטלעכע ווערטער (שוין אַזאַ צייט קיין בריוו־נישט געשיקט!) — אין אריינגעקומען גדליה, ימח־שמו, מיט זיינע גוטע רייד אוּן האָט אים איבערגערעדט, אז ס'איז פיל גלייכער צו מאַכן דעם מאַרשרוט פריער קיין סטרישטש אויף „שבת־חזון", פון דאָרט קיין פּליאסקעריגעווקע, אוּן ערשט פון דאָרטן גלייך קיין מאַזעפּעווקע, אַזוי אַז מע קאָן אויסמיידן קאַשפּערעוו. פּאַרבויגן דאָס אין א זייט. — „וואָרום וועדליק קאשפּערעוו איז זייער א לייטיש אָרט אויף חזנים, מעג דאָס פּריער דריי מאָל פּאַרשרשפּעט ווערן, צוּ־נאַדי שוואַרצע יאָר!" — אַזוי האָט גדליה געעצהט אוּן אַזוי איז דאָס געבליבן, אָן מענטש.

אָנקומענדיק קיין סטרישטש אויף שבת, האָט יאָסעלע סאָלאָוויי מיט דער קאַמפּאַניע זייגער אַנידערגעלייגט א דאַוונען, אַזוי אַז דאָס גאַנצע שמעטל איז נעגאַנגען כאַראָם, אוּן מע האָט באַלאַגערט די אבכניה, וווּ יאָסעלע איז געשטאַנען, אַנצוקוקן כאָטש פון דערווייטנס דעם מאַזעפּעווקער סאָלאָוויי. צווישן די אַלע נייגעריקע צו זען יאָסעלען איז געווען אויך רב משה וואָלפֿס יונגע אַלמנה, פֿערעלע די דאַמע, וואָס האָט אים געהערט דאַוונען אוּן איז געקומען פון שיר אהיים א צעקאָכטע, א צעשרויפּטע, נאָר א געפֿעלפּטע. „איך וואָלט אים א בעלנמע געווען אָנקוקן אין פּנים", — האָט פֿערעלע די דאַמע געזאָגט צו אירע נאָענטע לייט. זי האָט זיך שבת בייטאָג אָנגעטאָן אין אירע זיידענע מלבושים אוּן באַהאָנגען זיך מיט איר טיערער ציהונג, מיט די פּערל, דימענטן אוּן בריליאַנטן, אוּן איז אַרויסגעגאַנגען מיט איר פּאָקאָוווע שפּאַציר־ן איבער דער שטאָם, אוּן פֿינקט פאַרבי דער אבכניה, וווּ עס וועגן געשטאַנען יאָסעלע מיט זיינע לייט. זימערלעב, די פּענצמער פון דער אבכניה זענען אָנגעשפּאַרט אויף ביידע חנעס, שטייט יאָסעלע סאָלאָוויי ביים אָפּענעם פענצמער אוּן באַראַכט די שטאָם סטרישטש מיט אירע לייט. אויפן קאָפּ טראָגט ער א יארמעלקעלע, מיט גאָלד גע־שטעפּט אין מיט א זילבערנעם קאמעס; די לאַנגע, רויזאווע האָר פֿאַרשפּרט אריבער אין צעווארפן איבער די אַקסלען; דאָס פּנים איז אים לויטער־ווייס; די קארע אויגן גרויסע, גלאַנצנדיקע, קוקן אַרויס שמייכלענדיקע פון די געדיבטע ברעמען. ארום אים שטייען די חברה משוררים אוּן מע שפּעט אוּן מע לאכט אויף די שטאָם סטרישטש מיט אירע לייט.

— וואָס זאָגסטו איף דעם דאָזיקן „מרישטש? — שמועט די חברה־לייט צווישן זיך. — דאָס שטעטל איז פֿאַרבליבן פּונעם אַלטן עפּוש.

— ווער איז אָט א יונגעס וויבל, באַהאָנגען מיט בריליאַנטן פון קאָפּ ביז די פֿיס? — פרעגט יאָסעלע, באַמאַכטנדיק פֿערעלע די דאַמע אין באַגעגענדיק זיך

מיט אירע שיינע אויגן. פּערעלע איז גישט קיין מיאוס ווייבל, אַ דיקע, נאָר גאָר אַ יונגע, ווייס, ווי אַ געראָטענע בולקע, מיט אַ ווייסן, פעטן גוידער, באַהאָנגען מיט גהויסע פּערל, מיט אַ סך ברילאַנטענע פינגערלעך, מיט ברוסלעטן, קיין= מעלעך, פּליטערלעך אָן אַ שיעור, אָנגעטאָן זייער רייך, איינגעמונקען אין זייד און סאַמעט נאָר דער לעצטער באַהדיטשעווער מאָדע, און טרעט אַהיים ווי אַ פּאַווע. דורכגייענדיק עטלעכע מאָל פּאַרבי דער אַכסניה, כאַפּט זי אַ קיק אויף יאָסלען, און קומענדיק אַהיים, דערפילט פּערעלע, ווי עס ציט איר דאָס האַרץ אין עס גייט איר אויס דאָס חיות. נאָר בשעת משה ווילף האָט געלעבט, האָט זי גישט אין מאָל געקלערט ביי זיך אין האַרצן, אַז זי וועט בלייבן אָן אלמנה, וועט זי נעמען א בחור אָדער אזוי א יונגמאן, וואָס זאָל זיין א שיינער, אַ בלאָנדין... אין אָן אלמנה וועט זי דאָך מוזן אַמאָל בלייבן, דען משה=ווילף איז געווען אַלט און קראַנק. געטומען האָט ער זי, געווייגלעך, נאָר פּאַר איר שיינ= קייט אַליין. ער האָט זי גאָר גליקלעך געמאַכט; אַ כתובה האָט ער איר געשריבן אויף מאה אלף קערבלעך, און צוגעזאָגט איבער הונדערט אין צוואנציק יאָר זי באַפרידיקן, גישט פּאַרגעסן זי בשעת דער צוואה... פּערעלע איז געווען נאָר זייער א יונג מיידל דעמלט. נאָר זי האָט ליב געהאַט זיך שיין אָנצוטון, ווי אַלע באַהדיטשעווער מיידלעך, געהאַלטן פון דער מאָדע, תמיד אַרויסגעקוקט אויף אַ רייכן חתן. געווייגלעך, איז איר משה ווילף גישט געווען צום האַרצן, נאָר די „מאה אלף" מיט זיין קאַרעטע, מיט זיין שיין מעבל מיט אַלעם מיטאַנאַנדער האָבן איר אזוי באַהדרייט דעם קאָפּ, אַז ס'איז בי איר גיך געוואָרן רעכט אַלץ= ריינ. נאָר איין זאַך האָט זי גישט געקאָנט איבערמאָגן — דאָס, וואָס די שמאָט הייסט „סטרישמש": „נאָ דיר נאָר סטרישמש! אַ שיינער נאָמען! פּע, הלשית!"... אזוי האָט זיך פּערעלע געקלערט. אין עס האָט זי גיט געקרענקט. משה ווילף האָט איר אָבער אַ מיבה געמאַן — ער האָט תיכף נאָך דער חתונה אַנגעהויבן צו קרענקען, און האָט אזוי אַוועקגעקרענקט אַ פּאָר יאָר, ביז ער איז געשטאָרבן, און פּערעלע די דאָמע איז אייפגעבונדן געוואָרן. פּונדעסטוועגן האָט זי זיך באַגונגען, ווי אן ערלעך וויבל, א ידישע טאָכטער, דהיינו: זי איז אָפּגעזעסן שבעה, איבערגעוואָרט שלישים, ווי עס נעהער צו זיין, אין ערשט נאָכדעם זיך גענומען מיט איר שמיב=מיידל, לאהצי די פּאַקאָזשעס, זיך צוגוויפליגן די מילבושים, זיך קלייבן אין וועג אַריין. געווייגלעך, האָבן זיך צו איר געלאָזט שדכנים פון דער וועלט, אָנשלאָגנדיק איר גרויסע שידוכים; פּערעלע די דאָמע האָט אָבער גישט געוואָלט הערן און וען — זי וויל גישט קיינען דאָס וויסטע סטרישמש, זי וואָלט שוין נעדן גיכער פּינדאַנען פּמור וועדן. זי האָט שוין אַפּילו אַוועקגעשריבן אַהיים, צו איר טאַטע=מאַמע, אַז נאָך שבת, אם=ירצה=השם, פּאָרט

זי אַהיים קיין באַהדיטשעוו. צום סוף האָט זיך אויסגעלאָזט, אַז זי איז פֿאַרט געבליבן אין סטרישמש. אוּן איבער וועמען? איבער יאָסעלע סאַלאָוויי!

— וואָס זאָגסטו אויף דעם יאָסעלע? — מאַכט פֿערעלע די דאָמע צו לאהצי דער פּאַקאַזשוע, שפּאַצירנדיק פֿאַרבי דער אַכסניה מיט איר אוּן וואַרפֿנדיק אַהינצו אַ קוק.

— וואָס זאָל איך זאָגן? — ענטפֿערט לאהצי די פּאַקאַזשוע. — ער איז אַוודאי שיין, אַזוי ווי דער מאָרגנשטערן איז שיין, פֿונקט אַזוי ווי יענער סאָמאָן, וואָס שטייט באַשריבן אינעם ראָמאַנס: הויך געוואַקסן, שיין געבויט אוּן מיט בלאָנדע האָר...

לאהצי די פּאַקאַזשוע האָט ליב געהאט צו לייענען ביכלער, פון יענע מעשה־ביכלער, וואָס אויפן ערשטן בלעטל שטייט אָנגעצייכנט: „א העכסט־אינטערעסאַנטער ראָמאַן, גאַנדרוז פֿאַרבאַטן". די דאָזיקע מעשיות פלעגט לאהצי די פּאַקאַזשוע לייענען הויך אויף אַ קול פֿאַר פֿערעלען דער דאָמע, בשעת משה־וואָלף איז געלעגן אויפן קראַנקן־בעט. פֿערעלע פלעגט זי כלומרשט אויסלאַכן מיט אירע מעשהלעך אוּן מאַקע בשעת מעשה האָבן פון זיי הנאה... געבראכט האָט פֿערעלע די דאָזיקע פּאַקאַזשוע מיט זיך פון באַרדיטשעוו; איר ארבעט איז געוען נאָר אָנטאָן די מאַדאָם, גיין מיט איר שפּאַצירן, זיין שטענדיק נעבן דער מאַדאָם; זי איז געווען בייַ איר דער נאַנצער בעל־סוד אוּן האָט גלייך מיט דער מאַדאָם ארויסגעקוקט בייַ זיך אין הארצן, אַז דער באַלעבאָס זאָל זיך שוין גיכער אָפּטראָגן, כאָטש ארויסרעדן דאָס אָפּגעלעך האָבן זיי זיך בייַדע געשעמט. מע האָט זיך גוט פֿאַרשטאַנען אייגנס דאָס אַנדערע אָן ווערטער אוּן מע האָט גוט געוואָלט דערלעבן שוין פֿאַרן אַהיים... לאהצי, כאָטש זי איז געווען אַ מיאוסע מייד אין אַ געשטאַלטע, פֿונדעסטוועגן האָט זי זיך געהאָט איר חתן אין באַרדיטשעוו. געהייסן האָט ער לוי מאָטל אוּן איז געווען „בייַ א מיטון־געשעפט", דאָס הייסט, ער איז געווען א פֿאַפּיראָסניק. בייַ אַנדערע האָט לוי מאָטל געמעגט הייסן וואָס ער ווייל זיך, ער האָט זיך געמעגט זיין אַן אלטער פֿרישטשעוואַטער בחור מיט געלע האָר, — נאָר בייַ איר אין די אויגן האָט ער אויסגעזען, ווי „אַן ענגל, הויך געוואַקסן, שיין געבויט", אוּן דערפֿאַר האָט זי זיך מיט אים „געליבט", פֿונקט אַזוי ווי עס שטייט באַשריבן אין יענע „ראָמאַנסן", וואָס זי לייענט. לאהצי האָט ליב געהאַט איר חתן, זי איז אים געווען אמת געטריי, לעצט איבערגעגעבן. ווי זי האָט נאָר ערגעץ געהאַט אַ קערבל, האָט זי דאָס איבערגעשיקט צו לוי־מאָטלען; דאָס נאַנצע דאָברע־מזל איז בייַ איר אַריין צו אים; זי האָט זיך נישט פֿאַרגינען מאַכן קיין איבעריק קלייד, קיין בורנוסל, קיין שמיוועלע: „מע באַדאַרף דאָס אַוועקשיקן לוי מאָטלען, ער קאָר אַוודאי באַדאַרפן האָבן געלט!" דערפֿאַר האָט איר לוי מאָטל געשיקט גוטע בריוולעך אלע וואָך, אוּן איין בריוול מיטן אַנדערן זענען געווען ווי אַ צווילינג, גלייך ווי איין מאָמע האָט זיי געהאַט.

— „און איך גרים דיר" — פלעגט איר לוי מאָטל שרייבן אַלע וואָך — „און איך דאַנק דיר מיין ליבע כלה פאַר דער מתנה און איך האָב זיך געמאַכט גייע שטיוול מיט גאַליאָשן און איך בעט דיך שרייב מיר וואָס מאכסטו אין דיין נעזונט אין צי דיין באַלעבאָם לעבט נאָך און איך בין דאַנקען גאָט נעזונט און קיין אַרבעט מאַכט זיך נישט ג לזים קאָסט הייבט וואָלוול אָן קיין געלט פאַרדינט זיך נישט אָן שיק מיר מיין ליבע כלה אייף אַ נייעם גאַרניטער אָן יענער גאַרניטער איז שוין אַלט געוואָרן אָן שרייב מיר וואָס מאַכסטו אין דיין נעזונט אָן צי דיין באַלעבאָם לעבט נאָך..." די דאָזיקע בריוולער זענען געווען ביי לאהצין מייערער ווי דאָס שווארצאפל פונעם אויג. זי האָט געלעבט מיט דעם חיות, אז לוי מאָטל כוט זיך אָן ווילמאָג פאַר איר געלט אָן גייט אין איר „גאַרניטער" מיט אירע „שטיוול מיט גאַליאָשן".

— נאָר, נאָר! — פלעגט איר פּערעלע די דאָמע זאָגן. — נאָרישע מויד! עו וועט דיר מסתמא שטעלן אַ גילדענע מצבה, דער חתן דייגער! ווי מיינסטו?

לאהצי די פּאָקאָוווע האָט דערויף נישט געהאַט וואָס צו ענטפערן; זי האָט זיך נעווינט אירם: זי האָט געצוילט די מינוט, די רגע, זי זאָל שוין דערלעבן קומען אהיים קיין באַרדיטשעוו און שטעלן חופּה מיט לוי מאָטלען. „וויים איך וואָס זי זאָגט דאָרטן, די מאַדאָם, וואָס איר קומט אויס! איך זאָל איר קאָנען אַרויסנעמען מיין האַרץ און באַווייזן, וואָלט זי נעווונסט, וויאַזוי צו הונק מאַכן פון אַזעלכע זאַכן"...

עס איז אָבער נעקומען די צייט, וועו פּערעלע די דאָמע האָט אַנדערש נעדרעט; עס איז נעקומען די צייט, וועו זי איז נעווואָר נעוואָרן, אז „ליבע איז נישט קיין מעלקשעפל", ווי לאהצי זאָגט, אז מע מאַכט דאָס אַוועק מיט דער האַנט. וו׳ זי האָט נעמיינט פריער. קומענדיק אַהיים פינעם שפּאַציר־גיין, האָט זיך פּערעלע אַ וואַרף נעמאַן אין אַ פּאָטעל אַריין, האָט צוגערופן לאהצי די פּאָקאָוווע און האָט איר נעהייסן צולייגן איר האַנט צום קאָפּ.

— דער קאָפּ טוט אייך, אַפּנים, ווי, מאַדאָם? אַ מכה איז מיר אַ גרויסע! — האָט לאהצי אַ זאָג נעטאָן.

— דער קאָפּ, זאָגסטו? דאָס האַרץ, נאַרעלע, דאָס האַרץ טוט מיר ווי. איך בין אויס מענטש, עס ברענט מיר, עס ציט מיר, איך גיי אויס, זאָגט זי נאָר דאָס!

— וואָס־זשע איז אייך, מאדאם? דערציילט מיר אויך, לאָמיך אויך וויסן.

— אוי ווי, לאהצי, וואָס קאָן איך דיר זאָגן? ס׳איז מיר שלעכט, ס׳איז אַן עק פון מיין לעבן! אָט דאָ ברענט מיר אַ פּייער, אָט־דאָ־אָ, אין האַרצן ביי מיר! פון דער ערשטער שעה אָן, וואָס איך האָב אים דערהערט זינגען, אין זינט איך האָב אים דערזען, איז אַן עק פון מיין לעבן!

פֿערעלע די דאָמע האָט זיך אַזוי צעווײנט פֿאַר גרויס האַרצווייטיק. לאָהצי איז געבליבן שטיין פֿאַרטיפֿט אין אירע מחשבות, ציקלערנדיק אַ פּלאַן, וואָס צו טוט מען דאָ? לאַנג טראַכטן האָט זי נישט באַדאַרפֿט, אָן קיין חכמות האָט זי נישט געוווסט, האָט זי זיך מיישב געווען אין האָט אַזוי געזאָגט:

— ווייסט איר וואָס, מאַדאָם? וועמען הערט איר? איר זאָגט היינט, דאַנקען גאָט אַן אויפֿגעבונדענע, אָן דערצו אַ גבירטע, אָן עין־הרע, חוץ אייער שאָדן אויף מיר געזאָגט געווארן, אָט פֿאַלגט מיר, נעמט האָט פֿאַר אים התינה.

פֿערעלע די דאָמע איז אַזוי אונטערגעשפּרונגען פֿונעם פֿאָטעל פֿאַר גרויס התפּעלות און האָט זיך צעלאַכט מיט מערן אויף די אויגן.

— נאָרישע מויד! וואָס הייסט „נעמט אים"? מע דארף דאָך אים אויך פֿרעגן, צי ניין?

— נו, וואָס זשע האָט איר מורא? ער וועט נישט וועלן אפֿשר? וואָס איז? איר זאָגט אפֿשר אַ מיאוס וויבל? צי איר זאָגט חלילה געמיין? אי וואָס, איר זאָגט אַן אַלמנה? אַ שיינע כּפּרה! אַ סך ווייבלעך וואָלטן זיך געווינטשן זיין אויף אייער אָרט, כ'לעבן! אָדער ס'איז אפֿשר אַן עזלה, וואָס איר געמט אַ בחור? דאָס וועט, דאַכט זיך, אַ משוגענער אויך נישט זאָגן! וואָס איז? די שיינע וועלט, וואָס איר האָט געהאַט פֿאַר אייער מאַן? אָפּגעווואָלגערט זיך דריטהאַלבן יאָר אין דעם ווייסן סטרישטש, טאָמער ווייסט איר וואָס? די גרויסע גליקן, וואָס מע האָט געהאַט? דאַכט זיך, אַפֿזיין מיט אַ קראַנקן מאַן אין איין שמיכ איז אויך עפּעס וווערט... קיינער ווייסט נישט וועמען דער שיך קוועטשט, אין גיי הערצייל אימלעבן אַ מעשה!...

— אַך, לאהצי! נשמה מיינע! האַרץ מיינס! — האָט פֿערעלע די דאָמע געזאָגט אין האָט זיך אַריינגעוואָרפֿן צו לאהצין אין די הענט אַריין.

אין אַ גרויס וואַסער געפֿינען זיך אַלערלייי פֿיש; אין אַזאַ גרויסער שטאָט, ווי באַרדיטשעוו, איז פֿאַראַן אַלערלייי מענטשן. דאָס אָרט, פֿונוואַנען פֿערעלע די דאָמע האָט געשטאַמט, איז געווען נישט אַזאַ געהויבן אָרט: איר פֿאָטער, מאיר זייטשיק, איז געווען דאָס, וואָס מע רופֿט בייַ אונדז אַ „קונה־הבל". אויף אַלץ אין דער וועלט איז ער אייך געווען אַ קונה, אָן קיין באַזונדער געשעפֿט זיך ער נישט געהאַט קיינמאָל. האָט זיך געמאַכט, ערגעץ פֿאַרקויפֿט זיך אַן אַלטער זאַוואָד, אַ פּאַבריק, אַ שמוב, אַ שטיב „אויף סנאָפּ", אַ פֿאָסעסיע, אַ שלאָק, אַ צרה — איז אַלץ מאיר זייטשיק אַ קונה; אָן אַלטע קאַרטע האָט עמעצער אַרויסגעפֿירט, אַלט מעבל וכהומה — איז מאיר זייטשיק געווען דער ערשטער בעלן דערויף, אַבי אַ קערבל צו פֿאַרדינען. בייַ מאיר זייטשיק האָט איר נעקאָנט נעפֿינען אַלצדינג, וואָס אייער האַרץ גלוסט; ווילט איר איינן — איז איינ; מיש — איז מעש; פּערערן — איז פּערערן. אָן מע שמועסט אַלץ — איז אַלץ! קיין קאַפּיטאַלן איינגעע האָט ער נישט געהאַט קיינמאָל, זיך געדרייט שטענדיק

מיט פּרעמדן; אמאל געווען פּין אויבן אין אמאל דערוגטער, ווי געווײנלעך, א סוחר. נאר געפירט האט ער זיך מעשה מענטש, אויפן באלעבאטישן אופן: געבארגט, געכאפט, געגעבן, געגומען און — געלעבט. די קינדער האט ער געפירט אויפן יידישן אופן און האט אפילו גישט אין זינען געהאט זיי צו בילדן, לערנען שפּילן פּיאנא אין נאר אזעלכע לערנעכצן, ווי דער שמייגער איז הייגט בײ יידן. „צו מיינע טעכטער — האט מאיר געזאגט — באדארף אין נאר האבן נדן, צו וואס מיזן די חכמות?“ עס האט זיך אבער געמאכט „על־פּי סלומשאי“, עס איז ארויסגעפּארן א פּריץ, און מאיר זייטישיק האט אפּגעהאנדלט בײ אים אן אלטן פּארמעפּיאן, וואלוול, א מציאה גרילה. עס האט זיך אבער אויף אים אזוי ניט קיינה גישט געפּונגען, אין דער פּארמעפּיאן איז אויף א היפּשע צייט פּאר־בליבן ששיין איבערגעדעקט מיט א ליילעך, ביז מאירן איז איינמאל איינגעפאלן אין קאפּ אזא מין געדאנק: „א פּארמעפּיאן שמייט; פּערעלע וואקסט אוגטער; שיין איז זי אזוי ווי גאלד; — פּאר־וואס זאל זי זיך נישט צילערנען בורימקעס? א קשיא הייגטיקע צייטן — אפשר דורך דעם קען זי קומען צו א פּייגעדן שידוך? ווי זאגסטו, מלכה? האג?“ מאירס ווייב מלכה האט אויך מסכים געווען דערצו, און ס'איז געבליבן נאר איין זאך: ווי קריגט מען דערצו צו לערנען, וואס זאל קאסטן אין גלייבן געלט?

ביסלעכווייז, ביסלעכווייז האט פּערעלע אנגעהויבן צו לערנען זיך שפּילן אין האט חווקא ארויסגעווינען גרויס בריהשאפט צום פּארמעפּיאן, כאטש צו אנ־דערע זאכן האט זי געהאט אפילו זייער א פּלאמשיק קעפּל. איר שפּילן פּיאנא האט אנגענאכט בײ מאירן אין שטוב א גאנץ איבערקערעגיש: „דארט שפּולט מען פּיאנע!“ — האבן שכנים געזאגט. צוליב דעם האט שיין פּערעלע פּארנומען אין שטוב גאר אן אנדער ארט. אין דער צייט, וועו אירע קלענערע שוועסטער זענען געווען פּארנומען מיט שמיב־אלבעם, פּלענט פּערעלע זיצן צוגיפּגעליגט די העגט, אדער אנמיין זיך שבתדיק אין ארויסגיין שפּאצירן „אין מיטן מיט־וואך שבתצונאכטס“. אלע האבן איר באדארפט אונטערטראגן דאס גרויטע, האבן פּאר איר דרך־ארץ: „זי שפּילט פּיאנע — א קלייניקייט?“ אפילו מאיר מיט מלכהן האבן איר געליגט כביר, און פּערעלע האט אויף זיי געקוקט מיט גרויס גדלות, געדענקט זיך העכער פון זיי אלעמען. פּאר פּרעמדע האבן זיך די „זיימשיקעס“ (אזוי האט מען געריפן מאירס מיט מלכהן אין שטאט) שטענ־דיק באריטט נאר מיט זייער פּערעלעס שפּילן.

— שפּיל אונדז א ביסל, פּערעלע, אויפן פּארמעפּיאן! — פלענן זיי זיך בעטן, בשעת עס איז געזעסן א פּרעמדער מענטש, אין בעת־מעשה אנקוועלן, יערן בורימער וויי לענגער: „פּערעלע שפּילט פּיאנע!“

שפּעטער אבער, אז פּערעלע איז געוואקסן אביסל עלטער, איז זיי איר שפּילן פּיאנע אויכמעפאלן באקאב: זי איז דאך נישט גלייך צו קיין אבי וואבער

א מיידל; זי מוז האָך שוין ארויסגיין פֿין אָנגעטאָן, זי מוז האָבן א שיין היטעלע, א זאַנטשקעלע, העמטשקעלעך און די אלע איבעריקע שאַלעמויזן, ווָאָס א „מאַמזעל" באַראַרף האָבן. נו, אין מעאָפּער ערגין מוז זי האָך גיין, ווי געשיקט זיך לאָם, אז א מיידל, ווָאָס שפּילט פּיאַנע, זאָל נישט גיין אין מעאָפּער ארײַן? נאָר לאָם איז נאָך געווען נאָכהנישט אָקעגן דעם, ווָאָס אירע עלטערן האָבן זיך אָנגענומען, בשעת עס איז געקומען די צייט איר א שידוך זוכן. העמלט ערשט זענען זיי געווָאָרן, ווי מייער לעבערלעך. דעם חתן, ווָאָס זיי האָבן איר געקאָנט געבן, — האָט אויך אים פּערעלע געשפּיגן קלעק, און דעם חתן, ווָאָס איר האָט זיך שוואַלטע, — האָבן זיי אים, אויסווי, גישט געקאָנט גרייבן; ווָאָרעם די חתנים, ווָאָס פּערעלע האָט געוואָלט, האָבן געשמועסט מבח געלט... אָט דעמלט ערשט האָבן מאיר מיט מלכהן געווסט, ווָאָס פּאַר א גאָט מיר האָבן! די מאַכטער האָט זיך מיט זיי נעריבנט זייער מיאים, עפּעס נישט ווי א מאכזעל, ווָאָס שפּילט פּיאַנע, נאָר ווי א פּישיט בּאַהדימשעווער מיידל, ווָאָס קאָן עפּענען א מיידל אקעגן דעם מאמן מיט דער מאמע. גאָט וויסט, ווָאָס זיי וואָלטן געטאָן מיט איר, ווען עס זאָל זיך נישט געווען אונטערכאַפּן דער שידוך פון סטרישטש, אזא גליקלעבער, גיזדענער שידוך! מאיר האָט אויפגעהויבן בייזע העגט צו גאָט און האָט נעזאָגט „ברוך שפּטרני", פּאַרוואָגטריק שוין איך קינדרם-קינדער מער קיין פּאַרטיאַן אין שמוב נישט האָלטן.

ערויסבאַגלייטנדיק די מאַכטער קיין סטרישטש אין אזא גומען אופן, האָבן זיך אירע עלטערן פון איר נישט פּאָזשיוועט אפילו אויף א גראָשן; אין אויך פּון דאָרטן, שרייבנדיק זיי גוטע פּרייליכע כריוועלעך, האָט זיי פּערעלע נישט אונטערגעהאַלטן אפילו מיט זאוויפיל, ווייל א מרונק וואָלט איז ווערט. זי האָט זיך אקעגן אירע אייגענע זייער נישט פּיין אויסגעשטעלט.

אָט אזא מין סאָרט „מאַדאָם" איז געווען פּערעלע די דאמע.

XIX

א נייער פּארשון באַוויזט זיך — בערל אייזיק חיסט ער — און יאַסעלע פּאַרט אין א קאַרעטע

דער נגיד האָט גליק צו אַלצדינג; לא-די ווָאָס ער איז רייך און קאָן זיך אָפּון „כל הפּערגעניגן" אין דער וועלט, איז ער תמיד צווישן א מחנה משרתים. ווָאָס זענען גרייט אים צו באַדינען אימזיסט, מיינעדיק, מאַמער וועט זיי עפּעס ארויסקומען א מובה דורך דעם. די נגידים, זענעדיק פּאר זיך אזויפיל משרתים, מייגען, או עס קומט זיי, מע זאָל זיי באַדינען איטלעכער באַזונדער

מסתמא זענען זיי דאָס וועלט, אין דערפאר קוקן זיי אויף דעם גאַנצן עולם א ביסל פון דער הייך, אזוי־ווי עס באַדאַרף קוקן א פּריץ אויף זייגע קנעכט. אָט אזעלכע מיני פּריצים זענען ביי זיך נעוועזן די סטרישמשער נגידים, די אקציז־ניקעס, ווי מע האָט זיי דאָרט אָנגערופן. יעדערער פון די דריי ברידער האָט נע־האָט ארום זיך זיין מנין יידן, זייגע חסידים, דאָס היימט, זייגע אומזיסטיקע משרתים. איפּלעכער משרת האָט זיך געפּלייסט זיין וואָס נעענטער צו זיין נגיד. און אז דער נגיד האָט עמעצן באוויזן א ביסל מער התקרבות, פּלעגט זיך יענער שמעלצן, אייגביגן זיך אין דרייען, און קריכן אין דער ערד אריין. אייגער פּי־די נעמריסטע און נאָענטסטע אומזיסטיקע משרתים ביי משה וואָלף, זאָל האָבן א ליכטיקן גן־עדן, איז נעוועזן בערל אייזיק. וועד איז נעוועזן דער אָנזיקער בערל אייזיק און וואָס איז ער נעוועזן — איז שווערלעך צו זאָגן אַקוראַט, מחמת קיין מובן עפּעס האָט ער נישט נעהאַט נאַרנישט; ער האָט זיך נעדרייט ארום משה וואָלפן, זיך נעריבן דאָרט און נעהאַט זיך ווי עס איז זיין אויסקומענוש. ער האָט זיך נערעכנט אפילו מיט משה וואָלפן שטיקלעך קהובים דאָרטן, נע־שוועסטערקינדער; נאָר ער האָט ארויסנעזעהן, אז משה וואָלף ווייל דאָס נישט לייכטן, האָט ער די קרובהשאפט פאַרבויגן אין א זייט — א דאָגה אביסל, איז נישט קיין קרוב, אבי א נגיד... א מבע האָט בערל אייזיק נעהאַט ניין פאַוואָלינ, ביקן אין א זייט, רעדן שטיל, בנעימותדיק, נעצייגט וועדטער, נישט דערקו־משען יענעם, ווי אנדערע האָבן ליב, און תמיד אויסוואקסן נאָר דעמלט, וען מע האָט אים באַדאַרפט. דערפאר האָט ער זיך מאַקע ביי משה וואָלפן אויינע־קויפט מער פון אלע אין שמיב אריין. אז עס פּלעגט זיך מאַכן, וען מע האָט אים נעגעבן א פּסק, אויסגעזידלט, פּלעגט דאָס בערל אייזיק צוגעמען, אריינלייגן אין קעשענע אריין — און שא. „אלע נגידים זענען אזוי", — פּלעגט נאָכדעם בערל אייזיק זאָגן. — „עס קומט די צייט, וען זיי באַדאַרפן שרייען, מוז מען זיי לאָזן זיך אויסשרייען"...

אין דער נאַנצער צייט, וועו משה וואָלף איז נעלעגן קראַנק, איז בערל־אייזיק נישט אהויסגעקראָכן פונעם הויף; ווי א נעמרייער הונט, האָט ער נעהיט ד' שמוב, אכמינג נעגעבן, נאָכגעשמעקט און נאָכגעקוקט איטלעכם ברעקלע שטילעדהייט, גייענדיק פאַמלעך און אויסקוקנדיק איטלעכם וויגקלע. ער האָט נעהאט א שטיקל אָנזאָג פון משה וואָלפם צוויי ברידער, אז באם, חלילה, משה יואָלף וועט האַלטן שלעכט, זאָל ער תיכף־ומיד זיי נעבן א ידיעה, מחמת אלע אין קראַנק א ז ער דאָר, און קיין קינדער האָט ער נישט, און פאַרלאָזן זיך אויף איר, אויף דער בחורטע, איז נישט קיין פּלאן... בערל אייזיק פאַרשטייט אן עסק, קיין פינגער אין מויל באַדאַרף מען אים נישט לייגן. ער האָט זיך זייגם, וז ער האָט נעקאָנט, אָפּגעפּאָן, אזוי, אז בשעת משה וואָלף האָט נאָך נעהאַלטן ביי דער נסיסה, זענען שוין בייידע ברידער נעוועזן אין שמוב. נו, נעווייגלעך,

האָט בערל אייזיק דערצו נישט דערלויבט גאָרנישט. פונדעסטוועגן, אז משה וואָלף איז געשטאָרבן, איז זיך בערל אייזיק געבליבן ביי זיינעם: אז דער גביר איז נישמאָ, איז די נגידית אַ גביר — וואָס פאַרשטייט ממון דאָ נישט? די גאַנצע צייט פון שבעה און פון שלשים האָט זיך בערל אייזיק שטענדיק געפונען אין הויף, נישט אַרויסגעטראָטן פון הארטן אויף קיין מינוט, טאָמער וועט ממון אים באַדאַרפן. פערשלע די ראמע האָט אים אָבער באַדאַרפט אויף כפרות: יעדער סמרישטשעד ייד איז ביי איר געווען פריה, נמאם ומאום. אויך לאהצי די פאקא־יאָווע האָט אים פייגט געהאַט שנאת־חמות. „אָט דער יונגערמאַן — פלעגט זי זאָגן — מיט זיינע שטילע רויערלעך און מיט זיין קוקן אין א זייט זיצט מיר אין האַרצן, איך קאָן אים נישט אָנקוקן!" בערל אייזיק האָט דאָס גאנץ גיט געווסט, און ער האָט זיך געפליסט, וויי וויט מעגלעך, איר צו געפעלן, טרעפן איר מישגעת: „נישט הייגט איז מאַרגן, — האָט ער זיך געטרייסט — עס וועט קיטאָן א צייט, — פרידע קאָזאַ דאָ וואָזאַ, — ווי זאָגט זיך דאָס"... און עס איז געקומען די צייט.

יענעם שבת פאַרנאַכט, וועו פערעלע די דאמע האָט אָנגעפלעקט איר האָרן באר איר פאַקאַיאָווע, האָט זיך לאהצי גראָד באַדאַרפט באַגעגענען מיט בערל אייזיקן, וו׳ ער גייט זיך אזוי ארום איבערן הויף ושבתדיק, מיט דער פאַטשיילע אייפן האַלדז, אינטערעסאַנט שטיל א לידעלע, ווי דער שמייגער איז, אז עס קומט שבת פאַרנאַכט.

— וועו רעכנט איר, חייסט דאָס, פאַרן? — מאַכט בערל אייזיק צו לאהצין, פאַרגנבענדיק זיך צו איר מיט א זייטיקן קוק.

— פאַרן? — ענטפערט לאהצי, אָנגעברענט ווי תמיד. — איר זעט שיין פאַרשיק מיכן פאַרן!

— וואָס זשע? נאָך נישט אינגאַנצן צופרידנגעלייגט? — פרעגט ער מיט א זיס שמייכעלע אין דאָס גאַנצע פנים וועלכע איז אין קנייטשן.

— וואָסער צופרידנגעלייגט? — מאַכט לאהצי מיט טעם. — עס גייט איט דערינען! ס׳איז דאָ נייטיקערס דערפון!... הערט נאָר אויס, בערל אייזיק! איר זעט דאָך א גומער באַרימער, איך קען אייך דען נישט? איך וועל אייך עפעס פרעגן א זאַך, איך וועל אייך עפעס דערציילן. נאָר איר זאָלט מיר פריער שוועדן ביי אייער ווייב אין קינדער, אז צווישן אונדז וועט דאָס בלייבן.

בערל אייזיק פנים, וואָס האָט ביז אהער געשמייכלט, איז מיטאַמאָל גע־ווארן ערנסט. לאהצי האָט בימלעכווייז, שמיקלעכווייז אים אויסדערציילט די גאַנצע מעשה און אים נאָכאַמאָל באַשוואָרן, אז קיין פויגל זאָל דערפון נישט ווייטן. בערל אייזיק האָט אויסגעהערט, א ביסעלע א מראכט געמאַן, וואחפנדיק מיט די קאָפּע אייגעלעך זייגע אויף אלע זייטן,אין האָט א זאָג געמאַן צו לאהצין: „ס׳איז רעכט; הייגט, נאָך הבדלה, איז ער דא".

— געדענקט זשע, בערל אייזיק, איר האָט מיר געשוואָרן בײַ ווײַב און קינ־דער, אז ס׳איז א סוד.

— אָ סוד, אָ סוד! — האָט איר בערל אייזיק אָ זאָג געמאָן און איז פֿאַווא־לינקע אויפֿגעגאַנגען אויף דער אבסניה, וווּ יאָסעלע סאָלאָוויי האָט געהאַלט: סמאָנציע מיט דער גאַנצער חברה משוררים.

דער שמועס, וואָס איז דאָרטן פֿאָרגעקומען צווישן בערל אייזיקן און גדליה באָס, איז געווען מיט דיפֿלאָמאַטיש. מע האָט זיך ביידע גוט געהיט אייגם פאר דאָס אנדערע, געבויגן זיך איף אַלע זייטן, ווי צווויי געלערנטע, געניטע גבירים, אזוי לאַנג, ביז מע האָט זיך צונויפֿגעשמועסט, אויסגעגליכן אין ביידע אי־יי־נעם צוגעקלערט א רעכטן פּלאַן, וואָזוי דעם ענין דורכצופֿירן, ווי געהעריק איז.

לכתחילה האָט גדליה געזאָגן, אז יאָסעלע זאָל זיך באַקענען מיט פֿערלע דער דאָמע אין זאָל גאָרנישט אָנהייבן צו וויסן צוליב וואָס: „גלאָס, מהיכא־תיתי, — אזוי האָט אים גדליה געזאָגט שבתצונאַכטם נאָך חבדלה, — ס׳איז דאָ א נגידית, פֿערלע די מאמע רופט מען זי, זי איז א בעלנטע זיך צו באַקענען מיט דיר. זי קען זיך מיט אלע גרויסע חזנים פון דער וועלט און האָלט זייער פֿי־זנגען, שפּילט אליין אויך פֿיאנע. וואָס קאָן עס דיר ארן, אז דו וועסט זיך דורכ־ניין אהינצו?״ יאָסעלע האָט אים געפֿאָלגט. זיי זענען ביידע, ער און גדליה באָס, אריפֿגעגאַנגען צו פֿערלען אהיים אין דערזען פאר זיך א גרויס, ליכטיק הויז, נאָנץ רייך געמעבלירט, שיין אויסגעפֿוצט, מיט מאמעלע דיוואנעס, וווּיכע פֿא־טעלן, קרישמאָלענע און ברָאָנזענע הענגלייכטער, הויכע מוראדיקע שפּיגלען, וואָנעס פֿארשידענע מיט בילדער אלערליי אין גאָלדענע ראמען. באַמדאַכט־נ־דיק דאָס אַלצדינג כמעט דאָס ערשטע מאָל אויף זיין לעבן, האָט זיך יאָסעלע דער קאָפּ פֿארדרייט. „וען די זאָלסט זיין א מענטש, — האָט אים גדליה אייג־ערוימט א סוד אין אייער, — קאָן אָפּ האָס אַלצדינג זיין דיינס״... יאָסעלע האָט א קוק געטאָן פֿארוונדערט אויף גדליהן, אין האָט זיך אָנגעשטויסן, אז עס האָנ־דלט זיך דאָ מכה א שידוך — און יאָסעלע איז אין דער ערשטער מינוט גרייט געווען פֿארקערעוון דעם דישעל צוריק אין אנטליפן פון האָנען; ער האָט גע־כיינט, אז ער וועט אין דער ערד אריין פֿאר פֿחד אין פֿאר בישה... „אָנטליף, יאָסעלע, פֿינראָנען, — האָט ער זיך געמראָכט, — אָנטליף כל זמן די פֿיס טראָנ־דיך, אָנטליף אהיים, אָנטליף וו׳ דער שוואהצער פעפער וואקסט, אבי גיכער!״ נאָר עס איז שוין געווען צו שפּעט: עס איז אים געקומען אקעגן פֿערלע די דאָמע, א שיין ווייבל, אויסגעמונקען אין גאָלד און באַהאָנגען מיט א סך צירונג. באַטאַכטנדיק די דאָזיקע „דאָמע״, איז אים געקומען אויף די געדאַנקען אכתר, ד׳ מייערע געמדריע אסתר, מיט וועלכער ער וועט זיך זען, אס־ירצה־חשם, נאָר אין גיכן, אין פֿארגליכנדיק זי מיט אסתרן, האָט ער אינעווויניק בײַ זיך גע־לאכט: „וויים איך? איך ווע אזעלכעם טין? איך ווע נעמען אין ווע פֿאר־

בייטן אסתרן אויף דער דאָזיקער? ס'א משל! א פאהנלייבעניש א ביטל!"...
פּערשטעלע די דאָמע האָט אים געגעבן די האַנט, אַ קלײן ווייס העמדל און
א קאַלטס, און ער האָט דערפילט, אז דאָס קאַלטע העמדל ברויט אים, אין פּאר
זיינע אויגן איז אים עפּעס ווי א טומאַן אויבערגעצויגן געווארן, אין די אויערן
האָט אים געקלונגען, דער קאָפּ האָט זיך אים ווי געשפּאַלטן, און ער האָט זיך
גיך פּאַרלאָרן.

כמעט דאָס ערשטע מאָל אויף זיין לעבן איז יאָסעלען אויסגעקומען צו הערן
שפּילן פּיאַנע. הערן פונדערווייטן האָט ער געהערט נישט אין מאָל; נאָר זיצן
בשעת שפּילן אזוי נאָענט נעבן א שיין ווייבל און קוקן, ווי מיט די קלייניע ווייסע
פינגערלעך ציט זי ארויס פון דאָרטן אַזעלכע ווייכע קולות, אַזעלכע שיינע מע־
לאָדיעס — דאָס האָט ער זיך קיינמאָל נישט געקאָנט פאָרשטעלן. עס איז גע־
וואָרן פּאר אים פּול דער גאנצער וואל מיט די דאָזיקע קולות, און פּערעלע האָט
באַקומען אין זייטע אויגן נאָר מער חן, ווי פריער. עס באַקומט ביי אים גיך, ווי
אלע מאָל, אינגאנצן גאָר אן אנדער פּנים: די שמוב זעט ביי אים אויס ווי א
פּאַלאַץ, אין פּערעלע — א פּרינצעסין; ער קומט ארײן אהער עפּעס מיט חי־
דישים, מיט נסים וגפלאות, און הערט די נעמלעכע קולות, וואָס שמירן אים
דאָס הארץ, ווי מיט בויטל, וואָס גלעמן אים די נשמה, נעבן אים ארײן א נייעס
מין חיות, און עס ווילט זיך אים מיטהעלפן, עס ווילט זיך אים זינגען גלייך מיט
די קולות אינייגעם. יאָסעלע סאַלאַווי הייבט אָן צו זינגען, אונטערהאלטן נאָכן
מאָקט, צעגיסנדיק זיך אויף זיין האַלדז, אויף זיין זעלטענעם קונציקן האַלדז,
אין אזעלכע זיסע, צארטע געזאַנגען, אז פּערעלע די דאמע הערט אויף צו שפּיל־
אן הערט זיך איין אין זיין זינגען. נאָר יאָסעלע בעט זי, אז זי זאָל אים שפּילן
נאָר און נאָר. זי שפּילט אן ער זינגט, פּאַנטאַזירט, צעגיסט זיך, פּאהנייט זיך,
צעשיט זיך אין קנאַקט ווי א סאַלאַווי...

גדליה באָם, וואָס איז געזעסן צעלייגט אין א וויכן פּאָטעל אין דער זייט,
האָט שוין לאנג נישט געהערט פון יאָסעלען אזא מין זינגען, ווי יענעם שבת־
צונאַכטס ביי פּערעלע די דאמע. גדליהס פּאהדאַרבענע נשמה, וואָס האָט גע־
ווינט נאָר גאָלט, האָט זיך איין דער ציים, וועו יאָסעלע האָט זיך דאָ צע־
זונגען, געפּרייט, ומשוש מהיה געווען. פּינדעסטוועגן האָט ער זיך באַמאַכט, אז
ס'איז א סך געזונטער פּאר אים אין אלע אויפּנים, ער זאָל זיך בעסער אוועקגיין אויף
דער אכסניה, אז יאָסעלע זאָל בלייבן דאָ הערווייל אליין, אָן אים. לאהצי די פּא־
קאַוווע האָט אים אפּילו מיט גרויס גדלות צוגעמראָגן אויף א זילבערנעם טאַץ
א פּיינע גלאָז טיי, נאָר גדליה האָט זיך פון דער טיי אָפּגעזאָגט, האָט א מורקע
געמזן, אז ער באַדאַרף עדגעץ גיין, אין האָט זיך פּאַוואָליענקע פון דאָרטן ארויס־
געדוקט.

ערשט ארום האָלבע נאַכט, שוין קלויבנדיק זיך גיין אהיים, האָט זיך יאָ־כעלע ארומגעקוקט, אז גדליה איז נישטאָ. פּערעלע, יאָסעלע און לאהצי האָבן זיך אַלע דריי צעלאכט, און ס'איז געבליבן, מע זאָל אויפּוועקן דעם קומשער, אייג־שפּאַנען די קאַרעטע אין אַפּפירן אים אהיים. מע האָט אָבער דעם קומשער פּאר־שפּאַרט שוין וועקן; ער איז געשמאַנען גרייט מיט דער קאַרעטע ביי דער טיר; איף דער שוועל איז געזעסן און האָט געדרימלט בערל־אייזיק. לאהצי האָט א קוק געטאָן אויף זיין פּארשלאָפּן־וואכענדיק פּנים און האָט צו אים פּריינדלעך א זאָג געטאָן: „דאָס האָט איר, רב בערל אייזיק, צוגעגרייט די קארעטע? ע, איר זענט דאָך עפּעס נאָר...!“

— נו, ווי מיינסטו, לאהצי, ער איז מיינער? האָט פּערעלע די דאמע א פּרעג געטאָן ביי איר פּאָקאָיאָווע, שמייענדיק שוין כמעט א נאַקעטע און א ווארף מוענדיק זיך אין בעט ארײן.

— נאָך א מין אייערער! — האָט איר לאהצי דערויף געענטפערט, איבער־דעקנדיק די „מאַדאָם“ מיט א וויכער אמלעסענער קאַלדרע. — נאָך א מין אייערער! איר האָט דען נישט ארויסגעזוכן נאָר זיינע גלאַנצנדיקע אויגן, אז ער איז שוין אָפּגעקאָכט?

— לאהצי, האַרץ מיינס, גשמה מיינע! — האָט איר פּערעלע געענט־פערט, ארומכאַפּנדיק די פּאָקאָיאָווע און ציקוועטשנדיק זי צום האַרצן שמאַרק־שמאַרק!

און יאָסעלע סאָלאָווי, פּאָהנדיק פון פּערעלען צו זיך אויף דער אכסניה און זיצנדיק צעלייגט אין דער וויכער קארעטע, פּילט עפּעס א גיי מין לעבן אין זיך, און פּערעלעס געשטאלט שוועבט אים פאר די אויגן: ער פּארגעסט זיך, וו ער איז אין דער וועלט; ער קלערט נאָר וועגן איין זאך: מאַרגן ווידער קומען, ווידער זען פּערעלען און ווידער הערן זי שפּילן... אויך אן אנדער מחשבה פּליט אים הירך אין קאָפּ: עס שטעלט זיך אים פּאָר די „ר י ש א ל פ י ם“, וואָס גדליה האָט אים פּארבייגיענדיק א זאָג געטאָן... עס פּיקט זיך אים אין קאָפּ עפּעס א בלאָן, עס שטעלט זיך אים פּאָר, אז ער פּארמאָג דאָס ארײן קיין מאָזע־פעווקע מיט א קארעטע אין מיט פּיר ברענענדיקע פּערדלער. די שטאָט שמייס, קוקט אין הידושט זיך. דער מאַמע ליפּט ארויס אקענן: „ברוך הבא, יאָסעלע!“ ער כאַפּט ארויס א פּאָק אסיגנאַציעס און מאַכט צום מאַמן: „נא דיר, מאַמע, צען מויזנט... צוואַנציק מויזנט... וואַרף אַוועק דאָס חזנות, שוין צייט, כלעבן!“... און אסתר? אין דער מינוט פּארגעסט נאָר יאָסעלע, אז ס'איז דאָ אן אסתר איף דער וועלט, וואָס קיקט ארויס איף אים אזוי לאנג! און ווען אסתר קומט אים שוין יאָ ארויף איפן זינען, ווי זיך גאָר יאָסעלע נישט קיין פּרעג מאָן: „וואָס איז דאָ קישה?“...

XX

ער באלט ארײן אין דער נעץ ארײן און קוקט זיך ארום שוין א בית־צו שפּעטלעך

א סך שוועדער איז פאר יאָסעלען געווען אריינצוקומען דאָס ערשטע מאל צו פּערעלען אין שטוב ארײן, ווי אײדער צו שרײבן תנאים און גיין מיט איר צו דער חופּה... גדליה באם האָט שוין אליין געזומען אויף זיך אלצדינג, אָפּגעשמיעסט מיט די רבנים, חזנים, שמשים. ער איז אליין געלאָפן אומעטום, אליין באקומען וואָס מע באַהאַרט און אלצדינג פאַרטיק געמאַכט צו דער חתונה. אָ ביסל האָט אים צוגעהאָלפן, געווינגלער, בערל אייזיק זיין שותף. א גוט שמיקל ארבעט האָט אויך זיך געהאַט גדליה; ער האָט באַדאַרפט אויסשטיין א מלחמה מיט פּערעלעם צוויי שוואָגערס די אקציזניקעס. זיי האָבן זיך געשמעלט אקעגן שמאָל אין איזן און האָבן געזאָגט: איין מאָל פאר אלע מאל, בלויז זאָל זיך גיסן אין די נאָסן, זיי וועלן נישט דערלאָזן בי זיך אין סטרישטש, אזעלבע בזיונות. „לאָז זי פאָרן געזונטערהייט קיין באהרישטשוו — האָבן זיי געזאָגט — אין וואָרט אויפהענגען זיך אויף וועמען איר איז ליב. מיר וועלן נאָך נישט דערלאָזן אוא בזיון פאר אונדזער געשטאַרבענעם ברודער, וואָס דער ערט זיינער איז נאָכנישט אָפּגעקילט געווארן. וואָס הייסט דאָס? וואָס איז דאָס פאר א הפקרות געווארן?!“.

גדליה פון זיין זייט האָט אָבער אויך נישט געשווויגן. ער האָט געהאַט א כח, מיט האַלבע וועלט, ווי זיין שפּיגער איז, איבערגעדרעט א האַלבע וועלט מיט מעמשן. ער האָט זיי באַווען, אז, ערשטנס, איז דאָס פאר זייער בהידער, עליהשלום, נאָר א כבוד, נישט קיין בזיון, חלילה, מחמת וועד וויסט, צו וועמען די אלמנה קאָן אריינפאלן מיט אוא גוטם היינטיקע יאָרן? יאָסעלע איז אָפּרט א מאַמען א קונד; ער קומט ארויס פון רבנים אין האָט היינט אויך צוויי רבנים מיט דרײ דיינים אין דער משפּחה. והשנית, מיינט ער דאָ חלילה נישט דאָס געלט איהם, מחמת ער איז אליין אויך געגוג רייך, אָן עין־הרע, ער האַלט געלט אויף פּראָצענט. א קליניקייט, אזא גאָלדשפּיגער? אין א קערבל איז ביי אים מייער, ווי דאָס שווארצאָפּל פּוגעם אויג!... גדליה, גישקשה, האָט געוווסט מיט וואָס מע קאָן נעמען א סטרישטשער גביר. דערצו איז ער געווארן, או די אקציזניקעס האָבן א טענה צו דער אלמנה עפּעס מכוח א בשותפותדיקן קאָנטראַקט אויף א פּריץ, — האָט זיך גדליה אריינגעליגט אין געפּיעלט ביי איר, זי זאָל זיי דעם קאָנטראַקט אַוועקגעבן, באַפּט זיי דער וואָסנמאַכער! — פּערעלע האָט זיך אפילו גיט געמגייטשט דערבי, נאָר זי איז געווען אזוי פּארקאַכט אין דעם שידוך, או זי האָט מיט א שווער האַרץ דעם קאָנטראַקט אוועקגעגעבן, אין

אויפן דריטן טאָג נאָך די תנאים האָט מען געשטעלט א חופה, און דער עולם איז זיך צעפאָרן איטלעכער אין זיין רו אריין. גדליה האָט זיך צערעכנט מיט זיין חברה משוררים אין איז אוועקגעפאָרן אהיים מיט א היפשער „אפותיקי", וואָס וועט אים קלעקן אי אויף חתונה מאָכן די מאָכטער, אי איבערלאָזן זיך אויף עטלעכע קערבלעך. אים איז דאָס אָפגעראָטן אין אלע אופנים ארום אן ארום. די לעצטע צייט האָט גדליה באָס געהאט יסורים פון דעם, וואָס יאָסעלעם שטיפמע הייבט אָן צו פאלשעווען א ביסל, און אט וועט ער זי אָנווערן אינגאַנצן, ווייל ס'איז געקומען די צייט, וואָס „דאָס קול בייט זיך", און ביז ער וועט באקימען די רעכטע שמימע, קאָן אוועקגיין א יאָר אין צוויי. „אַזיגער — האָט זיך גדליה געקלערט — מעג ער שוין באקימען א קול פון א בת־הינא אין זינגען ווי א שליחן, וועל איך מיך אויך נישט זעצן ווינגען"... נאָר געזעגנט האָט ער זיך מיט יאָסעלען ווי מיט אן אייגן קינד, צוגעווונטשן אים, ער זאָל זיך „מיט איר" עלטערן אין עושר אין אין כבוד, און שוין מער נישט באַדאַרפן אָנקומען צום עמוד ווייל ער וועט לעבן.

אין פערעלע די האמע האָט זיך אויפגעהאָנגען יאָסעלען אויפן האַלדז, נישט אָפצוטרעטן פון אים אויף קיין מינוט. לאהצי די פּאָקאָווע האָט זינגעריק אויסגעלייגט די קלומקעס אין וועג אריין. דאָס הארץ האָט איר געצאַפלט פאר שמחה, דערמאָנעדיק זיך, אז אין עטלעכע טעג ארום וועט זי זיך קאָנען זען מיט לוי מאָטלען. בערל אייזיק האָט איר צוגעהאַלפן פאקעווען, געלאָפן, געטאָן, געהאָרעוועט, גלייך ווי ער געהער זיך עפעס הייבט אָן מיט פערעלען. „אויף די נגידים — אזוי האָט זיך בערל אייזיק געקלערט — וועלט קיין זאך נישט פאלפאלן; איך זאָג מיר מיינס: פריידע קאָזע דא וואָזע — צוליב־גן ליבע מען צו זיי נישט צו"... בערל אייזיק האָט אָבער, אוי־ווי, א גראָבן טעות געהאט. צום געזעגענען זיך האָט אים פערעלע די דאָמע „אפילו אויף דער האנט נישט אָנגעשפּיגן!"... ווי אַ קעצעלע, ווי א נעבעכל, איז זיך בערל אייזיק געשטאַנען, דעם קאָפּ אויף א זייט, א ביכעלע צוגעשמייכלט און אלץ געהאָלפן, אלץ באדינט אימלעכן באזונדער אין צוגעווינטשעווען שמיל מיט א רחמנות־פּנים: „פּאָרט געזונטערהייט! פּאָרט געזונט!" און אין האָרצן האָט אים געבראַנט א פייער: „אזא כּלה־במע, אזא געשלייערטע האַנדזי — האַלדז און נאָקן וואָל זי ברענען אויפן גלייכן וועג, רבינו של עולם!"... „פּאָרט געזונטערהייט! פּאָרט געזונט!" — האָט בערל־אייזיק געזאָגט צום לעצטן מאָל, אונטערהייבנדיק דאָס הויל און אייגבייגנדיק זיך אין דרייען, און די מחשבות האָבן אים אַוועקגעטראָגן צום פּעקל אַסיגנאַציעס, וואָס גדליה האָט אים געגעבן חלק פונעם שרכנות־געלט אין וועלכעם האָט אים געוואָרעמט דעם בויזעם און געגלעט, ווי עפעס אַ מייערע־מייערע זאָל... און אזוי זענען אינדזערע דריי פּארשוינען, פערעלע, יאָסעלע און לאהצי די פּאָקאָווע, געזעסן אין א גרויסן, ווייכן מאַראַנטאָם, מיט פּויר פערד געשפּאַנט, און מען איז

געפֿאָרן פֿון סטרישטש קיין באָדרישטשעוו מיט פֿרייליכע הערצער. לאהצי האָט דעם גאַנצן וועג כלומרשט געדרימלט, זי זאָל נישט זען, ווי די „מאַדאָם" העגגט כיי יאָסעלען אויפֿן האַלדז און מע לאַכט און מע קושט זיך אין מע האַליובעט זיך, ווי די מייבעלעך... „קוים דערלעבט! — האָט זיך לאהצי געקלערט אין האַרצן. — קיין בינטל גראָן אויפֿן קבר נאָכנישט אויסגעוואַקסן, די נשמה נאָכנישט אויסגעלייטערט אויף יענער וועלט, און זי העגגט זיך שוין! און אָפּגעזוכט — מצמענ! נישט געקאָנט צזווארטן צ ביסל, נישט אויפֿהענגען זיך אויף צ חזיגאָר, כי-כי-כי! מיין לוי מאָטל זאָל דאָ זיין, וואָלט ער עס געקאָנט לאַכן צ ביסל! די נגידים ווייסן שוין דעו וואָס אויסצומראַכטן פֿאַר גרויס דאָסקאָש?... מאָל דיר, מיין מאַדאָם איז אויך צ גוטע שטוקע, נישקשה, מיט די גיטע רייד־ערלעך: נשמהניו, האַרצעניו, ליובעניו — ביז דער קעשענע. איך לייג צוגוויף דאָס גרעסע אירם, ליבער גאָט, כאטש האלב אויף מיר נעזאָגט געווארן; האָב כאָטש א ברעקל סאַוועסט, נעם ארויס צ פּאָר זאָקן, פון יוצא ווענן, צי צ העמד, צי צ קלייד אן אלטם, צי וועלכע גוטע יאָר, אין זאָג: גאָ, לאהצי, האָב פון מיר צ נעדעכעניש... ווער, וואָס? אן אנדערע אויף מיין אָרט וואָלט מסתמא געווארט אויף כבוד, יאָ-גו? זי וואָלט איר צעמראַסקעט די בייגער, קיין פּאָדעם נישט איבערגעלאָזט, וואָס דעו? אזוי ווי איך בין צ הוחצן איז גוט? פֿאנמיינעמוועגן לאָז זי זיך אָנציגדן מיט אור גאַנץ פֿארמעג, מיט אלע אירע שמאַטעס, און איך — לאָז מיר גאָט העלפֿן קומען אהיים בשלום אין קלערן מכח צ הופה שמעלן"...

אזעלכע רעיוגות שוועבן ארום בייַ לאהצין אין קאָפּ, בשעת פּערעלע איז יאָסעלע קושן זיך, האלדזן זיך, האַליובען זיך, און די פערד מראָגן דעם מאראָמאָס מיט די דריי פּאַרשוינען, הוכלאָזדיק פֿארבי פּעלדער און וועלדער, דערפער אין שטעטלעך. קיינער פון זיי באמערקט נישט, וואהין די צייט גייט אַוועק. אימלעבער איז זיך פּארנומען מיט זיינע מחשבות, יעדער האָט זיך זייגע השגות, זיין פֿאַרגעניגן. פּערעלע איז נאָך קיינמאָל אין אויר לעבן נישט געווען אזוי גליקלעך, ווי אציגד, פֿאַרטדיק מיט אויר שיינעם „העלד", אויר „ענגל". ער איז אירער, א י ר ע ר! פון דעם אויגציקן גערַאנק, אז אזא „העלד", וואָס נאָר אין צ ראָמאן מרעפט זיך אזעלכן צי באַגעגענען, אז אזא „ענגל" איז א י ר ע ר, — וועלט אויר דער קאָפּ פֿארדרייט, זי וועלט ווי פֿארשיכורט און זיס פֿארשלאָפֿן...

און יאָסעלע סאָלאָוויי?

* * *

יאָסעלע סאָלאָוויי, אז ער האָט זיך נאָבדעם ארומגעקוקט, ווו ער איז אין דער וועלט, וואָלט ער געמעגט שוועדן, אז ער גערענקט לחלוטין נישט, וואָס מיט אים האָט זיך געמאַן אין יענער צייט. וועו, ווו, וויאזוי האָט ער חתונה געהאט פֿאר

פֿערעלע דער דאַמע, — געדענקסט ער נישט, ער געדענקט נאָר, ווי אַ געריכטער טומאַן האָט אים ארומגענומען ארום און אריס, ווי עס האָבן אים געשעמעריט כּאָר די אייגן גאָלד אין דימענטן און בריליאַנטן, וויאַזוי עס האָבן זיך אַוועקגע־צויגן פֿאר אים עטלעכע ליכטיקע, פֿרייַלעכע, יום־טובדיקע פּעג, וויאַזוי מענטשן האָבן אים באַדינט, גליידיק ווי ער וואָלט זיין אַ פֿרינץ, אַ בן־מלך, און ער, די בת־מלכה, פֿערעלע, ביי דער זייט, זי טרעט נישט אָפֿ פון אים אויף קיין מינוט, הענגט איבער אים, האַלטן אים, קושט אים, האַליובעט אים: „יאָסעלע, יאָסעלע מיין זים לעבן, נשמה מיינע, מיין העלפֿ, מיין ענגל!“ און נאָר אַזעלכע זיסע ווערטער... און עס דרייט זיך אים דער קאָפּ. ער פילט, ווי ער איז אין א משאַר, ווי פֿאַרטומלט, פֿריטשמעליעט. און ער געפינט זיך אין אַ מין גן־ערן התּחתון, דאָרטן וווּ בשמים מיט אַלערליי געווירצן שמעקן, ווו עס רינט ווייַן און בוימל און מאַנדלען וואַקסן, ווו פֿייגעלעך זינגען און מענטשן גייען אַרום פֿרַאַנק און פֿריי. און עס זינגט זיך אים אזוי געשמאַק און אזוי זים, נאָר אָן אַן אויפֿהער. פֿערעלע שפּילט פֿיאַנע און ער זינגט, און די גאנצע וועלט איז אים פול מיט קולות, מיט נעזאַנגען. ער וואָלט אייביק־אייביק אזוי אַרומגיין פֿרַאַנק אין פֿריי אינעם דאָזיקן גן־ערן און וואָלט נאָר געזונגען און געזונגען... אויך דאָס פּאָרן זיינס פון סמרישמש קיין באַהדימששעוו, אינעם וווייכן מאַראַנמאָם, אויף דער וואַרעמער, שמעקעדיקער ליפֿט, מיט פֿערעלען ביי דער זייט, האָט אויסגעוויזן יאָסעלען ווי אַ זיסער חלום. ער האָט זיך גאָרנישט געוואָלט אָפּגעבן קיין רין־וחשבון, וווהין ער פֿאָרט און צו וואָס ער פֿאָרט; ער האָט נאָר געוואָלט, אז דער חלום זאָל געדויערן לאַנג־לאַנג, אָן אַן אויפֿהער, אָן אַ סוף. א הלום אָבער דאָ אויף דער וועלט, וווּ דאָס לעבן איז נאָר א מינוט, א רגע, קאָן אייביק נישט געדויערן; א חלום מוז האָבן אַמאָל א סוף; עס קומט די צייט, מיז מען זיך אויסכאַפּן, עס העלפֿט נישט קיין וועלן דערצו... און אז ער האָט זיך אויפֿגעכאַפּט, האָט ער זיך געזומען אַרומקוקן, ווו ער איז אין דער וועלט, ווי א שיכור, אז ער כאַפּט זיך אויף דעם אַנדערן מאָל אָן אויסגעניכטערטער, און האָט אַנגעהויבן זיך אַרומצוקוקן אויף אַלע זייטן. „רבונו של עולם! — מראַכט ער זיך — ווו בין איך דאָס?“.

ער דערזעט פֿאָר זיך א גרויסע שטאָט, נאָר א פּינצטערע, א ווויסטע, א בלאָ־מיקע. ייַדן אין ווייבער שיפֿן זיך אויף אָן קאָפּ. ער הערט א געשריי פון באַלעגא־לעם, א געריידעריי פון קרעמערינעס, א געשעלטעריי פון סערעכעס. די בלאָטע מיט אירע ריחות לאָזט זיך הערן אזוי שטאַרק, אז מע מוז פֿארשטעלן די נאָז. ווו איז ער דאָס? — אין באַהדימששעוו. דער מאַראַנמאָם שמעלט זיך אָפּ ביי א גרויסן בלאָטיקן פּירגאָרנדיקן מויער, און הורך א פּינצטערן קאָרידאָר מיט בלאָ־מיקע טרעפּ קומט מען אַריין אין א שמוצ אַריין. יאָסעלע דערזעט פֿאָר זיך א לאַנגן מרוקענעם ייַדן מיט א קאַפּעליוש און א ניידעריקע גראָבע ייהענע מיט א „מושקע“ און מיט א שטעהנטיכל; דער לאַנגער ייד גיט אים אָפּ שלום, צע־

קושט זיך מיט אים, און די גראָבע יידענע זאָגט אים „דו", גיט אים אָפּ „מזל־טוב", און מע קוקט אויף אים א ביסל פון דער זייט... דאָס זענען זייגע שווער אין שווײגער, ווען מע פּערעלע האָט שוין הורך אַ ברוזל מידיע געווען, אַז וי פּאָרט אַהיים מיט אַ פּייגער יהישה און מיט נאָך אַ מער פּייגעם מאַן... אַ שמחה, אַ פּרייד: די מאַכמער איז געקומען, דאָנקען גאָט, דאָנקען גאָט! חוץ איר שאָדן איף אלע יידישע מעכמער געזאָגט געווארן!... עס קומען זיך צינויף צו פּערעלעם עלטערן אלע זייערע פרייגד; מע גיט זיך אָפּ מזל־טוב און מע קוקט אויף יאָ־סעלען, קיין אויג נישט אראָפּצולאָזן פון אים. ער קוקט זיך ארום אויף אלע זיימן, ווי אַ קליין קינד בשעת מע ברענגט דאָס דעם ערשטן מאָל אין הדר אַריין. עס ציטערט אויף אים דאָס הייטל, עס זעט אים איין אַלצדינג עפּעס זייער נייי און זייער פּריקרע. ער מוט אַ קוק אויף זיין בת־מלכה, אויף פּערעלען — נאָר נישט די פּערעלע, וואָס אין סטרישטש; נאָר אַן אַנדער ווייב! דאָרט האָט זי אויסגעוויזן ביי אים מיט אַזויפיל חן, אירע אויגן האָבן דאָרטן גענאָט נאָר אַן אַנדער מין גלאַנץ, און נערעדט האָט זי מיט אים דאָרט נאָר מיט אַן אַנדער מין שפּראַך; און דאָ איז די פּריערדיקע פּערעלע ווי פּאַרשוווונדן גע־ווארן, אין נאָר אן אנדערע האָט זיך באַוויזן פאר זייגע אויגן. היינט דאָס לעבן אין באַהדיטשעוו! ער איז נאָר נישט געווינגט צו אזא מין לעבן, צו אזעלכע שמועסן מיט אַזעלכע עגיגים, — אַלץ, אַלץ איז אים געווען פרעמד, און ער אַליין ביי זיך האָט עפּעם אויך אויסגעוויזן ווי אַ ווילד־פרעמדער. וואָס מיט ער דאָ און וועלכע גוטע יאָר האָבן אים אַהער אַראָפּגעבראַכט? וואָס פאַר אַ מהותן איז ער מיט מאיר זייטשיק און וואָס געהער זיך אָן מיט אים זיין מסחר? וואָס פאַר אַ שייכית האָבן צו אים פּערעלעם הלואות מיט די וועקסלען מיטן פּראָצענט און מיט אַלע זייערע נעשעפטן דאָרטן (פּערעלע, קומענדיק אַהיים, האָט זיך באַלד געניטן פאַרטו: איר קאַפּיטאַל איז „רעכטע הענט"...), אז אים ווילט זיך נאָר אהי ן, אויף דער פרייער וועלט? אך, תבונו־של־עולם! צי דען אַזוי האָט ער געקלערט בשעת התונה האָבן פאַר פּערעלען, אז ער וועט באַ־דאַרפן נאָכדעם לינן ערגעץ אין אַ לאַך, צווישן ווילד־פרעמדע, נישט אָנצוקוקן די ליכטיקע שיין, נישט צו וויסן פון אַ וועלט צו זאָגן? וועך רעדט נאָר פון זי־נען, צי פון שפּילן? אויפּנעשטאַנען אין דער פרי — געמרונקען קאַווע, א קוס געטאָן אין דרויסן דורכן פענצטער — חושך, וויסט, א בלאָטע — זאָל גאָט שיומר ומציל זיין. נאָכדעם אויסגעהערט אַ לאַנגן שמועס פון מסחר — ווידער מסחר, ווידער פּראָצענט, ווידער געלט. אָפּגענעסן מיטאָג — פּערעלע גייט אַוועק מיט דער מאַמע איבער די קלייטן אָפּגאָרן די קרעמער, האַנדלען מציאות. יאָ־סעלע קוקט זיך צו אין וועלט נסהל וגשתומם, צוהערנדיק, ווי פּערעלע שמועסט זיך אויס מיט די וויבער אויף זייער לשון, שווערט זיך אין זיידלט זיך, ווי אַ גע־ניטע סעדענע. מאָג ווי נאַכט קולות, שבועות, קללות: פּערעלע קריגט זיך מיט

־י שוועסטער, קיילעמ זיך מיט זיי, נעמט צו אין מראָגט אָפּ ספּלעטניעס. מע־
מע אין מאַמע געבן איר תמיד גערעכט — פּאָרט די נגידית אין דער משפּחה!
וואָס ווייטער ווערט יאָסעלע אַלץ מער אויסגעניכטערט אין דערקענט זיין וויבל,
וואָס זי איז. קוקנדיק אויף איר, ווי זי ציטערט איבער אַ גראַשן, באַמערקנדיק
אלע אירע מיאוסע תנועות, קלערט ער ביי זיך: „שווין זשע אין דאָס יענע פּערע־
לע, וואָס האָט זיך מיר פּאַרגעשטעלט דאָרט פּאר אַזאַ ווילע און א גומע, אַזאַ
איידעלע, אַזאַ טייערע — צום סוף!“... ער פּרוווט זיך נאָכאַמאָל אַ רעד מן מיט
איר מכּה זיינע פּריעריקע פּלאַנען: פּאָרן קיין אויסלאַנד... שטודירן... זינגען...
שפּילן... ווער, וואָס? „אַ חזן ווילסטו זיין? — זאָגט זי צו אים און הענגט זיך
אויף ביי אים אויפן האַלדז. — וואָס טויג עס דיר, נאַרעלע? האַר אויס אַ ביסל,
איך וועל „פּאַרטיין“ מיין געלט אין „רעכטע הענט“, וועלן מיר זיך ביידע הורכ־
פּאָרן בעסער אין די „בעדער“ אויף מרוויכן, „אויף דער קור“, פּאַרשטייסטו מיך,
אחין פּאָרן אלע גבירים, נאַרעלע, — אין דו זאָגסט גאָר הונות, שמודירן! פּע,
נשמה מייגע, פּאַרגעס, מיין זים לעבן, פּאַרגעס און גיב, לאָמיר דיר בעסער
אַ קוש מן אין דייגע בריליאַנטענע אויגן מיט דייגע שיינע בלאָנדע האָר, מיין
ענגל, טייערער העלד מיינער!“...

וואָס ווייטער זעט יאָסעלע מער ארוים, וואָס ער האָט דאָ געמאַן, וויאַזוי
ער האָט זיך געגומען אליין און האָט זיך געבונדן, געפּענמעט אויף תמיד, אויף
אייביק. ער פּרוווט זיך אַ וואַרף טון אַהער — אַהין, ווי דאָס פּיגעלע, וואָס זיצט
פּאַרשפּאַרט אין שטייגל, אין זעט, אַז די שפּיל איז פּאַרן טייוול... יענע אַלע
זיסע חלומות, וואָס ער האָט געזען פּריער, ווערן ביסלעכווייז, ווי אַ מומאַן, פּאַר־
שוונדן, יענע גילדענע רייכע מחשבות ווערן, ווי רויך, צעפּריבן, און אויף זייער
אָרט קומען אָן אַנדערע מחשבות, אַנדערע נעדאַנקען. נישמאָ יענע זיסע קילות
וואָס פּריער; נישמאָ יענע שיינע בילדער, וואָס ער האָט זיך פּאַרגעשטעלט פּרי־
ער! די קאַרעטע, דאָס אריינפּאָרן קיין מאַזעפּעווקע, דאָס פּאַרוונדערן זיך פון
זיינע באַקאַנטע און גומע פּריינד, דאָס גליקלעך מאַכן דעם מאַמן — אַווק,
אַווק! אַנדערע בילדער זעט ער, אַן אַנדער לעבן לעבט ער. אין אויפן אָרט
פּונעם פּריעריקן שמעקנדיקן גן־עדן שטייט פּאַר אים די באַהדיטשעווער מורא־
דיקע בלאַטע. אויפן אָרט פון פּאַלאַצן — אַ בלאַטיקע שטוב מיט בלאַמיקע
מענמשן. אויפן אָרט פון זינגען הערט ער מאָג ווי נאַכט: „ווועקסל, פּראָצענט,
פּרנסה, געלט, הוצאה“... אויפן אָרט פון אַ שיין, ווייס ווייבל — אַ גראָבע
יידענע, וואָס הענגט אים שמעגדיק אויפן האַלדז, האַלדזט אים און קושט אים
אין לאָזט אים נישט אָפּ פון זיך. און אַלץ איז אַזוי ווואַבעדיק! אַזוי געמיין!
עס ווערט אים נמאַכ, נמאַכ ומאוס די וועלט און דאָס לעבן. און היינטער די
פּלייצעס הערט ער רעדן וועגן זיך: „אַ דאָס איז ער, דער יאָסעלע, וואָס האָט
געגומען די רייכע אלמנה“... און עס טוט אים אַ שמאַך אין הארצן. און אַזוי,

קוקנדיק אויף פֿערעלע, דערמאָנט זיך יאָסעלע אין אסתרן, און ער חייבט זיך אָן צו באַרעכענען אין גוט באַקלערן, אַז ער האָט דאָ אַפֿגעמאַכן זייער אַ מיאוסע מעשה, זיך אליין אָפּגעשפּילט א חתונה און אויסגעהאנדלט זיך אזוי גישט ליי= טיש, אי פֿאַר אסתרן, אי פֿאַר זיין מאַמען, אי פֿאַר זיך אליין. ער גייט ארום פֿאַרזאָרגט, באַטריבט, פֿינצטער, ווי די ערד.

— יאָסעלע, נשמה מיינע, האָרץ מיינס, מיין טייער סאָלאָוויטשיקל! — זאָגט צו אים פֿערעלע זיין ווייב, ווען זי בליבט מיט אים אליין, שפּילגדיק זיך מיט זיינע שיינע, לאַנגע האָר. — וואָס איז דיר? וואָס ביסטו אזוי צעמאַרטערט? גייסט פֿאַרטראַכט און פֿאַרזאָרגט? זאָג מיר, וואָס פֿעלט דיר? שוין וושע האָב איך ביי דיר נישט פֿאַרדינט, דו זאָלסט מיר זאָגן דעם אמת, וואָס דיר איז? איך בין דיר שוועך, איבעריק, נמאס? נמאס?...

„נמאס? — קלערט זיך יאָסעלע. נמאס ומאוס!" נאָר ער האַלט זיך איין, ער שמאַרקט זיך אין זאָגט איר אַ גראָבן ליגן:

— נמאס זאָגסטו? חס ושלום! וואָס הייסט נמאס? — און זיינע מחשבות, זיין קאָפּ און זיין האָרץ און אלע זיינע געפילן זענען ווייט פֿונהאַנען; זיי זענען אים דאָרמן — אין מאַזעפּעווקע.

XXI

מאַזעפּעווקע רעדט — און אסתר נעבעך האָט צרות

קלוגע מענטשן האָבן זיך שוין וויפל מאָל געבראַכן דעם מוח צו פֿרעגן, וויאַזוי ווערט דאָס מאַזעפּעווקע געוואָר פֿון אַלע גייסטן, וואָס אויף דער וועלט מוט זיך? כאָטש פֿון גאַנצן — דאָס וויסן אַלע — האָלט מען דאָרט וויניק= וואָס, נאָר לאָז ווערן א שמועס דארט ערגעץ, אין די הויכע פּענצטער, ועגן מלחמה, — אזוי וויסט מען דאָס באַלד אין מאַזעפּעווקע. א גייער זאָקאָן, נאָר אויבעד ער ווערט געבוירן, קומט ער צראָפּ אהין, און ייבן לערנען דעם פּשט, קניישטן אים אהער אין אהין, אימלעכער מיט זיין גאַנג. זיי האָבן א זעלטענעם הוש הרית, די מאַזעפּעווקער, אין א סך זאָבן קומט בייַ זיי אויס ע ל = פּ י ד ר ך ה מ ב ע, אַז עס כאַראַקטעריזירט אזוי צו זיין, וואָרעם דער שכל איז מחויב.

מע וויסט נישט, פֿונוואַנען עס האָט זיך געגומען דער קלאַנג, אַז יאָסעלע באַלאָווי האָט ערגעץ חתונה געהאַט, געגומען מאה=אלף נדן און איז געווארן אייַן חזן. דער האָט געזאָגט, אז א גרויסער גביר האָט אים געהאָרכט דאָוונען, האָט ער אים פֿאַרהופֿן צו זיך און האָט אים געגעבן די מאַכטער פֿאַר אַ וויב.

און דער האָט געזאָגט, אז יאָסעלע האָט חתונה געהאַט פֿאַר א רייכע אַלמנה פון פּופּציק יאָר. אַנדערע האָבן געדרייגלען פֿאַרקערט, אז גישט קיין אַלמנה, א גרושה האָט ער געזוכט, און דערביי דערציילט וויער א שיינע מעשה, וויאזוי יאָסעלע איז געווען אייגנטלעך צו א גביר איידן א מלוה־מלכה; האָט דער גביר געהאַט דאָס אַנדערע וויב פון היינטיקער וועלט, א גאנצע מלוכה־צ „צע־דאַמטע"; בקיצור, אז זי האָט אים דערהערט זינגען, האָט זי זיך אין אים פֿאַר־קאָכט און האָט געוואָלט מיט אים אַנטלויפן אין עק וועלט; האָט זיך מיישב געווען דער גביר און זאָגט צום וויב: „וואָס טויג דיר נאָך אנטלויפן און מיר אָנטון בזיונות? נאָ דיר גט און נעם דיר אים"... וואָס טוט זי? זי איז דאָך אָבער אויך נישט קיין נאַר, מאַכט זי צו אים אזוי: „וועסטו מיר געבן די מאה־אלף, איז יעבט, אלא נישט — וועסטו מיך האָבן צו געדענקען!" הכלל, אַהער, אַהין, עס האָבן זיך אַרייגגעלייגט מענטשן און מען איז מושיה געוואָרן פֿאַר אַכציק טויזנט. בקיצור, וויאזוי די מעשה איז שוין דאָרט, אינדזער יאָסעלע איז א לייט. נאָר פֿאַרוואָס ער שיקט נישט דעם מאַמן קיין געלט — איז אַן עוולה!...

אז דער קלאַנג איז אַרויס אויף דער שטאָט, האָבן אַלע געזאָגט, אז על־פי דרך הטבע באַדאַרף עס אזוי זיין, וואָרעם דער שכל איז מחייב, אז יאָסעלע האָט באַדאַרפט גרייכן א גרויסן שידוך; דאָס האָט אימעלעכער ארויסגעזען נאָך פריער, און ווי האָט דאָס דען געקאָנט אנדערש זיין?

— עס קומט אייך מול־מהב? — האָט מען זיך געוועגדט צו שמואליק דעם חזן אין שול. — מע זאָגט, אז אייער יאָסעלע האָט חתונה געהאַט? וואָס, איר וויסט גאָרנישט? געשיקט זיך עס? אַוודאי, אַוודאי דערציילט מען, אז ער איז גאָר גליקלעך, מאה־אלף, זאָגט מען, רישׁ־אלפים! ווי קומט עס? א סברה, אז ער שרייבט אייך גאָר קיין בריזול נישט, רב שמואליק? היינטיקע קינדער! גיי, ווער פֿאַרשטאַנדיק צוליב א קינד, זיי זיך מפקיר! מע דאַנקט נאָכדעם אַפּ כיט שטיינער. א שיינע וועלט היינט גענוֹאָרן, גישטאָ וואָס צו רעדן, א לייטיש וועלטל!

שמואליק, אז ער האָט דאָס דערהערט, איז ער בייַ זיך שטאַרק ארַאָפגע־פאלן. „סטייטש, יאָסעלע זאָל מיר אוועלכעס אָפּטון, אן אייגענעם מאכן?!" עס איז אים אָן דעם געווען א הרפה, א בושה, פֿאַר לייטן, וואָס ער האָט כמעט א יאָר נישט געהאַט קיין איינגעטונקענע פּען פון יאָסעלען, נישט וויסנדיק, וואָס איבערצומאַכטן, און דאָ — נאָ דיר גאָר אזא נייעס! „א מעשה, א מעשה! חתונה האָבן, וועלן א נגיד און פֿארגעסן א מאַמן! עס קאָן גאָר נישט זיין!" דאָס איז געווען שמואליקס אייגנציקע מרייסט: „עס קאָן גאָר נישט זיין!" וועל נישט דער בטחון, אז נישט היינט איז מאָרגן, וועט יאָסעלע קומען צו פּאָרן, זאָלט דאָס שמואליק גאָרנישט אויסגעהאַלטן. ער האָט אזוי אויך געהאַט צענוג צרות; עס איז אים די לעצטע צייט, פון א פֿארקילונג אפּגים, די שטומע, מישטיינם

געזאגט, קאליע געווארן. שמואליקס האלדז, וואס האט אמאל געשמט אויף דער וועלט, איז געווארן געכאפט, און זיין „שאנט־ארי־קול" איז אים געווארן משינה פאהרומפן מיט א הייזעריקייט, ווי א קול פון אן אנגעשפאלטענער בלי. דערט, ווי שמואליק פלעגט זיך אמאל פארקאטשען אויף זיין פיסטל, זינגען מרויפערייש און אראפלאזן זיך אויף זיין בייקול ביז דער לעצטער „שפינדע", — האט זיך היינט מיאוס געלאזט הערן א כארכלען פון א געקוילעטן אקס, אדער א קריי פון א יונגן, נאר נישט אויסגעזונגענעם האן. שמואליקס דאוועגען האט אנגעהויבן צו זיין געמוטשעט, מחילה, זייער געמלאכט; וויפיל ער האט זיך נישט געבריכט, רייסנדיק זיך אויף די גלייבע וועגט — נישטא די כוחות וואס אמאל! אויס האלדז, איים דבור, אויס, אוים שמואליק — ערגער ווי געשטארבן! געהאלטן האט אים ביים עמוד נאר דאס שמיקל חזקה. לאזן א געפאלענעם פאלן, צינעמען ביי יענעם דאס לעצטע שמיקל ברויט אינגאנצן, אפקויפן אן ארעמאן פון פרנסה— דאס מוען נישט אזוי גרינג די מאזעפעווקער ייִדן, וואס זיגען במבע ווייכע, באַ־רעמהארציקע לייט, און איבערהויפט פרומע, ערלעבע ייִדן. נאר זאגן אויף זיי, אז זיי זיגען גאר צדיקים, מענטשן מיט יושר — דאס קאן מען אבער אויך נישט, דען זיי זיגען זיך מיט שמואליק דעם חזן באגאנגען נישט אזוי מענטש־לער, נישט גאר על־פי יושר; מע האט אים דערקוטשעט מיט שטעכווערטלעך, געגעבן אים אנצוהערגישן, געפרעגט אים, וואס מאכט עפעס יאסלעט, געהאט צו אים טענות פאר זיין דאוועגען, פאר זיין זינגען. אמת, מע קאן זיי, די באַ־לעבאטים פון דער קאלטער שול, אויך אינגאנצן נישט שולדיק מאכן: זיי זיגען פארט אין דעם ענין געבאלעוועט זייער; זיי זיגען פון תמיד אן געוויגט גע־וואָרן צו רעכטע חזנים, צו שיינע בעלי־תפלות; וואס זשע זאלן זיי טון? שמואליקס דאוועגען איז פאר זיי געווען על אפס ועל חמתם, און פאר שמואליקן אליין איז זיין חזניש לעבן געווען א מיאוס געמוטשעט לעבן. נאר צו די צרות מיטן האַרצווי־מיק, וואס ער האט געהאט ביי זיך אין דער היים, איז דאס נאר נישט געווען קיין משל אפילו, וואַרום פין זינט עם איז ארויס דער שם אין שטאט, אז יאָ־סעלע האט חתונה געהאט, האט שמואליק דעם חזנס ווייב ווידערמאל איבער־געבינן איר מיינונג וועגן יאסעלען און האט גענומען עסן אין מאמשען שמואליקן נעבעך, שיטן אים זאלץ איף די ווונדן מיט א פה־קרוש, ווי זי קאן.

— פיין אויסגעשטעלט זיך אקעגן א מאמן, גאנץ לייטיש! נישט אומזיסט זאגט די וועלט א וועדמל: „פין א חוירשן ווייבל קאן מען קיין שפרייכל נישט מאכן!" דיין יאסעלע איז געווען א שארלאטאן אין איז געבליבן א שארלאטאן. היינט פאדשמיי איך שוין, פארוואס איך האב אים פין קינדווייז אן אזוי פיינט געהאט. נישקשה, איך האב א גוטן חוש־הריח, איך שמעק אן באלד א מענטשן, וואס ער איז; מסתמא איז ער פונעם שודש א דער רוח ווייסט וואס! און איך פארשטיי גאר נישט, וואס זאלטע לייגט איין די וועלט נאר זיין מאמען אן

זאָגט, אז אַזאַ צדיקות, ווי דיין זעלדע איז געווען, איז נאָר אויף דער וועלט נישטאָ. לאָז זי מיר דאָרטן מוחל זיין, ווו זי איז...

שמואליק האָט אויסגעהערט די עלע רייד און ארומגעשלונגען זיי, ווי אַ בי־מערן מראָפן. אַסך ערגער איז אים געווען זיך באַגעגענען מיט זיינע גוטע פרייַנד, מיט זלאַטען און מיט אסתרן: וואָס קאָן ער זיי זאָגן, פאָמער מאַכן 'זיי מיט אים אַ שמיעס מכח זיין זון? ער האָט אָבער אין דעם אַ גרויסן טעות געהאַט: ולאַטע האָט זיך ווידער צעקריגט מיט דער הונטע און איז נעווען פאַרנומען מיט אירע עסקים, געהאַט ענגונ אייגענע צרות, ענגונ אייגענע זאָרג: מע באַהאַרף חתונה מאַכן אַ קינד, אסתר איז שוין, קיין עין־הרע, אַ מיידל צו לייטן, און ס'איז נישטאָ מיט וואָס: אָן קיין נדן ווייל מען היינטיקע יאָרן קיין מיידל נישט נעמען; אַ ליאַדע בחורל, אַן אינטערשלאַג, היסט זיך אַנידערלייגן עטלעכע הונדערט קערכ־לער, אַ חוץ מתנות — און דאָס דערווייל וואָקסט אסתר, עס גייט איר שוין דאָס צוואַנציקסטע יאָר, ווויי געשרייגן! עס דרייט זיך אפילו אַ שידוך, נישט אַזאַ גליי־כער, נאָר אַ גליק, אַ פאַרטיקע זאַך, אַ שמאַלץ־גריב. גיי, ביינד צונויף, מאַך עפעס אייגע אַליין, אַ ווייסטע אלמנה מיט פיצלעך קינדער יתומים!...

און אסתר, אַז זי איז געוואָרן געווארן, אַז יאָסלע האָט חתונה געהאַט, — וואָס האָט זי געקאָכט קלערן בשעת מעשה? ווער קאָן זיך פאָרשטעלן איר כא־לידיקט, באַטריבט, פארוואָלגט, צעבראָכן האַרץ נעבעך? עס האָט זיך איר געדאַכט, אַז זי קען יאָסלען אויסגעבונדן, און האָט אים פון תמיד געגלויבט, אַן אַלץ, וואָס ער האָט געוואָגט איז נעווען ביי איר הייליק; צום סוף זאָל ער זי אזוי מיאוס אָפּנאַרן, אָפּליגערן פון קאָפּ ביז פיס? אסתרן האָט זיך אויס־נעדאַכט, אַז אַזוי ליב האָבן און אַזיי געטריי זיין, ווי יאָסלע האָט ליב און איז געטריי דעם מאַמן זייגעם, איז גאָר דער צוויימער צו אים נישטאָ. נאָר שמייס ער איר פאָר די אויגן, ווי ער האָט זיך איר דעמלט געשווארן, בשעת אַווקפּאָרן פון דער חיים, אז ער וועט דעם מאַמן נישט פארגעסן אויף קיין מינוט אפילו, און וועט אים נאָר גליקלעך מאַכן; נאָר קלינגען איר אין די אויערן יענע גוטע ווערטער זיינע, יענע זיסע געזאַנגען, איז וועלכע ער האָט פאָר איר זיין הארץ אויסגעגאָסן, אין וואָס האָבן זיך איר געדאַכט, ווי ער זאָגט איר צו אייביק בלייבן דער יאָסלע, דער אייגענער יאָסלע, נישט פאַרגעסן קיינעם נישט פון זיינע ליבע אין געפרייע. צום סוף גייט אַוועק שוין באַלד אַ יאָר צייט, און מע הערט נישט און מע זעט נישט פון אים, און פלוצעם — נאָ דיר אַזאַ מין ידיעה! יאָ־סלע האָט גאָר חתונה געהאַט! און נאָר אזוי חתונה געהאַט! געגומען אן אלמנה, אַ גרושה, — צוליב געלט! און אָפּגעפאָן דאָס בסוד, זיך באַהאַבן!.... „גוואלד, גוואלד, יאָסלע זאָל אזעלכעם קאָנען פון?!“ אסתר האָט דאָס נישט ארויסגע־זאָגט קיינעם; זי איז נעווען רואיק, ווי תמיד, פארנומען מיט דער קראָם, אין זיינען געהאַט די שטוב, שמיל, פיין. וואָס האָט זיך אָבער נעמאָן ביי איר אין

האַרצן אינעווייניק? — דאָס האָט נישט געקאָנט ווײַסן קיינער, אַזוי ווי ס'האָט ביי איר קיינער נישט געוווּסט פון יענע זיכע גילדענע חלומות, אין וועלכע זי האָט פֿאַרבראַכט גאַנצע צוויי יאָר, זינט יאָסעלע איז אָפּגעפֿאָרן פון דער היים. מע קאָן זאָגן, אז יענע צוויי יאָר זענען געווען פֿאר אסתרן אַ לאַנגער זיסער חלום; יאָסעלעס געשטאַלט איז פון איר נישט אָפּגע־ מאַלן אויף קיין מינוט, און ווען זי האָט נישט פֿאַרקלערט, און וו זי האָט זיך נישט געוועגרט, איז געווען נאָר יאָסעלע און יאָסעלע. נישט איין מאָל פֿלעגט זיך מאַכן, אז זלאַטע האָט איר באמערקט, אַז זי איז עפּעס נישט אויף דער וועלט: „ווּאָס איז דאָס מיט דיר געווארן; — פֿלעגט זי מיט איר מענהן, — ווּאָס ביסטו געווארן אַזוי צעטראַגן? די מעסט אַפּ דרייצן אַרשין און העכסטס נאָכדעם צוועלף, און גדליה מאיר דער צעלניקער היסט ביי דיר נאָר מאיר גדליה, פֿאַרקערט דאָס שליימזל?" אַן אַנדער מאָל פֿלעגט אסתר, זי־ צגדיק איבער אַן ארבעט נעבן דער קראָם אויף אַ בענקעלע, פֿאַרטראַכטן זיך און צעזינגען זיך תחילת גאַנץ שמיל, און ווּאָס ווייטער — אַלץ העכער און שטאַרקער, נאָכמאַכנדיק ווי יאָסעלע זינגט, און נאָר נישט באַמערקנדיק, אַז דאָ נישט ווייט זיצן מאנצבילן... די מחשבות פֿלעגן זי פֿארטראָגן אמאָל גאַנץ ווייט אהין, ווו יאָסעלע געפֿינט זיך, און דאָרט איניינעם מיט אים האָט זי זיך אויך געפֿונען, גע־ קוקט אויף אים אין געהערט זיין זיס קול, זיין געטלעך זינגען, פֿונקט ווי יענעם שבת בייטאָג ביי שמואליק דעם חזן אין שטוב. אין אמאָל פֿלעגט זיך איר אוי־ ווייזן, אַז אָט קוקט מען איר אָנזאָגן אַ בשורה: „אסתר, דו ווייסט, ווער ס'איז געקומען? יאָסעלע שמואליקס, יאָסעלע סאָלאָווי איז געקומען!" און אַן אַנ־ דערש מאָל פֿלעגט איר דורכפֿליען אין קאָפּ אייך א שלעכטע מחשבה; עס גייט דורך אַ כמאַרע פֿאַרבי דער זון אין פֿארשטעלט אויף אַ מינוט איר ליכטיקע שיין — אסתרס געדאַנקען באַקומען אַן אַנדער מין מראה, אין זי הייבט אָן צו זאָרגן, איבערמאַכטן, ארויסלאָזגדיק אַ זיפּץ פֿונעם טיפֿן, טיפֿן האַרצן; נאָר די כמאַרע גייט אַוועק און די זון שיינט ווידער מיט איר חן. אַ שלעכטע מחשבה מרייבט אסתר ארויס פֿונעם קאָפּ, און יענע ליכטיקע געדאַנקען קומען ווידער אָן, און דאָס האַרץ רירט זיך ווידער פון פרייד און פון נחת, און יענע זיסע חלומות קימען ווידער אָן, אין עס ווערן זיך איר גילדענע פֿאַנטאַזיעס, און זי זינגט שוין ווידער אויף יאָסעלעס שטייגער. „ווּאָס איז דאָס מיט דיר געווארן, מאַכטער? — פֿלעגט איר זלאַטע איבערשלאָגן די בעסטע מחשבית אינמיטן. — ווּאָס פֿאר אַ פֿגים האָט דאָס, איר פרעג דיר, אַוועקוועצן זיך דאָ אין מיטן דרויסן זינגען? און פֿאר פרעמדע מענטשן נאָר!"... אסתר פֿלעגט זיך אויפֿכאַפּן ווי פֿונעם שלאָף און פרעגן פֿאַרוווּנדערט: „זינגען? ווער זינגט דען?"...

דאָס לעצטע יאָר, ווּאָס יאָסעלע האָט אויפֿגעהערט צו שרייבן בריוו, האָט אסתר, געווייגלעך, געהאַט יסורים דערפון; נאָר זי איז געווען אין אים אַזוי

אַרגלויבט, אז זי האָט נאָר גישט צוגעלאָזט סיין שלעכטע מחשבה. זי האָט אים אליין ביי זיך פּארעגמפּערט: „א מענטש פּאָרט אהין כסדר, איז נעזונד — וואָס איז דאָס חידוש?“... און זי האָט געהאָפּט. פּלוצעם — נא דיר גאָר אזא שלאָק! דערויף האָט זיך אסתר גאָרנישט אָנגעהויבן צו רעכטן. ווי א רונער האָט איר די דאָזיקע ידיעה דערלאַנגט איז קאָפּ פּריין. זי האָט זיך ווי אויפגעכאפּט פון א לאַנגן שלאָף און דערזען, אז אַלע אירע פּרייד מיטן נאַנצן גליק אירם איז א חלום, אין וועלכן זי האָט פּאָרכראַכט צוויי יאָר כסדר, די בעסטע צוויי יאָר אין איר לעבן. זי איז מיטאמאָל געוואָר געוואָרן פון אוויפיל פּאלשקייט אין שלעכטיקייט אויף דער וועלט! זי האָט מיטאַמאָל דערזען פּאָר זיך אזא מיאוס, ביטער, פּינצטער לעבן! נאָר ווער האָט דאָס ביי איר געקאָנט וויסן? וועמענס עסק איז דאָס? ווער קיקט זיך אַרום אין מאַזעפּעווקע אויף אַן אָרעם מיידל, וואָס אָט איז זי געווען גליקלעך ווי די גאַנצע וועלט, און אָט איז זי אַראָפּגע= פּאלן פּגעם היטל ביז צו דער ערד? אסתר האָט זיך בייגאַכט ביי זיך אויפן גע= לענער גוט אויסגעווויינט שמילעחהויט, גישט איין מאָל, נאָר עטלעכע מאָל, גע= שמאַק אויסגעווויינט. נאָר דאָס וויינען האָט איר אָבער גישט פּארגרינגערט איר ביטער הארץ אפילו אויף קיין האָר. דען הויז דעם, וואָס איר מזל איז געווען אזוי ווייסט אין פּינצטער, האָט זיך אויף איר געוואָמען א נייער אומגליק, א גאָטס שמראָף, א מלאך=המית אויף אירע יונגע יאָרן. דער דאָזיקער מלאך=המות איז געווען — הנגיד רב אלטער פּעסיעם!

XXII

אלטער פּעסיעם זיצט אַן אַלמן, און רב קלמן שדכן לייגט איין די וועלט.

אלטער פּעסיעם איז א פּייגער באַלעבאָס. ער האָט זייער א מייערע, א גרינ= גע פּרנסה אין מאַזעפּעווקע: ער איז זיך א בעל=הלוואה. נאָר ער איז נישט גלייך צו אַלע אַנדערע פּראָצענטיקעס, וואָס וויסן נישט פון קיין לעבן צו זאָגן. א מא= זעפּעווקער פּראָצענטניק גייט אַרום שטענדיק אין איין זאָרג. ער איז אין פּחדים, טאָמער וועט דער אָרעמער יענער נישט אָפּגעבן, אין שלאָפּט נישט קיין נעכט. ער וועכט מיט דער צייט א גהויערע מרה=שחורהניק. עס שמעלט זיך אים אַלץ פּאָר, אז יעדער מיינט ביי אים אויסנארן, צונעמען, צוועקראַבעווען, ירשהגען אים ביי זיין לעבן. עס דאַכט זיך אים אַלץ, אז אימלעכער שאַרפּט אויף אים די ציין, — אין וואָס וועט זיין דער תכלית, אז עס וועלן אים שוין אַלע אָנטעצן? עס קומט דאָך אים דעמלט נאָר נעמען א מאָרבע, חלילה, אין גיין איבער די הייזער! אזעל= כע געראַנקען ברענגען אים, דעם מאַזעפּעווקער פּראָצענטניק, דערצו, אז ער מיז וועכן קאָרג, א נהרג על פּחות משוה פּרוטה, גיין קריעה=בליאה, גישט פּארגינען

זיך דאָס שמיקל ברויט, וואָס ער עסט. ניין, אַלטער איז נישט פון דעם מין. ער קען זיינע יידעלעך און וויסט גאַנץ גוט, אַז ער קאָן פון זיי ציען זיין בא־דערפענגיש כסדר. כאָטש ער ליגט ביי יעדן אין מיטל און הינטער די איינמאָל מאָנט פון אים א תל, מע רופט אים „עשו", „פּיאַווקע", „המן" און נאָך אזעלכע צו־נעמענישן, — אָבער אין די אויגן, נישקשה, גיט מען אים אָפּ מכוח: „רב אל־טער" רופט מען אים! אַ ברירה האָט מען? ער האָט פּאָרט די קליינגערס, אן אַלע דאַרפן צו אים אָנקומען. דערום לעבט זיך אַלטער אַ גומן טאָג, קוקט ערריין אין מעפּל אַריין, דאָס עוף זאָל זיין זים און דאָס יאָוכל פּעטש, און היט זיך אָפּ דאָס בייכל זייער גוט, נישט צולאָנדיק זיך קיין יסורים פון קיין שום זאָר אויף דער וועלט. ווי דאָס וועדעמל, אַז עס פּאַרקלויבט זיך אינעם בעסטן עפּל אַריין, ליגט דאָס זיך דאָרט רואיק, גאָר נישט אָנזיכטיק, זויגט און נאָגט די זאפּט פּאַוואָלינקע, מיט ישוב־הדעת, און ווי גארנישט וויסן, וואָס וויטער, אויף ינער זייט עפּל, טוט זיך, — פּונקט אזוי לעבט זיך אַלטער אויף זיין געשעפּטל אין מאַזעפּעווקע, אין וואָס גייט דאָס אים אָן, וואָס ינער זאָגט, צי וואָס יע־נער רעדט דאָרטן, ווייס איך וואָס? אויפן הימל א ירידי! אָבי אים איז וואַרעם... פּאַרקערט, מאָמער וועט איר אים זאָגן מוסר: „רב אַלטער, זיר דאַרפט מיר אוועקשטעלן, כלערנן, אין וואָס וועט אייך שיין אריינקומען, אַז איר וועט שוין ביי מיר אַרויסרייסן נאָך אַ האַלב קערבל, מישטיינס געזאָגט? איר וועט שוין דאָ גליקלעך ווערן? איר האָט קאַרג, דאָס ווייב מיט די קינדער האָבן אייך בא־זעצט?" — וועט ער אייך אויסהערן גאַנץ קאַלטבלוטיק, און אויך קאַלטבלוטיק מיט אַ שמייכעלע ענטפּערן: „כ'קאָן נישט, בנאמנות!" און נאָכדעם מעגט איר שוין רעדן, ווייל איר ווילט אָדער פּרווט וועלן נעמען ביי אים אַ נדבה מער מיט דריי גראָשן ווי ער גיט, וועט ער אייך נאָר ענטפּערן אזוי בנעימות, אזוי אָנגענעם: „איך גיב נישט מיין, בנאמנות!" — אין דאָס הייליק, איר מעגט שוין זיין זיכער. — אָט אזא מין יידל איז זיך אַלטער.

אַלטער פּעסיעס איז א פיין, אויסגעפּוצט יידל, א נעפּאקטס, שוין אין די יאָרן, נאָר מחמת ער איז זייער געזונט אין געלייטערט אויפן פּנים, און א בערדל האָט ער אַ קלייגס, ווייזט ער אויס נאָך גאָר אַ יונגערמאַנטשיק. ער האָט אַ היפּש בייכל, פון יקדיש בלום — זאָגט מען; דאָס מיילעכל איז ביי אים צינויפּגעצויגן, אייגעשנורעוועט, די ליפּן רויט אין פּעט אין מסיכל צום זויגן, ווי ביי אַ פּיצל־קעלע; די בעקעלעך זענען ביי אים תמיד רויטפּערביק און אָנגעבלאָזן, ווי די באַמפּעשקעס. בכלל איז אַלטער א גאנץ פיין יידל, נאָר אויגן האָט אַלטער נישט קיין שיינע: איין אויג האָט ער אַ גרויס און דאָס אַנדערע אַ ביסל קלענער, אין אָט מיט דעם קליינעם אויגל, אַז ער מוטשעט אַ קוק אויף עמעצן, ווערט יענעם פּאַרקילט אינעווייניק. ניין גייט ער פּאַוואָלי, רעדט שמילעהויט, אַ ביסל מיט אַ קווישט, שמענדיק מיט אַ שמייכעלע. ערום זיך האָט אַלטער ליב צו גיין רייז,

זויבער, דאָס זיידענע קאשקעטל, דאָס לייסטריגענע קאפאטקעלע און די גאנצע הלבשה איר אים זונגט, ס'איז תמיד שפּאָל גיי, די שטיוול גלאַנצן, קיין שפּריצ־ קעלע לאָזט ער אויף זיך נישט פּאַלן. תמיד איז ער פריי, שמענדריק צופריידן מיט זיך, האָט קיינמאָל קיין עגמת־נפש נישט. נאָכן וואַרמעם שלאָפט ער זיך אויס אין גייט אַרויס אַ ביסל אין מאַרק ארײַן, גלאַט אַזוי זיך, זענען זיך מיט דעם און מיט יענעם; אַ ביסל רעדן, נעמען אַ ציגאַר־טימען ביי יענעם. ב ע מ ע ן ב ײ י ע נ ע ם איז ביי אים דאָס חיות, און כאָטש ער וויסט גאָנץ גוט, אַז הינ־ טער די אויגן רופט מען אים הערפאָר „ד ב ר ־ א ח ר", נאָר ער האָט דערפון אײַך קאַרג וואָס עגמת־נפש: „ס'אַ דאגה אַ ביסל!" — מאַכט ער מיט אַ שמיי־ כעלע. אַז מע קומט צו אים אין שטוב אַרײַן, נעמט ער צו איטלעכן באַזונדער בסבר־פּנים־יפות, מימן שענסטן כבוד, וווייסט נאָרנישט, וווּ יענעם אַנידערצוזעצן אין קאַרגט נישט קיין גופא, זיסע רייד־עלעך קיינמאָל און קיינעם נישט. נאָר פּונדעסטוועגן האָט מען אים אין מאַזאפּעווקע נישט ליב, מע קאָן אים נישט סובל זיין מיט אַלע זיינע זיסע גענג. האָבן האָט מען צו אים, דאַכט זיך, גאָרנישט. ער טשעפּעט נישט קיין פּליג אויף דער וואַנט, פּונדעסטוועגן האָט מען אים פיינט אין שטאָט ערגער, וויי דעם מויל, אַפּגים, ער מוז זיי ליגן דאַרמן מיט אין דער לעבער! נאָר אפשר מיינט איר, אַז ער וויסט דאָס נישט, צי עס ברט אים? עס זאָל דאָס אים אפילו אַנהייבן צו ברן! — אָט אזא מין יידל איז זיך אלטער.

„אַלטער פּעסיעס" רופט מען אים נאָך זיין מאַמע פּעסיע, עליה השלום: פּעסיע איז געווען א בריה א יידענע, א גאנץ פּיינע, און אין די יונגע יאָרן, זאָגט מען, איז זי געווען גאָר א פּארשוין, און הערד איר שיינקייט אין בריהשאפט האָט מען גאָרנישט ארויסגעזען דעם מאַן אירן, רב חיים ישעיהו, וואָס איז כל ימיו געזעסן אין קלויז אין געלערנט און געדינט גאָט. די שטוב האָט שוין געפירט פּעסיע אליין; איר פּרנסה איז געווען א שענקל. „עס, אזוי זיך, נישקשה, דאָס שמיקל ברויט שלעפּט זיך", — האָט זי געזאָגט. און פון דעם „עס" האָט פּעסיע אַנגעקליבן א היפּש קאַפּיקע, אָבער מאַקע גאָר א היפּשע, אזוי, אז מיט דער צייט האָט זי זיך פּאוואָלינקע אויסגעבויט א שטוב, צוגעקויפט א פּאָר קלייטלעך, זיך דאָבוועט א ביסל צירונג, פּארליען עמלעכע קערבלעך אויך אמאָל, אז מע האָט ביי איר שטאַרק געבעטן, און צוממיינסטן — גלחים; מיט גלחים האָט פּעסיע ליב געהאַט צו האַנדלען: „א כפּרה — פלעגט זי זאָגן — הריי יהדן פּאָר איין גלח, להבדיל!"... מע האָט אפילו געשמועסט אין שטאָט, אז... נאָר וואָס מע קאָן אין מאַזאפּעווקע אויסטראַכטן! „א בריה נפלאה אָט די פּעסיע!" — האָט מען אויף איר געזאָגט, קוקנדריק אויף רב חיים־ישעיהן, וועלכן ס'האָבן מקנא געווען א סך יידן. — „א גוטע בחורטע אייערע!" — האָבן חברה צו אים געזאָגט אין קלויז. — „ א גוטע בחורטע, זי באַשטייט אַקעגן דריי מאַנצביליז, אייער פּלוניתטע"... רב חיים ישעיה פלעגט דערויף נישט עגמפערן גאָרנישט, נאָר א

קיק מון פון אויבן, אריבער די ברילן, אויפהייבנדיק די געדיכטע ברעמען, ארויס־
לאָזן א זיפֿץ, זיך פֿארמאַכטן, קראַצנדיק זיך מיט דער האַנט אונטערן טלית־
קטן, אין זיך ווידער נעמען צו דער נמרא. און אָט אזוי, זיצנדיק אין קלויז, איז
זיך רב חיים ישעיה אמאָל אנטשלאָפן געווארן אויף אייביק שוין. קיינער האָט
נישט געוווסט די סיבה פון זיין אוועקשטארבן פלוצעם אין מיטן דרינען: „האכט
זיך, געווען א געזונטער ייד, א גבר,—פלוצעם נא דיר!"—„נו, מסתמא האָבן זיך
אים אויסגעלאָזט די יאָרן, לאָז ער האָבן א ליכטיקן גן־ערן דאָרט — א ווייל־ער
ייד געווען, אן ערלעכער!" — אזוי האָט מען געשמועסט אין שמאָט. און רב
חיים ישעיה האָט נעהאַט אזא לוויה, אז פיל מענטשן האָבן זיך געווונדשן אי־
בער הונדערט און צוואנציק יאָר האָבן נישט קיין קלענערן כבוד. „או־וואַ, א ווי־
לער ייד געווען, א שמילער זייער און א גרויסער למדן!" — „ס'איז א סברה, אז
ער איז געווען א פֿרוש"... — „יאָ א פֿרוש, צי נישט קיין פֿרוש, אן ערלעכער ייד,
א כשרער ייד איז ער געווען געווים, כאָטש נישט קיין איבערגעשפּיצטער, לאָז
ער מיר מוחל זיין"... אָט אזעלכע שבחים האָט מען נאָכגעזאָגט רב חיים ישעיה
אין שמאָט א קליינע ציים און מע האָט אין אים גיך פֿארגעסן.

פּעסיע איז זיך געבליבן ביי איר פֿרנסה, ווי פריער, מיט אירע גלחים נאָר
נישקשהדיק, נישט צו פֿארזינדיקן, און קיינער האָט נישט ארויסגעווען אויף איר,
אז זי איז אן אלמנה, דאָס הייסט, זי האָט זיך קיינמאָל נישט געקלאָגט, למשל,
ווי אן אלמנה קלאָגט זיך אויף איר וויסט מזל, געווינלעך. פּעסיע איז זיך אָפּ־
געזעסן נאָר איר מאָן זיין שבעה, זיינע שלשים האָט זי אים אויך אָפּגענעבן, ווי
ער האָט ביי איר פֿארדינט, זי האָט דאָס גאנצע יאָר געטראָגן א שווארצן פֿאר־
מעל, „קלאָג", ווי עס באַדארף צו זיין, און איז זיך געבליבן די אייגענע פּעסיע,
וואָס פריער, האָבנדיק אין זינען נאָר דאָס געשעפֿט איהם, די גלחים און, להכדיל,
דאָס קינד, — אַלמער זאָל לעבן. פּעסיע איז נעווען זייער א נעטרייע מומער;
אַלמער איז ביי איר נעווען תמיד מייער, ווי דאָס שווארצאַפּל פֿונעם אויג. פון
קינדווייז אָן ביז כמעט דער חתונה זיינער האָט ער זיך געהאַלטן ביי דער מאַמע
פֿארטער, און פּעסיע האָט אויסגעהאַדעוועט אלמערן אזוי, אז אלע ווייבער האָבן
איר מקנא געווען: „זי האָט דאָס אויסגעפּאַשעט דעם בן אירן, קיין בייז זאָל
אים נישט שאָטן!" אין אים האָט פּעסיע ערייגעליגט אינגאַנצן איר ליבשאַפט.
„אן אויג אין קאָפּ — האָט פּעסיע געזאָגט — און אָנגעקימען איז ער מיר נע־
נוג שווער; כמעט פון העכער זיבן יאָר נאָך דער חתונה האָב איך קיין קינדער
נישט געהאַט. א ר האָב שוין געמייגט, אז איך בין אן עקרה. ווו בין איך נישט
אויסגעווען, ביז איך האָב זיך דערלעבט דאָס דאָזיקע? און מיט דעם איז שוין
די עתד פֿארשלאָסן געווארן". פּעסיע האָט אים נישט אָפּגעלאָזט פון זיך איף
קיין מינוט; צען מאָל א מאָג פֿלעגט זי קומען אין חדר אריין, זען וואָס דאָס
קינד מאַכט, ברענגען אים אלעמאָל אן אנדער מין זאַך: אן עסנווארג, א נאַשערייַ,

א לאקעמקע. אלע ייִנגלעך פון חדר האָבן אים מקנא געווען, געשלונגען די סליִנע, זיך געווונטשן זיין אויף אלטערם אָרט... שלאָגן אָדער שמייסן אלטערוניון האָט דער רבי נישט נעמאָרט בשום אופן; א פּינגער אין עמעצער האָט געפרוווט אויפהייבן אויף אים, האָט פּעסיע אויסגעריסן די אויגן יענעם. ווינמער אין די גרויסע פרעסט און זומער אין די גרויסע היצן האָט אים פּעסיע פון דער שטוב נישט ארויסגעלאָזט: „די תירה, נישקשה, וועט נישט אָנטלויפן" — האָט זי נעזאָגט. צום לערנען האָט אלטער געהאָט אָן אָלעמען זייער א פּלאָמשיק קעפּל, אין קיין גרויסער מתמיד איז ער אויך נישט געווען. פּעסיע האָט געווסט, אז קיין רב וועט ער נעווים נישט זיין, און האָט אָבער דערפון ווינציק וואָס יסורים געהאָט: „נו, מילא, וועט ער נישט זיין, ווי דער מאָמע זייגער"... — אזוי האָט זי געזאָגט און האָט אים צו זעכצן יאָר אָפּגענומען פונעם הדר, אויסגעהאלטן נעבן זיך אַ פּאָר יאָר און דערנאָך חתונה געמאכט צו מזל.

א ווייבל האָט אים פּעסיע געגעבן זייער אן אייִדל קינד, א „רוחנית"; און ווי פּעסיע איז געווען א גימע מומער, אזוי איז זי נאָך מער געווען א גימע שווי־גער. פּייגל — אזוי האָט געהייסן אלטערס ווייב — איז בּיי איר געווען פּאר־רעכנט פּאר אן אייגן קינד, און פּעסיע איז אויסגענומען נאָך אירע טרוים, נישט אָפּגעלאָזט זי פונעם אויג אויף קיין מינוט: „פּייגלע, אפשר ווילסטו אָט־אָ־דאָס? מאָמער ווילסטו יענץ?" נוט ווי די וועלט איז דאָרטן געווען פּייגלען, זי איז געווען נאָר גליקלעך; אָבער נישט לאַנג האָט געדויערט איר גליק. ארום און ארום נוט קאָן נאָר נישט זיין: נאָט האָט פּייגלען נעשטראָפט און האָט איר נישט נעגעבן קיין קינדער. אלטער האָט אזוי געאָרט א קינד, פּעסיע האָט אזוי געוואָלט אז אייניקל, א נחת פון אָלטערן, אז מע האָט פּייגלען פּאראָמערט דאָס לעבן. פּריער האָט זיך דאָס אָנגעהויבן פון א וועלטל אויף צו כלומרשט, פּאָרבייגייענדיק א זאָג גלאָט אזוי: „דו ביסט דאָך א בעזדיסניצע, פּייגל, וואָס האָט מען מיט דיר צו שמועסן?" און נאָכדעם האָט אלטער אָנגעהויבן ביסלעכווייז זיך בלאָזן אויף פּייגלען, אין פּעסיע פון איר זייט האָט זי אָנגעהויבן אומערמרויבן, זי זאָל פּרווון דאָס אין פּרוון יענץ, פּאָרן אהער און פּאָרן אהין, מאָמער וועט פּאָרט עפּעס העלפן... „איך האָב אליין, מאכמער מיינע, א צייט קיין קינדער נישט נעהאָט, — האָט מיט איר פּעסיע נעמענהט, — און אז איך האָב דערזען, אז ס'איז שלעכט, האָב איך אוודאי נעמאָן כל המיטלען; איך בין נעווען וווי די ווילסטו: אי בּיים מאָטער, אי בּיים רבין, להבדיל, אי בּיי יענער גוּיע, וואָס איך זאָג דיר, און האָב אין די עמלעכע יאָר אויסגעמרונקען קריימער — מאָמעניו! וואָס דען? אזוי איז גוט? וואָס איז א יידענע, מישמיינס נעזאָגט, אז זי האָט נישט קיין קינדער? אז מע האָט קינדער, האָט דער מאָן איך ליב, אין אז נישט, חלילה, פּארדרייט ער מיט דער נאָז, אָדער ער מיט נאָר א שפּיי"... ווייטער־ווייטער האָט פּעסיע נעארבעט אלץ מער, זי האָט אויסגעלייגט די וועלט, אייך יעדן טריט פּארצאָפּט

פּיגעלען דאָס בלוט. „וואָס טוּג זי דיר, די סאָמע ציג?“ — האָט פּעסיע גע־מענהט מיט אלמערן. — גט זי אָפּ און פּטר אן עסק!“ פּיגל האָט דאָס אלץ גע־הערט, און עס האָט זי גוט געקרענקט. נאָר זי האָט געטראָגן די צרות אינעווי־ניק, טיף אין הארצן באהאלטן. זי האָט אָנגעהויבן צו קרענקען, קוירון זיך, טרינ־קען קרייטער און פּלעשלעך מיט פּראָשקעס, אזוי לאַנג, ביז זי איז געשטאָרבן.

פּעסיען אין נישט באַשערט געווען צו דערלעבן א נחת פון איר קינד. מע האָט אפילו אלמערן נערעדט שידוכים א סך, עס האָט זיך אלץ געבונדן און גע־בונדן, עס האָט זיך אָבער נאָרנישט אויסגעבונדן. עפּעס האָט אלטער קיין גליק נישט־געהאַט צו שידוכים, און איז אזוי אָפּגעזעסן אן אלמן א היפּשע צייט. פּעסיע האָט זיך שוין איבערגעפּעקלט אויף יענער וועלט, און אלטער זיצט אלץ אן אלמן. נאָר עס זאָל אים מאַקע שמאַרק ארן, וואָס ער זיצט אליין — ניין! עס זאָל זיך מאכן א רעבטער שידוך — מהיכי־תיתי, פּאהוואָס גישט? נאָר יאָגן זיך, לויפן נאָך דעם — עס, גישט כדאי!... רב קלמן שרכן שוויגט אין דעם אפילו נישט און מיט זיך זיין זאָר גאַנץ פּעסט: ער שרייבט ברידלעך, רייסט איין די וועלט און פּאלט אָפּט אריין צו אלטערן מיט א גוואלד:

— ביז וואַנעט איז דער שיעור ביז וואַנעט, רב אלטער, צו מוטשען? עס מוז דאָך האָבן אן עק מוז דאָך עס!

— האָסט מאַקע, אפּגים, קיין צייט נישט, חוזק אייגער? — מאַכט צו אים אלטער מיט א שמייכעלע, וי זיין שטייגער איז.

— גיט זשע מיר כאַמש עמלעכע גראָשן, גיט מיר דערוויילע, רב אלטער!

— גראָשנס? פּע!

— אויף היצאות, רב אלטער, אויף היצאות!

— וויים איך נו! — עגמפערט אים רב אלטער און מער עגמפערט ער אים שוין הייגמיקס מאָל קיין וואָרט גישט.

אָט אזא מין ייִדל איז זיך אלטער פּעסיעס.

XXIII

אלטער איז גראָד קיין נאָר נישט, און די מומע יענטל לייגט זיך אריין אין געשעפּט

אלצדינג איז ביז א צייט. עס האָט זיך איינמאָל געמראָפּן אזא מעשה: אל־טער האָט זיך פּארשפּארט מיט רב קלמן שרכן ביי זיך, דאָרט אין יענעם הדרל, וו: דער קאַסטן שטייט, — דער אָרט, וואָס אלטער פּלעגט תמיד באַנוצן אויף צו רעדן מיט עמעצן א סוד־זאָך, און האָט דאָרט מיט אים עפּעס לאנג גע־

שמועסט, מחמת אז רב קלמן איז פון דאָרטן ארויסגעגאַנגען, איז ער געווען אויפן פּנים הויפטער אין האָט אַלץ געכמאַרעט מיט דער נאָז, צישאָקלענדיק מיטן קאָפּ און רעדנדיק צו זיך אליין: „פּיון, פּיון"... אין דאָס אויבערויקע, וואָס ער האָט דאָרטן אונטערגעברומקעט, וווייסט מען נישט. רב קלמן האָט צעלאַזט די פּאָלעס און איז באַלד אוועק צו זאָמעס שוועסטער, צו יענטלען. מיט איר האָט זיך רב קלמן געסורעט א היפּשע צייט, כמאַרענדיק מיט דער נאָז אין הויכטנדיק, ווי א מענטש, ווען וויל עפּעס זאָגן. יענטל איז געשטאַנען די גאַנצע צייט אינמיטן שטוב, האַלטנדיק דעם קאָפּ אויף דער האַנט, אין האָט אלץ צוגעהערט, ווי רב קלמן לעפּעטשעט מיט דער צונג, רעדנדיק האַלבע ווערטער. און אז ער האָט זיך אויסגעקוועטשט אינגאַנצן, האָט זיך פּלוצעם יענטל אַ פּאָטש געטאָן מיט ביידע הענט איבער די ליטקעס, אויסשרייענדיק אויף א קול מיט אזא כעס, אז רב קלמן האָט אין גרויס צימערניש געמאַכט א היפּשן „בואי־בשלום" צוריק.

— צי איר זענט משוגע, צי חסר־דעה, צי גלאַט אזוי פּונעם זינען? — האָט יענטל געשאָטן אויף אים מיט פּייער. — וואָס האָט זיך מיר געהלומט יענע נאַכט אין חיינמיקע נאַכט אין פּאַראיאָרן ווינטער, וואָל פּאַלן אויף מייַנע שונאים קעפּ! גיט צינויפּנעפּאָרט! איך האָב אלץ געמיינט, איר שמועסט מכח זלאָמען, צום סוף זענט איר גאָר פּארקראַכן, אהא! ווי זאָגט ער: „קורץ געמראַכט און גוט געמאַכט!" ער איז גאָר קיין נאַר נישט, אייער אלטער, אפּגים? וויים איך וואָס! משוגע מיינע שונאים? אזא יונגוב, א פּיסקליא, בלוט אין מילך! גיט צינויפּנעפּאָרט — דעם זימער מיטן ווינטער! אזא פּארשוין צו אזא אלמן כלה, א רעמעד, זייט מיר מוחל, א רעמעד!

— א רעמעד, זאָגסטו, יענטל, א רעמעד? אָבער א זאפּמיקער רעמעד, א פּעמער, א גענפּאַקמער, זאָג איך דיר, אַנגעשטאַפּט מיט געלט! לאָמיר האָבן אזא יאָר לאָמיר, ווען פּאר א גליק דאָס איז פּאר דיין זלאָמקען איז דאָס. לאַרן ווען איך ווייל איר געבן א זאָר, ווי זאָגט מען, א שמאַלץ־גרוב, גליקלעך מאַכן, איז זי נאָך ברוגז זי! דו ווילסט נישט, ווי דו ווילסט זיך! איך האָב מיר מיינס אַפּגעזאָגט איך, אין די בריוהה איז ביי דיר די בריוהה.

— א שמאַלץ־גרוב? — זאָגט יענטל שיין א ביסל ווייבער. — דאָס שמאַלץ רינט אויס, די גרוב בליבט איבער. איר האָב מיך אויך געראַדעוועט איך א שמאַלץ־גרוב, ווי איר ווייסט דאָך, ווי זאָגט ער: כאָטש פּאַקרישקע... נאָר גאָר־נישט, איר ווילט, איך זאָל רעדן מיט מיין שוועסטער, וועל איך רעדן, א ווארט איז נישט קיין פּאטש. נאָר איך זאָג אייך פּריער, רב קלמן, עס וועט נישט גיין. אסתר איז אן אנדער מין קינד, נישט גלייך צו אנדערע הינע מיידלעך.

— גיין איז גיין. וואָס איז? מע גייט דען הָא עמעצן חלילה פון קהל גייט מען דאָך? א מיידל איז א האַמעד: יערער ווישט זיך יעדערער. אין ווען איז

אכתר וואָס? א נקבה. גאָ דיר א גראָשן נאָ דיר. געווינלעך, אז דו וועסט זיך ארײַנלייגן, וועט מסתמא זיין דעכט מכתמא.

— יאָ, — זאָגט יענטל, באַקלאָגנדיק דאָס געשעפט פון אַלע זייטן, — ווי מיינט איר אָבער, פון זיין זיוך וועט נישט זיין קיין שום מניעה?

— פון אַלטערס שמועסט? — זאָגט רב קלמן, צומרעמנדיק געמטער צו יענטלען. — א שיינע מעשה, כלעבן! יענער גייט אויס, חלשט, זאָגט זי גאָר א מניעה, זאָגט זי!

— נישט דאָס מיין איך דאָך. — זאָגט יענטל. — איך שמועס פון גדן שמועס איך. זלאַמע, וויסט איר דאָך, אויז, צווישן אונדז דערנדיק, נישט אימשמאַנד ארויסצוגעמען אפילו קיין הינדערט קערבלעך גדן. געגוג, אז זי באַדאַרף הייַנטיקע צייטן התינה מאַכן א מאַכטער און האָט נישט מיט וואָס נעבעך. וויזאָגט מען: „עס איז גרויגגער אויפצוהייבן א שיכור אייַדער א קבצן".

— וויים איך וואָס דו רעדסט, יענטל, וואָס. אַלטער שמייס מאַקע אין דיין זלאַמעס גלעטן שמייס ער? נישמא וועט ס'זאָל לאַכן. כלעבן, נישמא!

— אויב אזוי — זאָגט יענטל, ארײַנלייגנדיק א פינגער אין מויל, און פאַרמאַכט זיך — אויב אזוי, וועלן מיר זען. מע באַדאַרף זיך פרזוון: אז מע קאָן נישט אַריבער, מיז מען אַרומגעפאָר.

— מכוה־נפושך, יאָ — יאָ, ניין — ניין! — זאָגט רב קלמן, צוענעמענדיק מיט בייד העגט אין איינבייגנדיק דעם קאָפּ. — גאָר אַוודאַי, וועט דו ווילסט גאָר דו, וועט דאָס געווים גיין, גאָר נישמאָ וואָס צו רעדן. די צונג פיקן דאַרף מען דיר נישט, ברוך השם. מע באַדאַרף זיך גאָר אַנטון א ביסל א כח, און דער עיקר — נישט לאָזן אָפקילן דאָס, ווי זאָגט ער... א גומן!

— א גומן! — ענטפערט יענטל. — איך וועל מיך גאָר איבערלייגן מיט מיין בייגישן, וועלן מיר הערן, וואָס וועט עפעס בייגיש זאָגן הערוין: אין צווייען אוז שמאַרקער.

— אויך רעכט! — ענטפערט רב קלמן. — אויב דו ווילסט זיך איבערלייגן מיט אים, איז ווי דו פאַרשטייסט ווי. פאַרט א מאַן, ווי זאָגט ער... א גומן!

— א גומן! וועט זשע, רב קלמן, כאַפּט זיך גאָר נישט אַריים מיט קיין וואָרט פאַר דער צייט, נישט פאַר זלאַמען, נישט פאַר מיין בייגישן. עס זאָל נישט אויסקומען א סך זומרות — ווינציק לאָקשן, איר פאַרשטייט?

— פיין, פיין! — זאָגט רב קלמן און גייט אַוועק פון יענטלען זייער צופרידן, דערנדיק צו זיך אַליין דעם נאַגצן וועג.

דאָס איז אָבער געווען פון יענטלס זייט נאָר א תנועהלע פון א דיפלאָמאַט. עס האָט איר אזוי געפאַסט צו זאָגן, אז זי באַדאַרף איבערערדן וועגן דעם מיט איר בייגישן. אין אמת רעדנדיק, האָט זי דאָס גאָר נישט געמאַרט מגלה זיין פאר אים. בייגיש האָט איר נאָר געקאָנט קאַליע מאכן, נישט פאַרריכטן. בייגיש

איז געווען אזא מין סארט יונגערמאן, וואס האט זיך אמאל געריבעט פאר א שטיקל משביל אין מאזעפשווקע. אליין איז ער געווען א קאשפערעווער, פון דער גרויסער שטאט קאשפערעוו, אין אים האט דאס בתיה געקריגן, ווי אן אנדער מיקל, פאר איר קלענערער מאכטער יענטל. התנוויוו האט ביניש געשמט פאר א צצקע, א ייגל פון לערנען; נאר נאך דער חתונה האט ער זיך ארויסבאוויזן גישט אזוי פיין: ער האט דאס לערנען פארבויגן אין האט זיך אפגעגעבן צו אנערערע מינים לערנעבטן: צו ביכלעך גאר. נאר מען איז פון דעם באצייטנס געווואר געווארן אוך מע האט אים פון די ביכלעך אפגעריסן. בתיה האט געגוג געארבעט; זי האט אים געוואלט נאר גטן אוך געגוג: זי הארף נישט אזא סחורה, זי האט זיך פארנארט איגעם „פרעדמעט" — האט זי אלץ געמעגהט, ארויס= ריפגדיק פון קאשפערעו ביינישעם עלטערן, אוך צוזאמען מיט זיי האט מען אזוי לאגג געארבעט, ביז מע האט ביינישן פארט געשטעלט אויף די פיס אוך גע= מאכט אים פאר א מענטשן, גלייך מיט אלע אנדערע מאזעפשווקער יונגעלייט. פון דער צייט אן איז ביניש געווארן א סיחר אוך האט שוין מער קיין ביכל נישט אנגעקוקט אוך די אויגן. דערוויך איז יענטל אויך געווען א גומער קאזאק אין האט מיט אים געלערנט בלק, — ער זאל ווייסן, וואס א וויב באדייט, אוך גע= דענקען, אז א וויב באדארף מען פאלגן. אוך האדרצן אבער איז ביניש פארבליבן א משביל; ער האט ליב געהאט משכילים, ווי ראם לעבן, אוך האט נישט געקאנט אנקוקן די אלע מאזעפשווקער לייט, ובפרט אט אינגע שיינע ייתן, די פראצענט= ניקעס, וואס גייען אהים מיט די שמעקעלעך איבערן מארק, עסן אוך טאכשען דעם ארעמאן, ווי די ווערעם, זויגן=ארויס ביים בעל=מלאכה האם=תתמצית.

— אוי, האב איך זיי פיינט! — פלעגט ביניש זאגן אויף זיי. — איין גאט וויסט ווויל דעם אמת! איך וואלט זיי איפגעהאנגען אלע אויף אין שטריקל, און פריער פון אלעמען — אט איענעם פעמפיק, רב אלטערן, איינגעזונקען זאל ער ווערן!

— וואס האט ער אזעלכעם געטאן? קוק אים אן אביסל, ווי ער האט זיך צעפלאקערט! — פלעגט אים יענטל לעשן דאס פייער. — זיי נאר ביי זיך נישט אזוי גייציק, ביניש! עס ווערט קומען א ציים, וועסטו אליין באדארפן אנקומען צו אלטערס לאכקע, וועלן מיר הערן, וואס דו וועסט דעמלט זאגן! ווי זאגט ער: „פלי נישט צו הויך, בכדי דו זאלסט נישט באהארפן דערנאך ארונטפאלן"...

יענטל, אוי, האט געטרוגן! אז ביניש איז שפעטער מיט דער צייט גע= ווארן א סוחר, האט ער געמוזט אנקומען צו אלטערן נאך א הקוואה, און פון דעמלט אן האט ער אים נאך מער פייגט געקריגן.. אז מע האט גערעדט פון אלטערן, האט ביניש געציטערט פאר בעס. יענטלען איז די מעשה זייער גע= פעלן, אין זי פלעגט הוקא אבטלעך, בפרט נאך רב קלמנס ווייזיט, רעדן פון אל=

מערן אין וועגן זיין רייכקייט, וואַרפנדיק שמעכווערמלעך ביינישן אין בוזעם אַרײַן.

— און הווקא אָן ספרים און אָן ביכלעך! — פלעגט יעגמל זאָגן, געבנדיק אים הערמיט אָנצוהערן, אַז זי פֿארשטייט אויך אָן עסק.

— אָבער איך בעט דיך, — פלעגט בייניש זאָגן, — הער נישט מיט מיר פֿון אָט דעם חמן, דעם צורר־היהודים! איך קאָן זיין נאָמען נישט הערן!

— מאָמער וויסמו, וואָס האָט ער דיר געמאָן אַזעלכעס! — פלעגט אים יעגמל ענטפֿערן, פֿאַרדרייענדיק דאָס פיסקל אויף אַ זייט. — באשר ער איז רייך, וועמען עסק איז דאָס? אַ כּר וואָלטן געקאָנט רייך זיין, וויל אַלמער, וען זיי זאָלן שכל האָבן, אזוי ווי ער... פריצענט, נארעלע, וואקסט אָן רעגן...

—אָבער אז איך בעט דיך, יעגמל, הערמאָן מיר נישט זיין מרהגעם נאָמען! כו מיר צוליב אין הערמאָן מיר אים נישט!

— קוק אים אָן אַביסל, ווי הער כהן האָט זיך אין אים צערעהמ! ער האָט זיך דאָס אַביסל צעשרינן, גליך ווי מע ווערט פון אים גליקלעך. וואָס האָסטו מיר דאָ חושר צו זיין? עס שמועסט זיך ווען אַלמערן, זאָג איך, אַז ער איז נאָר נישט אַזוי, ווי מע מאַכט. אימלעבער מענטש האָט שוואַכּס, ווי זאָגט מען אַ ווערטל...

— וואָס מיינ מיר דיינע ווערטלער? זאָג מיר בעסער, יעגמל, וואָס האָסטו זיך עפּעס פֿלוצעם אַזוי צערעדט פון אַלמערן? עפּעס מיז דאָ זיין, ס'איז עפּעס נישט גלאַמיק.

— אַ משל! דאָס איז יאָ ווי מע זאָגט, אַז ציבעלע איז ציבילי — איז קנאָבל קנאָבולי. א שטומער וואָלט דאָס נישט אויסגערעדט אין קיין יאָר, וואָס דו איז אַ מינוט.

— גיין, יעגמל, איך קען דיך שוין אַ ביסל; מכתמא איז דאָס נישט אומ־זיסט.

— ווייסטו וואָס, ביינש? אָט זוער בעסער גאָר אַנטשוויגן. ווי זאָגט ער: זוינציקער גערעדט און מער געמיינט. אַן אָקס, פֿארשטייסטו מיך, האָט אַ לאַנגע ציינ און קאָן, זאָגט מען, קיין שיפֿר נישט בלאָזן... אָט דאָס איז מיט דיר איך. מאָמער וואָלט מען יאָ געקאָנט אַמאָל מיט דיר אויספֿירן אַ זאַך, קומסטו מיט רייגע אויערקעפּלעך באַלד. ס'האָט זיך אַפּגעזויכט אַ חכם — ביינש! אהם א מענטש — קאַטשקע רוק זיך... גיי שוין, גיי, לאָמיר דיך באָטש נישט אָנקוקן פֿאַר די אויגן!

אַ מין הצלחה! ביינש האָט ליב זיין ווייב, און הווקא דעמלט, ווען זי זיצלט אים גוט אויס אין שעלט אים דורך, ווערט ער ווייך ווי מייג און לאָזט זיך קנעטן. און יעגמל קנעט אים, מאַכט מיט אים, וואָס זי ווילן:

— הערכטו ביניש, מע בעט פון דיר נאָר איין זאַך: זאָלסט הערן אין זען אין שוויגן, ווָאַרום קאַליע מאַכן קאָן א קאַץ אויך...

XXIV

זי אַרבעט ווי עס געהער צו זיין, און אַלטער ווערט גוט חוץ לדרך הטבע.

אַריינמישן זיך אין יענעמס געשעפטן, זאָגן אַ דעה דאַרט, ווו מע פרעגט אים נישט, געבן אַן עצה, ווען מע בעט אים נישט, קוקן, נאַכשפּירן, זען, ווָאס ביי יענעם אין טעפּל קאָכט זיך וכדומה, — דאָס האָט ליב יעדער יוד; אַריינמישן זיך אָבער אין אַזעלכע ענינים, ווָאס זענען נוגע אינעם נפש, מראָגן אויפן קאָפּ דעמט ייגל אין יענעמס מיידל, געפינען פּאַר איטלעכן זיין גלייכן, מזווג זיווגים זיין, רעדן אַ שידוך — דערויף, זעט איר, זענען נאָר די מאַזעפּעווקער גרויסע בריחם, אייגע אין דער וועלט. איטלעכער ייד איז דאַרטן אַ שדכן — נישט צוליב דאָס שדכנות־געלט חלילה; שדכנות־געלט אַז עס מאַכט זיך — מהיבו־תית, יוער ווַאהפט דאָס אריים א וויפיק קערבל? עס זענען אָבער דאָ אַ סך אַזעלכע, ווָאס קלערן אַפילו נישט פון רח"ש, זיי טוען דאָס בפירוש לשם־שמים: מע דערזעט א בחור מיט א בתולה, אן אלמן מיט אן אלמנה, א גרוש מיט א גרושה, — פּאַלט תיכף אַריין אין קאָפּ אַ געדאַנק: „אי ווָאלט דאָס געווען גלייך! כ'לעבן, אַ גלייבער שידוך"... אין מע הייבט אָן באַלד צו אַרבעטן אין געשעפּט, מאַקט פּין יענעמס מוטה ווועגן: דער אַלמן פּאַסט צו יענעם מיידל, יענער בחור, נישקשה, מעג נעמען די גרושה, און דער גרוש איז פּשוט אָנגענומאַכטן פּאַר יענער אַלמנה. מע פּילפּלט זיך נישט ביי אַזעלכע עסקים, מע פּאַחבייגט אַלע געשעפּטן און מע גיט זיך אָפּ, מע ליגט זיך אַריין, און מע טיט אַלע מעגלעכקייטן, אַז דער שידוך זאָל זיין אַ שידוך, גלייך ווי עס זיי נוגע אין לעבן אָדער אין פּרנסה. זיי קאָנען נישט ליידן, עס שלאָגט זיי צו דער גאַל, אַז זיי זענען אַן אַלטן בחור, אָדער אַ דערוואַקסן מיידל: „ביז ווַאנען — זאָגן זיי — איז דער שיעור צו זיצן, מאַקע ביז דעם גרויען וצאָפּ?" ערגער פון אַלצדינג איז ביי זיי, אַז אַ מיידל פּאַרזיצט; מע שעמט זיך מיט איר צווישן לייטן; מאַנצבילן האַלטן זיך מיט איר פּריי, ווי מיט אַ זכר, וויבער קוקן איף איר, ווי איף אַן איבערגעווואקסענעם כריין, עס קומט עפּעס אויס וויער פּריקרע — מע פּאַרדרייט די נאָז. אַלע האָבן איף איר רחמנות, אָן ס'איז אַ גרויסע מצווה פּאַר גאָט זי צו פּארשלייערן.

— מעכט דיר זיין ברוגז, זאַלסט, נאָר דעם אמת, אין אַ זייט קאָן מען נישט אַוועקלייגן. ווי זאָגט ער: „זאַ פּראַווהו ביימ". איך בין אַן עלטערע שוועסטער,

מע איך דיר זאָגן אַלץ, וואָס אויפן הארצן ביי מיר. דיין אמתר איז שווערי ע ווייַלע, ע מייערע און אַן ערלעבע, איך מיר אַזוי יאָר; לאָמיד האָבן אזא האָפּה מיט פרנסה, ווי דו האָסט ע ראגה מיט ע שיהוד; פונדעסטוועגן דארפסטו נישט פאַרגעסן, אַז זי הייסט שוין נישט קיין יונג מיידל, דו אין אירע יאָרן האָסט שוין געהאַט צוויי צי דריי קינדערלעך... לאָמיד האָבן אזא לעבן, וואָס פאר ע שיינעם נאָמען זי האָט אין שטאָט; נאָר אַוודאי, אַז איך הער, מע זאָגט אויף דיין מאָכטער: „אַן גייט זי, די אַלטע מויד", — שמעסט דאָס מיר געווים אין דער זיבעטער ריפ, וואָס האָט מען דאָ צו קלערן? ווי זאָגט ער: „ארן שרט דאָס מיך נישט, נאָר סע בראָט מיך אין סע ברענט מיך"...

אזוי האָט אייגנטמעהט מיט זלאַטען איר עלטערע שוועסטער, בריינע די קאַראַלניצע, ע נראָבע פונדאַמענטאַלע ייִדענע, מיט ע קול פון ע מאַנצביל, מיט א קאַראוואַ פנים און מיט שווארצע וואָנצעס אויף דער אייבערשטער ליפ; אין שטאָט האָט זי געשמט פאַר ע גרויסן בר־הערט, אַן ערלעבע, ע פרומע ייִדענע אין זייער ע צוגעלאָזטע צו אָרעמע לייט, פאַר וועלכע זי פלעגט אָפט זיין ע שתדלן, דאָס הייסט, געמען ע פאַטשייליע אין אהומגיין מיט נאָר ע ייִדענע צוגויפגעמען נדבות, פאַר ארעמע קימפעאַריגס, אויף הכנסת־כלה, אויף לחם־אביונים וכדומה. מע קאָן נישט זאָגן, אַז אין שטאָט האָט מען זי שטאַרק ליב געהאַט, מחמת זי פלעגט דערקומשען מיט אירע אָפטע נדבות קלויבן. „אַן גייט זי שוין, די גבאיטע מיט דער פאַטשייליע", — פלעגט מען זאָגן, באַמערקנדיק זי פונדערווייטנס. איר מאַן, משה אברהם זאַליאַזניק, האָט זיך געהאַט זיין גע־שעפט — אייזן, אין בריינע, וואָס איז אויסגעוואַקסן ביי בתיה דער הארטאַוו־ניצע, האָט נישט געקאָנט זיצן לוידיק אַן ע שום באַשעפטיקונג, דעריבער האָט זי זיך אונטערגעהאַנדלט אויף איר געלט מיט קאַרעלן. איר מאַן האָט אפילו פון אירע געשעפטן וווינציק וואָס הנאה געהאַט, מחמת דאָס גאַנצע האַברע־מזל פלעגט ביי איר אַרייַנקומען אין די ארעמע לייט אַריין, די ארעמע קימפעטאַריגס מיט די ארעמע כלות, וואָס זי פלעגט חתונה מאַכן. נאָר וואָס האָט ער געקאָנט דערצו העלפן? בתיהס מעבטער האָבן פייגט געהאַט, אז דער מאַן וואָל זיי זאָגן דעות. ביי זלאַטען האָבן בריינעס רייד געהאַט ע גרויסן וועדט.

— וואָס זשע זאָל איך טון, אַן אלמנה מיט בערעקלעך קינדער יתומים? — האָט זי זלאַטע געפרעגט. — וואָס קאָן איך טון דערצו, אז עס מאַכט זיך פאַרט נישט איר גלייכן? מיט גוואַלד קאָן איך דאָך נישט נעמען, אז עס קומט נישט אַליין. עס איז מיר, ומאָל דיר, געווג ביטער אין פינצטער, אז איך מוז ע קיק איף אסתרן, קיין עין־הרע... — פאַר גרויס עגמת־נפש האָט זיך זלאַטע צעווינט, אין בריינע האָט איר אויסגערעדט דאָס הארץ, ווי וויַיט זי האָט געקאָנט, גע־דרינגען איר פאַרקערט, אז אסתר איז גאָר נישט אזוי „פרעסטאַרעץ", וואָס מע באַ־אַרף זיך דאָ אזוי שלאָגן. אז עס וועט קומען די צייט, וועט איר זיווג קומען.

מרעפן אַליין דעם אָרט, וואָרעם קיין סך אסתרס איז נישט דאָ אין שמאָט, וואָס זאָל מען זיך דאָ נאָרן? גאָט קאָן העלפן, אז ער וויל נאָר. „וועסט נאָר, אם־ירצה־שם, האָבן אין איר גרויס נחת“...

נישט אזוי אָבער האָט זיך באַגאַנגען זלאָטעס ייִנגערע שוועסטער, יענטל; ז׳ האָט זיך געמוטמעט צום עסק גאַנץ געמריי, גאָר אויף אַנדערע כלים. זי האָט געקאָנט זיך אַרייִנלייגן אין אזא ענין, ווי עס געהער צו זיין, און צייט האָט זי געהאַט דערייף צענוג. יענטל איז געווען א היימיש ווייבל, דאָס היימס, נישט קיין מאַרק־ייִדענע, ווי בריינע אָדער זלאָטע. זי איז געווען די ייִנגסטע פון אַלע דריי טעכטער ביי בתיה דער האָרמאָוויציע, די מיזינקע, און איז אויפגעצויגן געווארן ביי בתיהן שוין אויף די עלטערע יאָרן, וועלן יענע האָט שוין נישט גע־קאָנט אזוי זיך אָפגעבן מיט איר מאָכטער און זי מאכן פאַר א מענטשן, ווי די עלטערע פעכטער. דערצו איז יענטל פון תמיד אָן געווען א פויל־ע, זי האָט ליב געהאַט פרעמדע בענק מיט פרעמדע געשעפטן, און איבערהויפט — אזעלכע ענינים, וואָס געהערן זיך אָן צו התנ־כלה, כמאן אזן ווייב, ושוועסטער און ברי־דער. דאָרט האָט יענטל שמאַרק ליב געהאַט אַרייִנצושפעקן א נאָז, אַרייִנווארפן א וואָרט, פאַרקאָכן א התונה, און נאָכדעם, אז יענע האָבן זיך שוין גוט געריכט פאַר די שלייערס, פלעגט זיך יענטל שמיין פונדערווייטנס, שטיל, פיין, גאָט די גשמה שולדיק. עס פאַרשטייט זיך, אז דאָרט, וו׳ מע האָט זי געקענט — אזן געקענט האָט מען זי אומעטים, ווי א כיזיון שילינגער! — האָט מען זיך שוין גיהיט פאַר איר. אז וצווי ווייבער האָבן געדעדט אין מארק אזן יענטל איז אַנ־געקומען, איז מען באַלד אַנטשווויגן געווארן: „שא, אָן גייט דער גומגיטער, כאָטש פאַקרישקע“... אפילו צווישן אירע איגענע שוועסטער האָט יענטל פאַר־קאָכט אזעלכעם, אז בריינע מיט זלאָטען פלעגן צווישן זיך כהיגז זיין יאָהווויי. יענטל האָט געהאַט אין זיך אזא כח, אז זי האָט הערציילט עפעם א זאַך, האָט מען איר געמוזט גלייבן. איר טאַלאַנט איז געלעגן באַהאַלטן אין איר מויל, אין איר מיגע, אין אירע אויגן. צייט האָט זי געהאַט געטוט, קיין קינדער האָבן זיך ביי איר נישט געהאַלטן. מיטן געשעפט איז־געווען פארנומען בייניש (ער איז געווען א מוכר־תכ־אחניק), און די מירן פון יעדער שמוב זענען געווען אָפן: פאַרט בתיה דער האָרמאָוויציע א מאָכטער! קיין נאַר איז יענטל נישט געווען. הב קלמן האָט געווייסט, וועמען ער האָט אויסגעקליבן פאַר זיין געשעפט מכח אַלטערן. יענטל האָט אָנגעהויבן צו אַחבעטן איגעם עסק אזוי בריהש, אזוי קונ־ציק, אז זלאָטע, וואָס איז געווען אויך נישט פון יענע, ווי מע זאָגט, וואָס גייען צען א גראָשן, האָט דאָ נישט פרויסגעזען קיין שום סימן פון א מאַשינע, פון אן אונטערפיסל. אדרבא, רעדנדיק מיט זלאָטען וועגן אַלטערן, האָט אים יענטל איסגעלאַכט, געמאַכט חוזק פון אים אין פון זיין פירן זיך.

— איך מיר א לעבן! — האָט יענטל געוואָגט, גלאָט אזוי בדרך־הליכה.

— אויגער אַליין מיט די פּיר וועגט! עכט אין מרינקט אין ציילט דאָס געלט. רייך צו־נאַדי שוואַרצע יאָר, ממון־קורה. וואָס גייט אים אָפּ? קאָפּוויטיק, איך בעט דיך? ער זאָל זיין באַמש אַ ביסעלע יינגער, וואָלט מען אים געגעבן אַ כלה, כאָמש אפילו אָן געלט.

— געמראָפּן דעם אָרעמ! — ענטפערט איר זלאַטע. — יענער וואָלט זיך אַליין פֿאַרקויפט פֿאַר געלט, זאָגט זי גאָר דאָס!

— האָסט אַ גרויסן מעות, זלאַטע. מיר האָט קלמן געשוואָרן אַזוי, אַז מע מעג גלייבן אפילו אַ הונט, אַז ער זוכט אַ שידוך פון זיינעמוועגן, און הווקא פֿון געמיינעם גראָה, ס'הייסט פון באַלעבאַטישן שטאַנד, עס מעג זיין אָן געלט, אַבי דאָס קרן איז אַ קרן, וועט ער נאָך ווצצאָלן אין בייטל אַרײַן. איך זאָג דיר דעם אמת, זלאַטע, ווען איך האָב קינדער, נישט ווי גאָט האָט מיך געשטראָפט, אין כאָמש אַ מאַכטער אַ הינפֿשע, וואָלט איך קיין צוויי וווערטער נישט גערעדט. כאָפּט אים דער וואַטנמאַכער, וואָס ער איז אַ חבר־אהר, אַבי פֿאַרזאָגט אַ קינד. ע', הערסט, זלאַטע, רוף מיך נאָר אין גיב מיר לעקער...

אין אזעלכע שמועסן האָט יענטל פֿאַרברענט מיט איר שוועסטער נאַנט אַבשלעד, נאָר תמיד אַזוי קהנציק ארײַפֿגעקומען אויף אַלטערן, אַז יענע האָט זיך בשום אופן נישט אָנגעשטויסן אויף יענטלס פּלאַן. אייגנטל האָט זיך זלאַטע נאָכדעם פֿאַר איר ארויסגעפֿט מיט אַ וואָרט און האָט זיך אַ זאָג געמאַן:

— וווי מיינסטו, יענטל, אַשטויגער, מיין אסתר זאָל אים וועלן?

— וויים איך וואָס? מושגע מייגע שוואַיאים! — האָט איר יענטל געענטפערט. — וואָס איז? דיין אסתר איז דאָ די מיאיסע מויד, וואָס מע באַדאַרף ז' פֿטרן? וויים איך וואָס, אַבי געדאַנט!

— אי, זאָג עס נישט, יענטל! איין גאָט איז יודע דעם אמת, וואָס איר מײַנט. ס'איז מיר גוט צו הערן, מאַל דיר, די רייך, וואָס מע רעדט!

— וואָס וועט רעדט מען אַזעלכעם, וואָלט איך געוואָלט וויסן? — מאַכט יענטל מיט אַ תמעוואַמער מינע.

— וואָס האָסטו געוואָלט זאָל מען רעדן? ס'איז גענוג, אַז מע רעדט פֿון אסתרן, אַז זי איז שוין אַ דערוואַקסענע, קיין עין־הרע. מע זאָגט...

— מע זאָגט? מע רעדט? וואָס טויג מיר, זלאַטע, דער „מע"? מע — איז אַ ציג! לאָזן זיי דיר רעדן פֿון פּייער און פֿון וואַסער, אָט די אַלע, וואָס רעדן! לאָזן זיי בעסער אַ קיק מן אויף זיך אַליין, און לאָזן זיי נישט דאָרן דער קאָפּ טאָר יענעם! ניין, איך מיין מאַקע באמת, איך קאָן אַזוי נישט לייד'ן, אַז מע מישט זיך אַרײַן אין יענעמס געשעפֿטן, אַז איך וואָלט זיי נאָר יצערים אָט די אַלע וואָס רעדן! וואָס גייט זיי אָן, וואָס אסתר איז נאָך קיין כלה נישט? וואָס אַרט האָס זיי? פֿאַרוואָס אַרט דאָס מיך נישט, אַז ס'אהבֿ־ציפֿורהם מעכטער איז אָנגעשטאָפּט מיט יאָרן, וויי אַ זאַק מיט פּאַלאַוועי? פֿאַרוואָס זאָרג איך מיך

נישט, וואָס מיינצים מויד שמעקט שוין מיט קברות־בלעטלער? פֿאַרוואָס רעד איך נישט פֿון בנצי דעם הויפּטן דריי מעכטער, וואָס זענען שוין לאַנג אַריבער דעם פּרייזוי, אין קיין משוגענער חתן וויל אַפֿילו נישט אַריינשמעקן אַהין? פֿאַר־וואָס גיי איך נישט אַרום אין שריי נישט אויף מלכה העניעם שנור, וואָס האָט פּלוצעם אַראָפּגעוואָרפן דעם פּאַריק פּונעם קאָפּ? וואָס איז? באשר איר מאַן האָט פֿאַרדינט געלט? האָסט מורא, ער וועט אוודאי נישט אָנזעצן? אין גאָלדע דער קאַראָלניצערם מאַכטער האָט זיך נישט נעקושט יענע וואָך מיטן משרת אייפן יריד, אונטער דער סמיקע? איך קאָן עס נישט סובל זיין, עס ברענט מיר, עס פּראָגט מיך אונטער, אז איך הער, ווי מע באַרעדט יענעם אין מע קוקט נאָר אויף יענעם, נאָר אויף יענעם!...

יענטל יצעפּלאָקערט זיך אזוי, אז זי גייט שוועק א יצעקאָכטע, פֿאַרנעסנדיק כלומרשט ווו זי האלט. שפּעטער, אין א פּאָר טעג ארום, קומט זי ווידער צי זלאָטען אין קלייט אַריין, זעצט זיך נעבן איר אין דרויסן אויף דער באַנק מיט אַ שרבעט אין דער האַנט און מאַכט צו איר אזוי:

—הערסטו, זלאָטע, איך האָב מיך באַמראַכט אין דער היים און גוט אי־בערגעלייגט זיך מיט מיין בייניש זוען יענעם, וואָס דו האָסט מיר אַנומלט א זאַ געמאַן; איך האָב זיך באַקלערט, אַז ס'איז נאַרנישט אזוי קרום, ווי איך האָב געמיינט פון דעם לבתחילה. ווי זאָגט ער: „קרום ווי א קאָטשערע, גלייך ווי געטראָפן"... מע יזאָגט דאָך פּאַרט אויף אים, אַז ער איז רייך, אַנגעשטאָפּט מיט געלט, און קיין קינדער האָט ער אויך נישט...

— וואָס זשע, ער האָט נאָרנישט געהאַט קיין קינדער? — פרעגט זלאָטע פֿאַרפראַכט, קראַצנדיק מיטן דרעמל אונטערן שלייער.

— וועלכער רוח! — זאָגט יענטל, צווישקליגנדיק די שרבעט אויף אַ זייט. — האָם היסט, ער האָט יאָ עפּעס געהאט אמאָל. זיין ווייב איז געווען א כאָ־ליערע, די געדענקסט נישט פּיגלען? זי איז פון תמיד אָן געווען אַ גרינע, לאָז זי מיר מוחל זיין, א דער רוח וויסט וואָס, שטענדיק זיך געהאָקטערט און נאָר געדאָקטערט! זי האָט מפּיל געווען עפּעס א פּאָר מאָל אין האָט אויפגעהערט צו קינדלען שוין ביזן מויט אריין.

— איך האָב א רעד געמאָן מיט אסתרן, — זאָגט זלאָטע מיט א זיפּץ — האָט זי אפילו צוגעשוויגן. איך וויים, וואָס זי מיינט מיט איר שוויגן? היינטיקע קינדער, גיי מרעה, וואָס סע מוג זיך ביי זיי! נאָר אסתר איז אזא קינד, קיין עין־הרע, וואָס פאַרשטייט איר תכלית, און אקעגן איז זי מיר קיינמאָל נישט געגאַנגען.

— גי, אין יענער וועלט מאַקע, אַפּנים? — מיט יענטל זיך א פרעג גלאָט אזוי.

— צי ער וועל, פרעגסטו? א שיינע מעשה, כלעבן! יענער גייט איים, ער האָט שוין עטלעבע מאָל אונטערגעשיקט קלמנען, און איז שוין אַליין אויך עטלעבע

מאַל געווען ביי מיר אין קלייט, בשעת אסתר איז גראָד געשטאַנען נעבן מיר, — און הו פרעגסט, צי ער ווייל! יענער ווייל זי אַפּגילטן, און זי זאָגט גאָר דאָס!

— אַזוי גאָר? — זאָגט יענטל, גלייך ווי זי וויסט גאָרנישט פון די אַלע נייעסן, און לאָזט איבער דעם שמועס אויף אַן אַנדערש מאָל, פארשלאָגנדיק הייגטיקס מאָל מיט האקע־באקע: גענוג, אייגנעמאכטס, גערָאָטענע חלה אויף שבת און דעסגלייכן.

* * *

זלאָטע האָט זיך נישט אַוועקגעזעצט דערן מיט אסתרן מכח אַ שידוך, מכח התונה האָבן, נאָר עס פלעגט ביי זיי ביידע אַרויפקומען דרויף ממילא גאַנץ אַפּטלעך. דער גרעסטער פאַרגעניגן זלאָטעס איז געווען, אַז זי האָט געקאָנט אַפּריימן אַן איבעריקן גרָשן פון דער הויצאה, בכדי אייגצובערגען דער מאַכּ־מער אויף פאַוועלע צו דער חתונה. ביי זלאָטען איז קאַסטן זענען שוין געלעגן פון כמה וכמה יאָרן אַנגעגרייט אַ האַלב מויז העמדער מיט זייער שיינע אויס־גענייטע געסטקעס און מיט פּראַשוועס נאָך דער לעצטער מאָדע, ציכלעך גע־שטיקטע, אַ פּאָר פּיקענע קאַלדרעס און באַוועלעך אויף זאָקן וכדומה. חכלל, דער קאַסטן איז געווען ביי זלאָטען אַ מין קאַזנאַטשייסקווע, אַ באַנק, ווויהין זי האָט אייגציקווייז, ביסלעכווייז אַפּגעלייגט איר פאַרמעגן פון אסתרס וועגן.

— וואָס פּראָטעסטו? — האָט צו איר יענטל אייגמאָל אַ זאָג געטאָן, דער־זעענדיק זלאָטען זיך פּאָרען ביים קאַסטן.

— וואָס איך „פּראָטע"? — האָט איר זלאָטע אַפּגעענטפערט מיט פאַר־דראָס. — מסתמא פונעם אַנדערן מאָנס וועגן, וואָס פאַרשטייסטו דאָ נישט?

—נישט לאַנג געטראַכט און גוט געמאַכט! — האָט איר יענטל געענטפערט מיט אַ גלייכווערטל, ווי איר שטייגער איז. — לאָז עס מיר אָפּנעמען, וואָס איך וויינטש דיר, האָסטו געהערט? איך זע, דו קלייבסט, פרעג איך פון וועמעס וועגן. פאַר אַ וואָרט קומט נישט קיין פּאַטש. וויים איך? לאָז זיין היינטיקס מאָל אַזוי.

—דו וויסט גאָנץ גוט, צו וואָס זאָלן מיר זיך נאָרן, אַז דאָס איז מיין אסתרס פּאָוועלע צו דער חתונה, גיב גאָט נאָר אין גיכן, רבונו־של־עולם, שוין צייט!

אסתר, וואָס איז דערביי געזעסן, האָט געמוזט אויסדרייען דעם קאָפּ צום פענצטער צו, בכדי מע זאָל נישט זען איר פּנים, אויף וועלכן עס האָט זיך צעגאָסן אַ רויטע פּאַרב.

איינמאָל, עס איז געווען אַ ווינטער־נאַכט, איז זלאָטע געזעסן אויף דער לעזשאַנקע אויבער אַ זיפּ מיט פערערן, און ביי דער זייט אויף דער באַנק איז געזעסן אסתר און האָט געניט ציצענע ארבע־כנפיותלעך פון די קינדערס וועגן,

אפרים אין מנשהן. צוויטשן זלאַטען מיט אסתרן זענען שוין לאַנג אויסגעגאַנגען רייד, אין זיי זענען שטיל געזעסן פֿאַרטיפֿט אין דער ארבעט. קיין שאַדך האָט זי נישט געהערט, נישט (אין שמוב, נישט פֿון דרויסן. נאָר דער אלטער גרויער קאַטער האָט צייטנווייז ארויסגעלאָזט א כאַרכלען, דרילענדיק דאָרט ערגעץ אויפן אויוון. פּלוצעם לאָזט זלאַטע ארויס א שמאַרקן מיפֿן זיפּן, במעט ווי אַ שלוקערץ, מיט אַ קוויטש און מיט אויסלאָז: „וויי־וויי־וויי־וויי!"

— וואָס איז, מאמע? — פֿרעגט אסתר ווי דערשראָקן.

— וואָס „וואָס איז"? — פֿרעגט זלאַטע איבער.

— וואָס זיפּצסטו אַזוי שמאַרק? — פֿרעגט אסתר, אַוועקלייגנדיק די ארבעט.

— — וואָס איך זיפּץ? — זאָגט זלאַטע. — עס זיפּצט זיך — זיפּץ איך. אַוודאי ס'אַל זיין גוט אויפן הארצן, וואָלט זיך נישט געזיפּצט. נישט פּאר וואָס וואָלסטו אָן זאָלסטו דאָ קלערן? אז מע הייבט זיך אָן באַרעכענען אקוראט ארום אין ארום, גייען איבער אלערלי מחשבות ואיבערן קאָפּ, גאָרנישט, מע זאָגט, מע וויל פֿארזאָרגן די וועלט.

— וואָס זשע העלפֿט דאָס זאָרגן? — מאַכט אסתר מיט א פּריגדלעכער מינע צו דער מאַמע. — זעסט דאָך, אז גאָט פֿירט אונדז אוים, וויי אלע יידן. אָט גייען קראסנע טארגעס[1] — צו גאָט א האָפענונג, מע וועט ליזן געלט.

— געלט־שמעלט! — מאַכט זלאַטע. ס'איז פּאראן גרעסערע זאָכן: מע דערמאָנט זיך קינדער. זיי וואקסן, עפּעס וא תכלית הארף מען דאָך, אין איר האלט נאָר פון פּאָהנט. איך מיין מאקע מיט דיר אליין, וואָס — איך בעט דיר? וואָס קומט מיר ארויס, איך מיין באמת, פון קלמנס קריכן, וואָס ער קריכט? אַז קיין נדן, מישמיינס געזאָגט, איז נישמאָ, אין אָן נדן וויל יענער נישט, אין חיסן היסט מען נאָך לשון באלעבאַטים, מיינט יענער, אז סע קישעט נאָר, קריכט ער: גיי ליב יענעם ארויס, וואָס איפן הארצן מוט זיך! ואון דערווייל די צייט שטייט נישט, און וואָס מער א מאָג, ואיז מער א יאָר חלילה, איר זאָל נאָר נישט דערלעבן, מע זאָל איך מיין קינד זאָגן „ביז דעם גרויען צאָפּ"...

אין דער מינוט עפֿנט זיך די טיר און עס פּליען ארויס מיט מנשהן פון חדר, ביידע פּאַרפּלאַמט פונעם פּראָסט, מיט קאַצענע מולופּלעד און מיט קייליקע גאַרעסענע היטלעד ואון מיט א פּאפּירענעם לאַמטערנדל אין דער הענט.

— א גוט נאָוונד! — זאָגן זיי ביידע אין איין קול, מאַנצנדיק און אראָפּ־

---

[1] מארק־טע, ווען די קראָמען לייזן געלט ביי די דאַרפּסלייט.

וואַרפֿנדריק פֿון זיך די מלוכפֿלעך. — עסן! עסן! — שרייט אויס מנשה, שלעפֿנדריק אסתרן פֿארן קלייד.

— שַׁא, שַׁא, איך גיב, איך גיב! — זאָגט אסתר, אויפֿהייבנדריק זיך פֿונעם ארט, און דערלאנגט די קינדער וועטשערע — טייגלעך מיט פֿאסאָליעס.

אפֿרים איז עלטער פֿון מנשהן נאָר מיט איין יאָר, נאָר ער איז א כך כּמאָטשנגער, מענישער פֿון מנשהן. א ווייסער מיט א האָר, אויסגעוווּקט פֿנימל, מיט צוויי לאנגע דינע פֿאהלעך, זעט ער אוים מאקע ווי א בן־תורה. „ער", עליי השלום, אינגאַנצן ער, נעפֿרימשקוים, נאָר מיט לענגערע יאָר"... — אַזוי פלעגט אויף אים זאָגן זלאטע, מיינענדריק איר לוין. און מנשה איז אַ גידעריק, נעפֿאקט יונגל, א גרויסער וויסער־חבֿרהניק, א ברען, א בעלן צו פֿארן רייטענדריק אויף א ציג, א גרויסער נאַשער, א פֿלאַפֿלער, האָט ליב אריינצישטעקן די נאָז אומעטום, איז גרייט איבערקערן א וועלט, נאָר לערנען — גישט א לעק.

— מאָמע, מאָמע, הו וויסט? — זאָגט מנשה, שלינגענדריק די וועראַטער אינייענעם מוט די מיגלעך און מיט די פֿאַסאָליעס. — הו וויסט, מאָמע? אפֿרים זאָגט שיין אליין א „לייענען"! דער רבי האָט אים פֿארגעבן אויף דאָנערשטיק אַ לייענען. און פֿיני־מאיר־פֿיגים איז הײַנט אַ חיפּשער בחור, אַיאָ? וויסט ער גישט מה הקאמרי רביצין. נו־נו, האָט מען אים געשמיסן, וויפל ס'איז אין אים ארײַן! זיין גליק, וואָס רבין איז געקומען צו גיין רב קלמן מכּה א שידוך. דער רבי פֿירט אַ שידוך, און רב קלמן גייט אַלע מאָל, אַלע מאָל, און זיצט אַוועק הרי זיגער־שעה, און מיר וועלן צעזעצט פֿאר געלעכטער, און פֿיני־מאיר־פֿיגים האָט זיך דערווייל ארויסגעדרייט פֿון זיינע הענט און וויסט די גמהא, וי אַ וואָלף...

— נו, איז דו וויסט די גמרא? — טוט אים אסתר א פֿרעג, האַלטנדריק די הענט צוגויפֿגעלייגט אויפֿן הארצן און קוקנדריק מיט פֿארמענגן אויף די יונגע קינדער, וווּ זיי עסן אזוי געשמאַק זייער „פֿאַרציע" נאָך אזא פֿארברענגן א טאָג מיט אַן אויפֿדערנאַכט אינעם ענגן חדר ביי א דרייגראַשנדיק לימל. און זלאטע וועלט בריטער ווי לענגער פֿאר שמחה, באַמראַכטנדיק אירע קינדער די בריי־לאַנטן; איר הארץ איז־פֿול מיט דאַנק צו דעם, וואָס לעבט אייביק, פֿאר זיינע גרויסע חסדים, וואָס ער טוט מיט איר, א וויסטע פינצטערע אלמנה... פֿלוצעם וועלט אָבער זלאַטעס פֿרייד פֿארשטערט: אפֿרים, וואָס איז געוועלן ביז אהער שטיל, מיט פֿליצעם א זאָג צו אויר:

— מאָמע, דער רבי האָט געבעטן גע־לט.

— הא, יא, מאָמע! — כאַפּט אונטער מנשה. — דער רבי און די רביצין האָבן שטאַרק געבעטן גע־לט. זיי באַהאַרפֿן אויף דירה־גע־לט און אויף האָלץ און אין מארק אריין. בערל משה־אבֿרהמס האָט געכאַפּט צוויי קערבלעך, האָט אים דער רבי גוט מכּבד געווען, און פֿיני־מאיר פֿיגים האָט ער אפֿשר צען מאָל פֿארזאָגט, או אַן גע־לט וואָלט ער זיך נאָר אפֿילו נישט באַווייזן אויף זיין

שוועל. דער רבי און די רביצין האָבן זייער געבעטן, זאָלסט שיקן שבר־למוד.

„ווידער שבר־למוד! — טוט זלאמע אַ קלאַר, און עס מיט איר אַ שמאַך אין האַרצן. — עס קומט אים שוין אוודאי אַ קערבל פונצן, וויאזוי שיקט מען אים נישט כאָטש קיין צעגערל? און דאָ גייען קראָם־גערס: „וו עס פאלט אריין אַ קערבל, גייט עס אוועק אויף כהזורה אויפקויפן, די קראָם אונטער־פרישן, — ומע קאָן דאָך נישט בלייבן מיט די פינף פינגער! און צאָלן שכר־למוד — האָם ומו מען דאָך!"... און זלאמעס פנים ווערט צאָרנדיק. זי לייגט זיך שלאָפן אַ דערהרגעטע, גלייך ווי מע וואָלט איר אראָפגענומען דעם קאָפּ. אַ גאַנצע נאַכט הערט אסתר, ווי די מאמע קריכצט און קאמשעט זיך אויפן געלע־גער, און איר קאָפּ מיט כאָכט איבער מויזנטער פּלאַנען, וויאזוי ארויסצוציען דער מאַמען פון דער גויט. עס פארשפייט זיך, אז קודם כל קומט איר אויף דער מחשבה יאָסעלע; זי מיט אירע צוואמען ווען שוין צוקלערן עפעס אן עצה, און גלאט אַן אלעמען, וויבאלד זי האָט התונה, ווערט דאָך שוין ממילא זלאָמען גרינגער אין אלע אופנים. זיי ווען בייד האָרעוון און ווען זען, אז זלאָמע פון איין זייט און שמואליק פון דער אנדערער זייט זאָלן זיין צופרידן פון זיי... די דאָזיקע ליכטיקע געדאנקען געדויערן אָבער נישט לאנג. ווי א שוואַרצער שאָטן פליט דורך פארכיי איר אויך א פינצטערע מחשבה: „אין ווען חלילה נישט — אזוי קלערט זיך אסתר — און ווען חלילה מיר איז נישט באשערט קיין גומם אויף דער ווען, ווען איך זיך גאָר שטעלן דינען צוליב דער מאַמען; איך ווען אַוועקפאָרן פונדאַנען וויים איך וווהין און ווען איך זלאָמע אויף אַן אָרט. אלע זאָגן, אז איך וואָלט געקאָנט פארטרעטן די גרעסטע שטעלע אין א קלייט, אָדער אזוי כיי א געשעפט"... גאָבדעם קומט איר אוים דער דאָזיקער געדאנק כמשנה־ווילד: „וואָם הייסט, א מיידל פון איר גראד ווען זיך אַוועקלאָזן דינען — נלאָט, אבי גערעכט?!"... — „נו, וואָם וועט דען איז דער תכלית? — טוט זי ווידער צורוק אַ קלער. — התונה האָבן?"... און עס ווערט איר אי קאלט, אי היים פון אַוא מין מחשבה: „וואָם הייסט? התונה האָבן נישט פאר יאָסעלען??!!"

אויף מאָרגן, קלויבנדיק זיך אין מארק ארויין און קלינגעריק מיט די שלוסלען פון דער קלייט, האָט זלאָמע אויסגעלאָזט איר ביטער הארץ צו די קונדער נעבעך, צו אפרים מיט מנשהן, וואָם האָבן איר נישט אָפּגעפּראָכן אויף קיין מינוט: „מאַמע, געלט, מאַמע!" זלאָמע האָט זיי אָנגעשאָלטן ווייל עס איז אין זיי אריין, און מנשה האָט נאָך געכאָפּט א צווי פעמיש אויך, ער זאָל נישט זיין קיין שאר־לאמאן מיט קיין עוות־פּנים קענן א מאַמען. „גאַנצים! גאיאָמשמשיקעם!" — האָט זלאָמע געשריגן אויף אירע קונדער, די נעכטיקע „בריליאָמען", און האָט זיי מיט א צערד־ערט הארץ אָפּגענעבן דאָם שכר־למוד מיטן אָנבייטן און ארוים־געמושלחט זיי אין חדר אריין. אסתר האָט דאָם נישט געקאָנט פארליידן און האָט זיך א זאָג געמאָן אין גומן מוט:

— איך פֿאַרשטייט נישט, מיטן־נפֿשך, האָבטו געגעבן געלט, צו וואָס האָסטו נאָך באַהאַלטן אויבן־דיין די קינדער אומזיסט און אומנישט?

דאָ האָט זיך שוין זלאָטע נישט געקאָנט אויפֿהאַלטן און האָט אויסגעזאָגט מיטאַמאָל: פֿילאַדעלפֿיק אליין בענץ גוט, אז די קינדער זענען דאָ נאָט די נשמה שולדיק, און אויפֿן אַרטצן איז אויך נעזונט צווי אויך געזונ אָנגעזאָליעט פון דעם, וואָס יענטל מיט קלמענן האָבן איר דערקומשעט מאָג־טעגלעך, האָט זיך זלאָטע צעלאָזט אויף איר מאַכמער אין מאָל פֿאר אלע מאָל, וואָס סלוועט זיין וועט זיין, דער בלאָטער מוז אויסזעצן, עס העלפֿט נישט:

— דער נאָר אויס, דו בעל־רחמניצע, מאַכמער מייגע מייערע! דו שטעלסט זיך ארויס פֿאר די קינדער? האָסט אויף זיי רחמנות? פֿארוואָס האָסטו קיין רחמנות נישט אויף דער מאמע דיינער, א ווייסטע, אַ פֿינצטערע אלמנה, אַ מאַמע פון דרייי קינדער און פון אזא מאַכמער ווי דו, א העהוואקסענע, ברוד־השם, וואָס איז שוין לאַנג צייט צו דער חופה פירן, און עפּעס אויך אַמאָל דערלעבן אַ שמיקל נחת אויף דער וועלט, הא? רחמנות האָסטו? פֿארוואָס האָסטו קיין רחמנות נישט אויף מיר, מאַמער מריקנט מיר דער מוח און דער מאדך פון די בייגער, וויאזוי דיך צו באוואָרענען, ברענגען צו א שמיקל תכלית, נישט לאַזן ויצן ביז משיח וועט קומען און אלע וואָלן אויף מיר טייטן מיט די פינגער? וואָס, באשר דער מאַטע דיינער האָט געהייסן לוי רוב אוברוהמל סלאווים ערום, — איך זאָג דיר, איך וויים נאָך נישט די גילדענע שפּול, וואָס איך וועל צוליב דעם האָבן אין גן־ערן! איך וויים, אז איך וועל דערוויל אויסגערייסן, פֿארשוואַרצט, שונאי־ציון, און אז עס קומט צו עפּעס, שמעלט זיך אנידער דער יחום פּאָפּערעיק! וואָס איז? אָט גייט נאָך א ייר צן אלמן, אַ נאַנץ פֿיינער מענטש, האכט זיך, וואָס פּעלט אים? כלומר, מיט וואָס איז ער א מיאוסער אידעם פֿאר מיר? אַ ייד אַ נגיד, חוץ זיין שאָרן אויף אלע יידישע קינדער, אן ערלעכער מענטש, קיין קיגר, קיין ריגר. יענער וויל אַ שידוך מון, ער חלשט, חלשט, און זי שמעלט זיך נאָר אַנידער דאָ מיט איר רחמנות! א רחמנית, די פּערל זענען שיטער! האָסטו געהערט אַ השגה?!...

זלאָטע האָט נאָך לאַנג־לאַנג געפֿייערט, געזודלט, געפֿילדערט און געשריגן אויף אסתרן. יענע, געוויינלעך, האָט נישט געענטפֿערט דאָס אנדערע וואָרט; איר בעסטער עגמפּער זענען געווען צווי שנירלעך פּרערן, וואָס האָבן זיך געצויגן אויף אירע שיינע באקן און האָבן פֿאַוואָליענקע אראָפּגערונגען אראָפּ־אראָפּ... זלאָטע וואָלט נאָכדעם אָפּגענעבן מי־יודע וואָס פאר יענעם „וויסטן פינצטערן" פּרימאָרגן, וואָס זי האָט אָפּגעשפּילט אסתרן, וואָס איז געבעט נאָט די נשמה שולדיק. זי האָט עמלעכע וואָלן כסדר געהאַפּטהט דער מאַכמער, געקוקט איר אין די אויגן אריין, זיך געסטאַרעט מיט אַלע מעגלעכקייטן צו פֿארגלעמן יענעם „וויסטן פינצטערן" פּרימאָרגן. נישט אין מאָל האָט זיך נאָכדעם זלאָטע אויפֿגעכאפּט כיינאָכט פונעם

בעם, צוגעמאנגען צו אסתהן בשעת יענע איז געשלאָפן געשמאַק, און איז, ווי איבער אַ קליין ברעקעלע קינד, געשמאַנען איבער איר און געזאָגט צו זיך אַליין שמילער־ הייט: „מיר זאָל וויין פאר דיר, נשמה מיינע, מיין ליבסטיקער שטערן, מיין אויג אין קאָפּ!“...

און אסתר האָט שוין לאנג פארגעסן דעם פסק, וואָס זי האָט געבאפט פון איר מאַמען אין יענעם „וויסטן פינצטערן“ פרימאָרגן; זי איז שוין צו אַוועלכע פרימאָרגנס געווויגט געווָארן. חוץ לזה איז אסתרס קאָפּ געווען פארנומען מיט אַנדערע מחשבות, און איר הארץ האָט געמראָגן אין זיך פארבאָרגן אנדערע דאגות, ווי אויבן איז געשמאַנגן. ווער דער אלמן איז, דער ערלעכער פיינער מענטש, אויף וועלכן די מאמע האָט איר געגעבן אַנצוהערעניש, איז זי געווָאָרן פון דער מומע יענטלען; נאָר בפירוש האָט זלאָטע מיט דער פאָכטער וויגן אלטערן נישט געדרפט. זי האָט דאָס געהאלטן אין זיך ביז אַ צייט. ביז עס האָט זיך געמראָפן ווידער „א וויסטער פינצטערער“ פרימאָרגן, ווען זלאָטע איז געווען שטאַרק צעבייזערט, האָט זי אויסגעשאָסן, ווי פון אַ הארמאַט, און האָט אויסגעלאמרט אסתרן אלץ, וואָס בייַ איר איז געווען אויף דער לונג, שוין נישט דיפלאָמאַטיש פארשטעלט, נאָר גאנץ אָפנטלעך. אסתר איז פון דעם שוין א סך מער צופרידן געווען, ווי פון די אַנצוהערעניש, און אויז ביסלעכווייז האָט זי אַנגעהויבן צוגעווויגט ווערן מיטן געדאַנק וועגן חתונה האָבן פאר אַלטערן...

ביי זלאָטען אַליין אינעווייניק האָבן זיך אַ שטיק צייט געשלאָגן צווי געפילן. ערשטנס: „וואָס הייסט, איך וועל זי פרעגן? איך בין דאָך די מאמע, און אז איך זאָג, חארף זיין געזאָגט! וואָס הייסט, זי וועט מיר זאָגן א דעה? וואָס איז זי עפעס — דעם אפטייקערס מאָכטער, וואָס שפּאַצירט ארום מיט בחורים אייפן גאס, וואָס זי וואָל זאָגן: דעם וויל איך און יענעם נישט? זי איז נישט גלייך צו קיין אנדערע, ברוך־השם, זי איז רב אברהמל סלאָוויטערס אן אייניקל!“... און צווייטנס: „פארוואָס זאָל איך זי מאַקע נישט אַ פרעג טון? מאַמער איז איר מאַקע אלטער פאָרט נישט ליב? ער איז דאָך פאָרט אן אלמן און אין די יאָרן שוין? אַ מלאכה פאָרשלייערן? למאי זאָל מען נעמען באַגראָבן אַ קינד, אַ יונגפּ, אומזיסט אין אומגישט? און אזא מייער געשרייַ קינד, ווי מיין אסתר איז, לעבן זאָל זי!“... שפּעטער לויפט דורך ביי זלאָטען אין קאָפּ אזא מין מחשבה, נאָר אַן אַנדערע: „וואָס האָט מען מיט איר צו רעדן, מיט אַ קינד, אז ס'איז פאָרט פאר איר א תכלית? פאָרט א גליק, אזוי רייך און אָן קינדער, וואָס וועט איר אָפּגיין ביי אים? וואָס וועט זי זיך אויסזיצן ביי מיר? דאָס גרויסע גדן, וואָס איך וועל איר געבן? דאָס פאַוועלע, וואָס איך וועל איר מאכן? ווער וועט זי נעמען, אן אַרעמע יתומה, הייַנטיקע יאָרן? און דערצו נאָך א דערוואקסן מיידל שוין?“... און דאָ איז נאָך אלטער פעסיגע געווָארן אזוי ווייך און שמאַרק צוגעלאָזט נישט אַלטער איז נאָך קיינמאָל צו קיין מענטשן אזוי גוט און אזוי צוגעלאָזט נישט

געוועזן, ווי ער איז פליצעם גוט און ציגעלאַזט נעווארן צו זאַמע דער צעלגיקערין. ער האָט זיך במעם אליין אַנגעשלאָגן צו איר מיט אַ גמילות־חסד, מיט אַ הלוואהלע. „א רחמנות געבער, אן אלמנה", — האָט אַלטער א זאָג געמאָן אמאל צווישן מענטשן. מענטשן האָבן דאָס אָפּגעטראָגן זאמען, און זי איז שטאַרק נתפעל געווארן פון אלטערס גומסקויט. געווינלעך, וועט זאמע נישט גיין צו אלטערן אהיים בעמן ביי אים א גמילות־חסד, און שיקן צו אים אסתרן — אוהאי נישט; אַן אלמן, עס פאסט נישט. נאָר באַגעגנדיק זיך מיט אים אייגמאל אין גאס, האָט זיך זאמע אָפּגעשמעלט מיט אים, א כיסל אויסרעדן דאָס האַרץ.

— אווי? — האָט איר אלטער געענטפערט מיט א גוט, ערלעך פנים. — איך האָב גארנישט געוווסט, אז ס'איז דיר אזוי געפנגט אין געלט, קיין שלעכטס! פארוואָס זאָלסטו זיך אמאל נישט וועגדן צו מיר? מיט דיין לוין, עליו־השלום, זענען מיר געווען גאָר ווי אנדערע צוויי. א שיינע זאך — סטייטש! סטייטש! נו, און ווָאס מאכן עפעס די קינדערלעך דיינע? האָסט, דאכט זיך, הריי?

— הריי, זאָלן געזונט זיין. — ענטפערט זאמע. נאָר נחת זייער וויניציק, לעת־עתה.

— נחת? — מאכט אלטער מיט א פרייגדלעך שמייכעלע. — וואָס האָסטו אזוי קיין צייט נישט? צי אפשר האָסטו יסורים מיט א שידוך פאר דיין מאכטער? וועסט קריגן די מציאה! מע זאָגט, די האָסט א גאנץ פייגע בתולה?

— געלויבט איז גאָט. מע באַראַרף אָבער האָבן, רב אַלטער, צו דער בתולה: איך שמועס מכח אכצן אין דרייצן, ווו ניעמט מען האָם

— עמ! — מאכט אלטער. — אָט דאָס איז א האמה?... נו, על־כל־פנים, זאמע, איך מיין דאָס איז פיל לחבא, מאמער מאכט זיך, די באהארפסט שטארק נייטיק א גמילות־חסד, שיק אריין צו מיר; מהיכא־תיתי... פארט, ווי זאָגט מען, גומע פרייגר פון אמאל... א גומן!

פון יענער צייט אָן האָט זאמע אָנגעהויבן האָבן פון אלטערן פיל מובות: הן א גמילות־חסד צו דער צייט, הן אזוי א הלוואה נישט מיט קיין גרויסער עסקא, אל־פי יושר, ווי געווינלעך, צווישן הויפישע מענטשן. די דאָזיקע טובות זענען איר אָבער גיך אויסגעפאלן באַקאָם, און זי איז געווָאָר געווָארן, וואָס הויסט א טובה פון א מאזעפעווקער פראָצענטניק.

XXV

אסתר איז ביי זיך אויפן קנם־מאָל א גאָסט

אָפטמאָל מאכט זיך, אז אין א יידישער שטוב זאָל זיך אריינכאַפן, פארנא־דיען אליין א נישטגוטער, נישט דאָ געהאכט, אָדער אזוי א זייפיקער פּאַרשוין, דער שווארצער יאָר וויסט אים פונוואנען ער האָט זיך געגומען, — און עס ווערט

דעמלט אָפּגעטאָן דאָס שלום־בית; מענטשן ווערן בייז, אָנגעבלאָזן, אָנגעברוגזט אייגער אויפן אַנדערן, אָלײן נישט וויסנדיק פּאַר וואָס און פּאַר וואָן. אָט אזא מין נישטגוטער האָט זיך פּאַרנאַדיגט צו זלאָטע דער צעלניקערין אין שטוב אַריין, — אלטער פּעסיעס, אויף קיין גוט אָרט זאָל ער נישט שטיין. קאָרג זענען געווען פּאַר אסתרן יענע נאָך נישט פּאַרהיילטע צרות פון יאָסעלען, האָט זיך אָנגעהויבן פּאַר איר אַ נייער גיהנום — אלטער! אויף יעדן אָרט, אויף איטלעכן מרוס האָט זי געהערט נאָר אלטער און אלטער! עס איז אָבער דאָך פּאַר איר געווען אַ סך גרויגער צו הערן פון דער מאמען גאנץ אָפּגטלעך, או זי וויל און באַגערט דעם שידוך מיט אלטערן, אייַדער צו הערן די שטעכוועטלעך מיט די אָנצוהערעניש פון יעדן באַזונדער, ווי ביז אַהער, אויסצוהערן פון דער מאמען לאַנגע שמועסן וועגן התונה האָבן און פּאַרזאָרגן אויף שפּעטער, וועלן אליין אַ באַלעבאָסטע ביי זיך, אין אן אייגענער שטוב, נעמען אַ מאַן מיט געלט א סך און האָבן פּאַר אים א גוטע וועלט, דאָס הייסט: עסן און טרינקען, שיין אָנטון זיך, אים האָבן קינדער און וויסן פון א לעבן צו זאָגן, נישט אזוי ווי זי, זלאָטע, רב אברהמל סלאָוויטערס שנור, וואָס באַדארף הינט האָרעוון ווי אן אייזל, זיין אַ גאַנצע וואָך אייַנגעשפּאַנט אין דער יאַרמע, און די קינדער זאָלן נישט האָבן אלץ, וואָס קינדער באַדארפן...

— יי, מאָכטער, — פלעגט זלאָטע אויסלאָזן מיט אַ זיפץ — לאָז מיר גאָט העלפן, די זאָלסט זיין גליקלעכער פון מיר, זיך נישט ראַדעוון אויף קיין יחוס, ווי מיין מאמע האָט זיך געהאַדעוועט, געוואָלט, איך זאָל אייַנשטיין ביי רב אברהמלען פּאַר א שנור, נישט אנדערש.

— גלייבער א לויט גאָלד, אייַדער א פּיד יחוס, — האָט אונטערגעהאַלטן די מומע יענטל, וואָס פלעגט תמיד אָנקומען גראַדע אויף די שמועסן.

אייַנמאָל אין א פּרוימאָרגן איז אסתר געזעסן אין דער היים אייַנע אליין. זי איז געווען פּאַרנומען מיט אַן ארבעט. זלאָטע איז געווען אין מארק און די קינדער אין חדר. פּלוצעם קומט אריין יענטל.

— גוט מאָרגן דיר, אסתר־לעבן!

— גוט יאָר! אזוי פרי, מומעניו? זיצט.

— א דאַנק, איך בין שוין געגוג געזעסן הייַנטיקן טאָג און זיך געגוג אָנגעלאָפן אויך; איך בין אוש הייזעריק געוואָרן רעהנדיק, און אלץ מיט איר, אלץ מיט איר.

— מיט וועמען איז, מומעניו?

— מיט וועמען, פרעגסטו? מיט דער מאמען מיט דיינער, דו קענסט זי נישט? און אלץ איבער דיר.

— איבער מיר גאָר?

— איבער וועמען זשע האָב איך מיך מיט איר צו קריגן, אַז נישט איבער דיר? תמיד קריג איך מיך מיט מיין שוועסטער? גיין, איך מיין מאַקע באמת, אסתר, די גאָלדענע קאָן צישטעצט ווערן, צוזעענדיק אזעלכעס! דו האָסט איין מאָכטער, און, דאָכט מיר, גאָרנישט אַזוי שלימזלניצע אויך, וואָס זשע איז דאָס כאָפענגיש און דאָס לויפענגיש אין איין קול: חתונה מאכן! און מאַקע באָלד חתונה מאכן! מהיכא־תיתי, חתונה מאכן, נאָר פאר דיין גלייכן, אָבער נישט זוכן קיין גליקן, אייגשפארן זיך מיט מוואלד: איך וויל, מיין מאָכטער זאָל זיין אַ נגידית, און גיי מו מיר עפעס! באשר, זאָגט זי, איך בין נישט אימשטאַנד; די צייט, זאָגט זי, איז אַזוי שלעכט, אַז נישט נאָר קיין נדן — קיין העמד אפילו איז נישטאָ צו מאכן! דאָס קינד וואָקסט, זאָגט זי, און די צייט גייט אַוועק. איך בין שוין, זאָגט זי, אויס מענטש, וואָס איז? אליין רעדן מיט דיר קאָן זי נישט און וויל וויל זי זייער, פארוואָס זאָל זי נישט וועלן? לאָמיר זיך נישט נארן: ערשטנס, איז דאָס מאַקע אַ גליק פאר דיר אליין, און דאָס אנדערע איז מאַקע, וויי זאָגט מען, ארום א פעמען מאָפּ זאָל מען זיך שמירן... זי פרעגט מיד, זלאָמע מיין איך, וואָוזוי איז מיין השגה דעהבויי? איך וויים, וואָס איך זאָל איר זאָגן? איך זאָג איר, אז מיט דיר האָט זי זיך נישט וואָס צו כאפן: עס וועט זיך אָפּזוכן, זאָג איך, דער בעלן. „וווי זשע, שרייט זי, ווו זשע איז דער בעלן? גיב מיר אים אהער!“ „האָב צייט, זאָג איך, זלאָמע, ער וועט קומען אַליין!“ „אָן גאָלט, זאָגט זי, אָן מלבושים, אָן לייב אין לעבן, אַ נאָקעטע, אַ באָרוועסע, אָן אָרעמע און אַ הערוואָקסענע דערצו! וואָס איז? רב אברהמלם אייניקל, אוי־וואָ, סע טוט זיך אביסל!“ „נו, זאָג איך, אז ער וויל יאָ אזוי, אלמער מיין איך, מאָג ער דאָך צוואארטן אַ קאָפּ; וואָס איז, ער שטייט אונטערן רעגן?“ „גיין, זאָגט זי, ער האָט שוין נעבוג נעווארטן. אבי וועמען וועט ער נישט נעמען, און מחמת דו ביסט דו, וויל ער דיך, יאָקבי, אָפּגילטן, דיך, און די מאמע, און יערן באוונדער, מיט קינדס קינדער“. „נא דיר א גראָשן פאר די אלע גליקן, זאָג איך, עס מאכט זיך קארג מאָל, אז דער מאָכטער איז מאַקע גוט וויי דער וועלט, זאָג איך, און מאָמע־מאָמע הונגערן, וויי זיי שטייט אָן? אוי־וואי־אוי, זאָג איך, איך זאָל האָבן די בחכות!“ נו, ברעגט זי מיר אַ האיה פון ב׳ל ו מ ע ס קינדער, באשר בלומעס קינדער האָלטן אויס די מאָמע, אַ וויכטע אלמנה. „וווי זשע קריגט מען נאָך, זאָג איך, אועלכע קינדער?“ „אסתר, זאָגט זי מיר, איז אַזאָ קינד, וואָס וועט זיך לאָזן מפקיר זיין פאר אירע אייגענע; דו וועסט, זאָגט זי, פון דער מאמעס וועגן גיין וואסער אריין. דער גאנצער אומגליק איז, זאָגט זי, וואָס זי קאָן מיט דיר פון אועלכע ענינים נישט שמועסן“... „דאָס איז אויך, זאָג איך, אַ נאָרישקייט, וואָס האָט מען זיך דאָ צו שעמען? וואָס קאָן זיין נאָר נעענטער פון אן אייגן קינד? ממה־נפשך...“

אין די וועלט איז אָנגעקומען זלאָמע, און שפעטער אַ ביסל רב קלמן. און די דריי, יענטל, זלאָמע און רב קלמן, האָבן צווישן זיך יענעם מאָג לאנג גערעדט,

אייגעשטעדיק אייגער העם אַנערען אוּן אַרייגבראַקדיק אַ גוזמא רייד, מיט אַנצוּ=
הערעגישן, מיט משלים אוּן מיט מעשיות אַן אַ שיעור. צולעצט האָט זיך זלאָמע
גאָר צעווויינט.

— אייהער אזא לעבן, איז גלייכער גיין אהינצו, ווו מיין לוי איז אוועקגעגאַנ=
גען פאר רער צייט! איך זאָג אייך דעם אמת, איך בין אים אוודאי מקנא, אז ער
פארשפּאַרט צו זען די צרות, וואָס איך האַרף צוזעז דורך, ארום אוּן ארום...

— זינדיק גישט, שוועסטער=לעבן. — האָט זיך יענטל אריינגעמישט. —
דאַנקען גאָט, די האָסט כאָטש אוועלכע קינדער, וואָס וויים: כאָטש אוּן פארישטייען
זייער מובה אוּן דיין מובה אוּן גייען דיר נישט אויף קידעש=ווידער, ווי עס גיט
זיך אויס אמאָל קינדער צווישן היינטיקע מיידלעך...

וואָס האָט אסתר געקאָנט זאָגן דערויף? דערציילן דער מאַמען, אַז זי האָט
ארויסגעקוקט אויף יאָסעלען אוּן ער האָט זי אַפּגענארט? וואָס פאר א פּנים
האָט דאָס? עס פּאסט מאַקע פאר א יידיש מיידל אוועלכעם נאָך צו דערציילן?
צי זי זאָל זאָגן א חסרון אויף אַלטערן? ווער איז זי, וואָס זאָל זיך שמעלן אויס=
מענהן מיט א מאַמען וועגן א שידוך? וויאַזוי עפּנט זיך גאָר דאָס מויל פון אַזוועלכע
זאַכן צו רערן? אוּן אז נישט אלטער, וועט זיין אן אנדער שלימזל. איר ביטערע
לאַגע בײַדערך איר קיינער נישט דערציילן; זי פּארשטייט אליין, וואָס היסט
בייַ יידן אן אָרעמע כלה, אוּן „קיין יידישער מאַנאַסטיר איז נישטאָ“... נאָר
מער פון אלץ האָבן זי געזומען דער מאמעס מרערן, וואָס זי האָט נישט געקאָנט
צוזען קיינמאָל, — אוּן זי האָט זיך אונטערגענעבן אין די הענט פון די, וואָס
האָבן געוואָלט, איין מאָל פאר אלע מאָל, פארזאָרגן איר תכלית, זי גליקלעך
מאַכן אויף שטענדיק, זי זאָל זיי האָבן צו געדענקען... שמיל, ווי א שפּעלע, האָט
זיך אסתר געלאָזט ביגדן אוּן מון מיט זיך אלץ, וואָס מע האָט פון איר פארלאַנגט,
נישט איבערקערנדיק קיין צונג, שא, שמיל, ביין אוּן לייטיש.

אַלטער האָט זיך פון זיין זייט שיין אויסגעשטעלט קעגן זייגע מחותנים אוּן
האָט געזומען דאָס קנס=מאָל מיט אלע הוצאות אויף זיך. ער איז עפּעם געוואָרן
מיטאַמאָל אזוי ווייך, מילד אוּן גוט. „באַמש לייג אים צו א מכה“, — האָט
אויף אים יענטל געזאָגט, ארומטאַנצנדיק הין אוּן צוריק אוּן פלאַמערדיק ווי
א העליש פייער, גליך ווי זי וואָלט דאָ אַפּגעטאָן מי=יודע וואָס פאר גליקלעך
געשעפט. זלאָמע האָט געקוקט אויף די כלה=מתנות, וואָס אלטער האָט צוגעריים
נאָך פאר דעם קנס=מאָל, זיי עטלעכע מאָל איבערגעהאלטן אין האַנט, געשאצט
אייגייגעם מיט ברייגען, מיט יענטלען אוּן מיט נאָך אנדערע מבינטעם אויף פערל
אוּן אויף גאָלדוואַרג. קיינמאָל איז נאָך אלטער נישט געוועז אזוי בארערצודיק,
ווי אצינד, אוּן מילד איז ער געוואָרן גאָר הוץ לירך המכבע: די חתונה געמט ער
אויף זיך, מלבושים דער כלה אויף זיך, אלע הוצאות אויף זיך. „זלאָמע האָט דאָס
געטראָפן, קיין עין=הרע נישט!“ — אזוי האָט מען געשמועסט אין שטאָט אוּן

מע האָט בפירוש ארויסגעזאָגט, אז מען איז איר מקנא. אימלעבער מאוועפענדיקער זיך וואָלט זיך געווונטשן אזא גליק, אזוי מרעפן, ווי זלאמע האָט געטראָפן מיט איר מאַכמער.

— וואָס שמועסט איר, אויב ס'איז אַ גליק? — האָט מען געזאָגט. — נישט אלע פורים מרעפט זיך אזא גם! נעמען א מיידל, ווי זי שטייט און נייט, באַהעגנען זי און באקלינגען, מאַכן פאר א פארטיקער באַלעבאָסטע! אָט א גליק! אזוי מרעפן!

— סטייטש א גליק! סטייטש געטראָפן!

אויפן קנם־מאָל זענען זיך צוגויפגעקומען צו זלאמען די גאנצע משפחה און אַזוי גומע פרייַנד, יידן און וויבער. די תנאים שרייבן האָט געטומען אויף זיך שמואליק דער חזן. א קוק מוענדיק אויף שמואליקן, ווי ער איז מיטאמאָל אזוי נעעלטערט געוואָרן פאר צרות, האָט זיך ביי זלאמען אָפגעריסן אין האַרצן. זי האָט שוין גאָרנישט געקאָנט אפילו צוגיין צו אים א פרעג טון, וואָס הערט זיך מכה יאָסעלען. דערצו איז זי נעווען פאַרנומען מיט די נעסט. עס איז נעוואָרן צווישן די וויבער א נערערריי, מאַקע נאָר ווי צווישן וויבער קאָן זיין, אז זיי קלויבן זיך צונויף, און נאָר אויף א שמחה; זיי האָבן אלע נעהאלטן אין איין ריידן, אימלעבע האָט דערציילט אן אנדער מעשה. און פונדעסטוועגן האָב זיי אלע נעווונסט, ווו מע האלט. די מאנצביליין, נעווויגלער, האָבן נעגוג חוזק נעמאכט פון די וויבער: „זעט נאָר, אקוראט ווי צווישן די נענדז!" און אליין האָט מען אויך נעגוג גערעדט, גערייבערט אן נעטרונקען לחיים, צווישנשטוענדיק זלאמען און אַלטערן אַלהאָם גוטס און ישועות ונחמות אויפן כלל ישראל, מיט אַ זיפץ און מיט פאַרגלאָנצמע אויגן צו דער סטעליע. שמואליק דער חזן, מרינקענדיק צו זלאמען „לחיים", האָט עפעס נעוואָלט אָנהייבן וויגשטוועטן איר א מין וויגשטוואניע: „לאָז גאָט נעבן... אוי!" און איז איבערגעהאקט נעוואָרן, ארויסלאָזנדיק דעם „אוי" פונעם מיפן האַרצן. זלאמע האָט דעם „אוי" פאַרשטאַנען אין האָט אים נעשטפערט „אמן", גיך אוועקגייענדיק צו דעם איבעריקן עולם, וואָס זענען נעזעסן מיט אָנגענאָסענע גלעזלעך און נעווארט אויף איר, זי זאָל צוגיין צו זיי, עגטפערן יערן באזונדער אויף זיין „לחיים", ווי דער מנהג איז. נאָר איין רב קלמן איז ארומגענאנגען איבער דער שטוב פראנק און פרי, פאַרלייגט די העגט ארונטער און נעשמועסט מיט זיך אליין, ווי זיין שטייגער איז תמיד, קנייטשנדיק דערבי מיטן שטערן און שאָקלענדיק מיטן קאָפּ, ווי א מענטש, וואָס איז פארטיפט אין שארפע ענינים. רב קלמן האָט זיך קיינמאָל נישט אָפּגעזאָגט פון „א ביסל מהכאה־תיתי"; אדרבה, ער האָט דעם ביטערן טראָפּן גאָרנישט פיינט נעהאָט. נאָר א מענטש א ברה־דעת באַהאַרף ווייסן, ווען צו מרינקען און ווען נישט. אויף אלץ איז א צייט: אויף א חתונה — זייער פיין, דעמלט פאַרגינט זיך רב קלמן אָנטריי־קען זיך, ווי עס נעהער צו זיין, און מאכן אלערליי אָנשטעלן, קאָמטריאנטסקע

תנועות; אָבער אציגד, ביים קנס־מאָל, דעמלט ווען מע באדארף שמועסן מיט ביידע צדדים וועגן אזא ענין, ווי חח"ש, דעמלט, ווען אַ שדכן באדארף זיך גוט אונטערגארטלען, דינגען זיך פארן שדכנות־געלט, — דעמלט באדארף מען זיין ביי אַלע געהאנקען. דער עולם, פארוואָס נישט, מעג מרינקען וויפל עס ווען אַריין, אָבער רב קלמן — ער באדארף האלטן קאָפּ, האָבן א לויפערן מוח און וויסן, וואָס ער האָט צו טון אויף דער וועלט...

מחמת גרוים מארעחאם האָט מען אויפן קנס־מאָל די כלה גאָרנישט ארויס־געזאָגן. אסתר איז זיך געזעסן אין אַ ווינקעלע מיט בריינעם מעכטער, פינף שוין דערוואקסענע מיידלעך, נישט קיין אויבעריק שיינע, נאָר אלע צייטיקע צו דער חופה פירן. זיי האָבן אַלע גערעדט, געפיסקעלט זיך, געמאכט חנדלעך און געלאכט, בכדי פרייַלעך צו מאכן די כלה. די כלה אָבער, אוי־ווי, איז שוער געזונען פרייַלעך צו מאכן! אסתר איז געזונען עפעס משונה פארטראכט, און די אויגן אירע האָבן געקוקט ערגעץ ווייט. נאָר איר קוקן נאָר האָט מען געקאָנט ארויסזוען, אז כמעט זי הערט נישט, וואָס מע רעדט צו איר און זי זעט נישט, וואָס ארום איר טוט זיך: עפעס זיצט זי דאָ נישט ווי א כלה באדארף זיצן, נאָר ווי א גאסט, ווי א ווילד־פרעמדע... זלאטע האָט איר צוגעטראָגן די פּערל, וואָס דער חתן האָט איר געקויפט, און אויך די איבעריקע ציהונג: אַ גאָרגל־קייט אַ מייערע אויפן האלדז, אַ מייערן בראָש, אַ גאָלדן קייטל מיט א זייגערל א מייערס, א פּאָר בריליאנטענע אויערינגען מייערע, נאָר א חריפות, בהאסלעפן צוויי מייערע און פינגערלעך מייערע, שוין אפילו געפראָגענע, אפּנים, פארמישבונטע, נאָר מייערע פינגערלעך. אסתר האָט געקוקט גלייך מיט אלע אויף די דאָזיקע כלה־מתנות, וואָס אלטער האָט איר געשענקט; זי האָט זיי באמראכט, ווי גאָר א זייטיקער מענטש, גלייך ווי עס געהער זיך נאָר מיט איר נישט אָן, גלייך ווי נישט זי מיינט מען. באטראכטנדיק די דאָזיקע כלה־מתנות, איז איר נאָר דער קאָפּ נישט העדבי: זי פארשטייט נאָר נישט, וואָס פאר א ווערט זיי האָבן פאר איר אין איר מיידלישן לעבן, אז זי שמייט שוין העכער האלב אויף יענער זיים, אז אָט־אָט גייט זי ארויס פון דער מאמעס רשות אין דעם מאנס רשות, אז אָט באלד איז אָן עק צו אירע חלומות, יענע גוטע, גילדענע, גליקלעכע חלומות, אין וועלכע זי פארברענגט נאָר אציגד.

מע מוז דעם אמת זאָגן, אז כאָטש די נאנצע שטאָט האָט געוואלט פון יאָסעלען, אז ער האָט התונה געהאט ערגעץ אויף דער וועלט, נאָר אסתר האָט פּאָרט נישט געגלייבט, דאָס הייסט, זי האָט זיך געוואלט אליין אינרעדן, אז ס'איז אַן אויסגעטראכטע מעשה, אַ פליאָטקע פון די מאָזעפעווקער פליאָטקעס. עס האָט זיך איר נאָר אלץ געהלומט, אז אָט עפּנט זיך די טיר אין עס קומט אַריין יאָסעלע אליין, דער אייגענער וואָס איז געווען פריער — און דעמלט וועט זי זיך שוין נישט שעמען פאר קיינעם; זי וועט די ערשטע דערציילן דער מאמען,

אַז זיי זענען שוין לאנג התּן־כּלה, אז ס'איז צווישן זיי שוין לאנג אן אָפּגערעדט זאך... אין קלעהנדיק האָט דאָזיקע, שמייס זי גלייך מיט אלעמען און באשחאבט די כלה־מתּנות, וואָס אלמער האָט איר צוגעגרייט, און זלאמע שמייס ביי דער זייט, קוקט אויף איר און קוועלט: „דאנקען נאָט דערהפאר. עס ווייזט אויס, דאָס קינד איז צופרידן; גיב נאָט נאָר א גוט לעבן מיט ביל נחת מיט תּענוג א סך"... די גאנצע צייט געפינט זיך אסתר ביי זיך אויפן קנם־מאָל א ווילד־פרעמדע, גלייך ווי נישט זי מיינט מען. נאָר ביים ערשטן קלאַפּ פון די צעבראָכענע מעפּלער אין מעלער דערפילט אסתר, גלייך ווי עס וואָלט זיך איר עפּעס אָפּגערוסן אין האַרצן. די כלה־מתּנות פאַלן ארויס פון אירע העגט, און זי פאַרשטייט דעם פּשט פונעם קלאַפּ, און זי פילט, אז פון דער מינוט אָן איז א סוף, א סוף צו איר פריי לעבן, א סוף צו אירע ענע גליקלעכע, טייערע, זיסע חלומות, און א נייע וועלט, אָ נוי לעבן שמייט איר פּיר אציגנד.

XXVI

עס זוערט דאָ געבראכט די מעשה וועגן דער טאָכטער פון יפתּח הגלעדי

געדענקט איר די מעשה, וואָס וועלט דערציילט וועגן יפתּח הגלעדים טאָכטער?

„וידר יפתּח נדר — האָט יפתּח געמאָן א נדר צו גאָט, אזוי שמייט דאָרט אין פסוק געשריבן, ויאמר — און ער האָט אזוי געזאָגט: וועסטו מיר געבן, ליבער גאָט, דעם פיינט, די בני־עמון, אין מיינע הענט, זאָל איך דיר צו, וועז איך וועל קומען בשלום אַהיים, אז דער ערשטער, וואָס וועט אַרויסגיין פון שטוב אקעגן מיר, איז ער דיינער, איך וועל דיר אים שענקען פאר א קרבן עולה. און עס איז מאָקע אזוי געווען: און יפתּח האָט די בני־עמון געשלאָגן און האָט זיי אינגעגנומען ואין דער מלחמה; און אריינפאָרנדיק אין שטאָט אריין, איז אים זיין איינאונאיינציקע מאָכטער ארויסגעגאנגן אקעגן מיט א שמחה און מיט א געזאנג: „דער מאמע איז נעקומען! דער מאמע!" אין יפתּח האָט זי דערזען, איז אים געווארן ווייסט און ביטער אויפן האהצן; און ער האָט צעריסן אויף זיך די קליידער און האָט געזאָגט: „ווי איז צו מיר, מאָכטער מיינע, פארפינצטערט בין איך געווארן! האָסט דאָך מיך אומגליקלעך געמאכט! סטייטש, איך האָב דאָך א נדר געטאָן פאר גאָט, אז דער ערשטער, וואָס וועט מיר אקעגן קומען, איז ער זיינער א קרבן, — גוואלד, מאָכטער, וואָס טוט מען?!" — „האָסטו אזוי געזאָגט, טאָטע האהציקער, — אזוי האָט אים די מאָכטער געענטפערט — באדאהסטו מקיים זיין דיינע רייד, נאָבדעם, אז גאָט האָט זיך אזוי גוקם געווען אין דיינע פיינט; איין זאך בעט איך פון דיר, ליבער פאָטער, גיב מיר צייט נאָר

צוויי חדשים, בכדי איך זאָל מיר קאָנען גיין אויף די בערג און דאָרטן וועינען אויף מיינע יונגע יאָרן, איך מיס מיינע חברטעס". און דער פאָטער האָט זי אָפּגענאָמען, זי זאָל גיין אויף די בערג וועינען אויף אירע יונגע יאָר, זי מיס אירע חברטעס. און אז עס זענען איבערגעבליבן די צוויי חדשים, האָט ז' זיך אומגעקערט צוריק צו איר פאָטער, און יפתח האָט געמאָן מיט איר, אזוי ווי זיין נדר איז געווען. און פון דעמלט אָן איז געווען א חוק ביי ייִדן, אז אלע יאָר פלעגן ארויסגיין ייִדישע מעכטער אויף די בערג צו באוויינען און באדויערן די אומגליקלעכע מאָכטער פון יפתח הגלעדי"..

יעגער מנהג איז שוין לאנג פארגעסן געוואָרן, און ייִדישע מעכטער האָבן הייגט אנדערע מנהגים. עס שמועסט זיך דאָ וועגן דעם „פאָרישפּיל" מיטן „חתן־מאָל", וואָס מע מאַכט אין מאָזופּעזוקע פאָר איטלעכער ייִדישער חתונה ביי דער כלה נאָר לכבוד דער כלה און לכבוד אירע חברטעס, די מיידלעך, בכדי זי זאָל זיך קאָנען מיט זיי זיך אָפּגעזונגענען און אָפּטאַנצן דעם לעצטן מאָל. דאָס „פאָרשפּיל" וועלט געמאַכט דעם שבת, וואָס פאר דער חופּה, ביי דער כלה אין שטוב. די מיידלעך אליין זינגען צו און מע מאַנצט א שער, א קאַדריל, א ליאנסיי אָדער א פּאָלקע, מע זינגט, מע מאַנצט, מע קנאַקט ניסלעך און מען איז משמח די כלה דאָס לעצטע מאָל. זי געזונגט זיך אָפּ מיט אירע מיידלישע יאָרן און מיט אירע חברטעס, די מיידלעך, אזויוויי זי וועלט דאָך באלד א ווייב אין קומט אריין צווישן די וויבער. דאָס אייגענע קומט פאָר דעם מאָל פון דער חופּה, אויך ביי דער כלה אין שטוב: מיידלעך האלטן דאָס פאר א מציה צו קומען אָפּטאַנצן מיט דער כלה דעם לעצטן מאָל, און וויבער שטייען ביי דער זייט און פּליסקען צו מיט די העגט. אָט דעם מנהג היט מען אָפּ אין מאָזופּעזוקע פון תמיד אָן, און אויך ביי אסתרן אויף דער חתונה האָט מען, געווייגלעך, אָפּגעהיט אלע מנהגים, נישט הורכגעלאָזט קיין קלייניקייט אפילו.

ואסתר האָט אָפּגעמאַנצט דעם לעצטן מאָל, און אלע מאָזופּעזוקער מיידלעך האָבן זיך גאָר זאט נישט געקאָנט אָנקוקן אין איר שיין פּנים, כאָטש זי איז געווען שרעקלעך בלאָס, מויט ווי אלע מויטע, נאָר עס מאכט נישט אויס, א כלה באדארף זיין בלייכלעך: ערשטנס, פאסט א כלה, און, צווייטנס, האָט מאַקע א כלה וואָס צו זאָגן — ווער וויסט דאָס נישט? צום לעצטן מאָל האָט איר די מומע בריינע געמאכט קומשערעס, גרייזלעך פון אירע שוואַרצע שיינע האָר, דערבי געהערט מיט איר פון ענין החתונה, צוגעגרייט זי ביסלעכווייז צום וויבערשן שמייגער. די האָויקע גרייזלעך געבן צו איר שיין פּנים אזא מין חן, אז בריינע קאָן זיך נאָרנישט אייגהאלטן און גיט איר א קוש אין שטערן, זאָגנדיק בשעת מעשה:

— אָן עבירה, כלעבן, אזא ליכטיק פּנים מיט אזא גילדענעם קאָפּ איבער־דעקן. נאָר נישקושה, אסתר, דו האָסט נאָך מזל, דו פאלסט אריין אין זייער א גוט

אָרט אריין, וואָרעם, צוווישן אונדז רעדנריק, דיין מאַמעס שטאַנד אַציגנד באַראַרף איך דיר נישט דערצייל'ן — דו וויסט דאָס בעסער פון מיר. אַ מאַמע וויל אַוודאי, דאָס קינד זאָל זיין גליקלעך, אַ מאַמע שמייס אויס געזונ וויטיקן, די אויגן קריכן איר גוט אַרויס, ביז זי דערלעבט צו זען איר קינד אונטער הער חופה; וועסט זיין, אם־ירצה־השם, אליין א מאמע, וועסטו פילן דעם טעם... און דיין מאמע, נישקושה, האָט פאַרדינט ביי דיר, אז זי זאָל דורך דיר געהאָלפן ווערן און צעפירן זיך די העגט א ביסל. נעבן א שוועדן וואָגן זאָל מען זיך תמיד רייבן, און פון נגידים, אסתר, קומען ארויס נגידימלעך...

נאָך אַ סך גומע וועדמער האָט בריינע געזאָגט צו אסתרן, בשעת זי האָט איר צוגעטאָן געמאכט די האָר צום „חתן־מאָל". נאָכן חתן־מאָל, אז אסתר האָט אָפגעטאָנצט איר לעצטן מאָנץ, האָט איר די מומע בריינע אונטערגעטראָגן איר קרבן־מנחה, אָנווייזנדריק איר, וואָס זי באַראַרף האָוועגן און וואָס נישט.

— צו על־חטא, טאָכטער מיינע, — האָט איר די מומע בריינע געזאָגט — צו על־חטא זאָלסטו וווינען. א כלה, אז זי וויינט צו על־חטא, בעט זי אויס ביי גאָט אַ גוט לעבן ביים מאַן און גומע קינדער. עס איז ביי דיר היינט, טאָכטער מיינע, א יום־הדין, ווי, להבדיל, יום־כפור; מע דארף וויינען פאר גאָט, ער זאָל זיך דערבאַרעמען, אָנצייכענען א גומע אָליע, פאַרגעבן די זינד...

אסתר האָט זיך אוועקגעשטעלט מנחה האָוועגן מיט הארץ, ווי עס באַראַרף צו זיין, און האָט דערבי געשמאק געוויינט; נאָר נישט אויף אירע זינד, ווי די מומע בריינע האָט איר געהייסן, דען אסתר האָט אין זיך נישט געפילט קיין שום זינד, נישט אקעגן גאָט און נישט אקעגן לייטן. נאָר דערפאר האָט אסתר געווויינט, ווייל דער קוואל פון מרערן האָט זיך ביי איר געעפנט; עס האָט זיך געווויינט נאָר אַליין, אין אזוי געשמאק, אזוי גרינג! אסתר האָט געהאט וואָס צו ווינענען: וווּ זי האָט זיך א וואָרף געמאָן, איז איר געוועזן וויסט, בימער און פינצטער, און קלאָגן זיך אויף וועמען, עמעצן שולדיק מאכן האָט זי נישט געקאָנט. וואָס איז שולדיק די מאמע, וואָס זי האָט אזוי געוואָלט אלטערן פאר אן אייבעדם? זי איז א מאמע אין איר גאנצער וווּנטש איז, איר טאָכטער זאָל זיין א רייכע באַלעבאָסטע. אפנים, זי האָט זיך דען געפרווועט זאָגן דער מאמען, אז זי וויל נישט דעם שידוך? און וואָס הייסט, זי וועט דאָס זאָגן דער מאמען?... אויף דערויף וויינט אסתר, וואָס איר מזל איז אזוי גיך אונטערגעגאנגען, וואָס איר גליק האָט זיך אזוי גיך אויסגעלאָזט, וואָס יאָטעלע האָט זי מיאוס אָפגענארט. וועד וואָלט זיך עס אונטערגעמען יאָגן אסתרן פריער מיט א פאָר יאָר, אז עס וועט זיך אזוי אויסלאָזן?...

אסתר שלאָגט זיך על־חטא אין הארצן, באגיסט דעם קרבן־מנחה מיט הייסע טרערן, קלערנדריק בשעת מעשה נישט וועגן אירע זינד, נאָר וועגן יאָטעלען. סמייטש, יאָטעלע, וואָס זי האָט אין אים אזויפיל געגלויבט, אזויפיל געשטעלט

אויף אים, און וואָס זיין וואָרט איז ביי איר געווען אזוי מייער, אזוי הייליק, האָט זיך אזוי מיאוס באַהאַנדלט פֿאקעגן איר: אוועקגעפֿאָרן און פֿאַרגעסן דעם זיי געזונט; ער זאָל דאָס באָשט פֿ וואָרט צושיקן, באָשט פֿארענטפֿערן זיך פֿאר איר, פֿרעער וואָס ס'גישט אויס... אזוי מיאוס באהאנדלען, ווי ער האָט זי באַהאַנדלט! ז' האָט זיך ערשט הייבט ארומגעקוקט, ווי שייער, ווי ליב, ווי אייגעבאקן יאָסעלע איז געווען ביי איר אין הארצן. זי האָט זיך געשלאָגן על־חטא הארויף, זי האָט זיך מוחה געווען פֿאר זיך אליין, אז זי האָט אים באמת ליב געהאַט, זי האָט אים ליב געהאַט די גאנצע צייט, וואָס זי האָט אים נעקענט, נאָר פון קינדווויז אָן — און איצט באדערף זי זיך אָפּגעזונדערן מיט אים אויף אייביק, ארויס־פֿרייבן און ארויסרייסן אים ביי זיך פונעם הארצן, און פֿארגעסן, פֿארגעסן!... פון יאָסעלען ווערן אירע געדאנקען אריבערגעפֿאָלן צו אלטערן, און עס ווערט איר פֿאַרקילט האָס בלום: אָט דער אלטער, וואָס איז נישטאָ איין מענטש אין דער גאנצער שטאָט, וואָס זאָל אים נישט פֿייגט האָבן, פֿאר גאָרנישט, נאָר דערפֿאר וואָס ער איז אלט ער, — אָט דער אלטער באהאלף זיין איר מאן! מיט אים באהאלף דאָס אסתר פֿארברענגען אירע יאָר און טעג, מיט אים באהאלף זי דאָס אָפּגעבן א וועלט, דאָס גאנצע לעבן, פֿארבינדן זיך אויף תמיד, אויף אייביק! אלטער וועט זי ברענגען אין שטוב אַריין, ער וועט איר באַלד איבערגעבן אלע שליסעלעך, און אסתר וועט ווערן אליין א באלעבאסטע פֿאר זיך. ער וועט איר ארויסגעבן געלט אין מארק אריין, זי וועט אינקויפן עופות, פֿארוואלטן זיי אין שפייג אריין, האַרעוון, זיי זאָלן ווערן „פעט קאפּיטאל", און קאָבן א יוידּ פון זייגעמוועגן. א גאנצע וואָך וועט זי זען באָר זיך די פיר וואנט, הערן, ווי יודן קומען אָן צו אים לייגן געלט אויף א משכון, אכטונג געבן, ער זאָל האָבן אלצדינג צו דער צייט, אויפשמיין גאנץ פרי, לויפן אין מארק אריין, קריגן גוטע פיש מיט פעט פלייש מיט א גוטן צולאָג מיט א „פיסנאנע" אויף שבת, — דערפֿאר אָבער שבת וועט זי זיך אָנטון אין דעם זיידענעם קלייד, זיך אויסשלייערן, נעמען אויף זיך דאָס סאמעטענע „מאנטל אויף שליאמעס" און וועט קומען אין שול אַריין, זיך זעצן אויבנאָן אויף דעם אָרט, וו פייגל איז אמאָל געזעסן... פלוצעם דערמאָנט זיך אסתר, וואָס זי האָט אמאָל, נאָך קינדווויז, געהערט, וואָס מע האָט געשמועסט אין שטאָט, אז דאָס ערשטע וויב אלטערס, פייגל, איז דורך אים פון דער וועלט געגאנגען. אסתר דערמאָנט זיך די מעשיות, וואָס זי האָט זיך אָנגעהערט וועגן אלטערס וויב, וועגן פייגלען נעבעד, שטעלן זיך איר די האָר קאָפּויר. מע האָט דערציילט העמלט, או אלטער האָט זי אלץ געמריבן אין דער וועלט אריין, זי זאָל האָבן קינדער, און די מאמע זיינע, וואָס האָט נאָך דעמלט געלעבט, האָט איר געמאָן, וואָס מע טוט קיין ייהן נישט: זי האָט זי געהאַלטן גאנצע טעג אין הייסן ביטלעך, געמריבן פון איר דעם שוויים, געפּויעט זי מיט האָפֿן, געפֿייגט ביזן טויט אַריין... פֿאַר דער חתונה האָט אסתר א פּרעג געטאָן ביי דער מומע

יענטלען, צי ס׳איז אמת, וואָס מע פלעגט דערציילן פון פייגלען, האָט זיך איר יענטל אָפּגעשוואָרן מיט דער גאַנצער תּוכחה, אז ס׳איז שקר וכזב, קיין וואָר ווארט נישטאָ אָפּילו. „דו ווייסט נישט, וואָס מע קאָן אין מאָועפּשווקע אויס־פראכטן? — האָט צו איר יענטל געזאָגט. — למאי זיי האָבן זיך פארגונען אויס־פראכטן אויף מיר, אז איך טרייב מיין ביזנישן אין דער ערד אריין?... האבט זיך, איך וויים? האבט זיך, אזא לעבן, וויי צוווישן מיר און צווישן מיין ביזנישן איז, אויף אַלע מייגע ליבע, רבונו־של־עולם! וואָס מע קאָן אין מאָועפּשווקע אויס פראכטן, זאָג איך דיר, אז ס׳איז מיר א גרויס חידוש, וואָס מע האָט נאָך נישט אויסגעפראכט אויף דיין חתן, אז ער האָט זיך געוואָלט שמדן, א קשיא אָט אויף די הולטאַיעס? בראש איז דאָס א שמאָט, אייגעזונקען זאָל זי ווערן! טאָג אין נאַכט האָט מען צו טון נאָר מיט יענעם, נאָר בארערן יענעם, זוכן הסיוגות אויף דער גאַנצער וועלט, כאָטש אליין איז מען בלי־בו, נישטאָ אייגער א לייטישער, אין עם הארט דער קאָפּ נאָר פאר יענעם. איך זאָג דיר, די שמאָט איז מיר עפעס אזוי נמאס, זי ליגט מיר אין די גרגרת, פע, א פאסקודסמוע א שמאָט! מאָל דיר, אז מע קאָן אויסטראכטן אועלכע מעשיות, וועט יענע ליגט שוין לאַנג אין דער ערד... און וואָס איז דאָס גלאט הפקר א וועלט? דו האָסט, האנקען גאָט, א מאמע ביז הונדערט און צוואַנציק יאָר, וואָס קאָן השגחה געבן אויף דיר אזוי, אז עס זאָל דיר נישט געמיגערט ווערן אפילו א האָר! אונדזיער משפּחה, דאנקען גאָט, לעבט. הייגט וואָס איז פאראן וואָס צו רעדן? ביסט נאָר אַ קינד, אסתר, כלעבן, ביסט אַ ציגל, לאַמיד אַזוי זיין געוווסט!“...

און דערמאָנט זיך אסתר אין די אלע רייד, ווערט איר פארקילט דאָס בלוט; און דערמאָנט זיך אסתר אין פייגלען, ווערט איר נישט גוט אויף צו חלשן; זי זעט פאר זיך מענטשן דרייען זיך, קלעזמער שפּילן, ווייבער מאַנצן; עס דרייט זיך איר דער קאָפּ, זי פאלט אָפּגערשט נישט מימן פּנים צו דער ערד.

— וואָס איז די כלה אזוי טויט? — פרעגט א מחותנתמע. — זי האָט, אַפּנים, אַ שווערן תענית?

— נישקשה, — רופט זיך אָפּ די אנדערע מחותנתמע — לאָז זי פאסטן אין אויסבעפן ביים רבונו־של־עולם א גוט לעבן מיט איר מאן...

XXVII

די כלה האָט נעבעך זייער א שווערן תענית

נאָך א מנהג איז פאראן אין מאָועפּשווקע, וואָס איז שייך צו דער כלה; דעם מנהג היט מען דאָרט אָפּ כמעט ווי א דין. דאָס איז דאָס ליכטבענטשן פאר דער חופה. נישקשה, לאָז זיך א כלה געווייגען ביסלעסווייז צו מיצוות, לאָז זי ווייסן,

אז אָט באלד, אין א פּאָר שעה אַרום, ווערט זי שוין צו מזל א ייִדענע און איז מקבל אויף זיך עלי־פּי דין די דריי מצוות, וואָס זענען שוין צו דער ייִדענע, און די מצווה פון ליכטבענטשן לאָז זי שוין מאַקע באלד פּארזוכן, לאָז זי וויסן, וואָס פּאר א טעם עס האָט.

די מומע יעמל מראָגט איר אונטער צווויי ליכט, אין זיך־בערג צו לייכטער אריינגעשטעלט, און די מומע ברייגט רוקט איר אונטער פון אויר זייט א תחינה, וואָס האָט נעמאכט „האשה הרבנית מרת שרה בת טובים, וואָס האָט פּארבאָרגן איר נאָמען", זאָגדיק דערביי צו דער כלה מיט גרויס ליבשאפט:

— זאָג, מאָכטער מייגע, פּריער אָט די תחינה, און עהשט גאָכדעם וועסטו זאָגן די ברכה, מאכן „שהחיינו". עס שאדט נישט, מאָכטער, אז מע וויינט זיך אויס א ביסל צו ליכטבענטשן דאָס ערשטע מאל.

און אסתר חייבט אָן צו זאָגן די תחינה שמיל־ערהייט, נישט פּארשטייענדיק קיין אייגציק וואָרט: „דו האר פון דער גאנצער וועלט און פון אלע וועלטן מיט די גלגלים פון אויבן און מיט די מיבע אָפּגרונדז פון אונטן זאָלסט טון אראָפּגייגן פון דיין הארבעריק און לוגען אויף דעם קאָפּ פון דיין דינסט די דאָ שטייט פּאר דיר מיט דיינע אלע ליבע קינדער ישראל דאָס מיר זענען שולדיק ערלעך צו האלטן מיט אלע זאכן אזויווי א מלך דערהאלט ערלעך זיין מלכה אָדער ווי אַ חתן זיין כלה דען איך דיין דינסט האָב שוין ליכט געצונדן דאָס ערשטע מאל צוויי ליכט די דיינע הכמים האָבן געהייסן און בעהיט אונדז פון אלע בעזעגעניש און אויך פון אלע נעשעעניש און מיינע ליכט די דאָ איך צינד אָן זאָלן העל און ליכטיק ברענען צו פּארמעריבן די ביזוע רוחות און שדים ומזיקים בת מחלת אלע די דאָ קומען פון לילית דאָס זיי זאָלן אזועקפליגן און דיין דינסט די דאָ שטייט פּאר דיר זאָל זוכה זיין איבעם זכות פון אונזחזער מומער רחל וואָס אז מען האָט די קינדער ישראל געפירט אין גלות אריין האָט מען זיי נעמאָן פירן נישט וויט פון דער מומער רחל קבר און ווען די קינדער ישראל זענען נעקומען אויפן קבר די האָרט רחל ליגט און האָבן נעמאָן שרייען מומער מומער ווי קאָנסט דו דאָס צוזעהן אז מען זאָל אונדז טון פירן אין גלות אריין איז די מומער רחל אויפגעשטאנען צו השם יתברך מיט א בימער געשריי און האָט נעמאָן אזוי צו שפּרעכן רבונו של עולם דו ביסט דאָך אָן אל רחום וחנון דאָס מייטש עמיץ ביסט מיט גרויסערע רחמנות פונעם מענטשן פון העסטוועגן האָב איך דאָך רחמנות געהאט אויף מיין שוועסטער לאה וואָס זי האָט נעמאָן ווייגען מאָג און נעכט זי זאָל נישט אריינפאלן אין עשום גורל אריין ביז אירע אויגן זענען איר מונקל געוואָרן פּאר גרויס געווויין הייגט מכל־שכן דו נאָט..."

אסתר דערמאָנט זיך אין יעגער מרויעריקער נעשיכטע פון לאה'ן, וואָס די מאמע פלעגט איר שבת בייטאָג לייענען פונעם מייטש־חומש, און וויינט נישט אויף לאהס גורל, וואָס האָט מוחא נעהאט, זי זאָל נישט אריינפאלן צו עשון, נאָר

אויף איר אייגן פּינצטער מזל, וואָס זי פֿאַלט אַריין צו אַלטערן אין די ענגע אַריין. — א מין עשו האָט זיך געזומען אויף אירע יונגע יאָרן!... און זי ווייסט, באַוואַשט זיך מיט מרערן... און וועמען גייט דאָס אָן, וואָס זי ווייסט? האַרויף איז זי א כלה, זי זאָל זיך אויסווייסן א ביסל פֿאר דעם „באַדעקנס". — קלעזמער שפּילן, מייטלעך מאַנצן, יידן און ווייבער דרייען זיך אַרום, מחותנים לויפֿן אייגנס פֿאַרן אַנדערן. בריינע מיט יענטלען — די אונטערפֿירערינס — נעמען אַסתרן אונטער די הענט, באַוועגן זי' אין מיטן שטוב אויף אַ בענקעלע און מע הייבט אָן, ווי דער מנהג איז, צו צעפּלעכטן איר די האָר. די כלה זיצט צווישן אלע ווייבער, ווי א פּרינצעסין, מיט א וויים זיידן קלייד, די צעפּ צעפּלאַכטן. ווייבער קלייבן זיך צוזויף ארום און ארום. מע נעמט די האָר, אסתרס גילדענע האָר, מע האלט זיי און די הענט, די קלעזמער הייבן אָן צו שפּילן אַ ווינענדיקס צום „באַוועגן" די כלה, און עס ווערט אַ יאָמערלעך געווין צווישן די ווייבער. מע קוקט אויף דער כלהס צעפּלאַכטענע האָר און מע שנייצט די נעזער אין די פּאַרמעכער, מע קוועטשט די אויגן און מע וויינט. זלאטע ווערט שיר נישט צעגאָסן פאר געווין; דאָס האַרץ רייסט איר אויף איר קינד געבעך: גאָט ווייסט, אין וואָסערע הענט זי פאלט אַריין, אזא קינד, אזא טייער קינד, ווי=ווי געשרינגן! און יענטל ווייגט אויך: וויאזוי זאָל זי נישט וויינען, אז קיין קינדער האלטן זיך ביי איר נישט, נישט דאָ געהאַכט, שוין געווען וויפל מאָל ביים רבין — עס העלפט נישט! און בריינע ווייגט, וואָס אַלע האָבן חתונה, נאָר אירע מעכטער זיצן און קוקן אַריים אויף חתנים, פּינף דערוואקסענע מעכטער, ווי איז מיר!... יונגע ווייבלעך קוקן אויף דער כלה, באַווייגען זי און זיך זעלבסט: זיי וויסן נאָנץ גוט, וואָס הייסט „מע באַדעקט א כלה", מע פֿארבינדט א ייִדישע מאַכמער, מע מאכט זי חתונה — זי גייט ארויס פון איין חשות צום אנדערן, פּונעם מאַכנס רשות איבעם מאנס רשות... די, וואָס קענען גוט העם חתן און געדענקען זיין ערשט ווייב, פּייגל נעבער, באַווייגען אסתרן אציגר: זיי וויסן, אז אסתר וועט ביי אים קיין האָניק נישט לעקן... און אַנדערע וויינען דערפֿאַר, וויל זיי דערמאָנען זיך, אַז דער מאַכע אָדער די מאמע איז געשטאָרבן, אָדער א קינד ליגט אין דער היים מויט=קראנק און ס'איז נישטאָ מיט וואָס צו ראטעוון. און אנדערע וויינען גלאט אזוי, ווייל די קלעזמער שפּילן א ווינענדיקס — ווייגט זיך. הכלל, אלע וויינען, און בפרט אסתר — זינט זי לעבט האָט זי נאָך אוויפֿיל נישט געוויינט, ווי אציגר. זי באהאלט איר ליכטיק שיין פּנים אין ווייסן מיכעלע אַריין, בכדי מע זאָל נישט זען אירע טרערן. פּונעם תענית, פּונעם טרויעריק שפּילן, פּונעם געווין, וואָס אַרום און ארום, און פון פּארשידענע פּינצטערע מחשבות ווערט ביי איר אין קאָפּ אויסגעמישט. זי פילט, אז עס לאָזן זיך איר אויס די כוחות, עס גייט איר אויס דאָס חיות. פּלוצעם ווערט איר פּינצטער אין די אויגן; גרויסע און קלייגע, שוואַרצע, געלע, רויטע און גרינע רעדעלעך דרייען זיך פּארבי איר, און נאָכדעם, וואָס

זוייטער־וווייטער, וווערט אלץ ליכטיקער און לויטערער, צום סוף וווערט איר שמארק ליכטיק, גרינג און גוט, זייער גוט! עס שמעלצט זיך איר פאָר דער מוטער דחלם קבר, ווי ער עפנט זיך און עס גייט ארויס פון דאָרטן א מת אין ווייסע תכריכים און מאכט צו איר מיט דער האנט און רופט זי צו זיך, צו זיך... אסתר ווייל א נעשרי מון „שמע ישראל“ — און קאָן נישט: עס ווייזט זיך איר אויס, אַז זי איז נעשטאָרבן; זי ליגט אויף דער ערד, מיט א שוואַרצער דעק איבערגעצויגן. די מאמע שטייט איבער איר, און בראָכנדיק זיך די העגט און שלאָגנדיק זיך קאָפּ אין וואַנט, באַווייזט זי איר בת־יחידה נעבעך. נאָכדעם פילט זי, ווי מע הייבט זי אויף און מע מראָגט זי איבער דער שטאָט פאָרבי די קליימן, שרייענדיק אויף א קול און קליינגעריק מיט דער פושקע, מיט דער גערוויסער פושקע: „צדיקה תציל ממות!“ אין אזוי ברענגט מען זי אויפן הייליקן אָרט. דאָרט שמעלצט מען איבער איר מטה א שוואַרצע חופה, ווי דער מנהג איז ביי יידן, אז עס שטאַרבט א בלה, און מע ליגט זי אריין אין דער ערד, אין קבר, און עס לאָזט זיך הערן עפעס זייער א באַקאַנט קול. זי הערט זיך איין אינעם קול, און עס האכט זיך איר אויס, אז יאָסעלע סאָלאָוויי זינגט: דאָס זאָגט יאָסעלע נאָר איר קדיש, און דער גאנצער עולם ענטפערט אמן. אסתר הערט זיך איין אין יענעם וואָרט, ווי יאָסעלע זאָגט איבער איר קדיש און דער עולם ענטפערט אמן... פלוצעם הערט זי, ווי עמעצער טוט א פאל אויף איר קבר און עטלעכע מענטשן הייבן אָן שרייען: „גענטע אים צו, נעמט צו דעם מאָטן, דעם מאָטן נעמט צו פונדאָנען!“... אסתר כאַפּט זיך אויף און דערזעט, ווי זי זיצט אויף יענעם בענקל, וווּ מע האָט זי באזעצט צום באדעקנס, און ארום איר שטייען וווייבער און אויך מאנצביליז, מע שרייט, מע ליארעמט, מע שפריצט איר וואסער אין פנים אַריין און מע רייבט זי ביי דער נאָז און ביי די אויערן; מע צעשפּיליעט זי, מע צעגאָרסעוועט זי, און זלאָטע שרייט: „אסתר! מאכטער מיינע! גאָט איז מיט דיר! די כלה חלשט! לאָז מען אָנהייבן פירן צו דער חופה! לאָז מען פטרן דאָס באדעקנס, אין גאָטעס ווילן!“

— שאט, מחותנתטע, שרייט נישט! — רופט זיך אָפּ א ייִדענע. — שרייט נישט, אָן גייען די מחותנים, אָן גייט דער חתן, שרייט נישט, שאַ!

אלטער פעסיעס גייט צו אן אויסגעפוצטער, אן אויסגעצוואָגענער, א יום־טובדיקער, א געוונטער, מיט אַ גענאָלמן קארק אן מיט א היפש בייכל, דאָס בלוט שפריצט אים אָקאָרשט נישט פון די באקן ארויס, און דאָס פיסקעלע האלט ער צוגעפּגענומען. פון ביידע זייטן בייגן בייטן מחותנים, בייגיש און משה אברהם זאליאזניק, אונטערהפירערם מיט זיידענע קנאַקנדיקע נאקידקעס אויף די פליצעס, מיט געפלאַכטענע הכדלות אין די העגט. דער חתן האלט אין די העגט אַ פרוכט, ער גייט צו צו אסתרן און טוט איר א ווינק דעם פרוכט אויפן קאָפּ, און אלע ווייבער באשיטן אים מיט האָפן, מיט האָבער, שרייענדיק: „מזל־טוב! מזל־טוב!“

נאָר דער חופה כאָפּן די קלעזמער אָפּ א פרייליכס, אלע ווייבער הייבן אָן צו פּליאסקען, און זלאטע כאָפּט א טענצל. זי איז נאָר גליקלעך: נאָט האָט אויף איר רחמנות געהאט, זי האָט דערלעבט אסתרן חתונה מאכן. זלאטע מאַנצט א פּרייליכס, העפּט אן דרייט זיך, די הענט פּאָרבאָקאָט אן האָט פּנים שיינט איר, ווי, געווייגלעך, א מחותנתטע, בשעת זי מאכט חתונה דאָם ערשטע קינד. אויף איר קוקנריק, כאָפּן זיך יענטל מיט ברייגען באר די הענט (ביז אהער האָבן די צוויי שוועסטער נישט געריידט צווישן זיך א יאָר דריי, זיך געווען שונאים, איינס מיט דאָם אַנדערע אויף מעסער־שטעכן) און זענען ביידע אוועק א האָצקעלע אקעגן זלאטען; דערבייַ האָט יענטל צוגעזונגען:

האָפּטשיק, ברייגע,
איך האָב צו דיר א מענה:
דו ביסט נישט מיינע,
איך בין נישט דיינע!

די קלעזמער שפּילן. זלאטע, יענטל און ברייגע מאַנצן, נעמען זיך אָרום אָלע מינות, קושן זיך און סמאָטשקען זיך. אָלע ווייבער פּליאסקען, העצקען זיך אונטער אויף אן אָרט און שרייען: „שמאַרקער! שמאַרקער!“ פּלוצעם וואקסט אויס רב קלמן מיט פּארקאטשעמע ארבל ביז די עלנבויגנס; ער צעלאָזט די פּאָלעס אן שטעלט פּיס, מאכט פּולקעס און שפּרינגט בין הער סטעלעץ. אויף אים קוקנדיק, כאָפּט בייניש זיין שוואָגער משה אברהם דעם זאליאזניק, און בייזט צעלאָזן זיי זיך אויפן ייִדישן שטייגער, לייגן ארויף אייגער דעם אנדערן די הענט אויף די אקסלען, ווארפן מיטן קאָפּ, מיט ציגעמאכטע אויגן, ארויף און אראָפּ, און טופּען מיט די פּיס, דרייענדיק זיך אויף איין אָרט. מנשה מיט אפרימען, זלאטעס צוויי יינגלעך, ווייסע־חברהניקעס, קאָנען זיך אויך נישט איינהאלטן; זיי שפּרינגען ארויס אין קאָן ארײַן און ווארפן מיט פּיסלעך, בריקעווען ווי די קעלבלעך — הע־הע־הע! וואָס ווייטער ווערן מער מענצער, ביז מע נעמט זיך אָלע פּאַר די הענט יאן מע גייט נאָר צ קאָראָהאָד, שרייענדיק צו די קלעזמער: „לעבעדיקער! שטאַרקער!“ אלע הפּטן, טאנצן, פּליאסקען און העצקען זיך. עס ווערט א מיש־מאש, א דרייענדיש, א טומל, א געפּילדער, ווי געווייגלעך, א יידישע חתונה.

XXVIII

צ יאמפּלער באלענאָלע גיט איבער לייזערן א משונה מאַדנע פּארשוינדל

זינט לייזער דער באלענאָלע פּירט פּאַרשוינען פון מאזעפּעווקע קיין קאשפּע־רעווו און פון קאשפּערעוו קיין מאזעפּעווקע, האָט זיך אים נאָך נישט געמראָפּן אזא גילדן פּארשוינדל, ווי גאָט האָט אים צוגעשיקט אינמאָל ארום חצי־אלול

דורך א יאמפּעלער באלעגאָלע, ספּאסיבע אים. שמיהנדיק דעם וואָגן, האָט אים לייזער צוגעזאָגט ברענגען קיין מאוועפּשווקע פּאר פּרי, נאָר אייַדער די זון וועט זיך זעצן; ער מעג זיך פּארלאָזן אויף זיינע פּערדלער, פּאַנקשוען זיי וועט ער אויך נישט, וואָרום וויבאלד מע באדארף פּאָרן גיך, איז דאָך קיין תירוץ נישט.

— האליבוג, פּאניטשו, טאָ פּראוודא יעסט! — האָט אים פּאָטאָקעווועט דער יאמפּעלער באלעגאָלע, אויסשמועסנדיק זיך מיטן פּארשוינדל אויף פּויליש, און האָט מאקע באלד א מאך געמאָן צו לייזערן שוין אויף ייִדיש:

— וואָס טויג מיר מעשיות, רב לייזער, איך האָב אייך נאָר דערהרגעט מיט א קניש — א גוט העכטל! איר וועט פון אים, נישקושה, הנאה האָבן. ביי די לייט איז דאָס קערבל א ממזר. וו! דערמאָף איך אזא סטיים אויך צוריקוועגס, רב לייזער?

— יהודי בלא! צו וואָס טויג דאָס דברן! — האָט אים לייזער אָפּגענעגטפערט אויף לשון־קודש.

— וואָס איז דען, רב לייזער?

— וואָס איז דען? דו זעסט דאָך, וויי דער אדון שמייכלט, ווי א פּגר אומגע־וואשן; מאָמער איז ער מבין כל הבור?

— ווי לאנג שמייסט מען אים! ער פּארשטייט מער פון א טויטן. אז איר וועט איבערלאָזן די שוואַרצע מיל, רב לייזער, מעגט איר אייך הייסן געבן א הוספה, נישקושה, ער איז נישט קראנק. שוין אלט־צייט, דער וועג איז, מחילה, נעדרייפּעט. איך האָב מורא, אז איר וועט האָבן אן איבערשלאָג, רב לייזער, וואָרום איך זע, אייערער, יענער וואָס אויפן דראָנוושיק, מאכט מיר שפּעס לעמל. נו, פּאָרט זשע געזונטערהייט, רב לייזער, און פּאדפירט מיר נישט מיין מאָהאריפש, וואָרעם גאָט איז גאָט און בראָנפן איז בראָנפן, פּארשטייט איר מיר. בוואיטע זדראָווע, פּאני־מישו! — האָט דער יאמפּעלער באלעגאָלע א מאך געמאָן צום פּארשוינדל, ארוי־טערהייבנדיק ראָס היטל.

ארויספּארנדיק פון קאשפּערעוו און נעמענדיק זיך אויפן מאועפּעווק ור שליאך, האָט לייזער באלעגאָלע א פּרעג געמאָן ביי זיין פּארשוינדל, צי איז ער נישט פון דער סעמענאריע? מחמת באראיאָרן אין דער צייט האָט ער אויך געפירט צווויי פּארשוינדלעך, פּאניטשלעך פון דער סעמענאריע, זייער ווויילע מענטשן. פּלוצעם הערט לייזער פון דער קעלניע, וויי עמעצער מאכט צו אים אויף ייִדיש:

— איר האָט מיך גאָרנישט דערקענט, רב לייזער?

לייזער באלעגאָלע איז שיעור פון דער קעלניע ארָאָפּגעפאלן פּאר שרעק: ער האָט זיך געזומען ארומקוקן אויף אלע זיימן, געכאפּט א קוק אונטערן וואָגן, פּארריסן דעם קאָפּ ארויף, און האָט גאָרנ שט געקאָנט פּארשטיין, פּונוואנען גייט עס — אָם קול?

— רב לייזער! כאַ־כאַ־כאַ! איר האָט מיך גאָרנישט דערקענט? קוקט מיך נאָר גוט אײַן! — מאַכט צו אים נאָכאַמאָל האָם פֿאַרשוינדל אין צעלאַכט זיך אײַף א קול. לייזער באַלעגאָלע איז געוואָרן אויסער זיך; ער האָט אָפּגעשטעלט די פּערדלעך און האָט זיך געגומען באַטראַכטן דאָם פֿאַרשוינדל זייגם, אײַ־שטעלנדיק אויף אים א פּאָר אויגן.

— כאָטש גומט שינדט מיר די פּעל, הרגעט מיך דאָ אויפן אָרט. — זאָגט לייזער — געדענק איך נישט! עפּעס זענט איר מיר אַ קענטלעך און נישט קענטלעך. וועגט איר משאסאָם מגשה דעם זייגערמאכערס שוואָגעריק?

— וואָסער זייגערמאכער? וואָסער שוואָגעריק? איך בין שמואליק דעם חזנס זונדל, יאָסעלע בין איך, יאָסעלע סאַלאָווי.

— א־א־א?... וואָם זשע מאַכסטו גומס? נאָ דיר אָפּ שלום! און איך, כהמה, שמיי, ווי אַ מעלעצע, און קוק און קוק — אָט אַ קאָפּ! וואָם זשע מאכסטו עפּעס? וויאָ, וויאָ, אַדלערם מיינע! הייבט פּיסלעך, פּגירות מיינע! א גאסט, א גאסט! סטייטש, אַ גאַסט! ביסטו האָם שמואליקס זונדל? מע זאָל מיר אראָפּנעמען די פּעל, וואָלט איך נישט געוואָגט, אז דו ביסט א יידיש קינד. טראָגסטו לאנגע האָר, האָב איך געמיינט, אז הו ביסט פון דער סעמענאריע. ביסטו דאָם יאָסעלע סאַלאָווי, הייסט דאָם? גו־גו, מער מע לעבט, מער עסט מען! איך געדענק נאָך דאָם האויז־נען דיינס און דער קאלטער שול. אוי, יאָסעלע! און איך, בהמה בצורת פּער־, שטיי און קוק, כאָטש מאָל מיך אויס! איך וויים זייער? ער זאָגט אַ פּאָניטשל, לאָז זיין א פּאָניטשל. גיי ריכט זיך אויף א שלאָק! אוי, יאָסעלע! וויאָ, מייגע ציטערייקע! וויאָ־וויאָ, פּגירות אייגע!

לייזער באַלעגאָלע און יאָסעלע סאַלאָווי האָבן זיך ביידע דערפריט, מחיה געווען אייגם מיטן אנדערן. יאָסעלע איז ארויף צו לייזערן אויף רער קעלגיע אין האָט ביי אים אויסגעפרעגט אַלצדינג, וואָם אין דער היים טוט זיך. גישט דורכ־געלאָזט קיינעם. לייזער האָט אויף אלצדינג געענטפערט אלץ וואָם ער וויסט, גישט פּאַרלייקנדיק קיין זאך; אפילו פון די פּריערדיקע פּערדלער זייגע, וואָם ער האָט אויסגעבימן אין קאשפּערעוו אויפן יריד און האָט זיך הווקא אָפּגענארט, מחמת די פּערהמעקלערם דאָרט וועגן גרויסע מאשענקיקעם...

— אזועלטע מומזרים, זאָג איך דיר, וואָם מע קריגט זיי גאָר נישט, מע זאָל אויספּאָרן די נאַנצע וועלט: זיי קאָנען דיר פּאַרהרייען העם גהעסטן סוחר, זיי פּארשאַלאָמאָנען דעם קאָפּ אזוי, אז דו וועסט בליבן פּריישמעליעס, פּארצאמט — נישט רעכטס, נישט לינקס! ערגער פון די ציגיינער, איך זאָל אזוי גליקלער זיין, אז זיי וועגען ערגער מויגנט מאָל פון די ציגיינער!... וויאָ, א פּגירה זאָל אויף אייך קומען, כאָליערעס מיינע! האָבער ווילט זיך אייך? מיינע צרות וועל איך אייך געבן מיטן דלות א צוגאָב, ברענען זאָל די פּעל אייערע!

— וואָס וועט מאכט האָרטן אונזער שבנה, וואָמט די צעלניקערין? — פרעגט יאָסעלע, און דאָס האָרץ קלאָפּט אים.

— וואָס זאָל זי מאכן? — ענטפערט לייזער. — זי מאכט חתונה.

— וואָס הייסט זי מאכט חתונה? וועמען מאכט זי חתונה?

— די מאָכטער מאכט זי חתונה.

— די מאָכטער? — פרעגט יאָסעלע און טוט זיך א וואָרף צו לייזערן. — זי? וואָס? וועז?

— זי מאכט חתונה די מאָכטער אירע, — ענטפערט לייזער — וויאזוי הייסט זי האָרטן? איך האָב ישוין פארגעסן, וויאזוי זי הייסט: דער קאשפערעווער יריד מיט די מעקלערס האָבן מיר אזוי דעם קאָפּ דערשלאָגן, אז פונדאנעז אהין פארגעס איך... שרפהנען זאָלן די ביינער אויערע, פגירות מייגע, וויא!

— אסתר הייסט זי. נו? האָט זי חתונה? ווו? וועז? פאר וועמען?

— פאָר... וויאזוי רופט מען אים, אָט דעם המן דעם פראָצענטניק, וועלכס דער רוח די נשמה וויגע?

— יענקל מאיר־פֿיניעס? בערל משה־ליפּעס? איצל אברהמס? שמחה דן? נעצל מנשה?

— ניין! — זאָגט לייזער, קראצנדיק זיך מיט דער בייטש ביי דער פאטי־לעצע. — אך, וויאזוי הייסט ער, צו־נ־אלדי רוחות? בראָש לינט ער מיר אויף דער צונג! ער איז דייך, צו־נ־אלדי שוואחצע יאָר, אָנגעשטאָפּט מיט געלט. א גראָ־בער איז ער, א בעזדיטניק, זיין שמוב איז די דריטע פונעם בית־המדרש. אויב דו וועסט.

— אפשר אלטער פעסיעס?

— אלטער, אלטער, א מיתה ומהומה זאָל אויף אייך קומען! אלטער, אלטער!

— נו, האָט זי חתונה פאר דעם אלטערן, רב לייזער? ווו? וועז? וויי ארום?

— איך וויים ווי ארום? צי דאָ ארומער, צי דאָרט ארום? איך האָב געהערט, אז ער גענעמט זי. למאי איך האָב געהערט, אז דו האָסט חתונה געהאט אין בייסט גאָר גליקלעך? איז דאָס אמת, יאָסעלע סערצע? וויא, פגירות, האָב איך אכציק שוואחצע יאָר! ווי מיינסטו, מיר וועלן הייסט האָבן א ליבטיקע נאכט? ס'איז אַפילו הציאלול, הא? גאָט זאָל געבן, מיר זאָלן כאָטש קאָנען איינפאָרן ביז מאָג צו דער געמויערטער קרעטשמע.

— וואָס הייסט ביז מאָג, רב לייזער? איר האָט דאָך מיר צוגעזאָגט ברענגען מיך אויף ביינאכט קיין מאזעפֿעווקע, — וואָס הייסט דאָס, רב לייזער?

— איך האָב צוגעזאָגט? האכט זיך, דו זעסט אליין, מע שמייס נישט; מע פֿאַרט, האכט זיך, ככרי?

— טרייבט זשע מאָקע אוגטער, רב לייזער, די פערדלער, לאָזן זיי ניין א ביסל גיבער, איך בעט אייך.

— א ביסל גיכער? איר קומט, אפנים, פונעם גיכן לאנד, יונגערמאן? עס איז נרינג צו זאגן יענעם, ער זאל לויפן א ביסל גיכער! איך וואלט אַ בעלן געווען, דו זאלסט זיין א פערדל, און זען, וויאזוי וואלסטו נעפלויגן ארויף אַ באַרג.

— וואסער ארויף א באַרג? מע זעט נאָר קיין באַרג נישט! איר האָט ביי מיר, רב לייזער, נאָר א דרייערל, אַ פינפערל האָט איר, אבי פאָרט גיכער: איך האַרף, פארשטייט איר מיך, וואָס גיכער.

—מהסתם וויסטו ספּיעשען וואָס גיכער? האָסט דאָס ביי מיר אויך נעפּועלט... וויאָ, מייגע אַדלערס! נאָך א פינפערל, איינגעוונקען זאָלט איר ווערן! פּאשאָל! פּאשאָל! ס'וועט זיין ר=ע=ע=כט!

לייזער שמייסט די פערדלער, קאראבאשעס זיי די פעל, טיילט זיי איין שטעקנס נעגוג און קאַראַניעס בשעת מעשה דעם קאשפערעווער יריד מיט די דאַרטיקע פערדמעקלערס, און יאָסעלע ליגט אין בייטל מיט ביידע העגט אונטערן קאָפּ, שטאַרק פארטיפט אין זייגע מחשבות, און הערט נאָרנישט לייזערס קללות, מיט לייזערס פייפן, מיט לייזערס טרייבן די פערדלער נעשמאק, מיט לייזערס צוזיינגען אויף זיין בויך=שטיימע עפעס א טרויעריק לידל, אַן אן אַנהייב און אַן א סוף.

מחשבות, נעדאנקען, חלומות, — דאָס האָט יאָסעלע סאָלאָווי נעהאט, ווי מיר ווייסן שוין, נאָך פון קינדווייז אָן. ער האָט תמיד ליב נעהאט צו פליען אין הימל ארויף, פאנטאזירן, פאַרשטעלן זיך נילדענע בערג. ארויסרייסנדיק זיך קוים מיט צרות פון באהדימשעוו אויף עפּלעכע מעג און פארנדיק אהיים, האָט ער זיך פארנעשטעלט, וויאזוי ער וועט ארויפקומען אין שפאָט אין קיינער וועט אים נישט דערקענען. ער וועט זיך הייסן צופירן צו שמואליק דעם חזנס שמיבל. שמואליק וועט אים אַנקוקן פאראוונדערט: „וועמען האחפט איר האָבן?“ — וועט ער אים פרעגן. — „האָסט מיך נישט דערקענט, מאָטע? דאָס בין איך!“ — וועט ער אים ענטפערן, פאלנדיק דעם מאָטן אויפן האלדז. נאָכדעם וועט ווערן א ליימרעס: „יאָסעלע איז נעקומען!“ זיין שטיפמאמע, די חזנטע, וועט נעווינען ווען פאחדיגען א מצוה, וועט זי לויפן אַנזאָגן זלאטען מיט אסתרן א בשורה: „איר וויסט, וואָס פאר א גאסט מיר האָבן? אונדזער יאָסעלע איז נעקומען!“ נאָר יאָסעלע וועט זי נישט לאָזן לויפן. ער וויל בעסער אליין זיך הורכגיין אהין און מאכן מיט זיי אן אויסרייד, ווי א וויל=פרעמדער. ער וועט זיך שוין נעפינען אן אויסרייד דאָרטן. ער וועט מאכן מיט זיי א שמועס וועגן יאָסעלע סאָלאָווי און דערווייל קוקן אסתרן אין פנים אריין, וואָס וועט זי זאָגן. נאָכדעם וועט ער זיך מיטאָמאָל אנטפלעקן פאר זיי, ווי יוסף פאר זייגע ברידער אין מצרים, און וועט זאָגן: „דאָס בין איך, יוסף!“ אסתר וועט ווערן אָנגעצונדן, און עס וועלן זיך שטעלן מרערן ביי איר אין די אויגן. נאָכדעם, אז ער וועט בלייבן מיט איר אליין, וועט ער איר אויג אויף אויג אויסדערציילן אלצדינג, וואָס ביי אים אויפן

האָרצן טוט זיך, אלץ וואָס מיט אים האָט זיך אָפּגעטאָן ביז אהער. ער וועט פון איר נישט לייקענען גאָרנישט, ער וועט איר אָלץ אויפרעכן, און אפֿשר וועט אים מוחל זיין. ער וועט איר דערציילן, וויאזוי ער האָט זיך די נאַנצע צייט נערישן אהיים, נאָר גרליה באם, ימח שמו, האָט אים נישט דערלאָזט, נעשלעפּט אים פון איין שטאָט אין דער אנדערער, אלץ אָפּלייגנדיק אויף שפּעטער, אויף שפּעטער! נאָכדעם וויאזוי ער איז שוין גרייט געווען צו פּאָרן אהיים, האָט זיך אונטערגעכאפּט דאָס אומגליק, פּערעלע די דאמע, און ער איז אריינגעפאלן אין דער נעץ, אין דער שאול תחתיה אריין, ארומקוקנדיק זיך שוין אָ ביסל צו שפּעט... ער וויסט, וויִ נאָריש ער האָט געטאָן, וויִ מיאוס ער האָט זיך באנאנגען אָקעגן אלעמען, נישט אָנגפרעגנדיק זיך ביי קיין עלטערע. אָפּמוֹל אזא מעשה אָן אָ טאָטן, אָן אָ שום טאָלק! ער וויסט האָס גאנץ גוט — נאָר וואָס קומט ארויס, אז דער שכל קומט תמיד נאָך די יאָרן? ער וועט נישט לייקענען פּאָר אסתרן, אז אָ ביסל פּערעלע מיט איר שפּילן און אָ ביסל מיט איר געלט האָבן אים נאָר דעם קאָפּ פאַרדרייט, און ער פּארשטייט דאָס נאָר נישט, וויאזוי האָט ער נאָר נעקאָנט פּארגעסן אין זייגע ליבע און טייערע? וויאזוי האָט ער נאָר נעקאָנט פּארטיפּן אסתרן אויף פּערעלען? און צוליב וואָס? שוין זשע צוליב געלט? צו וואָס טויג אים דאָס געלט אירם? יאָסעלע וועט איר דערציילן, וויאזוי ער האָט נעלימן, וואָס ער האָט איבערגעפּראָגן אין דעם חודש; וויאזוי עס איז אים אָנגע־קומען שוועך זיך פרויסצורייסן אהיים; וויאזוי פּערעלע האָט נאָר געוואָלט פּאָרן מיט אים איניינעם, נישט אנדערש; וויאזוי ער האָט זי קוים אייגנעבעטן, נעווייגט פּאר אויר, זי זאָל אים לאָזן אליין; וויאזוי עס איז אים נמאס דאָס לעבן, עגג, רושנע, פּוסט און פּינצטער די נאַנצע וועלט; וויאזוי דאָס הארץ ציט אים אהיים, צו אויר, צו אסתרן, און צוליב איר איז ער גרייט אויף אלצריגג, אפילו שמאָרבן! אין לאָז זי וויסן אלץ און לאָז זי זאָגן, וואָס צו טון, וועט ער טון. ער וועט זי פאָלגן אלץ, וואָס זי וועט אים היסן. צוליב איר איז ער גרייט אין פייער און אין וואסער, אנטלויפן מיט איר אין עק וועלט אריין אפילו!...

און יאָסעלע הייבט אָן צו פּאַנטאַזירן, וויאזוי ער אנטלויפט מיט אסתרן אין עק וועלט אריין... ער וועט אנטשלאָפן ביים יאמפּעלער באלעגאָלע אויפן וואָגן און באפּט זיך איף ערשט דעמלט, וען מע פּאָרט אריין קיין קאשפּערעוו, און בייזט באלעגאָלעס באגעגענען זיך. פון לייזערן דערהערט יאָסעלע אָ פּינצטע־רע, בימערע בשורה, און זיין פאנטאזיע הייבט אָן צו ארבעטן שוין נאָר אין אַנדער זייט אריין.

XXIX

לייזער טרייבט די פערדלעך און ברענגט יאָסעלען אהיים שוין שפּעט אין דער נאַכט

אַנדערע מחשבות, אַנדערע געדאנקען האָבן זיך געפּלאָגט ביי יאָסעלען אין קאָפּ, נאָכדעם ווי ער האָט דערהערט פון לייזערן די גוטע בשורה, אז אסתר האָט חתונה פּאר אַן אַנדערן, פּאַר אלטערן גאָר! אַלע זייגע פּריערדיקע חלומות זשענן מיטאַמאָל אַוועק, פּאַרשוווּנדן געווָארן. ער איז נשוואָרן אַנגעצונדן אויף אלטערן, אויף זלאָמען און אויך אויף אסתרן; אלע זענען אויסגעקומען ביי אים משונה= וויילד, שולדיק ארום און ארום, חוץ ער אליין. עס איז אים גאָר אויף די געהאנקען ג׳ישט געקומען, ער זאָל זיך א פּרעג טון: אפשר איז ער דאָ דער גאנצער חייב? ער האָט שוין אַרויסגעקוקט די מינוט, די רגע, ער זאָל שוין דערלעבן קומען אהיים. יערע רגע איז אים געווען א יאָר.

— ס׳איז גאָר ווייט? — האָט ער א פּרעג געמאַן ביי לייזערן, אַרויסשטעקנדיק אויף א מינוט דעם קאָפּ פון בויר און אַנדירנדיק אים ביי דער האנט.

לייזער האָט וועגעם א מרקע געמאַן אוגעטער דער גאָז און האָט אויסגעשפּיגן. עם האָט אויסגעזעהן, אז לייזער איז געווען נישט אזוי צופרידן, ווָאם מע האָט אים איבערגעשלאָגן סאמע אין בעסטן שלאָף. אויך די פערדלער האָבן געהאלטן איז מיטן דרימלען, געליאמיעוועט מיט די פיסלעך, זיך געמאכט גליך ווי זי לויפן. אין הרויסן וושמעקט שוין מיט אלוי=צייט. די זון האלט ביי זעצן זיך. איין עק הימל האָט זיך באפּארבט מיט א בריטן רויטן פּאס, ווי מיט בלוט צוגאָסן זיך איבערן גאנצן מערב=זייט. א קיל ווינטעלע פּאַרגנבעט זיך צו יאָסעלען אין בויר אריין, רירט אים אָן ביי זייגע לאנגע, געקרייזלטע האָר, טוט אים א גלעט, א שמייר איבערן פּנים. ער שפּאַרט זיך אָן אין בייטל און הייבט אָן צו דרימלען. האָם וויצטעלע בלאָזט, די בויד פרייסלט זיך, די גלעקעלעך קלינגען, די פערדלער שמייסן מיט די ווייזלען, און לייזער געגעצט, ציט אלץ דאָם אייגענע מרוירקיע לידל, ווָאם האָט נישט קיין אָנהייב אין נישט קיין סוף, — און דאָם אלץ וואַרפט אָן אויף יאָסעלען נאָך א גרעסערע מרה=שחורה. און ער ווערט אָנטשלאָפן.

יאָסעלע ווערט אָנטשלאָפן, און עס וויזט זיך אים אויס, אז ער איז נאָר א קינד. ער געפינט זיך אין מאַוועפּעווקע ביי יענעם הייכן בארג, ווָאם פלעגט אים קינדווייז אויסווייזן מוראדיק הויך, כמעט ביז דער כמארע. דאָרטן אויפן שפּיץ בארג — אזוי פלעגט מען דערציילן אין הדר — וואקסן טייערע שמעקנדיקע בשמים מיט אַלערליי נעווירצן, און עס ליגט דאָרט באהאלטן, פּאַרגראָבן אין א וויג קעלע, יענער אוצר, ווָאם מ א ז ע פּ א האָט אים דאָרטן באגראָבן. נישט אויס=

זאָגנדיק קיינעם רעם אָרט פון אים. אויך איז דאָרט פּאראן א קריסטאַלענע־פּאַלאַץ, — אזוי האָט ער געהערט אין חדר — און דאָרט אין פּאלאץ וויצט א פּאָחזינדיקטע בת־מלכה אייגע אַליין; אַלע נאַכט, וועז די לבנה גייט אויף, הערט מען, ווי זי ווייגט און רופט צו זיך מיט א מרויעריק קול פון א פּוהאמש. און דעמאלט איז א סכנה צו גיין אויפן אַליין אָן א שומר... עס ווייזט זיך אים אויס, אז ער קריכט אויפן בוארג, ער קלעטערט, ער דראפּעט זיך העבער און העבער, און צום שפּיץ בוארג איז נאָך ווייט. ער הייבט אָן צו קריכן אויף אלע פיר גיד־גיד, טאַקע נאָר ווי א שרעמעלע, ער פּליט אלץ העכער און העכער, און צום שפּיץ בוארג איז נאָך אלץ ווייט. ער באפּט א קוק ארָאָפּ און ווערט פּאר־צימערט פּאר שרעק, דערזעענדריק, וואָס פּאר א מהלך־חב ער איז שוין אָפּגענאַנ־גען — און צום שפּיץ בוארג איז נאָך אלץ ווייט. עס באשלאָסט אים א קאלטער שוויים, ער זעט, ווי ווייט ער איז פּארקראָכן. ער זעט פּאר זיך קיין לעבעדיקן מענטשן, קיין הייזער, קיין ערד אפילו, נאָר בוארג און הימל, הימל און בוארג. ער פּילט, ווי עס גייען אים אויס די כוחות, עס ווערט אים נישט גוט מאַקע נאָר אויף חלשן...

ער כאַפּט זיך אויף און ווערט תיכף ווידער אנמשלאָפּן, און עס דאכט זיך אים, ער איז אין א געדיכטן שאָטנדיקן וואלד. ער ליגט אויסגעצויגן אויפן גרינעם גראָז, אין איין האנט האלט ער א טעלערל מיט שלח־מנות, מיט דער אנדערער נעמט ער אסתרן איבערן קאָפּ, און אסתר זינגט אים שטיל אַ לידל פון דער „י ו נ ג ע ר נ ש מ ה", אויסם פון „גאָלדענפּאָדעמס" לידלער, וואָס זיי פלעגן ביידע קיינהוויז אָפּט זינגען:

„געשלאָפּן איז אלעס, האלבע נאכט איז געווען,
עס האָט זיך קיין בריואה נעריכט.
די זילבערנע לבנה האָט זיך אליין
צוויישן די שטערן שפּאציירט"...

פלוצעם דערזעט ער פּונדערווייטנס, ווי א גרויסע ווייסע קאץ גנבעט זיך צו אים. מיט אירע גלאטע פּיס שטעלט זי שטיל פּריס און רוקט זיך צו צו אים וואָס ווייטער אַליין נעענטער און נעענטער. זי גייט צו צו אים נאָענט נאָענט און שטעקט אים אריין אירע נעגל אין האלדז אדיין און הייבט אים אָן צו דישען און צו וואַרגן. ער פּילט, ווי עס כאַרכלט אים אינעווייניק אין נאָרגל, ער ווייל שרייען אין קאָן נישט. ער קוקט דער קאץ אין די אויגן אריין, און עס דאכט זיך אים, אז זי שמייכלט. ער קוקט זיך איין נאָך בעסער, און דערקענט אין איר פּערזעלן... ער וויל שרייען, און קאָן נישט... א מוראדיקער, א שוואַרצער קודלאטער הונט שמייס איבער אים און סיפּעט אים און בייסט אים. ער קוקט זיך גוט איין און דערקענט אין אים גדליהן... ער מוט זיך א רים מיט אלע כוחות און מוט א געשרייי נישט מיט זיין קול: „או, מאַמע!"

אוי, מאמע! — שרייט אויס יאָסעלע אויף א קול און כאפט זיך אויף פונעם שלאָף ווי א צערודלטער. — מפו־מפו־מפו! וווּ וועגען מיר, רב לייזער?

— וווּ מיר וועגען, פרעגסטו? — ענטפערט אים לייזער מיט א ברוגזדיק קול, גייענדיק שוין צופוס גלייך מיט די פערדלער, שעלטנדיק זיי מיט טויטע קללות. — א, מיר וועגען שוין גאנץ ווייט, א פגירה זאָל אויף אייך קומען, באָליערעם! שוין לאנג אריבערגעפאָרן במעט העכער א האלבן בארג, א מיתה־פאָהיבעל אויף אייך, ווי איך האָב מיך דאָ א ביסל אָנגעמאָרדעוועט! אפשר וואָלט נעווען א סברה, זאָלסט זיך מטריח זיין א קאָפּעלע אראָפקריכן און מוחל זיין אונטערגיין אָט דאָ ביי דער וייט, מאָמער וועט זיין פאָרט א ביסל גרויגער פאר די פערדלער, שהפהגען זאָל די פעל זייערע!

— אָבער ס'איז באלד די שמאָס, רב לייזער? — פרעגט יאָסעלע מיט א ווייטעגדיק קול.

— באלד, באלד, פאהשטייט זיך, באלד. אָט דאָ נאָכן בארג בלייבט איבער א שמיקל זאמדיק ארט, נאָכדעם א וועלדל, נאָכדעם ווידער זאמד, און נאָכדעם נייט שוין א גלייבער וועג מיטן פאָמשטאָווע טראקט גלייך אין שמאָס אריין.

וואָס קאָן מען טון? יאָסעלע נעמט זיך אָן מיט האַרץ און גייט נאָך נאָך דער בויד. דער קאָפּ איז אים שווער, די פיס ברעכן אים און אין האלדז פילט ער אן ענגשאפט. די פערדלער נעבער שלעפּן דעם וואָגן ארויף א בארג גאָר אָן חשק. זיי וואָלטן זיך בפירוש אָפּגעשטעלט אָט־אָ־דאָ, גאָר נישט קוקנדיק אויף לייזערס קללות, וואָס ער שיט אויף זיי; ער גיט זיי אָבער אָנצוהערעניש מיט דער בייטש, אז מע דארף ניין ווייטער. די לבנה, וואָס האָט זיך אויסגעשניטן פונעם עק הימל, שוועבט אלץ העכער און העכער. דאָס ווינטעלע ווערט נאָך קילער, און יאָסעלע נייט ביים וואָגן גאנץ געשמאק, ווי א מענטש, וואָס האָט אויף זיך מקבל געווען דעם גלות...

— אָציגר קריך אריין, זיי מוחל, צוריק אין וואָגן אריין. — זאָגט צו אים לייזער, אָפּשטעלנדיק זיך אויף א מינוט. — עס וועט נישט געהויערן אפילו וואָס א מרונק וואסער באטרעפט, וועלן מיר שוין זיין אין דער היים.

א נייע נשמה האָט לייזער אריינגעוועצט אין יאָסעלען מיט די דאָזיקע עטלעכע ווערטער. ער זאָל זיך נישט שעמען פאר זיך אליין, וואָלט ער אים אדומגעכאפט קושן, און כאָטש עס האָט געדויערט א סך מער „וואָס א מרונק וואסער באטרעפט", פונדעסטוועגן איז מען פאָרט אמאָל געקומען קיין מאָזעפּעווקע.

קיינמאָל האָט נאָך יאָסעלע אזוי נישט אָנגעקוועלט פון דער שמאָס מאָזע־פּעווקע מיט איר שמעקנדיקער בלאָטע און מיט אירע קלייגע, פינצטערע, פאר־שלאָפענע שטיבלער, ווי אָציגר. ער האָט זיך געפילט, וי א שרהה, וואָס פּאָרט אריין צו זיך אין זיין גומס, קלויבנדיק נחת פון אימלעכס ברעקלעך. ער האָט שוין נישט געקאָנט אויסויצן אויפן ארט און האָט ארויסגעשטעקט די נאָז פון כויר

ארויס, נאר ער האָט זי נעמוזט פארשטעלן מיט דער האנט... ווי א קליין קינד. איז ער אונטערגעשפרונגען פאר פרייד, דערגריק צו זיך אליין: „אָט איז זלמן־אלי דעם שוחטס שמוב! אָט איז צמח דעם נגידס שמוב! אָט איז אַרקע דעם שוסטערס שמוב, און אָט זענען די קליטן... שאַ! אָן איז די אַלטע קלויז און אָן איז זלאָטעס שמוב, ווו דער פאטע זיצט... וואָס לייבט זיך עם דאָרטן, אוי? רב לייזער, פוס נאָר א קוק, זייט מוחל, ווי עס איז ליכטיק דאָרט ביי אונדז! אוי, ווי איז מיר! מיר דאכט, עס נעצט?!"

— ווער נעצט? וואָס נעצט? — האָט אים לייזער נעענטפערט, טרייבנדיק די פערדלער, ווי א רוצח. — עס הייבט אפילו נישט אָן צו נעצן! וואָס נאָר וועסטו אויסטראכטן?

— וואָס וועט דען איז האָרט אזוי ליכטיק? שאַ, מיר דאכט, אז קלעזמער שפילן? עס לאָזט זיך הערן דער פויק מיט די מצות! וואָס איז דאָס? א חתונה. צי וואָס? רב לייזער, איר הערט א חתונה?

נאָר לייזער ענטפערט שוין מער נישט קיין וואָרט. ער שניידט און בראָקט די ביהנע פערדלער, וועלכע זענען שוין אליין אויך צופריידן, וואָס זיי האָבן זוכה געווען צו קומען אהיים זיך שוין אָפרוען א קאפ: נעגוג אָנגעלאָפן זיך! זיי פאר־רייסן די וווידלען און צעלאָזן זיך מיט די לעצטע כוחות, צושאָקלענדיק ביי יערן שמויץ מיט קעפ, ווי אייגער דערפט: „אלטער נאר! וואָס שמייסטו אונדז? מיר פארשטייען אליין, ווען מע באראַרף לויפן און ווען נישט"... מיט א הוק און מיט א פראסק שטעלט זיך אָפ לייזערס בויד נעבן שמואליק דעם חזנס פענצטער, שיר נישט אריינפאָרנדיק אהין מיטן דיישעל. יאָסעלע שפרינגט אראָפ און לויפט צו צו דער שמוב. אין דער האלב, וואָס שמואליק זיצט, איז שמאָק־פינצטער, און אויף דער טיר העגט א שלאָס — א סימן, אז מען איז נישטאָ אין דער היים. דערפאר איז אין דער אנדערער האלב, דאָרט ווו זלאטע די צעלניקערין ווויגט, שמאָרק ליכטיק און פריילער. קלעזמער שפילן, און עס הערט זיך, ווי מע טאנצט, מע טופעט און מע שרייט: „שמארקער! שמארקער!" ביי דער טיר איז אן ענגשאפט פון דעם צוגויפגעלאָפענעם פשוטן עולם, וואָס שמייען, קנאַקן סעמיעמשקעס און לאכן. ער גייט צו און פוס א פרעג כיי דער צוגויפגעלאָפענער חברה: וואָס איז דאָ אזעלכעס?

— צע זשידיוואסקע וויסילייע! — ענטפערן זיי אים מיט א נעלעכטער און וויזן אים אָן מיט די פינגער אהין, אין שטוב ארײן. יאָסעלע שפאָרט זיך דורך מיט בייהע עלנבויגנס, קומט אריין אין שטוב ארײן און דערזעט פאר זיך א בילד: פון וועלכן עס ווערט אים פינצטער אין די אויגן.

XXX

בעל־כּרחם זענען זיך יידן משמח, אוֹן יאָכעלע קומט אַן אין דער רעכטער שמחה

„על־כּרחך, זאָגן אונדזערע חכמים, אתה חי — מיט גוואלד לעבסטו!" מיט גוואלד קומט אויס דער ייד דאָס שמיקל וועלט, מיט גוואלד מאכט ער חתונה קינדער, מיט גוואלד פּרייט ער זיך. א ייד, אז ער וויל זיך פּרייען, דאָס הייסט, אַרויסבאַווייזן זיין שמחה, באַהאַרף ער זיך נעמען מיט גוואלד אָנטאָן זיך א כּח. „יידן — שרייט ער דעמלט, — יידן, לאָמיר פּרייליעך זיין!" אוֹן מע נעמט זיך אלע צוזויף אוֹן מע מאכט א כּוסה, מיט גוואלד, וואָרעם נישט אין דער מבע פּונעם יידן איז א כּוסה צו מאכן. אוֹן ווער עס קאָן נישט פּרינקען, גיסט מען אים אריין מיט גוואלד אין האלדז אריין, דאָס הייסט אויף לשון־השכּורים: „מע האקט אריין א גאלקע". אוֹן ער מוז פּרייליעך ווערן, כאָפּש עס וויליט זיך אים נישט. ער מוז מאַנצן, כאָפּש עס מאַנצט זיך אים נישט. א מחיה אָנצוקוקן, ווי יידן קלייבן זיך צוזויף אויף א שמחה אוֹן תיכף נאָך די ערשטע צוווי „גאלקעס" הייבט מען אָן צו פֿליעסקען אוֹן צו זינגען:

לאָמיר מריינקען, חברה, ווין,
שניידן גאלקעס אין האלדז אריין;
דער רבי האָט געהייסן פּרייליעך זיין
ביזן וויסן מאָג אריין!

אוֹן מאַקע באלד וועדט די קאפּאָטע אזוי שווער, אז מע מוז זי אראָפּוואַרפן אוֹן בלייבן אין די הויזלע תחתונים, מחילה, מיטן טלית־קטן, להבדיל, פּון אויבן; עפּעס מאַנצט זיך נאָר דעמלט אנדערש אוֹן אלע איניינעם גייען זיי א קאַראָהאָר, צוהאלטנדיק אויפער דעם אנדערן מיט דער האַנט. די קלעזמער שפּילן שווין דעמלט אָן נאָטן, מע רייבט גלאָט אזוי אין דער וועלט אַרויס. יידן טופּען אוֹן שפּרינגען, פּאַרוואַכּסנדיק דעם קאָפּ אַרונטער, מיט פּאַרגלאַנצטע אויגן צו דער סטעליע, פּונקט ווי מע וואָלט נאָר געהאלטן אין דאוועגען, נישט אין מאַנצן. אין וועד עס שפּאַרט זיך אַיין אוֹן וויל נישט גיין מאַנצן, שלעפּט מען אים מיט גוואלד אין קאָן אַרײַן אוֹן ער מוז מאַנצן, דאָס הייסט, הרייען זיך אוֹן מאכן מיט די פּיס. אָט אַזא מין מאַניע איז געגאַנגען שמואליק דער חזן בייַ אסתרן אויף דער חתונה. וועד עס האָט אים נישט געוואָלט, דער האָט נאָר קיין מרועריקע סצענע אויף זיין לעבן נישט געוואָלט. אוי, איז דאָס געוואָלט א בימערער מאניע! שמואליקן האָט זיך נאָר געגלוסט וויינען פּונעם בימל בראַנפֿן, וואָס מע האָט אין אריינגעגאָסן. ער איז געוואָרן נאָר ערגער מחה־שהו־הדיק ווי פּריער. ולאמתו האָט דאָס פּונדעסטווענ־ניכער הנאה געמאָן, וואָס שמואליק מאַנצט אייך אין

קאָן נלייד מיט איטלעכן. דערזעענדיק, וויַ ער מאכט אויך מיט די פֿיס, האָט זי זיך אָפּגעשטעלט דאָ, צווישן אלע מאנצכילן, וואָס זענען נעזונט, מחילה, אין הוילע תחתונים; נאָר נישקשה, אויף א שמחה מאכט נישט אויס, אָן אן אומנליק. זלאָמע האָט זיך אָפּגעשטעלט צופֿליעסקען און צוזינגען שוין מיט א הייזעריק קול, ווי נעווייגלעך א מחותנתמע:

קוגל הייסמו,
אין אויוון שמייסמו,
און אין מויל צעגייסמו.
קוגל הייסמו,
אין אויוון שמייסמו,
און אין מויל צעגייסמו...

עס איז שווער צו ווייסן, צי פונעם פרינקען, צי פון די עמלעכע „גאלקעס", וואָס מע האָט אים אריינגענאָסן מיט גיואלד, צי נלאָט אַזוי פון זיך אַליין, — נאָר עס איז שמואליק דעם חזן מיטאמאל אַנגעקומען אזא קוראוש אויף צו פריי־לער זיין, אז ער האָט זיך אַוועקגעזעצט מיט די מחותנים, מיט חב קלמן שדכן אינמיטן, פרינקען משקה, אָבער נאָר אויף הפקר, פֿארבייסנדיק בישעת מעשה מיט ווייערע אוגערקעס — וויַער א מייערע סגולה פון שכרות. מע האָט אזוי לאַנג נעשמוגנקען משקה און פֿארבייסן מיט ווייערע אוגערקעס, ביז שמואליק האָט א קוק נעטאָן אויף חב קלמענן און האָט דערזען צוויי חב קלמנס מיטאמאל; חב קלמן פון זיין זייט האָט אויך נעזען צוויי שמואליקס, און פון יעדער אינציקער זאָל איז בייַ זיי נעווארן צוויי זאבן. דאָס האָט צוגענעבן שמואליקן נאָך מער קוראוש, און עס האָט זיך אים נעגלוסט נאָר לאכן און נעגנוג. עס איז אים אלצדינג מיטאמאל נישוואַרן זייער לעבערלעך. ער האָט א קוק נעטאָן אויף זלאמען, ווי זי זינגט „קוגל הייסמו, אין אויוון שמייסמו", און האָט זיך אַזוי צעלאַכט, אז זלאָמע האָט אריפֿגעהערט צו מאַנצן און צי זינגען. זי האָט שפּיגס א מירקע נעטאָן זיך אונטער דער נאָז, און איז אָפּגעטראָטן אויף ַ זייט, און שמואליק האָט זיך אָנגע־כאַפּט מיט בייַדע הענט בייַם בויך און האָט זיך נעקאָטשעט פֿאר נעלעכטער. אויף אים קוקנדיק האָבן רב קלמן מיט די מחותנים אויך נעלאַכט, און עס איז באמת נעווארן אימלעכן אַזוי פרייליך אויפן האַרצן, אז מע האָט זיך נעבויטן מיט די היטלען און מיט די יארמעלקעס. זלמן בער דער שוחט האָט ערגעץ נעקריגן א קאָפּעלווש, דערצו האָט ער אונטערגעבונדן די קאָפּאָטע מיט א פאסעקל ביזן נאדמל, און די בָּאָרד (זלמן בער האָט די גרעסטע בָּאָרד אין מאָזעפּשוקע) האָט ער פארבונדן מיט א פאסשליל, און איז נענאנגען א „דייטש", צוזינגעדיק דערבייַ:

זענען מיר דייטש,
מרינקען מיר שנאפּס!

און שמואליק מיט רב קלמנען מיט די מחותנים ווערן צעגאנגען פאר געלעב־מער. ביז עס נעמט אָן אלחנן דעם שמוש אויך א חשק צו באַווייזן זייגע שמיכ פארקאטשעט ער די פּאות ארומגעמער די אויערן, בלאָזט אָן די באקן און, גלאנצנדיק מיט די אויגן, גייט ער „א פּאניע", צווינגערדיק א רוסיש ליד! מיטן נוסח פון „היום תאמצנו". און אויך שמשון יענקל דער טאבאקשניק קערט אויבער די ווינט פון די אויגן ארויף, זעצט זיך אַוועק אויף דער ערד, און דרייענדיק א ציצה פונעם טלית־קטן, זינגט ער א בעמלער:

„אָ, כיוו סאָבי כוויאטעיי לאזאר"...

און רב קלמן שרכן קאָן זיך אויך נישט איינהאלטן און באוויזט זייגע קאָמעריאנטסקע שמיכ: ער טוט אָן א קליידל און פארשטעלט זיך פאר א קימפּע־מאָרין און באוויזט זייגע אָנשטעלן... הכלל, מען איז זיך משמח ביי ולאטעם מאָכטער אויף דער חתונה, און שמואליק הערט נאָרנישט אויף צו לאָכן, ניסנדיק איין נאלטע נאָך דער אנדערער. פּלוצעם ווערט זלמן בער דער שוחט פון א דייטש נאָר א חזן, און שמואליק מיטן איבעריקן עולם ווערן ביי אים משוררים; זלמן בער טוט אָן א ווייסע שאל פאר א טלית און שטעלט זיך אַוועק ביי דער וואנט זינגען מיטן מרוישריקן ניגון פון נעילה אויף א קול:

דו אלמער,
דו קאָלמער,
אז דו ווייסט נישט,
און קאָנסט נישט,
און מוכסט נישט, —
היינט וואָס וועט נעמסטו זיך אונמער?

און שמואליק, שמשון־יענקל, רב קלמן און אלחנן דער שמוש האלטן אים אונמער, ווי די משוררים, מאָכנדיק מיט בוידע הענט, און שרייען מיט מוראדיקע קולות און מיטן נוסח פון נעילה:

אוי, אוי, אוי, אוי, אוי!
אי־אי!

און דער גאנצער עולם קוועלט, ווערט צעשמאָלצן פאר נעלעבטער.

יאָסעלע סאָלאָוויי ישמייט און באראכט די דאָזיקע סצענע, זוכנדיק עמעצן מיט די אויגן. די, וואָס יאָסעלע האָט נעוואָלט זען, זענען שוין נישט נעווען.... דער עולם איז נעווען אזוי פארקלאפט, אז קיינער האָט נישט באמערקט יאָסעלען, מי ער שמייט זיך אזוי אין א ווינקעלע, אָנגעשפּארט ביי דער וואנט, באמראכטנדיק יעדן באזונדער. יאָסעלע האָט דערפילט, ווי עס קלאפן אים די שלייפן אין קאָפּ, עס ברענט אים דאָס פּנים; די נאנצע שטוב הרייט זיך אים, ווי א ראָד; אין די אויגן שעמערירט אן פינקלט אים, ווי א רעגן פון קליינע גילדענע סראָפּן, און ער פילט, ווי שארפע קאָצענע נעגל שטעכן זיך אים אריין מיט אין נאָרנל און דושען

אים, און וואָרגן אים. יאָסעלע כאָפּט זיך אָן בײַם האַלדז און לויפֿט אַרויס אין דרויסן.

. . . . . .

. . . . . .

די נאַכט האָט אָנגעהויבן וואָס ווייטער פֿינצטערער צו ווערן. קלייניע שווארצע וואָלקנס האָבן אָנגעהויבן זיך אָנצורוקן אויפֿן הימל, אריינשליגנדיק אין זיך די לבנה און ווידער אַרויסשפּייענדיק זי. א קיל אלול־ווינטל האָט אונטערגעבלאָזן. א מרוירעדיק הודושען, א ווייענדיק פֿייפֿן האָט זיך געלאָזט הערן, ווי אין רעכטן אָסיען, און עס איז שוין געווען גאַנץ קיל. נאָר יאָסעלען איז געווען וואַרעם, אזוי וואַרעם, אז ער האָט זיך נעווישט מיט די פּאָלעס דעם שווייס פֿונעם פּנים און ער האָט געפּילפּט, אז עס ברענט אויף אים דאָס לייב. אין אַיין אָמעם איז ער געלאָפֿן פֿון דער חתונה, ער זאָל נישט הערן דאָס שפּילן פֿון די קלעזמער, דאָס מאַנצן מיטן זינגען, וואָס האָט אריינגעגאָסן גיפֿט אין זיין האַרץ אריין, און נעברענט און געבראָסן, ווי מיט א העליש פֿייער. יאָסעלע איז געלאָפֿן, און אים האָט נאָכגעיאָגט דער ווייענדיקער ניגון פֿון נעילה, מיט די פֿרייליכע ווערטער, וואָס האָבן זיך געלאָזט הערן פֿון דאָרטן. יאָסעלע האָט זיך פֿארשטעלט די אויערן, ער זאָל נישט הערן דאָס זינגען, און איז געלאָפֿן פֿון דאָרטן, ווי א משוגענער. נאָר אליין נישט וויסנדיק וואוהין ער לויפֿט.

XXXI

שמואליק זאָגט שבע־ברכות מיט זייער א ווייענדיקער שטימע

אויסגעשלייערט, ווי געווייגלעך א מחותנתטע, איז זלאטע געווען אויף מאָרגן צום שלייער־וואַרמעס. ארום איר האָבן זיך ארומגעדרייט אירע שוועסטער, ברייענע און יענטל און נאָך ווייבער מחותנתטעס אויך אויסגעשלייערט און אָנגעטאָן יום־טובדיק. פֿון די מאַנצבילן איז נאָך נישט געווען קיינער: די מחותנים זענען אוועק־נעגאַנגען אין שול אַריין האָוועגען מיטן צַנדערן מנין, און די פּרעמדע, די נערו־פּענע, הייסט דאָס, האָבן זיך נישט געכאַפּט צו קומען אויפֿן שלייערוואַרמעס, ארויסגייענדיק דערווייל אין מארק אריין, מאָמער וועט מען עפּעס כאַפּן, מאָמער וועט נאָט צושיקן עפּעס א פּאַרזינסל. דער שמש מיט דער שמשטע, נישקושה, מעגן קומען נאָכאַמאָל רופֿן. נאָר די הייסיגע ווייבער זענען געקומען העלפֿן גרייטן צום טיש, אָנשניידן לעקער און גלאָט אזוי משמח זיין די כלה. און מחמת עס איז דאָך דאָ דער הייסיגער עולם אליין, באדארף מען נעמען צו שמיקלעך לעקער און מרינקען צו דער מחותנתטע לחיים. די סאַרוועריגעס נעמען לעקער און זינגען זלאטען מיטן נאַנצן הארצן:

— לאָז גאָט געבן, זלאָמעניו, איר זאָלט האָבן גרוים גחת אין אייער מאָכמער, קיינמאָל פון קיין צער נישט ווייסן, זי זאָל זיך מיט אים עלטערן אין עושר און אין כבוד, און אם־יהצה־השם, איבעראיאָר, אויפן ברית, זאָלט איר אונדז נישט פאַרגעסן, זלאָמעניו, מיר זענען, נישקשה, גוט אויפן פּאָמשאָמאָק: האָרט, ווי מיר זענען אויף א חתונה, איז תמיד אויף איבעראיאָר א ברית; ס'איז אזא האנט ביי אונדז, א געבענטשטע האנט...

— אָמן, הלוואי! — האָט זיי זלאָמע געענטפערט מיט א פרומער מינע.

ברייטע האָט א קוק געטאָן אויף יענטל'ען, יענטל אויף ברייטען, און זלאָמע אויף זיי ביידע. די דרייי שוועסטער האָבן צווישן זיך געריידט מיטן קוק מער ווי אנדערע מיטן מויל. מע האָט זיך, נישקשה, גוט פאַרשטאַנען איינס דאָם אַנדערע...

שפּעטער האָבן זיך אָנגעהויבן צוגוויפקלייבן די באַלעבאָטים און זענען זיך ארום טיש, געמען צו בייסלעך ברוֹאָנפן און מרינקען לחיים מיטן חתן, מיט זלאָמען און מיט די איבעריקע מחותנים און מחותנטעס. אַלטערם פּנים האָט געלויכטן און ארויסגעשיינט פון אינטער דעם נייעם סאָמעטענעם קאַרמזוֹל. ער האָט אויסגעזען ווי ייִנגער מיט עטלעכע יאָר... גאָר בחורהייק... נישט אזוי איז אָבער געזונן די כלה. אויסגעשלייערט און אָנגעמאָן, ווי א שיינע פּאָנענע, האָט אסתר אויכגעזונן עפּעס נישט אזוי פּרייליך. איר פּנים איז געזונן שוין צו ווייס, א ביסל געלבלעך, און קיין אייגנציקן מראָפּן בלום האָט מען אין איר נישט אַרויסגעזען. אירע שוואַרצע אויגן אונטער די לאַנגע ברעמען זענען אַצינד געזונן אָן א שום פייער, אָן א שום גלאַנץ, און זיי זענען ביי איר גרעסער געוואָרן. די באַקן זענען איר א ביסל אייגנעפאַלן. דער נייער שלייער אויפן קאָפּ איז ביי איר געזונן פאַרפוצט מיט פּערל און דימענטן און האָט אויסגעזונן אויף איר ווי א קרוין, און אין איר מייער זייַן קלייד, מיט סאָמעט און מיט שמוק אַרומגעפוצט און באהאָנגען מיט צירונג פון אויבן ביז אראָפּ, — האָט אסתר אויסגעזונן אין דער מינוט ווי א פּרינצעסן, א בת־מלכה. די לעבעדיקע, די פרייליכע אסתר איז מיטאָמאָל געוואָרן אזוי סטאָמעטשנע, אזוי געלאָסן, אזוי שטיל און עהנסט. „מאָקע נאָר ווי א כלה" — האָבן זיך נעפּראָכט די וויבער, שפּילנדיק זיך אין איר שיין, ליכטיק פּנים.

— וואָס פאר א שיינע פּאָנענע דאָם איז, קיין בייז אויג זאָל איר נישט שאָטן! — האָבן די וויבער צווישן זיך געשמועסט, אָנגעזונדיק אויף דער כלה. — זי איז קלאָר, ווי נעפּאָלעטער שניי. א צירונג אזעלכעם אין שטוב צו האָבן. וואָס שוין איר אליין, פרומע־שרהניו, זאָלט איר מיר געזונט זיין!

פרומע־שרהניו איז בפירוש מסכים, אז ס'איז פאָקע נאָר א צירונג אזעלכעם אין שטוב צו האָבן, וואָס שמועסט מען דאָ? אין דער עולם דערווייל הייבט זיך אָן צו וואשן, איבערצעבנדיק אייגם דעם אנדערן די גרויסע קופערנע קוואָרט מיט אייערן און איבערטמעגדיק אייגם ביי דעם אנדערן דעם נאסן שווארצן האנטער־פּלוצעם קומט אריין שמואליק דער חזן אין שטוב אריין.

— ברוך־הבא, רב שמואליק! — זאָגט זלאָטע גאנץ פרייגדלעך. — וואָס עפּעס אזוי שפּעט? גייט וואשט זיך, וייט מוחל, און וועצט זיך צום טיש. איר האָט זיך גאָר פּאַרגעסן, אפּנים, אז מע באַדאַרף אייך האָבן צו שבע־ברכות? ווו איז די חזנטע אייערע, רב שמואליק? עפּעס וועגט איר מיר הינט זייער צעפּלאַצט, וואָס איז די מעשה?

— איך האָב א גאסט, — מאַכט שמואליק מיט א זויערער מינע, — א גאסט האָב איך, מיין זון איז געקומען צו פּאַרן.

— יאָסעלע?? — האָבן אלע מיטאַמאָל אויסגעשריגן. — יאָסעלע איז דאָ? גאָט ליב אייך מיט אייער גאסט! ווו וועט איז ער?

— וואָס איז שייך ווו? אין דער היים איז ער. — יענטפערט שמואליק, שמייענדיק אויף איין אָרט. — ער האָט עפּעס קיין כוח נישט. געקומען צו פּאַרן איז ער נאָר בעכטן ביינאַכט, נאָר אהיים איז ער געקומען שרישט פּאַר־אָג, דאָס היסט, מיטן טאָג גלייך שוין. ער האָט, אפּנים, געכאַפּט א פּאַרקילגג, כהמת ער קלאָגט זיך אלץ, אז דער קאָפּ טוט אים ווי. אציגט ליגט ער אין איין העליש פּייער, פּאַכט מיט דער גשמה. מיר האָבן אים שוין געלייגט קאלט וואסער, גערייבן די שליפן — עס העלפּט נישט.

— שווויצן! — האָבן זיך אָפּגערופן עטלעכע מיטאַמאָל. — די בעסטע הפּואה איז אָפּשוויצן. זיצט, רב שמואליק, וואָס זעגט איר אזוי צעטראָגן? עס כאַכט זיך, א מענטש כאַפּט א ווינטל. ער וועט, אם־ירצה־השם, זיין געזונט.

שמואליק שטעלט זיך אַוועק מיט זלאָטען און דערציילט איר עפּעס. זלאָטע קוקט אויף אסתרן און שאָקלט מיטן קאָפּ. און אסתר האָט זיך באַראַטפּט אָנגעשטן מיט אלע כוחות, זי זאָל נישט ארונטערפאלן אונטערן טיש, דערהערנדיק, אז "יאָסעלע איז דאָ. זי איז געווען שטאַרקער פון אירזן, אז זי האָט זיך געקאָנט אויפּ־האַלטן און נישט ארויסלויפן פונגעם טיש מיט א גוואַלד: „ס'טייטש, יאָסעלע?!" זי האָט נאָר א פּראָג געטאָן ביי שמואליקן, און בשעת מעשה האָבן זיך אירע אויגן אָנגעצונדן מיט זייער שטעגדיק פייערל:

— אַליין איז ער געקומען?

— אַליין, — האָט שמואליק געענטפערט, אלץ שמייענדיק, ווי א דערהרג־טער, נעבן זלאָטען, נישט וויסנדיק וואָס צו טאָן.

ווי אן אָפּגעבריטע פון א דונער, האָט זיך אסתר אויפּגעבאַפּט פונגעם אָרט און האָט זיך אָבער באַלד צוריק אנידערגעזעצט. עס האָט זי א מראָג געטאָן אין דער לופטן און באַלד צוריק אָפּגעלאָזט, און זי איז געבליבן זיצן אויף איר אָרט אויבנאָן טויט ווי די ליים, גלייך ווי עס וואָלטן איר אין דער צייט אָפּגעשטאָרבן אלע חושים. אסתר האָט אין דער אייגער מינוט איבערגעלעבט א סך מער, ווי מע לעבט איבער אמאָל אין א גאנצן יאָר. א שלעכטע מחשבה איז איר דורכגעלאָפּן אין קאָפּ אויף א רגע; זי איז גרייט געווען זיך אויפצוכאַפּן, איבערלאָזן דאָ דעם

עולם, מיט דער חתונה, מיט אלצדינג ארום און ארום, און אריינלויפן צום חזן אין שטוב אריין א קוק טאָן אויף יאָסעלען. עס האָט זי געצויגן אהין, ווי מיט צוואַנגען, געשלעפט, נערישן, אהין, אהין!... די דאָזיקע מחשבה האָט אָבער גע־דויערט נאָר א רגע, נישט מער. זי האָט זיך באלד צוריק באמראבט: זי איז דאָך א כלה, א ווייבל, אן אשת־איש!... די מלחמה, וואָס אסתר איז אויסגעשטאַנען אין דער מינוט, איז געווען איבער אלע מאָסן; עס האָבן זיך איר געשלאָגן צוויי דעות, צוויי כוחות: פון אויף זייט דער שטן־מקטרג שפייט און דערט איר איין: „נאָרישע אסתר! וואָס הערסטו זיך? יאָסעלע איז געקומען צו פאָרן, ליגט קראנק. ער קוקט אוודאי ארויס אויף דיר, און דו זיצסט דאָ, — צוליב וועמען? אָט פאָלג מיר, אסתר! ביסט יונג, ביסט שיין, האַרפסט לעבן, לעבן דאַרפסטו, לעבן!!“... און פון דער אנדערער זייט הערט זי אנדערע וועלטער: „א יידישע מאַכטער? רב אברהמל סלאָוויטערס אן אייניקל? ליבע? א כלה? הרי את מקודשת, פאַרבונדן, פאַרקניפט, אן אשת־איש!!“... און יענער, דער שטן־מקטרג, טוט זיך זייגן: „וועט איז שולדיק? מיט האָט דיך פאַרבונדן, געבונדן, געפעטעט, נאָרישקייטן! ביסט א מענטש, דאַרפסט לעבן! פאָלג מיר, אסתר!“...

און אסתר זיצט ביים טיש סטאַטעמשנע, ווי געווויינלעך א כלה צום שלייער־וואַרמעם, נאָר בלייך איז זי מוראדיק, טויט ווי די וואַנט, אן א פראָפּן בלוט, און שוינט ארוים פונעם שלייער, און די ציטרונג אויף איר ליבט אן פינקלט און גיט איר צי פיל חן. און די ווייבער שפּיגלען זיך אין איר, הויפן אָן, קלויבן תענוג פון דער שיינער, ליכטיקער, חנעוודיקער כלה.

טרויעריק, ווינענדיק איז געווען דאָס קול פון שמואליק דעם חזנס „שבע־ברכות“, און עס האָט זיך אסתרן געדאַכט, אז דאָס קול זייגט נייט פון אונטער דער ערד, פון יענער וועלט. דאָס זענען געווען ביטערע שבע־ברכות. האַלטנדיק דעם כוס אין איין האנט, מיט דער אנדערער האנט האַלטנדיק זיך ביים גאַרגל, ווי דער שטייגער איז בוי די אלטמאָדישע חזנים, און פאַרוואַרפנדיק דעם קאָפּ ארויף, מיט צוגעמאכטע אויגן, האָט זיך שמואליק געציקלט, פארמאַגען אויף זיין אלטער אנגעשפּאַלטענער שטימע, מיט א ווינענדיק קול, אויסלאָזנדיק דעם „משמח חתן עם הכלה“ אזוי פרויעריק, אז עס האָט צענומען דעם עולם. אימעלעבער איז געבליבן זיצן פון דער שמחה פארחזאָרגט, פארוואָגלט און באטריבט, אליין נישט וויסנדיק די סיבה פאַרוואָס... אזוי וועלן יידן פארזאָרגט אויפן אָרט פון פרייליך זיין, משמח זיין דעם חתן מיט דער כלה, — רבונו־של־עולם! וואָס ליגט דאָ אזעלכעם אינעם יידישן זינגען מיטן יידישן שפּילן, וואָס תמיד רופט דאָס ארויס נאָר טרויעריקע מחשבות!?... און די ווייבער, שטייענדיק בוי דער זייט און ענטפערנדיק „ברוך הוא וברוך שמו, אמן“, האָבן געלאָזט א טרער, קוקנדיק אויף זלאָטען, ווי זי ווייגט און קלאָגט. עס איז קיינעם קיין חידוש נישט, וואָס זלאָטע ווייגט: אלע ווייסן, נישקשה, דעם טעם פון חתונה מאַכן א קינד..

— פּונדעסטוועגן, — זאָגן די וויבער אָן רשעס זיך אליין אויס דאָס האַרץ — לאָז נאָר נעבן, מע זאָל חתונה מאַכן קינדער און דערלעבן ניין אייגם צום אנדערן אויף שמחות!

— אָמן, הלוואי! אָמן, הלוואי!

די וויבער שמייען אויף, גיעזעגענען זיך אָפּ מיט דער מחותנתטע, קושן זיך מיט דער כלה, צווויגשטעריק איר, זי זאָל דערלעבן ביי אירע קינדער אויף שמחות, און אסתר קוקט אויף וויי וווי פּאַרוונדערט; איר קאָפּ אָן איר הארץ יענען וויטע פּונראַנען; זי וואָלט נערן דערלעבן, אלע זאָלן זיך צעגיין, זי זאָל בלייבן אליין אָן קאָנען זיך רעכט אויסוויינען כאָטש, און דאָ די וויבער קריכן קושן זיך אָן וויבשטוען איר צו אלדאָס נומס.

נאָר האָט נעהאָלפּן, דער פּרעמדער עולם איז זיך שוין אביסל צענאגען, און אסתר האָט נעקאָנט אריינגיין צו זיך אין אלטער אריין אָן זיך אָפּרוען פונעם מומל, וואָס זי האָט איבערגעלעבט אין דעם דאָויקן מאָג. ביי זלאָטען אין שטוב זענען נעבליבן נאָר די היימישע לייט, די מחותנים און אויך רב קלמן שרבן. וויי נעווייגלער, נאָר א חתונה, איז אין שטוב נעווען א שמיקל מישמאַש מיט א נערודער: אויפן לאנגן טיש זענען נעשטאַנען לידיקע פלעשלער, איבערגעקערטע גלעזלער, שמיקלער קוילעטש, אָפּגעלעקטע בייגדלער, און עטלעכע בענק זענען נעלעגן מיט די פיסלער אַרויף. א צוויי־דריי אָרעמעלייט, וואָס האָבן פּארשפּעטיקט צום שלייער־וואַרמעס, האָבן נעהאָלפּן בייס אויסלעקן די טעלער, רוקנדיק אין בוזעם אריין די איבערגעבליבענע שמיקלער קוילעטש, און די שמשים, וואָס האָבן שוין צום סוף נעכאפט אן איבעריקע כוסה, זענען נעשטאַנען און האָבן זיך נעטייטלט מיט זייער רח"ש, וואָס איז זיי נעפאלן אין זייערע ביהנע מעלערלעד פון די חתונה־לייט, נישט קוקנדיק דאַרויף, וואָס זלאָטע, ברוינע און יענטל האָבן זיי אונטערגעטריבן, זיי זאָלן שוין ניין נעזונטערהייט, שוין צייט אויפּראַטען, מאכן א שמיקל לאד. מער פון אלץ איז נעווען פּארטאַרעראַמט זלאָטע, וויי נעווויינלעך א מחותנתטע; דאָס זיידענע פיכל איז איר נעווען פּארבוגדן מיט בייד עקאָרונטער, האָט פּנים האָט איר נעפּלאַמט און דאָס קול איז איר נעווָאָרן אזוי הייזעריק, אז מע האָט קוים נעהערט פון איר א וואָרט. פּונדעסטוועגן האָט זי נישט נערוט, אלץ אַרומנעפּארדקעווט ארום אימלעבן באַוונדער, נעפּאראדקעווט, נעזענט זיך מיט אימלעבן מיט די אויגן, נישט מימן מויל, מחמת קיין וווהטער האָט מען פון איר נישט נעקאָנט הערן. באַטראַכטנדיק דעמלט זלאָטען, האָט מען נעקאָנט מיינען, אז זי האָט איבערגעקערט בערג און אָפּגעמאָן מיט־וודע וואָס פּאר א נליקלעבן עסק. נאָר וווייסט, אויב זלאָטע האָט זיך אליין אָפּגענעבן א דין־וחשבון,

וואָס זי האָט אַ אויפגעמאַכט מויל איר מאַכמער, מיט איר אייגציקער, מייערער און נעמרייער מאַכמער, פֿאַר וועמען זי האָט זיך אַוועקגענעבן, פֿאַרקויפֿט אויף אייביק! וווּ האָסט דען זלאָמע צייט געהאַט צו באקלערן אקוראַט, אז אָט האָסט מען נעשמועסט מכוח א שידוך, אָט איז נעווען דער קנס=מאָל און אָט די חתונה — א קלייניקייט שפּעס א חתונה פֿראַוועזן?! זלאָמע בתיה הער האָרמאַוויצעס וועס נישט מאכן קיין חתונה ווי שפּעס אבי וועד; מע קומט נישט ארויס, בהוך=השם, נישט פון קיין שניידערס און נישט פון קיין שוסטערס. אין אז נאָט האָט זי נעשטראָפט אזן זי איז נעבליבן אן אלמנה, אזן אן ארעמע דערצו, איז זי דאָך פֿאַרט עפּעס רב ואברהמל סלאָוויטערס א שנור, היינט ווי נעשיקט זיך עס, אז איר בת=יחידה זאָל גיין צו דער חופה נישט מיט קיין זיידן קלייד, אין ביי אסתרן אויף דער חתונה זאָל נישט זיין קיין עולם מעגמשן אהום מיט, אזוי אז די נאנצע שמאָס זאָל מאַקע נאָכדעם הערן פון דער חתונה? — „רבונו=של=עולם! — קלערט זיך זלאָמע. — איר זאָל דערלעבן ביי מיינע קלענערע קינדער נישט קיין ערנסטע חתונה“...

אזן דאָרט, צוויישן די מחותנים, איז א שמאַרקער שמועס, עפּעס אַ לאַדעניש. א פארלאָזעניש: רב קלמן שדכן האָט טענות צום חתן, צו אלמערן; רב קלמן דערמט מיט אלע כלים, צוהאלטנדיק מיט איין האנט משה ואברהם העם זאלזאזניק ביי דער בארד אזן מיט דער אנדערער פּאַרשטעלנדיק אלמערן דאָס מויל, ער זאָל נישט הערן. אלמער שווייצט, וויל עפּעס זאָגן, אזן רב קלמן לאָזט אים נישט. „לאָזט זיך דינען, לאָזט זיך! — שרייט ער. — אָט קאָנטשע איך אָט, אזן נאָכדעם וועס איר אייך הערן וועס איר!“ משה ואברהם אזן בייניש (ביידע שוואָגערס) אזן אויך א פּאָר מחותנים פון חתנס צד לייגן זיך אריין, ווילן נעפּינען א מיטל אויף אויסצוגלייכן ביידע צדדים, נאָר ס'איז ארויסגעוואָרן: אלמער איז הארט ווי שמאָל, לאָזט זיך נישט בייגן אויף קיין פּאָל, כאָטש שנייד אים, כאָטש ברעק אים! „נו, זאָגט שוין איר אליין, רב שמואליק, איז דאָס א יושר איז דאָס, אז מע זאָל אזוי אַבּיזשאיען א שדכן זאָל מען, האָ?“ שמואליק הער תזן, וואָס זיצט כיי דער זיים באמריבם, טרויערים, וויל אוודאי מיט אלע מעגלעכקייטן צוהעלפן רב קלמנען, מהיכא=תיתי, א טובה מאן א יהדן; נאָר רב קלמן אליין פּאַסט אים אריין אין די רייד אזן לאָזט אים מער נישט אהויסהערן ווי דאָס געווינגלעכע וואָרט זיינס „וואָס איז שייך“? אזן שלאָגט אים איבער אינמיטן: „אָט דאָס איז דאָך מאַקע אינגאנצן דער פארהראָס אָט דאָס, — טענהט נעבער רב קלמן, — איר פארשטייט אן עסק פארשטייט איר? מע שמועסט אָפּ בפירוש שמועסט מען לכתחילה, ווי זאָגט ער, ס'זאָל זיין ווי געווונשן, צום סוף נא דיר הארצווייטיק נא דיר, מע זאָל נאָר הארפּן הערן מכוה רח"ש זאָל מען, ובפרט — ע, רב אלמער, לאָזט זישע זיך דינען, רב אלמער!“...

— שוין צייט מנחה דאַוונען! — זאָגט משה אברהם, אַ קוק טועריק אין דרויסן ארויס, ווו די זון האלט ביי זעצן זיך, און נעבנדיק א שמיר מיטן האַנט איבערן פענצטער. דער נאַנצער עולם שמייס אויף, מע נאַרמאלט זיך אַרום די קאַפאַמעס מיט פאַטשיילעס און מע ציילט, ציי ס'איז דאָ א מנין אויף צו מאכן אַ קדושה. דער חזן, שמואליק דער חזן, ביידע שוואָגערס משה אברהם און ביניש, די דריי מחותנים פון חתנים צד, אלטערס קרובים, רב קלמן שדכן און ביידע שמשים — אקוראט אַ מנין! מע וואַשט די העגט, מע זאָגט אַף קמורת, אשרי, און שמואליק שמעלט זיך אַוועק מיטן פנים צו דער וואנט און הייבט אָן אויף זיין פאַרדומפענער צעבראַכענער שמיטע די שמונה־עשרה, און די וויבער, זלאַטע, ברוינע און יענטל, הערן דערווייל א קדושה, גלייך ווי געפונען... אויך אסתר, דערהערנדיק פון איר חדר שמואליקס מרויערישן קול, גייט צו צו דער מיר, שטעקט ארויס דעם קאַף און דערזעט, ווי די יידן און די וויבער שפרינגען „קדוש, קדוש, קדוש" — בלייבט זי שטיין, נישט וויסנדיק וואָס צו מאַן: עפעס איז זי שוין, האַבט זיך, אויך א יידענע גלייך מיט אלע. אויף איר איז דאָך שוין אויך חל... ברוינע ווינקט צו איר פונדערווויסנס, באַווייזנדיק איר מיט די פינגער אויפן שטערן. אסתר פארשטייט נישט, וואָס יענע ווייל, און ווערט רויט. נאָך דער קדושה גייט צו איר די מומע ברוינע און ווייזט איר אָן אויף די האַר — עס זעט זיך ארויס ביי איר א האַר פון אונטערן מיכל... אסתר האַט ארַאַפגעוואַרפן דעם שלייער מיט דער נאַנצער צירונג, אַנגעטאַן א זיידן מיכל אויפן קאַף און אַן אַנדער קלייד אויף זיך — און אסתר האַט מיידל איז געווארן אסתר דאַם ווייבל... זי איז נאָר עפעס ווי קלענער געווארן און זיך איבערגעבויגן נאָר איינאנצן. אויף איר שיין ליכטיק פנים האַט זיך מיטאמאל אַנגעזרוקט א כמארע, און זי האַט אויסגעזוען פון אונטערן מיכל עלטער מיט עטלעכע יאָר; נאָר אירע גלאנצנדיקע אויגן האָבן ארויסגעלויכטן פון דער פינצטער, ווי צוויי ליכטיקע שטערן אויפן הימל, און זי האַט אין דער מיטוט אויסגעזען נאָר חנעוודיקער ווי פרייער.

— אויב דו ווילסט, — האַט צו איר זלאטע א זאָג געטאָן אויף איר הייזע־דיקער שפיטע, — אויב דו האַסט צייט, קום ארויין צו דער חזנטע מבקר־חולה זיין יאַסעלען.

פון א הארמאט ווען מע זאָל אויסשיסן, וואָלט זיך אסתר נישט באדארפט אזוי אויבערשרעקן, ווי זי האַט זיך דערשראָקן פון די דאָזיקע עטלעכע ווערטער. ערשט מיט אייַן מיטוט פרייער האַט זי ווענן דעם נעבוג נעטראכטט, וויאזוי נעפינט מען זיך אַן אויסרייד אויף אריינצוקומען צו חער הזנטע, א קוק טאָן אויף יאַסעלען? און דאָ קומט פלוצעם די מאַמע מיט אזא גדולה! נאָר אסתרס פנים האַט נישט ארויסגעוויזן, ווי דאָס האַרץ קלאפט און צאַפלט ביי איר אין רער ברוסט, מאַקע נאָר אויף ארויסצושפרינגען. זי האַט נעענטפערט דער מאמען נאָנץ רואיק און שמיל: „נו, קום, אויב דו ווילסט"... און אין הארצן האַט זי נעוואַלט

אַרויפֿפֿאַלן דער מאמען אויפֿן האַלדז און אויסקושן איר אַלע כּלידער. „מאַמעניו, האַרצעניו, מייערע, מייערע מאַמע!“ — אזוי האָט זיך געפֿרואבט אַסתר און איז פֿאַוואַלינקע דורכגעגאַנגען מיט אַלע וויבער איבער דער „זאַל“, וווּ די מאַנצביליַן זענען געשטאַנען מיטן פּנים צו דער וואַנט שמונה־עשרה און געשאַקלט זיך אויף אַלערליי אופֿנים. „מאַמעניו, ליובעניו!“ — האָט זיך אַסתר נעפֿרואַבט אין האַרצן און איז געגאַנגען פֿאַמעלעך, פֿילנדיק, ווי עס פֿרואַפּט זי אין דער לופֿטן.

ביי שמואליק דעם חזן איז שמוב איז געווען שוין שטאַרק־פֿינצטער, צווישן מאַג און נאַכט. קיין ליכט האָט מען נאָך נישט אָנגעצונדן. אין א זוינקל, אויף א בעטל, אונטערגעבעט און איבערגעדעקט מיט א סך קישנס, איז געלעגן יאָסעלע סאַלאַוויי, און נעבן אים אויף א בענקל איז געזעסן די חזנטע.

— ששששא, ער שלאָפֿט! — האָט די חזנטע געזאָגט, בשעת די וויבער זענען מיט א געפֿרעדעריי אריינגעקומען צו איר אין שמוב אריין.

— נייַן, איר שלאָף נישט! — האָט געזאָגט יאָסעלע און האָט זיך אויף־געזעצט אויפֿן בעטל, גלייך ווי האָט האַרץ האָט אים נעזאָגט, אז דאָ ווייסט ווייס שמייס אסתר.

— וואָס מאַכסטו גומס? — האָבן צו אים אלע דרייַ וויבער מיטאַמאָל נעזאָגט מיט א ניגון, באַפֿראַכמגדיק אים פֿונדערווייַלנס.

— מיר איז נישט באַשערט, אפֿנים, — האָט זיך אָנגערופֿן די חזנטע צו זלאַטען, — זיין ביי אייער אסתרקען אויפֿן שלייער־וואַכמעס. ניי רעכט זיך אויף אזא שלאָק, נא דיר נאָר אזעלכעס, מאַמער איז קארג! קימט אוא גאסט, וועדט ער דיר גאָר פֿארשלאפֿט אינמיטן הרינען! זייצט, זלאַטעניו, ברייַנע סערהצע, יענטל־קרוין, זייצט, זעצט זיך, זייצט! זיץ, אסתרל, וואָס שמייסטו?

די וויבער האָבן פֿריער א ביסל באַמראַכט יאָסעלען פֿונדערווייַלנס, צוגע־שאָקלט מיטן קאָפּ, געגעבן אימלעכע באַזונדער אן אנדער מין רפֿואה, וואָס איז באמת א מייערע סגולה צו קאָפֿווייטיק, צו ברעכעניש, צו שמעכענייש און צו אלהאָם בייז, און נאָכדעם האָט מען זיך אַוועקגעזעצט ביים פּענצטער אויף דער באַנק, און ס'איז גיך פֿאַרבּונדן געווארן צווישן די וויבער א וואַרעמער שמועס, געווייגלעך, וועגן דער חתונה, וועגן דער חופּה־וועמשערע, וועגן חעם שלייער־וואַרמעס, וועגן דעם הרשה־בעשאַנק, וואָס איז געפֿאַלן פון חתנס צד און פון כלהס צד. און כאַטש זלאַטע איז געווען הייזערויק ווי די וואנט, נאָר נערעדט האָט זי מיט פֿייער, דאָס איבעריקע דערמאַבט מיט די העגט, געבראָכן זיך די פֿינגער אויף דעם, וואָס פֿרומע שרה — מאַלט אייך פֿרומע שרה! איר קענט פֿרומע שרהן? — איז פֿרומע שרה א בעלטע געווען צו זאָגן, אז ביי איר קלענערער מאַכטער אויף דער חתונה איז געווען צוויי מאל אזויפיל עולם, און הרשה־בעשאנק, זאָגט זי, איז געפֿאלן נאָר תרפ"ט אלפֿים! נו, פֿרעג איך אייך, וויאזוי האלט מען דאָס אויס?

— וואָס מוּג אייך, זלאָמעניו, פּרומע שהחם רייד? איך וועל אייך בעסער דערצייל̈ן, וואָס ציפּע רייזל דערציילט פון איר מיזינקע היינט; רבונו של עולם, וווּ איך האָב עדגעזיץ אַ שוגא, מאָמענט!...

וואָס וויסטו, וועדט דער שמועס צוויישן די פּיר וויבער אלץ מער אונטערע־סאנט און היסער, אזוי לאנג, ביז מע פארגעסט כמעט אָנעם חולה, אין יאָסע־לען. יאָסעלע זיצט אויפן בעמל, מיט אַ האַנמער דעם קאָפּ פּאַרבוגרן, אָן אַ היסל; פון אונמערן האַנמער הענטן ארָאָפּ זייגע לאַנגע געקרייזלטע האָר; דאָס פּנים איז ביי אים טויט, א ביסל געלבלער, נאָר די אויגן ברענען מיט זייער שטענדיקן גלאַנץ. דערזעעדיק אסתרן אריינגיין, איז ער גרייט געווען ארָאָפּצושפרינגען פונעם בעמ, נאָר ער איז שפּעם וונ וצוגעקאָוועט געווארן צום אָרם, פּארגליזוערט געוואָרן, נישט צו קאָנען ארויסלאָזן א וואָרט פונעם מויל. אסתר פון איר זייט איז געבליבן שטיין, באמראכט אים א היפּשע ווייל פונדערוויסנס, און ערשט נאָכדעם, אז די וויבער האָבן זיך שמאַרק פּארהיצט אין זייערע ענינים, איז אסתר צוגעגאנגען נאָענט צום בעמ אזן האָט צום ערשטן אים א פרוג געמאָן:

— וואָס מאכסמו עפעם?

די האָזיקע עמלעבע וועדמער זענען געזאָגט געוואָרן אזוי וויך, אזוי אמת געמרי, מיט אזויפיל ליבשאפט, וויי מאקע נאָר א שוועסטער קאָן זאָגן צו אן אייגענעם ברודער. יאָסעלע האָט איר דאהיק נישט געענטפערט נאָהנישט, נאָר זיין קוק, זיין ביסער שמייכעלע, האָבן איר געזאָגט נענוג. וי איז צוגעגאנגען צו אים נאָר נענטער אזן, גלייך ווי עס וואָלט צווישן זיי שוין נעווען אָפּגערעדט פון פריער, האָט זי זיך אויפגעשטעלט נעבן אים אויפן בענקל, וו פריער איז נעזעסן ד' חזנמע.

אסתרן האָט זיך אויסגעווויזן, אז יאָסעלעס אויגן זענען גרעסער נעוואָרן אזן קוקן אויף איר עפעם ווילד, נישט אזוי פריינדלעך, ווי אמאל.

— וואָס זשע מאכסמו? — האָט זי אים א פרוג געמאָן נאכאמאל.

— אוי, אסתר! — האָט ער איר נעענטפערט, אָנגענמעדיק זיך מיט דער האַנט בייס קאָפּ.

אין די צוויי וועדטער האָט זיך נעלאָזט הערן א קלאָג פון א מענטשן, וועלכן עס האָט נעמראָפן א גרויס אומגליק, אזא אומגליק, וואָס נישט מיט קיין וועדטער קאָן מען עס ארויסנעבן. אסתר האָט נעפילט, אז עס איז אים שלעכט, נאָר אין וואָס די שלעכטיקייט באשטייט — האָט זי נישט נעוווסט. וועז אזן וויאזוי דאָס האָט זיך נעמראָפן — נעהערט אסתר נישט, נאָר איר האַנט האָט זיך נעפונען אין זיין האַנט. עס האָט זי נעבריט, ווי מיט פייער, אזן עס האָט זיך איר נעהאכט, אז דאָס נאָנצע לייב ברענט אויף איר. עס האָט זי ווי ציטעצויגן צו אים, ציטע־שלעפט ווי אַ מאָגנעט, אזן ווידער א שלעכטע מחשבה איז איר דורכגעפלויגן אין קאָפּ; עס האָבן זיך ווידער נעהאנגלט אין איר יענע צוויי כוחות: פון איין זייט

דער שמן־מקטרג האָט איר אויסגערוימט א סוד אין אויער, אז איצט איז נאָך דאָ צייט, זי קאָן נאָך גליקלעך זיין, זי איז יונג און געזונט און פריש, זי מאָר זיך נישט באַגראָבן, זי האַרף לעבן, לעבן, לעבן! און פון דער אנדערער זייט הערט זי אַן אַנדער קול: „א וויבל, א כלה, ערשט פון הער חופה, זלאָמעס מאַכמער, אשת־איש, אַנטלויף!!“ — און איר האַנט איז אלץ אין זיין האַנט, און עס בריט זיך, עס בריט זיך, ווי מיט פייער... ביי יאָסעלען האָט זיך מיטאַמאָל אויפגעבונדן: די צונג, און ער האָט זיך צערעדט; ער האָט נערעדט, ווי מע טאָנט, פאר פייער און פאר וואסער; און אלץ עפּעס אזוי אויסגעמישט, פארכאַפּט איינס פאר האָס אַנדערע, עס האָט זיך כמעט נישט געקלעפּט א וואָרט צו א וואָרט, און אלע מיגוט האָט ער זיך נעכאַפּט מיט דער האַנט ביים קאָפּ. פלוצעם האָט זיך איס האָס פּנים ווי אַנגעצונדן, די אויגן צעברענט, דעם האנטער פונעם קאָפּ האָט ער אראָפּגע־וואָרפן, זיך צוגערוקט צו אסתרן נאָך נענטער און האָט צו איר נעזאָנט מיט היץ, נאָר נאנץ שפיל, אזוי אז מע זאָל נישט דערהערן:

— ס'איז בלאָטע, אסתר, דו ביסט נעבונדן, צי איך בין נעבונדן! נאָרישקייטן, אסתר, כ'לעבן, נאָרישקייטן! זיי זאָנן, זיי זאָנן, איך בין קראנק; ווער קראנק? זאָל מיר נאָר איין וואָרט, אז דו ביסט מרוצה, אזוי שמיי איך אויף און ווער נעזונט און פאָר אוועק מיט דיר פונדאנעט, פון דעם וויסטן מאָנעפּעוונקע! דו פאָלג מיר, לאָמיר פאָרן, כל־זמן ס'איז נאָר דאָ צייט. מע וועט אונדז נאככפאָרן? ווער הערט זיי? אוי, לאָמיר נאָר ארויספאָרן פונדאנעט, זענען מיר פרי, און נאָכדעם וועט שוין זיין רעכט! איך ווע דיר אוועקפירן וויט־וויט פונדאנעט, און דו וועסט זיין מיינע, אויף אייביק מיינע, מיינע! אסתר! אוי, אסתר, אסתר!

אסתר האָט קיין צייט נישט נעהאט אפילו אויף צו באקלערן די דאָזיקע לעצטע ווערטער אקוראט. עס האָט עפּעס ווי צוגעצויגן צו איס א שרעקלעכער כוח, און זי איז גרייט נעווען אין דיר מינוט זיך א וואָרף טאָן צו איס אין די הענט אריין און אַנטלויפן מיט איס אין עק וועלט אַריין. יענער פיינער יונג, דער שמן, האָט זיך ווידער פאָרשטעלט פאר איר אין א נעשטאַלט פון א גוטן מלאך, א מליץ־יושר, און האָט איר ווידער נעזונטן אייגרוימען א סוד אויפן אויער: „נאָרישע, נאָרישע אסתר! אָט האָסטו דיר דיין גליק פאר דייגע אויגן, דיין מזל איז ביי דיר אציגר אין די הענט! נעם קלייב דיר איים איינס פון די ביידע: אָדער א לעבן ווי אין גן־עדן, א זיס לעבן, א גוט לעבן, אין דער גרויסטער פרייהיר וועלט, מיט א ליבן, א גוטן פרייגר, מיט איס, מיט יאָסעלען, אויף תמיד, אויף אייביק... אָדער א וויסט פינצטער לעבן אָט דאָ, אין דער בלאָטע, מיט אָט דעם נראָבן, אָט דעם פאסקודניאק, מיט אלטערן, — נאָרישע, נאָרישע אסתר!“... דער גוטער נפש, דער שמן, מיט זיינע זיסע רייד־עלעך, פון איין זייט, און יאָסעלע מיט זיינע פייער־דיקע אויגן, מיט זיינע ברענענדיקע ווערטער, פון דער אנדערער זייט, האָבן כמעט איבערגערעדט אסתרן, כמעט נעפּועלט. נאָר קיינמאָל האָט זיך איר אזוי נישט

געווען לעבן און גליקלעך זיין, ווי אין די דאָזיקע עמלעכע מינוט. נאָר קיינמאָל האָט די וועלט בײַ אים נישט געהאט אזא חן, ווי אציונד. אסתר האָט געציטערט מיט אלע אברים. זי איז גרייט געווען צו לויפן אין דער וועלט אריין, צו פליען אין הימל אריין, צו פאלן אין דער שאול תחתיה אריין, פארלאָזן, פארגעסן אלעמען און אלץ אויף דער וועלט — אבי מיט אים, מיט יאָסעלען!... און יאָסעלע האָט נישט אויפגעהערט צו רעדן איבער איר וואָס וויימער מיט מער היץ. זייגע אויגן האָבן זי געברענט, דורכגעשטאָכן דורך און דורך. „אוי, אסתר, אסתר!“ — האָט ער אויסגעשריגן, אָבער אזוי שפיל, כמעט געשעפטשעט. — „אוי, אסתר, אסתר!“ און האָט זיך אָנגעבויגן צו איר, אויסגעצויגן ביידע הענט און זי נעווען אלץ ארומ־געמען. אסתר האָט אים דערפילט אזוי נאָענט לעבן זיך, אז זי האָט זיך א וואָרף געמאָכט צוריק, אויפגעכאפט זיך פונעם בענקל און נישט וויילנדיק זיך א כאפ געמאָן מיט דער האנט בײַם קאָפּ, בײַם צוגעדעקטן קאָפּ... וויי א הלום, ווי א בליץ, איז אָנטלאָפן פון איר יענע שלעכטע מחשבה, אין אסתר דאָס וויבל, אסתר די ייִדישע מאָכמער איז איר ווידער אויסגעוואקסן פאר די אויגן, און זי האָט דערזען נעבן זיך די מאמע...

— גייען מיר? — האָט צו איר געזאָגט זלאָמע. — מיר האָבן זיך דאָס אָביסל פאַרהערט אָט דאָ! נישט אומזיסט זאָגט מען אויף אונדז, אַז מיר האָבן אין זיך גיין מאָס רייד.

פאַרן אויעקגאָנג האָט זלאָמע געגעבן דער הונטע נאָך עמלעכע רפואות פונעם חולהם וועגן, און בריינע פון איר זייט האָט נעזאָגט, אז מע זאָל קאָנען אויספירן, אז שבנא דער שוחט זאָל נאָר הייבט קאָנען אָפּשפרעכן אן עין־הרע, וואָלט געווען גאָר אן אנמיק אין דער וועלט.

שמייעדיק שוין בײַ דער טיר, האָט אסתר אויסגעדרייט נאָכאמאָל דעם קאָפּ אהין, ווו יאָסעלע איז געזעסן אויפן בעט, און עס האָט זיך איר אויסגעווישן פונדער־וויימנט, אז זי זעט דאָס פייערל פון זיינע אויגן, וואָס קוקן אויף איר ווי מיט גרויס רחמנות. עס האָט זיך אין איר א ריר נעמאָן דאָס תארץ, עס האָט זיך אין איר דערהויבט א נייער מין געפיל, א געפיל פון א מענטשן, וואָס האָט געזען א געפא־לענעם און האָט אים נישט געוואָלט אויסציען די האנט אויפצוהייבן אים. עס האָט זיך איר אויסגעווישן, אז ער זיצט אלץ אין דער איגענער פּאָזע וואָס פריער, כיש אויסגעשמרעטמע הענט צו איר, און זיינע מרויערוקע רייד קלינגען נאָך אין אירע אויערן: „אוי, אסתר, אסתר!“... זי בלייבט שטיין אויף א רגע בײַ דער טיר. יענע שלעכטע מחשבה פליט שוין ווידער דורך בײַ איר אין קאָפּ; יענער נומער פּאַרשווין וואקסט שוין ווידער אוים פאר אירע אויגן מיט זייגע זיסע רייד־לעך: „צוריק, אסתר, צוריק, אָט אויף דער מינוט שטייט די וועלט! איין וואָרט, קינד אייגס, איין וואָרט, גיי צו און זאָג אים האָס אייגע וואָרט, — זעגט איר ביידע גליקלעך!“ — — — „מיטן קאָפּ אין דרערד, דו אשמהאי! — ענטפערט

אין איר אַן אינעוויניקסטער קול. — גיי, ווייטער, האָסט גישט געמראָכן דעם אָרט! א ייִדישע מאַכטער טוט דאָס נישט! א ייִדישע מאַכטער וועט ניבער א כּפּרה זיין, א קרבן פאר פרעמדע זינד, איידער אָפּצוטון אזא מעשה, מיט א... אוֹן גאָר אַן אשת־איש דערצו! אונטלויף אסתר, אונטלויף!!"... אסתר טוט זיך אָן א כוח, מיט גוואלד רייסט זי זיך ארויס פונעם „בישמגומגם" העגט אוֹן גייט נאָך דער מאַמען צו זיך אהיים.

דורכגייענדיק דורך דער „וואל", האָט זי געמראָכן דעם גאנצן פרייערדיקן עולם זיצן בייַם טיש אוֹן מעגהן אויבער אַלטערן.

— טו א קוק, — האָט זיך אָנגערופן אייגער פון התגנב צד, אָנטוויזנדיק אויף אסתרן מיט די אויגן. — טו א קוק, אלטער, איבער וואָסער א סחורה דו דינגסט זיך נאָך אויף אזעלכע וועראמדיקע שמאהדאָוונצעס!

ווי אויף הייסט קויפן איז אסתר אריבערגעלאָפן דורך דער „וואל", האָט זיך אריינגעכאַפּט צו זיך אין אלקערל אריין, אוֹן האָרט, אויף איר בעט, גאנץ טיף מיטן פּנים אין קישן, אויף א קלאָר־ווייס ציכל, האָט זיך דורך הייסע־הייסע מרערן אויסגעגאָסן א ריין, לויטער האַרץ פון א רייגער, אן ערלעכער, נאָר אן אומ־גליקלעכער, זייער אן אומגליקלעכער, יידישער מאַכטער.

. . . . . .

. . . . . .

XXXII

יאָסעלע סאַלאָוויי געפינט זיך אין א שוינעם אופן, אין לייזער באַלאַנאַלע שמועסט זיך אויס ווי א פילאָזאָף

דרויי וואָכן, שווערע, מוראדיקע, האָט יאָסעלע סאַלאָוויי אויבערגעלעבט, ליגנ־דיק אויפן קראַנקן בעט. מע האָט זיך שוין נאָרנישט געוועכט, אז ער זאָל בליבן לעבן. שמואליק האָט גאָרנישט געקאָנט פארשטיין, ווי נעמט זיך עס בייַ א מענטשן אזא כוח אזויפיל וווייזקן איבערצומראָגן אוֹן אזויפיל אויסצושרייען, וויפל יאָסעלע האָט אויסגעשריגן. „נעמט זי צו פין מיר, די קאץ! — האָט ער געגוואלדעוועט. — איר זעט זי דען נישט? זי קריכט צו מיר אוֹן וויל מיך אָנגענעמען בייַם גאָרגל אוֹן דערשטיקן, דערחוואַרגן מיך!" אן אנדערם מאָל הייבט ער גאָר אָן צו שרייען: „גיוט מיר אָפּ מיין אסתרן, זי איז מייגע!" שמואליק פלעגט אים שטאָפּערן דערווייַל: „וואָס שרייסטו, נאַרעלע? אָט איז זי דאָך, אסתר. זי שטייט אָט דאָ מיט אונדז, נאַרעלע!" אוֹן ער איז א קול: „אסתרן! גיוט מיר אָפּ מיין אסתרן! וואָס לאָזט איר זי אָפּ אַליין אין וואַלד? האָרט איז דאָ א הונט!"... וון אָן אנדערש מאָל פלעגט ער זיך צעווינגען איז א קול, מאכן חזנישע שפּיק.

פארוויסן דעם קאָפּ צו דער סמעליע און זאָגן: „איר הערט, איר הערט. ווי מען שפּילט אין קאָסמיאָל? אין קאָסמיאָל ישפּילט מען גוט, מחיה נפשות, אייַ־אַייַ־אַייַ!“ און דערבייַ זיך ווארפן און צאַפּלען, נאָך־גישט צום אויפּצושמיין. מאָקע נאָר אַ מאָמע איז אויפֿמשמאָנד אויבערצופֿרידן די צרות, וואָס שמואליק האָט אויבערגעגעבן פֿון זיין זון אין די דאָזיקע דריי וואָכן. ער איז גישט נעשלאָפֿן קיין נעכט, כסדר געזעסן נעבן אים, געלייגט אים אייַז צום קאָפּ. דער רופֿא, יודל דאָקטאָר, אַ גרויסער מומחה אין מאָזשפּעווקע, האָט געזאָגט, אז ס'איז א מין פּייער ביי אים אין קאָפּ, „ווי־אַסאַליעגייע מאָזגא“ רופט זיך האָס אַן בלשון הרפֿואה. אוין ס'איז, זאָגט ער, א מסוכן חולאת. וואָס האָט שמואליק גישט געמאָן? געפֿאָסט, געגאַנגען אויפֿן הייליקן אָרט צו זעלדען אויפֿן קבר, עמעצט מאָל באשמעלט אין שול א מנין, מע זאָל זאָגן תהילים, ביז גאָט האָט אים נעהאָלפֿן, די שלאָפקייט האָט זיך איבערגענומען, און יודל דאָקטאָר האָט געזאָגט, אז ווייבאָלד ער איז דאָס איבערגעקומען, איז ער שוין א מענטש, העכער האלב אייַז דער וועלט. פֿאר שמחה האָט זיך שמואליק צעווייגט, ווי א קליין קינד, און אויף אים קוקנדיק — אַלע אין שמוב; עס איז נעווארן א ילולה, ווי ביי אן אומגליק חלילה. אסתר, וואָס פֿלעגט קומען עמעצט מאָל אין מאָג נעזוואָר ווערן צו דעם חולה, דערזעענדיק יאָסעלען זיצן אין בעט, האָט זי זיך אויך גישט נעקאָנט אויפהאלטן, און עס האָבן זיך איר א גאָם געמאָן די מרערן מימאָמאָל, כאָטש דאָס פּנים האָט ביי איר נעלאכט... אסתר פֿלעגט זיך ארויסכאַפּן אלע מאָל צו דער מאמען, נעזוכאָר ווערן צו די קינדער, אירע בריידערלעך בלומרשם, און זיך אַרייַנגענעגן צו שמואליק דעם חזן אין שמוב אריין, זיצן עמעצט מינוט, ביז אלמער פֿלעגט שיקן נאָך איר זי רופן אהיים. מיט וואָס פאר אַ האַרץ אסתר איז נעגאַנגען אהיים — ווייסט נאָר איין נאָט דעם אמת. „אסתרל, פֿארוואָס מרינקסטו גישט? — האָט זיך אלמער צו איר צוגעשמייכלט. — למאי עסקו בישט, אסתרל?“ מאָג או זי פֿלעגט דערלעבן, איז זי נעווען גליקלעך, שוין ניבער לויפן אהין, קומען און ווידערהאמאָל לויפן אהין. „ביסט מיר עפּעס זייער אן אָפּמער גאסט ביי דער מאמען, האמר־צעלע!“ — פֿלעגט איר אלמער זאָגן מיט א ליבלעך שמייכעלע, וואָס האָט זי נעשניטן, ווי מיט א מעסער. — „אן אָפּמער נאסט, נשמהלע, ווערסט נמאס, כעסט! א באַלעבאָסטעלע באהאלף זיצן אין דער היים, אכמוגג נעבן, אכמוגג געבן!“ נאָר אסתרן האָבן די ווערטער אפילו גישט אָנגעהויבן צו רירן. איר קאָפּ איז די נאָנצע צייט נעווען פֿארנומען נאָר מיט איין מחשבה — יאָסעלע; נאָר איין זאָך, האָט אסתר נעוואָלט פון נאָט — יאָסעלע זאָל זיין נעזונט! זיצנדיק שבת אין שול איבער דעם קרבן־מנחה, האָט אסתר בפירוש איין זיצען נעהאט אויסבעפן ביי נאָט, מע זאָל אים שענקען יאָרן. בייגאָסט, ליגנדיק ביי זיך אויפן בעט, האָט אסתר גישט אויפֿמאָל נעווויינט, געבעפן גאָט פאר יאָסעלען: „געב אים, נאָטעניו, כוח! יאָרן שענק אים, חבוגו־של־עולם, יאָרן!“... און נאָט האָט צוגעהערט דאָס

געבעט פון אסתרן, און יאָסעלע איז איבערגעקומען, די שלאָפקייט האָט זיך איבער־
געקומען, און צו גאָט אַ תּאָפענונג, ער וועט, אם־ירצה־השם, זיין געזונט. אסתר
האָט גיושט געהאט קיין וועדטער, וויאזוי אַפּצודאנקען דעם רבונו־של־עולם פאר
זיין גרויס גנאָד, וואָס ער האָט דאָ געטאָן. קומענדיק אהיים, האָט זי אלטער דער־
זען, וווּ זי שיינט און דאָס פּנים לייכט איר, — האָט ער זיך ממש מחיה געווען.

— אַט אזוי האָב איך ליב, — האָט איר אלטער געזאָגט, פּאַרקוקנדיק איר
אין פּנים אריין מיט א ליבלעך שמייכעלע, — אַט אזוי באהארף זיין א וווייבעלע
דרויי וואָכן נאָך דער חתונה. פּייגעלע, אַט אזוי, אַט אזוי!

ואסתר האָט אַפּגעכאַפּט דעם וואָרמען, געזעסן די נאָגעץ צייט וווי אויף שפּיל־
קעם, זיך וואַרגנדיק מיט יעדן ביסן, אין האָט קוים דערלעבט די מינוט, די רגע,
וואָס זי האָט זיך געקאָנט אַרויסכאַפּן פון דער חיים. זיגט יאָסעלע האָט אויפ־
געלעבט, זיך אויפגעזעצט אויפן בעמל, איז מען שוין פון אים נישט אַפּגעטראָטן
אויף קיין איין מינוט. גומע פרייגד האָבן זיך צונויפגעקליבן ארום זיין בעט און
מע האָט אים אויסגעפרעגט, וויאזוי ער פילט זיך צציגד איז זיינע קרעפטן? וואָס
האָט ער אזוי גערעדט, געפלאפלט די נאָגעץ צייט? וואָס האָט זיך אים אויסגע־
וויזן אזעלכעס, וואָס ער האָט אלץ געשמועסט פון פייגעלער, פון קאָשטשאָלן,
פון קאָרעמעס, פון היגט און פון קעץ וכהומה? וואָס איז די מעשה?... יאָסעלע
האָט אַבער נישט געענטפּערט קיינעם קיין וואָרט; עפּעס איז ער געווען שטאַרק
מחה־שהורהדיק, און די אויגן זיינע האָבן עפּעס געקוקט מיט א משוגה מומפּיקן
קוק...

— לאָזט אים צורו! — האָט זיך יודל דאָקטאָר צעבייזערט און צעטרייבן
דעם עולם. לאָזט אים צורו! ער באהארף האָבן „ספּאָקאָיסמוע", און איר דולט
אים דעם ספּאָדעק.

— וואָס זשע טוט מען אים דאָ אזעלכעס? מע פּרעגט אים א צווויי ווער־
טער, איז אן אומגליק א גרויסער?

— עס איז דיר אַבער אן אנטיק מיט א יידן! — זאָגט יודל דאָקטאָר שוין
אין כעס. — האָסטו געהערט אַן אָקציע? מע זאָגט אייך, אז ער באהארף איצטער
האָבן ספּאָקאָיסמוע, ווי א קימפּעטאָרין געפּרימשקאָט. רעדן וועט איר מיט אים
שפּעטער, איר גיט אים בעסער עפּעס אין מויל אריין, א גלעזל טיי, אביסל ווייד,
א קאַפּ מילך, צי וואָס.

„דער חולה בעט עסן!" — האָט איז געזעגן פאר אימלעכן אזא
בשורה, אז אלע מימאָמאָל האָבן זיך א וווּרף געטאָן: „וואָס גיט מען אים אין
מויל אריין?" די חזנטע איז צווישקגעגאנגען צו די שכנים, מאָמער וועט זי קאָנען
לייגן ערגעץ א פערטל עוף. שמואליק פון זיין זייט האָט געזומען ארומלויפן איבער
דער שטוב, זוכן עפּעס אזעלכעס, וואָס מע זאָל קאָנען געבן דעם חולה אין מויל

אַריין. און אסתר איז אריינגעלאָפן צו זלאָטען און האָט אליין מיט אירע הענט צעלייגט א פייערל און צוגעשטעלט קאָכן א יאָיכל. שמייעדיק אַזוי ביים פּריפּע־משיק מיט צוגויפגעלייגטע הענט אוועק אהין האַרצן און קוקנדיק אויפן פּוטער, ווי עס בחענט, און צוהאָרכנדיק זיך וצום טעפּל, ווי עס זידט, האָט זיך אסתר פּאָרטראכט און זי האָט זיך דערמאנט, אז ערשט פּריער מיט א יאָר צוויי־דריטהאלבן איז זי אויך געשטאַנען דאָ בייַ דעם פּריפּעטשיק, און דאָ בייַ דער זייט איז געשטאַנען יאָסעלע — וואָס פּאר א חילוק עס איז פון דעמלט ביז היינט! וויפל בייַעם האָט זיך אויפגערעגט אַן, וויפל וואסערן זענען אויפגעלאָפן, וויפל יסורים, וויפל צרות, וויפל וויטזיק איז זי אויסגעשטאַנען אין די דריטהאלבן יאָר! זי וואָלט זיך געריסן, אַשטיינער, דעמלט, וועז יאָסעלע האָט אויבער איר געריסן, — אז זי וועט אַציונד זיין אן אשת־איש, אַלטערס אַ ווייב? זי דערמאנט זיך, וויאזוי יאָסעלע האָט זי דעמלט אַנגענומען בייַ דער האנט, זי לאנג־לאנג געהאלטן און געקוועטשט, און די אויגן האָבן אים געגלאנצט, געבליטשטשעט דורך טרערן, און ער האָט אויך געשוואָרן, ער וועט אייביק־אייביק זיין דער אייגענער יאָסעלע וואָס תמיד!... „דער אייגענער וואָס תמיד? — קלערט זיך אציונד אסתר. — גאָט וויסט, גאָט וויסט!“ איז דער גאנצער צייט, זינט יאָסעלע איז געקומען צוזאָרן און איז געלעגן שלאף, האָט זיך אסתר אָפט דאָ דאָס ערשטע מאָל געטומען באמתראכטן יאָסעלעס חפצים מיט זייער אלע גענג ביז אהער. זי האָט גאָר קיין צייט נישט געהאַט א קלעד צו טון וועגן שפּעם אנדערש, אחוץ דעם, וואָס יאָסעלע איז קראנק. איר קאָפּ איז געווען פּאר־נומען דערמיט גאָר: וואָס טוט יאָסעלע? וויאזוי גייט די שלאפקייט? וואָס זאָגט שפּעם יודל האָקמאָר? וויפל גראד היץ האָט ער? וויפל טעג באדארף נאָך געדוייערן, ביז ער וועט אָנהייבן צו שוויצן? וכדומה אלעלבע ענינים. מע קאָן זאָגן, אז אסתר איז אין יענער צייט אויבערגעגעבן געווען אינגאנצן צו איין מחשבה: „יאָסעלע איז שלאף“ — און דאָס איז שוין געווען גענוג. עס זאָל ארויסשמויסן פון איר קאָפּ אלע אנדערע געדאנקען, ובפרט, אז די מאמע, די מומע ברייגע, די מומע יענטל און פיל אנדערע ענינטע האָבן געשמועסט, אז ער איז זייער מסוכן, אז באם חלילה עס וועט נישט אויבערטרעכן צו דער צייט און ער וועט, חס ושלום, נישט אָפּשווייצן, איז ער א פּאר־פּאלעגער... דערהערט אזעלבע דבורים, האָט אסתר געפילט, וי עס וועלט איר קאלט אין אלע אברים, אין האַרצן וועלט איר משונה ענג און שווער און פּוצמעער אין די אויגן... און ווי גליקלעך איז זי געווען, אז זי האָט דערהערט, אז דער חולה שוויצט ישוין, האנקען גאָט! „נאָר א מיין שוויצן! — זאָגט יודל האָקמאָר. — א מיין שוויצן! וואלט צו, איר וועט עהשט זען, וואָס שוויצן הייסט! ביי מיר א חולה, אז ער גייט נישט אָפּ מיט דרייַ עמער שווייס, הייסט דאָס נישט געשוויצט, פּאלשטייט איר מיך!“ גאָט וויסט, אויב יודל האָקמאָר האָט אמאָל געהאט אזא אמתן גוטן פרייַנד, וי אסתר איז אים געווען אין יענער מיגוס פּאר זייגע פּייערל, זיסע וועלטער! און וועלטער שמועסט אַציונד, אז

יאָסעלע האָט זיך אויפגעזעצט און בעט שוין עסן! — „א דאנק דיר, א דאנק דיר, נאָטעניו! — א דאנק דיר, ליבער, האַרציקער, גוטהרציקער, פאָטער!"... פלוצעם עפנט זיך די טיר צו זלאָטען אוץ שטוב אריין און עס שטעקט זיך אַריין א קאָפּ פון א נקבה, פארפוצט מיט א מאָדנע היטעלע און מיט א וואוא אויבערגעצויגן, און מאכט אַזוי:

— דאָ זיצט שמואליק דער חזן?

— דאָ, אין דער אנדערער האלב. קומט, איך גיי אויך אהין. — ענטפערט אסתר, און נעמט דאָס טעפל יוויך אין ביידע הענט און גייט מיט איר צו שמואליקן.

— וואָס מאכט ער, שמואליק דער חזן? — פרעגט יענע, גייענדיק מיט אסתרן.

— וואָס זאָל ער מאכן? — ענטפערט איר אסתר. — געזונט, האנקען גאָט, מע לעבט, נאָר קיין צרות איז מען נישט זשעדנע.

— געזונט? — מאכט יענע, חידושט זיך, באמראכט דערביי אסתרן און קלערט בשעת מעשה: „וואָס פאר א שיין וויבל דאָס איז!" — יאָסעלע האָט דאָך מיר פארן אַוועקפאָרן געזאָגט, או שמואליק איז שטאַרק שלאַך, נאָר מסוכן.

— האָ? — זאָגט אסתר, אָנקוקנדיק יענע פאראוונדערט, און עס פליט דורך ביי איר אין קאָפּ א מחשבה: „וואער קאָן דאָס זיין אָט דאָס וויבל?" — „ניין, איר האָט אַ טעות". דאָס איז יאָסעלע געווען מסוכן, נישט שמואליק.

—יאָסעלע!!? — טוט יענע מוראדיק א נעשריי. אסתר בעט זי, זי זאָל זיין שטיל, מחמת אָט איז די טיר און אָט איז ער דער חולה אליין.

אסתר גייט אריין מיטן טעפל אין די הענט, און יענע נקבה לויפט פאר איר, אויסגעשטעקט ביידע הענט אויף צופרידענער; נאָר זיי בליבן ביידע שטיין אין מיטן שטוב, ווי די העלצער, נישט וויסנדיק וואָס מיט זיי טוט זיך. אויסגעדרייט מיטן פנים צו דער וואנט, זיצט יאָסעלע סאָלאָווי אויפן בעט און זינגט, מאכט חוגישע העויות, און טעראהאלמנדיק זיך מיטן גראָבן פינגער אונטערן נאָרגל, אויפן אלטן חזנישן שטייגער, און דער נאָנצער עולם ארום און ארום שמייס פארנאָכט, פארציטערט, פארשטוינט און צעמישט, נישט וויסנדיק וואָס דאָס באמייט... דאָס זינגען יאָסעלעס איז משונה וויילר, מוראדיק זים און שרעקלעך פרויערדיק; עס לאָזט זיך העדן ווי מיט א זיפץ פונם הארצן, עס צעגייט זיך אין אַלע גלידער און רירט אָן בויז הערץ מארך פון די ביינער; עס האָט נישט קיין נעשטאַלט, קיין סדר פון קיין זינגען, נאָר עס גיסן זיך גלאָט זעלטענע קולות, נישט קיין נעווייבלעכע, נאָר נישט קיין מענטשלעכע, נאָר צוקערזיסע, גלאָטע און וווייכע, נאָר וויילדע, משוגענע קולות. פלוצעם לאָזט ער אויס מיט א מין שרעקלעכן קריי: „קו־קא־רי־קו!!!" און צעלאָכט זיך מיט זאָזא וויילדן, הילכיקן „כא־כא־כא!", אז עס שטעלן זיך ביי איטלעכן די האָר קאפויר, און מע שפייט, ווי געליימטע, קוקנדיק אייגם אויפם אנדערע.

— אָ? זי איז דאָ, די קאץ! די קאץ!! — שרייט אויס יאָסעלע, אָנווייזנדיק מיט דער האנט אויף יענער נקבה (עס פאַרשטייט זיך, אז דאָס איז געווען פּערעלע זיין ווייב). — איר זעט? זי איז שוין ווידער דאָ! זי איז שוין ווידער דאָ! כאָפּט זי! מרייסט זי! יאָגט זי!! זי ווילּ מיך דערווּאַרגן, דערשטיקן!! וואָס שווייגט איר? האַוו=האַוו=האַוו!!!

און יאָסעלע שפּרינגט אַראָפּ א האַלבצאָקעמער פון בעם און ווילּ זיך לאָזן לויפן צו פּערעלען, וואָס שטייט הינטער אסתרן און האלט זיך אָן מיט ביידע הענט אין יענערס פּלייצעס, און זיי ציטערן ביידע, ווי די לעמפּלעך. יודל דאָקטאָר לויפט צו צו אים, נעמט אים אָן פּאר ביידע הענט און ווילּ אים צוריק אָנידער= זעצן אויפן בעם. נאָר יאָסעלע לאָזט זיך נישט. ער האָנגלט זיך מיט אים און דרייסט זיך אויס פון זייַנע הענט, ער לויפט צו צו אסתרן, כאָפּט אויס ביי איר פון די הענט דאָס מעסל זוהיקע ווייך און גיסט אוים אויף יודל דאָקטאָר.

— ער איז געריכט! — שרייט אויס יודל דאָקטאָר. — וואָס שטייט איר, ווי לייטענע גולמים? נעמט בינהט אים, קחעמפּעווט אים! איר זעט דאָך, אז ער איז פונעם זינען!!!

. . . . . .

. . . . . .

אין עסלעבע מעג ארום האָט שמואליק דער חזן נעבעך אליין געמוזט ביגדן זיין זון, אים „קרעמפּעווען", ווי יודל דאָקטאָר האָט געהייסן, און אָפּפּירן אים קיין מאקאדעווקע צום רבין. ווער עס האָט נישט אָנגעקוקט דעמלט שמואליקן איינעם ציצן באלאמל מיט דער גרויענער שאל אויפן האלדז, צוהאלטנדיק יאָסעלען מיט בייידע הענט, ער זאָל זיך פון בויך נישט ארויסוואַרפן, — ווער עס האָט דאָס אלץ נישט געזען, דער באהארף לעבן מער מיט צען יאָר. „א מענטש באהארף זיך מאקע איבערגעמען!" —האָבן געזשמועסט די, וואָס האָבן באגליים די דאָזיקע אומגליקלעבע פּארשוינדלער.

לייזער באלעגאָלע האָט זיך נישט געריבט, אז אין דער איינגענער בויר, וואָס ער האָט מיט א חודש פריער געבראכט יאָסעלען א פריש, א געזונטן, וועט ער אים האלטן פיהן צוריק אין אזא אופן. ער האָט זיין גאנץ בימער הארץ אויסגע= לאָזט צו די פּערדלעך נעבעך, און נייענדיק מיט שמואליקן צופּוס ארויף א בארג ביי דער זייט פון וואָגן, האָט לייזער געהאלטן א גאנץ לאנגע דרשה, אויסלאָנדיק מיט די דאָזיקע וועריטע:

— והגרת איר, רב שמואליק? ס'איז דאָך נאריש; אונזווער באלעגאָליש פחנסה וויסט איר דאָך מסתמא; ווי זאָגט ער, מע זעט זיך איבער א וועלט מיט מענטשן אלערליי; מע פאָרט, מע לויפט, דער אהעד, דער אהין, ס'איז א יריד!

איך שוועך אייך, מעגט איר מיר גליבן, איך בין שוין א ייד פון אויניקלעך, זאָלן געזונט זיין, ווי זאָגט ער, א זיידע; אז מע וויל זיך נאָר רעכט באמראכטן, ווי עס נעהער צו זיין, זעט מען עחשט ארויס, אז ס'איז א פּאָסקודנע וועלט; פּע, כלעבן!

ע פּ י ל א ג:

— איך ווייס נאָרנישט, וואָס מיין אסתר איז אזוי גישט מיט אַלעמען! — זאָגט זלאָמע, ויצנדיק אין מארק מיט א נאנץ רעדל ווייבער קרעמערקעס, און איר שוועסטער יעגטל אויך אין מיטן. — פון נאָך איר חתונה זע איך פון איר גישט קיין פּרייליכע מינע. זי גייט אלץ צוריק און צוריק. איך ווייס? אזא לעבן, ווי זי האָט ביי איר מאן — קיין עין־הרע גישט! ווייס איך, וואָס דאָס איז?

— א גייעם אביסל! — רופט זיך אָפּ איינע פּונעם העמל. — אלע ווייבלעך זענען אזוי: כל זמן א מיידל, איז דאָס א גאנצער קאָזאָק; קוים האָט סע חתונה, ווערט עס אָן דעם גלאנץ מיטן קאָליר, עס ווערט א שמאָטע, נאָט אייך א גראָשן פּאר אינגאנצן!

— און איך זאָג אייך, — מאכט די אנדערע — אז ס'איז נאָר פּאָסטעווקעס אין נעגוג! מיין ייבנערע שנור, איר געדענקט אירע באקן? זי איז נאָר פּאַרנאנגען אין מראָגן, איז זי געווארן, ווו איך האָב ערגעץ א שונא! ס'איז פּאָסטעווקעס, זאָג איך אייך.

— נעפּריטשקאָס! — רופט זיך אָפּ די מומע יעגטל. — פון אייער מויל אין נאָטס אויערן; שיינע פּאָסטעווקעס! אז איך וועל זען, וועל איך אים זאָגן!

— וואָס וועט גלויבסטו זיך דאָ גישט אזוי? — שלאָגט איר איבער אן עלטערע יידענע. — מיר האָבן שוין אזעלכע זאכן געזען. א ווייבל זיצט אָפּ יאָרן אָן קינדער אזוי, אז גאָט העלפּט, הייבט זי אָן קינדלען, שיט אין שיט, ווי א קוואָשקע. נאָט קאָן נאָך העלפן, זלאָטע, איבערהויפּט אויף א ברית.

— אמן! — עגטפערט יעגטל. — א קאַץ וואָשט זיך, א גומער פרייגר בעגטשט...

קיבער ווייסט גישט, וואָס אסתרן איז אזעלכעס. מע זעט נאָר, אז וואָס א מאָג האָרט זי, מרוקגט און צאנקט ווי א ליכט. אלמער קאָרנט גישט קיין האלב קערבל: ער שיקט רופן רעם רופא. יודל האָקסאָר באמראכט זי אזן זאָגט: „זי איז פּראָסט גישט געזונט; עס טוט איר ווייַ „די בלאט“ פונעם האָרצן אזן סע שפּאָרט איר אונטערן לעפּעלע“. ער גיט זיי סרינקען מרגן, „שאלווי“, „ליפּאָוע צווייט“ אזן אנדערע קרייטער, אזן הייסט איר גישט קיין דעם הוסט. „א הוסט, זאָגט יודל, אז מע קילט אים צו, איז זייער גישט גוט!“ ער הייסט איר סרינקען א סך מילך, עסן פּוטער א סך אזן האָבן שטענדיק ביי דער האָנט גומע „נאָסטאָוקע“,

הכלל — זיך אָנטון ווויל‌מאָג. אסתר אָבער פּריקנט אליין, צאַנקט ווי א ליכט, און קיינער ווייסט נישט, ווָאס איר איז...

שמואליק רעד הזן לינט שוין לאַנג אויפן גייעם בית־עולם. עס איז צוגעקומען אין מאַזעפּעווקע נאָך עטלעכע הונגעריקע נפשות, אי ווייסטע אלמנה מיט עטלעכע פּיצלעך קינדער. געווייגלעך, לאָזט מען זיי נישט פּאלן! זלאָטעס עלטערע שוועסטער בריינע האָט געזומען א פּאמשייליע און איז נאָך מיט א יידענע א גבאיטע אהויסגע־גאַנגען אויף רעד שטאָט מאכן א נחבה פּאר דער אָרעמער חזנטע מיט איהר קינדערלעך.

פּערעלע די ראמע איז געבליבן אן אלמנה חיה. נאָר מע זאָגט, אז זי לעבט דווקא נאָחנישט שלעכט; געלט האָט זי און פּאָרט אלע יאָר קיין פּראנציסבאד... איר פּאַטער, מאיר זייטשיק, אויידער ער רייסט ארויס ביי איר א הונדערטער, קומט אים אָן שוערלעך: „ווי ביי א הונט פון די ציין" — זאָגט מלכה זיין ווייב.

לאהצי די פּאַקאַיאַווע האָט אויך נישט גוט אָפּגעשניטן פון איר ליבע. איר חתן לוי מאָטל מיט די לאנגע הויזן, מיט די שטיוול און „גאליאָשן", האָט מיאוס אויסגענארט ביי איר די עטלעכע גראָשנס און זיך געקריגן אן אנדער כלה, נישט קיין געשמופּלטע ווי זי, און לאהצי געבעט האָט אָפּגעריגט נאָר א יאָר דריי און האָט חתונה געהאַט פּאָר א שוסטער. יענע העכסט־אינטערעסאנטע „ראָמאנסן" האָט זי שוין לאנג פּארגעסן. זי לעבט אַציבד גאנץ נישקשהדיק, איז זיך אליין א באַלעבאָסטע. עס פּעלט איר נאָר א קי. זי האָט אפילו געפּרווועט אוועקשרייבן צו דער „מאדאם" א גאנץ גרויסן בריוו און בעטן, זי זאָל איר באַהילפיק זיין, נאָר זי האָט נישט קיין תשובה פון האַרטן עד היום הזה.

— פּחוז, גיי זיך דורך נאָכאָמאָל צו העגרזל דעם שרייבער, — זאָגט צו איר העגער, דער מאן איהער, — לאָז עך דיר אָנשרייבן אן אנדער בריוול. אפשר איז דאָרט וויטציק נעווען אָנגעשריבן?

רב קלמן שדכן לעבט נאָך. ער איז שוין זייער אלט און מויב ווי די ווָאנט, נאָר עס פּלאָנטן זיך אים נאָר אין קאָפּ שידוכים פּארשידענע. עס חלומען זיך אים נאָך בחורים פּארזעסענע מיט מיידלעך דעהוואקסענע, מיט אלמנות און גרושות אָן א שיעור.

נהליה באָם פּאָרט האָרט ערגעץ ארום מיט די שטרלעצער חזנים. ער קוקט ארויס, מאַמער ווען אים נאָט צושיקן עפּעס א מין אנטויקל, ווי יאָסעלע סאלאָוויי. עם האָבן זיך שוין אָבער אויסגעלאָזט די גליקן, אין אזעלכע אנטיקן, ווי יאָסעלע, איז הייגטיקע יאָרן שוין נישט צו באקומען.

די שטאָט סטרישטש שפּייט אויף איר אָרט, און בערל אייזיק איז דאָרט הייגט א ייד א באַלעבאָס פון אן אייגענער שטוב מיט א גאנץ פּיין קלייטל. וויגטער

טראָגט ער א שיינעם פּעלץ מיט פּיקסן, און אין קלויז האָט ער א שמאָט אין מזרח. ער איז דאָרט גאָר א גאַנצער יוש: „סמיטש, בערל אייזיק!"...

* * *

אין דער ייִדישער שמאָט־מאַקאַרעווקע האָט מען א ציִט מיט יאָרן געקאָנט באַנעמענען אין שול און גאָס א הויכן, א דאָרן ווענערמאַן, מיט לאַנגע שיפּערע האָר, מיט א גרויסן גאָלן טליתֿ־קטן און מיט א מאָד־נעם קאַפּעליוש אויפן קאָפּ; דער האַלבן תּמיד פֿאַרבונדן מיט א ווארעמער פֿאַטשויליע, אויף די אויגן א פּאָר בלויע בריליַן און אויף די פּיס איין שוך און איין שטיוול. זיין עובֿדא איז געווען אַדיוקאָטמען אין א שטוב אַריין. נישט דערפֿון קיין ווָאָרט, זיך שמיַערהייט ווּאשן, זָאָגן „שאו ידיכם", זיך זעצן צום טיש און ווארטן, ביז מע ווערט אים דערלאַנגען שפּעט עסן. נָאָכדעם אָפּבענטשן, אויפשטיין און אוועקגיין אָן ווערטער. זעלטן האָט זיך געמאַכט, ער זָאָל אויסרעדן מיט עמיצן א ווָאָרט. נָאָר מער זעלטן פֿלעגט זיך מרעפּן, אז ער פֿלעגט זיך אוועק־שטעלן מיטן פּנים צו דער וואַנט און פֿלוצעם זיך צעזינגען, אָבער אזוי זיס, אזוי געשמאַק, מיט אזויפיל האַרץ און אזוי בריַיש, אז נישט איין מָאָל פֿלעגן מענטשן, פֿאַרבייגיַיערדיק, אוועקקוואַרפן אלע געשעפטן, זיך אָפּשטעלן און האָרכן, ווי דער מושוגענער פֿראַוועט חזנות, שמעלצ אויס א „ועל־התּמדיות־בו־יאמר", אז ס'איז א מחיה נפשות, וזָאָגט „יעלות", אז עס צעגייט זיך פּשוט אין אלע אברים. נָאָר עם האָט זיך זייער זעלטן געפֿאַלן, אז ער זָאָל אָפּזינגען ביזן סוף, ווי א מענטש; סאַמע אויטומאַט זינגען, פֿאַרקאַמשעדיק זיך אויפן האַלדז און צעשיטמַנדיק זיך אין דרייבנע מרעלן, — פֿלעגט ער זיך פֿלוצעם צעלאַכן, אָנהייבן מיאָוקען ווי א קאַץ, האָוקען ווי א הונט, אָדער א פּאַמש מון מיט בייַדע הענט, ווי א האָן מיט די פֿליגל, און אויסשרייַען אויף א משונה־נאַרַיש קול: „קוקאַריקו!!!" אזוי, אז אַלע פֿלעגן בלייבן טויט פֿאַר שרעק. ווייַבער האָבן געקוקט אויף אים, געשאָקלט מיטן קאָפּ, אויסגעווישט זיך די פֿאַרוויינטע אויגן און געקרעכצט אויף א תּחינה־קול: „מישמיינס נעזונט גשוּאָרן, אויך מיר א גָאטס באַשעפּעניש, א זינדיקער מענטש, דערחבאַרעמיקער פּאַטער! נעמט אייך אראָפּ א מוסר, יידישע קינדער! אזא כלי — און עס ליגט אין איר א חבוק, נישט דָאָ נעדאַכט, נישט פּאַר קיין יירן נעדאַכט! אָך און ווי איז דער מאַמע אָדער דעם מאַנס הָאַרץ! זָאָלסט מיר שמרָאָפּן ליבערושט מיטן מויל, אייַדער מיט אזא שמרָאָך, ליבער גָאָט!"... יידן האָבן אויף אים שמאַרך רחמנות נעהאַט, פֿלעגן אים תּמיד געבן עסן און מרינקען, אמאָל אן אלט העמד, אן אָפּגענוצטעם מלבוש, אמאָל א גרָאשן. נָאָר פון ייִנגלער, קונדריסאים, פֿלעגט דער מושוגענער לייַדן נעבענ, האָבן צרות אויפן פּוד. ווייַס־חבריהניקס פֿלעגן אים נָאָכלויפן מיטשקעווייז, אים דערקוטשען, שמוהכן און

קגייפֿן, צוזפֿן אוּן שנעלן אין נאָז אריין אוּן שרייען אויף א קול: „סאָלאָוויי! וואָס ביסטו — א סאָלאָוויי, צי א האָן, צי גאָר א משערנאָהאָז? זינג אונדז עפּעס, משערנאָהאָז!“ ער האָט דאָס אָבער אלצדינג איבערגעטראָגן קאלמבלומיק, אפּילו זיך קיין קגייטש גישט געמאָן, קיינעם גישט געענטפֿערט דאָס צווייפּע וואָרט, אוּן אלץ געגאנגען דעם קאָפּ פֿאַרריסן ארויף, קוקנדיק אויף אלעמען דורך די בלויע ברילן מיט גרויס גדלות, גלייך ווי די גאנצע וועלט איז זיינע...

עס פֿארשטייט זיך, אז דאָס איז געווען י א ס ע ל ע ס א ל א ו ו י.

וועריטער-ביכל און פֿאַרטיידיקונגען

צו סטעמפּענוי און יאַסעלע פּאַלאַוויי

א.

אָבי (אָ ו י) — מיין פֿאָטער.

אָבות=אבותינו (אָ ו ע ס = אָ ו ו י ס י נ ו) — אונדזערע אירעלטערן, אונדזערע עלטער=זיידעס.

אבן=טוב (ע ו ן = ט אָ ו) — אַ מייערער, אַ קאָסמבאַרער שמיין; אַ בריליאַנט.

אבר (א י י ו ע ר) — אַ גליד. מערצאָל: אברים (א י י ו ר י ם).

אברהם (אָ ו ר אָ ם) — לויט דער ביבל דער שמאָם=פּאָטער, הער ערשטער פון די פֿאַטריאַרכן פון די ייִדישע שבטים (ש ו ט אָ ט י ם). „גאָט פון אברהם" — א געבעט, וואָס פּרומע פּרויען זאָגן שאַבעס אין אָוונט פּאַר ליכט=אָנצינדן.

אדם (אָ ד ע ם) — אַ מענטש; לויט דער ביבל — דער נאָמען פון דעם ערשטן מענטשן אויף דער וועלט.

אָדון (אָ ד ן) — הער; האַר; באַלעבאָס; פּריץ; רעגירונגס=באַאַמטער (שפּאָטיש).

אדרבא (א ד ע ר אַ ב ע) — פֿאַרקערט; אין קעגנטייל; גאָוויס, זיכער; בימע זייער; גערן.

אומה (א ו מ ע) — פֿאָלק, נאַציע. מערצאָל: אומות (א ו מ ע ס).

אות (אָ ס) — בוכשטאַב. מערצאָל: אותיות (א ו ת י ע ס).

אות=באות (אָ ס = ב ע אָ ס) — בוכשטאַב נאָך בוכשטאַב, פֿינקטלעך, גענוי.

אותו=רגע (א ו ת ע ר ע ג ע) — אין דער זעלביקער מינוט.

אוודאי (אָ ו א ד ע) — זיכער, אויפגעוויס; וואָס דען?; וואַרשיינלעך.

אופן (א ו פ ן) — שטייגער, אָרט; מאַניר; צושטאַנד; אַזוי אַרום. מערצאָל: אופנים (א ו פ אַ נ י ם).

אוצר (אוֹיצֶער) — שאַץ (אַ פּאַרבאָרגענער); גרויס רייכטום, אַ פּאַרמעגן, אַ קאַפּיטאַל, אַ סך געלט; זעלטנקייט; מעמאָריש: אַ גומער כאַראַקטער, אַ גומער מענטש. מערצאָל: אוצרות (אוֹיצֶרעס).

אוקינוס (אוֹקיאָנוס) — אָקעאַן.

אורח (אוֹיֶרעך) — גאַסט; פּאַרשוין; אַן אורח אויף שבת — אַן אָרעמאַן, וועלכן מע פּאַרבעט אויף שאַבעס צום עסן. מערצאָל: אורחים (אֹרכים).

אחשתרנים (אַכאַשטאָרנים) — וועריאַנט: שמאַפּעמן; רייטער פון אַזיאַטישן קעניג; דאָס געמייטע; מענטשן, וואָס האָבן גישט קיין צייט, וזענען פּאַרהאַוועט, פּאַריאָגט.

אחת ואחת (אַכאָס וועאַכאָס) — אייגם און אייגם, ביז אַ גראָשן; באַרעם געלט.

אחוין (אַכוין) — אויסער דעם, באַזונדערס.

איש זעף (אישזאַף) — אַ פּאַרצאָרנטער מענטש, אַ פּאַרביטערטער.

אכסניא (אוכסאַניע) — אייגפּאָר־הויז, גאַסטהויז.

אל רחום וחנון (אייל רַחוּם וועכַנון) — באַרעמהאַרציקער גאָט.

אלא (עלע) — אויב, נאָר, טאָמער.

אלול (עלול) — דער צוועלפטער כוידעש (אויגוסט־סעפּטעמבער) לויט ייִדישן אַלטפּרענקישן קאַלענדאַר; אלול־ציים — האַרבסט.

אליהו הנביא (עליָהוּ האַנָבִיא) — אַ ביבלישע לעגענדארע געשטאַלט. אינעם רעליגיעזן פֿאָלקלאָר ווערט ער געשיקט־ערט אַלס וווּנדער־טוער און אויך אַלס דער, וועמען גאָט שיקט אַרויס צו העלפן אין אַ נויט דעם פּרומען און ערלעכן מענטש.

אליהום (עליָהוֹם) — אזא געזאַנג־געבעט, וואָס פּרומע ייִדן זינגען אין די שאַבעסצוגאַכטן נאָך האַוודאָלע.

אלמן (אַלמָן) — אַ מאַן, וואָס זיין פּרוי איז געשטאָרבן; מערצאָל: אלמנים (אַלמָנים).

אלמנה (אַלמָנע) — אַ פּרוי, וואָס איר מאַן איז געשטאָרבן; מערצאָל: אלמנות (אַלמָנעס); אלמנה חיה (אַלמָנע כַּיָע) — אַ פּרוי, וואָס דער מאַן אירער לעבעם, נאָר מע וויסט גישט, וווּ ער איז.

אלפי־אלפים (אַלפֵּי־אַלָפִים) — טויזנטער־טויזנטער.

אלף (אַלע) — דאָס ערשטע אות (אָס) פון העברעישן און ייִדישן אַלפאַבעט. פון אלף ביז תיו (טאָו) — דאָס לעצטע אות (אָס) פון העברעישן און ייִדישן אַלפאַבעט — געמיינט: פון אָנהויב ביז ענדע.

אם ירצה השם (אִם יִרצֶה האַשֵם) — וועריאַנט: אויב גאָט וועט וועלן; מיט גאָטס הילף; אַ צושפּרוך בייַ די רעליגיעזע ייִדן.

אָמן (אָמיִן) — אַן אויסרוף פון האוועגער, ווען דער כאַזן ענדיקט א בראָכע, אָדער געוויסע שטעלן אין דאוועגען; אָמן! — האַלעלוּיָה, אַווי זאָל זיין.

אָמן סלה (אָמיִן סעלאָ) — א מיטאַפּאָרמער אָמאָליקער אויסדרוק ביי די רעליגיעזע ייִדן.

אמת (עמעס) — ריכטיק, ווירקלעך; באמת (בעעמעס) — אין דער ווירקלעכקייט, טאַקע; אין דער אמתן — ריכטיק געזאָגט, ווירקלעך; אמתע וועלט — יענע וועלט.

„אני אדני אלהיכם" (אַנִי אַדעניאַי עלאָהייכעם) — א זאַץ, מיט וועלכן ס'חייבט זיך אָן א רעליגיעז געבעט. ווערטלעך: איך בין דער האַר, אייער גאָט.

אנדרוגינוס (אַנדרוגיִנעס) — א מענטש פון אומבאַשטימטן געשלעכט.

אסתר (עסטער) — נאָמען פון א ייִדישער פרוי; א לענגדאַרע פרויען־גע־שטאַלט.

אפותיקו (אפּויטיקע) — א גרויסע סומע געלט.

אפילו (אַפּילע) — אויך ווען; אין פאַל ווען; כאָטש; באָדאי.

אפשר (עפּשער) — מעגלעך; טאָמער.

אצליכם (עצלייכעם) — ביי אייך.

אשמדאי (אַשמעדאַי) — לויטן אַבערגלויבן פון רעליגיעזע ייִדן דער עלטסטער פון די טייוולאָנים; מעטאַפאָריש: באַצייכענונג פון א בייזן, שלעכטן מענטש.

ארבע־כנפות (אַרבעקאַנפּעס) — א לייבצודעקל מיט ציצעס, וואָס רעליגיעזע ייִדן טראָגן עס אונטער די אייבערשטע קלייִדער.

ארץ מכורכת (ערעץ מעווערעכעס) — א געבענטשט לאַנד.

אשרי איש (אַשרַיי אִיש) — ווויל איז צום מענטש.

אשת־איש (אייִשעס־אִיש) — א פרוי, וואָס האָט א מאַן.

אשת־חיל (אייִשעס־כאַיִל) — א גערעטענע, ענערגישע פרוי; א בעריִיע, אן אויפטוערקע, א גוטע באַלעבאָסטע; א פּעיקע און אייבערגעבענע פרוי.

אתה חי (אַטאָ כאַי) — לעבסטו.

אתרוג (עסרוג) — א ציטרינאַרטיקע פרוכט, וואָס ווערט געברויכט ביי רעליגיעזע ייִדן אום סוקעס אויסצופילן דעם רעליגיעזן ריטואַל פון „אתרוג־בענטשן". (די קלעריקאַלע דינער פלעגן שיקן צו די ייִבע באַלעבאָטים אן אתרוג אויסצופילן דעם ריטואַל און דערפאַר באַקומען באַצאָלט). מערצאָל: אתרוגים (עסרויגים).

באמת (בעמעס) — פאקטיש, מאקע, ווירקלעד.
באם (בעאים) — אויב, מאמער.
באשר (באאנשער) — אזויזוי, ווייל; באשר=בכן (באאנשער בעכען) — אזוי ווי, צוליב דעם, ווייל וואס.
באין ברירה (בעאיין בריר ע) — נישט האבנדיק קיין אנדערן אויסוועג, קיין אנדערע מעגלעכקייטן.
באמונה שלימה (בעמונע שלימע) — מיט פולן גלויבן; מיט דער גאנצער געטרויישאפט.
באמונה שלי (בעמונע שלי) — מעגסט מיר גלייבן — ווי א שוווע.
באין אופן (בעאיין אויפן)— אין קיין פאל נישט, אבסאלוט נישט.
בבא=מעשה (בבע=מעסע) — נישט געשטויגענע אין נישט געפלויגענע געשיכטע. מערצאל: בבא=מעשיות (בבע=מעסעס).
בגילופין (בגילופין) — אנגעטרונקען; לוסטיק, פרייליך, בגילופנדיק (בגילופנדיק) — שיכורליך.
„בגפו יבוא, בגפו יצא" (בגאפוי יאוי, בגאפוי יצי) — וועלטליך: אליין געקומען, אליין אוועק. געמיינט: געקומען מיט גארנישט אין אוועק מיט גארנישט.
בדוחק (בדוחק) — אין נויט, אין ארעמקייט, קיים אויסצוקומען.
בדרך הישר (באדרעך האישער) גיין — וויך לייטיש אויפפירן; נישט ארומגיין פון גוטן וועג.
בדרך הליכה (באדרעך האליכ ע) — פארביגייענדיק, אגעוו=אורכע.
בדחן (באדכן) — א פרייליך=מאכער, א מארשעליק אויף אמאליקע ייהדישע כאסענעס. פלעגט מערסטן ארויסטרעטן מיט געגראמטע וואגעבלעטן. מער=צאל: בדחנים (באדכנים).
בדעה (בעד יע) וחבן — אינזיכען האבן, מיינען, מחאבן.
בהמה (בעה יימע) — רינד (קו, אקס ארגל); באצייכענונג פון א נאישן מענטש. מערצאל: בהמות (בעה יימעס).
בהלה (בעהאל ע) — מומל, געדרעד, אייליגקייט, איבערקערעניש, אומאר=דענונג.
„בואי בשלום" (בוי אי בעשאל עם) — א פראזע פון האוועלבער, ביי וועלכער דער האוונער דרייט זיך אוים מיטן פאנעם אויף צוריק. דאָ געמיינט: צוריק=געטרעטן.
בודק (בוי דע ק) וויין — איבערקוקן, רעוויזירן.

בולט (בוליעט) — קלאָר, באַשטימט, אָנזעאַר.

בורא עולם (בוריא אוילעם) — דער באַשעפער פון דער וועלט, גאָט.

בושה (בושע) — שאַנדע; שעמעוודיקייט.

בזה הלשון (בעזע האַלאָשאָן) — מיט פּאָלגנדיקע ווערטער.

בזיון (בזיאָיאָן) — שאַנדע. מערצאָל: בזיונות (בזיוניעס) — באַלייקונגען; סאָסט נישט; פּע.

בזכות (בזכוס) — אין פּאַרדינסט פון... פון וועגן...; צוליב; אַדאַנק.

בחור (בָּכער) — אַ יונגערמאַן, נישט קיין באַסענע געהאַלטער. האַלט זיך בחורדיק — יונג, ווי אַ קאַוואַלירער; בחורן (בָּכערן) זיך — מאַכן דעם אָנשטעל פון אַ יונגן מענטש; אָרעם־בחור — אַ בחור, וואָס עסט טעג, אָדער באַקומט ישמיצע.

בחורטע (בָּכערטע) — אַן ענערגישע פרוי; איראָנישי: אַ וויב.

בחוש (בעכוש) — אמתדיק, ריכטיק, גענוי; דיטעלעך, באַשיידפּערלעך.

בחיי (בעכַּאיי) — ייִדישער מיסטיקער אין מיטלאַלטער.

בחיים ושלום (בעכאים ושָׁלעם) — געזונט.

בחנם (בעכינעם) — אומזיסט; אָן אַ גרונט; אָן רעזולטאַט.

בחפזון (בעכיפָּאָזאָן) — אין אייליקייט, איילנדיקערהייט; גיך.

בחצי חנם (בעכאָצע־כינעם) — האַלב אומזיסט, זייער ביליק.

בחרם (בעכיירעם) פּרעמט אים — ער ווייסט אבסאָלוט גאָרנישט.

בטבע (בעטעוועע) — לויט דער נאַטור; לויטן כאַראַקטער.

בטל (בָּטל) ווערן — זיך פּיילן נישטיק; ארומגיין בטל — ארומגיין לייזיק.

בטוח (בעטוּעד) זיין — זיין זיכער.

בטלן (בָּטלאָן) — א מענטש, וואָס איז אָפּגערישן פון פּראַקטישן לעבן.

בטלנדיק חלומות (בָּטלענדיק כאַלוימעס) — אויסלאָזן צו עמעצן דעם גאַנצן צאָרן, שעלטנדיק.

בטחון (בימָכאָן) — האָפּענונג; באַצייכנט עפּעמען דאָס גענפּל פון רעליגיעזן אָפּטימיזם.

ביד (בייאָד) — מעגלעכקייט.

ביודעים (בייאָדאים) — וויסנדיק, מיט אַלעמענס וויסן, אָפּן.

ביחידות (בייעכידעס) — פּאַר זיך אליין; נישט אין קיין מיניען.

ביטול (בימָל) — פּאַראַכטונג, גרינגשעצונג.

ביכולת (בייעכוילעם) — אימשטאַנד, בעיק.

בימה (ב י מ ע) — בעלעמער, דאָס אָרט אין בייסמערדעש, וווּ רעליגיעזע יודן לייענען די תּורה.

בירושה (ב י ע ר ו ש ע) — איבערגענומען פון די עלטערן.

בית־מדרש (ב ע ס מ ע ד ר ע ש) — א קלויז; אן אָרט צום התּוועדען אין לערנען. מערצאָל: בתי מדרשים (ב אָ ט ע מ ע ד ר אָ ש י ם).

בית־מדרש־ענינים (ב ע ס מ ע ד ר ע ש־א י נ אָ נ י ם) — וואָכן, וואָס געהערן נאָך אָן מיטן בעסמעדרעש.

בית־מדרשניק (ב ע ס מ ע ד ר ע ש נ י ק) — א לערנער אין קלויז.

בית־המקדש (ב י ס ה אַ מ י ק ד ע ש) — דער אַמאָליקער הויליקער טעמפּל אין ירושלים (י ע ר ו ש אָ ל אַ י ם).

בית־דין (ב ע ז ד ן) — יידיש רעליגיעז געריכט; רבינער־קאָלעגיע.

בית־דין של מעלה (ב ע ז ד ן ש ע ל מ אַ ל ע) — הימליש געריכט לויט דער רעליגיעזער־מוסמישער פּאַרישטעלונג.

בית־עולם (ב י ס־א ו י ל ע ם) — וועלטלעך: דאָס אייביקע הויז; גוט אָרט, הויליק אָרט, וווּ מע באַהאַלט די טויטע. דאָס אויגענע: בית־עלמין (ב י ס־ע ל מ ע ן).

בית־הקברות (ב י ס־ה אַ ק ו ו אָ ר ע ס).

בכבוד (ב ע כ אָ ו ע ד) — אָנגעזעהן, אָנשטענדיק.

בכבודו ובעצמו (ב י כ ו ו ו ד ו י א ו ו ע אַ צ מ ו י) — ער אַליין, פּערזענלעך.

בכוח (ב ע כ ו י ע ד) זיין — זיין אימשמאַנד, חאָבן די מעגלעכקייט.

בכדי (ב י כ ד י) — מיטן צוועק, מיטן ציל.

בכור (ב כ אָ ר) — ערשטלינג, עלטסטער זון.

בכלל (ב י כ ל אַ ל) — אין אַלגעמיין; איבערהויפּט.

בכן (ב ע כ י ן) — נו, אַלזאָ, היינט עס, דעריבער; נו, בכן איז וואָס?

בלא יודעים (ב ע ל ו י י ו ד ו ע י ם) — גישט מיט אַלעמענס ווייסן, באַהאַלטענערהייט.

בלי־גוזמא (ב ע ל י־ג ו ז מ ע) — גישט איבערגעמרייבן.

בלי־נדר (ב ע ל י נ ע ד ע ר) — גישט אומבאַדינגט; א צושפּרוך בייַ רעליגיעוע יידן, וווען מע וואָגט עפּעס צו; באַטייט: כ'וואָג צו, נאָר כ'גאַראַנטיר גישט דערפּאַר.

בלי־נדר שבת (ב ע ל י־נ ע ד ע ר ש אַ ב ע ס) — געמיינט: גישט שבת גערעדט. א צושפּרוך בייַ רעליגיעזע יידן, וווען מע רעדט שבת וועגן דעם, וואָס מע טאָר נאָך נאָר שבת.

בלק (בָּאלָעק) לערנען — אַ קאַפּיטל פון כומעש. געמיינט: עמעצן אָנלערנען, עמעצן מאַכן שווער דאָס לעבן.

בלשון החזנים (בעלָשָׁן האַכאַזָנִים) — אויף דער חזנישער שפּראַך.

בלשון (בעלָשָׁן) הדאָקטאָריע — אויף דער דאָקטוירים־שפּראַך.

בלתי (בּילטי) — נאָר.

במהרה בימינו (בּימהיירָא בעיָמיינוּ) — איינגיכן; פּאַר אונדזוער לעבן גאָר.

במחילה גמורה (בּימכּילָע גמוּרע) — איינגאַנצן פּאַרגעבן, פּאַרגעסן עמעצנס אומרעכט.

במחילת כבודנו (בּימכּילָאת קוואידייגוּ) — פּאַרבייגנדיק אונדזוער קאָוועד, ערע, אַמביציע.

במילא (בּעמיילע) — סיי־וויסיי; אַלצייטנס.

במתנה (בּעמַתָּנע) — אַלס געשאַנק.

בן (בּען) — אַ זון (אירָאָניש).

בן־בית (בּען־בַּייעס) — אַ שמוב־אייגענער, אַן אָפּטער אייגנייער, אַ היימי־שער מענטש.

בן־יחיד (בּען־יָחיד) — איין־און־אייניקער זון.

בן־מלך (בּען־מעלעך) — אַ פּרינץ.

בן־תורה (בּען־טוירע) — אַ מענטש, וואָס קען לערנען, וואָס לערנט די טוירע.

בנין (בּינין) — געביידע.

בני־ישראל (בּנייִסראָעל) — די יידן.

בני־עמון (בּנייעמוין) — זין פון פאָלק עמון.

בנאמנות (בּענעמָנוּת) — אויפן ערנוּאַרמ.

בנוגע (בּענוּגייע) — וואָס אָנבאַלאַנגט, וואָס שאַיעך.

בנמצא (בּענימצע) — אַ חאַד, וואָס איז נישט זעלטן; צוגענגלעך.

בנעימותדיק (בּינאימעסוּדיק) — לייבלעך; געלאַסן; גוטמוטיק; אָנגענעם.

בסבר פנים יפות (בּעסיוער פּאָנעם יאָפּעס) — העפלעך, מיט צופרידנקייט.

בסוד (בּעסאָד) — געהיים. בסוד־סודות (בּעסאָד־סוידעס) — גאַנץ געהיים.

בסך־הכל (בּעסאָד־האָקל) — איינגאַנצן; אַרום־אין־אַרום.

בעל־חוב (בַּעַל־כּוֹוו) — דער, וואָס איז שׂמיעצן עפּעס שולדיק. מערצאָל: בעלי־חובות (בַּעֲלֵי־כּוֹוועס).

בעל־דבר (בַּעַל־דָּוָוער) — דער, וועגן וועמען מע רעדט; וועגן וועמען עס האַנדלט זיך.

בעל־דעה (בַּעַל־דַּיִיע) — דער, וואָס האָט רעכט זיך צרוּיסצוּזאָגן, וואָס מע פֿאַלגט אים.

בעל התוואה (בַּעַל־הַתָּוָוע) — דער, וואָס באַרגט געלט; א פֿראַצענטניק.

בעל־המצאה (בַּעַל־הַמְצָאָע) — אויפֿטוער, דאָ געמייגט: וווּרטל־זאָגער, ווּיצלינג. מערצאָל: בעלי־המצאות (בַּעֲלֵי־הַמְצָאָעס).

בעל־גוף (בַּעַל־גּוּף) — שמאַרקער, דיקער מענטש; א רייבער מאַן, א קולאַק.

בעל־דרשן (בַּעַל־דָּאַרְשָׁן) — א רעדנער אויף רעליגיעזע מעמעס.

בעל־חלומות (בַּעַל־כַּלּוֹמעס) — פֿאַנטאַזיאָר, מרוימער.

בעל־חשבון (בַּעַל־כַּעשׂבּוֹן) — א רעכענער, דער וואָס קאָן גוט רעכענען. א מאַטעמאַטיקער.

בעלי־חיים (בַּעֲלֵי־כַּאַיִים) — לעבעדיקע באַשעפֿענישן.

בעל־לשון (בַּעַל־לָאָשׁן) — שפּראַך־קענער; שיינרעדער.

בעל־מוח (בַּעַל־מוּיעד) — א קאָפּמענטש.

בעל־נחלה (בַּעַל־נַאַכלָע) — אן אייגנטימער.

בעל־מנגן (בַּעַל־מענאָגן) — א זינגער, א קענער אויף זינגען.

בעל־כרחם (בַּעַל־קָאָרכאָם) — מיט געוואַלד; קעגן זייער ווילן.

בעל־סוד (בַּעַל־סָאָד) — א מענטש וואָס מע פֿאַרטרוויט אים אַלע געהיימנישן.

בעל־עצה (בַּעַל־אַייצע) — ראַטגעבער.

בעל־עברי (בַּעַל־אִיוועד) — גראַמאַטנע; א באַל־מפּילע, וואָס זאָגט ריכטיק אָן גוט דעם מעקסט פֿון דאַויגען.

בעל־פּחדן (בַּעַל־פַּאַכדָן) — א שרעקעוודיקער.

בעל־עבירה (בַּעַל־אַוויירע) — א זינדיקער.

בעל־עבירהניצע (בַּעַל־אַוויירעניצע) — אויסגעלאַסענע.

בעל־צדקה (בַּעַל־צָדאָקע) — אַזעלכער, וואָס שמיצט אָרעמעלײַט.

בעל־רחמים (בַּעַל־רַאַכמִים) — א ווייכהאַרציקער, וואָס הערבאַרעמט זיך אויף אימעלעכן.

בעל־רחמנות (בַּעַל־רַאַכמָאָנעס) — דאָס אייגענע וואָס באַל־רחמים. אויך אין אירָאָנישן זין.

בעל־שמחה (בַּעַל־סִימכָע) — דער, וואָס די פֿייערונג איז צוליב אים.

בעל־תפילה (בַּאל־טְפִילָע) — חזן, וואָס דאוונט פאַרן אָמעד.

בעל־תשובה (בַּאל־טְשׁוּוָע) — אַ מענטש, וואָס האָט כאַראַקטער אויף זיינע יונגע יאָרן.

בעל־תנך (בַּאל־טָאנָאך) — אַ קענער פון דער ביבל.

בעלן (בַּאלָן) — אַ נייגעריקער, אַ טשעקאַווער; אָן אַמאַטאָר, ליבהאָבער. מער־צאָל: בעלנים (בַּאלָאנִים).

בעלנות (בַּאלָאנעס) — אינטערעס, גרייטקייט, (צו עפּעס), וועלעכיז.

„בעבור" (בַּאאוור) — צוליב, וויל. ביי די רעליגיעזע יידן פלעגט דער כאַזן בענטשן די אָנווענדיקע אין דערפאַר פלעגן זיי עפּעס שענקען פאַרן בייסמעדרעש.

בעת־מעשה (בַּעאיים מַאסע) — חזרה, גלייכצייטיק; אין דער צייט.

בפרט (בִּיפַּראָט) — ספּעציעל, באַזונדער; וועט שמועסט נאָך.

בפרוטרוט (בִּיפְּרוּיטְרוּיט) — אויספּירלעך.

בפני קהל ועדה (בִּיפְּנִי קָאהָל וועאיידע) — פאַר אַלעמען אין די אויגן.

בפירוש (בִּיפַּיירעש) — אויסהרגיקלעך, קלאָר, דייטלעך.

בציבור (בִּעצִיבּור) — אין אַ פאַרזאַמלונג; האָם דאוונען וויניקסטנס מיט צען יידן.

בקאָמפּאַניע — אין קאָמפּאַניע.

בקו הבריאה (בִּעקַאו האַבּרִיעה) — נעזונט.

בקיצור (בִּעקִיצער) — קורץ נעראַטע.

בקי (בָּקִי) — אַ געניטער, אַ באַהאַוונטער. בקיאות (בִּעקִיעס) — גענויקייט, דאָס באַהאַוונט זיין; בקיאות אין ענין הנגינה (בִּעקִיעס אין אינעין האַנגִינע) — גענויקייט אין זינגען.

בקשה (בַּאקָאשע) — בייטע.

בראש (בַּעראָש) — אין דער שפּיץ.

ברוך השם (בָּארוך האַשעם) — דאַנקען גאָט.

ברוך הוא (בָּארוך הוּא) — ער איז געלויבט, נעמיינט: גאָט.

בר־מזל (בַּאר־מַאזל) — אַ מענטש, וועמען ס'גליקט אין אַלץ אָפּ.

בר־מינן (בַּאר־מִינָאן) — פּוינטער, מעס.

בר־מצווה (בַּאר־מִיצְווע) — רעליגיעזע פּוליאָדיקייט פון א יינגל, ווען ער וועדט אַלט 13 יאָר; די צערעמאָניאַלע פייערונג פון א באַר־מיצווע.

בר־דעת (בַּאר־דַאַעס) — אַ מענטש מיט באַרשטאַנד.

בריאה (ב ר י ע) — באַשעפענישׂ, לעבעדיק וועזן.

ברואים (ב ר ו א י ם) — באַשעפענישן. אין באציונג צו מענטשן: וועלט עם אָפּט באַנוצט אין פֿאַראַכטלעכן זין.

ברוך הוא וברוך שמו, אָמן (ב א ָר ע ך ה ו א ו ּב ָר ע ך ש מ ו י, א ָ מ י ן) — געבענטשט איז ער און געבענטשט איז זיין נאָמען; עמעס, אַזוי איז עס.

ברוך הבא (ב א ָר ע ך ה א ָ ב ָ א) — באַגריסונג, וואָס רעליגיעזע יידן געברויכן ביים מרעפן זיך מיט אַן אָנגעליגמן גאַסט (וועלט־לעך: געבענטשט זאָל זיין דער אריינגעקומענער), ס׳קאָצל קומט; זייט באגריסט; אָפּנעבן א בריוטן בּאַרעך־האָבּאָ — אויפנעמען שיין, ליבלעך; אין איראָנישן זין: דעם אמתן בּאַרעך־האָבּאָ — אויפנעמען שלעכט. מיט זורל־וועלט־ערטער.

ברוך השם בחיים ושלום און גייט בדרך הישר (ב א ָר ע ך ה א ָ ש ע ם ב ע כ א ים ו ו ע ש א ָ ל ע ם... ב א ד ע ר ע ך ה א י ָ א ָ ש א ָ ר) — ער איז, דאַנקען גאָט, געזונט און פֿירט זיך לייטיש.

ברוגז (ב ר ו ג ז) — האַבן פֿאַרדרוס, זיין צעקריגט, זיין בייז, צאָרנדיק, האָבן פֿאַריבל; גישט צופֿרידן.

ברחל בתך האנאקעטע (ב ע ר א ָ כ ל ב י ט כ א ָ ה א ָ נ א ָ ק ע ט ע) — געמיינט: קלאָר און דייטלעך, געגוי און פּינקטלעך.

בריה (ב ע ר י ע) — פּעיקער, פּלאָנקער, גערא־טענער, ענערגישער. מערצאָל: בריות (ב ע ר י ע ס). בריהטע (ב ע ר י ע ט ע) — א גומע באלעבאָסטע.

בריה נפלאה (ב ע ר י ע נ י פּ ל א ָ ע) — גערא־טענע, גרויסע, וווּנדערלעכע בעריע.

בריחש (ב ע ר י ע ש) — קונציק. בריהשקייט (ב ע ר י ע ש ק י י ט) — פּעיקייט, מעגלעכקייט אויפצוטאָן, בריהן זיך (ב ע ר י ע ן ז י ך) — זיך באמיען, זיך אויספּיינען.

בריחה (ב ר י ח ע) — אויסוואָל, אַן אָנדערע מעגלעכקייט, אויסוועג.

ברכה (ב ר ָ כ ע) — גוטער וווּנטש, א בענטשונג; א רעליגיעזע בענטשונג. מערצאָל: ברכות (ב ר ָ כ ע ס). ברכה והצלחה (ב ר ָ כ ע ו ה ע ּצ ל ָ כ ע) — בענטשונג און גליק.

ברכה „שהכל נהיה בדברו" (ב ר ָ כ ע „ש ע ה א ָ ל ּ ג י ע ב י ד ו ָ ר ָ י") — שנעל; — ס׳קאָן דערציילט וועלט קורץ אין גיך, וי האָם מאכן די ברכה „שהכל נהיה בדברו".

ברית (ב ר י ס) — דער ריטואָל פון מאָל זיין ביי יידן. מאכן א ברית — געבוירן, האָבן א ייגל; פּראַוועז א ברית — האָם דורכפירן דעם ריטואָל אין מאָכן א מאָלציים נאָך דעם.

בשום אופן (ב ע ש ו ם א ו י פ ן) — אין קיין פאַל גישט.

בשורה (בּ ס ו ר ע) — גוטער אָנזאָג, פרייליכע נייעס; בשורות טובות (בּ ס ו = ר ע ס ט ו ו ו ע ס) — גוטע, פרייליכע נייעסן.

בשלום (בּ ע ש ׁ ל ו ם) — געזונטערהייט, גליקליכער; אין אָרדענונג; פרידלעך.

בשלימות (בּ י ש ׁ ל ו י מ ע ס) — פולקאָם, אויפן בעסטן אָרט.

בשמים (בּ ו ס ׂ מ י ם) — שמעקגדיקע געווירצן.

בשותפות (בּ ע ש ׁ ו ת ּ פ ו ת ּ) — צוזאַמען, געמיינשאַפטלעך.

בשעת (בּ ע ש ׁ ׂ ע ת ּ) — אין דער צייט ווען... בשעת מעשה (בּ ע ש ׁ ׂ ע ת ּ מ ׂ ע ׂ ש ׂ ה) — דאָס אייגענע, וואָס בעשאַס.

בשר ודם (בּ ׂ ש ׂ ר ו ו ׂ ד ׂ ם) — וועלטלעך: בלוט און פלייש. געמיינט: א מענטש.

בשתי ידים (בּ י ש ׁ ת ּ י י ׂ ד ׂ י ם) — מיט ביידע הענט.

בתוכם (בּ ת ּ ו ו כ ׂ ם) — צווישן זיי, דערוגטער.

בתולה (בּ ת ּ ו ל ׂ ע) — א דערוואַקסן מיידל; מערצאָל: בתולות (בּ ת ּ ו ל ׂ ע ס).

בתמימות (בּ י ת ּ מ י מ ע ס) — גאַנץ; אָן א שום הינטערגעדאַנק.

בת־לאה (בּ ׂ ת ּ ־ ל ׂ א ׂ ה) — לאהס מאָכטער.

בת־היענה (בּ ׂ ת ּ ־ ה ׂ י ׂ ע ׂ נ ׂ ה) — א קאָל פון א בת־היענה — א ווילד קול, א מיאוסע שטימע.

בתשואת חן (בּ י ת ּ ש ׁ ו ׂ א ׂ ת ּ כ ׂ י ׂ ן) — מיט דאַנקבאַרקייט, גערן, מיט צופרידנקייט; בימע זייער.

בת־קול (בּ ׂ ת ּ ־ ק ׂ א ׂ ל) — א שטימע פון הימל.

בת־מלכה (בּ ׂ ת ּ ־ מ ׂ א ׂ ל ׂ כ ׂ ה) — פרינצעסין.

בת יחידה (בּ ׂ ת ּ ־ י ׂ ח ׂ י ׂ ד ׂ ה) — איין־און־אייניציקע טאָכטער.

בת־מחלת (בּ ׂ ת ּ ־ מ ׂ א ׂ ח ׂ ל ׂ א ׂ ת ּ) — א נאָמען פון א מיידל.

ג.

גבאי (ג ׂ א ׂ ב ׂ ע) — דער אָנפירער פון א שול, א רעליגיעזער אינסטיטוציע; מער־צאָל: גבאים (ג ׂ א ׂ ב ׂ א ׂ י ׂ ם). גבאיטע (ג ׂ א ׂ ב ׂ ע ׂ ט ׂ ע) — העם גאָבעם ווייב; א יידענע, וואָס זאַמלט געלט אָדער זאכן פאַר אָרעמעלייט, קראַנקע.

גבור (ג ׂ י ׂ ב ׂ ע ׂ ר) — שטאַרקער, העלד; אַטלעט. מערצאָל: גבורים (ג ׂ י ׂ ב ׂ ו ׂ ר ׂ י ׂ ם).

גביר (ג ׂ ע ׂ ו ׂ י ׂ ר) — רייכער מענטש; מערצאָל: גבירים (ג ׂ ע ׂ ו ׂ י ׂ ר ׂ י ׂ ם). גבירתש (ג ׂ ע ׂ ו ׂ י ׂ ר ׂ י ׂ ש ׁ) — אויפן רייכן שטייגער.

גבר (גוּאָר) — אַ שטאַרקער פּאַרשוין, אַ גיבער.

גדולה (געדוּלע) — פּרייד.

גדלות (גאָדלעס) — גרויסקייט, שטאָלצקייט; פּאַררוכנקייט, גרויסהאַלטונג.

גוזמא (גוזמע) — זייער אַ סך; אַ גרויסע צאָל; אויבערגעמריבענע זאַך. מער= צאָל: גוזמאות.

גוי (גוי) — שאָוויניסטיש באַצייכענונג פון אַ נישט=ייד. גויע (גויע) — דאָס ווײַבע וואָס גוי אין באַצוג צו אַ נישט=ייִדישע פרוי.

גולם (גולעם) — אידיאָט, שוטה. מערצאָל: גולמים (גולעמס).

גוסם (גוסעם) — אַ מענטש, וואָס האַלט בײַם שטאַרבן. גסיסה (גסיסע) — אַגאָניע, דאָס אָפּשטאַרבן.

גורל (גוירל) — באַשערטקייט; מאַראַכע; דאָליע; שיקזאַל.

גזלן (גאָזלען) — ווערפלער: רויבער, באַנדיט, מערדער; אירגיש: צעהיצט, נערוועז.

גט (געט) — ייִדישער רעליגיעזער צעשיידונג=דאָקומענט, ווען אַ פּאָרפּאָלק רייסט איבער זייער חתונה=פּאַרבינדונג. גטן (געטן) זיך — איבערריסן די חתונה=פּאַרבינדונג דורך אַ גט.

גיהנום (גיהעניעם) — פּייניקונגס=אָרט פּאַר זינדיקע נאָכן טויט, לויט דער רעליגיעזער פּאַרשטעלונג; אָפּקומעניש.

גלח (גאָלעד) — פּראָוואָס=אַוונער פּאָפּ. מערצאָל: גלחים (גאָלאָכים).

גלות (גאָלעס) — צעשפּרייטונג פון אַ פּאָלק אין דער פרעמד, נישט האָבן קיין היים, אייבּיק וואַנדערן; זיין פּאַרשקלאַפט; ליידן, פּיין, צאָרעס.

גלגלים (גאָלגאָלים) — הימלישע קערפּערס.

גמילות=חסד (גמילעס כסדים) — אַ קורצמערמיניקע, אָנפּראָצענטיקע האַלוואָע.

גמרא (גמאָרע) — ביכער פון אלטן ייִדישן געזעץ, מאָלמוד; מערצאָל: גמרות (גמאָרעס). גמרא=קעפּל — אַ שאַרף קעפּל.

גנב (גאָנעוו) — גאַנעוו, שווינדלער.

גנבענען (גאָנווענען) — אויך שווינדלען; מערצאָל: גנבים (גאָנווים).

גנבהש (גניווש) — אומבאַמערקט, כימדע. פּאַרגנבעט זיך — דערנעמערט זיך אומבאַמערקט.

גן=עדן (גניידן) — פּרעכטיקער גאָרטן, וווּ ס'געפֿינען זיך די פֿרומע אויף יענער וועלט, לויט דער רעליגיעזער פּאַרשטעלונג; אַן אָרט, וווּ ס'איז אַ פּאַר= געניגן צו פּאַרווייל.

גן־עדן התחתון (גאַנ־יד־ן האַט־אַכ־ט־ן) — געמיינט: דער גאַנייִדן אויף דער ערד; גן־עדן־שלאַף — אַ זיסער שלאָף; גן־עדן־חלום — אַ זיסער כאַלעם.

גרגרת (גאַ־ר־גע־ר־ע־ס) — ווערטלעך: קעל, האַלדז; די שטאַט ליגט מיר שוין אין גרגרת: די שטאַט איז מיר שוין דערעסן.

גרוש (גאַ־ר־ע־ש) — אַ מאַן, וואָס האָט זיך צעשיידט מיט זיין פרוי. גרושה (גו־ר־ו־ש־ע) — אַ פרוי, וואָס האָט זיך צעשיידט מיט איר מאַן.

ד.

דאגה (ד־יי־ג־ע) — זאָרג. מערצאָל: דאגות (ד־יי־ג־ע־ס).

דבור (ד־יי־ב־ו־ר) — רעם רעדן. מערצאָל: דבורים (ד־יי־ב־ו־ר־י־ם) — רייד, רייַרעלעך.

דברן (ד־אַ־ב־ר־ן) — רעדן.

דבר־אחר (ד־אַ־ו־ע־ר־צ־ע־ר) — כאַטש, שווין. מערצאָל: דברים־אחרים (ד־ו־אַ־ר־י־ם־צ־ו־ר־י־ם).

דבוק (ד־יי־ב־ע־ק) — ס'איז אַן אַבערגלויבן בייַ רעליגיעזע ייִדן, אַז משוגאַם געמט זיך דערפון, וואָס אינעם מענטשן כאַפּט זיך אַריין אַ דבוק — אַ מיזול, אַ „בישט־גומער".

דהיינו (ד־ע־ה־יי־נ־ע) — צום ביישפּיל; וואָס הייסט.

דווקא (ד־אַ־ו־ק־ע) — גראָד; דורכויס; נאָר.

דור (ד־אַ־ר) — געגראַציע. מערצאָל: דורות (ד־ו־ר־ע־ס).

דחקות (ד־אַ־כ־ק־ע־ס) — נויט, אָרעמקייט, כאַלעם.

דין (ד־י־ן) — אַ רעליגיעזער געזעץ. מערצאָל: דינים. דין וחשבון (ד־י־ן־ו־ח־ע־ש־ב־ו־ן) — אַ רעכענונג, באַריכט.

דיין (ד־אַ־י־ע־ן) — געהילף בייַ אַ ראָו. מערצאָל: דיינים (ד־אַ־י־אָ־נ־י־ם).

דירה (ד־י־ר־ע) — וווינונג; דירה־געלט — אָפּצאָל פאַר דער וווינונג. מערצאָל: דירות (ד־י־ר־ע־ס).

דלות (ד־אַ־ל־ע־ס) — אָרעמקייט, נויט, כאַבקעס.

דלילה (ד־ל־י־ל־ע) — כיבל־פּערסאָנאַזש. באַציכענונג פון אַ פרוי, וואָס פירט אַליץ אויס ביים מאַן.

דלת־אמות (ד־אַ־ל־ע־ת־א־מ־ע־ס) — ווערטלעך: פיר אייגן; אַ קליין אָרט. נישט שטייַן אין עמעצנס האַלע־אַמעס — נישט האָבן מיט יעמעס קיין געמיינזאַמעס.

דמיון (דימיון) — פאנטאזיע. מערצאל: דמיונות (דימיונעס).

דם־התמצית (דאס דאס מצית) — דאס בלוט. גענוינט: דעם מאדך פון די ביינער.

דעה (דיע) — כאשלום; מיינונג; מאכט. מערצאל: דעות (דיעס).

דרשה (דרשה) — רעדע; רעליגיעזער פארטראג. מערצאל: דרשות (דרשעס). דרשהנען (דרשענען) — האלטן א דראשע; רעדן א סאך.

דרשה־גענשאנק (דרשה־גענשאנק) — די מאמאנעם, וואס די גענט גיבן כאטן־קאלע בעת דער כאסענע.

דרך (דערד) — וועג, מעטאד, שטייגער, ארט. מערצאל: דרכים (דרכים).

דרך־ארץ (דערכערץ) — אכטונג, רעספעקט, אנשטענדיקייט; העפלעכקייט; ס'איז עפעס נישט קיין דרך־ארץ — ס'פאסט נישט; לערנען דרך־ארץ — באשפראכן, אנלערנען.

ה.

האשה הרבנית מרת שרה בת־טובים (האשע הארבאנים מאדאם סארע באס־מויוים) — די פרוי די האנגעט סארע באס־מויוים — מראדיציאנעלער טיטל פאר אן אנגעזעענער פרוי.

הבדלה (האוודאלע) — א געבעט, וואס מע זאגט שאבעסצוגאכטס; דאס געפלאכטענע, קאלירטע ליכט, וואס מע ציגרט אן ביי דער דאוויקער טפילע. מערצאל: הבדלות (האוודאלעס).

הוספה (הוספאפע) — צולאג; לוין־העבערונג.

הוצאה (הוצאה) — אויסגאבע, קאסטן. מערצאל: הוצאות (הוצאעס).

הוא יברך את כל הקהל הקדוש הזה וכל מי שנותנים... וזפת לאורחים וצדקה לעניים (הוא יעוואדערד עם קאל האקאהאל האס־קאדעש האזע וועכאל מי שענאסנים... אופאם לע־ארכים אוצדאקע לאגיאים) — פארטיטשט אין מעקסט. „היום תאמצנו" (האיום מעאמציינו) — א מפילע.

הגם (האגאם) — כאטש; אז מ'וויל שמועסן צוריק.

היפך (היפעד) — דאס קעגנטייל־עבע, פארקערטע.

הכלל (האקלאל) — מיט איין וואָרט; קורץ אין שארף; קורץ געזאגט, בעקיצער.

הכנות (האכנאגעס) — צוגרייטונגען.

הכנסה (ה אַ כ נ אָ ס ע) — אייגקונפט; פאַרדינסט. מערצאָל: הכנסות (ה אַ כ = נ אָ ס ע ס).

הכנסת־כלה (ה אַ כ נ אָ ס ע ס = ק אַ ל ע) — כאַסענע מאַכן אָן אָרעם מיידל.

הלוואי (ה אַ ל ע ו ו י) — זאָל נאָר אַזוי זיין! לאָז זיין! (ווונמש־אויסדרוק).

הלכות (ה י ל כ ע ס) — וועריטלעך: געזעצן; הלכות משורר (ה י ל כ ע ס מ ע ש ו י ר ע ר) — געמיינט: דאָס, וואָס אַ זינגער דאַרף קענען; אָנגעהויבן מיט אים לערנען הלכות־וועיב, הייסט: געלערנט אים, וי אַזוי מע דאַרף זיך באַגיין מיט א וועיב.

הלוואה (ה אַ ל ו אָ ע) — אַנטלייען יענעם געלט; מאַכן אַ האַלוואָע — בארגן ביי יענעם געלט. מערצאָל: הלוואות (ה אַ ל ו אָ ע ס).

הלבשה (ה אַ ל ב אָ ש ע) — קליידונג; אָנטועכץ.

הלל (ה אַ ל ע ל) — קאַפּיטלעך שילים, וואָס דעליניעזע יידן זאָגן אין געוויסע יאָנטעוו־טעג.

המצאה (ה אַ מ צ אָ ע) — אויספאַל, אויפמו. מערצאָל: המצאות (ה אַ מ = צ אָ ע ס).

„המן" (ה אָ מ ע ן) — אַ זיידל־נאָמען, אַ באַצייכענונג פון אַ שלעכטן, בייזן מענטש; המנם מפלה (ה אָ מ ע נ ס מ אַ פ אָ ל ע) — געמיינט, אַ גרויסער דורכפאַל.

הנאה (ה אַ נ אָ ע) — פאַרגענוגן.

„הן גאלתי אתכם" (ה ע ן ג אָ א ל ט י ע ס כ ע ם) — מיימש אין מעקסט.

הנהגה (ה אַ נ ה אָ ג ע) — אויפפירונג, האַלטונג.

הנגיד (ה אַ נ אָ ג י ד) — דער רייכער מענטש.

הן ... הן ... (ה ע ן ... ה ע ן ...) — סיי... סיי...

הסכמה (ה אַ ס כ אָ מ ע) — צושטימונג, איינוויליקונג.

העזה (ה אָ ז ע) — פרעכקייט; כוצפּע.

העויות (ה אָ ו אַ י ע ס) — מיגעס, אָנשטעלן.

הפקר (ה ע פ ק ע ר) — צעלאָזט; אָן קאָנטראָל; אַ זאַך, וואָס נעהערט נישט צו קיינעם. הפקרות (ה ע פ ק י ר ע ס) — געזעצלאָזיקייט. הפקר־יונג — אָן אויסגעלאסענער, אן אונטערוועלטניק.

הפנים (ה אַ פ אָ נ ע ם) — עס זעט אויס, וואָרשיינלעך.

הצלחה (ה אַ צ ל אָ כ ע) — גליק, דערפאָלג.

הקפה (ה אַ ק אָ פ ע). מערצאָל: הקפות (ה אַ ק אָ פ ע ס) — אום סימבעס־פוירע קריזן רעליגיעזע יידן מיט סיפּער־מוירעס אַרום דעם בעלעמער — דאָס אַרומקריזן הייסט הקפה.

חרי אַת מקודשת (האַרי אַט מעקודעשעס) — דער אָנהייב פון דער פּראָזע, וואָס דער כאָסן זאָגט צו דער קאַלע אונטער דער כופּה.

השגה (האַסאָגע) — שמרעבונג; פּערלאַנג; באַגריף, באַגעס. מערצאָל: השגות (האַסאָגעס).

חשם יתברך (האַשעס יסבאָרעך) — געמיינט: גאָט.

השגחה (האַשגאָכע) — אויפוויכט; השגחה געבן — אַכטונג געבן.

התפעלות (היספּאַלעס) — באַגייסטערונג, שמוינונג, פּאַוונערונג, אָנטציקונג; גרויס הנאה (האַגאָע).

התמדה (האַסמאָרע) — פּליים.

התקרבות (היסקאַרוועס) — צוגעלאָזנקייט.

ו.

ובפרט (אובי פּראָט) — אין ספּעציעל, און באַזונדער.

והעיר יאַמפּעלע צהלה ושמחה (וועהאָאיר יאַמפּעלע צאָהאָלאָ אוסמייכאָ) — פּאַרמיטשט אין מעקסם.

והשנית (וועהאָשיניעס) — אין צוויטנס.

ווידוי (ווידע) — דאָס געבעט, וואָס רעליגיעזע יידן זאָגן פּאַרן שטאַרבן.

ויהי היום (וואַהי היאָם) — אייגנטלעך, אין א שיינעם טאָג.

ויהי רצון (וואַהי ראָצאָן) — אין זאָל זיין דער ווילן.

„ויאתיו" (וועיאַסאָיו) — א ראָשעשאָנעדיק געבעט.

וישלח (וואַישלאָך) — די סדרה וואַיישלעך.

ובדומה (אובדומע) — און דאָס גלייכן.

ומעשה שהיה כך היה (אומייסע שעהאָיאָ קאָך האָיאָ) — אין געוועזן איז דאָס אזוי.

ומזיקים (אומאָזיקים) — אין בייזע גייסטער, טייוולאָנים.

„ונאמר אמן" (וועגוומאר אָמיין) — די ענדע פון געוויסע טפילעס.

ועל כולם (וועאַל קולאָם) — אין מער פון אלין, אין איבער אלין.

„ועל המדינות בו יאמר" (וועאַל האַמדינוים בוי יאָמאָר) — א פּראָזע פון א ראָשעשאָנעדיקער טפילע.

זתצא דינה בת לאה (וואטייצ׳ דינע באם לייע) — פארטייטשט אין מעקסט.

זתדבק נפשו בדינה (וואטידבאק נאפשוי בעדינע) — פארטייטשט אין מעקסט.

ז.

זוגתי (זוגאסי) — מיין ווייב.

זוכה זיין (זויכע זיין) — ווערט זיין, פאהדינען זיך, האבן א פריוויליעגיע.

זיווג (זיווג) — באשערט ווערן.

זכות (זכום) — פאהדינסט, ווערט, גליק; פריוויליעגיע.

זכיה (זכיע) — גליק, די ווערט.

זכר (זאכער) — מאנסביל.

זכר (זייכער) — אָנדענק, שפור.

זכרון (זיקארן) — דאָס געדענקען; די פעיקייט צו געדענקען.

זמירות (זמירעס) — ייִדיש־רעליגיעזע געזאנגען.

זקן (זאקן) — אלטער מאן. מערצאָל: זקנים (זקיינים).

ח.

חברה (כעוורע) — יאמן; עולם, קאָמפּאניע, געזעלשאפט; אינסטיטוציע. „חברה משניות", „חברה תהילים", "חברה שומרים לבוקר" (כעוורע משנייעס, כעוורע טילים, כעוורע שומרים לאבוי־קער) — ייִדישע רעליגיעזע אינסטיטוציעס, געזעלשאפטן.

חברה־מאן (כעוורע־מאן) — איינער וואָס געהער צו א וועלכער חברה; וויליער יונג. מערצאָל: חברה־לייט — מיטגלידער, וואָס געהערן צו א וועלכער חברה; א פרייַלעכע קאָמפּאניע.

חברהניקעס (כעוורעניקעס) — ווייסע־חברהניקעס — שטיפערס, לאָבווסע.

חבר (כאווער) — קאָלעגע, פרייַנד; — ער איז מיט אים חבר, ער לעבט מיט אים גוט, פרייַנדלעך. מערצאָל: חברים (כאווירים).

חברטע (כאווערטע) — קאָלעגין, פרייַנדין. מערצאָל: חברטעס (כאווערטעס).

חדר (כ ו י ד ע ר) — צימער; רעליגיעזע שול פאר קינדער; מעטאפֿאָריש: שטוב; חדר־יונגל — יינגל, וואָס גייט אין חדר. מערצאָל: חדרים (כ א ד ָ ר י ם).

חוב (כ ו י ו) — דאָס געבאָרגטע געלט; א פליכט. מערצאָל: חובות (כ ו י ו ו ע ס).

חודש (כ ו י ד ע ש) — מאָנאַט. מערצאָל: חדשים (כ א ד ָ ש י ם).

חוזק (כ ו י ז ע ק) — אָפּשפּעטערי, אָפּלאָבערי, א שפּאָטיש פּנים (פּ ָ נ ָ ע ם). זיין עמעצנס חוזק — זיין דער ציל פון יענעמס אָפּלאָבערי.

חולה (כ ו י ל ע) — קראַנקער.

חומש (כ ו מ ע ש) — די פינף טייל, ביכער פון דער תורה; טייטש־חומש — דער חומש פאַרטייטשט אויף ייִדיש. מערצאָל: חומשים (כ ו מ ָ ש י ם).

חופה (כ ו פ ע) — פיר דרעגל־ער מיט א דעק פון אויבן, אונטער וועלכער מע פירט דורך די כּאַסענע־צערעמאָניע; שטעלן א חופה — כּאַסונע האָבן; חופה־וועטשערע — די סורע נאָך דער כּופּע־צערעמאָניע. מערצאָל: חופות (כ ו פ ע ס).

חוץ (כ ו ץ) — אויסער. חוץ לזה (כ ו ץ ל ָ ז ע) — אויסער דעם.

חוץ הכנסה (כ ו ץ ה ַ כ נ ָ ס ע) — געמיינט: א זייטיק פאַרדינסט.

חוץ לדרך הטבע (כ ו ץ ל ע ד ע ר ך ה ַ ט ב ָ ע) — אומנאַטירלעך.

חוק (כ ָ ק) — א געזעץ.

חורבן בית המקדש (כ ו ר ב ָ ן ב ַ י ת ־ ה ַ מ י ק ד ָ ש) — די צעשטערונג פון דעם ייִדישן טעמפּל.

חושים (כ ו ש ָ י ם) — עמפּינדונגען; געפילן; די פעיקייטן צו עמפּינדן.

חוש־הריח (כ ו ש ה ָ ר י ע ד) — די שמעק־עמפּינדונג. דאָ גענעמט: די פעיקייט צו הערשמעקן, צו דערוויטערן זיך.

חושד־זיין (כ ו י ש ע ד ז י ן) — האָבן א פאַרדאַכט, פאַרדעכטיקן.

חושך (כ ו י ש ע ך) — פינצטער; אין איבערקערעניש.

חזיר (כ ָ ז ע ר) — שוויין; אין איבערגעמאָגענעם זין: זייער א קאַרגער מענטש. מערצאָל: חזירים (כ ָ ז ע י ר י ם).

חזן (כ ָ ז ן) — א זינגער אין די ייִדישע רעליגיעזע געבעטס־הייזער. מערצאָל: חזנים (כ ָ ז ָ נ ָ י ם). חזנות (כ ָ ז ָ נ ָ ע ס) — דער אמט, די פונקציע פון א חזן.

חזקה (כ ָ ז ָ ק ָ ע) — דאָס רעכט, וואָס עמעץ האָט אויף א זאַך, ווייל אזוי איז עס שוין אייגנעפירט פון דוירעס.

חזקה־טענות (כאזאָקע־טייגעס) — חזקה־פרעמענזיעס.

חזרן (כאזערן) — זאָגן, טאָן דאָס אייגענע נאָכאָמאָל.

חי־געלעבט (כיי) — פרייַלעך.

חידוש (כידוש) — ווונדער; חידושט זיך, פאַרחידושט — ווונדערט זיך, איז פאַרוווונדערט. מערצאָל: חידושים (כידושים) — נייעסן, ווונדער, סענסאַציעס.

חיה (כיע) — א ווילד באַשעפעניש. מערצאָל: חיות (כייעס).

חייב (כאיעוו) — שולדיק; דער חייב — דער שולדיקער.

חיוב (כיעוו) — א מוז־זאַך, א פליכט.

חיונה (כאיונע) — פאַרנאָסע, אויסהאַלטונג; לעבנס־מיטל.

חיות (כיעס, כאיעס) — פאַרגעניגן, דערקוויקונג.

חילוק (כילעק) — אונטערשייד.

חכמה (כאָכמע) — קלוגשאַפט; קענטעניש. מערצאָל: חכמות (כאָכמעס). חכמענען זיך (כאָכמענען זיך) — זיך וויצלען, טרייבן שפּאַס. חכם (כאָכעס) — קלוגער; געלערנטער. מערצאָל: חכמים (כאָכאָמים). איראָניש: שוטה (שוימע).

חל זיין (כאַל) — זיך באַציען אויף וועמען, אויף וואָס. למשל: זי איז שוין אויך פאַרפליכטעט.

חלה (כאַלע) — קוילעטש, געבעקס פון ווייצנמעל. מערצאָל: חלות (כאַלעס).

חלום (כאָלעם) — וועונג אין שלאָף; אילוזיע; פאַרשטעלונג; טרוים אויף דער וואַך. מערצאָל: חלומות (כאַלוימעס).

חלילה (כאָלילע) — באַהיט וואָל מען ווערן.

חלק (כיילעק) — טייל; אָנטייל. מערצאָל: חלקים (כאָלאָקים).

חלשות (כאָלאָשעס) — נישט־גוטקייט, אָנמאַכט, שוואַכקייט. חלשן (כאַלעשן) — אַרײַנפאַלן אין צוישטאַנד פון חלשות; שמאַרק ווערן, אויסגיין נאָך עפּעס.

חן (כיין) — שיינקייט, רייץ, סימפּאַטיע. חן־גריבעלעך — די גריבעלעך אין די באַקן, וואָס געבן צו כיין. דאָ איראָניש: מיט אַלע פּימשעווקעס.

חנדלעך (כיונדלעך) — אָנשטעלן, קאָקעטירע.

חנוכה (כאַנוקע) — יידישער רעליגיעזער יאָנטעוו, צום אָנדענק פון דעם מאַקאַבייער־אויפשטאַנד און זייער זיג. חנוכה־געלט — דאָס געלט, וואָס ווערט לויט דער טראַדיציע געטיילט די קינדער, אָרעמעלייט.

חנפהנען (כאַנפּענען) — אונטערלעקן זיך, עמעצן פאַלש לויבן.

חס־ושלום (כ א ס־ו ו ע ש ׂ ל ׂ ע ם) — כאָליעע.

חלירע (כ א ָל י ע ר ע) — קחאנקהייט, א שלאק.

חלירעס (כ א ָל י ע ר ע ס) — שלעק, פוילאקעס.

חסד (כ ע ס ע ד) — גנאָד, גוטסקייט, לאסקע. מערצאָל: חסדים (כ א ס ָא ד י ם).

חסיד (כ א ָס י ד) — א פרומער; דער, וואָס גלייבט אין א גוטן ייִדן; אן אָנהענגער. מערצאָל: חסידים (כ א ס י ד י ם).

חסידות (כ ס י ד ע ס) — רעליגיעז־מיסטישע באוועגונג ביי ייִדן, אנטשטאַנען אין 18־טן יה.

חסידישער ניגון (כ ס י ד י ש ע ר נ י ג ו ן) — געזונגען אויפן חסידישן שטייגער.

חסר־דעה (כ א ָס ע ר־ד ע ה) — נאַריש, אויסן זיניגן.

חסרון (כ ע ס א ָ ר ן) — פעלער, בלויז. מערצאָל: חסרונות (כ ע ס ר ו נ ג ע ס).

חפציות (כ ע פ צ י ע ס) — געמייגט: שמיק, פרעטענזיעס, קאפריזן.

חצי־אלול (כ א ָצ ע ע ל ע ל) — האלב אלול. — א נאָמען פון א מאָנאַט (מער־וויניקער — אויגוסט) לויטן יידישן אלטפרענקישן קאלענדאר.

חרוב (כ א ָ ר ע ו ו) — וויסט; צעשטערט; פארבי, וויער קראנק.

חרטה (כ א ר ָט ע) — פאַרדרום אויף פעלערן, וואָס מ'איז באַאנגען.

חריף (כ א ָ ר י ף) — שאַרפזיניקער; באַהאַוונטער. חריפות (כ א ר י פ ע ס) — שארפזיניקייט. דאָ: אן אָנמיק, עפעס רעכטס, פרימע, אזוינס און אזעלעכס.

חרפה (כ ע ר פ ע) — שאנד, באליידיקונג. מערצאָל: חרפות (כ א ר פ ע ס).

חשבונות (כ ע ש כ ו י נ ע ס) — רעכענונגען.

חשד (כ ש א ד) — פאַרדאכט.

חשוב (כ א ָ ש ע ו ו) — אָנגענומען; מייער געהאלטן.

חשק (כ י י ש ע ק) — באגער, לוסט, וויל.

חתונה (כ א ס ע נ ע) — אין איבערגעטראָגענעם זין: סצענע, סקאנדאל; אומאָנגענעמלעכקייט, אומגליק. מערצאָל: חתונות (כ א ס ע נ ע ס).

חתן (כ א ָס ן) — א באָכער, וואָס האָט שוין געשריבן מנאָאים. חתן־בחורל (כ א ָס ן־ב א ָכ ע ר ל) — געמייגט: שוין אן עלטער ייִנגל.

חתן־כלה (כ א ָס ן־ק א ל ע) — א באָכער מיט א מיידל נאָך די מנאָאים.

ט.

טבע (ט ע ב ע) — נאַטור; געווינהייט; כאַראַקטער.

טובה (ט ו ב ָ ע) — געפעליקייט, גוטסקייט. מערצאָל: טובות (ט ו ב ו ת).

טלית (ט א ל ע ס) — אוא זאד, וואָס באוויבטע ייִדן טראָגן בייִם דאוונען. מער=צאָל: טלית־ים (ט א ל ע ס י ם).

טלית־קטן (ט א ל ע ס = ק א ט ן) — לייבצודעקל. רעליגיעזע ייִדן טראָגן א טלית=קטן אונטער די אייבערשטע קלייַדער. מערצאָל: טלית־קטנס (ט א ל ע ס = ק א ט נ ס).

טעות (ט א ע ס) — פעלער, גרייז; גישט קיין ריכטיקער מיין; א פאלשע פאָר=שטעלונג.

טעם (ט א א ם) — אורזאד, מאָטיוו; געשמאק. מערצאָל: טעמים (ט ע י מ י ם).

טענה (ט ע י נ ע) — פאָדערונג, פּרעטענזיע; דערווידערונג; רייד, שמועס. מער=צאָל: טענות (ט ע י נ ע ס).

טרחה (ט ע ר כ ע) — מי.

טריפה (ט ר ע י פ ע) — נישט קאָשער; אומריין, שמוציק, מיאוס.

י.

יד־אחת (י א ד ־ א כ א ס) — איין האנט; שיטפעם.

ידיעה (י ע ד י ע) — וויסן, געניטקייט, באַהאַוונטקייט; מיטטיילונג. מערצאָל: ידיעות (י ע ד י ע ס).

יהודי בלא! (י ע ה ו ד י ב ע ל ו י) — געמיינט: ייִד, שוויג.

„יהי רצון מלפניך" (י ע ה י ר א ָצ ן מ י ל פ ּא נ ע י כ ָא) — א פראזע פון א תּפילע — מיינט אין טעקסט.

יודע (י ו ד ע י ע) — וויסט.

יודע נגן (י ע ד ע י ע נ א ג ן) — דער, וואָס קאָן זינגען; א מיזון אויף נגינה (נ ע ג ּי נ ע).

יום־טוב (י ָא נ ט ע ו) — פייערטאָג; יומטובדיק — פרייליך געשמיטט, פייער=לעך. מערצאָל: יום־טובים (י ָא נ ט ו ו י ם).

יום־הדין (י ָא ם = ה ָא ד י ן) — געריכט־טאָג; טאָג פון מישפּט; יאָנקיפּער.

יום־כיפור (י ָא נ ק י פּ ע ר) — טאָג פון פארגעבונג. רעליגיעזע ייִדן גלייבן, אז אין דעם טאָג מישפּט גאָט די וועלט.

יוצא (י ו י צ ע) — פון יוצא וועגן — גישט מיטן גאנצן האַרץ; לעפּאָנעם.

יוצא לכל הדעות (י ו י צ ע ל ע כ ָא ל ־ ה ָא ד ע י ע ס) — דערמיט איז ער יוצא לכל הדעות — דערמיט האָט ער אלץ פארגעמפערט.

יושר (י ו י ש ע ר) — געראַדיקייט; גלייך, ריכטיק.

יחום (י כ ע ם) — אָפּשטאָם; הויבע אָפּשטאָמונג, פּאמיליע־שטאָלץ. יחום־בריוול — א דאָקומענט, וואָס באווייזט די הויבע אָפּשטאָמונג. יחסן (י א כ ס ן) — א מענטש פון א בעקאַוועדיקער, „בעסערער" פאמיליע; א גרויסהאלטער. מערצאָל: יחסנים (י א כ ס אָ נ י ם).

יללה (י ע ל ל ע) — געווייגערי, געשריי, קלאָגערי. מערצאָל: יללות (י ע ל ל ע ם).

ים (י א ם) — מיטטאָגריש: א גרויסע מאָס, צאָל.

ימים נוראים (י אָ מ י ם־נ ו ר ע י ם) — ווערטלעך: פּאָרכטיקע טעג. געמיינט: די יאָנטווווים ראָשעשאָנע און יאָנקיפּער.

ימח־שמו (י מ א ך ש ע מ ו י) — אָפּגעמעקט זאָל ווערן זיין נאָמען — אוא קלאָלע. ימח שמה (י מ א ך ש ע מ אָ) — אָפּגעמעקט זאָל ווערן איר נאָמען.

ימח שמוניק (י ע מ א ך־ש ע מ ו נ י ק) — א פּאַרדאָרבענער מענטש.

יסורים (י ע ס ו ר י ם) — ערגעהניש, זאָרגן, ווייטיקן.

„יעלות" (י י ל ע ם) — א יאָנקיפּערדיקע מפּילע; מאָכן יילות — געוואלדעווען אין שרייען.

יפהפיה (י ע פ ה פ י ע) — א שיינהייט. מיילמאָל — איראָניש.

יפתח הגלעדי (י פ ת א ך ה א ג י ל ע ד י) — לעגענדארע פּערזאָן אין דער ביבל.

יצר־הרע (י ע ו צ ע ר ה א ָ ר ע) — בייזער גייסט, פּאַרפּירער; דער שלעכטער ווילן.

„יקום פורקן מן שמיא" (י ע ק ו ם פ ו ר ק ָ ן מ ו ן ש מ א י ָ א) — אוא געבעט.

ירוחם הקטן (י ע ר ו כ ע ם ה א ק ָ א ט ָ ן) — יערוכעם דער קליינער.

„יראו עינינו" (י י ר ָ א ו א י י נ י נ ו) — געבעט.

יריד (י א ר י ד) — מאַרק־טאָג. יריד־לייט — די מענטשן, וואָס פּאָרן אויפן יאריד; גרויסער מומל, גערוהיער. מערצאָל: ירידים (י א ר י ד י ם).

ירושה (י ע ר ו ש ע) — אייגנטום, וואָס בלייבט נאָך א געשטאָרבענעם; אויך גייסטיקע פּעיקייטן. מערצאָל: ירושות (י ע ר ו ש ע ם).

ירושלים (י ע ר ו ש ָ א ל ַ י ם) — נאָמען פון דער היסטאָרישער הויפּט־שטאָט פון פּאלעסטינע.

יש (י ע ש) — געמיינט: ווערטפולער מענטש; א ווערטפולע זאך.

ישועות ונחמות אויפן כלל ישראל (י ע ש ו ע ס א ו נ ע כ ָ א מ ע ס א ו י פ ן ק ל ָ א ל י י ס ר ָ א ע ל) — הילף און טרייסט פאר אלע ייִדן.

ישוב הדעת (י י ש ו ו ה ד ַ א ַ א ס) — געדולד, איבערלייגונג, געלאסנקייט.

ישיבה (י ע ש י ו ו ע) — העכערער רעליגיעזער לערנאנשטאלט; ישיבה־בחור (י ע ש י ו ו ע־ב ָ א כ ע ר) — שילער פון א ישיוו ע.

ישראל (י ס ר ָא ע ל) — קינדער ישראל — יידישע קינדער.

יתום (י ָא ס ע ם) — א יינגל, וועמענס פאָטער אָדער מוטער זענען געשטאָרבן. מערצאָל: יתומים (י ע ס ו י מ י ם). יתומה (י ע ס ו י מ ע) — א מיידל, וועמענס פאָטער אָדער מוטער זענען געשטאָרבן: מערצאָל: יתומות (י ע ס ו י מ ע ס).

כ.

כבוד (ק ָא ו ע ד) — אכטונג, ערע, רעספּעקט.

כבוד־אב (ק י ב ע ד־ ָא ו) — דאָס ערלעך האלטן דעם פאָטער

„כבקרת" (ק ו א ק ָא ר א ס) — נאָמען פון א געבעט.

כדאי (ק ע ד א י) — ס'לוינט זיך, ס'איז ווערט.

כדי (ק ע ד י י) — אום, אז, צו, מיטן ציל.

כדומה (ק ע ד ו י מ ע) — דעסטגלייכן.

כדת משה וישראל (ק ע ד ָא ס מ ו ׳ש ע ו ו ע י י ס ר ָא ע ל) — לויטן יידישן רעליגיעזן געזעץ.

כהן (ק ו י ע ן) — דאָ געמייגט: א קאָאסן.

כוונה (ק ַא ו ָא נ ע) — מיין, ציל; קאָנצענטרירונג.

כוס, כוסה (ק ָא ס, ק ו י ס ע) — בעכער, גלעזעלע, קעלישעק, באָקאָל. מערצאָל: כוסות (ק ו י ס ע ס). מאכן א כוסה — מאכן א שנאַפּס.

כוח (ק ו י ע ך) — קראפט, שטאַרקייט; אָנשטרענגונג, מי. מערצאָל: כוחות (ק ו י ב ע ס).

כוח־הדמיון (ק ו י ע ך ה ָא ד י מ י ע ן) — פאַנטאַזיע; פאָרשטעלונגס־קראפט.

כלל־ישראל (ק ל ָא ל־ י י ס ר ָא ע ל) — אלע ייִדן, דאָס גאַנצע יידישע פאָלק.

כל־דבור (ק ָא ל־ ד י ב ע ר) — יעדעס וואָרט.

כל־זמן (ק ָא ל־ ז ו מ ָא ן) — ווי לאַנג; אזוי לאַנג ווי...

כל־החמינים (ק ָא ל־ ה ָא מ י נ י ם) — אלערליי סאָרטן.

כל־טוב (ק ָא ל־ ט ו ו ב) — אלדאָס גוטס.

כל עצמותיו תאמרנה (ק ָא ל ָא ע צ מ ו י ס ָא ו ט ו י מ ָא ר נ ָא) — וועלטלעך: אלע בייגער רוהערן, רעדן; דאָ געמייגט: רוען נישט.

„כל החוסים בך" (ק ָא ל ה ָא כ ו י ס י ם ב ָא ך) — א זאַץ פון א געבעט.

כל מאמינים שהוא (קאַל מאַמינים שהוא) — דאָ געמיינט: פון אלערליי מינים, סאָרטן.

כל הפארגעניגן — אלערליי פארגעניגנס.

כל־המיטלען — אלערליי מיטלען.

כל־ימיו (קאַל ימָיו) — אלע זייגע יאָרן; זיין גאנץ לעבן.

כל־בו (קאַל בוי) — דאָ געמיינט: וואָס אין דער קאָרב. דאָס וועלבע: כל־בויניק.

כלא ידע (קעלוי־יאָדע) — גלייך, ווי ער וואָלט נישט געווסט; נישט פארשטייענדיק.

כלב (קעלעוו) — א הונט; א שלעכטער מענטש; כלב שבכלבים (קעלעוו שבכילאָווים) — א גרויאלדיק שלעכטער מענטש. כלבטע (קעלעוועטע, קלאוועטע) — צויג, הונטעכע.

כלה (קאַלע) — א מיידל, וואָס האָט א כאָסן; כלה־מויד — א מויד, וואָס שטייט אין שידוכים. מערצאָל: כלות (קאַלעס).

כלומרשט (קלוימערשט) — אזוי צו זאָגן; גלייך ווי; מיט אן אָנשפּעלונג; אָפּנאָרנדיק.

„כלות־הנפש" (קאָלוים האָנעפעש) — עס איז „כלות הנפש" — געמיינט: סגייט אויס די נעשאָמע, דאָס לעבן.

כלי (קיילע). מערצאָל: כלים (קיילים) — אינסטרומענטן, מאכשיר מאַכשירים. ארבעטן מיט אלע כלים: ארבעטן אָנגעשטרענגט; אלעס פון די כלים: זיין אויפגערעגט, איבערראשט; א רעכטע כלי — א מענטש מיט מאַלאַנט; איראָניש: פארדאָרבן, שלעכט.

כלי־שלמה (קיילע שלימע) — א פּוילקאָמע וואָג; געמיינט: אן אויסגעצייכנטער, פּעיקער מענטש.

כלי קודש (קלי־קודעש) — ראבאָנים, כאָזאָנים, שאָכטים און אנדערע רעליגיעזע דינער.

כמה וכמה (קאַמע וועקאַמע) — פון כמה וכמה יאָרן — פון א סך יאָרן.

כמעט (קימאַט) — אזויווי, שיר.

כסא־הכבוד (קיסי־האָקאָוועד) — גאָטס טראָן.

כסדר (קעסיידער) — אָן אויפהער, נאָכאַנאַנד.

כעס (קאַאָס) — צאָרן, פאַרדרוס, אויפרעגונג. כעסן (קאַאָסן) — א מענטש, וואָס פּאַלט לייכט אריין אין צאָרן.

כף־הקלע (קאָף־האָקלע, קאָפּעקאָל) — לויטן רעליגיעזן איבערגלויבן, א שטראָף פאר די זינדיקע אויף יענער וועלט.

כפי (ק ע פ י) — אזויווי, וועדליק.

כפרה (ק א פ ָא ר ע) — אויסלייזונג, אָפּקומען פאר עמעצנס זינד; די כפרה זאָלסטו ווערן: אזא קללה (ק ל ָא ל ע); ווערן די כפרה נאָך עמעצן — אויסגיין נאָך עמעצן; מוזן אויף כפרות — נישט מוזן צו גאָרנישט. מערצאָל: כפּרות (ק א פּ ָא ר ע ס).

כקריעת ים־סוף (ק ע ק ר י ע ת י א ם ־ס ו ף) — ווי שפאלטן דעם ים. געמיינט: שטאַרק ישוער.

כישוף (ק י ש ע ף) — צויבערי.

כשר (ק ָא ש ע ר) — נישט טרייפע; דיכטיק, גוט.

כשרער ייד — אָרטאָדאָקסער, ערלעכער, פרומער ייד.

בשרה מציאה (ק ָא ש ע ר ע מ ע צ י ע) אייגהאנדלען — ביליק, גוט; אידאָניש: שלעכט, גאָריש אייגגעהאנדלט די זאַך.

„כשר־טאָנץ" — דער טאַנץ, וואָס מע טאַנצט מיט דער קאַלע נאָך דער כופּה.

כתב (ק ס א ו ו) — האַנטשריפט; מאַנוסקריפּט. מערצאָל: כתבים (ק ס ָא ו ו י ם).

כתבא רבה (ק א ס ו ו ע ־ ר ָא ב ע) — וועהטלעד: גרויסער שרייבער. דאָ: קאַליגראַף.

כתובה (ק ס ו ב ע) — דער ייִדיש־רעליגיעזער כאַסענע־דאָקומענט, אין וועלכן סאַווערן פיקסירט די מאַטעריעלע פאַרפליכטונגען פונעם מאַן צו דער פרוי.

כתר, כתרל (ק ע ס ע ר, ק ע ס ע ד ל) — א הימן אין שאַבעסדיקן אוּן יאָנטעווֿדיקן דאַוונען.

ל.

לא־דאי (ל ו י ־ ד ַא י) — נישט געגוג, נאָך וויניק (וואָס...).

לא־יוצלח (ל ו י ־ י ו צ ל ע ך) — אומבאהאַלפענער, שלימזל. מערצאָל: לא־יוצלחים (ל ו י ־ י ו צ ל ע כ ם).

לא־עליכמדיק (ל ו י א ל י ו כ ע מ ד י ק) — נישט מיט אלעמען, נישט בייַם בעסטן געזונט.

לאמרן (ל י ו מ ע ר ן) — אויסדערציילן; דאַבערן; אויסגעלאַמרט — אויסגעוויצלט.

לאו (ל ָא ו) — נישט, באַם (ב ע ָא י ם) לאוו — אויב, טאָמער נישט.

לבנה (ל ע ו ָא נ ָא ע).

להבדיל (ל ע ה ַא ו ד ל) — נישט צו פאַרגלייכן.

להצנועה מרת זלאטע שתחיה (לְהַצְנוּעָה מָרַת זְלָאטַע שֶׁתִּחְיֶה) — דער פרומער זלאטע זאָל לעבן.

להבא (לְהַבָּא) — אויף ווייטער.

להכעים (לְהַכְעִים) — צום פאַרדרוס; צו־להכעים — אויף צו ערגערן עמעצן.

להרוג ולאבד (לְהָרוֹג וּלְאַבֵּד) — צו הארגענען און אויסראָטן. דאָ געמיינט: האָבן שטאַרקן פאַרדראָס.

לוויים (לְוַוּיאִים) — א קאָסמע דינגער אין ביים־המיקדש.

לויה (לְוַוּיָה).

לוט (לְאָט) — א ביבלישע געשטאַלט; שיכור (שִׁכּוֹר)־לוט — שטאַרק שיקער.

לחלוטין (לְאַכְלוֹטִין) — אינגאַנצן, אבסאָלוט.

„לחיים" (לְעַכְאִים) — ווערטלעך: צום לעבן. מאכן א לחיים — אויסטרינקען.

לחם־אביונים (לֶעכֶם־עוֹנִיִּים) — ברויט פּאַר אָרעמע לייט.

לילית (לִילִים) — די קעניגין פון די מייוולאָנים, לויט דער רעליגיעזער פאָר־שטעלונג.

„לישועתך קויתי ה' (לִישׁוּאָסכָא קִיוִוּיסִי אַדאָנָאי) — איך האָף אויף דיין הילף, גאָט — פּראָזע פון א געבעט.

ליצנות (לֵיצָאנוּת) — וויצלערייַ, אָפּשפּאָסערייַ.

לכבוד (לְכָּבּוֹד, לִיכוּוִוד) — צילים; צום ערן עמעצן, אָרער עפּעס.

לכל הפחות (לְכָל־הָאִפָּחוֹת) — צום וויניקסטן.

לכן (לָאכְיִין) — דעריבער.

לכתחילה (לְכַתְּחִילָה) — צוערשט, אין אָנהייב.

למאי (לְמַאי) — פאַרוואָס, צוווָאָס.

למדן (לָאמְדָן) — קענער פון דער אלטער ייִדישער רעליגיעזער ליטעראַטור. מערצאָל: לומדים (לָאמְדִים).

למען־השם (לְמַעַן־הַשֵּׁם) — פון גאָטס ווענן. געמיינט: אומבאַרינגט.

למשל (לְמָשָׁל) — צום־ביישפּיל.

לסוף (לְסוֹף) — צום לעצט, ענדלעך.

לעולם (לְעוֹלָם) — אויף אייביק. דאָ געמיינט: אייגנטלעך.

לעת־עתה (לְעֵת עַתָּה) — דערווייל.

„לפני מלכים יתיצב" (לִיפְנֵי מְלָאכִים יִסְתַּיְצָוּ) — ער וועט זיך שטעלן פּאַר מלאָכים.

לץ (לֵיץ) — וויצלער, קאמאָוועם־מרייבער; לעצעווען — מרייבן שפאָס; פריי־לעבר מיווול, וואָס טוט אָפּ־פּאָרשיידענע שפּיצלעך.

לקחנען (לאָקכענען) — גאָנווענען, אייגל געהערט.

לרוב (לערָאוו) — איבערגענוג, א סאָך.

לשון (לָשן) — שפּראָך; געבליבן אָן לָשן — די צונג איז וויי פּאָראַליזירט געוואָרן; שטום־לשון — אויפן וווּנק.

לשון־קודש (לָשן־קוידעש) — הייליקע שפּראָך, העברעיש.

לשון השיכורים (לָשן האשיקורים) — אויף דער שיקורים־שפּראָך.

לשם־שמים (לעשעם־שָמַאיִם) — געמיינט: פון מיצווע וועגן, גוישט צו־ליב אייגנוץ.

מ.

מאה אלף (מייע לעף) — הונדערט טויזנט; א האלבע מאה — א האלבער הונדערטער

מאכל (מאכל) — שפּייז; געריכט. מאכלים (מאכָלים).

מבין (מיוון) — זאך־קענער; דער וואָס פּאָרשטייט. מערצאָל: מבינים (מיוונים). מבינות (מיוונעס) — זאך־קענטשאפּט; מיבינות וואָגן — אָפּשאצן, וואָגן א מיינונג.

מבויש (מיוויש) — פּאָרשעמט.

מבוסם (מיווסעם) — שיקערלעך.

מבטיח (מאווטיד) זיין — צוזאָגן, פּאָרזיכערן.

מבקר חולה (מיווקער־כוילע) זיין — באזוכן א קראנקן.

מגולגל (מיגולגל) ווערן — אריין אין וועמען; באָצויט זיך אויף א נעשאָמע, וואָס גייט אריין נאָכן טויט אין א צוויים, לויט דער העלישיעוער מיסטישער פּאָרשטעלונג.

מגיד (מאגיד) — א פּרעדיקער. מערצאָל: מגידים (מאגידים).

מגילה (מיגילע) — וועראָלער: די פּורים־העראָיילונג.

מגלה (מיגאלע) זיין — אנטפּלעקן, דערציילן.

מגע ומשא (מאגע אומאָס) — געשעפטן.

מדבריות (מידבאָריעס) — מערצאָל פון מדבר (מידבער) — ווילדענישן.

מדרגה (מאדרייגע) — שטופּע. מערצאָל: מדרגות (מאדרייגעס).

מה דקאמרי רביצין (מא דעקאמרע רעבי׳צי׳ן) — געמיינט: פאר־שטייט גאָרנישט אינעם לערנען.

„מה טובו" — א תפילע.

מהומה (מע׳הו׳מע) — געפילדער, גערודער, צעמולעניש.

מהירות (מע׳הי׳רע׳ם) — שנעלקייט.

מהיכא־תיתי (מאכט׳יי׳ס) — זאָל זיין אזוי; ס׳איז רעכט; פארוואָס דען גישפט! מיט פארגעניגן.

מהלך־רב (מע׳הא׳לע׳ך־ר׳או) — א גרויסע שמרעקע, א וויטער וועג.

מודה (מו׳ו׳דע) געווען — אָנערקענט, געזאָגט דעם עמעס.

מודיע (מו׳ד׳יע) זיין — מעלדן, געבן צו וויסן.

מוח (מו׳ע׳ך) — מארך; קאָפּ.

מוחל (מו׳כ׳ל) זיין — פארגעבן, שענקען; מוחל געווען במחילה גמורה (בי׳מכי׳לע גמו׳ר׳ע) — אינגאנצן פארגעבן. זייט מוחל — אומשולדיקט.

מוכר־תבואהניק (מו׳כ׳ער־תבוע׳ניק) — א מזווע־העגדלער.

מוכר־ספרים (מו׳כ׳ער־ספָּא׳רי׳ם) — ווערטלער: א ביכער־פארקויפער. דאָ געמיינט: פסעווהאָנים פון גרויסן ייִדישן שרייבער מענדעלע מויכער־ספָּארים.

מולד (מו׳ל׳ע׳ד) — געבורט פון דער לעוואָנטע. אָנהייב מאָנאַט.

מום (מו׳ם) — פעלער, העפעקט, בעסאָרן.

מומחה (מו׳מ׳כ׳ע) — ספעציאליסט, זאַך־קענער, גענימער, עקספערט.

מונח־אתנחתא (מו׳נ׳אַ׳ך ע׳ס׳נ׳אַכ׳טָּא) — א געוויסע נאָטע בייִם לייענען די טוירע.

מוסר (מו׳ס׳ע׳ר) — השחאָפּ־רייד. מוסרן — שטראָפן, פרעדיקן מאָראַל; מוסר־ספרים (מו׳ס׳ע׳ר־ס׳פָּא׳רי׳ם) — רעליגיעזע ביכער וועגן פרומקייט און מאָראַל; בייישפיל.

מוסר־נפש (מו׳ס׳ער־נ׳ע׳פ׳ש) געווען — זיך אוועקגעבראַנגט, זיך מאקריפיצירט געווען.

מיסף (מו׳ס׳ע׳ף) — טייל פון יאָמטעווהדיקן האוועגען. מוספל — צערמלעך זיך אויסגעדריקט.

מורא (מו׳ו׳ר׳ע) — שרעק; מוחאדיקע — שרעקלעכע.

מופקרת (מו׳פ׳ק׳ע׳ר׳ע׳ס) — אויסגעלאסענע.

מושוה (מו׳ש׳ו׳ו׳ע) גענאָמען — זיך אויסגעגלייכט, דורכגעקומען.

מזומן (מ׳ע׳ז׳ו׳מ׳ע׳ן) קאסע געלט.

מזומן (מ׳ע׳ז׳ו׳מ׳ע׳ן) בעמשן — א תפילע נאָכן עסן, וועלכע די רעליגיעזע ייִדן

זאָגן, אויב ביים עסן זענען פֿאראן נישט וויניקער פֿון דריי רעדוואקסענע מאָנאָסלויפּ.

מזוג זיווגים (מ ע ז א ו ג ז י ו ו ג י ם) — געמיינט: אויספֿירן שידוכים.

מזיק (מ א ז י ק) — א געשיקטער, א בעדיע. מערצאָל: מזיקים (מ א ז י ק י ם).

מזכיר (מ א ז ק י ר) זיין — דערמאָנען.

מזל (מ א ז ל) — שיקזאָל; באשערטקייט; גליק; מאַזאָבע.

מזל־טוב (מ א ז ל = ט א ָ ו) — ווערטלעך: גרויס גליק. א ווונטש־פֿאָרמולע.

מזרח (מ י ז ר ע ך) — די זייט פֿון וואנען די זון גייט אויף; א שטאָט אין מיזרעך־וואנט — אן אָרט צום זיצן אין בעסמעדרעש ביי דער מיזרעך־וואנט.

מחבר (מ ע כ א ב ע ר) — פֿאַרפֿאַסער, אויטאָר.

מחויב (מ ע כ ו י ע ו) — פֿאַרפֿליכטעט.

מחותן (מ ע כ ו ט ן). מערצאָל: מחותנים (מ ע כ ו ט א ָ נ י ם) — גאָר נאָענטע משפּחה; די עלטערן פֿון גאָר נאָענטע פֿרײַ מאַן אין ווייב זענען צווישן זיך מעכוטאָנים.

מחזקה (מ א כ ז א ָ ק ע). מערצאָל: מחזקות (מ א כ ז א ָ ק ע ס) — באַציונג.

מחיה (מ י כ י ע) — אויסהאלטונג, פֿאַרנאָסע, לייוועכץ.

מחיה נפשות (מ ע כ א י ע נ ע פ א ָ ש ע ס) — פֿאַרגעניגן, דערקוויקונג.

מחייב (מ ע כ א י ע ו). דער שכל איז מחייב — אזוי איז לויט דער לאָגיק.

מחילה (מ ע כ י ל ע) — פֿאַרגעבונג, אנטשולדיקונג; געבעטן מחילה — געבעטן אנטשולדיקונג.

מחיצה (מ ע כ י צ ע) — א שייד־וואנט.

מחלוקת (מ א כ ל ו י ק ע ס) — קריגעריי.

מחמת (מ א כ מ ע ס) — ווייל.

מחנה (מ א ָ כ נ ע) — א גרויסע גרופּע. מערצאָל: מחנות (מ א ָ כ נ ע ס). מחנות־ווייז — משאמעסווייז.

מחשבה (מ א ָ כ ש א ָ ו ע) — געדאנק. מערצאָל: מחשבות (מ א כ ש א ָ ו ע ס).

מיטה (מ י ט ע) — מראָג־בעטל פֿאר א טויטן.

מיאום (מ י ע ם) — העסלעך; לאנגווייליק.

מי יודע (מ י י ו ד ע) — ווער ווייסט.

„מי שברך" (מ י ש ע ב ע י ר ע ך) — ווערטלעך: ווער ס'האָט געבענטשט — ערשטע ווערטער פֿון א ברכה פֿאר דעם אויפֿגערופֿטן צו דער טוירה. א „מי שברך" איז סארקאסטישן זין: אויסזידלען.

מידה (מ י ד ע). מערצאל: מידות (מ י ד ע ס) — אייגנשאפטן, זיטן.

מיוחס (מ ע י ו כ ע ס) — דער וואס שטאמט פון אן אנגעזעענער פאמיליע; א פריוולעגירטער; פארריסענער; דאס: הויפט=העלד: „גישט סטעמפענדיג אליין איז דאס דער גאנצער מעיוכעס". מערצאל: מיוחסים (מ ע י ו כ א ס י ם).

מיוחסת (מ ע י ו כ ע ס ע) — א פרוי פון ייכעס. מערצאל: מיוחסטעס.

מיושב (מ ע י א ש ע ו) זיך זיין — באראטן זיך מיט עמעצן; זיך באטראכטן, באקלערן.

מילא (מ י י ל ע) — גוט, וואל זיין.

מין (מ י ן) — סארט. מערצאל: מינים (מ י נ י ם).

מיני (מ י נ י) געוואנגען — סארטן געוואנגען.

מיתה משונה (מ י ס ע מ ע ש ו נ ע) — אומגעווענליכער, אויסטערליכער טויט.

מיתה מהומה (מ י ס ע מ ה ו מ ע) — פארגריזטע פון וואס מיתה=משונה; א שלעכטער=וואס.

מכבד (מ ע כ א ב ע ד) געווען — דאס: דערלאנגט.

מכה (מ א ק ע) — בלאטער, געשוויר. מערצאל: מכות (מ א ק ע ס). מכות האט ער געקעסן — ער האט א קרענק געקעסן.

מכוח (מ י ק ו י ע ד) — וועגן.

מכל=שכן (מ י ק א ל ש י ן) — ישון אפגערעדט דערפון; איך גשווייס; אוודאי.

„מכלכל" (מ ע כ א ל ק ל) — נאמען פון א גיבעטש.

מכשפה (מ א כ ש י ף ע) — וועראמלעך: צויבערין, קישעף=מאכערין. דאס געמיינט: בייזע, שלעכטע פרוי. מערצאל: מכשפות (מ א כ ש י ף ע ס).

מלאך (מ א ל ע ד) — מערצאל: מלאכים (מ א ל א כ י ם).

מלאך המות (מ א ל ע ד ה א מ א ו ע ס) — דער מאלער פון טויט.

מלאכי חבלה (מ א ל א כ י כ א ב ל ע) — צעשמערער, בייזע מאלאכים.

מלאכי השרת (מ א ל א כ י ה א ש א ר ע ס) — מאלאכים, וואס באדינען גאט.

„מלאכים המוני מעלה" (מ א ל א כ י ם ה א מ ו י נ י מ א ל א) — נאמען פון א געבעטש.

מלאכה (מ ע ל א כ ע) — ארבעט, פאך, פראפעסיע, באשעפטיקונג. געמלאכטס — געקינצלטס. מערצאל: מלאכות (מ ע ל א כ ע ס). שמוב=מלאכות — שמוב=ארבעטן, ווירטשאפט.

מלא=רציחה (מ א ל ע ר ע צ י כ ע) — שמאדק אויפגערעגט, אויפגעבראכט.

מלבוש (מ א ל ב ע ש) — קלייד. מערצאל: מלבושים (מ א ל ב ו ש י ם).

מלוה (מ ע ל א ו ע) זיין — ארויסבאגלייטן.

מלוה־מלכה (מ ע ל א ו ע = מ א ל ק ע) — דער מאָלצייט, וואָס העלפּיגיעזע יידן פּראָווען שאבעסצוגאָבמם.

מלומדת (מ ע ל ו מ ד ע ס) — א ווייבקענעוודיקע.

מלובש (מ ע ל ו ו ע ש) — באקלייד.

מלחמה (מ י ל כ ָא מ ע) — דאָ: קאמה, אמפּערייי.

מליצה (מ ע ל י צ ע) — געקינצלטע שפּראָר.

מליץ־יושר (מ י י ל י ץ = י ו ש ע ר) — פּארטיידיקער, באשיצער.

„מלך" (מ י י ל ע ר) איבער אלע מלכים" (מ ע ל ָא כ י ם) — ווערטלעך: קעניג איבער אלע קענינען. מלכה (מ א ל ק ע) — קענינן.

„מלך־עליון" (מ י י ל ע ר = ע ל י ו ו ן) — נאָמען פון א געבעט.

מלמד (מ ע ל ָא מ ע ר) — לערער פון יידישע העלפּיגיעזע לימודים אין כיידער און יעשיוועע.

ממה־נפשך (מ י מ ָא נ ע פ ש ע ך) — אָדער־אָדער, אויגט פון די ביידע, סיי־ווי, אונטער יעדן פאל.

ממון־קרח (מ ָא מ ע ן = ק ו י ר ע ך) — געמיינט: שמאָרק רייך.

ממזר (מ א מ ז ע ר) — ווערטלעך: אן אומגעוועצלעך קינד לויטן העלפּיגיעזן נשואין. מעטאָפאָריש: כייטרער, דורכגעשריבענער מענטש; מינדערוועדטיקער.

ממילא (מ י מ י י ל ע) — פון זיך אליין, זעלבסטפארשטענדלעך.

ממיתן (מ י י מ י ס ן) — שמאַרק שלאָגן.

„ממקומך" (מ י מ ק ו י מ כ ָא) — נאָמען פון א געבעט.

ממש (מ א מ ע ש) — פאקטיש, ווירקלעך, טאקע, בוכשטעבלעך.

מן־הצד (מ י ן = ה א צ ד) — פון דער זייט.

מן־הסתם (מ י ן = ה א ס ט ָא ם) — מיסטאָמע.

מנהג (מ י נ ה ג) — איינפיר, שטייגער, טראדיציע. מערצאָל: מנהגים (מ י נ = ה ָא ג י ם). מנהג־העולם (מ י נ ה ע ג = ה ָא ו י ל ע ם) — ווי די וועלט פירט זיך.

מנורה (מ ע נ ו י ר ע) — א לייכטער מיט רערן.

מנחה (מ י נ כ ע) — דאָס פאראכמיקע דאוונען.

מנין (מ י נ י ן) — די צאָל פון וויניקסטנס צען העהוואקסענע יידן, וואָס דאוונען צען צוזאמען. מערצאָל: מנינים (מ י נ י ָא נ י ם). דער אנדערער מנין — דער ערשטער מנין פּלעגט נעווייגלעך דאוונען גאנץ פרי, שפּעטער — א צווייטער מנין אזוי.

מנינים (מ י נ י א ג י ם) — דאָ: ערמער צום דאוונען אין פּ־ווואמע היזער.

מניעה (מ ע נ י ע) — שטערונג, אָפּהאלט.

מסוגל (מ ע ם ו ג ל) — צוגעפּאסט; פּעיק.

מסוכן (מ ע ם ו ק ן) — געפערלעך.

מסחר (מ י ס כ ו ר) — האנדל, געשעפט, קאָמערץ.

מסירת־נפש (מ ע ס י ר ע ם־ג ע פּ ע ש) — זעלבסטאויפּאָפּערונג. דאָס שטעלן דאָס לעבן אין אַ געפאר.

מסכים (מ א ס ק י ם) זיין — אייגנשטימיק זיין, באשטיין, נאָכגעבן.

מסרן (מ א ס ע ר ן) — צוטראָגן, אָנקלאָגן, דענונצירן.

מסתמא (מ י ס ט א ָ מ ע) — וואָרשיינלעך, געווים.

מעביר (מ א ו ו ע ר) זיין די סדרה (ס ע ד ר ע) — דאָס לייענען די סערדע מיטן באַשטימטן ניגון.

מעלה (מ י י ל ע) — גוטע אייגנשאפט. מערצאָל: מעלות (מ י י ל ע ס).

מענה־לשון (מ י נ ע ־ל ָ ש ן) — דאָ געמיינט: אַ וואָמלונג פון כּפּעציעלע פּרוזען־געבעטן.

מערב (מ א ר ע ו) ־זייט — די זייט, וווּ די זון זעצט זיך.

מערכה (מ א ר ָ כ ע) — מאָזל, גליק, גוטער צופאַל, צוגעטראָפן.

מעת־לעת (מ ע ס ל ע ס) — א מאָג מיט א נאַכט.

מערכה (מ א ר ָ כ ע) — מאָזל, גליק, גוטער צופאל, צוגעטראָפן.

מעשה (מ י י ס ע, מ א נ ס ע) — פּאַסירונג, געשעענישׂ; מעשה־נורא (מ י י ־ס ע ־נ ו ר ָ ע) — א שרעקלעכע געשיכטע; מעשה־פלא (פּ ע ל ע) — ווונ־דערלעכע געשיכטע; גאָר קיין מעשה נישט — ס׳איז נישט צום איבערגעבן, צום דערציילן; זיך אָנטאָן אַ מעשה — זיך נעמען דאָס לעבן; מעשה־כּעגמט — לייטיש; מעשה־שפּאַציר — ווי שפּאַציר־גדיק.

מעשה־שטן (מ י י ס ע ־ס ָ ט ן) — דאָ: אויף צולאָכעם.

מעשים (מ י י ס י ם, מ א נ ס י ם) — מאטן; מעשים־טובים (מ י י ס י ם־ט ו ו י ם) — גוטע מאטן; ער ארבעט מעשים — ער באמיט זיך שטאַרק, מאכט אַגשטרענגונגען, קערט וועלטן.

מפיל (מ א פּ י ל) זיין — נישט אויסטראָגן דאָס קינד, געבוירן אַ טויטס.

מפקיר (מ א פּ ק י ר) זיין — וואוועקוואהרפן, אויבערלאָזן אויף העפקער, אויף גאָטס באראָס; מפקיר זיך זיין — אייגנשמעלן דאָס לעבן.

מציאה (מ ע צ י ע) — געפונענע זאך; ביליק געקויפטע זאך. מערצאָל: מציאות (מ ע צ י ע ס); מציאה־גדולה (ג ע ר ו י ל ע) — גאָר א גרויסע מציע; א כשרע (ק א ָ ש ו ע ר ע) מציאה — איראָניש: ס'האָט גישט קיין גרויסן ווערט.

מצבה (מ א צ ע ב ע) — אן אָנדערנק־שטיין אויף א קיווער. איראָניש: האָם פֿאָנעם, דער אָנגבליק.

מצווה (מ י צ ו ו ע) — ווויל־מאַכ; א רעליגיעזן געבאָט. פֿארדינט א מיצווע — דערפילט א רעליגיעזן געבאָט. מערצאָל: מצוות (מ י צ ו ו ע ס).

מציל (מ א צ י ל) געווען — אָפּגערעטעט.

מקבל (מ ע ק א ב ל) געווען אויף זיך — געגומען אויף זיך, זיך פארפליכטעט.

מקבל (מ ע ק א ב ל) געווען — באקומען, דערהאלטן.

מקבל־פּנים (מ ע ק א ב ל ־ פ ּ א ָ נ ע ם) זיין — באגעגענען, אויפנעמען, באגריסן.

מקבל־פּנים (מ ע ק א ָ ב ל ־ פ ּ א ָ נ ע ם) די מלאכי־השרת (מ א ל א כ ע ־ ה א ש א ָ ר ע ם) אין זעגען זיי מלוה (מ ע ל א ו ו ע) — געמיינט: מיט אזא מפילע.

מקום (מ א ָ ק ו ם) — אָרט. הָא: געגנט, פּראָווינץ. מערצאָל: מקומות (מ ע ק ו י מ ע ס). מקום קדוש (ק א ָ ד ע ש) — הייליק אָרט, ווי א בעסמעדרעש, א שול.

מקובלים (מ ע ק ו ב ל י ם) — מיסטיקער, קאבאליסטן, ווָאם פארנעמען זיך מיט קאַבאָלע.

מקח (מ ע ק ע ד) — פּריים.

מקיים (מ ע ק א ָ י ע ם) זיין — אויספירן, דערפילן.

מקנא (מ ע ק א ָ נ ע) זיין — גישט פארגינען; וועלן זיין אין יענעמס לאגע.

מקרב (מ ע ק א ר ע ו ו) זיין — דערנענטערן, פּראָפּעזשירן.

מראה (מ א ר ע) — אויסזען.

מרה־שחורה (מ ָ ר ע ־ ש כ ו י ר ע) — דערשלָאָגנקייט, טרויער, אומעט.

מרוצה (מ ע ר ו צ ע) וועלן — אייגווילליקן, מאסקים זיין.

מרחץ (מ ע ר כ ע ץ) — באָד.

מרעיש־עולם (מ א ר י ש ־ א ו י ל ע ם) זיין — געמיינט: ס'זאָל מיט אים קלינגען די וועלט.

משא כבידה (מ א ס ע ק ו ו י ר ע) — שווערע לאסט.

משוגע (מ ע ש ו ג ע) — צעמישט, דול. מערצאָל: משוגעים (מ ע ש ו ג ָ י ם).

משוגעת (מ ע ש ו ג ָ א ם) — צעדולמקייט.

משולחת (מ ע ש ו ל ׳ח כ א ם) — אָנשיקענישׂ, שלאק.

משונה (מ ע ש ו נ ׳ע) — מאָהנע; משונה־ווילד — אויסטערליש ווילד; משונה תנועות (מ נ ו ע ׳ם) — מאָהנע מינעס, אָנשטעל׳.

משורר (מ ע ש ו י ר ע ר) — זינגער; באָריסט. מערצאָל׳: משוררים (מ ע ש ׳א ר ׳י ם).

משוררות (מ ע ש ׳א ר ׳ע ר ׳ע ם) — דאָם פאר פון מעשוירער.

משיח (מ א ׳ש י ׳ע ד) — ווערטל׳ער: דער געזאלבטער, דער דערלייזער, וואָם ווערט לויט דער רעליגיעזער פאָרשטעלונג, אויסלייזן דאָם יידישע פאָלק; וואַרטן כיז מאָשיעך ווערט קומען — ווארטן ביז אייביק, זיך נישט דערווארטנדיק.

משכון (מ א ׳ש ק ן) — פארזעצטע זאך. מערצאָל׳: משכונות (מ א ׳ש ק א ׳נ ׳ע ם). פארמשכונט — פארזעצט. משכונט — דאָס פארנעמען זיך מיט נעמען פארזעצטע זאכן אויף פראָצענט.

משכיל (מ א ׳ס ק י ׳ל) — אויפגעקלערטער.

משלח (מ ע ש א ׳ל י ׳ע ד) זיין — נעבן דעם ווענ, אויעקשיקן, אוועקפאטערן.

משפחה (מ י ׳ש פ א ׳כ ׳ע) — פאָמיליע, קרויוועשאפט, מערצאָל׳: משפחות (מ י ׳ש פ א ׳כ ׳ע ם).

משל (מ א ׳ש ׳ל) — דאָ: פארגלייך, מערצאָל׳: משלים (מ ע ש א ׳ל י ׳ם).

משמח (מ ע ׳ס מ ׳ח י ׳ע ד) זיין — פרייליך מאכן; משמח חתן עם הכלה (מ ע ׳ס מ ׳ח י ׳ע ד כ א ׳ס ן א ׳י ם ה א ׳ק א ׳ל ׳ע) ווערטל׳ער: וואָם מאכט פרייליך דעם כאָסן מיט דער קאָלע.

משרת (מ ע ש א ׳ר ׳ע ם) — באדינער. מערצאָל׳: משרתים (מ ע ש א ׳ר ׳ם ׳י ם); משרתל (מ ע ש א ׳ר ׳ע ס ׳ל) — שיק־יינגל.

משקה (מ א ׳ש ק ׳ע) — געטראנק פון ברענפן, ווייז און דאָס גלייכן.

מתיקות (מ ׳ס י ׳ק ׳ע ם) — זיסקייט, פארגעניגן

מת (מ ׳ע ׳ם) — טויטער. באָרמינאָן. מערצאָל׳: מתים (מ י ׳י ׳ם).

מתמיד (מ א ׳ס מ ׳י ׳ד) — פליייסיקער.

מתנה (מ א ׳ט א ׳נ ׳ע) — געשאנק, פרעזענט. מערצאָל׳: מתנות (מ א ׳ט א ׳נ ׳ע ם).

מתפלל (מ י ׳ס פ א ׳ל ׳ל) זיין — דאוונען.

נאמנות (נ ע מ ָא נ ע ס) — אויפן וואָרט, אויפן ערן=וואָרט.

נבהל ונשתומם (נ י ו ל ו ו ע נ י ש ט ו י מ ע ס) — דערשראָקן און פאַרוווּנדערט; שטאַרק איבערראַשט.

נביא — דאָ: פּאָרויסזאָגער.

נבלה (נ ע ו ו י ל ע) — געפּיגערט באשעפענים; העסלעבער, געמיינער מענטש.

נגיד (נ ָא נ י ד) — רייכער מענטש. מערצאָל: נגידים (נ ע נ י ד י ם). נגידית (נ ע נ י ד ע ס) — רייכע פרוי.

נגינה (נ ע נ י נ ע) — געזאַנג.

נדבה (נ ע ד ָא ו ע) — געלט=געשאַנק אן אָרעמאַן. מערצאָל: נדבות (נ ע ד ָא = ו ע ס).

נדן (נ א ד ן) — דאָס געלט, וואָס דער כאָסן באקומט פון דער קאַלעס עלטערן.

נדר (נ ע ד ע ר) — דעליגיעזע זעלבסט=פאַרפליכטונג. מערצאָל: נדרים (נ ע ד ָא ר י ם).

נהרג על פּחות משוה פרוטה (נ ע ה ע ר ע נ ט ָא כ ע ס מ י ש ָא ו ע פ ר ו ט ע) — א מענטש, וואָס איז גרייט זיך לאָזן האַרגענען איבער א זאַך, וואָס איז קיין גראָשן נישט ווערט.

נוגע (נ ו ג ע) — באַטראָפן, באַריכט, אָנגיין.

נוהג (נ ו ה ג) זיין זיך — זיך פירן.

נוסח (נ ו ס ע ח) — סטיל. דאָ: פּראָדוציאָנעלע מעלאָדיע.

ניקם (נ ו ק ע ם) זיין — זיך אָפּרעכענען, נעמען נעקאָמע.

נושא=חן (נ ו ס ע = כ י ן) זיין — געפעלן ווערן.

נחלה (נ ַא כ ל ע) — אייגנטום.

נחמה (נ ע כ ָא מ ע) — טרייסט.

נחת (נ ַא כ ע ס) — האַנאָע, גליק, פרייד.

נחת=רוח (נ ַא כ ע ס = ר ו ע ך) — גייסטיקער פאַרגעניגן.

ניגון (נ י ג ו ן) — מעלאָדיע. מערצאָל: ניגונים (נ י ג ו נ י ם).

ניחא (נ י כ ע) — זיין אָנגענעליגט, אָנגענעם, צום האַרצן; רעכט.

נמאס (נ י מ ע ס) ווערן — דערעסן. פאַרמיעסט ווערן. נמאס ומאוס (נ י מ ע ס ָא ו מ ָא ע ס) — שטאַרק פאַרהאַסט, עקלדיק.

ניצול (נ י צ ל) ווערן — געראַטעוועט ווערן.

נישקשה (נ י ש ק ָא ש ע) — נישט שלעכט; נישט געזאָרגט; ס'מאַכט נישט אויס.

נס (נ ע ס) — וווּנדער. מערצאָל: נסים (נ י ס י ם). נסים ונפלאות (נ י ס י ם ו ע נ י פ ל אָ ע ס) — וווּנדער איבער וווּנדער.

נסיעה (נ ע ס י ע) — רייזע.

נע־ונד (נ א ו ע נ א ד) — וואָגל; נישט האָבן קיין באשטענדיק אָרט.

„נעילה" (נ י ל ע) — פאר־נאכטיקע יאָנקיפּורדיקע תּפילה.

נפלאה (נ י פ ל אָ ע) — וווּנדערלעכע; אויסטערלישע.

נפקא־מינה (נ א פ ק ע־מ י נ ע) — אונטערשיד.

נפש (נ ע פ ע ש) — מענטשלעך באשעפענישׂ; פארשוינדל. מערצאָל: נפשות (נ ע פ א ש ע ס). נפש־אחת (נ ע פ ע ש־א כ ע ס) — אין וועזן, איין געשאָפענע.

נקבה (נ ע ק ע ב ע) — פרוי, פרויענצימער. מערצאָל: נקבות (נ ע ק ע ב ו ע ס).

„נקדישך" (נ א ק ד י ש אָ ך) — נאָמען פון א תּפילה.

נשמה (נעשאָמע).

נתפעל (נ י ס פ ּ ע ל) וועזן — אנטציקט וועזן, איבערראַשט וועזן.

ס.

סביבה (ס ו ו י ו ע) — געגנט; מיליע, מענטשלעכע ארומרינגלונג.

כברה (ס ו ו אָ ר ע) — מיינונג, גיראַנק. מערצאָל: סברות (ס ו ו אָ ר ע ס).

סגולה (ס ג ו ל ע) — מיטל, הילונג. מערצאָל: סגולות (ס ג ו ל ע ס).

סדר (ס י ד ע ר) — א אָרדענונג.

סדרה (ס ע ד ר ע) — אָפּטייל פון כומעש.

כובל (ס ו י ו ע ל) זיין — לייזן, פארטראָגן, דולדן, מאַלעריזן.

סוד (ס אָ ד) — גיהיימעניש. מערצאָל: סודות (ס ו י ד ע ס). זיך געסודעט — געשושקעט, גערעדט שטיל אויפן אויער.

סוחר (ס ו י כ ע ר) — העגדלער, קרעמער, האנדלסמאַן, קאָמערסאַנט. מערצאָל: סוחרים (ס אָ כ ו ר י ם).

סוכה (ס ו כ ע) — א מין בייטל, אין וועלכן פרומע ייִדן עסן אינעם אָנטעו סוקעס. מערצאָל: סוכות (ס ו כ ו ע ס).

סוף (ס אָ ף) — ענדע, שלום.

סחורה (ס כ ו י ר ע) — שטאָף; האנדלס־קענגשטאַנד. וועיט אויך באַנוצט אין איראָנישן זין: א וואושנע סכוירע.

סיבה (סיבע) — אורזאך. מערצאל: סיבות (סיבעס).

סידור (סידער) — געבעטבוך. מערצאל: סידורים (סידורים).

סיום (סיעם) — דאס פארענדיקן; די פייערונג, וואס ס'מאכן רעליגיעזע ייִדן, ווען זיי פארענדיקן א טייל פון מאלמוד.

סימן (סימען) — צייכן. מערצאל: סימנים (סימאנים).

סך (סאך) — א גרעסערע צאל. סך־הכל (סאך־האקל) — די לעצטע סומע, די אונטערשטע שורה.

סכך (סכאך) דאס, מיט וועלכן די סוכה וועלט צוגעדעקט.

סכנה (סאקאנע) — גיפאר. מערצאל: סכנות (סאקאנעס). סכנות־נפשות (סאקאנעס־נעפאשעס) — לעבנס־גיפער־לעך.

סליחות (סליכעס) — אומלכע תפילות.

סם (סאם) — גיפט; סם־המות (סאם האמאוועס) — גיפטער־לעכער גיפט; ביטער.

סעודה (סודע) — פייערלעכער מאלצייט. מערצאל: סעודות (סודעס).

ספורי־מעשיות (סיפורי־מיסעס) — געשיכטן, פאנטאסטישע דערציילונגען.

ספק (ספֿעק) — אומזיכער; צווייפל. מערצאל: ספקות (ספֿייקעס).

ספר (סיפֿער) — בוך מיט ייִדיש־רעליגיעזן אינהאלט; געמיינט אויך די תורה. מערצאל: ספרים (ספֿארים).

ע.

עבד־כנעני (עוועד־קנאני) — אייביקער קנעכט.

„עבודה" — אָפּטייל פון יאָנקיפּעראיקן האוועגען; א הייליקע ארבעט.

עבירה (אוויירע) — זינד, פאראב־עכן; א שאָד. מערצאל: עבירות (אוויירעס).

עגמת־נפש (אגמעס־נעפֿעש) — האארצוויטיק, פאראדרוס.

עד־היום (אד־האיעם) — ביזן הייגטיקן טאָג.

עדה (אירע) ייִדן — א גרופּע ייִדן.

„עוד יזכור לנו" (אויך יזכער לאָנו) — א טפילע.

עובדא (אוועדע) — באשעפטיקונג, טועכץ.

עוולה (אַוולע) — אומרעכט, אומגערעכטיקייט, קריווּדע. מערצאָל: עוולות (אַוולעס).

עול (אָל) — יאָך, לאסט, שווערע פליכט.

עולם (אויללעם) — געזעלשאפט; פובליקום; פארזאמלטע מענטשן; אויף דעם עולם — געמיינט: אויף דער ווירקלעכער וועלט. עולמות (אויללעמעס) — וועלטן. עולם־הבא (אויללעם־האבע) — „יענע וועלט", לויט דער רעליגיעזער פאָרשטעלונג. עולם הדמיון (אויללעם האדימיון) — פאנטאַסטישע וועלט. עולם־התוהו (אויללעם האטויהו) — כאַאָטישע וועלט. עולם־התוהוניק — לויט דער אבערגלויבערישער פאָרשטעלונג — אן ארומבלאָנדזשענדיקע נעשאָפענע.

עונג־שבת (אויגע־שאבעס) — שאבעס־פארגעניגן.

עוף (אָף) — הון. מערצאָל: עופות (אויפעס).

עושר (אויישער) — גוויר; הון: רייכקייט.

עזות (אזעס) — געוואגטקייט, אומפארשעמטקייט, פרעכקייט. עזות־פנים (אזעס־פאָנעס) — פרעכער, אומפארשעמטער.

עין־הרע (אינהאָרע) — בייז, שלעכט אויג, אָדער ווי דאָס פאָלק דריקט זיך אויס: „גוט אויג".

עיפוש (אייפעש) — שמוץ, אומריינקייט.

עיקר (אייקער) — הויפט־זאך, דאָס וויכטיקסטע.

עכברושים (אכבערוישים) — לאָבוסעס, שאָדן־מאכערס.

על אפם ועל חמתם (אל אפאָם ועאל כאמאָם) — קענן וויער ווילן.

על־חטא (אל־כעט) — א תפילע.

על־כל־פנים (אל־קאָל־פאָנעס) — אויף יעדן פאל; סיי ווי; וויניקסטנס.

על כרחם (אל־קאָרכאָם) — מיט געוואלד, נעצווונגענערהייט.

על פי (אל־פי) — לויט, דורך.

על־פי־דין (אל־פי־דין) — לויטן רעליגיעזן געזעץ.

על־פי־דרך־הטבע (אל־פי־דערערך־האטעווע) — אויפן נאַטירלעכן שטייגער.

על־פי־טעות (אל־פי־טאָעס) — דורך א פאהזן.

על־פי־יושר (אל־פי־יוישער) — לויט נערעכטיקייט, לויט מענטשלעכקייט.

על־פי־מקרה (אל־פי־מיקרע) — צופעליק, דורך א צופאל.

עול־רגל־אחת (אָל־רַעגל־אַכאָס) — אויף איין פוס, שנעל.

עליה (אַלְיָע) — האָס אויפרופן צו דער תורה.

עליו השלום (אָלָאוו האַשאָלעם) — א צושפרוך, וואָס רעליגיעזע יידן בַאָנוצן, וועו מע רעדט וועגן א פארשטאָרבענעם מאנסביל. עליה השלום (אָלעאָ האַשאָלעם) — וועגן א פרוי.

עמוד (אָמער) — א שטענדער, ביי וועלכן ס׳ראווגט דער כאזן.

עני ואביון (אָניי וועיוין) — א גרויסער אָרעמאן.

ענין (איניען) — אָנגעלעגנהייט; זאך; פראָבלעם; פראגע; אינטערעס. מערצאָל: ענינים (איניאָנים).

ענין־בעלי־הביתישקייט (איניען־באַלעבאָטישקייט) — וויכטיגע שאפטם־פראגן.

ענין־הנגינה (איניען־האָנגינע) — וואָס געהער זיך אָן מיטן נעזאנג.

ענין־החזנות (איניען כאזאָנעס) — ד׳ פראגע וועגן כאזאָנעס.

עסק (איסעק) — וועזן; געשעפט, אונטערנעמונג. מערצאָל: עסקים (אסאָקים).

עיסקא (איסקע) — פראָצענט.

עצה (אייצע) — ראָט; אויסוועג. מערצאָל: עצות (אייצעס).

עקרה (אקאָרע) — קינדערלאָזע פרוי.

עקשנות (אקשאָנעס) — איינגעשפאָרטקייט; פארהעקשנט — איינגעשפארט.

ערב (ערעוו) — א מאָל פריער.

ערך (ערעך) — דורכשניטלעך, דורכשניטלעכע צאָל; — אָן א שיעור אוו אָן אן ערעך — זייער א סאך.

ערל (אָרל) — א פויער. מערצאָל: ערלים (אריילים).

עשירות (אשירעס) — רייכקייט.

עשו (אייסעוו) — באצייכענונג פון א נישט־יידן (שאָוויניסטישער אויסדרוק); זידל־וואָרט, נעמיינט: שלעכטער, בייזער מענטש; נאָמען פונעם אויספאָטער יאַנקעוום ברודער.

פ.

פאה (פייע) — האָס האָר־קרייזל, וואָס רעליגיעזע יידן לאָזן וואקסן לעבן אויער אויף דער באק. מערצאָל: פאות (פייעס). ס׳ליגט אים אין הער ליגקער פייע — ס׳אינטערעסירט אים נישט.

פגירה (פּעגירע) — א שוואכע, קראנקע בעהיימע; א פויל פערד. מערצאל: **פגירות** (פּעגירעס). א טויט; מאכן זיך ווי געפּיגערט — מאכן זיך, ווי מע וווייסט פון גאָרנישט. פיגערט גאָר א גראָשן — קומט אים פאר א גראָשן.

פגר (פּיגער) — א טויטע בעהיימע, פערד און דאָסגלייכן; פּעגירע.

פדיון (פּידיון) — לייזעכץ; דאָס געלט, וואָס מע פּלעגט געבן א גוטן=ייד: מערצאל: **פדיונות** (פּידיונעס).

פה=קדוש (פּע=קאָדעש) — מיט א פּה=קדוש — דאָ געמיינט: מיט דער עמעסער שפּראך.

פוטיפרע (פּוטיפערע) — א געשטאַלט פון דער ביבל; א זינריקע פרוי.

פוסק (פּוסק) — אויטאָריטעט, וואָס אנטשיידט אין רעליגיעזע פראגן.

פועלן (פּועלן) — אויסווירקן, אויספירן, דערגרייכן.

פורים (פּורים) — נאָמען פון א יאָנטעווו.

פורעניות (פּורענעס) — בראָך, פּלאָג, שלאָק, אָנשיקענעש.

פחד (פּאכער) — שרעק, מערצאל: **פחדים** (פּכאָדים).

פטור (פּאָטער) ווערן — פריי ווערן, זיך אָפּטשעפּן.

פטרן (פּאטערן) — זיך באפרייען; איבערהפירן, קאליע=מאכן.

פלוניתטע (פּלוניסטע) — ווייב.

פנים (פּאָנעם) — נעזיכט; אויסזען. מערצאל: **פניטער** (פּענימער).

פנים=אל=פנים (פּאָנעם=על=פּאָנעם) — פערזענלעך.

פסול (פּאָסל) — וואָס מע מאָר נישט באנוצן לויטן רעליגיעזן געזעץ; וואָס איז נישט צום באנוצן.

פסוק (פּאָסוק) — די ביבל; זאץ פון דער ביבל. ווי אין פּסוק שמייט — ווי ס'שטייט צו זיין.

פסח (פּיסעך) — נאָמען פון דעם פרילינג=יאָנטעווו, וואָס פרומע יידן פייערן צום אָנדענק פון באפרייט ווערן פון דער שקלאָפערייַ אין עגיפּטן.

פסק (פּסאק) — אורטייל; אָפּשניט; שטראָף.

פסקענען (פּאסקענען) — אורטיילן, אנטשיידן.

פרוכת (פּאָרוכעס) — דאָ: א טוך.

פרוש (פּאָרעש) — א ייד, וואָס זאָגט זיך אָפּ פון פאמיליען=לעבן און גיט זיך אָפּ נאָר מיט לערנען טוירע און דינען גאָט.

פרט (פּראט) — קעגנזאץ פון קלאל; הינזיכט.

פרי (פּיר) — פרוכט, אויפס. מערצאל: **פרות** (פּיר).

פּרוץ (פּאָרעץ) — גוט־באַציצער; האַר, באַלעבאָס; מעיובעם. מערצאָל: פּריצים (פּרי צים). פּריצה (פּרי צע) — ווייבלעכע פּאָרם פון פּריץ. מערצאָל: פּריצות (פּרי צעס).

פּרנסה (פּאָרנאָסע) — דאָס פּאַרדינען אויף אויסהאַלטונג, אויף עקזיסטענץ. מערצאָל: פּרנסות (פּאָרנאָסעס).

פּרק (פּיי רעק) — דאָ געמיינט: דעם מאַלמורישן „אָוועס".

פּרשה (פּאָרשע) — קאַפּיטל פון בומעש.

פּשוט (פּאָשעט) — איינפאַך, פּראָסט, געוויינלעך.

פּשט (פּשואָט) — קלאָרע אויסמיטשונג; זין.

צ.

צד (צאָד) — זייט, אין הינזיכט פון קרויוועשאפט; זיין אויף עמעצנס צאד — האַלטן מיט יענעם, אָפּגעבן יענעם געדאנק. מערצאָל: צדדים (צדאָדים).

צדיק (צאַדיק) — ערלעכער, פרומער ייד; גוטער ייד. מערצאָל: צדיקים (צאַדיקים).

צדקה (צדאָקע) — הילף פאר אָרעמע; צדקה־פושקע — א פושקע, אין וועלכער מע וואַרפט אריין נעדאָוועס.

„צדקה תציל ממות" (צדאָקע טאַציל מימאָוועס) — צדאָקע האַטע־וועט פון טויט.

צוואה (צאַוואָע) — אָנזאָג פאַרן שטאַרבן, טעסטאַמענט. מערצאָל: צוואות (צאַוואָעס).

צו־להכעיס (צו־לאַכעס) — צום פאַרדרוס.

צורה (צורע) — געזיכט, אויסזען, פּאָרם; פּאָנעם.

צורר היהודים (צוירער־האיעהודים) — ייִדן־פיינט; אנטיסעמיט.

ציצה (ציצע) — דאָס פּרעמחל פון א לייבצודעקל. מערצאָל: ציצית (ציצעס).

צניעות (צניעס) — שעמעזודיקייט; קענזאץ פון אויסגעלאסנקייט.

צער (צאָר) — פּאַרדרוס, האַרצווייטיק. צער בעלי חיים! (צאָר בעלע כאָים) — האַכמאָנעס אויף לעבעדיקע באַשעפענישן.

צרה (צאָרע) — אומגליק, לייַדן; שלאָס. מערצאָל: צרות (צאָרעס).

קבלה (קאַבאָלע) — מיסטישע ייִדישע לערע.

קבצן (קאבצן) — בעטלער, גרויסער אָרעמאַן. מערצאָל: קבצנים (קאַבצאָנים).

קבר (קיוור) — גרוב פֿאַר א טויטן. ביזן קיוווער אריין — ביזן טויט.

קדושה (קעדושע) — הייליקע מפּילע.

קדוש, קדוש (קאָדויש, קאָדוש, קאָדויש) — שפּרינגען ק.ק.ק. — ווען די האוועגער וואָגן די ווערטער דרייַ מאָל, שפּרינגען זיי אונטער.

קדיש (קאדיש) — א טפּילע נאָך א טויטן; א זון.

קדמונים (קאדמוינים) — נאָר אלטע ציימן.

קדחת (קאדאָכעס) — —פּיבער; א קרענק.

קהל (קאָהאָל) — דאָ: די אָנפּירונג פון דער יידישער רעליגיעזער געזעלשאפֿט.

קודם־כל (קוידעם־קאָל) — צום אלעם ערשטן, פּריער פון אלץ.

קול (קאָל) — שטים; בייקול — דינע שטימע. קול פון בת־היענה (באַם־האָאָנע) — א ווייַד קאָל. קולות (קוילעס) — שטימען, קלאַנגען; געשרייען; קולי־קולות (קוילעקוילעס) — גרויסע געוואלדן, גרויסע געשרייען.

קונדס (קונדעס) — שטיפּער. מערצאָל: קונדסים (קונדיסים).

קונה (קוינע) — קויפער, קליענט, קונה. מערצאָל: קונים (קוינים).

קונה־שם (קוינעשעם) געוואָרן — באַרימט געוואָרן.

„קטורת, אשרי, שמונה עשרה" — פּארשידענע טפּילעס.

קידוש (קידעש) — א טפּילע פּאַרן טרינקען ווין אָדער ברענפן שאַבעס אין יאָמטוו. מאכן קידוש — וואָגן די דערמאָנטע טפּילע אין אויסטרינקען.

קליפה (קליפּע) — דאָ: גישטיגקייט, טיוול; שלעכטע פרוי. מערצאָל: קליפות (קליפּעס).

קללה (קלאָלע) — שעלטן־ווערט, שעלטונג. מערצאָל: קללות (קלאָלעס).

קנאה (קינע) — גישטיגקייט־פּאַרגינערייַ.

קנס (קנאַס)־מאָל — מאָלצייט ביים שרייבן טנאָאים.

קרבן־עולה (קאָרבן־אויפֿע) — אָפּפּער.

קרבן־מנחה־סידור (קאָרבן־מינכעסידער) — נאָמען פון א סידער פּאַר ווייבער.

קרוב (ק ָ ר ע ו) — פֿאַמיליע=מיטגליד. מערצאָל: קרובים (ק ר ו ׳ ו ו י ם).

קרוע=בלוע (ק ר ו ע = ב ל ו ע) — אָפּגעשלינסן, אָפּגעשלינסן.

קריאת=שמע (ק ר י ש ׳ מ ע) — א טפּילע פֿאַרן לייגן זיך שלאָפֿן.

קרן (ק ע ר ן) — גרונט=קאַפּיטאַל, גרונטיקעם; פֿאַרמעגן.

קשיא (ק א ש ׳ ע) — פּראָבלעם. מערצאָל: קשיות (ק א ש ׳ ע ׳ ם). קלאָץ=קשיות — נאַרישע, אומגעלומפּערטע פּראָבלעמס.

ר.

ראיה (ר א ׳ י ע) — באַווייז, מערצאָל: ראיות (ר א ׳ י ע ׳ ם).

ראש=השנה (ר ָ א ש ׳ ש ָ נ ׳ ה) — נאָמען פֿון דעם יאָנטעוו, פֿון וועלכן דעליגיעזע ייִדן רעכענען נייַ=יאָר.

ראש=חודש (ר ָ א ש ׳ = כ ו ׳ ר ע ש) — אָנהייב מאָנאַט. בעגמשן ראָש=כויִדעש — זאָגן געוויסע טפּילעם אין שייכעם מיטן נייַעם כויִדעש.

ראשית (ר י י ש ׳ ע ׳ ם) — ערשטנס.

רב (ר ָ ב ׳ ו) — מערצאָל: רבנים (ר א ׳ ב ָ נ ׳ י ם).

רב (ר ע ב) — א מיטל. פֿאַרקירצט — ר׳.

רבונו=של=עולם (ר י ׳ ב ו ׳ נ ׳ ע ׳ = ש ׳ ע ל = ׳ א ו ׳ ל ָ ם) — האר פֿון דער וועלט; גאָט.

רבי (ר ׳ ע ב ׳ ע) — לערער, מעלאַמער פֿון א כייִדער; גומער=ייִד.

רגילות (ר ׳ ע ג ׳ י ל ׳ ע ׳ ם) — געווויינהייט.

רגע (ר ׳ ע ג ׳ ע) — ווייַלע. מערצאָל: רגעים (ר ׳ ע ג ׳ ע ׳ ם).

רוגז (ר ו ׳ ג ׳ ע ׳ ז) — פֿאַרדרוס; צאָרן, קאַם.

רוח (ר ו ׳ ע ד) — מייַוול. מערצאָל: רוחות (ר ו ׳ כ ׳ ע ׳ ם).

רוחניות (ר ו ׳ כ ׳ נ ׳ י ׳ ע ׳ ם) — גייַסטיקייט; דער קעגנזאַץ פֿון גאַשמיעם; פֿיזישע שוואַכקייט.

רופא (ר ו ׳ י פ ׳ ע) — פֿעלדשער.

רוצח (ר ו ׳ צ ׳ י ׳ ע ד) — באַנדיט, שלעכטער מענטש. מערצאָל: רוצחים (ר ָ צ ׳ ח ׳ י ם).

רחל (ר ָ כ ׳ ל) — נאָמען פֿון א פֿרוי; ביבל=פֿערסאָנאַזש.

רחמנא=ליצלן (ר א ׳ כ ׳ מ ָ נ ׳ ע ל ׳ י צ ׳ ל ָ ן) — זאָל גאָט אויסהיטן, באהיט גאָט.

רחמים (ר א ׳ כ ׳ מ ׳ י ם) — דערבאַרעמקייט, ראַכמאָנעס.

רחמנות (ר א כ מ א נ ע ס) — בארעמהארציקייט; מיטמענטל, מיטלייד; רחמנות־פנים (פ א נ ע ס) — נעבעסריק אויסזען.

רח"ש (ר א כ א ש) — דאָס געלט, וואָס מע גיט דעם ראָו, כאזן, שאמעס. דאָ געמיינט: שאהכאָנעס־געלט.

ריח (ר י י ע ד) — גערוד, אראָמאט. מערצאָל: ריחות (ר י י כ ע ס).

רי"ש־אלפים (ר י י ש־א ל פ י ם) — צווי הונדערט טויזנט.

רכילות (ר ע כ י ל ע ס) — בארערעריי; רכילות־פרייבן — בארדן, פארשוארצן עמעצן.

רעיון (ר א י ע ן) — געראנק. מערצאָל: רעיונות (ר א י ו נ ע ס).

רעש (ר א א ש) — נערודער, טומל, רויש, אויפרודערונג.

רפואה רעפועע) — היל־מיטל, רעצעפט; חיילונג. מערצאָל: רפואות (ר ע פ ו ע ס).

רצון (ר א צ ן) — ווילן.

רציחה (ר ע צ י כ ע) — גשוואָלד, אומרעכט. מלא (מ א ל ע) רעציכע — שרעקלעך אויפגעבראכט.

רק (ר א ק) — נאָר, בלויז; דורכאנאנד.

רשות (ר ע ש ו ס) — באזיץ; אויפזיכט.

ש.

„שאגת־ארי־קול" (ש א ג א ס־א ר י־ק א ל) — א שמיס פון א לייב.

„שאו ידיכם" (ס א ו י ע ד י כ ע ס) — א מפילע ביים וואשן זיך צום עסן.

שאול־תחתיה (ש א ל־ט א כ מ י ע) — גיהנום.

שאלה (ש י י ל ע) — פראגע. מערצאָל: שאלות (ש י י ל ע ס).

שבועה (ש ו ו ע) — דאָס שווערן. מערצאָל: שבועות (ש ו ו ע ס).

שבועות (ש ו ו ע ס) — נאָמען פון א יאָנטעוו.

שבח (ש ו א ר) — לויב, לויב־געזואנג; קאָמפּלימענט. מערצאָל: שבחים (ש ו א כ י ם).

שבע ברכות (ש ע ו ע־ב ר א כ ע ס) — זיבן בראָכעס, וואָס ווערן געזאָגט לויט מינעג אויף מאָרגן נאָך א כאסענע ביים „שלייער־וואהרמעס".

שבעה (ש י ו ע)־זיצן — דאָס זיצן זיבן טעג אויף דערד נאָך א טויטן.

שבת (שאבעס) — מערצאל: שבתים (שאבאסים). שבת־קודש (קוידעש) — דער הייליקער שאבעס; שבתדיק — פייערלעך; „שבתים" באשטעלן — נעמיינט: באשטעלן וווּ צו דאווענען שאבעס אלס באזן.

שבת־חזון (כאזאן) — אייגער פון די זומערדיקע שאבאסים.

שבת־מלכתא (שאבעס־מאלקעס) — די פרינצעסין שאבעס.

שד (שעד) — מערצאל: שדים (שיידים) — טייוול, טייוולאנים.

שדכן (שאדכן) — דער פאחמיטלער, וואס פירט אויס שידוכים. מערצאל: שדכנים (שאדכאנים); געשדכנט — נערעדט א שידוך.

שדכנות (שאדכאנעס) — די פונקציע פון א שאדכן; שדכנות־נעלט — באלוי־נונג פאר אויספירן א שידוך.

„שהחינו" (שעכעאנו) — ווערטלעך: וואס מיר האבן דערלעבט. אזא בראכע איבער עפעס א גליקלעך געשעניש און דאנקגלייכן.

שהיות (שיעס) — נישט מאכן קיין שהיות — נישט אפשלעפן.

„שהכל נהיה בדברו" (שאקל נייע בידוואָרוי) — בראכע איבער געטראנקן און שפייזן.

שוחט (שוכעט) — דער וואס קוילעט אויפעם און דעסגלייכן לויטן ייהדישן ריטואל. מערצאל: שוחטים (שאכטים).

שוטה (שוטע) — נאר. מערצאל: שוטים (שוטים).

שום (שום) — קיין; וועלכן ס'איז.

שונא (סוינע) — פיינט: מערצאל: שונאים (סאנים). שונא־ישראל (יסראעל) — יידן־פיינט. שונא־ציון (סאנע־ציען) — די פיינט פון ציון.

שומר (שומער) — א היטער. שומר ומציל (אומאציל) זיין — אפהיטן און האשוועון.

שופר (שופער) — א בלאזהארן.

שורע (שורע) — שוהרע; דיי.

שורש (שוירעש) — וואורצל; פיגעם שורש, נעמיינט: פון וואגען עם שטאמט.

שותף (שוטעף) — מיטבאטייליקטער, מיטבאזיצער. מערצאל: שותפים (שוטפים). שותפות (שוטפעס) — מיטבאטייליקונג, מיטבאזיץ.

שחרית (שאכרעס) — מארגן־טפילע.

שטן (סאטן) — טייוול, פארפירער. שטן־מקטרג (מעקאטרעג) — בייזער גייסט.

שייך (שייך) — באלאנגט, געהער, באציט זיך; וואס איז שייך? — נעמיינט: וואס איז דאָ צו רעדן. שייכות (שייכעס) — צוזאמענהאנג, באציונג, פארהעלטעניש, אנגעהעריקייט, נעמיינזאמעס.

שיכור (ש י ק ע ר) — באזויפענער.

שיעור (ש י ע ו ר) — מאָס, א צאָל.

שיר־השירים (ש י ר = ה א ש י ר י ם) — א ליבע־פּאָעמע, וואָס איז בײַ דעליגיעזע יידן פאַרהייליקט.

שכינה (ש כ י נ ע) — גאָט; געטלעכע הייליקייט; גאָטס גייסט.

שכירות (ס כ י ר ע ס) — לוין, געהאלט.

שכל (ס י כ ל) — פארשטאַנד, געהאנק, לאָגיק; דער שכל איז מחייב (מ ע נ א י ע ו) — אזוי איז די לאָגיק.

שכן (ש א ָ כ ן) — מיטוווינער, דער וואָס ווויינט נאָענט; לאָקאַטאָר. מערצאָל: שכנים (ש כ י נ י ם). שכנה (ש כ י נ ע) — שאָכנטע. מערצאָל: שכנות (ש כ י נ ע ס).

שכר־לימוד (ס כ א ר = ל י מ ו ד) — לערנגעלט.

שלח־מנות (ש א ל ע כ מ ָ נ ע ס) — פּורים־מאַטאָנעס.

שלום (ש א ָ ל ע ם) — פרידן; שלום־מאכן — איבערבעטן. אָפּגעבן שלום — באגריסן. שלום־בית (ב א י ע ם) — דאָס האַרמאָניש צוזאַמענלעבן פון מאן און ווייב. שלום־עליכם (ש א ָ ל ע ם א ל י כ ע ם) — אלטער יידישער באגריסונגס־פאָרמול.

שלושים (ש ל ו י ש י ם) — די ערשטע דרייסיק טעג נאָך עמעצנס טויט.

שליח (ש ע ל י ע ד) — א קוריער. שליח־מצווה (מ י צ ו ו ע) — א שליעך צו מאַן א ווויכטיקן. שליח ציבור (צ י ב ע ר) — דער וואָס רעדט אין נאָמען פון דער גאנצער געזעלשאַפט; כאַז.

שלימזל (ש ל י מ א ז ל) — דאָ: אן אומגליק.

שם (ש ע ם) — א נאָמען; באקומען א שם — בארימט ווערן; שם־דבר (ד ָ א ָ ב ָ ר ָ ו ע ר) — א בארימטע זאַך; שמעון — זיין באקאַנט.

שמדן (ש מ א ד ן) זיך — אריבערגיין פון יידישן גלויבן אויף אן אנדער גלויבן.

שמונה עשרה (ש מ ו נ ע ־ ע ס ר ע) — אזא תפילע. שמיליע שמונה־עשרה — וואָס דער אויבאָם זאָגט שמיליערהייט.

שמורה־מצה (ש מ ו ר ע = מ א צ ע) — מצה, וואָס ווערט ספּעציעל צוגעגרייט פאר גאָר פרומע יידן.

שמחה (ס י מ ח ע) — פרייד; געלעגנהייטלעכע פייערונג. מערצאָל: שמחות (ס י מ ח ע ס). אין איראָניש זין: א קלאָג, אן אומגליק.

שמע ישראל (ש מ א = י ס ר ָ א ָ ע ל) — אזא תפילע.

שמשון הגיבור (ש י מ ש ע ן ה א ג י ב ע ר) — א לעגענדארער העלד פון דער ביבל.

שמש (שׂאָמעש) — באַדינער אין בעסמערדיעש, שול; שאלאמן=שמש — מעשׂה=רעסל, אומזיסטער שאָליער, שיק=יונגל. מערצאָל: שמשים (שׂאַמאָסים).

שמשטע (שׂאמעסטע) — פרוי פון א שמש.

שנאה (סינע) — פיינטשאפט; שנאת=מות (סינעס=מאָוועס) — פיינט האָבן צום טויט.

שני שבשלישי (שיינע שעבעשלישי) — פאַמיליע=אָנגעהעריקייט.

שנית (שיינעס) — צוויטנס.

שעה (שׂאָ) — שטונדע; צייט.

שפע (שעפּע) — איבערפלום.

שקצים (שקאָצים) — דאָ: לאָביסעס, שמיפערס.

שקר וכזב (שעקער וועקאָזעוו) — פאלש און ליגן.

שרה בת טובים (סאָרע בעאס טוווים) — לעגענדארע געשטאלט, וואָס העלפט פרויען און קינדער.

שרפה (סריפע). שרפהנען (סארפענען) — ברענען.

שררה (סראָרע) — הויכגעשטעלטע פערזאָן; מאגנאט; אויסגעפוצטער. מערצאָל: שררות (סראָרעס).

ששון ושמחה (סאָסן וועסימכע) — גרויסע פרייד.

שתדלן (שטאָדלן) — הער, וואָס איינטעהוועניגט אונטערטעניק אין געוועלשאפטלעכע איניאָנים.

שתחיה (שעטיכיע) — וועהטלעך: זי זאָל לעבן.

„שתעלנו" (שעטאליינו) — מייטש אין מעקסט.

ת.

תבואה (טוועע) — מערצאָל: תבואות (טוועעס).

תהילים (טילעם) — בוך פון רעליגיעזע דיכטיגען; פסאלמען.

תוך (טאָך) — גרונט, וועזן, עצעם.

תוכחה (טויכעכע) — א קאָפּיפל אין כומעש, וואָס באשטייט דורכויס פון קלאָלעס.

תורה (טוירע) — לערע; די פינף ביכער, וואָס הייסן כומעש, הער כומעש געשריבן אויף פּארמענט; רעליגיעזע ספּאָרים אין אלגעמיין.

תחבולות (טאכבולעס) — מיטלען, אייצעס.

תחילת (טכילעס) — פון אנהויב.

תחינה (ט כ י נ ע) — געבעט. מערצאל: תחינות (ט כ י נ ע ם); א זאמלונג פון תחינות אין ייִדיש פאר ווייבער; תחינה=קול (ק א ל) — ווייבערדיק, קרעכצנדיק קול.

תחתונים (ט א כ ט ו י נ י ם) — הויזן.

תיכף (ט י ק ע ף) — גלייך, באלד; תיכף=ומיד (א ו מ י א ד) — שוין די מינוט.

תירוץ (ט ע ר י ץ) — אויסרייד, פארענטפערונג. מערצאל: תירוצים (ט ע ר ו צ י ם),

תכלית (ט א כ ל ע ם) — זין; צוועק; רעזולטאט; לעבנס=ציל.

תכריכים (ט א כ ר י כ י ם) — קליידער, אין וועלכע מע באגראבט די טויטע; סויוט.

תכשיט (ט א כ ש י ם) — צירונג; געראטענער. אויך אין איראנישן זין — שוין נאר גישפט קיין געראטענער.

תל=תעלומה (ט ע ל) =מאכן — פארווייסן, פארניכטן; תל=עולם (א ו י ל ע ם) — פול=שטענדיקע צעשטערונג.

תלמוד (ט א ל מ ו ד) — א גרוים רעליגיעז געזעצגעבעריש ווערק אין דער אראמיאישער שפראך.

תלמוד=תורהניקעם (ט א ל מ ע ט ו י ר ע נ י ק ע ם) — קינדער, וואס לערנען אין א טאלמעטוירע — רעליגיעזע אנפאנגס=שול פאר ארעמע קינדער.

תלמיד (ט א ל מ י ד) — שילער. מערצאל: תלמידים (ט א ל מ י ד ע ם).

תמוואטע (ט א מ ו א ט ע) — נארישקייט, נאיוויטעט.

תנאים (ט נ א י ם) — ישריפטלעכער אפמאך צווישן כאסן=קאלע.

תמוז (ט א מ ע ם) — נאמען פון א כוידעש. תמוזדיקע מענ — זייער היים־ע מענ.

תמיד (ט א מ י ד) — שטענדיק, אייביק.

תנועה (ט נ ו ע) — זישעפט, אנשטעל, שטיק. מערצאל: תנועות (ט נ ו ע ם).

תנך (ט א נ א ך) — די ביבל.

תענוג (ט א נ ו ג) — פארגעניגן, נענוס. מערצאל: תענוגים (ט א נ ו ג י ם).

תענית (ט א נ ע ס) — פאסט=טאג.

תפילה (ט פ י ל ע) —געבעט, האוועזען. מערצאל: תפילות (ט פ י ל ע ם).

תפילין=זעקל — טאכבעלע, אין וועלכן סליגן די תפילין.

תקיפדיק (ט א ק ע פ ד י ק) — שטארק ביי זיך; שטאלץ.

תשובה (ט ש ו ו ע) טאן — אפקערן זיך פונעם שלעכטן וועג; ענטפער.

אינהאלט:

זייט

סטעמפּעניו 5

יאָסעלע סאָלאָוויי 101

ווערמער=ביכל אוו פּאַרטיישונגען 273

67

244 MGB

Cena 15 zł